

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કાપીરાશ્મિટ વિભાગ]

અનક્રમાંક ૪૬૮૭

વર્ણક

પુસ્તકનું નામ સ્વયંત્યપતિ જ્ઞાન રત્નાવલિ

વિષય યૌરુદ્ધ ૬૭

સત્યનામ કબીર.

—અંથ—

સર્વોત્પત્તિ-જ્ઞાનરત્ન.

પ્રથમ—ભાગ.

સદ્ગુરુ કબીરસાહેબના મૂળ હિંદી ભાષાના અંથોમાંથી
સંશોધન કરી ગુર્જર-ભાષામાં તરજુમો કરનાર.
લેખક.

સિદ્ધિ શ્રી. ૧૦૮ શ્રી. વંશ પ્રતાપ. પં. શ્રી. ઉચ્ચનામ સાહેબના
શિષ્ય-ઈશ્વરદાસ ભાવદાસજી કબીરપંથી.
વડોદરા નિવાસી-પ્રાંત ગુજરાત.

આ અંથ સર્વ જ્ઞાસુઓના હિતાર્થ.
પ્રકાશક.

આત્મારામ વલ્લભદાસ પારેખ.
બારડોલી-જિલ્લા સુરત.
એમણે.

ખુદાદાદ મુક્તિ ઝીયાઅલી પાસે કેસન્ટ પ્રિન્ટીંગ વર્ક્સ વડોદરા અને નિઝામીયા
પ્રિન્ટીંગ વર્ક્સ અમદાવાદમાં તા. ૧-૯-૧૩ ના રોજ છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્યો.

[આવૃત્તિ ૧ લી.] [પ્રત ૧૦૦૦.]

વિ. સં. ૧૯૬૯ ઈ. સન ૧૯૧૩.

(સર્વ હક સ્વાધિન રાખ્યા છે.)

મુલ્ય રૂ. ૨-૦-૦ પોસ્ટેજ બુદ્ધ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌંપીરાઈટ-સંગ્રહ

૪૩૮૭

૫૨૮૬૬૯ ૭

આ ગ્રંથ સને ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા એક્ટ
મુજબ રજીસ્ટર કરાવી સર્વ હક લેખક
તથા પ્રકાશકે સ્વાધીન રાખ્યા છે.

સત્ય.

અર્પણ પત્રિકા.

સિદ્ધિ શ્રી ૧૦૮ શ્રી. વંશ પ્રતાપ, પં. શ્રી.
ઉચ્ચનામ સાહેબની શેવામાં

બંદીછોર.

આ ઘોઠ કલિકાળમાં કાળપુરૂષના અત્યાચારોમાં
કસાયલા જીવો અનત દુઃખોનો અનુભવ કરી રહ્યા છે.
માત્ર આપજ દીન દુઃખ ભજન છે, આપજ સત્ય-ધર્મ
પ્રવર્તક છે. આપનું પ્રાગટ્ય માત્ર સત્ય-ધર્મની રક્ષાને
માટેજ થયું છે. આપજ સાક્ષાત્ કબીર સ્વરૂપ કાળ
બળ મર્દન વર્તમાનમાંછો. આપ જીવોને કાળના દુઃખ-
મય શાસનથી છોડાવી દયાળના અખંડિત આનંદમય
ગરબમાં પ્રવેશ કરાવનારછો. માટે આપની દયા-દ્રષ્ટિ
શિવાય નમામ યુક્તિઓ વ્યર્થ બાળી આપની કૃપા પ્ર-
સાદીના અમુલ્ય રત્નોના માત્ર કિન્ચિત્ સાર ગ્રાહ્ય થયા-
થીજ આ લઘુ-ગ્રંથ પૂર્ણ થયેલો છે.

આ ભવાન્નિધિમાં આપ શિવાય અમારું કોઈજ બેલી
ન હોવાથી, આ લઘુ લેખ આપની પવિત્ર શેવામાં
સાપ્તાંગ પાવલાગી કરી અત્યંત માન પૂર્વક અપણું
કરીયે છીયે આપના લઘુ સેવક સમજ સ્વીકાર કરી
કૃતાચ કરશેા એવી નમ્ર વિનંતીથી પ્રાર્થના છે

હી આપના કૃપાભિલાષી

ઈશ્વરદાસ ભાવદાસજી કબીરપંથી.

તથા

આત્મારામ વલ્લભદાસ પારેખ.

* सत्य, *

आचार्य शिरोमणी सिद्धि श्री १०८ श्री. वंश प्रताप.

पं. श्री. उग्रनाम माहेव-आचार्य कवीरपन्थ.

સદ્ગુરવેનમઃ

પ્રકાશકની વિનંતી.

સત્યં પરમધી મહી.

આ દુનિયામાં અનેક ધર્મો થઈ ગયાછે, અને બીજા નવીન પાગ પ્રગટ થાયછે. પરંતુ સત્ય સામાન્ય ધર્મ સદા એકજ સમાન રહેછે; અને તે સાધારણ ધર્મના ઉપદેશથી યથાર્થ ધર્મની પ્રાપ્તિ થાયછે.

સદ્ગુરુ કબીરસાહેબે અનેક યુગોમાં, અનેક જીવોને કાળના પંજ-માંથી છોડાવીને જીવન મુક્ત કરેલા એ જગ જાહેર છે. તેમજ તેઓશ્રીએ મ્હોટા મ્હોટા ઋષી, મહર્ષિ, રાજ, રાજેશ્વરો, ધર્મના અગુવાઓ વિગેરે અનેક જણને મળી સત્યધર્મનો પુષ્કળ ફેલાવો કરેલોછે.

સદ્ગુરુ કબીરસાહેબ આદિ-અનાદિ, અયોની, અજન્મા, અજર, અમર છે. તેઓશ્રીએ જીવોનું આવાગવનનું દુઃખ મટવા માટે ઘણી વાણી કથેલીછે, અને ધર્મદાસજી સાહેબને આ દુનિયામાં ગુરવાઈ સોંપી, ચૈદ અરખનું જ્ઞાન આપી, બેહેતાળીસ વંશગુરુની સ્થાપના કરેલીછે. કબીર-સાહેબનું નામ આપી ઘણાં ગ્રંથો હાલમાં પ્રગટ થાય છે; પરંતુ કબીર-સાહેબે ધર્મદાસજી સાહેબને જે જ્ઞાન આપેલું તેમાંનાંતો થોડાકજ બહાર પડેલાછે. માટે સર્વ જ્ઞાસુઓના હિતાર્થે આ ગ્રંથ ખાસ સદ્ગુરુ કબીર-સાહેબના મૂળ ગ્રંથોમાંથી હિંદીલાપાનો ગુજરાતીમાં તરજુમો કરી લખવામાં આવ્યોછે. તેથી દરેક ધર્મ જ્ઞાસુ જન આ ગ્રંથ ખાસ એક વખત અવલોકન કરી જશે, એવી મારી પૂર્ણ આશાછે.

આ અંથ લખવામાં લેખકનો શો ઉદ્દેશ સમાયેલો છે, અને લેખક તૈયાર કરી પ્રસિધ્ધ કરાવવા કેટલી સહનશીલતા ધારણ કરેલી છે; તે વાંચક-વર્ગની રહેજ ધ્યાનમાં લાવવા રજ લઉં છું.

આ અંથના લેખક સિધ્ધિ શ્રી ૧૦૮ શ્રી. વંશપ્રતાપ-પં-શ્રી. હનુરસાહેબ શ્રી. ઉચ્ચનામ સાહેબના શિષ્ય ઇશ્વરદાસ ભાવદાસજી મારા પુ-જનિક, તેમજ સગીર વયથી સત્યસ્નેહી, અને ધર્મખંધુ છે. આ ધર્મના અનેક અંથો પૂર્ણ જ્ઞાનથી ભરેલા છે, છતાં તે એક પણ અંથ ગુજરાતીભાષામાં નહીં હોવાથી તેને સમજવા પૂર્ણ જ્ઞાની પુરૂષ શિવાય કોઈને તક મળતી નથી; માટે ખાસ ગુજરાત પ્રાંતના ધર્મ જીજ્ઞાસુઓના હિતાર્થે ઘણાજ પરિશ્રમ લઈ તેઓશ્રીએ ઘણાં હિંદી અંથોનું અવલોકન કરી આ અંથ તૈયાર કરેલો છે, તેથી ખરેખર હું તો શું પણ મારા અનેક ધર્મખંધુઓ અને વાંચકવર્ગ તેમને ધન્યવાદ આપ્યા શિવાય રહેશે નહીં. વિશેષમાં હિંદીભાષાના પદ અંથોનું ખરું રહસ્ય બહારી તેનું ગુજરાતી ભાષામાં વિવેચન કરવા જે પ્રથમ પગલું ભરવું તે તેમની ધૈર્ય અને સહનશીલતા ઉપર વાંચકવર્ગજ વિચાર કરશે. આ સમયે મારા મિત્ર મી. કકુએ ચાર લીટી કહેલી તે યાદ આવવાથી દર્શાવું છું કે.

મળે જે મિત્ર દુનિયામાં, દુઃખો તેની કસોટી છે,
કસોટીયે ચઢે સોનું. પછીથી ભાવ અંકાસે,
સુખોમાં તો બધા આવે, કહે છે દોસ્ત હે બદલા,
દુઃખોમાં તે ખરા આધા, પછી મિત્રાઈ ડોની છે,

આ અંથ ગુજરાતી ભાષામાં તૈયાર થયેલો જેમ મને ઘણાજ હર્ષ ઉત્પન્ન થયો, તેથી તે છપાવી પ્રસિધ્ધ કરવા મારા સત્ય ધર્મખંધુ-લેખકને મેં વિનંતી કરી; જેથી તેમણે સિધ્ધિ શ્રી ૧૦૮ શ્રી-વંશપ્રતાપ-પં-શ્રી. હનુરસાહેબ શ્રી ઉચ્ચનામ સાહેબ તરફ છપાવી પ્રસિધ્ધ કરવા પત્ર દ્વારે “વિનંતી” કરી. તે સદ્ગુરુએ ગુર્જરવાશીઓના હિતાર્થે કૃપા કરી સ્વીકારવાથી હું પૂર્ણ ભાગ્યશાળી થતાં મને પ્રકાશક તરીકે માન આપવાથી સદાનો આભારી છું. વિશેષમાં આ કાર્ય બાહ્ય પાડવામાં હાલ વડોદરા નિવાસી મારા ધર્મખંધુ

મણીલાલ તુલસીદાસ મહેતા એવોએ મને યોગ્ય સલાહ આપી છે જેથી તેમનો પણ આભાર માનું છું.

કબીરસાહેબનું 'ખડ્' રહસ્ય અને ખરે ઉપદેશ જાણવાને ધણું લોકોને ખુબ પરિશ્રમ લેવો પડે છે, છતાં પણ તેમને ભાગ્યેજ સત્ય હકીકત મળે છે તો મારા જવાનું તો ગજુજ શું? પરંતુ સદ્ગુરુ કબીરસાહેબ તથા વંશગુરુ તેમજ સર્વ સંત મહંતસાહેબોની પૂર્ણ કૃપાથી આ સત્યધર્મ મારી ત્રણ પેઢીથી ચાલતો આવે છે, તેના પ્રતાપે જો કે આ કાળમાં ધણું મનમતાંતરો સાંભળવામાં આવે છે પરંતુ તે રસ્તે નહીં દોરાઈ સત્ય વસ્તુ જાણી! અને તે પણ પ્રાંત ગુજરાત જીલ્લા ભરૂચ તાલુકે હાંસોટ ગામ રાયમા નિવાસી પ્રથમના મહંતસાહેબ શ્રી ૧૦૮ શ્રી. સ્વામી મહુકદાસજી સાહેબના અનુયાયી મારા ગુરુ સત્યલોક વાસી મહંતસાહેબ શ્રી ૧૦૮ શ્રી. પરભુદાસજી સાહેબનીજ કૃપા વડે મળી, જેથી તેઓશ્રીના ચરણ કમળમાં હું વારંવાર શિષ્ય નમાવું છું. વિશેષમાં તેઓશ્રીની (મારા ગુરુશ્રીની) સેવામાં મને દોરનાર અને સદ્માર્ગે પ્રથમ ચઢાવનાર, મારા પુજ્ય પિતાશ્રી વલ્લભદાસ પરભુદાસ પારંબ એવાએ મારે માટે જે પરિશ્રમ લીધેલો છે તેના માટે તેમનો ધણેજ આભારી છું; અને તેમના પણ ચરણ કમળમાં વારંવાર શિષ્ય નમાવું છું.

છેવટમાં સર્વ જ્ઞાસુ પ્રત્યે મારી નમ્ર વિનંતી છે કે, આગ્રંથમાં હસ્તદાષ અગર ભુલયુક્ત માલમ પડેતો કૃપા કરી જણાવી ઉપકારી કરશે, કે જેથી તેનો યોગ્ય સુધારો કરી બીજા પ્રસંગે પ્રગટ કરી શકાય.

આ ગ્રંથનો દ્વિતિય-ભાગ કે જેમાં જ્ઞાન, ઉપાસના, કર્મ પિંડાદિનો વિષય મુઠ્ઠી તૈયાર કરાવવા અમારો વિચાર હોવાથી હાલ આ પ્રથમ-ભાગ સુજ્ઞ વાંચકવૃંદ આગળ રજુ કરવા કૃતાર્થ થાઉં છું. આ ગ્રંથના વિષયો જ્ઞાસુ જનો વાંચી તેનો તત્વસાર જોળી કાઢવા યા ગુરુદ્વારા તેનું પૃથકરણ કરવાનો ન્યાય પ્રેમી સુજ્ઞ વાંચકવૃંદની બુદ્ધિના ત્રાજવા ઉપર મુકું છું. તેના સંબંધમાં પણ છેવટે એક બીજી નમ્ર વિનંતી એ છે કે,

હરિગીત છંદ

અંથે શુંથી મનની વૃત્તિ, અથ ઇતિ પૂર્ણ પ્રકાશવા;
 છે પ્રાર્થના પુસ્તક તણી, સત્યવસ્તુ ભવમાં ભાસવા.
 તત્વાર્થને ભાવાર્થ રૂપી, અંથ રત્નાકર ભર્યો;
 વારિ વચનના વેગથી, શોધન કરો ક્યાં છે ઠર્યો.
 સુખ સંપત્તિથી જે અતિ, ગવિષ્ટ નર આદી થયા;
 રાવણ તણી લંકા ગદ્ય, શત્રુ કૌરવો માર્યા ગયા.
 અજ્ઞાન અણધર કાર્યથી, વૈતરણિને વાટે વઘ્યા;
 છે કાર્ય ધર્મનું મૂળ જે, જાણી નહીં દીનતા દયા.
 નીજ કર અહીં શુભ અંથને, વાંચો વિચારો સજ્જનો;
 ચણીનુરજ આતુ વહે, સદ્ગુણ અહીં સાધુ ખનો.

સુજ્ઞ વાંચકો પાસે મારી એટલીજ વિનંતી છે કે, આ લઘુ અંથ
 વાંચો અને વાંચીને તેમાં સમાયલાં તત્ત્વોનો સાર અદ્વલ કરશો તો કંઈક
 અંશે સત્ય શું તે તમારા સમજવામાં આવશે.

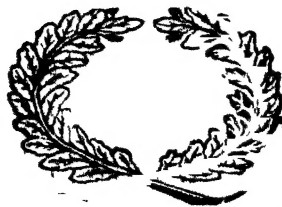
પરમ કૃપાળુ સત્યપુરુષ સદ્ગુરુ કબીરસાહેબ તથા વંશગુરુ તેમજ
 સર્વ સંત મહંતસાહેબો પાસે આશિષની યાચના કરું છું કે, માફ તથા
 સર્વનું જન્મ મરણનું અસદ્ધ સંકટ કાપી આપના ચરણ કમળમાં સદા
 ધ્યાન રખાવશો, અને મારા સત્યસ્નેહી ધર્મ બંધુ લેખકના હસ્તથી અનેક
 ધર્મ-કાર્યો પાર પાડશો. એજ મારી નમ્ર અરજથી વિનંતી છે.

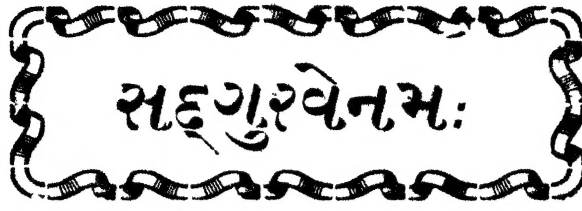
શાન્તિ ! શાન્તિ ! શાન્તિ ! શાન્તિ !

પ્રકાશક.

આત્મારામ વલ્લભદાસ પારેખ.

મુ. ખારડોલી—જીલ્લા સુરત.

અનુક્રમણિકા

વિષય	પૃષ્ઠાંક
મંગળાચરણ—ગુરુપ્રસંશા	૧
ભૂમિકા—ધર્મદાસજી સાહેબના પુર્વ ધર્મનું વિવેચન—કલિયુગ કથા	૫
પ્રથમ—વિભાગ.	
૧ પ્રથમો—રત્નઃ સત્યપુરુષ (આદ્યપુરુષ) વિવરણ. ...	૧૮
૨ દ્વિતીય—રત્નઃ મૂળ સત્યશબ્દના પ્રભાવથી નિઃતત્ત્વી સુતિ અક્ષય-કમળ (પુષ્પદ્વીપ) પ્રગટ થયાનું વિવરણ.	૨૨
૩ તૃતીય—રત્નઃ મૂળ શબ્દ ભેદથી સ્વાસાસારપ્રગટ થયાનું, તથા અનાગતવક્તા કબીરસાહેબનું વિવરણ.	૨૬
૪ ચતુર્થ—રત્નઃ મૂળ અમીઅંક (શબ્દ) થી પંચઅમી, તથા તેના ગુણથી પ્રગટ થયેલા મૂળ પંચતત્ત્વોનું વિવરણ. ...	૩૧
૫ પંચમ—રત્નઃ સપ્તસુતિ—પૈઠી સહજસુતિ, તથા અંકુરસુતિથી પ્રગટ થયેલી રચનાનું વિવરણ.	૩૬
૬ ષષ્ઠ—રત્નઃ ઇચ્છા—સુતિથી પ્રગટ થયેલી રચનાનું વિવરણ.	૪૩
૭ સપ્તમ—રત્નઃ સોહ—સુતિથી ઉત્પન્ન થયેલા આઠ અંશનું, તથા પંચબ્રહ્મઅંડના રાજ્ય કારભારી થયા તેનું વિવરણ....	૫૨
૮ અષ્ટમ—રત્નઃ ચારૈ—સુતિઅંશચારૈઅંડના માલીક થયા તથા તેમના વંશ, શુદ્ધ વેદ અધિકારને, શરવાદ્ય પ્રદાન થયાનું વિવરણ.	૫૭

	વિષય	પૃષ્ઠાંક
૯	નવમ્—રત્ન: પાંચમો તેજઅંડ અચિંત અંશને ખસેલો તેનું, તથા ત્રણ મુખ્ય સુતનો તે અંડમાં સમાવેશ થયાનું વિવરણ.	૬૪
૧૦	દશમ્—રત્ન: અક્ષય કમળ, રવાસાસાર, સમસર પવન, અને અમીથી થયેલી રચના, દ્વીપો, નાલો, સુરંગો, સોહ—ડોરી, સોહ—સ્થાન, સુતિઆ, પાંજીઘાટ, અક્ષયવૃક્ષ, સરોવર, સિન્ધુ, ઇત્યાદિનું વિવરણ.	૭૧

પ્રથમો—વિભાગ—સંપૂર્ણ.

દ્વિતિય—વિભાગ.

	વિષય	પૃષ્ઠાંક
૧	પ્રથમો—રત્ન: નિરંજનને (પ્રેમઅશ-ધર્મરાયને) તપશ્ચર્યા કરવાથી ત્રિલોક્ય (ભવસાગર) નું રાજ્યમળ્યુ તેનું વિવરણ.	૮૨
૨	દ્વિતિય—રત્ન: નિરંજન (ધર્મરાય) નુ કુર્મહંજ પાસે જવું, ત્રિલોક્ય (ભવસાગર) ની રચનાની સામગ્રી જીવમથી માંગવી, તથા કેટલીએક રચના પ્રગટથવી, તથા પુણિમાનું વ્રત ઉત્પન્ન થયું વિગેરેનું વિવરણ.	૮૬
૩	તૃતિય—રત્ન: બીજ-ખેત મળવા નિરંજને તપશ્ચર્યા કરવી, આદિભવાની (અષ્ટંગી) ને બીજ-ખેત આપી મોકલવા તથા અષ્ટંગીને ગળી જવાથી યોગજીતજીને મોકલી છોડવવા વિગેરેનું વિવરણ.	૯૪
૪	ચતુર્થ—રત્ન: નિરંજન-અષ્ટંગીનો એક મત થવાથી ત્રણ અંશ-પ્રજ્જાજી—વિષ્ણુજી—શંકરજી—ઉત્પન્ન કર્યા, બાદ નિરંજન સુન્યમાં સમાધિસ્થ થયા તથા વૈદો પ્રગટ કરી સિંધુમાં રહેવા સ્થાન આપ્યું તેનું વિવરણ.	૧૦૧

વિષય

પૃષ્ઠાંક

- ૫ પાંચમું-રત્ન ત્રણમુંને માયા પ્રત્યે અમારા પિતા કોણ છે તે પુછવું, સિદ્ધ મથન ક્રિયા, ત્રણ કન્યાનું ઉત્પન્ન થવું, વેદો, ચૌદરત્ન વિગેરે માન્ય થવા, તથા અગ્રાજીતું તમના પિતાશ્રીના દર્શન કરવા સુન્યમાં પ્રયાણ કરવા આમતનુ વિવરણ. . . . ૧૦૬
- ૬ પાંચમું-રત્ન અગ્રાજીતું સુન્યમાં નિરંજનના દર્શનનીમીત્યે જવું. ચાર યુગ જેટલો સમય પિતાનાં ગાપત્રી ઉત્પન્ન કરી આઘાત્યે તેડવા મોકલવા, તે અગ્રાજીને સમજાવી તેડી લાવવા તથા પદોપાવતી કન્યા ઉત્પન્ન થયાનું વિવરણ . ૧૧૨
- ૭ અષ્ટમું-રત્ન ત્રણે જાણતું આઘા પામે આવવું, આઘા તથા નિરંજનનો આપ, આઘાત્યે વિષ્ણુજીને પાતાલની રાદે દર્શનનીમીત્યે મોકલવા, વિષ્ણુજીનું પરત આવવું, ધ્યાનમાં વિષ્ણુજીને દર્શન કરાવવા તથા તેમને વિલોક્યના અધિષ્ઠાતા નિમવા વિગેરેનું વિવરણ. ૧૧૫
- ૮ અષ્ટમું-રત્ન ચાર ખાનીના ચારાશી લક્ષ યોનીના જીવે આઘશક્તિ તથા ત્રિદેવોત્યે ઉત્પન્ન કર્યા તેનું તથા સ્વર્ગ-નર્ક ગયાનું વિવરણ ૧૨૨
- ૯ નવમું-રત્ન ત્રણે મુદ્રીની એકંદર રચના કૃત્રી રીતની છે, તેમાં અંશ-વશ, દશ સોદં સ્થાન, અઘંડ ઇત્યાદિનો નમોદેશ કૃત્રી રીતે થયો છે તેનું વિવરણ. ૧૩૨
- ૧૦ દશમું-રત્ન સોળ અયંગ્ય-અક્ષય વૃક્ષના સ્થાને અશોના અંતર, પાંજીધાટ રોકતાર તથા પુલ્લા કરતાર, તેમજ ચાસડ યુગ, આગવેદ, ચારઉપવેદ, ષટ્શાસ્ત્ર. અષ્ટાદશ પુરાણ, ચાર કિતાબ ક્યાં પ્રચલિત કર્યા તેનું વિવરણ. ... ૧૪૫
- ૧૧ એકાદશમું-રત્ન અધાસુર, બલબદ્ર તથા દ્વંદ્વર યુગમાં અશો-હંસોને બોધ આપ્યાનું વિવરણ. . . ૧૫૩
- ૧૨ દ્વાદશમું-રત્ન પુરવન યુગ-જલરંગજી અંશ તથા કુષ્ટમ

વિષય	પૃષ્ઠાંક
૧૩૧ પક્ષીનું વિવરણ તથા રાધવાનંદ, ધીર્યમાલ મળી ત્રણે યુગમાં અંશ તથા હસોને બોધ આપ્યાનું વિવરણ.	૧૫૯
૧૩૨ ત્રયોદશમ્—રત્નઃ તારણ યુગમાં—બંગ દેશના રાજાને બોધ આપ્યાનું, તથા જીવોનો આપાર કર્યાનું વિવરણ.	૧૬૬
૧૩૪ ચતુર્દશમ્—રત્નઃ અખિલ યુગમાં ધનુષ્ય મુનીને અને વિરવા-યુગમાં આવાને બોધ આપ્યાનું, તેમજ હસોને પણ બોધ આપ્યાનું વિવરણ.	૧૭૩
૧૫૫ પંચોદશમ્—રત્નઃ અક્ષયતરણ, નન્દી, હિંદોળ એ ત્રણે યુગમાં હસોને બોધ આપ્યાનું તથા કુર્મહંજ અને ગુપ્તમુનીને પણ હપદશ આપ્યો તેનું. તેમજ શ્રીય, કાલ યુગનું સંક્ષેપ્તમાં વિવરણ.	૧૭૯
૧૬૬ ષોડ્શમ્—રત્ન કમોદ યુગમાં રાજા અગરનિંદ વિગેરેને બોધ આપ્યાનું તથા કકવત્ યુગમાં કપટ ગુપ્તમુનીના નિવશ કર્યાનું અને નારીંગલ, પાનની વૃત્તિ વિગેરેનું વિવરણ.	૧૮૮

દ્વિતિય-વિભાગ-સંપૂર્ણ.

તૃતિય—વિભાગ.

૧ પ્રથમો—રત્નઃ તપેતશીલાની હકીકત-જીવોને પડતો ત્રામ, જીવોનો પોકારજ્ઞાનીજીને મોકલવા, તપેતશીલાપર જ્ઞાનીજીનું આવવું, જીવોને બોધ આપી જ્ઞાનીજીનું અંતર્યામિત્યવું વિગેરેનું વિવરણ.	૧૯૬
૨ દ્વિતિય—રત્નઃ જ્ઞાનીજીનું સત્યલોકથી અંઝરીદ્વીપપર નિરંજન પાસે આવવું, વાર્તાલાપ થતાં યુધ્ધ થવું, નિરંજનનું નાશવું, ને કુર્મહંજ પાસે જઈ બન્નેની સલાહ થવી, તથા નિરંજને વચન માંગવા વિગેરે આખતનું વિવરણ.	૨૦૦
૩ તૃતિય—રત્નઃ સત્યયુગમાં સત્યસુક્રીજીના નામથી સદ્યુર પ્રગટ થઈ હસોને બોધ આપવાનું તથા સહતેજ ગોસ્વામીને	

વિષય	પૃષ્ઠાંક
ગુરવાઈ પ્રદાન કરી અંતર્ધ્યાન થયાનું વિવરણ. ...	૨૦૯
૪ ચતુર્થ—રત્ન: ત્રેતાયુગમાં મુનીંદ્રજ્ઞતા નામથી સદ્ગુરૂ પ્રગટ થઈ હસોને ઓધ આપવાનું તથા બ કેજી ગોસ્વામીને ગુરવાઈ પ્રદાન કરી અંતર્ધ્યાન થયાનું વિવરણ. ...	૨૧૪
૫ પચમ—રત્ન: દ્વાપુરયુગમાં કુરુણામય સ્વામી નામ ધારણ કરી જ્યોને ઓધ આપવાનું તથા ચતુષ્કુજ ગોસ્વામીને ગુરવાઈ પ્રદાન કર્યાનું વિવરણ. ...	૨૨૧
૬ ષષ્ઠ—રત્ન: દ્વાપુરયુગના અત્તમાં ને કલિયુગના પ્રથમારંભમાં કુરુણામય સ્વામી સદ્ગુરૂ કળીર નામ ધારણ કરી પ્રગટ થઈ હસોને ઓધ આપ્યાની હકીકતનું વિવરણ. ...	૨૩૦
૭ સપ્તમ—રત્ન: સત્ય કળીરસાહેબનું ગ્વાડીયા પધારવું, ને જગન્નાથજીની સ્થાપના નિર્ગેરેનું વિવરણ. ...	૨૩૮
૮ અષ્ટમ—રત્ન: ચંદ્રવારી નમના સરોવરમાં બાળક રૂપે કળીરસાહેબનું પ્રગટ થવું, ઉદ્યાને મળવું, તથા બ્રાહ્મણી લક્ષ્મીજીને મળવું, તેના યુદ્ધે જવું. બાદ ત્યાંથી અંતર્ધ્યાન થવું નિર્ગેરેનું વિવરણ. ...	૨૪૧
૯ નવમ—રત્ન: સદ્ગુરૂ કળીરસાહેબ પશ્ચિમ દેશના વિભાગમાં સિન્ધુદ્વીપમાં પ્રગટ થઈ હજરત મહમદ સાહેબને ઓધ આપ્યાનું વિવરણ.	૨૪૭
૧૦ દશમ—રત્ન: બલાપ શેહેરના બાદશાહ શાહશાહ મુલતાન હાથાડીમ અધમ સાહેબને ઓધ આપ્યાનું વિવરણ.	૨૬૫
૧૧ એકાદશમ—રત્ન: અત્યલોકથી કળીરસાહેબનું કાશીજીના લેહેર તલાવમાં પ્રકાશરૂપે પધારી બાળક રૂપે પ્રગટ થવું, નીરૂ તથા નીમાને મળવું, તેમના ઘેર જવું, ને બાળલીલા બતાવવી વિર્ગેરેનું વિવરણ. ...	૨૭૮
૧૨ દ્વાદશમ—રત્ન: સ્વામીરામાનંદજીને ગુરૂ કર્યા બાબતનું તથા કળીરલીલા, ગોરખનાથજીનું આવવુંને પરાસ્ત થવું, લોહ	

વિષય	પૃષ્ઠાંક
સંબધી હકીકત તથા નીચ નીમાનું ગત થવું વિગેરેના વિવરણ.	૨૮૭
૧૩ ત્રયોદશમ્—રત્ન: કબીરસાહેબનું મગધ દેશમાં જવું, વિરસિંહ વાઘેલા રાજાને ઉપદેશ આપવો, પરત આવવું, સિકંદરશાહ લોદીનું કાશીમાં આવવું, જહાન રોગ મટાડવો તથા અનેક લીલા તેમજ કસનીચો ખામતનું વિવરણ.	૨૯૭
૧૪ ચતુર્દશમ્—રત્ન: હોળીનો જલસો, કબીરલીલા, દીલ્લી તથા પગલમાં જવું, નાનકસાહેબનો મેળાપ, સમનને ઘેર જવું, સર્વાનંદ સાથે તથા રામાનંદ સાથે થયેલી ગાણી તત્ત્વા જીવાનું વૃતાંત, કબીરવટનું સ્થાપન વિગેરેનું વિવરણ	૩૦૪
૧૫ પચોદશમ્—રત્ન: કમાલજીને દલમ ફકીરી આપવી, તેમનું પર્યાટણ વિગેરે તથા લંડારાની વિધિ, નાનકસાહેબ તથા ધર્મદાસજી ગોરવામીનું કાશીજીમાં આગમન, છેવટે મગહરમાં દેહ મુક્તિ ગુપ્ત થવું વિગેરે હકીકતનું વિવરણ	૩૧૮
૧૬ ષોડ્શમ્—રત્ન: કબીરસાહેબનું મથુરાપુરીમાં પધારવું, ત્યાં રત્ના તથા કદામને ઉપદેશ આપવો, બાંધુગઢ જઈ ધર્મદાસજી ગોરવામીને ઉપદેશ આપી બંદેતાળીસ વંશ ગુરૂની સ્થાપના કરી ગુરવાઈ આપવી બાદ અંતર્યામિ થવું વિગેરેનું વિવરણ	૩૨૭
તૃતીય—નિબાગ—સ પુર્ણ.	

અંત્યસમાપ્તિનો આનંદ—સત્યપુરૂષ સ્વરૂપ સદ્ગુરૂ કબીર-સાહેબની પ્રસંશા, અંથાનું દીગદર્શન, વંશગુરૂની પ્રસંશા, મેળાવા વિગેરેની હકીકત તથા ગુરૂ કૃપાથી આ અંથના પ્રથમ-ભાગ પરિપુર્ણ થયાનો છેવટનો આનંદ વિગેરેનું વિવરણ.

પ્રથમ—ભાગ—સમાપ્ત.

સર્વોત્પત્તિ જ્ઞાન રત્ન—જ્ઞાનોદય શબ્દ	૩૪૧
અંથ—સમાપ્ત....	૩૬૦

સુચના

અમુલ્ય રત્ન સંગ્રહ

નંબર ૧. અસત્ર સાચા મોતીનો સુરમો—અ સુરમો નેત્રની લાલી દુર કરી તેમાં લાલ રેષાઓ પડે છે તેને મટાડે છે, છારી કાપે છે તથા પાણી-ગળતું બંધ પાડી નેત્રને સતેજ કરે છે. કિંમત તોલા એકની શીશીના રૂ. ૨-૦-૦ પોષ્ટેજ જુદું.

નંબર ૨. નેત્ર અંજન ગોળી—અ ગોળી ચાર વર્ષનું દુલ પડ્યું હોયને કાપે છે, નેત્રની ઝાંખ મટાડે છે તથા છારી તેમજ મસા પણ કાપે છે. અ ગોળી હમેશાં આંજ તો દોઢ માસ સુધી ચાલે છે. કિંમત. ગોળી એકની રૂ. ૧-૦-૦ પોષ્ટેજ જુદું.

અ શિવાય “ પુનમ મહાત્મ પુજન વિધિ પ્રજા સહીત તથા ગુર મહીમા યોગ સારાંશ સહ ” અ નામનો અંથ ધણેજ અમુલ્ય છે, તે પણ હમારે ત્યાંથી મળશે. નીચાવર રૂ. ૦-૪-૦ પોષ્ટેજ જુદું.

મહત શ્રી મોતીદાસજી ગુર રઘુવીરદાસજી.
ઠે. વડોદરા. રાજમહેલરોડ સુરતકરની ગલ્લી

સુચના

“ સદ્ગુર કબીરસાહેબ તથા મહાત પંડીત સર્વાનંદની ગોષ્ઠી ટીકા સહિત ” અ નામનો અંથ ધણેજ અમુલ્ય છે. તે નીચેના સરનામેથી મળશે. કિંમત રૂ. ૦-૪-૦ પોષ્ટેજ જુદું પડશે.

મણીલાલ તુલસીદાસ મહેતા.

શહેર વડોદરા. ઠે. રાવપુરા શાસ્ત્રીની પોળમાં

અગર વડનગર-ગુજરાત

ગ્રંથો મળવાના ઠેકાણાં

૧ સર્વોત્પત્તિ જ્ઞાનરત્ન પ્રથમ—ભાગ. રૂ. ૨-૦-૦
 ૨ પુનમ મહાત્મ પુજન વિધિ કૃષ્ણ સહિત } રૂ. ૦-૪-૦
 તથા ગુરૂ મહિમા યોગ સારાંશ સહ.
 એ મુજબના ગ્રંથો નીચેના સરનામેથી મળશે. પોપ્ટેજ દરેક માટે જુદું પડશે.

ઈશ્વરદાસ ભાવદાસજી કબીરપન્થી.

શહેર વડોદરા. ઠે. મદનજાંબા બજાર

આત્મારામ વલ્લભદાસ પારેખ.

મુ. ખારડોલી. જિલ્લો સુરત.

હાર્મો નિયમ શિક્ષક

અગર

શ્રી રોહિત સરસ્વતી દેવપુર

આજ સુધીમાં જયદેવજી બહાર પડેલું તેવું “ હાર્મો નિયમ શિક્ષક ” કે જેમાં શ્રી નૃસિંહ નોમ નાટક સમાજ, શ્રી દેશી નાટક સમાજ, શ્રી ગોરખી આર્ય સુબેદ્ય, મુખામંની બાળીતી ગુજરાતી કંપની તથા ઉર્દુ નાટક કંપનીઓનાં ગાયનો, તથા કવાલીઓથી ભરપૂર એવું પુસ્તક ધણીજ સહેલાઈથી શીખી શકાય તેવું હમારા તરફથી સારા પાકા પુઠા સાથે ગ્લેજ કાગળ ઉપર ધણાંજ સહેલા નોટેશન સાથે છપાઈ બહાર પડેલું છે, તેની કીંમત માત્ર રૂ. ૧-૦-૦ છે. પોપ્ટેજ જુદું.

મગનલાલ છોટાલાલ ખાવા.

પ્રો. ઓફ મ્યુઝીક.

ઠે. વડોદરા મદનને ઝાંપે.

“ સત્સંગ અને [શ્રીહરિ] તેનું અથાગ ફળ.”

ગુહસ્થિ:--સત્સંગનો પ્રતાપ મહા ભેરાવર છે અને તેની ખરી ખુશી તો જેને સત્સંગ હોય તેજ વધુ સારી રીતે સમજી શકે છે. પવિત્ર ગંગા નદીમાં સ્નાન કરવાથી ફક્ત પાપનોજ નાશ થાય છે, પણ સતનો શુદ્ધ સમાગમ તો એક ફેરે પાપ, તાપ, દરિદ્રતા અને અર્પતાનો પણ નાશ કરે છે. તેવીજ રીતે પ્રખ્યાત ડોક્ટર કેશવલાલ મોતીલાલ ખારડોલીવાળાની રામબાણુ દવાઓ. વાપરનારો મનુષ્ય સંસારમાં કંટાળેલો નથી પણ ફળે પુણ્ય બની સત્સમાગમ કરવામાં તત્પર રહી મોક્ષ ગતિને પામવાને લાયક થઈ જાય છે.

“ ચાર અમુદ્ય મહાનુ રત્નો ”

[એ] મેદા વૃદ્ધિ Antifat આ દવા વધેલી ચરબીથી ડુલી ગયેલી પેટની ફાંડ અને બોમ્બથી કંટાળેલા શરીરોવાળાની પેટની તથા પાચન શક્તિની ખિમરી દૂર કરી ચરબી ઓછી કરી અતિશય ભૂખ લગાડી અપૂર્ણ શક્તિ લાવી આ પુરોષના તમામ સસારી સુખોમાં વધારો કરે છે. ખાવા પીવાની પરેજી નથી ૪૦ ગોળીના રૂ. ૫) સવાર સાંજ બંને ગોળી ૦ા શેર ગરમદુધ સાથે ગળી જવી.

[બી] નેત્રમંદાર Vision Restorer આંખના બુના તમામ રોગો રતાયળા, ઝાંખ, છારી મોતીઆ, ઝડાં, ખીન્ન, પડળ વિગેરેને વફાડ કાપ વગર ફક્ત ૧૫ દિવસમાંજ ફાયદો, એક પખવાડીઆની ખાવાની તથા લગાડવાની દવાના રૂ. ૭૫) પોણોસો રૂપીઆ.

[સી] કામીની કાન્ત Tussery for female diseases ખાવાની દવા નથી પણ ફક્ત વાપરવાની દવાથીજ અમુદ્ય ગુણુ—એકજ વખતમાં સ્ત્રીઓના ગર્ભસ્થાનના, દસ્તાનના, માસીક અટકાવના, છેડ, અધુરે જવું, કમળનો સોજા વિગેરે તમામ રોગોને તુરત ફાયદો અને મર્મ ધાગ્યું કરવાને લાયક થાય છે. ૧ પેસેરી ઓગડીના ફક્ત રૂ. ૧૨૫) સવાસો રૂપીઆ.

[ડી] અડવૃદ્ધિ Hydrocele ગમે તેવા બુનાં ગોળીના દરદો ફક્ત ૧૫ દિવસમાંજ આરામ તકલીફ કાંઈ નહી. વફાડ કાપ વગર સારાં થાય છે. ૧૫ દિવસની દવાના રૂ. ૧૨૫) સવાસો રૂપીઆ.

“ ફક્ત રાજ મહારાજાઓ અને શ્રીમંતો માટેજ ”

[૧] સુવર્ણ કસ્તૂરીની અદ્ભુત યાકુતી-ચાટણુ-સર્વશક્તિની દવાઓનો રાજા છે ગયેલું પુરપાતન પાછું લાવી નવું લોહી અને વીર્ય ઉત્પન્ન કરી, ગમે તેવી

નખખાધને નાશ કરી તમામ નસોમાં મજબુતી આપી નિરાશ થયલાઓને સંજ્ઞન કરે છે. ૧ માસની ખાસ દવાના રૂ. ૧૨૫, સવાસો. [૨] કાયમની શક્તિ લાવવાની ખાસ કરતુરીની ગોળીઓ ૧૦૦ ની શીશી ૧ ના રૂ. ૨૫, [૩] સાચાં મોતીને આંખના તમામ રોગ માટે લાલ સુરમે તો. ૧ નંબર. ૮૦. એંશી રૂપીઆ. [૪] હરસ-મસા માટે ખાવાની અકશીર દવા ૧૫ દિવસની દવાના રૂ. ૭૫ પોલ્યુસો. [૫] બદ, માંઠ, પાઠાં, કાખબિલાડી, વરસોળી, ગડગુમડાં, રાક્ષા, હાથીઆપમ, સોન્ને માટે અકશીર મલમ સંધિરા શરદી વિગેરે માટે પથ્થુ ઉત્તમ ૮ દિવસની દવાના રૂ. ૪૦. [૬] બીઓને જર્મ ધારણ કરવાની ખાસ ગોળીઓ ૧૦૦ ની શીશી ૧ ના. રૂ. ૨૦. [૭] નરમ પડેલી નસો માટે ખાસ શક્તિનો લેપ રૂ. ૧૦. [૮] પાન-માં ખાવા માટે રજવાડાઓ શ્રીમંતો માટે સુગંધી કરતુરી મીશ્રણ ચૂર્ણ તો. ૧ ના રૂ. ૫ [૯] પ્રમેહ-પરમાની રામબાણુ દવા રૂ. ૫. [૧૦] ગમે તેવા જુના લીલા કે સુકા ખરજવાની દવા રૂ. ૫. [૧૧] જખમ ચાંદી, ટાંકીની અકશીર દેશી ભુડી રૂ. ૫. [૧૨] અખૂટ શકિતના ટકાવ માટે સ્તંબન ગોળીઓ નંગ ૮ ના રૂ. ૨. [૧૩] માથામાં નાંખવાનું સુગંધ રાજ તેલ રૂ. ૨. [૧૪] દરાજની દવા રૂ. ૦૧ [૧૫] મ્હોં ઊપર થતાં ખીંચની દવા રૂ. ૦૧ [૧૬] જુલાબની ગોળીઓ ૧૬ નો રૂ. ૦૧ [૧૭] બાલ કાઢવાની ઠંડી અકશીર દવા રૂ. ૦૧ [૧૮] સુગંધી દંતમંજન રૂ. ૦૧ એ શીચાય હરસ, મસા, લગંદર, નાસુર, લકવો, દમ, કંઠમાળ, જળાંદર, ફેફસે, પથરી, વીરકોટક, હાથીઆપમ, ક્ષય, વાંઝીઆપણું, હીરડીનીઆ, હાંફણુ, ગાંડપણુ, પાંદુરોગ, સંઘડણી, લોહીવા, પ્રદર, કાનના તથા ચામડીના હાલોનાં રોગોનો ખાસ ઇલાજ ઉપડ ઠંડાવથી વહાડકાપ વગર કરવામાં આવે છે. સલાહ તથા દરદોષ દરદ તપાસવાની શી રૂ. ૨. લેવામાં આવે છે. મેળાપ ૭ થી ૯ સાર સાંજ. જ્યાંય માટે અથવા દરદોષ બોલાસા માટે હમારા મુંબઈને ડેકાણે બે પેસાની પોપ્ટની ટીકટ મોકલી લખવું. ગ્રાંથ ઓફીસ મુ. બારડોલી જીલ્લે સુરત.

પ્રખ્યાત ડૉક્ટર કેશવલાલ મોતીલાલ

બારડોલીવાળા.

ડૉ. ભુલેશ્વર ૩ જે ભોધવાડો. મુંબઈ.

The 'CRESCENT'
Printing Works
BARODA

દરેક પ્રકારનું સુંદર, સફાઈદાર
 સરલ અને વખતસર છાપા
 કામ કરી આપનાર

(છાપખાતું)
 બી ક્રેસ્કન્ટ પ્રીન્ટીંગ વર્ક્સ.

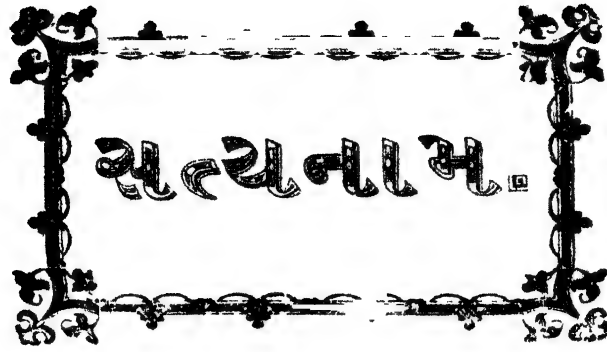
૫૩૦૬૨૧.

ભાઈબંધ

જેમાં જોડાયેલું છે.

નવરંગ
 એક અતિ ઉપયોગી રમુજ બોમ્બ હાયક અને
સરલ માસીક આપાનીયું
 માત્ર અડી આનાની પોસ્ટની ટીકટ
 મોકલી નમુનો મંગાવી જોવાને લખા-
 મણ કરવામાં આવે છે.

ડૉ. ભાઈબંધ આશ્રેષ્ઠ ૫૩૦૬૨૧.

સત્યસુકૃત, આદિઅદલી, અજ, અચિન્ત પુર-
ષમુનીન્દ્ર, કર્ણુભય, કળીરસાહેબ, સુર્તિયોગ સં-
તાયન, ધની ધર્મદાસ, ચારગુરુ, વંશ બ્યાલીસ
(બેહેતાલીસ) સિદ્ધિ શ્રી ૧૦૮ શ્રી વંશપ્રતાપ.
પં. શ્રી ઉગ્રનામ સાહેબની દયા, પં. શ્રી દયાનામ
સાહેબની દયા, સર્વ સંત મહંતશ્રીની દયા:—

સર્વોત્પત્તિ જ્ઞાનરત્ન.

મંગળાચરણ.

વંદુ ગુરુ પદ્ કંજરજ, તનમન અરપુ શીશ;
અનંત મહિમા આપની, પાર ન પામે મશ.
ગુરુ મહિમા વર્ણન કરે, રસના શેષ હજાર;
થાકે નારદ શારદા, વેદ ન પામે પાર.

૧

૨

રામ સમા સમ્રથ નહીં, દાનવ જનકે દેવ; તન મન ધન ચરણે ધરી, કરે ગુરૂની સેવ.	૩
સપ્તદ્વીપ નવખંડમાં, નહીં ગુરૂ સમ કાય; હરી, જનને કંચન કરે, ગુરૂથી પારસ હોય.	૪
ગુરૂ દાતા ગુણ જ્ઞાનના, શાતા સુખ દેનાર; ચરણ શરણ જન જગદે, કિતરે ભવજલ પાર.	૫
સરજ્યાછે સંસારમાં, સરજનહારે જન; પણ ભવસાગર તારવા, ગુરૂ જ્ઞાન રૂપ ધન.	૬
ગુરૂ સમાન દાતા નહીં, યાચક શિષ્ય સમાન; “ગુર્જરઅથ” પ્રસીધ્ધવા, યાચુ દયા નિધાન.	૭

ગુરુ પ્રસંશા.

॥ શ્લોક સ્તોત્ર ॥

ધ્યાનાત્માનં, પરમાત્માનં, દાનં. ધ્યાનં, યોગં, જ્ઞાનં, તિર્થસ્નાનં,
ઈદ્ર ધ્યાનં, નગુરોરધિકં, નગુરોરધિકમ્ ॥ ૧ ॥

પ્રાણાદેહં, મેહંરાજ્યં. સ્વર્ગમોગ્યં, મોક્ષમર્કિતં, પુત્રપિત્ર્યં, વિત્તકલત્રં,
નગુરોરધિકં નગુરોરધિકમ્ ॥ ૨ ॥

વાનપ્રસ્થં પતિવિધિધર્મં, પારમહંસ્યં, મિત્તોશ્ચરિતં. સાધોસેવા, મુસુ-
રમર્કિત, નગુરોરધિકં, નગુરોરધિકમ્ ॥ ૩ ॥

વિષ્ણોર્મર્કિત, પુજનચરિતં, વૈષ્ણવસેવા, માતરિમર્કિતં. વિષ્ણોઃપિત્રોઃ
સેવનયોગ્યં, નગુરોરધિકં. નગુરોરધિકમ્ ॥ ૪ ॥

મત્યાહારં, ચૈન્દ્રિયજયતાં, પ્રાણાયામં, શ્વાસવિધાનં, ઈષ્ટપુજા,
જપતપભક્તિં, નગુરોરધિકં, નગુરોરધિકમ્ ॥ ૬ ॥

મત્સ્યઃ, કૂર્મ્હઃ શ્રીવારાહઃ, ન હરિરુપે, વામનદેવઃ, ત્રિભુવનસારો,
મહિમાપારો, નગુરોરધિકં, નગુરોરધિકમ્ ॥ ૬ ॥

શ્રીભ્રગુદેવઃ, શ્રીરધુનાથઃ, શ્રીચંદુનાથઃ, બૌદ્ધ, સુકલંકં, અવતારાદશ
વેદેષોક્તા, નગુરોરધિકં, નગુરોરધિકમ્ ॥ ૭ ॥

ગંગા, કાશી, કાન્વીદ્વારા, માયા, ડ્યોધ્યા, ડ્વંતી, મથુરા, યમુના,
રેવા, પુષ્કરતીર્થં, નગુરોરધિકં, નગુરોરધિકમ્ ॥ ૮ ॥

ગોકુલગમનં, ગોપુરમથનં, શ્રીવૃંદાવન, મધુપુરરટનં, એતત્ સર્વં, સ-
મુદ્ધત્પુન્યં, નગુરોરધિકં, નગુરોરધિકમ્ ॥ ૯ ॥

તુલસીસેવા, હરિહરભક્તિ, ગંગામાગર, મંગમમુક્તિઃ, કિમપરમધિકં,
રામેર્ભક્તિં, નગુરોરધિકં, નગુરોરધિકમ્ ॥ ૧૦ ॥

કાલી, દુર્ગા, ભુવના, વગલા, શ્રીમાતંગી, ધૂમા, તારા, છિન્ના, ત્રિ-
પુરા, શૈરવી, કમલા, નગુરોરધિકં, નગુરોરધિકમ્ ॥ ૧૧ ॥

એતત્, સ્તોત્રં પઠતિચ નિત્યં, મોક્ષં જ્ઞાનં, સોપ્યાતિ ધન્યઃ બ્રહ્માઞ્ઢા-
તર્યદ્યદેવં, નગુરોરધિકં, નગુરોરધિકમ્ ॥ ૧૨ ॥

આ ભવસાગરમાં ગુરૂથી અધિક કાઢ પણ નથી તેમના ગુણાનુવાદ
પ્રસંશા, સ્તુતિ, વંદના, જટલી કરીયે તેટલી થોડી છે. સ્વસં (સુક્ષ્મ) વેદ,
તથા તેના અનુયાયી ચારવેદ તેમજ પટશાસ્ત્ર, અષ્ટાદશપુરાણ, ઇત્યાદિ પણ
પોકારી પોકારીને દર્શાવે છે કે, સત્યપદ્મને પ્રાપ્ત કરાવનાર, તેમજ આ ભવ-
રૂપી સમુદ્રમાંથી તારનાર ગુરૂ શિવાય જગત્માં કોઈજ નથી. અને તેમના
શરણે જવાથી આ દુનિયાના નાના પ્રકારના આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિના અસહ્ય
દુઃખોનો નાશ થઈ ગુરૂ કૃપાવડે સંસારમાં પુનઃ જન્મની પ્રાપ્ત થતી નથી
એ ગુરૂપદ્મને જ પ્રતાપ છે મ્હોટા મ્હોટા દેવાધિપતિ, યોગી, યતિ, સંન્યાસી,
સંતમાહાત્મા, ઇત્યાદિએ પણ ગુરૂપદ્મ સર્વથી શ્રેષ્ઠ માની તેમને પરમાત્મા

કર્તા અધિક માનેલા છે, ને ગુરૂની શૈવા યથા વિધિથી બ્રજવી કૃતાર્થ થયા છે. તેમનો મહિમા અગમ અપાર, અથાહ છે. તો મુજ જેવા અદ્ય પામર જીવની શી ગતિ કે તેમની કૃતિને બાણી શકું.

હો મહત્ ગુરૂ દેવ હું આપનેજ શરણે છું, આપ શિવાય માફ આ જગત્માં કોઇ પણ બેલી નથી. માટે ગુન્હા અપરાધ સર્વે ક્ષમા કરી, બ્રાહ્મચર્યા આપના ચણાવિંદમાં સદા ધ્યાન રખાવશો દીનપર દયાલાવી આ ભવસાગરનું અસહ્ય દુઃખ ટાળી સત્યપદ્મે પ્રાપ્ત કરાવશો. એવી આ દાસાનુદાસની નમ્ર અરજથી વિનંતી છે, તે કૃપાકરી સ્વીકારશો; અને આપની દયા તથા કૃપાનું ચિન્હ આ “ ગુર્જર ગ્રંથ ” પ્રસિદ્ધ કરવામાં અર્પણ આ દાસ આપના અરાગુકમળમાં કોટકોટવાર પ્રણામ કરેછે તે સ્વીકારી યોગ્ય મતિ આપી આગ્રંથ પરિપૂર્ણ કરાવવા દયા કરશો. કે જેથી આપના ગુણાનુવાદ ગાઇ કૃતાર્થ થાઉં એજ અરજ સ્વીકારી આપના શરણે રાખશો. અસ્તુ:—

આપનો દાસાનુદાસ શિષ્ય

સાધુ ઇશ્વરદાસ ભાવદાસજી,

ની કોટકોટવાર પાયલાગી સ્વીકારશો.

ભૂમિકા.

કલિયુગ—કથા.

ધર્મદાસજી સાહેબના પુર્વ ધર્મનું વિવેચન.

ભારતખંડના પૂર્વ વિભાગમાં ઇશાન કોણમાં રીમાનું રાજ્ય આવેલું છે. તે રાજ્ય ધણું વિસ્તીર્ણ છે. તેની પરિશીમા (હદ) છેક શ્રી જગન્નાથ પુરી સુધી આવેલી છે. જેમાં મ્હોટા મ્હોટા શહેરો, ગામો. પર્વતો, ક્ષીણો વિગેરે આવેલાં છે રીમાના રાજ્યના દક્ષિણ પ્રદેશમાં “આન્ધ્રગઢ” નામે એક સુંદર રમણિય શહેર આવેલું છે. જેમાં અરઢે વર્ણની વસ્તી છે. તે શહેરમાં નાના પ્રકારના ધર્માવલમ્બી પુરૂષો વસે છે જ્યાં ધર્મજ્ઞ પુરૂષો વસે છે, ત્યાં નીતિ. ધર્મ, વિવેક. આચાર, વિચાર ઇત્યાદીની પવિત્રતા ઘણી શ્રેષ્ઠ રહેછે; અને લક્ષ્મીદેવીનો પણ વાસો રહેછે; તેમ રોગ શત્રુ ઇત્યાદિનો ભય-કલેશ લેશ માત્ર પણ રહેતો નથી.

એ શહેરમાં ધર્મદાસજી નામના એક ધર્મજ્ઞ અને ધનાઢ્ય પુરૂષ વસતા હતા. તેમનો જન્મ વૈશ્ય (વણિક) કૂલમાં થયેલો હતો ને કસોંધી જાતના વણિક કહેવાતા તે ઘણા ધનાઢ્ય હતા છતાં ભકિતવાન જીવદયાવાન ધર્મજ્ઞને શ્રદ્ધાળુ પુરૂષ હતા તેમના પિતાશ્રીનો મૂળ ધર્મ નિભાવત વૈષ્ણવ આચારીનો હોવાથી તેઓશ્રીએ પણ તેજ ધર્મ સ્વીકારેલો હતો ને તે ધર્મ પ્રમાણે વર્તતા તેમના ગુરૂશ્રીનું નામ રૂપદાસજી માહારાજ હતું.

તેઓશ્રી ધણા ધાર્મિક; શ્રદ્ધાળુ, પરોપકારી, અને જીવદયાવાન હતા તેમજ તીર્થ, વૃત, પુજા પાઠ, નેમ આચાર, ઇત્યાદિ સુકૃત કાર્યો પર ધણીજ પ્રીતિ તથા ચાહના રાખતા અને જે કોઈ સંત મહાત્મા જ્ઞાની પુરૂષ પોતાને દ્વારે પધારતા તેમનો પરિપુર્ણ આદર સત્કાર તથા આતિથ્ય કરી શેવા પુણે પ્રેમ અને તનમન ધનથી બળવતા તેમજ સંત ગુરૂ માહાત્મા મહાનુભવી પુરૂષોના મુખાવિંદથી કથા, કિર્તન, ભગવદ્ગીતા, રામાયણ વિગેરે શાસ્ત્રો પુર્ણ શ્રદ્ધાથી શ્રવણ કરતા ભક્તિ અંગના ભાવિક હોવાને લીધે પોતાના ધર્મ કર્મ મુજબ છાપ, માળા, તિલક ધારણ કરતા ને ગુરૂશ્રીના ઉપદેશ મુજબ “રામ, કૃષ્ણ, હરિ”નું સ્મરણ કરતા તેમની પાસે સાલીઆમ (ઠાકોરજી) હતા તેમની પુજા પુર્ણ શ્રદ્ધા રાખી કરતા ને આચારી ધર્મ પાળતા તેથી અતુલ્ય સંપત્તિ છતાં પોતાના સ્વહસ્તથી રસોઈ કરતા ને રસોઈ કર્યા બાદ સાળી આમને નેવેઘ (થાળ) ધરાવી પોતે જમતા હતા.

તેઓશ્રીની વડિલો પાર્ણતની મિલકત (દોલત) અતુલ્ય હતી તે આશરે છોપન કોટી (કોડ) જેટલી કહેવાતી તેમાંથી યથાશક્તિ મુજબ ધર્મકાર્યમાં વ્યય (ખર્ચ) કરતા. તેમને એક ધર્મ પત્ની નામે “આમીન” ધણા સુશીળ, ધર્મજ્ઞ, ને શિયળવતી હતાં તે પોતાના સ્વામીની શેવા યથેચ્છ ધર્મ મુજબ કરતાં તેમના ગૃહે એક પુત્ર રત્નનો જન્મ થયો હતો જેનું નામ “નારાયણદાસ હતું” તે પણ ધર્મજ્ઞ ને પુર્ણ શ્રદ્ધાવાન હતા ને નિમાવતુ વૈષ્ણવ આચારીનો ધર્મ પાળતા.

એક સમયે ધર્મદાસજીને એવી ઉત્કંઠા થઈકે હવે મારી વૃદ્ધાવસ્થા થવા આવી છે. માટે સુકૃત કરી કૃતાર્થ થાઉં એમ ધારી તિર્થાટણ કરવાનો વિચાર ધાર્યો કેમકે તિર્થાટણ કરવાથી સારાસારા મહાન સંત માહાત્માશ્રીના દર્શન થાય છે, તેમજ સત્સંગ સમાગમોથી જ્ઞાનોદય થતાં સુબુદ્ધિ આવી ધર્મજ્ઞ થવાય છે ને અતે તે ક્ષણ મિથ્યા થતું નથી તેથી સર્વ સાહિત્ય ડેરા, તંબુ તથા પોતાના નોકરો સહિત. ઠાકોર પુજની સાથે તિર્થાટણ કરવા નીકળ્યા. તેમણે કયા કયા તીર્થોની યાત્રા કરી તેના સંક્ષેપ્તમાં નામો નીચે મુજબ છે:—

શ્રી જગન્નાથપુરી, અયોદ્યાપુરી, માયાપુરી, કાશી (ખનારસ) પુરી, કાન્ચીપુરી. અવન્તિકાપુરી, દ્વારામતિ (દ્વારિકા) પુરી, મહાકાળેશ્વર, મમલેશ્વર, કેદારેશ્વર, રામેશ્વર, માધવેશ્વર, ત્રંબકેશ્વર, ભુલેશ્વર, નાગનાથ, વૈજનાથ, સોમનાથ, કુડ્દેશ્વર, ખિન્દુતીર્થ, ગોકર્ણ, મધુવન. વૃંદાવન, નંદ-નવન. અદ્રિકાશ્રમ, ભાગીરથી, સરસ્વતી, તાપી, ગોદાવરી, નર્મદા ભોગાવતી. કૃષ્ણા, કાવેરી, પ્રયાગ તુંગભદ્રા, ગંડકીગંગા, શિંહાદ્રી. હિમાદ્રી. વિંધાદ્રી. ગઢગીરનાર. સિદ્ધપુર. પ્રભાસપાટણ. કાલિકાદેવી. માહાભદ્રકાલિ. આશાપુરી. અંબિકાદેવી, દુર્ગાદેવી. ત્રિપુરાદેવી, કમલાદેવી, પુષ્કરરાજ, ગયાજી, શ્રીરંગ પટ્ટણ, સુદામાપુરી, અમ્બકુંડ, વિષ્ણુકુંડ, શિવકુંડ, ગોકુલ ઇત્યાદિ અડસઠ તીર્થ કરી દર્શન કર્યા બાદ મથુરાપુરીમાં યમુના નદીના કિનારે (તીરે) આવી પહોંચ્યા ને નદીના કાંઠે ડેરા તંબુ નાખી પડાવ નાંખ્યો.

ધર્મદાસજીએ યમુના નદીના કિનારે પડાવ નાંખ્યા બાદ બે નોકરોને લેઈ સીધુ સામાન લેવા સાડ મથુરાપુરીના બજારમાંગયા ત્યાં સદ્ગુરુ કળીર સાહેબે જ દા સ્વરૂપે તેમને ચેતાવવા દર્શન આપ્યા (કારણ ધર્મદાસજી સત્ય-પુરૂષ (આદ્યપુરૂષ) ના સોહં સુર્તિના સુક્રીત અંશછે. ને તેમને જીવેને ચેતા. વવામાટે મોકલેલા પરંતુ ઉલટા પોતેજ સત્યનામની ભક્તિ કરવાની ભુલ્લી જઈ અજ્ઞાનતાના વશ થઈ મૂર્તિપુજા, તથા તિર્થ ઇત્યાદિના ઘોખામાં ગુંથાઈ ગયેલા હોવાથી સત્યપુરૂષની મૂળ ભક્તિ કરતા નહોતા માટે જોકે સત્યગુરુએ પ્રગટ દર્શન આપ્યા છતાં પણ તેઓ તેમને ઝોળખી શક્યા નથી) અને કહ્યુંકે.

હે ધર્મદાસ તમે ઘણા ચતુર, જ્ઞાની ને શીરગુણ ભક્તિમાં શ્રેષ્ઠ પુરૂષ છો ને મુખે રામનામની ધ્વનિ શીતળશબ્દથી ઉચ્ચારી રહ્યાછો જેથી તમારા સરખો સીરગુણ ઉપાસિક ભક્ત હાલના જમાનામાં કાઠપણ નથી પણ તમારું સ્થાન (મૂળતું) ક્યાંછે, કઈ દીશાથી આવોછો. ને કઈ દિશામાં જવાનો ઇરાદોછે. ને શાકારણ નીમિત્તે અત્રે આવવું થયુંછે તે જણાવો તમે કોની પુજા, ધ્યાન, નેમ. આચાર કરોછો ને કોનું ભજન કરોછો જેનું ભજન કરોછો તેમનું સ્થાન (મૂળતું) ક્યાંછે તેજણાવો (આ સ્થળે માર્મિક શબ્દો ધર્મ-

દાસજી પ્રત્યે પુછ્યાછે) આ પ્રશ્નો પુછવાથી તમારા મનને ખેદ લાવશે નહીં ક્રમકે મેં મહિતઅંગ ભાવિકતા ચિન્હો તમારામાં જ્યાં જ્યાં પ્રશ્ન પુછ્યો છે તેા યોગ્ય હકીકત વિચાર કરી દર્શાવશે.

ધર્મદાસજીએ પોતાના મન સાથે વિચાર કર્યો કે આ ભેખ કાઢ સંત-મહાન જ્ઞાની જણાય છે ને ત્રિકાળ દર્શી છે તે શિવાય મારા નામની એમને શી ખબર પડે. નજ પડે એમ ધારી પુછેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવો થકે કર્યો ને જણાવ્યું કે, હું “આન્ધુગઢ” શેઠેરનો નિવાસી છું, મારો જન્મ કર્સાંધી ત્રણિક જ્ઞાતિમાં થયેલોછે; હું “રામ, કૃષ્ણ, સારિંગપાણી” ને ભજું છું ને મારા ગુરૂદેવે બતાવ્યા મુજબ નેમ આચારથી વર્તી “શાળીગ્રામ” ની પુજા પ્રેમભાવથી હરદ મેશ નિત્ય નિયમ પ્રમાણે કરું છું તેમનું સ્થાન (મૂળનું) સર્વ જગતથી અપ્રસિદ્ધ નથી; હું તીર્થયાત્રા કરવા નિકળ્યો છું, ને અડસઠ તીર્થ કરી હવે “આન્ધુગઢ” તરફ જવા ધરાદો રાખું છું એ મુજબ ધર્મદાસજીએ ઉત્તર આપ્યો.

ત્યારે ફરી સદ્ગુરૂ કબીર સાહેબે પ્રશ્ન કર્યો કે જ્યાંસુધી મૂળ કર્તા પુરૂષ કાણ છે, તેમનું સ્થાન ક્યાં છે, ને તેમની સત્યભક્તિ યથાર્થ કેવી રીતે કરવી, ને સાક્ષાત્કાર શી રીતે પ્રાપ્ત થાય એ વિગેરે જ્યાં સુધી ઘટમાં પારખ પાણું થયું નથી ત્યાં સુધી જન્મ મરણનો ફેરો મટતો નથી તમે “શાળીગ્રામ” ની પુજા કરોછો છતાં તમારી અજ્ઞાનતા તેમજ ભ્રમણા ટળી નથી. જ્યારે તમેને સાચા સદ્ગુરૂ મળશે ત્યારેજ તમેને સાક્ષાત્કાર થશે. ને તેથી તમારી તીર્થ ઇત્યાદિની ભ્રમણા મટી બ્રંગી રૂપ બનશે જ્યાંસુધી તે પહોંને પ્રાપ્ત થશે નહીં ત્યાં સુધી ભવસાગરના અસંખ્ય દુઃખોમાં ગોથાં ખાયા કરવાનુંછે વળી ત્રિલોક્યપતિ કંઈ સંપુટસ્વરૂપે નથી તે તો અખંડ અવિનાશી સચ્ચિદાનંદ રૂપે સર્વના ઘટમાં રમી રહ્યાછે મતલબકે સર્વ જગતના ઉત્પન્ન કર્તા પરમાત્મા સંપુટ સ્વરૂપે નસતાં પ્રત્યક્ષ ઘટમાં બીરાજેલાછે તેા જ્યાં સુધી

ઘટમાં તે સંબંધી ખોજ કરી નથી ત્યાં સુધી મનની ચિન્તા નહીં મટતાં અજ્ઞાનતાનાલીધે મનની ભ્રમણા વધતી જશે કેમકે જે કંઈ વસ્તુતા છે તે ઘટમાં ખોજ ગુરુગમ માર્ગવડે કરવાથીજ મળી શકે છે તેનું પ્રમાણ નીચે દર્શાવવામાં આવે છે.

રમેની

એ ઘટ રતન જ્યોતેષીખાની, ઘટમે આપ આપ ઘટ ઠાની,
ઘટકા ખોજ કાઢુન પાયા, ઘટમે ધર્મ ઘટહીમે દાયા, ૧
ઘટમે વેદ ઘટમે ખાની, સખહીમૂળ ઘટમાં સહેદાની;
ઘટમે તીર્થ વૃત હરેરાવા, પાવનપુજ ઘટમાંહી દ્રીઢાવા. ૨
ઘટમાં મારે ગુરુ ઘટમાંહી, ભુત-પ્રેત ઘટમાંહીઆ ખાહી;
જ્ઞાન ગર્થ ઘટમાંહી કીના, સુન્યશિખર ઘટમાંહી ચીન્હા. ૩

(સખનિધાન ખીજક)

માટે હે ધર્મેદાસ જ્યાં સુધી ઘટમાં તે સ્વરૂપ પ્રત્યક્ષ તાદૃશ્યવત્ થયું નથી ત્યાં સુધી સર્વે ભકિત ખીન રસની દ્રીક્રીંછે. માટે મારાં વચનો ગ્રહણ કરી સત્યપંથ ગ્રાહ્ય કરે ને તીર્થ, વૃત ઇત્યાદિ શ્રૂતો પુજની ભ્રમણા દુર કરે.

એવાં વચનો જ્યારે જગદા સ્વરૂપ (કબીરસાહેબ) ના સાંખ્યગ્યા ત્યારે અચળા થયોકે આવા ગુદાર્થ શબ્દોનું જ્ઞાન મેં પૂર્વે કંઈ પણ સત, માહાત્મા, ગુરુ ઇત્યાદિ દ્વારે સાંખ્યનું નથી પણ ખરેખર આ વચનો ઉપર પુરતું ધ્યાન આપવું જોઈએ અને તેનાથીજ મુક્તિ થાય છે એવું પ્રત્યક્ષ જણાય છે. પરંતુ આ બદલ હું મારા ગુરુ તથા સંત, માહાત્મા દ્વારે પુછી લઈ નિર્ણય કરી લઈશ. એમ પારી ઉપરના વચનો યાદ રાખી સંદેહ ન રાખતાં જ હા સ્વરૂપ (કબીરસાહેબ) ને કંઈ પણ પ્રત્યુત્તર નહીં આપતાં વણિકની કુકાનેથી સીધું સામાન લેઈ પોતાના નોકરોને આપી પોતાના ડેરા તંબુના મુકામે ગયા.

પોતે આપ નિવેદી હોવાથી ચૌકાઅથોટ લગાવી જળ છાની (ગાળી) ને લાકડાં ઘોઘ સ્વચ્છકરી ચુલ્હો સળગાવ્યોને અથોટીયું પહેરી રસોઘ કરવા માંડી તેટલામાં સદ્ગુરુએ ફરી તેમના આશ્રમ આગળ ગુપ્ત રીતે વૃક્ષ તળે આસન કર્યું.

ધર્મદાસજીએ ચુલ્હો સળગાવ્યોછે ને રસોઘ કરવા માંડી છે. તેટલામાં તેમને સળગતા લાકડાઓમાંથી અનેક સંખ્યાબંધ કીડીયો ઇંડા સહિત નીકળતી માલમ પડી જેમાંથી કટલીએક અગ્નિમાં બળીને ભસ્મ થઇ ગઇ ને કટલીએક બહાર પ્રદર્શિત થઇ તેનું પ્રમાણ:-

ચોપાઠ.

લકડી કીટી ઉઠી અપારા, ઇંડા સહિત અગનપરજરા:

સાખી

ત્યારે-ધર્મદાસ દુઃખીત બયે, હરિ હરિ કરે પોકાર;

જીવ અનેક પરલે ગયે, યહ આવેમેં ધિકકાર.

ચોપાઠ

લકડી કાઢ જલમેં ખુઝાઇ, ચુલ્હા ખુઝાય બહુત જલલાઇ;

જે કછુ જરી સો જર ગઇ ભાઇ, જે બચીસો લીનહ બચાઇ.

(સુખનિધાન—બીજક)

અ પ્રમાણે કીડીયો બળી જવાથી ધર્મદાસજીના મનમાં ધણેજ પશ્ચાતાપ થયોકે મારાથી ઘણા જીવોની હત્યા થઇને અતુલ્ય પ્રાયશ્ચિત લાગ્યું જેથી તીર્થાટણનું જે ફળ પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય હતું તેનો લોપ થતાં હવે પાપનો પોટલો બાંધ્યો એવો મન સાથે વિચાર કરી દીલગીરી પ્રાપ્ત થતાં હરિ-હરિનું સ્મરણ કરવા લાગ્યાને લાકડાં સળગતાં બહાર કાઢી નાંખી પુષ્કળ જળ રેડી અગ્નિ ખુઝાવી નાંખ્યો ત્યાં આજીબાજી જેતાં એક વૃક્ષના

નીચે જંદા બાવાને બેઠેલા જોયા તેથી તે સંધિલો પ્રસાદ જંદાબાવાની પાસે લઈ જઈ તેમના આગળ મુક્યો ને જાણાવ્યું કે હો જંદાજી આ પ્રસાદ આપના નિમિત્તે લાવ્યાછું તે આપ ગ્રાહ્ય કરો ત્યારે સદ્ગુરુ જે ગુપ્ત હકીકત બનેલી તેના જ્ઞાતા હોવાથી ધર્મદાસજી પ્રત્યે જાણાવ્યું કે.

ઘાતગ્રીયેઉતુમ જીવ અનેકા. સો પ્રસાદ લે મમ શીરટેકા

(જ્ઞાન પ્રકાશ)

હે ધર્મદાસ તમે ઘણા જીવોની હત્યા કરીને હવે આ પ્રસાદ મને આપવા આવ્યાછો તેથી તેનું પાતક મારા શીશપર ચઢાવવું છે કે કેમ ? એ વચનો સાંભળ્યા ત્યારે ધર્મદાસજી મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યા કે—

ચોપાઈ

જીવઘાત સુની અચરજ માના, યદ જંદાએ કેસે જના

(જ્ઞાન પ્રકાશ)

મારાથી જીવોની હત્યા થઈ એ વાત જંદાબાવાએ શી રીતે બહી તેથી આશ્ચર્ય મુકત થયા તો પાગ અજાણ્યા થઈ અસત્ય લાષણુ કર્યું તે એવું કે—

કવન જીવ હમ ક્રીની ઘાતા, સો સમગ્રાય કહો મોહી ખાતા

(જ્ઞાન પ્રકાશ)

હો જંદાજીમેં કયા જીવોની હત્યા કરીછે તે મને ખુલ્લી રીતે સમજ પાડો. એ મુજબ ધર્મદાસજી અસત્ય બોલ્યા ત્યારે સદ્ગુરુએ પ્રશ્નતર આપ્યો કે—

ચોપાઈ

અહો શાહ કસ ધરહુ છીપાઈ, ચિઉટી ચુલહા બહુત જરાઈ
ત્યારે—સુની ધર્મની ચિત્ત સંસય આને, યદદ્રા આહી દ્વદ્ય અનુમાને

(જ્ઞાન પ્રકાશ)

અહો શાહુકાર સત્યવક્તા થઈ અસત્ય શું વહેછો રસોઈ કરતાં ચુંદડામાં અગ્નિ સળગાવ્યો હતો તે સમયે અનેક કીડીયો બળી ગઈ તેથી તમારા હૃદયમાં પાપ થયાનો વિશેષ આવ્યોને પસ્તાવો કર્યો આટલું કહી ફરી કહ્યું કે હે ધર્મદાસજી તમે આટલી બધી મુર્તિઓની (દેવોની) પુજા કરો છો છતાં તમને તમાના કાઠપણ દેવે ન બતાવ્યું કે અગ્નિમાં કીડીયો બળેછે. તો પછી તેમને પુજવાનો શો લાભ તેટલામાંજ—

ચોપાઈ

ભાત સમયે ચીઉટી તબ બચેઉ, બહુત શંસય ધર્મની મનઃચેઢ
સમયે ભાત ચીઉટી હોય ખીતા, બહુત સંદેહ ધર્મની હીયે કીતા.

(જ્ઞાન પ્રકાશ)

ઉપર પ્રમાણે સદ્ગુરુએ તમામ ભાત કીડી થઈ ગયેલો તેમને પ્રત્યક્ષ બતાવ્યો એટલે ધર્મદાસજીને સદ્ગુરુ ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ થઈને આ જંદાબાવા સાચા સત્યપુરૂષ છે. તેટલામાંજ સદ્ગુરુ (કબીર સાહેબ) ત્યાંથી અંતર્ધ્યાન થઈ કાશી (બનારસ) પુરીમાં પધાર્યા.

ધર્મદાસજીના મનનો એક જંદાબાવાના જ્ઞાનના પ્રભાવથી કંઈક કમી થવા લાગ્યો તેથી ત્યજ્ઞ સ્થિર થતાં એણે તો જંદાબાવા ત્યાં મળે નહિ ત્યારે મથુરાપુરીમાં પોતાના નોકરોને મોકલી જંદાબાવાની શોધ કરાવવા માંડી પણ કોઈ સ્થળે પત્તો મળ્યો નહીં જથી નિરાશ થયા. તે દિવસે બબરમાંથી ફળફળાદિ મંગાવી સાળીઆમને નૈવેદ્ય ધરાવી કરાળ પ્રાશન કર્યું. જંદાબાવાએ જ ઉપદેશના વાક્યો દર્શાવ્યા હતા તે એક પછી એક ઘટમાં વિચાર કરી જ્ઞાનદ્રષ્ટીએ જેતાં વ્યાજબી અને સત્ય ભાસવા લાગ્યા તેથી વધુ ફિકર થવા માંડતા ઉત્કંઠા થઈને એવા અગાધ જ્ઞાની પુરૂષના દર્શન હવે ક્યારે અને કયાં થશે. પશ્ચાત્ત પોતે મથુરાપુરીમાં બંને શોધ કરી, પણ પત્તો નહિ મળવાથી ચમુના તટપરથી પોતાનો મુકામ

ઉપાડી કુચ કરી થોડા દિવસમાં “બાન્ધુગઢ” આવી પહોંચ્યા ને પોતાના સ્ત્રી, પુત્ર, સંજ્જન કુટુંબને આવી મળ્યા. (સુખનિધાન ખીજક)

જંદાબાવાએ જે ઉપદેશીક વાક્યો દર્શાવેલા તેનાપર સુર્તિ (અંકુરી અંશ હોવાને લીધે) ધારીજ ખેંચાવા માંડી તેથી પોતાના અંતઃકરણ સાથે વિચાર થયોકે હવે એ જંદાબાવા મને મળવાના નથી તોપણ સંત મહાત્મા, કૃષ્ણ, સંન્યાસી ઇત્યાદિની જમાના બોલાવી બંડારો કરૂંતો તેમના સાથે વખતે મહાત્મા જંદાબાવા પણ આવી મળે અને મને અલભ્યલાભ આપે એવો વિચાર મનસાથે કરી સીધું સામાન બંડારો કરવાસાડૂ તૈયાર કરવા માંડ્યું ને ગામેગામ તથા શહેરેશહેર બંડારાના આમંત્રણના પત્રો લખ્યા જેથી વૈરાગી, બ્રહ્મચારી, સંન્યાસી, સંતમહાત્મા, નાગા, અતિત, દુધાધારી, યોગી, જંદા, તપસ્વી, કૃષ્ણ દરવેશ, ગાસાંઘ બ્રાહ્મણ વિગેરે ધણા મહાત્મા પુરૂષોના (પદ દર્શનના) જીવ્ય આવી પહોંચ્યા ને તાલ મૃદંગ, શંખ ઝાલર ઇત્યાદિ ધ્વનિની ધૂમ મચાવી દીધી તેઓને ધર્મદાસજીએ યોગ્ય ઉતારો આપ્યોને રસોઘ તૈયાર કરાવી યથેચ્છ ભોજન કરાવ્યું ને યોગ્યતા પ્રમાણે પુજાભેટ કરી સંતોષ્યા બાદ સર્વે ભેખને (પદ દર્શનને) દ્વીહસ્ત જોડી સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કરી વિનંતી કરીકે, આજીવની મુક્તિ શું કરવાથી થાય છે? ને આવા ગવનનો ફેરો શી રીતે મટે છે? વિગેરે પ્રશ્નો નમ્રતાથી કર્યા ત્યારે ભેખોએ પોતપોતાના મત પ્રમાણે જણાવ્યું કે.

ચોપાઠ

કોઈ કહે ત્રિદેવ આરાધ્યા, કોઈ કહે વ્રત કરી મન સાધો
કોઈ કહે કરો પ્રતિમા શેવા, કોઈ તીર્થ કોઈ જપતપ ભેવા.
કૃતિમ ભકિતજે સખે દ્રીઢાવે, સત્ય સારપદ નાહી ખતાવે
તખ અકુલાયસંસા ધરી જોયે, પ્રગટ નહિ ગુપ્તહી હોય રોવે.

(જ્ઞાન પ્રકાશ)

‘કોઈએ ત્રિદેવની’ ભકિત કરવાથી. ‘કોઈએ તીર્થ’ કરવાથી, ‘કોઈએ

મૂર્તિ પુજા કરવાથી, કોઈએ કુલધર્મ પ્રમાણે ચાલવાથી, કોઈએ કાષ્ઠદેવનું રમરણ ભજન કરવાથી, કોઈએ પુદાની બદગીનરવાથી, કોઈએ પીર-આસિયાની (દરગાહની) પુજા કરવાથી કોઈએ તપ કરવાથી ઇત્યાદિ દરેક પોતપોતાના મત પ્રમાણે દર્શાવ્યું. પણ ધર્મદાસજીના મનનું સમાધાન થયું નહિ અને બ્રમણ ભાગી નહિ જેથી અંતઃકરણમાં વિચાર્યું કે આમાંના એકેના જંદાબાવાના જેવા સત્ય ઉપદેશીક અને અંતઃકરણમાં ઠસે એવા આંતરિક આત્મજ્ઞાનના વચનો નથી તેથી સર્વ ભેખને વિદાયગીરી આપી. પશ્ચાત્ ઘણા દિવસ શોચમાંને શોચમાં “ બાન્ધુગઢ ” માં ગુજરી ને બ્રમણ ભાગી નહિ.

જ્યારે બ્રમણ ભાગી નહી ત્યારે શહેરે શહેરને ગામે ગામે પોતે ફરી તેમની શોધ કરવા માંડી પણ કોઈ સ્થળે પત્તો મળ્યો નહિ છેવટે કાશી (બનારસ) પુરીમાં શોધ કરતા કરતા આવી પહોંચ્યા તો ત્યાં એક સ્થળ પર સદ્ગુરુ કબીર સાહેબ સંત સ્વરૂપે છાપ, માળા, તિલક, ઘોતી ટોપી, ઇત્યાદિ ધારણ કરી સર્વ ભક્ત જનસમુહને ઉપદેશ આપી રહ્યા હતા તે સ્થાન પર ધર્મદાસજી આવ્યા ને જ્ઞાનોપદેશ સાંભળવા લાગ્યા તો જણાયું કે મને જંદાબાવાએ જે ઉપદેશ આપ્યો હતો તેજ ઉપદેશનું આ પારાયણ છે તેથી વિચાર કરવા લાગ્યા કે મને મથુરાપુરીમાં મળ્યા. તે વખતેના જંદાબાવાનું સ્વરૂપ હતું ને આ સમયે છાપ, માળા, તિલક, ટોપી, ઘોતી વિગેરે ધારણ કરેલા છે તેથી સંતમાહાત્મા ના સ્વરૂપે માલમ પડે છે પરંતુ તેમના વચનામૃત સાંભળતા જે જંદા સ્વરૂપે મને ત્યાં મળેલા હતા તેજ આ માહાત્મા છે, તે શિવાય બીજા અન્યપુરુષની આવી વિમળ, અલૌકિક, અને નિષ્પક્ષપાત વાળી હોયજ નહિ. પરમાત્માના અંશે ઉપદેશ કરવાને નાના પ્રકારના સ્વરૂપો ધરી શકે છે ને યોગ્યજ ઉપદેશ આપે છે માટે એજ માહાત્મા છે બીજા નહિ એવું મનસાથે દ્રઢ નિશ્ચયાત્મક કરીને ઘણા હર્ષની સાથે લોકોની ભીડ હઠાવી જ્યાં સદ્ગુરુ કબીર સાહેબ ખિરાજમાન હતા ત્યાં પાસે જઈ હર્ષના બિંદુ (અશ્રુ) પાડી તેઓશ્રીના ચરણ કમળમાં સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કર્યો ને વિનંતી કરીક હે પ્રભો! હવે મને આપનાજ શરણમાં રાખો, ને માફ જન્મભરણાદિનું અસહ્ય સંકષ્ટ કાપો

હું ધણેજ દુઃખી થયો છું. આપના વચનોનો અનાદર કર્યો તેનો ગુન્હો માફ કરો ને અજ્ઞાનતા મટાડી યોગ્ય ઉપદેશ આપો. વિગેરે ધણી નમ્ર વિનંતી કરી સદ્ગુરુએ તેમની વિનંતી સ્વીકારીને જાણાવ્યું કે હે ધર્મદાસ તમે અને મથુરા-પુરીમાં પ્રથમ મળ્યા હતા ત્યાં મેં તે સમયે તમોને ઘણો ઉંડો જ્ઞાન સુબોધ આપ્યો હતો પરંતુ તે તમારા અંતઃકરણના મળ, વિક્ષેપના આવરણથી ઠસ્યો ન હતો હવે જ્યારે તમારા અંતઃકરણના મળના આવરણનો પડદો દૂર થયો છે તે બુદ્ધ મદી ગયેલી છે તથા તમારા જન્મભરણનો ફેરો ટાળીશ કેમકે તમે માફા ભાગ્યશાળી, શ્રદ્ધાવાન, વિવેકી, જ્ઞાની તથા દયાળુ “સત્યપુરુષ” ના સુતિ—અંશછો. હાલ તમે “આન્ધુગદ” જાવ થોડી મુદત પછી હું તમારે ત્યાં આવી યથા વિધિ મહા જ્ઞાનોપદેશ આપીશ. એ મુજબ આજ્ઞા કરી ત્યારે સદ્ગુરુના વચનને ધારણ કરી તેઓશ્રીની આજ્ઞા લઈ ધર્મદાસજી “આન્ધુગદ” આવ્યા.

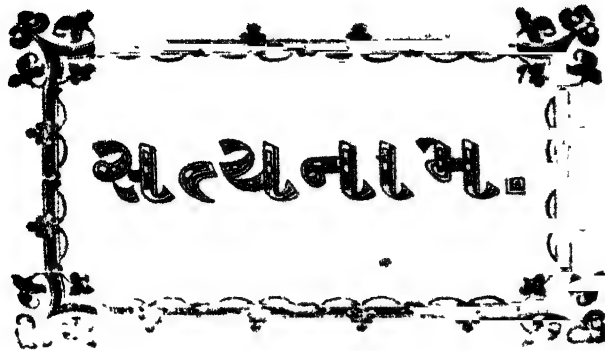
કટલોક સમય વિત્યાબાદ (મગહરમાં ગુપ્ત થયા બાદ) સદ્ગુરુ કબીર સાહેબ “આન્ધુગદ” પધાર્યા ને ધર્મદાસજી સાહેબને અગાધ જ્ઞાન સમજાવી ચોક્કસ આરતી વિધિપૂર્વક કરી દીક્ષા આપી જેમાં ધર્મદાસજીએ પોતાની છપનકોડ જેટલી દોલત સદ્ગુરુને અર્પણ કરી તે સદ્ગુરુએ સંત, સાધુ, માહાત્મા, ફકીર, સંન્યાસી, બુખા, નંગા લુલા આશિષા ગરીબો ઇત્યાદિને ભોજન કરાવી દાન દક્ષિણા આપી સંતોષ્યા. ધર્મદાસજી સાહેબને ચોદ અરબ જાનનો બહાર અગમ, અપાર, અગાધ, અલૈકિક, બક્ષેલોછો. જેના દાખલા (સંધ્યાંત, પુરાવા, જ્ઞાન સુબોધ સહિત સદ્ગુરુ કબીરસાહેબના પ્રાચિન હિંદી ભાષાના ગ્રંથોમાં હાલ કાયમજીએ ને તે ગ્રંથો સદ્ગુરુ કબીરસાહેબ તથા ધર્મદાસજીસાહેબ (ગોસ્વામી)ના સંવાદ સ્વરૂપે સદ્ગુરુએ ધર્મદાસ સાહેબને પુરતું જ્ઞાન આપી મનની શંકાઓ તોડીને કલિયુગમાં સત્ય-ધર્મના સ્થાનાપત્ર (અધ્યક્ષ) નીમી ગુરવાઈ પ્રદાન કરીને બેહેતાળીસ વંશ-ગુરુ પ્રનાલિકાની આશિષ દીધી તે પેઢી હાલ દ્વાદશમા વંશગુરુ શ્રી વંશપ્રતાપ-પં-શ્રી ઉગ્રનાથ સાહેબ ગાદીપર બિરાજમાન છે ને ત્રયોદશમા વંશ પં. શ્રી દયાનાથ સાહેબ પ્રગટ થઈ ગયેલા છે.

જે યૌદ અરબ જ્ઞાનનો ભંડાર ધર્મદાસજી સાહેબને બહેલો છે તે પૈકી સ્નેહસાગર (થોડાં) અંથોનો કેટલોએક સારાંશ આ ગુર્જરઅંથમાં બોધ થવા સાથે સદ્ગુરુની કૃપાવડે આપ્યો છે. મુજ અલ્પ પામર જીવની શું નતિ કે આપની કૃતિને યથાર્થ વર્ણવી શકું—નહિજ વર્ણાય એ સૌ ઇષ્ટ ગુરુદેવ તથા સર્વ સંત, મહંત, સત્પુરુષના ચરણરજનોજ પ્રતાપ છે આપ આરા અંતઃકરણમાં સદ્બુદ્ધિ આપોને આપના શરણમાં રાખી સદાસર્વદા પામર ક્ષીટરૂપ જીવને બ્રાહ્મી બનાવશે ને યાચના એછેકે હવે આ ભૂમિકાની સમાપ્તિ કરી આદિ ઉત્પત્તિથી આ અંથની શરૂવાત કરવા મુજ ઇચ્છા છે તે સાક્ષ્ય કરે. અસ્તુ:—

આપનો દાસનુદાસ શિષ્ય.

સાધુ ઇશ્વરદાસ ભાવદાસજી

ની કાટકાટ વાર પાયલાગી સ્વીકારશે.

સત્યસુકૃત, આદિઅદલી, અજ, અચિન્ત પુરુષ-
મુનીન્દ્ર, કર્ણામય, કબીરસાહેબ, સુર્તિ યોગ
સંતાયન, ધની ધર્મદાસ, ચારગુરુ, વંશ બ્યા-
લીસ (બંહેતાળીસ) સિદ્ધિ શ્રી ૧૦૮ શ્રી
વંશપ્રતાપ. પં. શ્રી ઉગ્રનામ સાહે-
બનો દયા, પં. શ્રી દયાનામ
સાહેબની દયા, સર્વ સંત
મહંતશ્રીનો દયાથી:—

ગુર્જ ૨-ગ્રંથ.

સર્વોત્પત્તિ જ્ઞાનરત્ન.

પ્રથમ-વિભાગ

પ્રારંભ

પ્રથમો-રત્ન:

સત્યપુરૂષ (આદ્યપુરૂષ) વિવરણ.

સત્યપુરૂષ, આદ્યપુરૂષ. આદ્યબ્રહ્મ, અખંડ અવિનાશી, આદિઅ-
દક્ષી, અમીઅનામી, સત્યસકૃત, પુરૂષપુરાણ, સરજનહાર, સૃષ્ટીનિયંતા, સર્વ
શક્તિમાન, સત્યનામી, શબ્દ સ્નેહી, હંસનપતિ અધમોધારણ, પતિતપા-
વન ભવજલતારણ, શબ્દસ્વરૂપી, સુક્ત પ્રદાતા, અજર, અમર, અચિન્ત, અ-
લપ્ત, અવિચળ, અડોલ, અમોલિક, અક્ષિત, અદ્રેત, અગમ. અપાર, અ-
ગોચર, અવિગત, અપરિવર્તનીય, અક્ષયરાજ, અગ્રવન, વિદેહી, અજ-
ન્મા. નિઃકામી, નિર્લોભી, નિર્મોહી નિઃક્રોધિત, નિર્વિઠારી, નિઃકલકિત,
અશૌચનીય, નિઃશંકી ઇત્યાદિ:—

સત્યપુરૂષના અનેક વિશેષણો હિંદીભાષાના ગ્રંથોમાં અસંખ્ય
દર્શાવવામાં આવ્યા છે. તે વિશેષણોની પ્રસંશાના અગણિત અર્થ થઈ શકે છે,
કેમ નહિ થાય! તેની ગણનાને કાણ ગણી શકે; નહિજ ગણાય. જે વિદેહી
પુરૂષે આખું વિશ્વ શબ્દ, સુર્તિ, અમી, તથા રવાણાસારથી રચ્યું છે તે પુરૂષના
શુણાનુવાદ ગાવા નારદ, શારદ (શારદા) શેષ ઇત્યાદિ પણ શ્રમીત થાયતો
મનુષ્યની શી ગતિકે તેની મર્તને વર્ણવી શકે માટે સંક્ષેપ્તમાં ઉપર વિશે-
ષણો દર્શાવેલાં છે.

સત્યપુરૂષનું સ્થાન શુદ્ધ છે તે અગમ, અપાર છે. તે સ્થાન ને સત્યલોક.
અમરલોક, પૃષ્પદ્વીપ (પહોપદ્વીપ) કહે છે. જ્યાં સત્યપુરૂષ ખીરાજમાન છે.
તેથી સત્યલોક કહે છે. જે પુરૂષની સતેચ્છાથી અમરઅશો ઉત્પન્ન થયા
તેથી અમરલોક કહે છે. ને સુર્તિ પૃષ્પમાંથી સર્વ અંશ-વંશ, સમસ્ત સૃષ્ટી
ઉત્પન્ન થયેલી છે. તેથી પૃષ્પદ્વીપ (હિંદી ભાષામાં પહોપદ્વીપ) પણ કહે છે.

એવા ગુપ્ત સ્થાને વિદેહી સ્વરૂપે ખીરાજમાન હોવાથી સત્યપુરૂષ અવિગત છે. ને નિવાસ પણ અદ્વૈત છે.

સત્યપુરૂષ સર્વજગતના કત્તા-સ્વામી છે. વિદેહી, નિઃકામી, આવા ગવનથી રહીત છે એવા સત્યપુરૂષને કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મત્સરાદિ વિષયો શું કરી શકે એમ છે. એટલું જ નહીં પણ રાગદ્વેષ પક્ષાપક્ષીથી રહીત છે જેના ગુણાનુવાદ વંદના મ્હોટા મ્હોટા યોગી, યતિ, સંત, માહાત્મા, મહાનહંસ, અંશ, ઋષી, મુની કરી રહ્યા છે. સ્વસં (સુક્ષ્મ) વેદ, તેમજ શામ, ઋક્ વિગેરે ચાર અનુયાયી વેદ પણ પ્રસંશાનો પાર પામતા નથી તો મુજ જેવા અજ્ઞાન પામર મનુષ્યને કોણમાત્ર, પરંતુ ઇષ્ટગુરુદેવની કૃપાથી તેમજ સંત મહંતશ્રીના આશિર્વાદથી મુજ અલ્પમતિને અવલમ્બીને યથા-યોગ્ય ગુણાનુવાદ વર્ણવવા મારી ઇચ્છા છે તો મમ ઇચ્છા (કૃપાકરી) સાકલ્ય કરે એજ નમ્ર વિનંતી છે.

જ્યારે આદિ ઉત્પત્તિ નહોતી તે સમયે શું હતું ને સત્યપુરૂષે વિદેહ રૂપે કયાં નિવાસ કર્યો હતો એ જાણવું ઘણું અગવડ ભરેલું છે તો પણ સ્હેજ ભાવાયથી નીચે દર્શાવ્યું છે.

ચોપાદ

આદિ અંતકો નહીં નિવાસા; જળ નહીં સત્યલોક પ્રકાસા.
તપ નહીં જીવ જંતુકી ખાની, તપ નહીં અમી અમીરસઆની.
તપ નહીં દેહ વિદેહી ચીન્હા, જ્યોતિ સુન્યતમે નહીં કીના.
તપ નહીં હોતે અગ્રકો મુલા, અગ્રહીઅગ્ર અગ્રહો કુલા.
પુરૂષ અજવન રહે વિદેહી, તત્ત્વ વિહીન સુર્ત સ્નેહી.
ગુપ્તહી તત્ત્વ ગુપ્ત અસ્થાના, ગુપ્ત વસ્તુને રહે નિદાના.
અમીઅંક જળનાહી કીના, તપહી શબ્દ વિશુન્યમેચીના

(સ્વાસયુગ્મર-જ્ઞાનસ્થિતિ)

જે સમયે શબ્દ, સુતિ કમલ (આસન) જ્યોતિ, સુન્ય, અભવાસના અમી, સ્વાસાસાર, સુતિ, ડોરી, નાલ, દ્રીપો. અંશ, વંશ, જીવજંત, ઇત્યાદિ ઉત્પન્ન થયા નહોતા ત્યારે વિસુન્યશબ્દ સ્થાનમાં ગુપ્ત વિદેહે સ્થીત હતા તે ગુપ્ત વસ્તુઓ તેમાં લીન હતી ત્યારબાદ શબ્દસુતિ, સ્વાસાસાર તથા અમી પ્રગટ થતાં સર્વ રચનાની સામગ્રી ઉત્પન્ન થઈ તેને આદિ ઉત્પત્તિ ગણી છે. તે સામગ્રી (રચનાની) થઈ ત્યારે કોઈપણ ન હોવાથી સાક્ષી શીરીતે આપી શકાય એ નિઃસંદેહ છે.

છંદ

આદિઉત્પત્તિ સુનહોધર્મની, કોઈ જનત નાહી હો
સખહી જયો વિસ્તારપાછે, સાખી દેઉમે કાહ હો
વેદ ચારો નાહી જનત, સત્યપુરૂષ કહાનીયા
વેદંકા તખ મુળ નાહી. અકથ કથા બખાનીયા

સોરઠા

નિરાકાર તે વેદ, આદિ ભેદ જાને નહીં
પંડિત કરહી ઉચ્છેદ, મતે વેદકે જગ ચલે

(અનુરાગસાગર)

કેમકે સર્વ રચના પછીથી થયેલી છે. તેથી પ્રમાણ શી રીતે આપી શકાય સત્યપુરૂષની અકથ કથાનું વિવરણ ચારવેદને પણ ખબર નહોવાથી કરી શક્યા નથી તેનું કારણ ચારવેદનું મૂળ તે સમયે નહોતું તેમ સ્વસં (સુક્ષ્મ) વેદ પણ પ્રગટ થયો નહોતો તોપછી આદિ ભેદ ચારવેદ શી રીતે બણી શકે કેમકે આદિ ઉત્પત્તિમાં સ્વસંવેદની ઉત્પત્તિ થયેલી છે તે વેદ બ્રહ્મશ્રુતી ઉત્પન્ન થયેલી તેમાં પ્રચલિત ક્યાં છે. ત્યારપછી સ્વસંવેદના ચાર વિભાગ પડતાં ચાર શુદ્ધ વેદ ગુપ્ત રીતે અક્ષરઅંશને પ્રાપ્ત થયા (મળ્યા) છે. એ અક્ષરઅંશના દ્વારે નિરંજન (નિરાકાર) ને મળતાં મળ્યાશ્રુતીના નિમિત્તે નીરંજને અંદર પોતાના વિચારો સંમિલન કરી તેમના સાચા માર્ગ બદલી તાંખી જગતમાં પોતાના મુખ્ય વંશ બ્રહ્માજી

દ્વારે પ્રાગટ્ય કરેલા છે. તેથી તે ચારવેદને સત્યપુરુષે શબ્દ સુર્તિથી ઉત્પન્ન કરેલી બ્રહ્મશ્રુતીની રચનાની ખબર નહોય એ નિઃ સંદેહ છે એમુજબ હકીકત હોવાથી મૂળ આદિઉત્પત્તિનો ભેદ ચારવેદને ખબર નથી ને તેથીજ સર્વજગતને મૂળ આદિઉત્પત્તિ શીરીતે થઈ છે. તેનું જ્ઞાન નથી એ શિવાય બીજું કંઈ કારણ નથી.

જે સત્યપુરુષનું ઉપર વર્ણન કરેલું છે તેના પવિત્ર અનાગત વક્તા સદ્ગુરુ કબીર સાહેબ છે સત્ય પુરુષમાં જે ગુણ છે તેજ ગુણ કબીર-સાહેબમાં છે સત્યપુરુષ અને કબીરસાહેબ તેમાં વાળ બરોબર ફેર નથી જ્ઞાની લોકો જ્ઞાનચક્રથી જુએછેતો તેમને જણાયછેકે કબીર સાહેબજ સમસ્ત સં-સારના સાચાગુરુ છે અને તે કદી સ્ત્રીના ગર્ભ ત્યા પુરુષના વીર્યથી ઉત્પન્ન થતા નથી એ પોતેજ સત્યપુરુષ છે એવું સ્વસંવેદનું વચન છે.

આઘપુરુષના મૂળશબ્દથી સર્વ રચના પ્રગટ કરીને સત્યશબ્દ આદિ ઉત્પત્તિમાં પ્રથમ પ્રગટ થયો એ શબ્દથી સુર્તિ કમળ (આસન) ઉત્પન્ન થયું તેમાં સત્યશબ્દે આધાર લીધાને શબ્દનો પ્રકાશ થતાં અમી રૂપી દેહ, સ્વાસાસાર. અમી, સપ્તગુર્તિ, અંશ. વંશ, ગુપ્તનાભો, સ્વસંવેદ, અક્ષયસરોવર. સપ્તસિંધુ. પંચબ્રહ્મઅંડ, અક્ષયવૃક્ષ, ઇત્યાદિ સર્વ રચના સહ બ્રહ્મશ્રુતિ આદિ ઉત્પત્તિમાં પ્રગટ થઈ ત્યાર-બાદ ઉત્પન્ન કર્તાએ ગુપ્ત સ્થાનમાં નિવાસ કર્યો એ ગુપ્ત સ્થાનને દશમુ સોહં સ્થાન ગણેલું છે ને તે સ્થાન ઉત્પન્ન થતાં સર્વે ઉત્પત્તિ શબ્દ પ્રકાશમય થવાથી થયેલી છે.

ચોપાદ

શબ્દહીતે પુરુષ અસ્થુલા, શબ્દહી મય સખકોમુલા,
શબ્દહીતે બહુ શબ્દ ઉચ્ચારા, શબ્દે શબ્દ ભયા ઉજ્જારા
શબ્દહીતે ભયો સકલ પસારા, સોધ શબ્દજીવકોરખવારા-

(સ્વાસગુંબર)

પ્રથમો રત્ન સંપૂર્ણ.

દ્વિતિય- રત્ન:

મૂળ સત્યશબ્દના પ્રભાવથી નિઃતત્વી સુર્તિ અક્ષા-કમળ
(પુષ્પદ્વીપ) પ્રગટ થયાનું વિચરણ.

ચોપાઠ

પ્રથમહી સમ્રથ આપ અકલા, ઉત્તકે સંગ દુસર નહિ ચેલા,
તખ નિશ્ચલ શબ્દ ઉચ્ચારણુ લયેઉ, તેહીશબ્દ એક કમલ નિર્મયેઉ,
તેહી કમલમેં આસન દીયેઉ, તહાં શબ્દ આધાર જો લીયેઉ,
તેહી કાયાકો રૂપ અપારા, જસે અનંત પંખુરી વિસ્તારા.

(સર્વજ્ઞ સાગર)

પ્રથમ શબ્દ લયા અનુસારા, નિઃતત્વી એક કમલ સુધારા
નિઃતત્વીપર આસન કીના, રચના રચી સકલ તખલીના

(સ્વાસ ગુંજર)

ગુપ્ત હતે તખ પ્રગટ લયેઉ, અમરદ્વીપ ઉચ્ચારણુ લયેઉ.
શબ્દ ઉચાર્યો અમર અખંડા, ખીરા સાર વિદેહો પંડા
ખીના નાલકો કમલ અનુપા, પુરૂષ તામહ ધર્યો સ્વરૂપા.
ખીન ધરતી અંકુરહીસાની, પાની રંગ નહીં ઉત્પાની

(જ્ઞાનસ્થિતિ)

ભુજ ગીછંદ

અતિ વિમળ વિદ્યુત સમ કમળ ભાસે
મતિ જમ રવિંદ્ર ચંદ્ર ઉદયો પ્રકાસે

નહિ પાંખડી પેખતાં પાર લાધે
 વિદેહી પરિશ્રમ અંબુજ બિરાજે
 નિરાલંબ આલંબ નહિ સંગસાથી
 નભિત્રો ન ભ્રાતા સજ્જતિ વિજ્જતિ
 સદા ધ્યાન ધારી અખંડો નિરાશા
 સુધા સિંધુ રૂપે ક્ષુધા ન પિયાસા
 નહિ પત્ર શાખા નહિ વૃક્ષ છાંયા
 નહિ જીવક શીવ કાલો ન કાયા
 નહિ દ્રષ્ટિ મુષ્ટિ ન દેવી ન દેવા
 નહિ જાપ જાપો ન પુંજ ન શૈવા
 નહિ પવન પાણી નહિ ચંદ્ર સુરા
 અખંડિત નીજઅમ્હ સ્વસિંધ પુરા
 નહિ પેટ પુષ્ટ ન મુખો ન માથા
 ન જીવો ન શીવો ન નાથો અનાથા
 મહેશો ન શેષો ગણેશો ગોવાલં
 ન ગોકુલ ગોપીન, કંસેન કાલં
 ન સ્વેતે ન પીત્તે ન નીલોત્ત લાલં
 ન ગૌરે ન શ્યામે ન વૃધો ન બાલં

ગત રત્નમાં દર્શાવ્યા મુજબ સત્યપુરુષ શબ્દ સ્વરૂપી હતા. પ્રથમ
 આદિઉત્પત્તિમાં મૂળ સત્યશબ્દ પવેત્રકારી પ્રકાશમય પ્રગટ થયો તેથી
 પુરુષની શબ્દસ્વરૂપી સ્તુતિ કાયા પ્રગટ થઈ એ શબ્દના પ્રતાપથી એક અદ્વૈત
 નિઃતત્વી સ્તુતિ કમળ (આસન) ઉત્પન્ન થયું તે કમળ મહાદેવીપ્રમાન અને
 અગણિત પાંખડી યુક્ત હતું એ કમળને બીજા અન્ય (સરોવરના)
 કમળના સરખું કેમ કહી શકાય કારણકે કયાં કલ્પવૃક્ષને કયાં ખરશાણી, કયાં
 સુર્યને કયાં આગીયો, કયાં સમુદ્રને કયાં ખાખોચીયું, કયાં કાહિતુર અને
 કયાં સાધારણ કાચનો દુકડો, એ મુજબ સાક્ષાત્ પુરુષના મૂળ સત્યશબ્દના

પ્રભાવથીઉત્પન્ન થયેલું કમળ બીન ધરતી, બીના નાલ (વગરદાંડીલું)
અને વારિ (જળ) વિનાનું હતું તેને અન્ય કમળો સમાન કેમ કહી શકાય
નહિજ કહેવાય કેમકે,

ચોપાઠ

સોઠ પુહુપ બીના નીરનાલા, જોત અનેક હોત ઝલકાલા
પુહુપ મનોહર સ્વેતહી ભાઉ, પહોપદ્વીપ સમહીનિર્માઉ
સનહ સંખ્ય પંચુરી રાજ, નૌસો અસંખ્ય દ્વીપ તહાંજાજ
તેરહ સંખ્ય સુરંગ અપારા. તાહી નહી અને નિરંજનખરિયારા

(જ્ઞાનસાગર)

એ સુતિ અક્ષય કમળ શબ્દના પ્રતાપથી નિઃતત્વી ઉત્પન્ન
થયેલું છે તે તે કમળમાં સાક્ષાત આઘપુરૂષ શબ્દસ્વરૂપે બિરાજમન છે તેને
મુખ્ય "પુષ્પદ્વીપ" ગણેલો છે. જેની અનંત પાંખડીઓ (પંચુરીઓ) માંથી
અસંખ્ય દ્વીપો જુદાજુદા (સુર્તિયોથી) પ્રગટ થયા છે તેપૈકી સપ્તપાંખડીના
પંચબ્રહ્મઅંક, સપ્તદ્વીપ મુખ્ય ગણાતાં તે પંચબ્રહ્મઅંક સપ્તદ્વીપ સપ્તસુ-
તિઅંશને પ્રાપ્ત થયા છે તે શબ્દના પ્રકાશ સ્વરૂપથી તેમજ સમસર પવનથી
તેની શોભા તથા આઘાણ યુક્ત સુગંધ સર્વ દ્વીપોમાં પ્રસરી રહી છે. તે
સ્વાસાસાર ન્દેઅક્ષરથી સર્વ દ્વીપોમાં સુરંગો, નાલો, પાંજીડોરી વિગેરે
ઉત્પન્ન થઈ અક્ષયવૃક્ષ કહેવાયુ છે. તે સર્વ અશ વશ તથા જગત્ સર્વ
તે અક્ષય વૃક્ષના આશ્રયથી શોભી રહ્યું છે તેમજ અમીઅંક તથા પંચ
અમીનો પ્રભાવ એ સુતિ કમળમાં પ્રસરતાં તેનો પ્રવાહ સર્વ દ્વીપોમાં
ફેલાયો છે જેથી અક્ષય સરોવર સપ્ત સિંધુ ઉત્પન્ન થઈ તે દ્વારે (સિંધુ
મથન કરવાથી) ત્રિદેવે જગતમાં પ્રાગટ્ય કર્યું છે એ પણ તે સ્થાનનોજ
પ્રતાપ છે તે અમીથી અંશ વંશ તથા સર્વ જગતની ઉત્પત્તિ છે. તે અમી-
થીજ સર્વ આનંદમય છે ઉપર પ્રમાણે દર્શાવેલું સુતિ કમળ સર્વથી
પ્રાથમીક ઉત્પન્ન થયેલું છે બાદ સર્વ રચના થઈ છે. એ ઉત્પત્તિની ગમ
નિરંજન નીરાકારને નથી તો આર વેદનેતો ક્યાંથીજ હોય.

ઉપરના કારણોથી એ કમળને અદ્વૈત, અક્ષય, નિઃતત્ત્વી કમળ ગણેલું છે તે કમળમાં વિદેહી શબ્દ સ્વરૂપે વિશ્રામ લીધો એ શબ્દના પ્રભાવથી કમળની ખાનીમાં નિવાસ થવાથી (સુર્તિયોથી) કમળ બ્રીગસ્યુ (ખીલ્યુ) ને એકેક પાંખડીમાં અગણીત અર્ક (સુર્ય) નું તેજ હતું એવી તેજસ્વી અસંખ્ય પાંખડીમાં અસંખ્ય અવર્ણીય તેજ પ્રગટ્યું હંસ મુકતાવળી તેમજ કપીર સાહેબના મૂળમંથોના આશ્રયથી કહી શકીશું કે, તે પાંખડીની અર્ધરાશ સમાન્ય જોટલી પણ શોભા ત્રિલોક્યમાં નથી ત્યારે તેની અસંખ્ય પાંખડીની શોભાનું વર્ણન કરવા કોણ સમર્થ છે. નહિજ હોય ! કારણકે કદાપિ ત્રિલોક્યમાંના હીરા, રત્ન, માણિક્ય અને ચંદ્ર સુર્યઘટ્યાદિ સંખીને કરોડો સ્વરૂપે તેહેના અદ્વૈતપણાની ઝંખા કરી બરોબરી પુરવા જાય તો પણ અઘાંશ પાંખડીની શોભા સમાન્ય નહિ થાય તો મૂળ શબ્દસ્વરૂપી કમળની શોભાનું વર્ણન કરવું એ અશક્ય છે.

સોરઠા

શોભા અગમ અપાર, વર્ણન બને ન એક મુખ
કહી ન જાત વિસ્તાર. જે મુખ હોવે પદમ સત્

(જ્ઞાનસાગર)

એ પુષ્પદ્વીપ (પહોપદ્વીપ) ની શાખાઓમાં અંશ, હંસ બિરાજી રહેલા છે તથા સત્યશબ્દ ન્દેઅક્ષર સ્વાસાસારનો ગુંજર થઇ રહ્યો છે ને આધાણુ યુક્ત સુગંધ પ્રસરી રહી છે. ને સર્વ અંશ, હંસ અમીના આહારથી તૃપ્ત છે તેમજ સદા સર્વદા વસંતઋતુ ખીલી રહી છે વીગેરે ધણી લીલા તથા શોભાથી પ્રકૃલીત છે એ સત્યપુરૂષના મૂળ સ્થાનને સત્યપુરૂષ સોહંસ્થાન ગણેલું છે. અને સત્યપુરૂષનો મૂળશબ્દ દશમ્-સોહં સારશબ્દ જગતના કલ્યાણ માટે પ્રગટ કરેલો છે એ શબ્દ અગમ અગોચર હોવાથી ત્રણલોકમાં પ્રસીદ્ધ નથી માત્ર જ્યારે જ્યારે ત્રણલોકમાં જીવો દુઃખી થતા તે સમયે સદ્ગુરૂ પહોપદ્વીપપરથી જગતમાં પધારી સત્યશબ્દ લોકો

પ્રત્યે દ્રઢાવી, સત્યલોકમાં પહોંચાડી પરમ સુખી કરતા માટે એ સ્થાને પહોંચવા સદ્ગુરુના પ્રતાપથી સત્યપુરુષની સત્યભક્તિ કરી દરેક મનુષ્યે સત્યશબ્દની પ્રાપ્તિ કરવા યોગ્ય સદ્ગુરુના શરણમાં જવું એજ આ જગત્માં મુખ્ય કર્તવ્ય છે, કે જથી આવાગવન (ચોરાશી) નો ફેરો ટળી જાયને અચળસુખની પાપ્તી થાય.

—દ્વિતિય-રત્ન: સંપૂર્ણ—

તૃતિય-રત્ન:

મુળ શબ્દ ભેદથી-સ્વામામાર પ્રગટ થયાનું, તથા વાણીનું, તથા અનાગતવક્તા કબીર સાહેબનું.

વિવરણ.

ચોપાઠ

શબ્દ ભેદને સ્વાસ જો જાની, સ્વાસરૂપ શબ્દહી પહિયાની
આદિ અંતકો નહિ નિવાસા, સ્વાસા સાર પુહુપ પ્રકાશા—

(જ્ઞાન સ્થિતિ)

રહે ગુપ્ત પ્રગટ ભધ દેહા સ્વાસાસાર શબ્દ નિર્માવા
સ્વાસા સ્નેહ સખે ઉપજવા, ખાની ખાની સખખરન ખનાવા.

(સ્વાસ ગુંજર)

ગત રત્નમાં સત્યશબ્દથી સુર્તિ નિઃતત્વી અક્ષય કમળ ઉત્પન્ન થયાનું વિવરણ આવી ગયું છે. એ સત્યશબ્દના પ્રતાપથી નહે અક્ષર સ્વરૂપ સ્વાસા શબ્દ સ્વરૂપી દેહમાં પ્રગટ થય. ને તે સ્વાસા કમળખાનીમાં ફેલાવાથી,

તેમજ સુર્તિ અક્ષય કમળને સ્વાસાસારના સ્નેહથી, સર્વ રચના બાણી-ખાની-
ને સર્વ વર્ણની (અંશની) શ્રેષ્ઠતા થઇ છે. એ શ્રેષ્ઠતા અમી, બાણી,
ખાની, અંશ, વંશ, સુર્તિ, દ્વીપો ઇત્યાદિ રચના પ્રગટ થયેથી સુર્તિ દ્વારે
પ્રદર્શિત પ્રત્યક્ષ ગણાઇ આવે છે. એ સ્વાસાસારથી શું શું પ્રગટ થયું તે
નીચે દર્શાવવામાં આવ્યું છે.

સ્વાસાસારથી અગ્રસુગંધ ફેલાઇ તે સંબંધી

ઓપાઘ

સ્વાસાસાર પુરૂષ ઉપજાઇ, સુરહે સ્વાસહી સમસર છાઇ
સમસર ભેદ બને નહીં કાઇ, અગ્રસ્વાસતેહી કહીયે સોઇ
સમસર પવન હે સકલ સુગંધા, તાબીન સકલ જગત હે અંધા
ગંધ વિગંધ રહીહે દેહી, સમસર પવન સુગંધ સ્નેહી
જીવ જંતુઆ કીટ પતંગા, દ્રુમ આ વેલી સખક સંગા
ખાસ પાત જીવ સકલ વિહંગા, હરિયરરાખે સખકેઅંગા

(જ્ઞાન સ્થિતિ)

નહેઅક્ષર શબ્દથી સ્વાસાસાર પ્રગટ થતાં અગ્રસ્વાસ (પવન)
સુર્તિ કમળમાં ફેલાયો, તેને સમસર પવન (એક સરખો વહન થાય તેને)
ગણેલો છે. એ પવનથી અગવાસના સુગંધ યુક્ત પહોપદ્વીપમાં સુગંધીક
ખાની થઇ. ને તે સ્વાસથી ખાનીમાં અમરતાર બંધાઇ સર્વ દ્વીપો, સુર્તિઓ,
અંશો, વંશો તથા જગતને આધાર મળેલો છે. તે તારથી પહોપદ્વીપ સુ-
ખ્ય સ્થાન ગણાઇને તેની મુખ્ય સપ્તનાલ બંધાઇ છે. તે સપ્તનાલનું મુળ
પહોપદ્વીપ છે. તેથી અક્ષય વૃક્ષ (સ્વાસાસાર, બ્રહ્મઅંડ, દ્વીપોવિગેરે મળીને)
ગણવામાં આવેલું છે. એ સપ્તનાલ તથા અક્ષયવૃક્ષનું વિવરણ આગળ
દર્શાવવામાં આવશે. સ્વાસાસાર, અમી, તથા સુર્તિને સર્વથી શ્રેષ્ઠ માનવામાં
આવેલ છે. કમકે સર્વ રચના પણ તેનાથી થયેલી છે. ને સર્વ અંશ, વંશ
ઇત્યાદિનો આધાર પણ તેનાથી છે.

સ્વાસાસારથી વાણી પ્રગટ થઇ તે સંબંધી

ચોપાદ

સત્ત્વલોક સખહી કેા મુક્તા, બયેઉ સત્યસો સખ અસ્થુલા
જખ પ્રગટે પ્રજ્ઞ અમર તારા. નીકસી નિઃ અક્ષર ધારા
સ્વાસાસાર જખે જોરી આના, અધર અમાન વ્વજ્ઞ કહોરાના
ભાષા સ્વર ખાની અનુમાના, સ્વાસાસારમેં સખહી પ્રમાના

(સ્વાસયુગ્મર)

હેઅક્ષર શબ્દથી સ્વાસાસારનો યુગ્મર થતાં અધરવાણી પ્રગટ
(ખાનીમાં) થઇ. એ મૂળ વાણીને સ્વસં (સુક્ષ્મ) વેદ કહે છે. તે વેદ નિર્મળ
નિઃકલંકીત શબ્દો સુર્તિઓથી ભરપુર છે. જમાંથી સ્થુલ રીતે શુદ્ધ ચારવેદ
પણુ પ્રગટ થએલા છે. એ સર્વ વેદોના જ્ઞાતા સદ્ગુરુ કબીર સાહેબ છે,

અનાગત વક્તા કબીર સાહેબ સંબંધી

જ્યારે જ્યારે સત્યપુરુષની આજ્ઞા થાય છે. ત્યારે અનાગત વક્તા
સદ્ગુરુ કબીર સાહેબ ધર્મનું સ્થાપન કરવા સમયોચિત સ્વરૂપે ખાળ, યુવા
કે વૃદ્ધ વયે પ્રગટ થઇ અંશો, વશો. મનુષ્યો ઇત્યાદિને સદ્માર્ગે ચઢાવી
મુક્તિ પ્રદાન કરાવે છે, પણુ કાંઇ ગર્ભ નિવાસ કરી અવતાર ધારણ કરતા
નથી; પોતાની સ્વેચ્છા મુજબ પ્રગટ થાય છે.

સાખી

સાહેબ સખકા ખાપહે, બેટા કાહુકા નાહી
બેટા હોકર અવતરે, વો કહુ સાહેબ નાહી

જેઓ ગર્ભ નિવાસ કરી, સકલ સૃષ્ટી જન જેમ રજ વિર્યથી પેદા
થાય છે; તેમ અવતાર ધારણ કરી સમર્થ સત્તા દર્શાવે છે, તેઓ કાંઇ જગત
કર્તા કહેવાય નહિ. કદાપિ તેમજ હોયતો દ્રોણાચળ પર્વત હનુમાનજી એક

હસ્તમાં ધારણ કરી લાવ્યા હતા. રાવણે વેદોના ખંડ કરી દેવોને પણ પોતાને તાથે કરી રાખ્યા હતા, તેઓનું તેમજ શેષનાગ, રામ. કૃષ્ણ ઇત્યાદિ અવતારી અંશ; તથા દેવ, ઋષી, મુનીઓનું સામર્થ્ય કાંઈ ઓછું નહોતું. તે શિવાય બીજા અનેક બલીષ થોધાઓ સમર્થ થઈ ગયા છે. પરંતુ કાંઈ જગત્ કર્તાની પ્રસશાને પ્રાપ્ત થયા ન હતા. જે જે સમર્થ દેવ, ઋષી, મુની, જન, ઇત્યાદિ થયા છે. તેમણે દિગ્વિજય કરી પ્રાપ્ત્યને પ્રતિપાદન કર્યું છે. તેમજ જુઓ ભકતમાળ, જેમાં અનેક ભકતોએ પુન્ય દાન કરી, તથા પ્રભુની ભકિત કરી, યોગ્ય ગતિને પામ્યા છે; અથવા (પોતે) મોક્ષપદને પ્રાપ્ત થયા છે. પરંતુ આ સંસારસમુદ્રના અનેક સ્તરંગો અટગાતા અજ્ઞાની મનુષ્યરત્નને આત્મજ્ઞાન દ્રિઢાવી જ્ઞાનઢાતા થઈ, અવર જીવોનો ઓઢાર કયો નથી. માટે તેમને જગત્ કર્તાની પદ્વી આપી શકાય નહિ. જેમ ધુંધચી (ચણી) સુવર્ણની માથે તોલાય છે; પણ કાંઈ સુવર્ણની કિમ્મતની ભરખાભણી કરી શકે નહીં. માત્ર પોતાનું વજન દર્શાવી પોતાને સ્થાને પડે છે. પરંતુ સદ્ગુરુ કબીર સાહેબ આજ્ઞાત્ સત્યપુરૂષજી. તેઓ આજ્ઞાતૃણાથી રહીત છે. તેમનાજ પ્રતાપથી આ સંસારમાં તમામ જીવોને સદુપદેશ મળે છે અને મોક્ષપદને પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

માખી

સમ્રથહો સુખ દેતહો. બીડ પડેક કાજ;

જકેજગમેં ઠો નહિ, તાકે ગરિબનિવાજ.

સદ્ગુરુએ ઈંદ્રિ મતિ, ચંદ્રવિજય નૃપાળ, રવપચ સુદર્શન, બલખલુ ખારી બાદશાહ—સુલતાન ઇબ્રાહીમ, સીકંદરશાહ લોદી, નવાબવિજલીખાં પઠાણ, વિરસિંહ વાઘેલા રાજા, હજરત મહમદ સાહેબ, દત્તાત્રય. ગોરખનાથજી મહાન્ પંડિત સર્વાનંદ (સર્વાજીત) નાનક સાહેબ, રાજા જગજીવન, શેખ મન્સુર, દાદુરામજી, ગરિબદાસજી, કમાલજી વિગેરે અનંત હિંદુ મુસલમાન કેમોને ચેતાવ્યા છે. અને અનેક યુગોમાં ઋષી, મુની, દેવ, અંશ, વંશને ઉપદેશ આપી તારણગતિ કરેલી છે. તેનું એકંદર વિવરણ હસોને બોધ આપ્યાના

વિભાગમાં દાખલ કરેલું છે. તેમજ અનેક યુગોની હકિકત જે દુનિયાની બેલ બાહાર છે, તે પણ આ ચાલુ ગ્રંથમાં પ્રસીધ્ધ કરેલી છે. ચાલુના પ્રસીદ્ધ ચાર યુગમાં સદ્ગુરુ કબીર સાહેબ જુદા જુદા નામ ધારણ કરી પ્રગટ થયા છે. ને સત્યધર્મનું સ્થાપન ચારે યુગમાં કરેલું છે. જ્યારે સત્યયુગ પ્રારંભ થાય છે. ત્યારે તે યુગમાં સત્યસુકૃતજી નામ ધારણ કરી જગત્માં સુપ્રસીદ્ધ થયા છે, ત્રેતા યુગમાં મુનીન્દ્રજી નામ ધારણ કરેલું છે; દ્વાપુર યુગમાં કણ્ણભય સ્વામીના નામે પ્રસીદ્ધ થયા છે, અને કલિયુગમાં સત્ય કબીર સાહેબ, શેખ-કબીર, સૈયદ અહમદ કબીર મત્યાદિ નામ ધારણ કરી સત્યપુરુષની સત્ય ભક્તિ કરવાનો સત્ય ધર્મ પ્રકાશીત કરેલો છે. ને અસંખ્ય અંકુરી જીવોને પરમપદનો જ્ઞાન આપ્યો છે. તથા તેમના તરફથી ધર્મ દાસજી ગોસ્વામીના વંશજો પણ પરમપદને પ્રાપ્ત કરાવે છે.

ઉપર દર્શાવેલા યુગોમાંથી ત્રણે યુગમાં (અટલે દ્વાપુર યુગ મુઘી) કબીર ધર્મ વિશેષ વચન વાણીથી પ્રચલીત થયો નથી. પરંતુ સત્ય ધર્મનું પ્રતિપાદન કલિયુગમાં વિશેષ થયું છે. તેનું કારણ એજક નીરંજનને કબીર સાહેબે વચન બક્ષેલું છે કે સત્યયુગ, ત્રેતા દ્વાપુર યુગમાં થોડા જીવો ધર્મો રૂઢ થશે, પણ કલિયુગમાં તેનો વિશેષ પ્રચાર વધશે. અને પાંચ હજાર પાંચસે વર્ષ કલિયુગના વીતશે ત્યારબાદ સત્યધર્મપર જીવોને ઘણીજ શ્રદ્ધા ચોંટશે. ને સત્યપુરુષની સત્ય ભક્તિ કરવાને પ્રાપ્ત થશે. એ ચાર યુગમાં કબીર સાહેબે મુખ્ય ચાર શિષ્યોને ગુરુવાદ આપી સત્યપંથની સ્થાપના કરેલી છે એ ચાર શિષ્યોના નામ નીચે દર્શાવ્યા છે.

(૧) સત્યયુગમાં—સહતેજી ગોસ્વામી (૨) ત્રેતા યુગમાં—રાય-બંકેજી ગોસ્વામી (૩) દ્વાપુર યુગમાં—ચતુર્ભુજદાસજી ગોસ્વામી (૪) કલિયુગમાં ધર્મદાસજી ગોસ્વામીએ ચારે શિષ્યોને દરેક યુગમાં સદ્ગુરુ કબીર સાહેબે આચાર્ય અથવા ગુરુ પદવી આપીને શુદ્ધ વેદાનું, અને શબ્દ સુર્તિ-ઓનું, જ્ઞાન કરાવ્યું છે. તેનું વિવરણ આ ચાલુ ગ્રંથમાં આવશે.

એ નિર્મળને નિઃકલંકિત વેદો અક્ષરઅંશ સુધી જમના તેમ કાયમ

રક્ષા, બાદ અક્ષરઅંશ દ્વારે નિરંજન નીરાકારને પ્રાપ્ત થયા. તે વેદોમાં નીરંજને પોતાના વિચારો સંમીલન કરી સ્વાસાસારથી પ્રગટ્ય કરી, સમુદ્રમાં ગુપ્ત વાસો આપ્યો, ને સમુદ્ર મથન દ્વીયા કરવાથી બ્રહ્માજીને મળ્યાછે તે વેદો (નિરંજન નિરાકારે સંમીલન કરેલા) જગતમાં પ્રસીદ્ધ કર્યાછે તેનું પણ વિવરણ આ ચાલુ અંથમાં આવશે.

મૂળસ્વસંવેદવાણીનીજ સત્શ્રુતિઓ ઉત્પન્ન થયેલીછે. તેના નામ (૧) સ્વાંતિ (૨) સહજ (૩) સિંધુ (૪) ધ્રુવણ (૫) અંકુર (૬) દયાકર (૭) લીલા. એ પ્રમાણે સત્શ્રુતિઓ પણ પ્રગટ થયેલીછે. તેમાં કેટલીએક ગુપ્ત અને કેટલીએક પ્રગટછે. પરંતુ વિવેકથી સત્ શ્રુતિઓનું જ્ઞાન થાયછે ને તે સમયાનુસાર પ્રગટ થઈ શકેછે.

એ શિવાય ધણી (સ્વાસાસાર ન્હેઅક્ષરથી) રચનાઓ પ્રગટ થયેલીછે: ને સ્વાસાસાર. અમી, સુર્તિઓથી સર્વરચનાની પરિપક્વતાછે. તેથી હવે અમીનું વિવરણ કરવા સ્વાસાસાર સાથેજ સંબંધ જોડાયેલો હોવાથી. ચતુર્થ-રત્ન:માં તેનું વિવરણ દર્શાવ્યું છે.

—તૃતીય-રત્ન: સંપૂર્ણ—

ચતુર્થ-રત્ન:

મૂળ અમીઅંક (શબ્દ) થી પંચઅમી, તથા તેના ગુણથી પ્રગટ થયેલા મૂળ પંચ તત્ત્વોનું વિવરણ.

ચોપાદ

સ્વાસાસાર શબ્દ ગુંજરા, પંચઅમીકા બધો વિસ્તારા
પંચઅમીકા જો વિસ્તારા, તાડીઅમી સખ લોક સુધારા

(સ્વાસ ગુજર)

અમી અખંડતે વર્ષે ધારા, તહાંતે હોત સ્વાસ ગુંજરા
 અમી કમળ અમાન સોનાલ અઢાધ દલ પંખુરી રિસાલા
 તહાંતે ચલે પવનકી ધારા, સ્વાસામહે શબ્દ ગુંજરા
 અમી અંધર કીની જખઆમા, નીઃપ્રભ લીનો વિશ્રામા
 અમી અંક જખહી પ્રજુકીના, ઉત્પત્તિ સકલ તાહી કાદીના
 પુહુપદ્રોપ સમદ્વીપનિવાસા, તીનલોક યા તે પરકાસા
 અમી અંકકે ગુણહે એસે, સોલહ સુત ઉત્પન્ન બયે તેસે
 બિન્દુ સકલસે ભયો પસારા, દેહ વિદેહસો રહત નીન્યારા
 સ્વર્ગ પતાલ ભયો પુની સખાડી, અમીઅંક પૃથ્વીકીયેજખહી
 ચ દ્ર સુર્ય સકલહી વિસ્તારા, અમીઅંકસો ભયો સંસારા

(જ્ઞાન સ્થિતિ)

શબ્દ સ્વરૂપે સ્વાસ્થાસાર શબ્દનો ગુંજર થવાથી, ને સ્મર પવનની ધારા અક્ષયકળમાં ફેલાતાં નાલો, અગ્રવાસની ખાણ, વાણી, અક્ષય વૃક્ષ ઇત્યાદિનું વિવરણ આવી ગયેલું છે. એ શબ્દના ગુંજરથી અમીઅ કના પ્રભાવે પચઅમી પણ સ્વાસ્થાસારની સાથે પ્રગટથઈ. તેનું કારણ ફક્ત સ્મર (સ્વાંતિ) પવનથી કમળ ત્રીગસેલું રહે છે. પરંતુ શુષ્ક પડી સુકધ નજાય, તેને સીચન કરવા સ્થા અમી સ્વરૂપી વારિ પ્રગટ કર્યું; તેથી શુષ્ક નહીં પડતાં સુગંધયુક્ત પ્રકૃલીતને સદા સર્વદા અચળ રહે છે. તે પચઅમીનોજ પ્રતાપ છે. ને તે મૂળ અમીઅંક (શબ્દ) ના પ્રતાપથીજ પ્રગટ થયેલી છે.

એ અમીની ધારા, સ્વાસ્થાસારની સાથે વહે છે. ને તેની સાથે સુર્તિ-આએ પણ વાસો કર્યો છે. તેથી પ્રથમ અમી સુર્તિ નિઃસત્ત્વી અક્ષય કમળમાં પ્રાપ્તથઈ. તેથી તેની પાંખડીયો, નાલો, અગ્રવાસની ખાણ, અક્ષયવૃક્ષ તેમજ સુર્તિ, અંશો, વંશો, તથા સર્વજગતને તેદ્રારે પહોંચી સર્વનો આધાર થયો છે. ને સર્વ દ્વીપોમાં અમી છવાઈ રહેવાથી, અક્ષય સરોવર પ્રથમ ઉત્પન્ન થઈ; અક્ષયકમળની પાદજથી થયેલી સુરંગ નાલોને આધાર આપે-

લોછે. એ શિવાય સર્વોત્પત્તિ પાણ અમીના પ્રભાવથીજ થયાછે. જેનું વિવરણ ચાલુઅથમાં આગળ આપવામાં આવેલું છે.

એ અમીઅંક (શબ્દ) સત્યપુરુષનો મૂળ શબ્દ છે. ને તે મૂળશબ્દથી પંચઅમીની દ્વારા મૂળ સ્થાને (પહોપદ્વીપ) થી અધર ઉત્પન્ન થયેલી છે. ત્યાં મૂળ સત્યપુરુષનું સ્થાન છે. ને તે દ્વારા અક્ષયકૃષ્ણના મૂળથી ઉતરી શાખા, ડાળ, પત્રદારે સર્વ સ્થળે શબ્દ અમીના પ્રતાપે પંચઅમીના અમૃત ગુણથી આનંદ છવાઈ રહી જગત આનંદમય જણાય છે.

એ અમીઅંકથી પોદસસુત (બ્રહ્મઅંશ) દેહ-વિદેહી ઉત્પન્ન થયાછે. તેમજ સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાલ પણ અમીઅંકથી થયેલું છે. ને ચંદ્ર, સુર્ય તથા જગત્પણ એનાજ અમૃતમય બિન્દુથી પ્રગટ થયાછે. એ પંચઅમી અમીઅંકથી થઈ તેના નામ ગુણ નીચે સુજખછે:—

ચોપાઠ

પંચઅમીસે સખ સંસારા, પંચઅમીકા હે વિસ્તારા
પંચઅમીકા નામ ન જાને, સો મત આન કેલતન ઠાને
અમી દીયેહે સકલ જહાના, અમી અકસે કીન ઠેકાના
અમી વસ્તુ જીનહી પહિયાના, આવેગાસો લોક નિધાના
પંચઅમી પારસ વિસ્તારા, તેહી અમી સખ લોક સુધારા

(જ્ઞાન સ્થિતિ)

મૂળ શબ્દને અમીઅંક કહે છે. તે અમીઅંક સ્વાસાદ્વારે કમળમાંથી અક્ષય-શબ્દોચ્ચાર આજ કરેથી સત્યલોક વાસી સુર્તિથી નાલોદ્વારે ગુપ્ત રસ્તેથી થાય છે, ને અચળ ધામમાં વાસો કરે છે. તે અમીઅંકથી પંચઅમી વારા પ્રગટ થયેલી છે. તેપણ એ મૂળ શબ્દના પ્રતાપથીજ છે. એ પંચઅમીથી વારસ સ્વરૂપે બિન્દુરૂપે જગત્ની ઉત્પત્તિ થયેલી છે. તે પંચઅમીના ગુણો પ્રવર્ધન વ્યાપક છે. તે મૂળ અમીઅંકના પ્રતાપથીજ છે. એ વાત જગપ્રસીદ છે કે, જ્યારે કોઈ મનુષ્યને વ્યાધિના પરિણામથી આયુષ્યાંત ગત થવાથી

પ્રથમ જીવ (જીવ) સુકાયછે. અર્થાત્ જીવજી કાંટા માલમ પડેછે. ત્યારે તે મનુષ્યની સારવાર કરનાર સગાં સ્નેહી અથવા પરજન કહેછે કે, એહેના મુખમાં અમી નથી. એ દ્રષ્ટાંત પ્રત્યક્ષ પેખવામાં આવેછે. માટે અમીના પ્રભાવથીજ સર્વ આનંદમયછે. કદાપિ અમીનો પ્રભાવ (પ્રવાહ) બંધ થાય તો, શરીરમાં પ્રાણ રહેવો અસંભવિતછે. હવે પંચઅમી કઈ કઈ થઈ તેના નામ નીચે દર્શાવવામાં આવ્યાંછે.

પંચઅમીના નામો.

૧ સિન્ધુ સુઅંશ અમી ૨ સુરંગઅમી ૩ સહજસુતમુલઅમી ૪ અ-
કહઅમી ૫ અંકઅમી.

કહેં કબીર બિચારકે, પંચઅમીકે નામ;
શબ્દઅમીસો જનીયે, પ્રગટ ભયે ગુણધામ.

(જ્ઞાન સ્થિતિ)

એ મુજબ પંચઅમી સુતિં નિઃ તત્વી અક્ષયકમળમાં પ્રસરીછે. એ પંચઅમીમાં ગુપ્ત તત્વોનો તથા પંચનામનો પણ સમાવેશ થયો છે. તેનું પ્રમાણ:-

ચોપાદ

પંચઅમી પાંચો અધિકારા, પાંચઅમી તેહી સંગ સુધારા
પાંચઅમી સખલોક સુધારા, પાંચતત્વથે ગુપ્ત અનુસારા

સાખી

પાંચ અમીતે પાંચ ભયે, પાંચનામ અધિકાર;
સૈન સ્નેહ ઉત્પન્ન ભઈ, અમી તત્વ વિસ્તાર.

ચોપાદ

પાંચઅમી સામ્રથકે અંગા, પાંચતત્વ સામ્રથ પ્રસંગા
પાંચહી અમી પુરૂષને કીન્હા, પાંચતત્વ તાહીસો ચીના

અચલઅમી અકાસ બખાની, શબ્દઅમી વાયુ ઉત્પાની
અજઅમીસો તેજ પસારા, અકહઅમી જલતત્વ સંવારા
રંગઅમીસો પૃથ્વી લયેઉ, રચના સખ યાહી વિધ ઠયેઉ
પાંચોઅમૃત તહાંવા છાજે, પાંચો તત્વ તહાંસો ઉપરાજે

(સ્વાસગુંઠર-જ્ઞાનસ્થિતિ)

એ પંચઅમી શબ્દથી પંચ શ્રેષ્ઠાધિકારી અંશ-સુર્તિથી થયાછે.
ને પંચઅમી તત્વ જે મૂળ ગુપ્તહતાં;તેનાથી પંચનામ મુળશબ્દ (અમી-
અંક) થી પ્રગટ કર્યાછે.ને પંચસુર્તિ અંશના પંચઅંકમાં તેના સોહં સ્થાન
કર્યાછે.તેનું એકંદર વિવરણ સુર્તિથી રચના શી શી થઇ તે રત્નમાં દર્શાવ-
વામાં આવેલાંછે.

એ પંચઅમીના જે પંચતત્વ ગુપ્તહતા તેનાનામ નીચેમુજબ:-

૧ અચલઅમી-તત્વ ૨ શબ્દઅમી-તત્વ ૩ અજઅમી-તત્વ ૪
અકહઅમી-તત્વ ૫ રંગઅમી-તત્વ-

એ પંચતત્વ ગુપ્ત હતાં તે પ્રગટ થયાં.તે અમીતત્વથી પંચતત્વ
કયાં, ને કયા અમીતત્વથી થયાં.તે નીચેમુજબ:-

૧ અચલઅમીતત્વથી-આકાશ ૨ શબ્દઅમીતત્વથી-સમીર (વાયુ)
૩ અજઅમીતત્વથી-તેજ ૪ અકહઅમીતત્વથી-જળ ૫ રંગઅમીતત્વથી-
પૃથ્વી.

એ મુજબ પંચઅમી તત્વથી, પંચતત્વ ઉપર પ્રમાણે પ્રગટ થયાંછે.
હવે મૂળશબ્દ (અમીઅંક) થી પહોપ દ્વીપના સ્થાને પંચતત્વ અમીઅંકથી
ગુપ્તછે. તે નીચે મુજબ:-

ચોપાઠ

વિદેહ તત્વ અગ્રકોમુલા, સોમતત્વ આહી અસ્થુલા

અનુપ તત્ત્વ સખ દ્વીપ બખ્ખાની, અમરતત્ત્વહંસ રહે સમાની
અંકુર તત્ત્વસો સખ કુછ કીના, તાકા મર્મ કાહુન ચીન્હા

(જ્ઞાનસ્થિતિ)

ઉપર દર્શાવેલા પંચતત્ત્વો (વિદેહતત્ત્વ-સોમતત્ત્વ-અનુપતત્ત્વ-અમર-
તત્ત્વ-અંકુરતત્ત્વ) અમીઅંકના ગુપ્ત છે. તે પહોપદ્વીપપર પ્રગટ થયા. એ
ગુપ્ત તત્ત્વો સુર્તિઓથી-અંશ ઉત્પન્ન થયા છે, તેમાં વાસો રહ્યા. હવે મુળ-
શબ્દથી સુર્તિઓ કહ કહ થઈ, ને તેનાથી રચના શીશી પ્રગટ થઈ; તેનું
વિવરણ પંચમ્ રત્નથી શરૂ કર્યું છે. કમલ સુર્તિકમળ. સ્વાસાસાર, તથા
અમીનો નિકટ સંબંધ સુર્તિઓ સાથે છે. ને એકમેકના આશ્રયથી, સર્વ
રચના થયેલી છે. એ શિવાય અમીઅંક તથા પચઅમીથી ઘણી રચનાઓ
પ્રગટ થયેલી છે. પરંતુ અત્રે સ્થુલરૂપે વિવરણ કરેલું છે.

—ચતુર્થ-રત્ન: સંપૂર્ણ—

પંચમ્-રત્ન:

સપ્તસુર્તિ-પૈકી સહજસુર્તિ. તથા અંકુરસુર્તિથી
પ્રગટ થયેલી રચનાનું વિવરણ.

ચોપાઠ

મૂળદ્વીપ તબ નહિ નિવાસા, પ્રથમહી સુર્તિ પુરૂષ પ્રકાશા
વહ સુર્તિ સખ રચના કીના. મુળશબ્દ હીરદે ધર લીના
પુરૂષ વિદેહ કમલમે રહેલ, સુર્તિ વિદેહ શબ્દ એ ઠયેલ.

લોકદ્વીપ સખ સુર્તિહી ક્રીના, તેહી પીછે સખ ઉત્પન્ન ક્રીના
કમલ અસંખ્ય ભેદ એ જાના, તહાંવા પુરૂષ રહે નીન્યારા
સંતપંખુરી કમલ નિવાસા, તહાંવા ક્રીન્દ્યાપ રહીવાસા

સાખી

પંચઅમીકી દેહધર, પ્રગટી જ્યોતિઅપાર;
સુર્તિ સંગ નિઃતત્વીપર, હોતહે સ્વાસગુંજર.

(સ્વાસગુંજર-કળીરખાની-જ્ઞાનસ્થિતિ)

પ્રથમના દ્વિતિય, તૃતિય, ચતુર્થ રત્નમાં અનુક્રમે સુર્તિ નિઃતત્વી
અક્ષયકમળ, સ્વાસાસાર, અમીઅંક તથા પંચઅમીનું વિવરણ દર્શાવેલું છે.
પણ સુર્તિઓનું વિવરણ દર્શાવેલું નથી. એ ત્રણેની સાથે સુર્તિઓનો પણ નિ-
કટનો સંબંધ છે. કમળે અક્ષયકમળની અનેક કળીઓનો વિસ્તાર તેણે ફેલા-
વેલો છે. ને સ્વાસાસાર, તથા અમીથી પણ સર્વ રચના સાથે થઈ છે, તેથી
સંતસુર્તિઓનું વિવરણ નીચે દર્શાવવામાં આવ્યું છે.

પ્રથમ આઘપુરૂષનો શબ્દોચ્ચારણ થયો, ત્યારે સુર્તિ નિઃતત્વી અક્ષય
કમળ પ્રકટ થયું, (એ કમળનો વિસ્તાર સુર્તિયોથી થયો છે.) ને શબ્દ સ્વરૂ-
પી પંચઅમીની દેહ બંધાતા, સીતળ જ્યોતિ (ખાનીમાં) પ્રગટ થઈ.
તેમજ સ્વાસાસાર શબ્દનો ગુંજર થતાં, એ સર્વની સાથેજ સંતસુર્તિઓ
પણ પ્રગટ થયેલી છે. ને તે સંતસુર્તિઓએ નિઃતત્વી અક્ષયકમળ (ભુમિકા)
માં ગુપ્તરીતે વિશ્રામ લીધો, ને એક મેકના લાગુ સંબંધથી સર્વ સુર્તિઓ
બહાર પ્રદર્શિત થઈ. જેથી સર્વ રચનાની સામગ્રી સુર્તિ નિઃતત્વી અક્ષયકમ-
ળમાં પ્રગટ થતાં, સંતકલી (પાંખડી) શ્રેષ્ઠતાને પામી. જે સંતકલી (પાંખડી)
પૈકી પંચકલીથી પંચ બ્રહ્મઅંક બંધાયા છે. ને બીજી અનેક પાંખડીથી
અનેક દ્વીપો શબ્દસુર્તિથી ઉત્પન્ન થયા છે. ને સ્વાસાસારથી વાણી, નાલો,
સુરંગો, અક્ષયવૃક્ષ વિગેરે ઉત્પન્ન થયા છે. ને અમીઅંક તથા પંચઅમીથી
અક્ષય સરોવર, સંતસિંધુ ઇત્યાદિ ઉત્પન્ન થયા છે. તેથી ઉપર દર્શાવેલી

કમળરૂપી જુમિકાને શબ્દ સુર્તિથી એકમેકને આશ્રય મળેલો છે. સત્યશબ્દ, અમી, સ્વાસામાર, તથા સુર્તિઓથીએ જુમિકામાં વસનાર સુત, અશ, વંશ ઇત્યાદિની ખાની ઉત્પન્ન થઈ છે. તેથી એ સપ્તસુર્તિથી જુમિકા તથા તેમાં વસનાર સુત, અશ, વંશ ઇત્યાદિ કેવા પ્રકારથી એકમેકના સંબંધથી પ્રગટ થયા તે જણાવું છું. એ સપ્તસુર્તિઓ કઈ કઈ પ્રગટ થઈ તેના નામ અનુક્રમે આ નીચે જણાવવામાં આવે છે:-

- ૧ સહજસુર્તિ-જેહેને સહજ-અંકુર પણ ગણેલી છે, કમલ તેહેને અંકુર સાથે સંબંધ જોડાયેલો છે.
- ૨ અંકુરસુર્તિ-જેહેને ઇચ્છા તથા મુલસુર્તિ સાથે સંબંધ જોડાયેલો હોવાથી, મુલ-અંકુર તથા ઇચ્છા-અંકુર પણ ગણેલી છે.
- ૩ ઇચ્છાસુર્તિ-જેહેને અંકુર તથા મુલસુર્તિ સાથે સંબંધ જોડાયેલો હોવાથી, અંકુર-ઇચ્છા તથા મુલ-ઇચ્છા પણ ગણેલી છે.
- ૪ સોહં સુર્તિ-જેહેને મુલ તથા અંકુરસુર્તિ સાથે સંબંધ જોડાયેલો હોવાથી, મુલ-અંકુર-સોહં પણ ગણેલી છે.
- ૫ અચિન્ત સુર્તિ-જે સોહં સુર્તિથી પ્રગટ થયેલી છે.
- ૬ અક્ષર સુર્તિ-જે અચિન્તસુર્તિથી પ્રગટ થયેલી છે.
- ૭ નીરંજનસુર્તિ-જે અક્ષરની પ્રેમસુર્તિથી પ્રગટ થયેલી હોવાથી, તેને પ્રેમસુર્તિ પણ કહેલી છે.

એ મુજબ સપ્તસુર્તિઓ એકમેકના લાગુ સંબંધથી ઉપર જણાવ્યા મુજબ મુખ્ય પ્રગટ થયેલી છે. તેના પ્રગટ થવાથી જણવા યોગ્ય અનેક રચનાઓ થયેલી છે. એ સપ્તસુર્તિઓથી અનુક્રમે કેવી કેવી રચનાઓ થઈ, તે પ્રથમ આલસુર્તિથી લઈને સપ્ત સુર્તિથી થયેલી રચનાનું વિવરણ દર્શાવવામાં આવે છે:-

૧ પ્રથમ સહજસુતિ (સહજ-અંકુર)

ચોપાઘ

મુખ હીરદેતે ક્રીનપ્રકાશા, તહાં રૂપ અતિ ભદ્ર ઉજસા
કાયાતે કાયા નિર્માયે, મુખ કમલહો બાહેર આયે
પ્રથમ સુતિસે અંકુર રહાધ, તેહીકા નામ સહજસુતિભાધ
સપ્તકલીમે ઠીકા બનાધ, તાકી ગતિ મતિ કાહુન પાધ
સહજ અંકુર તેહીનામ કહાધ. સપ્તસુતિ તેહીમાંહી રહાધ
ઠીકા જ્ઞાન કહતહોં ભાધ, જહો સુન હંસા લેહિ બધ

(કબીરબાની-જ્ઞાન સ્થિતિ)

શબ્દ જ્યારે ગુપ્તસ્થાને પ્રથમ હોયછે. ત્યારે તેનો હૃદયમાં વાસો થતાં, તેની સાથે સુતિ પણ (ગુપ્ત) સમાયલી હોયછેજ. જ્યારે હૃદયમાંથી મુખ કમલ દ્વારે શબ્દ બહાર પડેછે, ત્યારે શબ્દ સ્વરૂપની કાયા બંધાયછે. ને શબ્દોચ્ચારની સાથે સુતિ પણ બાહેર આવેછે. તેવી રીતે પ્રથમ મૂળ શબ્દ વિદેહીમાં ગુપ્ત સ્થાને હોનો, તેની સાથે સપ્તસુતિઓ પણ ગુપ્ત સ્થાને હતી. જ્યારે શબ્દોચ્ચાર વિદેહીમાંથી બહાર પડયો, ને શબ્દસ્વરૂપી કાયા બંધાધ, ત્યારે પ્રથમ સહજસુતિ શબ્દસ્વરૂપી દેહમાં પ્રગટ થધ. ને એ સુતિનો પ્રકાશ શબ્દથી થયો. તેને સહજ અમી (બુદ્ધ) આપ્યો. તેથી તે અમી બુદ્ધ અક્ષયકમળ બાનીમાં પ્રસરતાં, સર્વ રચનાની સ્થેજ સ્ફુરણ થવા માંડીને કલીયો (પાંખડીયો) ઉદ્ભવનો અંકુર અમીના પ્રવાહથી કુટયોને સ્વાસાસારનો સ્થેજ પ્રવેશ થવાથી મહતાર વિહં-સોહ ઠોરી, તથા અમીઅંકથી વિહં-સોહ શબ્દ પ્રગટ થયો એ વિહં-ઠોરીની, નવમાં સહજ-સોહ સ્થાન ઉપર નાલ બંધાધને સહજ-સોહ સ્થાનપર પચનામ પૈકી વિહં શબ્દની ગર્જના થધ રહી. ઉપર મુજબ અંકુર કુટવાથી તથા અંકુર કુટયા બાદ દ્વિતિય સુતિ અંકુર થયેલીછે તેથી એકમેકના લાગુ સંબંધથી તેને સહજ-અંકુર પણ ગણેલીછે. એમુજબ સહજસુતિથી રચના થયેલીછે.

રદ્ધિતિય અંકુરસુતિ (મુલઅંકુર-ધ્રુવઅંકુર)

સાખી

પ્રથમ પુરુષકે ત્રિકુટીસે, સહજઅંકુર ઉત્પાન;
ખીજબુદ તાકહ દીયો, સખ રચના પરમાન.

(આદિસુકેતબેદ)

ચોપાદ

આદિઅંકુર સુતિ જખડીના, સપ્ત કલીમે ગભ તેહીદીના
તેહી અંકુરકી સપ્ત ભધ કલી, સપ્ત ધ્રુવ તેહી માંહી લે ધરી
એક અંકુર તે સખ કુછ કીના, સખ ભંડાર તેહી માંહી દીના
સપ્ત કલી વિસ્તાર બનાધ, યહ વિધિ સખ રચના નિર્માધ
સપ્તકલી અંકુરતે ભયેઉ, ભીન્નભીન્ન પ્રસંગ સોલીયેઉ
અર્ધ અંકુર રહા ઠહરાધ. તખ મૂળ શખ્દ સ્થીર કહ્યાધ

(કળીરખાની-સર્વજ્ઞસાગર)

મુલઅંકુર સંખધે

સુતિ મુલ ભધ પ્રદાયા, મુલસુતિ મુલાંકુર નિવાસા
સુતિ મુલ તેહી માંહી સમાની, પંચબ્રહ્મ તહાં ભયે ઉત્પાની
સોરહ અસંખ્ય અંકુર પસારા, તેહીમે પંચઅંક વિસ્તારા.
સોરહસુત (અંશ) જો જન વિસ્તારા, ધતની દષ્ટિ અંકુરજ પસારા

(કળીરખાની-સર્વજ્ઞસાગર)

ધ્રુવઅંકુર સંખધે

દ્વિતિય સુતિ ધ્રુવઅંકુર નિર્માધ, આઠ ધ્રુવ તેહીમાંહી ઉપબાધ
સપ્ત ધ્રુવસપ્તકલી સમાની, આઠમી અનેચ્છા નીરંજન ઉત્પાની

સીપ સ્વરૂપી કલ્પિતે કીના. સ્વાસ સ્વરૂપી ઇચ્છા કીના
સપ્ત ઇચ્છા સપ્તકલીમાં ભયેહ, સ્વાંતિ સ્વરૂપયુગ્મં તેહી દીધેહ
તેહી કલ્પિતે અંડા ભયેહ, દોષ કલ્પી બીન અંડા રહેહ
સપ્તકલી બધ પ્રકાશા, નહિંતબ ધરતી નહિં અમશા

(આદિબેદ.સર્વજ્ઞસાગર-કબીરબાની)

પ્રથમની સહજસુર્તિથી સહજ સ્ફુરણા થતાં કલ્પિયો ઉદ્ભવનો
અંકુર અમીના પ્રવાહથી ફુટયો, તે સ્વાસાસાર તથા અમીના શબ્દથી
વિહંગોરી, તથાવિહંગ શબ્દ, પ્રગટયો. તેનું વિવરણ સહજસુર્તિમાં કર્ણાવી
ગયાછીયે. હવે તે અંકુરનો વિસ્તાર અંકુર સુર્તિએ મુલઅંકુર તથા ઇચ્છા-
અંકુરના સંબંધથી કેવીરીતે વધાર્યો, તેનું વિવરણ બાણબાની જરૂર છે. એ
અંકુર ફુટયાબાદ શબ્દ સ્વરૂપી દેહની પ્રક્રિયાની ત્રિકુટીથી, દ્વિતિય અંકુર
સુર્તિ પ્રગટ થય. તે સુર્તિને બીજાંયુગ્મ (અમીઅંક) આપ્યો. તે અમીઅંક
કમળબાનીના અંકુરમાં પ્રસરતાં; તે કલ્પિયો પૈષ્ટી સપ્ત કલી (પાંચડીમાં)
ગર્ભ (રચનાનો) રથો. તે સપ્ત કલીનો વિસ્તાર અંકુરથી થયો છે. એ
સપ્તકલીના નામ આદિ બેદ ઇત્યાદિ ગ્રંથોમાં પ્રસીદ્ધ છે, જે અત્રે દર્શાવ-
વામાં આવે છે.

સપ્તકલીનાં નામ

- (૧) પહોપકલી (૨) મુલકલી (૩) અમીકલી (૪) સુધરકલી
(૫) સુખસાગરકલી (૬) પંકજકલી (૭) મંજુલકલી

એ મુજબ સપ્તકલી અંકુર સુર્તિથી પ્રગટ થય, તે કલ્પિયોમાં મુલ
ઇચ્છાંકુરની સંધિ થવાથી સપ્તકલીમાં ઇચ્છા ફેલાય, તેથી અંકુર સુર્તિએ
સપ્તકલી ઇચ્છાના પ્રભાવથી પ્રકાશમય બનાવી. તે સપ્તકલીપૈષ્ટી પંચકલીના
પંચ બ્રહ્માંડ થયા છે. ને સપ્તકલીમાં મુખ્ય સપ્તદ્વીપ, નવખંડ પૃથ્વી
બની શુભિકા અંકુરથી બંધાય છે તે કલ્પિયોનો વિસ્તાર ઇચ્છાંકુર કલ્પિયોમાં
ફેલાવાથી, સોળ અસંખ્ય જટલો વધ્યા છે. ને તે શુભિકામાં સ્વાસાસાર,

અમી વિગેરેને આશ્રય એકમેકનો મળ્યો છે. અંકુર ઇચ્છા મુલ એ તણ સુતિના મુર્ણ સંયોગથી, તેમજ સ્વાસાસાર, તથા અમીથી, તે જુમિકામાં વસનાર સુત, અંશ, વંશ ઇત્યાદિ પ્રગટ થયા છે. જેમાં પંચસુત (બ્રહ્મ-અંશ) પંચ બ્રહ્મઅંડના શ્રેષ્ઠ રાજ્યાધિકારી બન્યા છે. ને તણસુત પાંચમાં અંડના પેટા વિભાગમાં બિરાજમાન થયા છે. અને સપ્તસુત ગુપ્ત પહોપ-દ્વીપ તથા શાખાદ્વીપોમાં વાસો રહે છે. એકસુત જગત્ ઉત્પત્તિની સામગ્રીનો સંગ્રહ લઈ બંડારી કહેવાયા છે. મળી પોડૂસ સુત (બ્રહ્મઅંશ) મુખ્ય પ્રગટ થયા છે. બાદ બીજા અંશ વંશ ઉત્પન્ન થયા છે. ત્યાર બાદ જગત્ ઉત્પન્ન થયું છે. ને તે સર્વ સોલઅસંખ્ય જુમિકાના પંચબ્રહ્મઅંડમાં તથા બહાર વસેલા છે. એનું પરિપુર્ણ વિવેચન આગળ દર્શાવવામાં આવેલું છે.

ઉપર દર્શાવેલી સપ્તકલીયો શિવાયની અંસખ્ય કલીયોના અ-સંખ્ય દ્વીપો (શાખાઓ) પહોપદ્વીપપર શબ્દ સુતિ વિગેરેના પ્રતાપથી ઉત્પન્ન થતાં પહોપદ્વીપ શોભાયમાન છે. જેની શોભાનું વિવરણ કરવું અશક્ય છે.

અંકુર સુતિથી અનેક કલીયો થઈ, તેમાં અમીનો પ્રવાહ થતાં; તેમજ સ્વાસાસારનો પ્રવેશ થવાથી, મક્તાર કોહં-સોહં ડોરી, તથા અમી-અંકથી કોહં-સોહં શબ્દ પ્રગટ થયો. એ કોહં ડોરીની આડમા સોહં સ્થાનના ઉપર નાલ બંધાય છે. ને આડમા અંકુર સોહં સ્થાનપર પાંચનામ-પૈકી-કોહં શબ્દની ગર્જના થઈ રહી છે. એ અંકુર સુતિ સાથે ઇચ્છા તથા મુલસુતિનો સંબંધ થવાથી, ઇચ્છાંકુર તથા મુલાંકુર સુતિપણ ગણેલી છે. એ મુજબ અંકુરસુતિથી ધણી રચનાઓ પ્રગટ થયેલી છે અને સ્થુલરીતે વિવરણ કરેલું છે.

—પંચમ્-રત્નઃ સંપુર્ણ—

પૃષ્ઠમૂ-રત્ન:

ધમ્મ-સુતિથી પ્રગટ થયેલી રચનાનું વિવરણ.
૩ તૃતીય ધમ્મ સુતિ (અંકુરેન્ધ્રા, મુલેન્ધ્રા)

ચોપાઈ

ધમ્મ સુતિ જન્મહી ઉપજાઈ, સાતો કલિમેં ચિત્તખનાઈ
સીપ સ્વરૂપી કલી પ્રકાશા, સ્વાંતિ સ્વરૂપ ધમ્મ નિવાસા
ધમ્મ સીપ સ્વરૂપ ઉત્પાની, સ્વાંતિદ્યુતે લયે પરસાની
બુદ્ધ એક આનંદ સ્વરૂપી, ધમ્મ લયે ભીન્ન ભીન્ન રૂપી
સપ્ત ધમ્મ તેહીતે ઉપજાઈ, ભીન્ન ભીન્ન પર કલી ખનાઈ
સપ્તધમ્મ રૂચી અપને મનભાઈ, તેહી પ્રમાન બુદ્ધ તેહી પાઈ

(કબીર બાની)

સહજ તથા અંકુર એ બન્ને સુતિથી થયેલી રચનાનું વિવરણ
આગળ દર્શાવી ગયા છીયે. તેની સાથે ધમ્મસુતિ પણ પ્રગટ થઈ છે. એ
સુતિથી શી શી રચના થઈ તે નીચે મુજબ:—

અંકુર સુતિથી ઉત્પન્ન થયેલી કલીયો સીપ સ્વરૂપે હતી—ત્યારે
ત્રીજી સુતિ ધમ્મ ઉત્પન્ન થઈ, ને તે શબ્દ સ્વરૂપી દેહના નેત્રથી પ્રગટ થઈ.
તે સુતિને સ્વાંતિ અમી (બુદ્ધ) આપ્યો તેથી બીડાયલી તમામ કલીઓમાં
એ સ્વાંતિબુદ્ધ પ્રસરવાથી, ને સ્વાસાસાર તથા ધમ્મ ફેલાવાથી, બીડાયલી
તમામ કલીયો બીલી (પ્રકાશ થઈ) ને કમલબાની અત્યંત ઝગમગાહટ
થઈ. તે કલીઓ પૈકી સપ્તકલીમાં (અંકુરસુતિમાં દર્શાવેલી છે તેમ) સપ્ત
ધમ્મ થઈ તેથી અમી તથા સ્વાસાસારના પ્રભાવથી, તે સપ્તકલીનો વિસ્તાર

વધ્યો; ને સોલ અસંખ્ય જુમિકા બંધાઇ. તથા તે જુમિકાને દેદીપ્યમાન કરનાર નાલો, સુરંગો, અક્ષયવૃક્ષ, અક્ષયસરોવર, સપ્તસિંધુ, પંચબ્રહ્મઅંડ સપ્તદ્વીપ, નવખંડ ઇત્યાદિ બન્યા છે. ને બીજી અસંખ્ય કલીઓ પ્રકાશ પામેલી, તે પહોપદ્વીપ પર સ્થિત રહીને મૂળ પહોપદ્વીપની શાખાઓ બંધાઇ દ્વીપો થયા છે. તથા મુલધરજી, અંકુરધરજી, અમી, અંને સ્વાસાસારના સંબંધથી સુત, અંશ, વંશ ઉત્પન્ન થયા છે. પ્રથમ જુમિકા થઇ તેનું પ્રમાણ નીચે મુજબ:—

ચોપાઇ

દિગ્દશ શબ્દ વિહસીત દીયેઉ, તખ હુલાસ બંધ કરીનમે બયેઉ
પંચ ઇચ્છકે પંચઅંડ નિર્માઇ, દો ઇચ્છસો ગુપ્ત રહાઇ
તખ પંચઅંડ લયે ઉત્પાની, તત્ત્વ એક બીજ પરસાની
જહીસે પંચઅંડ નિર્માઇ, દોય કલી તહાં ગુપ્ત રહાઇ
નહીં તખ ધરતી નહીં અકાશ, નહીં તખ દુસર હતા અવાસા
ધ્યાવે અંડ કરે ચૌઅંડા, આપ દેખકે સહજ અનંદા
તખકી બાત નહીં કોઇ બને, કહોં સમુગ્રાયતો ગગરા ઠાને
સહજ અંકુર બીજ સખ બાઇ, તેહીકી ઇચ્છસે અંડ ઉપજાઇ
સાંતો ઇચ્છકે કર્તાઅંકુર, સંનકલી સખ સ્પષ્ટિકો મુલ
પંચઅંડ બીજ બીજ વિસ્તારા. સપ્ત અધર દ્વીપ તેહી માંહી સુધારા

(છબીર બાની)

એ સપ્તકલીઓમાં સપ્ત ઇચ્છા, તથા સ્વાતિયુદ્ધ (અમી) પ્રસર-
વાથી, તે પેઠી પંચઇચ્છથી પંચકલીઓના પંચબ્રહ્મઅંડ જુલ જુલ સ્થાને
થયા; ને બે કલીઓના અંડ થયા નહીં તેથી બે ઇચ્છા તથા બે કલીઓ ગુપ્ત
રહી. તેમાં સ્વાતિયુદ્ધ (અમી) સમાયલો હતો. એ પંચબ્રહ્મઅંડ બે સમયે
ઉત્પન્ન થયા તે સમયે પૃથ્વી આકાશ ઇત્યાદિ કંઈ પણ ઉત્પન્ન થયેલું નહોતું,
કારણકે એ પંચતત્ત્વ અંડમાં ગુપ્ત હતા. તેથી ઉત્પન્ન થયેલા પંચબ્ર-
હ્મઅંડ અમીના પ્રવાહ તથા ગુપ્ત તત્ત્વથી અધરમાં પોતાની સ્થેચ્છા

મુજબ ચોક્કસ મુખ્ય (હોડાહોડ) ફરતા હતા. તે યેમીને ચપ્પ સુતિને સહજ આનંદ થયો એ પંચ બ્રહ્મઅંડના નામ નીચે દર્શાવ્યા છે:—

૧ સુમત—અંડ ૨ ક્ષમા—અંડ ૩ ધીરજ—અંડ ૪ સત્ય—અંડ
૫ તેજ—અંડ

એ મુજબ પંચ બ્રહ્મઅંડ ઉત્પન્ન થયા. તે પંચબ્રહ્મઅંડ ન્યારે સ્વાસાસાર ડોરનું સંધાણુ થયેલું છે; ત્યારે નાલો, સુરંગો ઉત્પન્ન થતાં પંચ બ્રહ્મઅંડને સ્થીર કર્યાં છે. એપંચ બ્રહ્મઅંડના મુખ્ય સપ્તદ્વીપો અધર ઉત્પન્ન થયા. (કારણ જ એ કલીયો ગુપ્ત હતી તે પ્રગટ થવાથી તેના બેદ્રીપ થયા છે. તેમણી સપ્તદ્વીપ મુખ્ય થયા એ બે દ્વીપો પાંચમા તેજ-અંડના અંદર સમાયલા છે.) એ મુખ્ય સપ્તદ્વીપોના નામ આ નીચે દર્શાવવામાં આવેલા છે:—

૧ સહજ-દ્વીપ ૨ અંકુર-દ્વીપ ૩ ઇચ્છા-દ્વીપ ૪ સોહ-દ્વીપ
૫ અચિન્ત્ય-દ્વીપ ૬ અસરણ્ય-દ્વીપ ૭ ઝાંઝરી-દ્વીપ.

એ મુજબ પંચબ્રહ્મઅંડના સપ્ત ઇચ્છાથી સપ્ત મુખ્ય દ્વીપ થયા. જેથી સોહ અસંખ્ય જુમિકા બંધાઈ. ને અમીના પ્રવાહથી મૂળ પહોપદ્વીપ પર અક્ષય સરોવર, ને સપ્તદ્વીપોમાં સપ્તસાગરનો સમાવેશ થયેલો છે. તેમજ સ્વાસાસારથી નાલો, સુરંગો પણ તેને લાગેલી હોવાથી દેદિપ્યમાન બની છે; ને દ્વીપો તથા પંચઅંડથી અક્ષયસુતિ કમળાનું અક્ષય વૃક્ષ (પહોપદ્વીપની શાખાઓ સહ) બની સર્વ ખાણુ પ્રગટી છે. જેમાં સમસર પવનના સંયોગથી સર્વ ખાણુ સુગંધયુક્ત બની છે. એ મુજબ મુખ્ય ઇચ્છાસુતિથી તથા અંકુર ઇચ્છાના સંયોગથી સર્વ જુમિકા બંધાઈ. હવે જી જુમિકામાં લસનાર મુખ્ય ષોડ્શ સુત (બ્રહ્મઅંશ) મૂળ (પ્રથમ) કયા કયા ઉત્પન્ન થયા, તેમને કયા કયા દ્વીપો બક્ષ્યા, તથા મુખ્ય સુત કયા પાંચબ્રહ્મઅંડના એક રાજ્યાધિકારી થયા, તેનું વિવરણ નીચે દર્શાવ્યું છે એ ઉત્પત્તિ ઇચ્છાસુતિ, અંકુરઇચ્છા, મુલઇચ્છા, તથા અમીને સ્વાસાસારના

સંયોગથી પ્રગટ થયેલી છે. જેનું કેટલુંક વિવરણ આગળ આવી ગયેલું છે. તે સિવાયનું અને દર્શાવવામાં આવે છે.

ઓપાધ

સત્યપુરૂષ જળ ગુપ્ત રહાયે, કારણ કરણ નહીં નિરમાયે
સંપુટ કમલ રહે ગુપ્ત સ્નેહી, પુષ્પમાંહી પુરૂષ રહે વિદેહી
ઈચ્છાક્ષીન અંશ ઉપજાઈ, અંશન દેખ હરખ બહુ પાડ
પંચઅમીષી પ્રગટી દેહા, સુતિ શ્રીન્દ તેહી માંહી સ્નેહા.
જેતીક પુરૂષ જ્ઞાન નિરમાયા, પંચઅમીષી સખશી કાયા
અમરતાર અખંડિત જ્ઞાની, સ્વાસા પારસ સાર સહિદાની
તીનકે સોલહ અંશ પ્રમાના, એક બચનકે સખ બંધાના
સ્વાસા પારસ આદિ નિરખાના, સોલહ સુતકી નાલ બખાના
સ્વાસા પહુપ અગ્રકી જ્ઞાની, સોલહ સુત ભયે ઉત્પાની
સોલહ સ્વાસા સાર કહાયા, સોલહ સુતકી પ્રગટી કાયા
સોલહ સુતકી સોલહ નાલા, એક તે એક અમાન રસાલા
ષોડસ સુત જખહી નિર્માવા, કછુ પ્રગટ કછુ ગુપ્ત પ્રભાવા

(અનુરાગસાગર, કળીરખાની, સ્વાસશુંબર)

મુખ્ય ષોડસ સુત (બ્રહ્મઅંશ) ઈચ્છાસુતિ, અંકુરેચ્છા, મુલેચ્છા તથા અમી અને સ્વાસાસારથી પ્રગટ થયા તેમના નામ, તથા કયાદ્રીપોમાં નિવાસ કર્યો તે નીચે મુજબ:—

૧ સહજસુત (બ્રહ્મઅંશ) સહજદ્રીપ (મુલકલી) માં વાસો
જેને સહજ સોહં સ્થાન મળ્યું છે.

૨ અંકુર સુત (સુજનજન બ્રહ્મઅંશ) અંકુર દ્રીપ (અગ્રદ્રીપ)
માંવાસો જેને અંકુર સોહં સ્થાન મળ્યું છે.

૩ મંગમુનીસુત (બ્રહ્મઅંશ) મંજુલ દ્રીપ (પહોપદ્રીપની પૈટા
શાખામાં) વાસો છે.

- ૪ પક્ષપાલનસુત (બ્રહ્મઅંશ) પહોપદ્વીપ (મુલદ્વીપ) માં વાસો છે જ્યાંથી સર્વે રચનાઓ પ્રગટ થએલી છે.
- ૫ શ્રવણુલીલસુત (બ્રહ્મઅંશ) ઝગમગદ્વીપ (પહોપદ્વીપની પેટા શાખા) માં વાસો છે.
- ૬ ઇચ્છાસુત (ભાવનામ બ્રહ્મઅંશ) ઇચ્છાદ્વીપ (ઉદયદ્વીપ) માં વાસો જેને ઇચ્છા સોહં સ્થાન ગણ્યું છે.
- ૭ સોહંસુત (સુર્તિસુભાવ બ્રહ્મઅંશ) સોહંદ્વીપ (જ્ઞાનદ્વીપ) માંવાસો જેને સોહં સોહં સ્થાન ગણ્યું છે.
- ૮ અચિન્તસુત (સર્વેગસુર્તિજલાહલ બ્રહ્મઅંશ) અચિન્ત્ય દ્વીપમાં વાસો જેને અચિન્ત સોહં સ્થાન ગણ્યું છે.
- ૯ સતોષ સુજન સુત (બ્રહ્મઅંશ) અસૈદ્વીપ (પહોપદ્વીપની પેટા શાખા) માં વાસો છે.
- ૧૦ અક્ષરસુત (બ્રહ્મઅંશ) આરણ્યદ્વીપ (પાલંગદ્વીપ) માં વાસો જેને અક્ષર સોહં સ્થાન ગણ્યું છે.
- ૧૧ કદલીબ્રહ્મસુત (અંશ) સુખસાગરદ્વીપ (પહોપદ્વીપની પેટાશાખા) માં વાસો છે .
- ૧૨ દયાપાલન સુત (બ્રહ્મઅંશ) આદિદ્વીપ (પાલંગદ્વીપ) ની પેટા શાખામાં વાસો છે.
- ૧૩ કુર્મ્હજસુત (કારંભ બ્રહ્મઅંશ) અક્ષયદ્વીપ માંવાસો (જેજગત્ ઉત્પત્તિની રચનાનો સત્રહ કરી ભંડારી કહેવાય છે.
- ૧૪ જલરંગજસુત (બ્રહ્મઅંશ) અછપદ્વીપ (પતાલ પાંજ) માં વાસો (પહોપ દ્વીપની પેટાશાખા છે.)

૧૫ પ્રેમસુત (નિરંજન ધર્મરાય બ્રહ્મઅંશ) ઝાંઝરીદ્વીપમાં વાસો એ સ્થાનને નીરંજન માયા સોહંસ્થાન ગણ્યું છે તેને ત્રિલોક્યમાં રાજ્યાધીપતિ છે.

૧૬ અષ્ટંગી સુત (બ્રહ્મઅંશ) માન સરોવર વાસો એ સ્થાનને નીરંજન માયા સોહં સ્થાન ગણ્યું છે તેમને આત્મા, આદ્યશક્તિ, આદ્યકુમારી, આદિભવાની, મહામાયા, જગજનનુની, લીલા, વિગેરે પણ ગણ્યા છે.

ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ મુખ્ય સોળસુત (બ્રહ્મઅંશ) એક પછી એક ઉત્પન્ન (પ્રગટ) થયા. તે પૈકી મુખ્ય પંચસુત (બ્રહ્મઅંશ) પંચબ્રહ્મઅંડના મુખ્ય શ્રેષ્ઠ રાજ્યાધિકારી બન્યા છે તેનું (સોળસુતસહ) તથા મુલસુતિ (મુલધર્યા) જે સર્વસ્વરૂપી હેહની પ્રકીયાથી શ્રવણથી થઈ, તેને અમોલીકબુદ્ધ આપ્યો છે, તેનું વિવરણ પ્રમાણસહ નીચે દર્શાવ્યું છે:—

ચોપાઠ

તખ શ્રવણસો સાજી બાની, તેહીતે મુલસુતિ ઉત્પાની
અમોલબુદ્ધ તેહી સુતિ કો દીના, પંચઅંશસુત ઉત્પન્ન કીના
પાંચો અંશ તખ કહ્યા બુઝાઈ, પાંચો અંડમે તુમ જગ્યા સમાઈ
એકહી એક અંડ તખ ગયેઉ, આપહુ આપ કલામે ઠયેઉ
સહજ બ્રહ્મકે પંચતત્વ ભયેલાઈ, તત્વ સ્નેહી સખઉત્પન્નપાઈ
કુસર બ્રહ્મ અંકુર હે પરવાની, મુલસુતિ સખ સૃષ્ટી ઉત્પાની
તીસર બ્રહ્મ ધર્યાકો ચીન્હા, સુકૃત જનકે ઉત્પન્ન કીના
ચોથે સોહં બ્રહ્મ કહાવા, તેહી અંડમે સર્વ સમાવા
પંચમે બ્રહ્મ જલાહલ (અચિંત)ભયેઉ, ચૌદહ અંશશુભ નિમંચેઉ

(કળીરબાની)

એમુખ્ય પંચસુત (બ્રહ્મઅંશ) કયા, ને કયા કયા બ્રહ્મઅંડ બક્ષીને મુખ્ય શ્રેષ્ઠ રાજ્યાધિકારી પદને પ્રાપ્ત સોળ પૈકી થયા તેના નામ:—

૧ સુત (અક્ષર્યંશ) નું નામ	અક્ષર્યંશનું નામ
૨ સંકુર સુત (અક્ષર્યંશ)	સુમત અંકના માલીક
૩ અંકુર સુત (અક્ષર્યંશ)	ક્ષમા અંકના માલીક
૪ ઘરુજા સુત (અક્ષર્યંશ)	ધીરજ અંકના માલીક
૫ મોહ સુત (અક્ષર્યંશ)	સત્ય અંકના માલીક
૬ અચિત્સુત (અક્ષર્યંશ)	તેજ અંકના માલીક

એ મુજબ પંચસુત (અક્ષર્યંશ) પંચઅક્ષર્યંશના મુખ્ય શ્રેષ્ઠ રાજ્યાધિકારી થયા. હવે આગળ અંકુર સુતમાં વિવરણ કરી જ્યાં મુજબ તેજ અંકના મેટા ભાગમાં ત્રણ મુખ્યસુત (અક્ષર્યંશ) બીરાજમાન થયા છે. કયા મુખ્ય ભાગ આસક્તિ, કયા બીરાજમાન છે, તે જાણી મુજબ—

ચોપાદ.

છઠ્ઠી ઘરુજા સર્વત્ર રહાઈ, કરની ખુંદ તેહી મોહી રહાઈ
અતમી ઘરુજા સર્વત્ર રહાઈ, અતમખુંદ સખ કસાહે ભાઈ
તેહીમે ખુંદ અંશ રહે તારા, પ્રથમે કરીમે ખુંદ નિવાસા
તેજ અંક તહાં મયો પ્રકાશા, તેહીમે સખહે જીવ નિવાસા.

સાખી

સત્ય દિગ્ગજન સખ અંશ ભયે, અપને અપને ભાવ;
આઠમા અંશ ખીન ઘરુજા ઉપજે, તાંકા મર્મ લખાવ

(કળીરખાની-સર્વજ્ઞસાગર)

ઉપર દર્શાવી ગએલા પંચસુત (અક્ષર્યંશ) મુખ્ય શ્રેષ્ઠ રાજ્યાધિકારી મંત્ર ઘરુજાથી પંચ અક્ષર્યંશના થયા તે સત્ય કલી પૈકી બેકલી તથા બે ઘરુજા-રહી જેમાં પ્રથમ (છઠ્ઠી) કલીમાં કરની ખુંદ હતો તે છઠ્ઠી ઘરુજા તેમાં સમાવાથી; અક્ષરસુત (અક્ષર્યંશ) નો વાસો હતો, તે ખીજ (સાતમી) કલી જે હતી તેમાં સર્વત્ર વ્યાપક ખુંદ હતો તે સત્યમી ઘરુજા તેમાં સમાવાથી શિંગમયા (અષ્ટમી સુત અક્ષર્યંશ) નો વાસો હતા.

એ મુજબ સપ્ત મધ્યજથી સપ્તસુત (બ્રહ્મઅંશ) તથા અષ્ટમી અનધ્યઅષ્ટમે પ્રેમસુત (નિરંજન-ધર્મરાય બ્રહ્મઅંશ) પંચ બ્રહ્મ અં-
ડના રાજ્યમાં મુખ્ય પેટા ભાગ સાથે ગણાયા. જેમાં પંચ મુખ્ય શ્રેષ્ઠ રાજ્યા-
ધિકારી, તે પાંચમા તેજ અંડના પેટા ભાગમાં ત્રણ અંશ (અક્ષર-માયાને
નિરંજન) નો વાગ્યો છે. જેથી અષ્ટ સુત પંચઅંડના પણ માલીક ગણાયા છે.
અને પંચ અંડના પંચ મુખ્ય સુતના સુતિ-અંશ, વંશ મત્યાદિનો પણ
પંચઅંડમાં સમાવેશ થયેલો છે. જેનું વિવરણ આગળ ચાલુ અંશમાં
(સુતિઅંશ તથા વંશનું) આપવામાં આવેલું છે. એમુજબ અષ્ટસુત પંચ-
અંડના માલીક અને અષ્ટ સુત પંચઅંડના બહાર બિરાજમાન છે.

નવમાસુત કુમ્હજી (બ્રહ્મઅંશ) પાંચમા તેજ અંડના બહાર
અક્ષયદ્વીપમાં વાસો છે. જે સત્યપુરુષના ભંડારી (જેમાં દરેકચીજનો ભંડા-
ર છે તે.) ગણાયા છે. તેથી જગત્કૃત્પતિમાં તેમને મુખ્ય ગણ્યા છે. તેમનું વિવે-
ચન પણ આ ચાલુ અંશમાં આગળ આપવામાં આવેલું છે.

એ શિવાયના સપ્ત સુત (બ્રહ્મઅંશ) સત્યપુરુષના પહેાપદ્વીપપ-
રએક તથા છ શાખા દ્વીપોમાં બિરાજમાન છે. એ મુજબ સોલસુત પ્રગટ થયા
તેમની હકીકત સ્થુલરીતે આપેલી છે. પાંચમાં મુખ્ય સુત અચિંત અંશથી
ચોદઅંશ ગુપ્ત (મુની) નિર્માણ કર્યો છે. તેમનું વિવરણ અચિંત અંશના
સંધિ સુતિના પેટા ભાગમાં દર્શાવેલું છે. તેથી જાણવામાં આવશે. જેમને
સંધિ (સનંદ છાપ) નો ભેદ આપ્યો છે. એ સંધિનું વિવરણ નીચે મુજબ

મધ્યજસુતિ તથા મુલસુતિના થવાથી, સપ્ત સંધિ . સનંદછાપ .
પ્રગટ થઈ છે. તેનું પ્રમાણ નીચેમુજબ -

ચોપાદ

અમોલ પારસ સુતિકા દીના, સપ્ત સંધિ પ્રગટ કરલીના
સપ્ત સંધિ જબ ગુપ્તહી પેખા, પીછે સોદંશમ્દ વિશેખા
મીઠર સુતિ અજર લોક બનાઇ, તામે સાતો સંધિ છુપાઇ
સાતો સંધિ ઉઠાં કે રાખા, સત્રથ ભેદગોઠ કછુ લાંખા
સાતો સંધિ ગુપ્ત છિપાવા, તોડો અંત કાઢુ નહિ પાવા

મીઠર લોક સંધિન કહ દીના, આપન વાસ નિરંતર લીના

નીરંતર ગુપ્ત દીકા બનાઈ, તામહ પુરૂષ રહે છીપાઈ

(સર્વજ્ઞ સાગર)

એ મુલધર્યા સુતિને અમોલબુદ્ધ પ્રાપ્ત થવાથી સપ્તસંધિ (સનંદ છાપ) શબ્દ સુતિ જ્ઞાનનો બેદ જાણવા માટે પ્રગટ કરી અજલોકમાં ગુપ્ત રાખ્યો. એ સનંદ છાપનો છુપો બેદ સદ્ગુરુ કબીર સાહેબ પાસે છે. તે આશ્રીએ આર સુતિ-અશ ચારે ગુરુને ગુરુવાઈ આપેલી તે સમયે તેમને આપેલો છે. તેથી ચારે ગુરુએ જગત્માં પ્રસીદ્ધ કરી, અકુરી જીવોને મુક્તિમાર્ગ દર્શાવેલો છે. તે સનંદ છાપના પ્રતાપથી ત્રણે પાંજીઘાટ દ્વારે અંકુરો અશ સત્યલોક વાંચી યાય છે. એ ત્રણ પાંજીઘાટમાં શ્રેષ્ઠ પાંજી પાતાલમાં છે. જ્યાં જલરગ-જી સુત (બ્રહ્મઅંશ) એ દ અંશસહ બીરાજેલા છે. પાંજીઘાટના માર્ગ રાષ્ટ્રી એસનાર, તથા તે પાંજીઘાટ માર્ગ બુદ્ધલોક કરી, હસને સત્યલોકવાંચી કરાવ નાર દેણ છે તેનું વિવરણ પણ આગળ દર્શાવવામાં આવેલું છે. અસંધિ ગુપ્ત થયા બાદ સોહ શબ્દ તથા સોહ સુતિ પ્રગટય થયેલી છે.

એ મુજબ ધર્યા સુતિથી અનેક રચના પ્રગટ થઈ તેમાં અમીના પ્રવાહ થતાં તેમજ સ્વાસાસારનો પ્રવેશ થવાથી મજનાર જોહ-સોહ ડોરી, તથા અમીઅકથી જોહ-સોહ શબ્દ પ્રગટ થયો. એ જોહ ડોરની સાતમા સોહ સ્થાન ઉપરનાલ અંધાઈ છે, અને સાતમા ધર્યા સોહ સ્થાન પર પાંચનામ પૈકી જોહ શબ્દની ગર્જના થઈ રહી છે. એ સુતિના સાથે અંકુર તથા મુલ સુતિનો સંબંધ છે. તેથી અંકુર ધર્યા તથા મુલ ધર્યા પણ ગણેલી છે. એ મુજબ ત્રણ સુતિથી રચના થઈ. હવે ચોથી સુતિ સોહ પ્રગટ થયેલી છે. તેનું વિવરણ સપ્તમ રત્નમાં દર્શાવવામાં આવ્યું છે.

ચોપાઈ

ત્રીન સુતિથી એતી રચના, ચોથે સોહ કંઠે અમૃત ખચના

સુતિ અમય બુદ્ધ ત્રીન પાવા, તેહીમે આઠ અંશ ઉપજવા

(સર્વજ્ઞ સાગર).

—પદ્મ-રત્ન:સંપૂર્ણ—

સુતમૂર્તિ-રત્ન:

સોહ-સુતિથી ઉત્પત્તિ થયેલા આડ અશત્રુ, તથા પંચઅણ અડ-
ના રાજ્ય કારભારી થયા તેનું વિવરણ—

૪ ચતુર્થ-સોહ સુતિ (સુલાંકુર-સોહ)

ચોપાઠ

દેખી સ્વરૂપ ઇંડનકર બાહ્ય, સોહ સુતિ તખલી સિર્મીઠ
પુરૂષ સક્તિ બમ્મ દો પર રાજતાકે સાંખ્યો ઉત્પત્તિસ્પદા
તાકે અંકુર ભેદ જતાવા, બચન મુર્તિ એક સમ સમ્યાના
ખતેમિહ પુરૂષકે અગા, સોહ વોહકે વથ બચે દો સંગા
તીન્હે ઉત્પત્તિથી આજ્ઞાપ્રીતી, ચામદ અનદ ઉન્હુકો દીની
મુલ સુતિગો પુરૂષ પુરૂષ, રચના બાહેર પ્રીતા ચાના
સોહ સોહ ઇંડનમે રહેઉ, સક્તિ મુર્તીકે કર્તા કહેઉ
બર્મદાસ સુનીયો વિતલાઈ, કુટે અડ સુતિમે ભાઈ
(કપીરજ્ઞાની)

સોહ સખદ સત્ય અનુસાર, સોહ સુતિ અજતન પસાર,
જનનતે પુરૂષ અચિત્ત નિર્માવા, તેહી પુરૂષ અપને નીકટ જુલાવા
તેહીસો પુરૂષને એસી કહી સક્તિ સુધી રંગા તુમ સહી
પંચઅંડ હમે પહીરે પીના, તેહીમે સર્વ તત્ત્વ સુખ દીના
જે કષ્ટ ઇચ્છા કરો મન માંહી, સો સખ કષ્ટ પેહો તજાંહી
ચામદ પ્રતાપ અચિંત જળ લીના, સક્તિ સુધીકા ઉત્પત્તિ પ્રીના

સાગી

“પુરૂષ અંડ” લે ગયે, દેખા સક્તિ પસાર;
સહચર રહે નિહાર તખ. સત્ય બચન અધાર;

(સર્વજ્ઞસાગર)

ગત રત્નમાં ત્રણ સુતિથી થયેલી રચના તથા મુખ્ય ષોડ્શ (સોળ) સુત (અભ્યાસ) છે. તેમાંથી ત્રણ સુત (અભ્યાસ) રાજ્યાધિકારી થયા છે. તેના પેટા વિભાગમાં મુખ્ય મુખ્ય સુત તથા સુતિઅર્થના સુતિઅર્થના સુત ઉત્પન્ન થયા. આદિ સોડ સોડના સુત (અભ્યાસ) પેટા (અભ્યાસ) ને પાળ અધિકાર મળી, પંચઅંકના રાજાધિકારી, બન્યા છે. તે સોડ સુતિ ઉત્પન્ન થયા બાદ, પેટા સુતિઅર્થના સમાવેશ થયે છે. તેનું વિવરણ ત્રણ સુતિના સાથે મંબક જોડાપડેલાં હોવાથી, ચોથી સોડ સુતિ પ્રગટ થઈ છે. એ ચોથી સોડ સુતિ-શબ્દ સ્વરૂપી હેલવા સ્વરૂપી હેલવા ઉત્પન્ન થઈ, તેને આશ્રય-અનુવન બુદ્ધ (અભ્યાસ) આપેલાં, તે અભ્યાસ પ્રવલ્લ તથા સ્વાસ્થ્યસારના જોડા-બંધી મફતાર સોડ સોડ દારી. તથા અભ્યાસકર્મી સોડ સોડ થઈ, પ્રગટ થયાં ને સોડ દારીની સોડ સોડ સ્થાનના ઉપનાલ બંધાઈ છે. તથા છઠ્ઠા સોડ સ્થાનપર રચનામાં પેટી સોડ શબ્દની ગર્જના થઈ રહી છે. એ મુખ્ય સોડ સુતિથી પ્રથમ થયું.

સોડ સુતિથી સોડ શબ્દ ઉત્પન્ન થયા બાદ એ સુતિના અંકુરે બેઠાં બન્યાં. જેથી વચન સુતિના સાથેના પંચઅંકનું સ્વરૂપ જોઈ અનુવન બુદ્ધ થઈ, અનુવન બુદ્ધ પ્રગટ થવાં થાડાં બુદ્ધ (અભ્યાસ) પંચઅંકમાં સમાઈ. જેથી પંચઅંકના પોર (દાર) સુતિના સાથેથી કુટ્યાં ને સોડ-વાડ બન્નેનાં અંશ વંશ પ્રગટ માલમ પડ્યા. એ સોડ સુતિના આઠઅંશ ગણાયા છે. જેમાં પ્રથમ મુખ્ય અર્થિત સુત પાંચમા તેજઅંકના એક રાજ્યાધિકારી છે. તેમને સોડ સુતિ સોડ અંશ બોલાવી જણાવ્યું છે. તેમના અંકના રાજ્યમાં સુદીની ઉત્પત્તિ કરે. એ પ્રમાણે કહી શબ્દ સુતિના બેઠા જણાવ્યા. જેથી તેમણે ઉત્પત્તિ (પોતાના અંકમાં) કરી છે. જેમાં મુખ્ય સુત તથા વંશને સમાવેશ થયેલો છે. જેનું વિવરણ આગળ ચાલુ અંશમાં દર્શાવેલું છે. જ્યારે એ મુખ્ય ઉત્પત્તિની આજ્ઞા થઈ, તથા અંક કુટ્યાં ને રચના બદલ દેસાવી, એ થયા બાદ સર્વે રચના પ્રદર્શિત થતાં, સર્વઅંકના મુખ્ય સુત અંશ જાહેરમાં જણાયા. એ સોડ સુતિના આઠઅંશ ગણાયા તેમું પ્રમાણની એ મુખ્ય:-

ચોપાદ

પ્રથમ સહજકુસર અંકુર ઉત્પાની, ત્રીસરે ઇચ્છા ચાથે સોહં ઠાની
 સોહં સોહં ધીન બધાના, આઠ અંશ ત્રીનતે નિરમાના
 ચાર ગુપ્ત ચાર પ્રગટ પસારા, આપ સરૂપમીલ આઠાઅમીઅપારા
 ત્રીનંદે બીજ બીજ પરસાના, ચાર અંશ ભયે સૃષ્ટિ બંધાના
 ચાર અંશ ભયે મુક્તિ પ્રમાના. તેહીકો ભેદ કોઈ નહીં જના
 અંશહી અંશ કાહુ નહીં દેખા, શબ્દ સ્વરૂપી સખંદો પેખા
 આઠ અંશ ભયે અંકહી ધામા, કર્તા સૃષ્ટી ધરે ચેહી નામા
 તેહીથી સનંદ કહો અખભાઈ, જેઠા અંશ અચિન્તા હે ભાઈ
 પંચહી અંદ આઠ ભયે અંશા, સાતસુતિ અંકોત્તર વંશા
 ચારહી અંદકા અંક વિચારા, દ્વા કરીકા ભેદ અપારા
 એક અંશ કોઈ પાર ન પાવે, સદ્ગુરૂ નીજહી ભેદ બતાવે

(કળીર બાની)

પ્રથમ સહજસુતિ, બીજી અંકુરસુતિ, ત્રીજી ઇચ્છાસુતિ, ચોથી
 સોહં સુતિ. જ્યારે સોહં સુતિ પ્રગટ થઈ તેનાથી આઠઅંશ (ચારમુખ્ય-
 સુત શિવાયના) પ્રગટદર્શાયા તેઓના નામ:-

- (૧) હિરામ્બર (વિહં) સુતિ-અંશ જે સહજસુત (બ્રહ્મઅંશ)
 નાસુતિઅંશ ગણાયાછે, ને સુમતઅંડના રાજ્યના મુખ્ય-
 કારભારી છે.
- (૨) અકહ (કોહં) સુતિ-અંશ જે અંકુરસુત (બ્રહ્મઅંશ)ના
 સુતિ-અંશ ગણાયાછે, ને ક્ષમા અંડના રાજ્યના મુખ્ય
 કારભારી છે.
- (૩) જોહં (જોહં) સુતિ-અંશ જે ઇચ્છાસુત (બ્રહ્મઅંશ) ના
 સુતિઅંશ ગણાયાછે, ને ધીરજઅંડના રાજ્યના મુખ્ય
 કારભારી છે.
- (૪) સહિત (સોહં) સુતિઅંશ જે સોહં સુત (બ્રહ્મઅંશ) ના

સુતિઅંશ ગણાયાછે, ને સત્યઅંડના રાજ્યના મુખ્ય કારભારી છે.

(૫) અચિન્ત સુત (બ્રહ્મ-અંશ) જે પાંચમા તેજઅંડના મુખ્ય શ્રેષ્ઠ રાજ્યાધિકારી છે જેમના અંડમાં ત્રણ મુખ્ય સુત (બ્રહ્મઅંશ) (૧) અક્ષર (૨) યોગમાયા (અષ્ટંગી) (૩) પ્રેમઅંશ (નિરંજન-ધર્મરાય) મળી ત્રણ મુખ્ય કારભારી ગણ્યા છે.

(૬) અક્ષરસુત (બ્રહ્મ-અંશ) (૭) યોગમાયા (અષ્ટંગી) સુત (૮) પ્રેમઅંશ (નિરંજન-ધર્મરાય) એ ત્રણ મુખ્ય સુત અચિન્ત સુત (બ્રહ્મઅંશ) ના તેજ અંડમાં સુતિઅંશ ગણાયાછે. ને ત્રણે સુત (બ્રહ્મઅંશ) તેજ અંડના મુખ્ય કારભારીછે.

હવેર દર્શાવેલા ચાર મુખ્યસુત (બ્રહ્મ-અંશ) તથા ચાર સુતિઅંશ મળી આઠઅંશ સોઢું સુતિના ગણાયા ને પંચઅંડના માલીક (કારભારી) થયા તેમાં ચારગુપ્ત-ચારમુખ્યસુત (સહજ-અંકુર-ધ્રુવ-સોહ) ના ચાર સુતિઅંશ (૧) હિરામ્બર (૨) અકહ (૩) જોહં (૪) સુકિત-સુકિતદાતા થયાને ચાર પ્રગટ (૧) અચિન્ત સુત (૨) અક્ષર સુત (૩) માયા (અષ્ટંગી) (૪) નિરંજન (પ્રેમસુત) જગતમાં સૃષ્ટીનું બંધાણ કર્તા થયા. એ મુજબ અષ્ટ અંશ શબ્દ સુતિથી શબ્દ સ્વરૂપી દેહના થયા છે ને સત્સુતિ-નાગણાય છે.

(૧) સહજ સુતિ-હિરામ્બર અંશ (૨) અંકુરસુતિ-અકહઅંશ (૩) ધ્રુવ સુતિ-જોહં અંશ (૪) સોહં સુતિ સુકીતઅંશ (૫) અચિન્તસુતિ-અચિન્ત સુત (૬) અક્ષર સુતિ-અક્ષરસુત (૭) નીરંજન (પ્રેમ) સુતિ નીરંજન સુત (૮) માયા સુતિ-યોગમાયા (અષ્ટંગી) સુત એ સત્સુતિના આઠઅંશછે તે પંચ અંડના કર્તાકર્તા થયા. તેમાં તેજઅંડના કારભારી શિવાય ચાર અંડના ચાર માલીકનો એકજ વિચારછે. પંચઅંડના કારભારી થયાબાદ. તેમના એકસોને એક વંશ પ્રગટ થયાછે તેનું વિવરણ આગળ અંડના વિવરણ

માં દર્શાવેલું છે. મુખ્યસ્થૂત ચાર તથા ચાર સુતિઅંશને કેવી રીતે રાજ્ય કારભાર મળ્યો તેનું પ્રમાણ દર્શાવવામાં આવે છે:—

સંપાદન

જાન્યસવિચાર સંકળે જનારા, પિંડસ્વરૂપ મેંચઈકડી આવા તેજ અંક અચિંતકો દ્વારા પ્રથમો સુતિ ઉત્પન્ન કીતા. બેદંડ અંશ હસરબંધે બાધ, કીરબંધ અંક સીત મેંક પાદ ત્રીસર અંશ અકાદ નિર્માદ, કમાઅ કાલીત મેંક પાદ ગ્રાથે અંશકે સુદીત આરા, સત્ય અંકલે તાંદી પસારા પાંચા અંશ દિરમર બાધ, સુમતઅંક ત્રીત મેંક પાદ કાદ અંશ કો કલી અમનિ, ત્રીતકા બેદ કાદ ગુરુગમ બંત કાદ અંશ નિરગુણ અવતાર, તે સમ મુદ્રિકા બેદ કાદ કાદ સાખી.

અંતી ઉત્પન્ન ચાર સુતિકી, બીજા બીજા પ્રકાર કહે કળીર ધર્મદાસમે. આગ વંશ પસાર (કળીર ખાની)

ઉપર દર્શાવેલા પ્રમાણથી પંચઅંશ પંચ અંકના માલીક બન્યાને બે કલીમાં બે અંશ (અક્ષર-માયા) નો ત્રાસો તેજ અંકના પેટામાં રહી ત્રીબ અંશ નીરજન-નિરાકાર-નિર્ગુણ ગણાઈ સર્વસદી (વિવેકાય) ના શ્રેષ્ઠ કાદકાર (અધિકારી) થયા. એ બાપતનો પુર્ણ બેદ ગુરુગમથી સત્ય માર્ગ પ્રાપ્ત કર્યા શિવાય મળીશકતા નથી. એ મુજબ ચાર સુતિની ઉત્પત્તિ બીજા બીજા પ્રકારે કુદરી હુવે એ અંશના અંકસોને એક વંશ કયા થયાને બળવાની પાળ બરર છે તેથી તેનું સવિસ્તર વિવરણ અંકમ રત્ન: માં દર્શાવેલું છે.

સંપાદન: સંપાદન—

અષ્ટમૂ-રત્ન:

ચારે-સુર્તિઅંશ ચારે અંદના ખાલીકથયા, તથા તેમના વશ,
શુદ્ધવેદ અધિકાર, તથા ગુરવાઈ પ્રદાન થયાનું વિવરણ.

ચોપાઈ

ચારસુર્તિકા બેદહે ન્યારા, આ સમ ખાલી કહું બંડારા
તીનકી સનદ એકહે બાઈ, તેહી સનદ લે લોક સિખાઈ
હૃદયજ્ઞાન તાકી ચારે ખાની, પાંચ સમ્રથકે પાંચસમાની
ચારી ગુરૂ ચારહે ખાની, પાંચે શબ્દ સુર્તિ સદ્દિદાની
પાંચા બેદહે અગમ અપારા, મંદ પાંચા સર્વગ મિચારા
ચાર અંશ ચાર અંદ પ્રમાના, એકહી સનદ એક અંધાના
ચારગુરૂ વૈ જગમે આવા. તીન બન્યાગર પથ ચલાવા

(કબીરખાની)

ગત રત્નમાં દર્શાવ્યા મુજબ ચાર અંદના ચારસુર્તિ અંશના એક
મત તથા એકજ સનદ છે. તેનો બેદ ગુરૂમાર્ગથી પ્રાપ્ત થાય છે. કમંકે જેનો બેદ
અગમ અપાર છે. એ ચાર સુર્તિ અંશને સદ્ગુરૂ કબીરસાહેબ દ્વારાએ સ્વસંવેદ
(શબ્દ-સુર્તિ) નું તથા ચાર શુદ્ધવેદ વાળી સનદ પ્રાપ્ત જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયેલું છે.
જેથી એ પાંચ વેદનો પણ બેદ અગમ અપાર છે. તે સદ્ગુરૂના વચન વાળી
દ્વારે જ્ઞાન સત્સંગ સમાગમથી પ્રાપ્ત થાય છે. એચાર સુર્તિ અંશ ચારેઅંદના
રાખ્યના મુખ્ય કારભારી છે તે તેચારેયુગમાં પ્રગટ થયેલા છે. તે ચારેને ચારેયુગમાં
ચારે દિશાની ગુરવાઈ પ્રદાન થઈ છે. તમજ સ્વસંવેદનું જ્ઞાન તથા ચારશુદ્ધ
વેદવાળીનો અધિકાર આપે છે. તેમના ખાતુ વશ પ્રગટયા છે. તે તથા ચાર
મુખ્ય ગુરૂ જગતમાં બાંધેલા પી અંકુરી જીવાંત સત્યપુરૂષના સત્યલોકમાં
પહોંચાડનાર મુક્તિદાતા થયેલા છે. તે ચારે યુગમાં જુદા જુદા ચારનામથી
સત્યપંથ ચલાવ્યો છે. મત્યાદિ, એચાર સુર્તિઅંશના અંદ, વશ, વાળી

જુદા જુદા ચારનામથી ચારે યુગમાં પ્રગટ થએલા, તે તથા ચર ગુરુને સ્થાનાપન
નીમી ગુરવામ્યાપી, કયાં પંથ ચલાવ્યો, કયાં પ્રગટ થયા તથા કયા વેદના
અધિકાર મળ્યા તેનું એકદર વિવરણ પ્રમાણ સહ નીચે આપેલું છે:—

ચાર સુર્તિઅંશનીમુખ્ય રાજ્યધાની તથા તેમના વંશનું પ્રમાણ:—

ચોપાદ

ધીરજઅંડ જોહંગહે અંશા, સોલાડ તીનકે હપન્ગે વંશા
પાલંગ પચિસ તાસુ વિસ્તારા, પતાલપાંજી તીનકા મેહારા
તીસરોઅંડહી કામા ખખાની, અઠ્ઠઅંશ તીનકો રાજધાની
અઠ્ઠ અંશ તે સતાવીશ વંશા, તીનકે ચાર સકલહે અંશા
ચોથા સત્યઅંડહે ભાધ, તાતે સુકીત અંશ નિરમાધ
વંશખ્યાલીસ હે કડિહાર, તીનકી નનંદ ચલે સંસારા
પાંચોઅંડ સુમત નિર્માધ, અંશ દિરામ્બર મેહક પાજ
તીનકે વંશ સાત પરવાની. મહ સખ મેદ લેલો પહિયાની

(કબીર બાની)

કયા કયા યુગમાં કયા નામથી પ્રગટ થયા ને શિષ્ય થયા તેનું પ્રમાણ:—

ચોરાધ

સત્યયુગ ગોપ્ય સહનેજ કહાયે, દ્વાપુર ચતુષ્જન નામ સુનાયે
ત્રેતા શિષ્ય પાંદેજીભાધ, -લિયુગમહ ધર્મદાસ ગોસાંધ

(જ્ઞાન ગોષ્ઠ)

કયાં પ્રગટ થયા વેદ અધિકાર મળ્યાને ગુરવામ્યાપ્યામ, ને પરનાલિકા
અમાધ તેનું પ્રમાણ:—

પ્રથમ ધર્મદાસ તુમ ભાધ, વંશ ખ્યલીસ હે અધિકાધ
જંબુદ્વીપ માંધુ બેભાધ, દેહી પાન ભર્ત્યાંડમે પંથ ચલાધ
ઉત્તર દીશા તીનકી ગુરવામ, તહાં ચાલે જગવેદ ચલાધ
વંશ ખ્યાલીસ તીનકે સારા, હંસ ખેવ ઉતારહી પારા

કોટીવાણી હમ તીનકા દીના, જગત્ જીવ કહ નિર્મળકીના
 દુસરે સત્યખંડેજી રાજ, સતાઘશ વંશ તીન સંગ બિરાજ
 કુશદ્વીપ તીનકી ગુરવાઝ, બહુત જીવ તીન લેહી બચાઝ
 પુર્વ દીશા તાહી બેઠારા, યયુર્વેદ તહાં મત પસારા
 વંશ સતાઘશ તીનકે જાના, વાણી તીન ટકસાર બખાના
 કનાંટક એક શહેર અપારા, તહાં બૈઠી તીન જ્ઞાન પસારા
 તીસરે ગુરુ ચતુષ્પદ દે ભાઘ, દરબંગામે પ્રગટે જાઘ
 પ્લેશ દ્વીપ તીનકા વિસ્તારા, દક્ષિણ દીશા તાહી બેઠારા
 શામવંદ તહાં ગારગ જાની, પોડસ તીનકે વશ બખાની
 વાણી મુલ તાહી હમ દીના, બહુત હંસ આપન કરલીના
 આથે ગુરુ સહતેજી ભાઘ, માણિકપુર મધે રહાઝ
 સાદમીલી દ્વીપ તાહી કરનામા, પશ્ચિમ દીશા અહેસો ડામા
 તહાંવા મતા અથર્વન વેદા, સાત વંશ તીનકે હે સ્વેદા
 બીજક વાણી પંચ ચલાએ, સારશબ્દ દે હંસ બચાએ

સાખી

કહં કળીર ચારીખાની, ખાની ચાર જ્ઞાન નિખાન,
 ચારી પદારથ ચાર વેદ, ચારિ ગુરુ પ્રમાન.

(અમ્બુનાગર-કળીરખાની વિગેરે)

(૧) સહજ સુતિ-હિરામ્બર અશનું વિવરણ:—

પદ્મ રત્નમાં દર્શાવ્યા મુજબ પોડસ સુત (બ્રહ્મઅંશ)
 પદ્મી સહજસુત સુમતઅંડના શ્રેષ્ઠ રાજ્યાધિકારી ગણાયા છે. તે સહજ
 સુતિના હિરામ્બર અંશને પણ સુમતઅંડનું રાજ્ય મળી રાજ્ય કારભારી
 થયા છે. એ અંડનો વિસ્તાર પાલંગ ૬૪ છે. તે ખાસ સત્યપુરુષના એ
 સુતિઅંશ હજુરમાં રહેનારા છે. તે તે લોકમાં તેમનું નામ હિરામ્બરઅંશ
 છે. તેમના સપ્ત વંશ છે. એ સર્વે મળી સુમતઅંડનું રાજ્ય ચલાવે છે.
 એમના સપ્ત (સાત) વંશના નામ:—

(૧) પારસ (૨) સ્વાતિ સ્નેહી (૩) બ્રીંગસ્નેહી (૪) લહેર સિંધુ (૫) દીપકજ્યોતિ (૬) જલભાવ (૭) મધ્યાગીર.

એ મુજબ સપ્ત વંશ છે. એ હિરામ્બર સુતિ-અથ સત્ય(કૃત)યુગમાં ભવસાગરમાં પધારી, સહતેજ ગોસ્વામી નામ ધારણ કરી, ક્ષત્રિકુળમાં, પશ્ચિમ દિશાના ભાગમાં, સાદમીલીલીપના માણિકપુર શેહેરમાં, પ્રગટ થયા છે. તે સમયે એ યુગમાં સદ્યુર કપીરસાહેબ સત્યસુકૃતજી નામ ધારણ કરી જગતના કલ્યાણ નિમિત્તે પ્રાગટ્ય થઈ, તેમને સત્યોપદેશ આપી, શિષ્ય કર્યા છે. ને સત્યસુકૃતજીએ સ્વસંવેદ-પ્રીજક જ્ઞાનની વાણી તેમને સમજાવી નિકલંકિત નિર્મળ અથર્વન વેદના અધિકારી નીમી ગુરવાઈ બક્ષી છે. જેથી સહતેજ ગોસ્વામી જગતના સચ્ચા સદ્યુરગુણ, સત્યપુરુષની સત્યભકિત પ્રગટ દર્શાવી, અંકુરી જીવોને બોધ આપી સત્યપંથ ચલાવી, ઉપર દર્શાવેલા તેમના સપ્તવંશ તેમની પાછળ જગતમાં આવી જીવોને પરમધામ (સત્યલોક) પહોંચાડે છે. તેથી તે તથા તેમના વંશ મુક્તિદાતા સદ્યુર કપીરસાહેબના પ્રતાપથી થયેલા છે વિગેરે હિરામ્બર—સુતિઅંશનું વિવરણ છે.

(૨) અંકુરસુતિ-અકલ્પઅંશનું વિવરણ—

૫૭મ રત્નમાં દર્શાવ્યા મુજબ પોદસ સુત (બ્રહ્મઅંશ) પેઢી અંકુરસુત ક્ષમાઅંડના ઐષ્ઠ રાજ્યાધિકારી ગણાયા છે. તે અંકુરસુતિના અકલ્પઅંશને પણ ક્ષમાઅંડનું રાજ્ય મળી રાજ્યકારભારી થયા છે. એ અંડનો વિસ્તાર પાલંગ ૪૨ છે. ને ખાસ સત્યપુરુષના એ સુતિઅંશ હજુરમાં રહેનારા છે. ને તે લોકમાં અકલ્પઅંશ તેમનું નામ છે. તેમના વંશ સત્તાવીસ છે. એ સર્વે મળી ક્ષમાઅંડનું રાજ્ય ચલાવે છે. એ સત્તાવીસ વંશનાનામ:-

(૧) પ્રેમ (૨) હુલાસ (૩) આનંદ (૪) વિશાખ (૫) હેત (૬) પ્રીતિ (૭) નિરખ (૮) વિવેક (૯) સુમત (૧૦) ક્ષમા (૧૨) ધીરજ (૧૨) આદલાદ (૧૩) શીલ (૧૪) સંતોષ (૧૫) હરખ (૧૬) બુદ્ધિ (૧૭) ભાવ (૧૮) ભકિત (૧૯)

દયા (૨૦) જ્ઞાન (૨૧) ક્રિયા (૨૨) વિચાર (૨૩) કૃપા
(૨૪) સત (૨૫) ભેદ (૨૬) ઇચ્છા (૨૭) મોક્ષ.

એ મુજબ સત્તાવીશ વંશ છે. એ અકલ્ સુનિર્મલ શ્રેતાયુગમાં ભવ-
સાગરમાં પધારી, રાય બંકેજી ગોસ્વામી નામ ધારણ કરી, કાયસ્થ કુળમાં
પુર્વ દિશાના ભાગમાં, કુશદ્વીપના કર્નાટક શેહેરમાં, પ્રગટ થયા છે. તે સ-
મયે એ યુગમાં સદ્ગુરુ કબીરસાહેબ મુનીન્દ્રજી ઋષી નામ ધારણ કરી જ-
ગત્તા કલ્યાણ નિમિત્તે પ્રગટ થઈ, તેમને સત્યોપદેશ આપી શિષ્ય કર્યા છે.
તે મુનીન્દ્રજી ઋષીએ રવસંબેદ-ટકસાર જ્ઞાનની વાણી સમજાવી નિઃકલ્-
કિત નિર્મળ યયુર્વેદના અધિકારી નીમી ગુરવાશ બક્ષી છે. જેથી રાયબંકેજી
ગોસ્વામી જગત્તા સમ્યા સદ્ગુરુ ગણાઈ સત્યપુરુષની સત્ય ભકિત પ્રગટ
દર્શાવી, અંકુરી જીવોને બોધ આપી સત્યપંથ ચલાવી, ઉપર દર્શાવેલા
તેમના સત્તાવીશ વંશ તેમની પાછળ જગત્માં આવી પરમધામ (સત્યલોક)
પહોંચાડે છે. તેથી તે તથા તેમના વંશ મુક્તિદાતા સદ્ગુરુ કબીરસાહેબના
પ્રતાપથી થયેલા છે ઇત્યાદિ અકલ્સુર્તિઅંશનું વિવરણ છે.

(૩) ઇચ્છાસુર્તિ-જેહંઅંશનું વિવરણ:-

પાંડુ-રત્નમાં દર્શાવ્યા મુજબ પોંડસ સુત (બ્રહ્મઅંશ) પેઢી
ઇચ્છાસુત ધીરજઅંડના શ્રેષ્ઠ રાજ્યાધિકારી ગણાયા છે. તે ઇચ્છાસુર્તિના
જેહંઅંશને પણ ધીરજઅંડનું રાજ્ય મળી રાજ્યકારભારી થયા છે. એ
અંડનો વિસ્તાર પાલંગ ૨૫ છે. તે ચોકી પતાલપાંજી જલરંગજી સ્થાનપર-
છે. તે તે લોકમાં તેમનું નામ જેહંઅંશ છે. તેમના વંશ સોળ છે. એ સર્વે
મળી ધીરજઅંડનું રાજ્ય ચલાવે છે. એમના સોળ વંશના નામ:-

- (૧) અજમુની (૨) અગમમુની (૩) હંસમુની (૪) ચંદ્રમુની
(૫) છત્રમુની (૬) પુરુષમુની (૭) અલિજીતમુની (૮) કલીક
(પ્રેમ) મુની (૯) સીતલમુની (૧૦) બ્રીંગમુની (૧૧) કંઠમુની
(૧૨) કનકમુની (૧૩) વિહંગમુની (૧૪) ગંગમુની (૧૫)
સોમમુની (૧૬) જલરંગમુની.

ઉપર દર્શાવ્યા મુજબના સોળવંશ છે. એ જોહં સુતિ--અંશ દ્વાપુર-યુગમાં ભવસાગરમાં પધારી, ચતુષ્પદાસજી ગોસ્વામી નામ ધારણ કરી, બ્રાહ્મણ (બ્રહ્મ) કૃષ્ણમાં, દક્ષિણ દિશાના ભાગમાં, પ્લક્ષ દ્વીપના દર્ભંગા શે-હેરમાં પ્રગટ થયાછે. તે સમયે એ યુગમાં સદ્ગુરુ કબીરસાહેબ કણ્ણમય સ્વામીજી નામ ધારણ કરી જગતના કલ્યાણ માટે પ્રગટ થઈ, તેમને સત્યોપદેશ આપી પોતાના શિષ્ય કર્યા છે. ને સદ્ગુરુએ સ્વસર્વેદ-મુલજ્ઞાનની વાણી સમજાવી નિકલકંઠિત નિર્મળ શામવેદના અધિકારી નીમી શુરવાઈ બક્ષીછે. જેથી ચતુષ્પદાસજી ગોસ્વામી જગતના સત્યના સદ્ગુરુ ગણાઈ સત્યપુરુષની સત્યબકિત પ્રગટ કરી, અંકુરી જીવોને યોગ આપી સત્યપંથ ચલાવી, ઉપર દર્શાવેલા તેમના સોળવંશ તેમની પાછળ જગતમાં આવી સત્યલોક પહોંચાડે છે. તેથી તે તથા તેમના વંશ મુક્તિદાતા સદ્ગુરુ કબીરસાહેબના પ્રતાપથી થયેલા છે ઇત્યાદિ જોહં સુતિ-અંશનું વિવરણછે.

(૪) સોહં સુતિ-સુકીર્ત અંશનું વિવરણ:—

પ્રક્રમ-રત્નમાં દર્શાવ્યા મુજબ પાંડસ સુત (બ્રહ્મઅંશ) પૈકી સોહંસુત સત્યઅંડના શ્રેષ્ઠ રાજ્યાધિકારી ગણાયાછે. તે સોહં સુતિના સુકીર્તઅંશને પણ સત્યઅંડનું રાજ્ય મળી રાજ્યકારભારી થયા છે. તે અંડનો વિસ્તાર પાદ્મંગ ૭૨ છે. ને ચોકી લોકપાંજી છે. સત્યપુરુષના લોકમાં સુકીર્તઅંશ તેમનું નામછે. તેમના બ્યાલીસ (બેંહેતાળીસ) વંશ છે. એ સર્વે મળી સત્યઅંડનું રાજ્ય ચલાવે છે. તેમના બહેંતાળીસ વંશના નામ:—

- (૧) વચનવંશ સુરામની (મુક્તામની) (૨) સુદર્શનનામ (૩) દુલપતિનામ (૪) પ્રમોધગુરુ-બાલાપીર (૫) કવલનામ (૬) અમોલનામ (૭) સુતિસ્નેહીનામ (૮) હક્રનામ (૯) પાકનામ (૧૦) પ્રગટનામ (૧૧) ધીરજનામ (૧૨) ઉચનામ (૧૩) ક્યાનામ (૧૪) ગીર્દનામ (૧૫) પ્રકાશનામ (૧૬) ઉદિતનામ (૧૭) સુકુન્દસુની (૧૮) અધરનામ (૧૯) જ્ઞાનીનામ (૨૦) હંસસુની (૨૧) સુકિર્તનામ (૨૨) અજ (અમ) સુની.

(૨૩) રસનામ (૨૪) ગંગમુની (૨૫) ધારપનામ (૨૬)
જયત નામ (૨૭) બ્રંગમુની (૨૮) અક્ષમુની (૨૯) કંઠમુની
(૩૦) સંતોષ મુની (૩૧) ચાત્રિક મુની (૩૨) અજરનામ
(૩૩) દુર્ગમુની (૩૪) આઘનામ (૩૫) મહામુની (૩૬)
નીજનામ (૩૭) સાહેબદાસ (૩૮) ઓધવદાસ (૩૯) કણ્ણા-
નામ (૪૦) દીર્ઘમુની (૪૧) મહામુની (૪૨) બેહંગમુની
(મુક્તામની) એ મુજબ બેંહેતાળીસ વંશના બીજ બીજ નામ છે.

એ સુક્રિતઅંશ કલિયુગમાં ભવસાગરમાં પધારી, ધર્મદાસજી ગોસ્વા-
મી નામ ધારણ કરીને વૈશ્ય (વણિક) કૂળમાં, ઉત્તર દીશાના ભાગમાં જંબુ
દ્વીપ-ભારતખંડના “ બાન્ધુગઢ ” શહેરમાં પ્રગટ થયેલા છે. તે સમયે એ
યુગમાં સદ્ગુરુએ કબીરસાહેબ નામ ધારણ કરી જગત્ના કલ્યાણ નિમિત્તે
પ્રગટ થઈ, તેમને સત્યોપદેશ આપી શીખ્ય કર્યા છે. (તેમનું વિવરણ પ્રથમ
ભૂમિકામાં દર્શાવી ગયા છીએ) ને સદ્ગુરુ કબીરસાહેબે સ્વસંવેદ-ઐદ
અરબ કોટજ્ઞાન (વાણી) સમજાવી નિકલકંઠિત નિર્મળ ઋગ્વેદના અધિકા-
રી નીમી ગુરવાઈ બક્ષી છે. જેથી ધર્મદાસજી ગોસ્વામી જગત્ના સત્ય
સદ્ગુરુ ગણાઈ સત્યપુરુષની સત્યલક્ષિત પ્રગટ દર્શાવી, અંકુરી જીવોને મોઢ
આપી મત્યપંથ ચલાવી, ઉપર દર્શાવેલા તેમના બેંહેતાલીસ વંશ-ગુરુ
તેમની પાછળ જગત્માં આવી જીવોને પરમધામ પહોંચાડે છે. તેથી તેઓશ્રી
તથા તેમના વંશ મુક્તિદાતા સદ્ગુરુના પ્રતાપથી થયેલા છે. એ બેંહેતાલીસ
વંશ ગુરુ પૈકી જગતમાં દ્વાદશમા વંશ ગુરુ શ્રી વંશપ્રતાપ. પં. શ્રી ઉચ્ચ-
નામ સાહેબ કલિયુગમાં (હાલ) ગાદીનસીન છે, ને ત્રયોદશમા વંશ ગુરુ
પં. શ્રી દયાનામ સાહેબ સંવત ૧૯૫૫ માં પ્રગટ થયા છે વિગેરે સુક્રિત
સુતિઅંશનું વિવરણ છે.

ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ ચાર સુત (સહજ-અંકુર-ધન્ય-સોહં)
તથા ચાર સુતિઅંશ (હિરાન્યર-અકલ-જોહં-સુક્રિત) ને અનુક્રમે સુમતઅંડ
દામાઅંડ-ધીરઅંડ-સત્યઅંડ એ મુજબ ચારઅંડનું રાજ્ય પ્રદાન થયેલું છે,
અને ચાર સુતિ અંશના દર વંશ પ્રગટ થયેલા છે. તે ચાર સુતિ અંશ તથા

વંશ ચારે યુગમાં પ્રગટ થઇને ગુરવાઇનો અધિકાર પ્રાપ્ત થતાં તે સનંદ અપથી જગતને પ્રમોદીને મુક્તિદાતા થયેલા છે. તેથીજ ચારે અંડના માલીકાની સનંદ અંકજ છે. તે જગતના મુક્તિદાતા હોવાથી ચારે સુતિઅંશ તથા વંશ જગતમાં પધારી શ્રેષ્ઠ થયેલા છે.

એ ચારે સુતિઅંશ ચારે યુગમાં પ્રગટ થયા બાદ સદ્ગુરુ કબીર સાહેબ પ્રગટ થઇ ચારે અંશને સત્યોપદેશ આપી ગુરવાઇ બક્ષી સ્વસંવેદ તથા શુદ્ધ ચારે વેદનું જ્ઞાન આપી અધિકારી નીમી સત્યપુરુષના સત્યપંથનો ફેલાવો કરેલો છે. જ કોઇ જીવ તેઓશ્રીનો આશ્રય લેછે તે જરૂર મુક્તિપદને પ્રાપ્ત થાય છે. એ મુજબ ચાર સુતિઅંશ-વંશ-અંડ વિગેરેની હકીકત છે.

—અષ્ટમ્—રત્નઃ સંપૂર્ણ—

નબમ્—રત્નઃ

પાંચમો તેજઅંડ—અચિંત અંશને બક્ષેલો તેનું, તથા ત્રણ મુખ્ય સુતનો તે અંડમાં સમાવેશ થયાનું વિવરણ

ગત રત્નમાં ચારે અંડના માલીકાના રાજ્યનું, તથા અંશ-વંશ વિગેરેનું વિવરણ દર્શાવી ગયા છીયે. હવે પાંચમા તેજઅંડના વિવરણમાં તે અંડના મુખ્ય માલીક મુખ્ય સોળઅંશ પૈકી અચિંત સુત (બ્રહ્મઅંશ) છે. તે અંડના રાજ્યના પેટા વિભાગમાં ત્રણ મુખ્યસુત (અંશ) નો સમાવેશ છે, તે અચિંત સુતના નવ વંશ ગણાય છે. તેમાં અક્ષર સુતિ અંશ પ્રાધાન્ય અસ્તાં ત્રિરંગમ સુતિ-અંશને રાજ્યાધિકાર તેજ અંડનો મળ્યો છે. તેઓએ હુકમસુત (બ્રહ્મઅંશ) થી ઇટલીક રચના પ્રગટ કરી છે, તે બીજી ઇટલીક રચના માયા (અહંચી) થી પ્રગટ થતાં વિચિત્ર તથા દેવ, દાંત્ર, મનુષ્ય વગેરે, ચોરાશી હાથ ચોનીના જીવો

માયા શ્રદ્ધીના કૃતિમ ઉત્પન્ન કર્યા છે. તે કેવી રીતે ઉત્પન્ન થયા, તથા તેમને કેવીરીતે રાજ્યાધિકાર પ્રાપ્ત થયો: તથા વંશ કયા કયા ગણાયા તેનું પ્રમાણ આ નીચે આપવામાં આવેલું છે.

ચોપા ૬

અચિંત સુદીકા કહોં પસારા, તેજ અંડ તીન પાયો સારા
બારહ પાલંચ અંડ વિસ્તારા, તેહીમેં પંચતત્ત્વહે સારા
તીનકા આસન બેડક દીના, ઈંડ સીખર લોક તીતે કીના
પ્રેમ સુતિ તીન કીન ઉપચારા, તીનને બયો અક્ષર વિસ્તારા

(કક્ષીરખાની)

અચિંત સુત (બ્રહ્મ-અંશ) ને તેજ અંડનું રાજ્ય બધું, તેથી શ્રેષ્ઠ રાજ્યાધિકારી ગણાયા. તે અંડનો વિસ્તાર બાર પાલંચ છે. તે સોહં સુતિના આઠ અંશ પૈકી મુખ્ય અંશ છે. ને લોક અમીથી ઉત્પન્ન થયેલા છે. જ્યારે તેમને રાજ્યાધિકાર મળ્યો, ત્યારે અમીનો પ્રજાહ તે અંડમાં થયો ને સ્વાસાસારનો પણ તે અંડમાં ફેલાવો થવાથી મહત્તર લોક સોહં ડોરી તથા અમી અંકથી લોક શબ્દ પ્રગટ થયો. જ લોક-લોક ડોરની પાંચમા સોહં સ્થાનના ઉપર નાલ બંધાઈ છે. ને પાંચમા સોહં સ્થાનપર પાંચ નામ પૈકી લોક શબ્દની ગર્જના થઈ રહી છે. એ અંડના શીખરપર તેમનું સ્થાન છે. તે સ્થાનને અચિંત દ્વીપ કહે છે. તે અંડના પેટા વિભાગમાં મુખ્ય સોળસુત પૈકી (૧) અક્ષરસુત (૨) યોગ માયા. (અષ્ટંગી) સુત (૩) નિરંજન (પ્રેમ અંશ) સુતને મુખ્ય કારભાર મળેલો છે. ને અચિંત સુતના અંડમાં નવવંશ ગણાયા છે. તેના નામ:—

- (૧) યોગ માયાથી—પરમાયા (૧) કુર્બ સુતથી—કુર્બ (કચ્છપ)
- (૩) અદલી અંશ અક્ષર સુતથી—શેષનાગ (૪) પ્રેમ સુતિથી નિરંજન (ધર્મરાય) (૫) અચલ અમીથી—આકાશ (૬) શબ્દ અમીથી—વાયુ (૭) અજ અમીથી—અગ્નિ (તેજ) (૮) અકલ અમીથી—જલ (૯) સુરંગ અમીથી—પૃથ્વી.

એ સુતખના નવવંશ અચિંતઅંશના અંડમાં મુખ્યત્વે ગણાયા છે.

અને તેથી સર્વ જગત્ની ઉત્પત્તિ થયેલી છે. તેમાં ત્રિદેવને પ્રાધાન્ય નીમીને રાજ્ય કારભાર જગત્માં ચલાવવા નિરંજને (પ્રેમઅંશ) નીમ્યા છે.

અચિંતસુતના રાજ્યાધિકાર સુધી પંચ કલીના પંચઅંડ ઉત્પન્ન થયા. ને એ કલી ખાલી રહી તેમાં એ મુખ્ય સુત (અક્ષર-યોગમાયા) (અષ્ટંગી) છે. એ અચિંતના પેટામાં ગણાયા છે. ને આઠમાં અંનેચ્છાથી થયેલા નિરંજન અષ્ટંગી સહ સપ્તમી કલીમાં બિરાજમાન છે. તેમણે જગત્ ઉત્પત્તિનું કાર્ય કરેલું છે. જ્યારે અચિંતસુતમાં પ્રેમ સુતિ સમાધ ત્યારે છઠી કલીમાં અક્ષરસુત (મોહથી) ઉત્પન્ન થયા; ને જ્યારે પ્રેમસુતિ અંડમાં થઈ ત્યારે નિરંજનની ઉત્પત્તિ થઈ. પ્રેમસુતિને મોહસુતિને અક્ષર સુતિ તથા નિર્જન સુતિ ગણેલી છે. તેનું કારણ તે સુતિના પ્રભાવે રાજ્ય મળેલું છે. એ નવ વંશ પૈકી અચિંતસુતના પંચ અંશ (પાંચ તત્ત્વ આ-ચ્છા પ્રમાણમાં મુક્યાં છે તે) તથા અક્ષરસુતના ચાર-વંશ જનું પ્રમાણ નીચે દર્શાવવામાં આવે છે. તેમણી નવવંશ અચિંત-અક્ષરના મુખ્ય પણા-થી ગણાયા છે.

ચારવંશ અક્ષરથી પ્રગટયા. તથા તેમને રાજ્ય માળ્યું તેનું પ્રમાણ:-

ચોપાઠ

તીનકે પ્રેમ સુતિ થટ આઠ, તેહી પ્રેમમે મોહસમાઈ
તેહી મોહમે અક્ષર ઉત્પાની, અક્ષર ચારીવેદ સહેદાની
પુરખ અચિંત આજ્ઞા તખ દીના, તેજ અંડજે મેહ કલીના
ખારહ પાલંગ અંડહે સોઘ તામે સૃષ્ટીતુમારી દોઘ
અક્ષરસુત તખ મોહમે આઠ, તાતે અંશ ચાર નિર્માઈ
ચાર અંશ અક્ષરતે ભયેઉ, સર્વ સૃષ્ટી ભંડાર તે હયેઉ
પ્રથમ અંશ પરમાયા ભયેઉ, સો પૃથ્વી તત્ત્વકા બીજ નિર્મયેઉ
દુસરે કુર્મહ ભયા અવતારા, જીત સર્વ પૃથ્વીકા લીના બારા
તીસરે અદલીઅશ નિર્માયે, રસના સહજ તીનતે નિર્માયે
ચોથે અંશ ભયે ધર્મરાધ, જીત પાપ પુણ્યકા લેખા પોઘ
(કૃત્રીર બાની, સર્વજ્ઞ સાગર)

ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ તે અંડમાં ચાર વંશ અક્ષરસુતના ગણાયા, ને ચાર વેદનો અધિકાર અક્ષરસુતને સોંપ્યો. તેમજ અક્ષરસુતને તેજ અંડ-નો મુખ્ય રાજ્ય કારભાર અર્ચિતસુતે આપ્યો છે. તે અંડના રાજ્યમાં મુખ્ય સ્થાન પ્રથમ આરણ્યદ્વીપ અક્ષરસુતને મળ્યું. જેથી અમીના પ્રવાહથી તથા સ્વાસાસારના સંયોગથી જલતત્ત્વનું સ્થાન આરણ્યદ્વીપપર પ્રગટ્યું. એ સ્થાનને ચોથું અક્ષર સોડું સ્થાન ગણેલું છે. એ સ્થાનપર જલપર તરતો તરતો તેજ અંડ (જે અંડ અધ્ધર ઉત્પન્ન થયેલા તે પૈકી પાંચમો) આવે પહોંચ્યો. જેમાં નિરંજન-નિરાકાર ગુપ્તરીતે વાસો હતા, તેમની ઉત્પત્તિ નીચેના પ્રમાણ મુજબ છે -

ચોપાઘ

ચારી અંશ અક્ષર તે ભયેઉ, ચાર અંશ ચાર મત ઠયેઉ, ચારી અંશકો દેખી ભુલાના, તખ અક્ષર ઘટમાંહી સમાના તખ સમ્રથ અવિગતિ એક કીના, પુરી નીંદ અક્ષરકો દીના ચૈસઠ યુગ લો સોયે સીરાધ, તોં લો કેલ-સુતિ ઠહરાધ સમ્રથ સુતિ જલ તત્ત્વ સમાની, કેલ અંડ કીન્હ ઉત્પાની તેહી પીછે અક્ષર પુની જગા, મોહ તત્ત્વ ભયે અનુરાગા અંડ દ્રષ્ટિમેં દેખ્યો ભાધ, ખ્યાકુલ ભયે યહ કીન નીર્માધ સમ્રથ છાપ અંડ શીરદીના, અક્ષર છાપ દેખી સો લીના તેહી અંડમે ઉત્પત્તિ ભુપા, નામ નિરંજન જ્યોતિ સ્વરૂપા સોધ અંડ જલમેં બિહરાના, જનકો વેદ નારાયણ માના તહાંવા જ્યોતિ નિરંજન ભયેઉ, તીનકો સખ જગ કર્તા કહેઉ અક્ષરસુતિ સમ્રથકી ખાની, તેહી ગુણ કેલ ભયે ઉત્પાની નિરંજન નામ અક્ષરને ભાંખા, સમ્રથ શબ્દ હૃદય મહ રાખા સમ્રથ શબ્દ તે અક્ષર ઠહરાધ, અર્ચિત બેદ નહીં પાવે ભાધ

(કબીર ખાની)

તખ સત્યગુરુ એક અવિગતિ કીના, જલતત્ત્વ અંડ તખ દીના

જળ અંડા જલમાં ઉતરના, તખ અંતર નિંદ્રા ખિલગાના
અક્ષર મનમે કીનહ બિચારા, વિહલ બચે તખહી પશુધારા
ચલે ચલે અંડા લગ આવા. દેખી અંડ કોધ ઉપજવા
સોધ કોધ અંડમે આવા. તેજ શક્તિ તાકર પ્રભાવા
તેહી કારનસેં કુટયે ભાધ, તેહી તે નિરંજન ઉપજાધ

(સર્વજ્ઞસાગર)

જ્યારે અક્ષરસુત આનંદમાં નિમગ્ન થઈ નિદ્રાના વશીભુત થયા,
ત્યાં આગળ જલ ઉપર તરતો તરતો તેજઅંડ અક્ષરના સામિધ્ય આવી
પહોંચ્યો. એ સમયે અક્ષરસુત નિદ્રાવસ્થાથી ચૈતન્ય થયા, જેથી અંડ
દ્રષ્ટિંગાચર થતાં તે અંડપર એક લેખ અલૌકીક એવા લખેલો જણાયોંકે,
“ એક અંશને અમે મોકલ્ય છે, તે જ્યાં સુધી આવે ત્યાં સુધી એમને
આવજા દેવા; તે અશ ત્રિલોક્ય ભવસાગરનું રાજ્ય સતર અસાગ્ય ચાકડી
યુગ છુધી પોતાના પ્રભુત્વ પળાયા કરશે. જ્યારે તેટલી મુદત ભવસાગરનું
રાજ્ય કરી લેશે, ત્યારે તે તમારામાં આવી સમાશે. તે સમયે સર્વ મનુષ્ય
મુક્તિપામશે. પણ નિર્માણ કરેલા સમય સુધી સર્વ જગતને પોતાના પ્રભુત્વ
પળાના ગર્વથી પોતાના બધનમાં રાખી સ્વતંત્ર રાજ્ય કરશે. ” (તે અંડ
અચિંતને બક્ષેલો હતો તેજ હતો) એ અંડ ઉપરના લેખ જ્યારે અક્ષર-
સુતે વાંચ્યો, ત્યારે તુરંતજ પોતે અમી તથા રવાસાસારના પ્રભાવથી તથા
પ્રેમ-સ્મૃતિના આશયથી તે અંડ કુટયો. ને તેમાંથી પ્રેમ-સુત જેને નિરંજન
નિરાકાર કહેલા છે તેમની ઉત્પત્તિ થયેલી છે. તેથીજ તે અંડમાં તેમનો
સમાવેશ ગણેલો છે. એ નિરંજન તેજ અંડના કુટવાથી પ્રગટ થયા. જેથી
તેમનો સ્વભાવ ઉચ્ચ તેજસ્વી અને કોધી છે. કબીર મન્દર, કબીરવાણી, સ-
ર્વજ્ઞસાગર ઇત્યાદિમાં એખાખતનું સર્વાંતર વિવરણ આપેલું છે અને
તેનો સાસંશજ દર્શાવેલો છે.

તેજઅંડથી નિરંજનની ઉત્પત્તિ થયેલી છે. તે અંડની સુચના
ઋદ્ધવેદના ઉપનિષદ્માં આપી છે કે, જલપર એક અંડાની પ્રતિમા પ્રગટ થઈ.
એ પ્રતિમા સ્પીર હતી તે અંડના મુખ સ્થાનપર એક છિદ્ર પ્રગટ થવાથી,

તેના મુખ દ્વારે અગ્નિ (તેજસ્વી) પ્રગટ થયો અને નેત્રના દ્વારે બે છિદ્ર પ્રગટ થઈ, તેમાંથી પચજ્ઞાન તથા ક્રિયા પ્રક્રિયા ઉત્પન્ન થઈ. એ અંડાની સુચના મનુ સંહિતાના પહેલા અધ્યાયમાં લખી છે કે:—

તદ્દંડમ ભવદ્દમં સદ્દસ્ત્રાં શુસમ પ્રથમ
તસ્મિ જજ્ઞે સ્વયં વ્રહ્મા સર્વ લોક પિતામહઃ

એ અંડથી બ્રહ્માજી ઉત્પન્ન થયા. તે સર્વ જગત્ના પિતા તથા સર્વ પિતાના પણ પિતા છે. એ સર્વથી શ્રેષ્ઠને તેમની માયાથી સર્વ સંસાર છે.

એ શિવાય તૌરિત (મુસલમાની) પુસ્તકમાં લખ્યું છે કે, સર્વથી પહેલાં જળ હતું. તે જળપર જગદીશ્વરના આત્મા કયુતરની સાદૃશ્ય પ્રેરણા કરી દ્રવતા હતા.

એ શિવાય જમ્યુર (મુસલમાની) પુસ્તકમાં જાણાવ્યું છે કે, જળપર પરમેશ્વર ગાજી રહ્યાં છે.

શ્વેત્તમ્બેદમાં દર્શાવ્યું છે કે, એક અંડના બે ભાગ થયા. તેના એક ભાગમાંથી પૃથ્વી ને એક ભાગમાંથી આકાશ ઉત્પન્ન થયાં. તેમજ તે ભાગમાંથી સૌ પુરૂષ ઉત્પન્ન થઈ તેમણે જગત્ ઉત્પન્ન કર્યું છે.—

ચોહના ઇંજિલ પુસ્તકમાં જણાવ્યું છે કે, એ અંડ જગત્ ઉત્પન્ન કરનાર છે. ને તેજ-શબ્દ છે. તે અંડ આદિ ઉત્પન્ન થયું, ને પ્રથમ બ્રહ્મ યા બ્રહ્મા ગણાયા. (કબીર-મન્સુર ઇત્યાદિ)

સદ્ગુરૂ કબીરસાહેબની સ્વસંવેદ-વાણીમાં જણાવ્યું છે કે, નિરંજન તેજ અંડથી ઉત્પન્ન થયા છે. તેથી તેમનામાં તેજસ્વી ઉગ્ર (ગરમ) સ્વભાવ હતાં. તે ઘણા નામથી મશહુર છે. સર્વથી પહેલું નામ પ્રેમસુત (બ્રહ્મઅંશ) નિરંજન—નીરાકાર—ધર્મરાય છે. ત્યારબાદ ઘણા નામથી સર્વ જગત્ના જાણવામાં આવ્યા. તે નામ નીચે મુજબ:—

કૈલ, અહંકાર, આંકાર, નિરંકાર, નિર્ગુણ, બ્રહ્મ, બ્રહ્મા, અદ્વૈત, કેશવ, નારાયણ, હરિહર, વિશ્વંસર, વાસુદેવ, જગદીશ, જગન્નાથ, જગત્પતિ,

રાજેશ્વર, પરમેશ્વર, ઇશ્વર, વિશ્વનાથ, બુદ્ધ, અદલાદ, કરીમ, ખાલિક, રબ્બ, રખિમલઆદમીન, હકક ઇત્યાદિ નામો પણ પ્રેમઅંશ-નિરંજન-ધર્મ-રાયના છે. તેમની પ્રસંશા, સ્તુતિ, પુજન, વંદન આપુ જગત્ (ત્રિલોક્ય) વેદ, શાસ્ત્ર, પુરાણોના આધારે કરી રહેલું છે. પણ આગળ દર્શાવી ગયેલા વિવરણોના ઉત્પત્તિ સંબંધનો ભેદ કોઈના પણ જાણવામાં આવેલો નહોતો. આખા જગત્માં ધોખો ફેલાઈ રહેલો છે પણ જે કોઈ પુર્વ-અંકુરી અંશ હોય છે તે સદ્ગુણનો સત્ય શબ્દ આલ્ચ કરે છે, ત્યારે તે આદિપુરુષના અત્યલોકમાં જવા સદ્ગુણના પ્રતાપથી તથા દૂષાર્થી સાનુકૂળ થાય છે.

અચિત્સુત (બ્રહ્મઅંશ) ના અંડમાં નવ અંશ વંશ પ્રગટ થયા, તે અવર નવર ઉત્પન્ન થયેલા છે. એ અચિત્સુતને શબ્દાતીત પણ કહે છે, ને અક્ષરસુતને અક્ષરાતીત તથા માહાવિષ્ણુ ઇત્યાદિ પણ કહે છે. અચિત્સુતની સન્ધિ-સુતિથી આદ્યઅંશ મુની પણ પ્રગટ કરી ગુપ્તરીતે પતાલ-પાંજીના ઘાટે જલરંગજીનાપાસે મુક્યા છે. તેમને સનંદ છાપનો ભેદ મળેલો છે. તે અંશ-ગુપ્ત છે તેથી વંશની ગણતરીમાં તે નથી. પ્રથમ ચાર અંડના ૬૨ તથા તેજ અંડના ૬ મળી એકંદર ૧૦૧ વંશ ઉત્પન્ન થયા છે. અંડને પાંચઅંડમાં કુલ આઠઅંશ, સપ્તસુતિ, અને ૧૦૧ વંશનો સમાવેશ થયો છે. તેનું પ્રમાણ:—

ચોપાઈ

પાંચહી અંડ આઠ ભયે અશા, સપ્તસુતિ અંકાતર વંશા
ચારઅંડકો એક વિચારા દોઈ કરીકો ભેદ અપારા
એક અંશ કોઈ પાર ન પાવે, સદ્ગુરૂ નીજહી ભેદ ખતાવે

સોરઠા

બુદ્ધ હેત ભયે સાત, અષ્ટમ નાસ્તિક દેતહે
સ્વસંવેદ વિખ્યાત. ત્રીનતે સખ રચના ભદ

(કબીર બાની)

એ મુજબ પંચઅંક, આઠઅંશ, સપ્તસુતિ તથા એકસોને એક વસ્તુ વિવરણ આવી ગયું છે. જેમાં સપ્તઅંશ શ્રેષ્ઠ છે. અને ઇચ્છાથી આઠમા અંશ નિરંજન ઉત્પન્ન થયા છે. તેમણે જગત્ ઉત્પત્તિના શું શું કાર્યો આરબ્યા તે આગળ દર્શાવવામાં આવેલાં છે.

—નવમ્—રત્ન: સંપૂર્ણ—

દશમ્—રત્ન:

અક્ષયકમળ, સ્વાસાસાર, સમસર પવન, અને અમીથી થયેલી રચના, દ્વીપો, નાલો, સુરંગો, સોહ-ટોરી, સોહ-સ્થાનસુતિઓ, પાંખવાટ, અક્ષયવૃક્ષ, સરોવર, સિન્ધુ. ઇત્યાદિનું વિવરણ

ચોપાઠ

પ્રથમહી પુરૂષ શબ્દ પ્રકાશા, દ્વીપ લોક રચી શ્રીન્દ નિવાસા પહોપદ્વીપ શ્રીમ કરવ બખાના, આદિપુરૂષકા જહાં અસ્થાના કમલ અઅંખ્ય ભેદ કાદ બના, તહાંવા પુરૂષ રહે નિરખાના સપ્ત પખુરી કમલ નિવાસા, તહાંવા શ્રીન્દ આપ રહી વાસા દ્વીપ અનેક ઝો કરી અનેકા, પાયર દ્વીપ હંસકા થેકા ચારિ કરીહે સખસેં સારા, શોભા તહાં રૂપ અપારા
(જ્ઞાનસાગર-કળીરખાની)

પ્રથમ જ્યારે અન્યશબ્દ પ્રગટ થયા, ત્યારે અક્ષય સુતિ કમલનો પહોપદ્વીપ ઉત્પન્ન થયા; જ્યાં આદિપુરૂષ (સત્યપુરૂષ) નું ચુપ્ત સ્થાન છે. એ અક્ષય સુતિ કમળની અનંત પાંખડીયો (કલીઓ) છે. જેમાંની સપ્ત કલીઓથી સર્વ રચના પ્રગટ થઈ છે. અને બીજી જે અનંત રહી તેના દ્વીપો ઉત્પન્ન કર્યા એ સપ્ત કલી પૈકી ચાર કલીઓ હતી તેના ચાર બ્રહ્મઅંક

થયા, તે કલ્પીયો સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે; તે ચાર કલ્પીઓપર અક્ષય સુતિ કમળનું મૂળ પહોપદ્વીપ છે. ત્યાં અક્ષયવૃક્ષનું મૂળ છે. જ્યાંથી સ્વાસાસાર, તથા અમીનો પ્રવાહ તેમજ સન્નિધિસુતિઓ ઇત્યાદિ ઉત્પન્ન થતાં દ્વીપો, નાલો, સુરંગો અંશ, વંશ ઇત્યાદિ સર્વ રચનાઓ પ્રગટ થયેલી છે. જેનું કેટલુંક વિવરણ પાછલા રત્નોમાં આવી ગયું છે. ને જે કાંઈ બાકી છે તે આ ચાલુ રત્નમાં દર્શાવવામાં આવે છે.

પ્રથમ સ્વાસાસાર સુતિ કમળમાં થયો. જ્યાં સર્વ પાંચુરીઓમાં ફેલાતાં સમસ્તર સુગંધ યુક્ત પવન પ્રવેશ થતાં કમળ પ્રદુલીત થઈ સર્વ દ્વીપો, નાલો, તથા સર્વ રચનામાં ફેલાતાં, આધાર બન્યો અને સત્યશબ્દથી નિઃસ્પંધ સ્વાસાસારને ટેકો મળ્યો છે. ત્યાં પ્રમાણ:-

ચોપાઘ

સત્યલોકહે અંધર અનુપા, તામેહે સતાવીશ દ્વીપા
સત્યશબ્દકા ટેકા દીના, અમ્ર પહોમી રચી તબ લીના
પહોપદ્વીપહે મધ્યસિંહાસન, કલ્પદ્વીપ હંસનકો આસન
કમલ સ્વરૂપ ભોમીહે ભાઈ, કહાક્રી ઉપમાં દેઉ બતાઈ
કલાઅનેક સુખ સદા હોઈ, વહ સુખ લેદયહાં લખેનકાઈ
પુરૂષ રૂપકો બરને ભાઈ, કોટી બાનુ શશિ પાર ન બાઈ
વિમલ જ્યોતિષાહે ઉજ્જયારા, ઝલકે કલા પુરૂષમેં ભારા
ચારીશબ્દકા લોક બનાવા, પાંચ સ્વરૂપ લેં હંસસમાવા

(કળીર બાની.)

સત્યલોક અંધર છે તે સત્યશબ્દના ટેકાથી સ્થીર છે. તેમાં સતાવીશ દ્વીપો મુખ્ય પેટા શાખાના છે. ને મધ્યમાં સત્ય પુરૂષનું સિંહાસન છે. અને કમળ સ્વરૂપ ભૂમિકામાં વાસના રૂપે સત્યશબ્દ સ્વરૂપી વિદેહી પુરૂષ ગુપ્ત બિરાજમાન છે. બીજા શાખા દ્વીપોમાં હંસોનો વાસો છે. એવા સત્ય પુરૂષની શોભાનું વિવરણ કોઈથી પણ થઈ શકે તેમ નથી. ત્યાં વિમળ જ્યોતિનો પ્રકાશ સત્યશબ્દ, સ્વાસાસાર, અમી, તથા સમસ્તર પવન ઇત્યાદિથી થઈ રહ્યો છે. અને તે પ્રકાશ અચળ છે. તે દ્વીપોમાં ચાર શબ્દ (વિહં-કાહં-એહં-સોહં) ગર્જના કરી રહ્યા છે. ને પાંચમા સત્યશબ્દનું મૂળ

સ્થાન પહોંચે દ્વીપ છે. સ્વાસાસારના સંયોગથી પ્રથમ ચાર કહીએના ચાર અંડ થયેલા છે. તેનું પૃથક પૃથક વિવરણ દર્શાવવામાં આવ્યું છે. તેનું અનુસંધાન પાંચમે તેજ અંડ અચિંતને સોંપ્યાબાદ તેમજ નિરંજનની ઉત્પત્તિ થયા બાદ કરેલું છે. તેનું પ્રમાણ નીચે મુજબ —

ચોપાદ

ચારિ કરી સિંહાસન છીના, પ્રમદી અમવાસના તહીંયા
સહજ અઠયાસી દ્વીપ રચી રાખા, પુરૂષ સ્વરૂપ તે શબ્દ અભિલાખા
સખે દ્વીપ રહી અમ સમાધ, અમવાસના બહુત સુહાધ
સત્ય શબ્દથી જુમિ બનાધ, ક્ષમા-શબ્દ આસન નિરમાધ
ધીરજ-શબ્દસો છત્ર ઉછારા, સુમત-શબ્દ સો વસ્ત્ર પસારા
પ્રેમ-શબ્દસો અંશ નિરમાધ, આપ શબ્દતે લોક સમાધ
ચારિ કરી સિંહાસન જોરી, પાંચમે અચિંત આપ અંજેરી
ચારિ કરી ચારેઉ પરમાના, શકિત બીતર વહ અકુલાના
(જ્ઞાનસાગર)

ચાર કહીના સિંહાસનપર સત્યપુરૂષ ગુપ્ત સ્વરૂપે બિરાજમાન છે, ને બીજી અનંત પાંચઠીના અઠયાસી હજાર દ્વીપોમાં હંસ બિરાજમાન છે. એ દ્વીપોમાં સ્વાસાસાર, અમી તથા સમસર પવનથી અમવાસના ફેલાધ રહી છે. ત્યાં સત્ય શબ્દ સ્વરૂપી જુમિકા છે, ક્ષમા શબ્દ સ્વરૂપી આસન છે. ધીરજ શબ્દ સ્વરૂપી છત્ર છે, સુમત શબ્દ સ્વરૂપી વસ્ત્ર પરિધાન છે, ને પ્રેમ શબ્દ સ્વરૂપી સુત, અંશ, વંશ નિર્માણ કરી દ્વીપોના અધિકરી નિર્માયા છે. ને સત્ય પુરૂષ આપ શબ્દ (સત્યશબ્દ) સ્વરૂપે ગુપ્ત પહેલદ્વીપપર વામે રહેલા છે. ઉપર દર્શાવી ગયા મુજબ ચારે અંડનું જોડાણ એકમેક સાથે સ્વાસાસાર, અમી, તથા સમસર પવન મત્યાદિથી થવાથી અસાધ્ય વૃક્ષનું મૂળ પ્રથમ થયું. ને ત્યારબાદ શાખા, ડાર, પત્ર મત્યાદિ યતાં અસાધ્ય વૃક્ષ પરિપૂર્ણ ઉર્ધ્વ સોબી રહ્યું છે. તેનું પ્રમાણ—

ચોપાદ

ચારેય પુરૂષદ્વીપ મળી ચારી, સહજ અઠયાસી દ્વીપ સુખસી.

અક્ષય વૃક્ષ એક રાશી બનાઇ. અમવાસના તહાં સમાઇ
જસો કહે અમરપુર ગાઉ, બીના બીજ વહ વૃક્ષ રહાઉ
બીન ધરતી અંકુરહી સાની. પાની રંગ નહી ઉત્પાની
પુરૂષ પેડ નિરંજન હે ડારા, ત્રિયુણ શાખા પત્ર સંસારા
સત્યનામ નહીં જને કાઇ, સારશબ્દ બીન ગયે વિગાઇ
સત્યસુકિત કરે તહાં વિશ્રામા, અક્ષયવૃક્ષ જહાંદે નામા
સ્વાતિ પવન પુરૂષહી સ્વાસા, જીન હીના જીવ સંગ બાસા
બધ અવાજ અધરસો બાની, નીકલી અમ વામહી બાની
પારસ પરિમલ મહક બસાઇ, સાઇ પરિમલ સુતિ પાઇ

સાખી

પેડ પાત નીજ ફૂલ મહ, પ્રગટી વાસ અનુપ:
પારસ નિઃતત્વી પુરૂષ, સુતિ અંશકા રૂપ. ૧
કરી કરી મહા પરિમલ, વાસ સુવાસકી બાની,
તેજ કરી જો પ્રગટ લઇ, તામે આન સમાની. ૨

(જ્ઞાનસાગર-જ્ઞાનસ્થિતિ)

પહોપ દ્વીપ મૂળ છે, અને તેની આસપાસ અનેક કલીઓના
અઠ્યાસી હજાર દ્વીપો છે: તે આદ્રાણ (સુગંધ) યુક્ત શોભી રહ્યા છે,
ત્યાંથી એ અક્ષય વૃક્ષનું મૂળ છે. જેને અમરપુર (પુષ્પદ્વીપ-પહોપદ્વીપ)
કહે છે. તે અક્ષયવૃક્ષ બીન ધરતીમાં વગર વારિ (પાણી) થી અમીના
સિંચનથી અંકુરવાન થતાં સ્વાસાસારથી ચાર અંડ સુધી થઇ જમેલું છે.
ને પાંચમા અંડમાં નિરંજનના સ્થાને સ્વાસાસારનું બેઠાણ થયા પછીથી
તેની ડાળ છે. શાખાના સ્થાને ત્રિદેવનો વાસો છે. ને તે અક્ષયવૃક્ષના પત્ર-
ના સ્થાને આ જુમિપર વસનાર મનુષ્ય ઇત્યાદિ છે. એ વૃક્ષપર સત્ય (જ-
ગત કર્તા) તથા સુકિત (અંશ-વંશ) ઇત્યાદિએ વિશ્રામ કરેલો છે. જ
વૃક્ષના પેડ-પત્ર-ફૂલ ઇત્યાદિમાં સ્વાસાસાર, અબી, તમજર પવનથી વાસ-
ના પ્રગટી છે. અને સર્વ જગતમાં તેમજ અંશ-વંશ ઇત્યાદિમાં પણ સ્વાસા

સાર, અમી, સમસર પવનથી જીવન બક્ષેલું છે. અને તેથીજ સર્વ આનંદ-મય જણાય છે. એ અક્ષયવૃક્ષ સ્વાસાસારથી નાલો, સુરંગો, પાંજીલાટ, સોહં સ્થાનો, તથા અમીથી સરૌવર, સાગર વિગેરે ઉત્પન્ન થતાં એકમેકના સંબંધથી શોભી રહ્યું છે. પ્રથમ સ્વાસાસારથી રચના થઈ, તેના પ્રમાણે નીચે ૬ રાંબવામાં આપ્યાં છે:—

ચોપાદ

સુત બર્મદાસ તોહી કહોં વિચારા, યહ ભેદહે અગમ અપારા
સોરહ નાલ પુરૂષ નિરમાઇ, ભોકનકો થમ્બન નાલ રહાઇ
પંચઅમી સામ્રથકે અંગા, નાલ સાત ઉપજી તેહી સંગા
સાત નાલ કર અંકહી ભાઉ, સાતો રહે પુરૂષકે ઠાઉ
પુરૂષ સુતિ કહ અગવા કીના, સાતો નાલ સોંપ તેહી કીના
સાતો નાલ સુતિ જખ પાઇ, નાહી નેહમેં રહે સમાઇ
(સર્વજ્ઞસાગર-જ્ઞાનસ્થિતિ)

આથપુરૂપના સ્વાસાસાર-શબ્દથી સોળ નાલો ઉત્પન્ન થઈ. તેમાં સાત ગુપ્ત, બે પેટા ભાગમાં, તથા સાત સૃષ્ટીના બંધારણમાં રાખી છે. પ્રથમ સાત ગુપ્ત નાલો સંપત્તિસુતિ ઉત્પન્ન થયેલી તે સમયેજ પ્રગટ થઈ. અને જો બે પેટા ભાગમાં થઈ, તે એક જલરંગ સુતના સ્થાને તથા બીજી કુમ્હરજી સુતના સ્થાને આવી મળી છે. તે સિવાય બીજી સાત નાલો સૃષ્ટીના બંધારણમાં રાખી તેનું સર્વ વિવરણ ચાલુ રત્નમાં દર્શાવવામાં આવેલું છે.

અ સ્વાસાસાર શબ્દ તથા અમીથી સોળ સુતની ઉત્પત્તિ થયેલી છે, તે પણ સોળ સ્વાસા નાળથીજ છે. અને તે સોળ નાલોના સોળ ઢરવા-જમાં એકેક સુત (દ્વીપોમાં અંશ) ખિરાજેલા છે. સંપત્તિનાલ તથા બે પેટા ભાગની મળી નવ (પુરૂષના સ્થાનથીજ) ઉત્પન્ન થયેલી છે ને તેનો માર્ગ મુપ્ત છે. જોનો ભેદ ગુરૂના પુર્ણ સત્સંગ વિના પ્રાપ્ત થતો નથી. એ સંપત્તિ (ગુપ્ત) નાલોના નામ આ નીચે દર્શાવવામાં આપ્યાં છે.

૧. પહોપ-નાલ ૨ સિંધુ-નાલ ૩ અમી-નાલ ૪ સુતિ-નાલ ૫ અગ્ર-નાલ ૬ સોહં-નાલ ૭ અજ-નાલ.

ઉપર દર્શાવેલી સંપત્તિના નામનું વિવરણ જ્ઞાન સ્થિતિ નામના ગ્રંથમાં દર્શાવેલું છે. જે સંપત્તિ નાલો ગુપ્ત ગુરુગમ માર્ગ વડે પ્રત્યક્ષ પેશ્વામાં આવે છે. હવે બીજી જે પેટા ભાગની જે નાલો આમળ દર્શાવી ગયા, તે ઠેવી રીતે મળી છે. તેનું પ્રમાણ દર્શાવવામાં આવે છે:—

ચોપાઠ

સાતો નાલને આઠ વિહંગા, વિહંગ પાતાલ આઠે જલરંગા
ત્યાં બેઠે જલરંગ રિસાલા, બાથેકર પૃથ્વીકી નાલા
તા ઉપર કુમ્હ-સુત અવતારા, કહે કબીર બેઠે ટકસારા
તાકાંહે પાંજીકો દરબારા. તા ચઢી હંસ ઉતરીગે પારા

(જ્ઞાનસ્થિતિ)

સંપત્તિ ગુપ્ત નાલની દોરી પેટાનાલ પાતાલની આર રહે જ્યાં જલરંગજી-સુત (જ્ઞાન-અંશ) નું સ્થાન છે ત્યાં આવી મળી છે. એ જલરંગજી-અંશને સન્ધિ છાપનો છુપો ભેદ આપેલો છે. અને ત્યાં પાતાલ પાંજીનો ઘાટ (મૂળપાંજી) છે. તે ઘાટને વજ્ર કિંવાર (કમાડ) લગાડેલાં છે. તે વજ્ર કિંવારને વજ્ર રૂપી તાજી (કુલુક) લગાડેલું છે. તે તાજી સત્ય પુરૂષના મૂળ સત્યશબ્દ (દશમ-સોડ-સારશબ્દ) થી શબ્દ-સુતિ રૂપી કુંચી વડે ખુલે છે; પણ તે શબ્દ સત્યગુરૂની પૂર્ણ કૃપા વિના પ્રાપ્ત થતો નથી. અને મૂળ પાંજીઘાટનો રસ્તો (ભેદ) પણ મળતો નથી, ત્યારે જીવન-ખુકત થવાતું નથી. જ્યારે સાચા સત્યગુરૂથી પૂર્ણ અગાધ જ્ઞાનપ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે મૂળ સત્યશબ્દના પ્રતાપથી તથા સંધિછાપના ભેદથી કાળ ગ્રમ મારી રહે છે; ને તાજી કુંચીથી ખોલી પાંજીદ્વારે થઈને સત્યપુરૂષના સત્યલોકને પ્રાપ્ત થાય છે. માટે સાચા સત્યગુરૂને સત્ત્વમાગમ કરી નામ પાન-પાંજીનો ભેદ દરેક મનુષ્યે પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ. તે શિવાય મૂળ પુરૂષના સત્યલોકને પ્રાપ્ત થવાશે નહીં. અને આવામિવનનો (જન્મ મરણનો) ફેરો મટશે નહીં; એવું સદગુરૂ કબીરસાહેબે અનેકવાર જગતમાં પધારી દર્શાવેલું છે. જે કોઈ અંકુરીઅંશ હોય છે તેજ તેમનો મોધ આજ કદે છે.

આ બાબતનો જુદો સુખેય કબીરસાહેબે અનેક ગ્રંથોમાં જીવની તારણગતિ થવા માટે દર્શાવે છે, તેનો સહેજ બાવાર્થ સ્થુળ રીતે અને દર્શાવેલો છે. પાંજીઘાટ તરુછે, તે પૈકી મૂળ (પતાલ) પાંજી સર્વોત્તમ છે. તેના ઉપર પેટાભાગની બીજી (નવમી) નાલ છે. ત્ય કુમ્હજી--અંશ બિરાજેલા છે. તેમને સમગ્ર શ્રદ્ધાની રચના (સામગ્રી) આ પી ઉત્પન્ન કર્યા છે. તેથી સત્યપુરૂષના ભંડારી કહેવાય છે. એ સ્થાનપર પૃથ્વીનું છેક તળીયું છે. એ મુજબ સોળ નાલો પૈકી સાતગુપ્ત તથા બે પેટાગુપ્ત મળી નવનું વિવરણ દર્શાવી મયા. હવે બીજી સપ્તનાલો પાંચમે તેજઅંડ સ્વાસાસ્તરથી બેડાવવાથી તે અંડમાં પણ સપ્તનાલો થઈ, તેનું પ્રમાણ આ નીચે દર્શાવ્યું છે:—

ચોપાદ

કલ્હી નાલ લોકંત આઈ, સાત શાખા બઈ તાકી બાઈ.
સુવરણ રંગ નાલહે સાઈ, એકહી વર્ણ નાલ સખ ઢોઈ.
પ્રથમહી ગુપ્ત નાલહે ભાઈ, તહાં પરખત પુની નામ ધરાઈ.
તાપર પરમ ધામ ખનાયા, તેહીમે પુરૂષ તત્વ રહાયા.
દ્વસરી મજુલ નાલ જે આવા, માનીક પર્વત નામ ધરાવા.
તેહીપર માનીકદ્વીપ ખસાયા, અક્ષરસુત દ્વીપ સો પાયા.
ત્રીસરી સુરંગ નાલહે ભાઈ, તાપર ગ્રંઝરીદ્વીપ રહાઈ.
તહાંવા રહે નિરંજન રાઈ; ત્રીનદેવ ત્રીનહી નીરમાઈ.
ચોથી નાલ કાન્તિ રહે મોઈ, તા ઉપર વૈકુંઠ જે ઢોઈ.
પાંચ શિખર સુમેરૂ સંવારી, એકપે દંદ્રિ એકપે કુબેરભન્ડારી.
એકપે ધ્રુવ એકપે યમ વિસ્તારી, મધ્યમે વિષ્ણુ સકલ વ્રતધારી.
પાંચમે નાલ રચીજે રાખા, તાકર નામ કૈલાસ અસ બાખા.
તહાંવાહે શંકરદા વાસા, યોગ સમાધિકી લાવે આશા.
છઠે નાલ ઉમગ ઠહરાઈ, અઘાયલહી નામ સો પાઈ,
સપ્તમે ત્રિકુટી શ્રમ અરથાના, તરંગ નાલ પારસ હે ઠાના.
કલ્હી નાલકી સાતો શાખા, સાતો દરસ ચહાલો રાખા.
ચહી ખનાવ ધરતીમે ઢોઈ, અધર વસ્તુકો બને કોઈ.

(સર્વજ્ઞસાગર)

સ્વાસાસારની નાલના બેડાણથી તેજઅંડના રાજ્યમાં સપ્તનાલ (શાખા) થઇ. મૂળ ગુપ્તનાલ લોકથી આવી પ્રથમ અચિંત સ્થાને અંડના શિખરપર મળી. બીજી મન્જુલનાલ અક્ષરસુતના સ્થાને માનીકદ્વીપપર આવી મળી, ત્રીજી સુરગનાલ ગ્રાંઝરીદ્વીપ ઉપર નિરજન સ્થાને આવી મળી, ચોથી કાન્તિ નાલ નૈકુંઠ (વિષ્ણુજીના) સ્થાને આવી સુમેર ઉપર મળી, તેના પાંચ શિખરછે. તે શિખર ઉપર ઈંદ્ર, કુબેરભંડારી, યમ, વરુણ, ક્રુવ ઇત્યાદિના સ્થાન છે. પાંચમી નાલ કેલાસ (માહાદેવજીના) સ્થાનઉપર આવી મળી, છઠી હિમાચળ ઉપર આવી મળી. સાતમી બ્રહ્મ-સ્થાને (જીવસૃષ્ટી) સાથે આવી મળી, એ મુજબ સપ્તશાખાથી તેજઅંડનું બંધારણ થયું છે. એ આગે નાલોમાં અમીનો પ્રવાહ થતાં, અનેક મુરંગા ઉત્પન્ન થઇ છે. તે દશ સોડસ્થાનો ઉપર મૂળપુરુષ. સુર્તિઅશો, વશો, તથા જગત (અમી, સ્વાસાસાર, તથા નમસર પવનના મયોગથી) આત દ્યુક્ત વિરાજમાન છે. એ દશ સોડ કયા, તથા દશ સોડ સ્થાનપર કોણ કોણ વિરાજમાન છે, તેનું વિવરણ નીચે દર્શાવવામાં આવે છે—

૧૦ સત્યપુરુષ-સોડ = પદોપદ્વીપ સત્યપુરુષ સામ્રથ પર્ણીનુ ગુપ્ત સ્થાનછે. એ સત્ય શબ્દ સત્યપુરુષની પૂર્ણ રૂપા શિવાય પ્રાપ્ત થતાં તથા; ત્યાંથી મકતાર ડોરીની નાલ લાગેલી છે.

૬ સદ્ગજ-સોડ (વિદ-સોડ) = સદ્ગજ-સોડ સ્થાન, સદ્ગજદ્વીપપર, સદ્ગજસુત (બ્રહ્મ-અંશ) નું સ્થાન છે.

૮ અકુર-સોડ (કાલ-સોડ) = અકુર-સોડ સ્થાન, અકુરદ્વીપપર, અકુર સુત (બ્રહ્મ-અંશ) નું સ્થાન છે.

૭ મન્મથ-સોડ (બેડ-સોડ) = મન્મથ-સોડ સ્થાન, મન્મથદ્વીપપર, મન્મથસુત (બ્રહ્મ-અંશ) નું સ્થાન છે.

૬ સોહ-સોહ (સોડ-સોડ) = સોહ-સોહ સ્થાન, સોહદ્વીપપર, સોહ સુત (બ્રહ્મ-અંશ) નું સ્થાન છે.

૫ અચિંત-સોહ (પોહ-સોહ) = અચિંત-સોહ સ્થાન, અચિ-

તદ્વીપપર, અચિંતસુત (બ્રહ્મ-અંશ) નું સ્થાન છે; અહિંયા સુધી મફતાર ડોરી લાગેલી છે.

૪ અક્ષર-સોહં=અક્ષર સોહં સ્થાન, અરણ્ય (માનીક) દ્વીપપર, અક્ષરસુત (બ્રહ્મ-અંશ) નું સ્થાન છે.

૩ નિરંજનમાયા-સોહં=નિરંજન-માયા સોહં સ્થાન, ગ્રાંઝરી-દ્વીપપર, નિરંજન-અષ્ટંગી (બ્રહ્મ-અંશ) નું સ્થાન છે; તે અક્ષયવૃક્ષની ત્યાં ડાર છે.

૨ ત્રિદેવ સોહં=ત્રિદેવ સોહં સ્થાન, સુમેર પર્વત ઉપર ત્રિદેવ, દેવતાઓના સ્થાન છે; તે અક્ષયવૃક્ષની શાખા ત્યાં છે.

૧ સમન્તજીવ સોહં=કર્મભૂમિકા-સોહં સ્થાન ઉપર સર્વ જીવોનું સ્થાન છે, તે તે અક્ષયવૃક્ષના પત્ર છે.

એ મુજબ દશ સોહંના-દશ સોહં સ્થાનપર, ઉપર દશવિંશ અંશ, વંશ તથા જગત વસેલું છે. તેમાં પતાલપાંજી શિવાયના બે પાંજી ઘાટ છે. તેના નામ (૧) આકાશ-પાંજી, અને (૨) લોક-પાંજી છે. એ અક્ષયવૃક્ષની ભૂમિકા સોળ અસંખ્ય બંધાતા તેમાં શી શી રચનાઓ છે. તેનું એકંદર વિવરણ જગતની એકંદર રચનાની હકીકતમાં આગળ દર્શાવેલું છે. હવે અમીથી સરોવર તથા સાગર તથા તેનું પ્રમાણ:—

ચોપાઈ

બીનહી બિન્દુ સુતિ એક કીચેઉ, અક્ષય-અપાર સરોવર લેહેઉ
અષ્ટ કવલ તહાં કીન પ્રકાશા, અષ્ટ સુતંકા તહાં નિવાસા
સપ્ત સિન્ધુકે નામ સુનાઉ, બીજ બીજ સખ તોહે લખાઉ
દયા સિન્ધુ નર લખી પાવે કાઠ, સમતા સિન્ધુમે રહે સમોઠ
યોગ સિન્ધુ અખ કહોં બખાની, અજવન સિન્ધુ લેવ પહિયાની
અમર સિન્ધુ હંસા લખી પાવે, અકહ સિન્ધુમે જય સમાવે
સુખહી સિન્ધુમે કીન્દ પેઠારા, સપ્ત સિન્ધુ કે નામ ઉચારા

(જ્ઞાનસ્થિતિ)

પ્રથમ પંચઅમી થઇ તે અમી અક્ષય કમળ દ્વારે ખહાર પ્રસરતાં અક્ષય સરોવર પ્રાથમીક ઉત્પન્ન થયું. તેના ઝરણથી સપ્તસિન્ધુ (૧) હયા-સિન્ધુ (૨) સમતા-સિન્ધુ (૩) યોગ-સિન્ધુ (૪) અજ-નવ-સિન્ધુ (૫) અમર-સિન્ધુ (૬) અકલ્પ-સિન્ધુ (૭) સુખસા-ગર-સિન્ધુ એ મુજબના સપ્તદ્વીપ મુખ્ય અધર થયેલા હતા તે સ્થાનપર સપ્તસિન્ધુ અમીથી થયાં. એ શિવાય સપ્તસાગર જલતત્વથી પૃથ્વીપર થયાછે. તેમાં પાણુ અમીનું સ્હેજ ઝરણ વહેલું છે જે અમૃત ત્રિદેવે સાગર મથન કર્યો તે સમયે પ્રાપ્ત થયેલું છે. તેનું વિચરણ આગળ દર્શાવવામાં આવેલું છે.

—દશમ—રત્ન: સંપૂર્ણ—

સત્યનામ.

સત્યસુકૃત, આદિઅદલી, અજ, અચિન્ત પુરુષ-
 મુનીન્દ્ર, કરુણામય, કબીરસાહેબ, સુર્તિ યોગ
 સંતાયન, ધની ધર્મદાસ, ચારગુરુ વંશ
 બ્યાલીસ (બંહેતાલીસ) સિદ્ધિ શ્રી ૧૦૮
 શ્રી, વંશપ્રતાપ. પં. શ્રી ઉગ્રનામ
 સાહેબની દયા, પં. શ્રી દયાનામ
 સાહેબની દયા, સર્વ સંત
 મહંતશ્રીની દયાથી:—

ગુર્જર-ગ્રંથ.

સર્વોત્પત્તિ જ્ઞાનરત્ન.
 દ્વિતિય-વિભાગ

પ્રારંભ

પ્રથમો—રત્ન:

નિરંજનને (પ્રેમઅંશ ધર્મરાયને) તપશ્ચર્યા કરવાથી
ત્રિલોક્ય (ભવસાગર) નું રાજ્ય મળ્યું
તેનું વિવરણ.

ચોપાઈ

શબ્દહી તે ભયો સુતન અકારા, શબ્દ તે લોક દ્વીપ વિસ્તારા
અશ અમી દીયે અશ અહારા, દ્વીપ દ્વીપ અશન બેહારા
અંશન શોભા કલા અનંતા, હોત તહાં સુખ સદા વસંતા
અંશન શોભા અગમ અપારા, કલા અનંતકો વરણે ન પારા
સખ સુત ધરે પુરૂષકો ધ્યાના, અમી અહાર સદા સુખ માના

છંદ

દ્વીપ કરી અનંત શોભા, નહી બરણત સો બને.
અમિત કલા અપાર અચ્યુત, સુતન શોભાકો ગીને:
પુરૂષકો હજારસે, સુન સખે દ્વીપ હજારહો,
સત્યપુરૂષ ગેમ પ્રકાશ એકહી, અદ્ર-સુર્ય કરેરહો.

સે રહા

સત્યપુરૂષ આનંદ ધામ, શોક મોહ દુઃખ તહાં નહીં:
હંસનંદો વિદ્યામ, પૂરૂષ દર્શ અંચલન સુધા.

(અનુરાગ સાગર)

સત્યપુરૂષના શબ્દનો પ્રતાપ એવો છે કે જેનાથી સર્વ રચના પ્રગટ થઈ, અને સર્વ સુત, અંશ, વંશ પણ ઉત્પન્ન થયા. તેમની ક્રાંતિ સોળ સુર્ય સમ પ્રકાશમય છે, અમી અહારથી તે તૃપ્ત છે, ત્યાં સદા સર્વદા વસંતઋતુ છે, શોક-મોહ તથા પ્રપંચી હાવાધિયોથી તે વિરક્ત છે, અને સદા સર્વદા

સત્યપુરુષના ધ્યાનમાં રહે છે. સત્યપુરુષની શબ્દ સ્વરૂપી દેહના એક શેઠ (વાળ) માં કરોડો ચદ્ર સુર્યના જટલો પ્રકાશ છે; જેથી સર્વ દ્વીપો પ્રકાશમય રહે છે. એ દ્વીપોમાં ધમ્મનાર મુતા પેઠી પ્રેમઅંશે (નીરંજન-ધર્મશયે) બાળીજ કઠિન તપશ્ચર્યા (સેવા ભક્તિ) કરવાથી, ત્રિલોક્ય (લવસાગર) નું રાજ્ય મળેલું છે. એ તપશ્ચર્યાના પ્રતાપથી શી રીતે રાજ્ય મળ્યું તેનું પ્રમાણ તથા વિવરણ આ નીચે દર્શાવવામાં આવેલું છે.

ઓપાઠ

ધર્મશય એમા શ્રીન્દ તમાસા, સો ચરિત્ર મુખે ધર્મદાસા
યુગ સીત્તર સેવા તીન શ્રીન્દા, એક પદઠાદ પુરુષચિત દીન્દા
સેવા કઠિન ભાંત તેહી શ્રીન્દા, સત્યપુરુષ હર્ષિત હોય ચીન્દા
સેવા કઠિન શ્રીન ધર્મશય, દેહો ઠોર તહાં ખેહો બધ
તીન લોક તખ પલમે દીન્દા, પુરુષ દયા તાહીપર શ્રીન્દા
તીન લોકેહો પાયેહ રાબુ, બયે આનંદ ધર્મ તખ ગાબુ

(અનુરાગ સાગર)

નીરંજન(પ્રેમઅંશ-ધર્મશય)નો સમાવેશ તેજઅંડમાં થયેલો છે તેનું વિવરણ આગળ દર્શાવી ગયા છીયે. તેમણે એક ચરણથી ઉભા રહી ધણોજ પરિશ્રમ વેઠી, સત્યપુરુષનું ધ્યાન ધરી, તેમની ભક્તિ એક નિષ્ઠાથી કરવા માંડી. એ પ્રમાણે જ્યારે સીત્તર યુગ જટલા સમય મુધી ધ્યાન એકાગ્ર ચિત્તથી ધર્યું, ત્યારે અક્ષય સુતિ કમલદલ ખાની પ્રકુલ્લીત થઇ. તેમાંથી સત્યપુરુષનો નિહોડી સ્વરૂપે શબ્દોઆર થયો કે હે વત્સ, તું શા કારણથી અતિશય પરિશ્રમ વેઠી દેહને દુઃખ આપે છે. જે ત્હારી ઇચ્છા હોયતે વરદાન માંગ! ત્હારાપર અત્યંત પ્રસન્ન છું. જ્યારે નિરંજને અંધર વાળીથી અંતું સાંભળ્યું ત્યારે પ્રાર્થના કરી જાણાવ્યું કે, હો પ્રજુ દીન દયાળ! આપ જ્યારે મારાપર પ્રસન્ન થયા છો તો મને ત્રિલોક્ય (લવસાગર) નું રાજ્ય પ્રદાન કરો. જેમાં મારીજ સત્તા રહે, બીજા અન્યની કોઈની પણ સત્તા રહે નહિ; એ શિવાય મારે બીજું કંઈ પણ માંગવું નથી.

ઉપર પ્રમાણે વરદાન માંગતાં નિરંજનની પ્રાર્થના સ્વીકારી. અને અધરવાણી થઇ કે હે વત્સ, જા તને ત્રિલોક્ય (ભવસાગર) નું રાજ્ય બક્ષ્યું. તેમાં તારીજ સત્તા રહેશે ને સ્વતંત્ર રાજ્ય ભોગવીશ. એ મુજબ જાણવી કમલદલ ખાનીમાંથી વાણી બાંધ થઇ, જ્યારે ત્રિલોક્યનું રાજ્ય મળવા વચન થયું, ત્યારે નિરંજન ઘણાંજ હર્ષિત થયા, પણ ત્રિલોક્યની રચના શી રીતે કરવી તેના ભેદની ખબર તેમને ન હોવાથી સદજ-અંશ પાસે આવ્યા ને જાણાવ્યું કે:—

ચોપાઇ

અહો સદજ તુમ જોડે ભાઇ, કહો પુરૂષસો વિનતી બઈ
પુરૂષ દયાલ દીનહ મોહે રાખુ, જનુન ભેદ સરે કીમ કાણુ
(અનુરાગ સાગર)

અહો વડિલ જાતા મને ત્રિલોક્યનું રાજ્ય સત્યપુરૂષે બક્ષ્યું; પણ તેની ઉત્પત્તિ રચના શી રીતે કરવી તેનો ભેદ મને ખબર નથી; તેથી હું શી રીતે રચના કરૂં, અને તે ઉપર રાજ્ય કરૂં. આપ મારા ઉપર દયા લાવીને તેનો ભેદ મને મેળવી આપો. એ મુજબ વિનય પૂર્વક નમતાઇથી જાણાવ્યું. જ્યારે નમતાઇ ભરેલા શબ્દો નિરંજનના સાંભળ્યાં ત્યારે સદજ અંશે ધીરજ આપી જાણાવ્યું કે તમે કમ્મ હરકત રાખશો નહીં હું હમણાં જઇને તમારો ખુલાસો લાવી આપું છું. ત્યારે:—

ચોપાઇ

તમહી સદજ લોક પગ બારા, કીના દંડવત્ વારખ્વારા
પ્રીગર્યો પઢોપ હી તખ ખાની ભોલત વચન હો અઘાની
(અનુરાગ સાગર)

સદજઅંશ પઢોપદ્વીપ તરફ ગયા, અને ત્યાં જઇ સત્યપુરૂષને દંડવત્ પ્રણામ કરી બણીજ વિનતી કરી, ત્યારે કમલ ખાનીમાંથી શબ્દો અચાર થયો કે, અહો સદજ-સુત તમે કયા કારણસર અહીં આવ્યાછો તે જાણાવો. ત્યારે સદજ-અંશે જાણાવ્યું કે, નિરંજનને આપે ત્રિલોક્યનું

રાજ્ય બક્ષ્યું છે પણ તેની ઉત્પત્તિ રચનાનો છુપો ભેદ પ્રગટ તેમને મળ્યો નથી; તે કૃપા કરી જળાવશે કે જથી જગત્ ઉત્પત્તિની રચના કરી તે ઉપર તે રાજ્ય કરે એ મુજબના વાક્યો સાંભળ્યાં ત્યારે કમળ-ખાનીમાંથી શબ્દોચ્ચર થયાં કે --

(૧)

પુરૂષ સદૃશ્યા ભાંખે લીના, એક દ્વીપ કુમ્હકે દીના
અક્ષય દ્વીપ તાડા નિવાસા, તહાં કુમ્હને લીનો વાસા
જબહી પુરૂષ કુમ્હ ઉપરાજ, ખારહ પાલંગ રૂપ તેહી છાજ
ઉપજે કુમ્હ પૃથ્વીકા ભારા, સોલહ પાલંગ તે દ્વીપ બિસ્તારા
રચના સખહી કુમ્હકા દીના, ચહતો ચારત્ર સદૃશ નહીં ચીના
મહા અપરબલહે અધિકારી, પુરૂષકે કહીયે ભંડારી
(જ્ઞાનસ્થિતિ)

કુમ્હકે ઉદ્ર આહે સખ સાજ, એ લે ધર્મ કરે નીજ કાજ
વિનતી કરે કુમ્હસો જઇ, માંગી લેહો તેહી માય નમાઇ
(અનુરાગ સાગર)

જમ જહાંહે પૃથ્વીકા મુલા, તહાં કુમ્હ બેઠે અસ્થુલા
સુષ્ટી ભડાર કુમ્હકા દેઇ, સોલહ માય ચૌસઠ હાથ પાઇ
(કળીર ખાની)

અહો સદૃશ, અક્ષય દ્વીપ સ્થાનપર કુમ્હ ઉત્પન્ન થયેલા છે, તેમને પાતાલની ચાર રાહે રાજ્ય આપ્યું છે, અને તેમને જગત્ ઉત્પત્તિની રચનાની સામગ્રી બક્ષી છે, તેથી તે અમારા ભંડારી ગણાયા છે. તેમની પાસે જઇ વિનંતી કરી માંગી લેવા નિરંજનને જણાવો. જ્યારે નિરંજનને કુમ્હ અંશ હર્ષ પૂર્વક રચનાની સામગ્રી આપે. ત્યારે તે રચનાની સામગ્રી લેઇ જગત્ની રચના કરી તે ઉપર રાજ્ય સત્તા ચલાવે. એ મુજબની આજ્ઞા થઇ અને કમલખાનીમાંથી વળી જઇ થઇ. જથી પહોપદીપપરથી સદૃશ—અંશ નિરંજન પાસે આવી પહોંચ્યા. અને સર્વે હકીકત કહી સંભળાવી. તે સાંભળી વધુ

હર્ષિત થયા, અને મહજ અંશ પાસેથી ત્રિદાય માંગી બાદ પાતાલની ઓર રાહ ચાલ્યા.

સૌરંદા

ધર્મ શીશ તથા નાય, સુનત મહેશ પુરુષકાઃ
અથ દાંત અથ દાવ, દેવોં કુર્મદિકા અર્થક

(અનુરાગ સાગર)

—પ્રથમો—રત્નઃ સંપૂર્ણ—

દ્વિતિય—રત્નઃ

નિરંજન (ધર્મરાય) નુ કુર્મહંજ પાસે જવું, ત્રિલોક્ય
ભવસાગર ની રચનાની સામગ્રી જીલમથી માંગવી.
તથા કટલીએક રચના પ્રગટ થવી. તથા
પુણીમાનું તત ઉત્પન્ન થયું વિગેરેનું
વિવરણ.

પ્રથમ રત્નમાં દર્શાવ્યા મુજબ જ્યારે સહજ—અંશના વચનો સાંભળ્યા,
ત્યારે ધણા હર્ષિત થતા થતા નિરંજન જ્યાં કુર્મહંજ (પાતાલનીચે)
અક્ષયદ્રીપમાં બીરાજેલા હતા ત્યાં ગયા પહોંચ્યા. એ નિરંજન અંશની
કાચા જાપાલંગ એટલે ૪૮ કોટ ચોજન વિસ્તાર વાળી છે, એવું ધણા શા-
સ્ત્રો પ્રમાણ છે.

કુર્મહંજ અંશ તેજઅંડના બહાર છે, તેમનું રચાન પાતાલ નીચે
મંત્રપદ્મોમાં છે, જેમના ઉદરથી અનેક રચનાઓ બહાર પ્રગટ થઈ છે, તે
સુદીની રચનાની સામગ્રીના આવંધાતા હોવાથી સત્યપુરુષના ભંડારી ક-
હેવાય છે. તેમનો રચભાવ જ્યાં અમીના પ્રતાપે અનિશિતલ—શાન્ત અને

ગંભીર છે, તેમને સોળ મરતક અને ચૌસઠ હસ્ત-પાદ છે. તમની કાયા નિરંજન તથા પૃથ્વી કરતાં એ ગણી એટલે બાર પાયાંગ (૬૮ કોડ ચોજન) વિસ્તાર વાળી છે, અને તે ષોડશ સુત પૈઠીના એક સુત (અંશ) છે. તમના ઉદરમાંથી નિરંજને ઉત્પત્તિ બરજેરી (જુલમ) થી લીધા બાદ પૃથ્વીનું મંડાણ કૃતિમ કુર્મ્હના ઉપર કરેલું છે. એ સ્થળ ઉપર નિરંજન આવી પહોંચ્યા અને જોયું તો:—

ચોપાઈ

દેખી ધર્મ કુર્મ્હશ્રી કાયા, સોરહ માથ ચૌસઠ કડ પાયા
બારહ પાલંગ કુર્મ્હ શરીરા, છ પાલંગ ધર્મ બલ ધીંગ
જય કુર્મ્હ કે સન્મુખ ભયેઉ, નહિ પ્રણામ દંડવત કીયેઉ
ગ્રીના ગેગ કોય ધર્મ ધીરા, જય કુર્મ્હ કે સન્મુખ ભીંગ

(અનુરાગ સાગર)

અલે નિરંજન કુર્મ્હ લગ આયે, પુરૂષ ધ્યાનમે કુર્મ્હ જગાએ
ઉત્પત્તિ હમે માંગે દેહુ, ના દેહોતા મારીંદ લેહુ
તબહી કુર્મ્હ અપને મન બની. એતો કેલ ભયે અભિમાની

(કબીર બાની)

કુર્મ્હ અંશની કાયા પોતાના કરતાં દ્વી (એ) ગણી દેખી. ત્યારે નિહાળવા લાગ્યા અને વિચાર કરવા લાગ્યા કે, હવે ઉત્પત્તિ રચનાની સામગ્રી એમની પામંથી શ્રી રીતે લઉં; હુ તો ત્રિલોક્યનો રાજ્યાધિકારી છું, અને કુર્મ્હજી તો સત્યપુરૂષના બંડારી (કારણરૂપ) છે. હું તેમને માથુ કેમ નમાવું ને વિનંતી કરી માંગુ. એ પ્રમાણે તપશ્ચર્યાના ઉચ્ચ સ્વભાવના પ્રભાવે ધુમંડપણું (અભિમાન) આવ્યું, જેથી સત્યપુરૂષની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરી દંડવત પ્રણામ કાંઈપણ કર્યો નહીં. તે સમયે કુર્મ્હજી પુરૂષના ધ્યાનમાં નિમગ્ન હતા, તેમને હાંક પાડી જમત કર્યો. બાદ જણાવ્યું કે હો કુર્મ્હજી,

:મને સત્યપુરૂષે ત્રિલોક્યનું રાજ્ય બક્ષ્યું છે. અને આજ્ઞા કરી છે કે, કુર્મહંજી પાસે જગત્ ઉત્પત્તિ કરવાની રચનાની સામગ્રી છે તે લેઈ ત્રિલોક્યની રચના કરે. એ મુજબની આજ્ઞા થવાથી સામગ્રી લેવા સાડ આપની પાસે આવ્યો છું. આપ આપો, જે આપ મને તે સામગ્રી નહીં આપશે તો હું આપની પાસેથી બલપૂર્વક લઈશ. એ મુજબ નિરંજને જણાવ્યું.

જ્યારે કુર્મહંજીએ એ મુજબના અભિમાનયુક્ત વચનો સાંભળ્યા ત્યારે જવાબ આપ્યો કે, તમોને રચના લેવા હુકમ થયો છે એ આખત નિ-વિવાદ છે પણ બલપૂર્વક લેવા જાગવેન નથી. જ્યારે બલપૂર્વક લેવાનું ધારેછો ત્યારે એ ઉત્પત્તિની રચના અમોચાથી શકીશ નહીં. (અહીં રચના સામગ્રી નહીં આપવાનું કારણ - ૧૮૩૦જીએ. સત્યપુરૂષની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરેલું છે તેથી આપવા ના પાડી છે).

જ્યારે એવો જવાબ નિરંજને સાંભળ્યો ત્યારે અત્યંત ક્રોધાતુર થઈ કહેવા લાગ્યા કે, સત્યપુરૂષનો હુકમ થયો છે છતાં આપતા નથી ત્યારે સમર (યુધ્ધ) કરવા તૈયાર થઈ જવ' એ મુજબ જાગ્યાવી કુર્મહંજી ઉપર એક દમ દુટ્ટી પડ્યા. કુર્મહંજી ઘણા શાંત-દયાળુ અને ભક્તિવાન અશ્વ હતા, અને નિરંજન તપના પ્રતાપથી વરદાન મળેલું હોવાથી અત્યંત અહંકારી તથા ક્રોધી હોવાના કારણને લીધે ઘણું દ્રઢ યુદ્ધ મગ્યું; પણ રચનાની સામગ્રી હસ્ત આવી નહીં. ત્યારે નિરંજને કુર્મહંજીના ત્રણ મસ્તક છેવાં અને પેટ પણ વિદારણ કર્યું. તેથી કેટલીક રચના બહાર પ્રગટ થઈ. સી સી રચના પ્રગટ થઈ તેનાં પ્રમાણ તથા વિવરણ આ નીચે દર્શાવવામાં આવેલાં છે.

ચોપાદ

સીશ ક્ષીન તપ નખસો છીના. અમીઅંક તોરી કીચો મીના
સીશ તોરી લીચો દ્વીપ અપારા, તખહી ધર્મ ભચો ખરિયારા
મીન રૂપ જે પ્રથમ સુલાહ, તા પીછે કુર્મહંજી નીરમાહ
જા પીછે વારાહકો યાના, તા પર ઉમ કીન્દ ઉત્પાના

છંદ

અસ ક્રીન્હ સખાડી નિરંજના, તમ દીન્હ મહિકો થેગહો.
મહિ તલ દીના મીન કચ્છપ, શુકર દીનો શેષહો:
સુમેર પર્વત અતિ ધુરંધર, દીન્હ મહિ જો ના ચંગે,
દશો દિશા દિગ્ગજ દીન્હે, જહીતે મહિના ડગમગે.

(જ્ઞાનસાગર)

ચોપાઠ

આપહી આપ અધરજો આવા, અમૃત વહી કુમ્હી જો પાવા
મસ્તક કાઠી પેટ વિદારા, કુમ્હી હુખીત ભયે શક્તિ નિસારા
પ્રગટ સમુદ્ર તબીસો ભયેઉ, જખહી ઉદ્ર વિદારી લીયેઉ
અમૃત ધર્મરાય કછુ પાવા, કછુ ગીરપરા સમુદ્ર સમાવા
અમૃત જખહી નિરંજન પાવા, સોઘ અથ સુકૃતહી સમાવા
અંબુજ તે અમૃત હો આવા, અંબુજ તે જલ પૃથ્વી ડાવા
અમૃત વિન્નુ તખાડી જો લીના. જખહી મથન સમુદ્રહી શ્રીના
જલ ઉપગહી કુમ્હી ઉપગજ, કુમ્હી પીડપગ વરાહ બીગજ
પીડ વરાહ શેષજો રહાડી. શેષહી ક્ષનપર પૃથ્વી ધરાડી

(જ્ઞાનસ્થિતિ)

ચોપાઠ

કીનો કાલ શીશ નખ ધાતા, વહાંસે નીકર્યો પવન અધાતા
તીન શીશકે તીનો અશા, પ્રભા વિન્નુ મહેશ્વર વંશા
પંચતત્વ ધરતી અકાશા, ચંદ્ર સુર્ય ઉડગણ રહી વાસા
છીના શીશ કુમ્હીકે જખહી, ચલા પ્રસેવ ઠાંવ પુની તખાડી
જલ પ્રસેવ બુદ્ધ જલમે દીના, ઉત્તપચાસ કાઠી પૃથ્વી તખ શ્રીના
છીરતાસ જસ તરે મલાધ, અસ જલ ઉપર પૃથ્વી રહાધ
વરાહ દાંત રહ મહિકર મુલા, પવન પ્રચડ મહી અરથુલા
અંડ સ્વરૂપ અકાશકો જનો, તાકે બીચ પૃથ્વી અનુમાનો

કુર્મહ ઉદર સુત કુર્મહ ઉત્પાનો, તા પર શેષ વરાહકા થાનો
શેષ શીશ યા પૃથ્વી જનો. તાકે દેહે કુર્મહ અરિયાનો
કૃતિમ કુર્મહ અડકે માંડી, કુર્મહ અંશમે ભીન્ન રહાડી

(અનુરાગ સાગર)

નિરંજને તખથી ત્રણ શિશ છેવા અને પેટ (ઉદર) વિદારણ કર
વાથી. પ્રથમ અમીઅંક (અમૃત) બહાર પ્રદર્શિત થયું તે લીધું; તેમજ
યુધ્ધથી પ્રસેવ ચાલ્યો તેના બિદ્યોથી જલ ઉત્પન્ન થયું. અમૃત કેટલુંક
જલમાં પડ્યું, અને કેટલુંક ત્રણ શિશ છેદન કરવાથી તેમાં ગ્યુ, જેનાથી
પ્રજ્ઞાજી, વિજ્ઞાજી, માહેશ્વર પાછળથી ઉત્પન્ન થયાછે. જલમાંજ પડેલું તેમમુદ
મથન કર્યો તે સમયે વિજ્ઞાજીને પ્રાપ્ત થયુંછે. પેટ (ઉદર) વિદારણથી
દ્રીપો-અંશો ઉત્પન્ન થયા તે પણ લીધા. તેમાં પૃથ્વી ઝાગણપચામ મોટ
વિસ્તાર વાળી થઈ. તે જલ ઉપર તરવા માંડી. એ પૃથ્વીના નીચે જલ, જલ
ઉપર મીન, મીન ઉપર કૃતિમ કુર્મ (જે અગ કુર્મહજી અશથી ઉત્પન્ન
થયેલા તે) હુત મુક્યા. કૃતિમ કુર્મહ ઉપર વરાહ (મુકર). વરાહ ઉપર શેષ-
નાગ. અને શેષનાગ ઉપર પૃથ્વી એ મુજબની રચના જલ ઉપર નિરંજને
કરી; અને પૃથ્વી ના ઠગે તે સાડ પૃથ્વી ઉપર મુમેર પર્વત, તથા દશ
દિક્પાળ મત્યાદિ મુક્યા. જેથી પૃથ્વી તથા અંશો અંદના નીચેના ભાગમાં
પ્રથમ સંસાર ઉત્પત્તિમાં પ્રગટ થયા, એ સિવાય ત્રિગુણ, પંચ તત્ત્વ,
આકાશ, ચંદ્ર, સુર્ય, તારાગણ મત્યાદિ પૃથ્વીના ઉપરના ભાગમાં સંસાર
ઉત્પત્તિમાં પ્રગટ થયા તે સિવાય કેટલીક રચના બહાર પ્રદર્શિત કુર્મહના
ઉદરથી નિરંજને કરી પણ જગત ઉત્પત્તિ-કાર્યનું બીજ મળ્યું નહિં.
તેથી અને નિરાશ બની ત્રણશીશ છેદન કરેલા તે લેઈ નિરંજન પાછા
વળ્યા.

હવે એ અમી કેવી રીતે સંસારમાં આવી પ્રગટ થઈ, તેનું
વિવરણ આ સ્થાને કરવું અયોગ્ય નહિ ગણાય. તેથી દર્શાવવામાં આવે
છે કે,

મૂળ પહોપદ્વીપપરથી મૂળઅમ્બી અધરથી આવવાથી પ્રથમ કુમ્હ જી-અશને પ્રાપ્ત થયેલી છે. જેથી અમ્બીના પ્રતાપથી આનંદ યુક્ત હતા. જ્યારે કુમ્હજીના ત્રણ શિશ નિરજને છેદન કર્યા ત્યારે તે પૈકી કઇક અમ્બી નિરજનને મળી, અને કંઈક અમ્બી કુમ્હજીના ભંડારમાં રહી. જે અમ્બી નિરજને લીધી તે પૈકી કઇક અમ્બી (લઘ જતી વખતે) જલમાં પડવાથી સમુદ્રમાં રહી, તે સમુદ્ર મથન કર્યો તે સમયે વિષ્ણુજીને પ્રાપ્ત થતાં તેત્રીસ કોટ દેવને પાતાં અમર થયા. બીજી પંચઅમ્બી અદાય સુતિ કમલ સ્થાનેથી પ્રવાહ રૂપે થઈ જલ તથા પૃથ્વી ઉપર ઉતરી અને જગતને આનંદ યુક્ત બનાવ્યું, અને સર્વેમાં અમ્બી ગુપ્ત દ્વારેથી પ્રાપ્ત થતાં જગતમાં ફેલાઈ રહી વિગેરે અમૃત (અમ્બી) સમયે જગતમાં પ્રગટ થયાની હકીકત છે.

આગળ દર્શાવી ગયા મુજબ દૃષ્ટતા જ્યારે નિરજને વાપરી ત્યારે આદિ કુમ્હ અંશે સત્ય પુરૂષનું ગુપ્ત આનંદ ધર્યું અને વિમળ વાણીથી વિનતી કરી કે,

ચોપાઘ

ગિરકાળ શીનો ગરિયાના, કાલ કલા ધરી મો પહ આવા
ઉદર વિદાર દીનંદે ઉન મોરા, શિશ કાટી લીને ઉન આરા
પુરૂષ અવાજ આઝ તેહી આરા, છોટ બન્ધુ વહ આહી તુમારા
આહી ચહી પડનકી રીતિ, ઐગુન ધંવ કરહી વહ પ્રીતિ

(અનુરાગ સાગર.)

વિનતી કુમ્હ પુરૂષ તે લાઈ. તુમ સુત શિશ હમાર છિનાઈ
છોળા ઉદર બયા હમારા, અલો પુરૂષ કછું દેહુ અદારા

(સતોષ-બાધ)

હો સત્યપુરૂષ નીરજને મારી સાથે બળપુર્વક દુષ્ટ બુદ્ધિ આ પની તપશ્ચર્યાના પ્રભાવથી વાપરી મને અતિશય કષ્ટ આપ્યું છે, ને મારા ત્રણ શિશ છેદન કર્યા છે: તેમજ માફ ઉદર પણ વિદારણ કરી કટલીક રચના તથા અમ્બી લીધેલી છે. તેથી અમ્બી જવાથી તથા કષ્ટ બહુ થાય છે

તેનાથી આકુળ વ્યાકુળ થયો છું, માટે શાંતિ અર્થે કંઈપણ ઉપાય થવાની જરૂર છે. વિગેરે જણાવ્યું. ત્યારે સત્યપુરૂષની અધરથી વાણી આવી કે, મ્હોટાની એ રીત છે કે નાનાએ અવગુણ ધણાં કર્યા હોય, તોપણ કંઈ મનપર આણવું ન જોઈએ. તમોને જે કંઈ પહોંચાડ્યું છે. તેનો બદલો નિરંજનને મળશે. હવે તમારી ઉચ્ચતા શાંતિ અર્થે જે તમારી ઇચ્છા હોયતે માંગો. ત્યારે કુમ્હર-અંશે જણાવ્યું કે,

સાખી

ના કષ્ટુ ભોજન ચાહુ, ના કષ્ટુ કડં અહાર,
ચંદ્ર-સુર જળ પાઉ, તળ લેઉ શીર ભાર. ૧
ચંદ્ર-સુર ચહી આવહી, તો મેં કડં અહારાં;
ચંદ્ર-સુર પહુચે નહિ, નિગલું સખ સંસાર. ૨

(સંતોષ-બોધ)

હો સત્યપુરૂષ મારા ઉદરમાં અમી તથા ચંદ્રની શિતળતા હતી તેથી શાંત હતા. તે જવાથી તથા કંઈ પહોંચવાથી ઉચ્ચતા શાંતિ માટે ચંદ્રની શિતળતા (અમી) મળવી જોઈએ, તે શિવાય મને શાંતિ થશે નહિ, એ મુજબ કુમ્હરઅંશે માંગ્યું. ત્યારે સત્યપુરૂષની ફરીથી અધર-વાણી આવી કે:—

ચોપાઇ

અમૃત ક્ષણ ક્ષણ તુમ લેહો, પાછો સંપુરણ કરી દેહો
ચંદ્ર તેજ ધર્મની ઇમિ હાની, સુર્ય તેજ જે બહુત બખાની
કૃણુ પક્ષ પડિવા જળ આવે, કુમ્હર અહાર ચંદ્ર (અમી) કો પાવે
કુમ્હર અહાર ચંદ્ર-અમી લીના, ઘડી ઘડી ઘટતી તળ છીના
સુકલ પક્ષ તે ભયા ઉજશા, પુનમ ચંદ્ર ક્રિયા પ્રકાશા
પુનમવ્રત કુમ્હર જે છીના, તાતે ચંદ્ર (અમી) ગ્રાસ ન લીના
અમી ચંદ્રમે રહે સમાધ, પુનમ અધિક બહી તે ભાધ
પુરણ વ્રત પુનમકો હોધ, પુનમ ચોકા આરંભે સોધ

તૌન વ્રત વંશકા દીના. અશ બચાય અપન કર લીના
પુરણ વ્રત પુનમ જે હોઈ, પુનમ ચૌકા કુમ્હકા હોઈ
પુરૂષ બચન સુની કુમ્હ અનંદા, અમી સ્વરૂપસો આનંદ કંદા

(સતોષ બોધ)

તમોએ ચંદ્રની એકેક કળા નિત્ય કૃષ્ણ પક્ષના પડવાથી લેવી,
અને સુકલપક્ષના પડવાથી એકેક કળા નિત્ય (જે લીધેલી તે) પાછી
આપવી; પરંતુ પુણિમાના દિવસે ષોડસ (સોળ) કળા ચંદ્રને સ્પર્શના
અર્થે આપવી તે દિવસે ઉચ્ચતા શાંતિના અર્થે એકે કળા લેવી નહિ. કારણ
કે જે તે દિવસે લેવામાં આવે તો, અખંડ ચંદ્રની કળા સંસારના જાણ-
વામાં આવે નહિ. તેથી તે દિવસે તમારી ઉચ્ચતા શાંતિ અર્થે પુણિમા
(પુનમ) નું વ્રત (ઉપવાસ) કરી અમારું અખંડ ધ્યાન ધરવું, જેથી
તે દિવસે તમોને અમારા ધ્યાનથી શાંતિ રહેશે વિગેરે દર્શાવી વરદાન આપી
વાળી બંધ થઈ.

ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ વરદાન કુમ્હઅંશને મળ્યું ત્યારથી પુ-
ણિમા (પુનમ) નું વ્રત આદિમાં ઉત્પન્ન થયું છે, અને જે ચંદ્રની કળા
ઘટે છે. તથા વધે છે. તેનું કારણ પણ ત્યારથીજ થયેલું છે પુણિમા
(પુનમ) ના શુભ દિવસે ચૌકા આરતી કરવી, કરાવવી, પાન પ્રવાનો
લેવો, શિષ્ય થવું, વ્રત કરવું, ધ્યાન ધરવું એ શ્રેષ્ઠ સદ્ગુરુ કબીરસાહેબે
દર્શાવેલું છે. કારણકે પૃથ્વીનું બંધારણ તથા ચૌકા-આરતીનું કાર્ય કુ-
મ્હજીની પીઠપરથીજ કરેલું છે. તેથી શાંત ગુણ પ્રાપ્ત થઈ જીવ-અંશ
વંશ-નાદ સત્યલોકત્રાસી થાય છે. એથી પુણિમા ધણી શ્રેષ્ઠ જગત્માં ગણ-
વામાં આવેલી છે. તેનું બીજું કારણ એ છે કે, તે દિવસેજ અખંડ ચંદ્રની
સોળે કળા સંસારમાં પ્રગટ રહે છે; તે શિવાયના દિવસોમાં અખંડ કળા
રહેતી નથી, જગત્માં ઘણા મનુષ્યો પુણિમા (પુનમ) નું વ્રત કરે છે,
પણ એ વ્રતની ક્યારથી શરૂવાત થઈ છે, એનું મહાત્મ શું છે, તથા તે
કેવી રીતે કરવું વિગેરેની માહિતી ઘણા મનુષ્યોને નથી; તેમ પુનમ-વ્રત

મહાત્મની કથા પણ અન્ય ધર્મ-પંથમાં નથી, ફક્ત સદ્ગુરુ કબીરસા-
હેબના પુનમ-મહાત્મમાંજ તેનું વિવરણ હિંદી ભાષામાં દર્શાવેલું છે. તે
વ્રતનું મહાત્મ સદ્ગુરુની દયાથી ઘણું સ્થળે પ્રસિધ્ધ થઇ ચુકેલું છે. પુણિમા
શિવાયના વ્રતો જે હાલ જગતમાં ચાલુ છે, તે પછીથી પ્રગટ થયેલા છે.
તેથી પુણિમાનું વ્રત આદિ છે. એ સર્વના આ હકીકત ઉપરથી માનવામાં
આવશેજ વિગેરે હકીકત છે.

—દ્વિતિય—રત્ન: સંપૂર્ણ—

તૃતિય—રત્ન:

બીજ-ખેત મળવા નિરંજને તપશ્ચર્યા કરવી, આદિ લવાની
(અષ્ટંગી) ને બીજ-ખેત આપી મોકલવા તથા
અષ્ટંગીને ગળી જવાથી યોગજીતજીને મોકલી
છોડવવા વિગેરેનું વિવરણ.

ચોપાઠ

પુરૂષ ધ્યાન પુત્રી કીન્હ નિરંજન, યુગ અનેક ક્રિયા સેવા સંજમ
સ્વાર્થ જની સેવા ત્રીન લાવા, કરી રચના બેઠે પછતાવા
સ્વર્ગ મૃત્યુ કીનો પતાલા, બીના બીજ કીમી કીજ ખ્યાલા.
ધર્મરાય તમ કીન બિચારા, કહાંવા લૌં ત્રિપુર બિરતારા
કર સેવા માંગો વર સોઇ, તિહુ પુર જાતે મેરા હોઇ
એક પાંચ તબ સેવા કીયેઉ, ચૌસઠ યુગ લો હાટે રહેઉ

(અનુસંગ સાગર)

દ્વિતીય રત્નમાં દર્શાવ્યા મુજબ જ્યારે રચનાની કેટલીક સામગ્રી પ્રગટ થઈ, ત્યારે ક્રીથી નિરંજને સુન્ય સ્થાનકે જઈ યોગ-સમાધિ લગાવી અને એક પાદે (પગે) ઉભા રહી ધણી કઠિન તપશ્ચર્યા કરવા માંડી. એ પ્રમાણે જ્યારે સત્યપુરુષનું ચોસડ યુગ સમય સુધીનું ધ્યાન ધર્યું, ત્યારે અંધર વાણી થઈ કે હે સદ્ગજ, ક્રીથી નિરંજન શા સાફ તપશ્ચર્યા કરે છે. તેમની શું ઇચ્છા છે. જે ઇચ્છા હોય તે પ્રમાણે તેમને વરદાન આપો. એ મુજબ આજ્ઞા થઈ ત્યારે:—

સોરઠા

સદ્ગજ ચલે શીરનાય, જળાદી પુરૂષ આજ્ઞાપ્રીયે;
તણાંવા પદુરે જય, જહાં નિરંજન ઘટે રહે.

(અનુરાગ સાગર)

સદ્ગજ અંશ મસ્તક નમાવી સત્યલોકથી તેમની અજ્ઞામુજબ જ્યાં નિરંજન યોગ-સમાધિ લગાવી સુન્યમાં બેઠાહતા ત્યાં આવી પહોંચ્યા, ને સમાધિથી જાગૃત કરી જણાવ્યું કે હે નિરંજન તમારી શું ઇચ્છા છે? જે ઇચ્છા હોય તે માંગો? કેમકે તમારા ઉપર સત્યપુરુષ કૃપાવંત થયા છે. ત્યારે નિરંજને દ્રીહસ્ત બેઠી પ્રાર્થના કરીકે:-

ચોપાદ

તમે નિરંજન બિનતી લાઈ, કેસે રચના રચુ બનાઈ
મેં સેવક દુતીયાનહી જનો, ધ્યાન પુરૂષકો નીશદીન બનો
બિનતી કીચો જોર જુગ પાની, દીજેબીજ ખેત સહિદાની
ઇતનાઠોર મોહેનાહી સુહાઈ, અબમોહેબખસ દેહોઠકુરાઈ

(અનુરાગ સાગર)

હો વડિલખાતા હું સત્યપુરૂષનોજ સેવક છું, ને તેમનું ધ્યાન હર હમેશ ધરું છું; તેથી મારાપર તેમની કૃપા થઈ છે. તો મારે માંગવું એટલું જ છે કે-ત્રિલોક્ય (જગત્) નું ખોખું તો ઉત્પન્ન થયું, પણ તેમાં જ-

વેળાની રચના શીરીતે કરે, તેથી બીજા ખેતની સહિદાની અને મળવી બે-
ધએ; ને ત્રિલોક્યના ઉપર રાજ્ય ચલાવવા સાડ મને એક સ્થળ રહેવા માટે
બુદ્ધ મળવું બેધએ, ને જે જીવો ઉત્પન્ન થાય તેમાં મારી સત્તા રહે એસિ-
વાય કંઈજ માંગવું નથી. એ મુજબનું માંગતા એ અરજી સ્વીકારીને સહજ
અંશે જાણાવ્યું કે જાવ તમેને માંગ્યા મુજબનું મળશે. અસ્તુ ! કહી સહજ
અંશ ત્યાંથી નીકળી સત્યપુરૂષ પાસે આવી સર્વે હકીકત વિદિત કરી
ત્યારે:—

છંદ

પુરૂષ સેવા બસ બચે, તબ અષ્ટાંગી દીન્હડો,
માન સરોવર જાહી કહીયે, દેહું ધર્મહી ઠોરડો;
અષ્ટાંગી કન્યાહતીજેહી, રૂપશોભા અનિબની,
જાહુ કન્યામાનસરોવર, કરહુ રચના અતિ ધની.

સોરઠો

ચોરાશી લક્ષજીવ; મુલ બીજ સખ સંગ દીયે;
રચના રચહુ સજીવ, કન્યા ચલિ શીર નાયકે.

(અનુરાગ સાગર)

સત્યપુરૂષનો હુકમ થયો કે નિરંજનને રહેવા મુજ માનસરોવરનું સ્થાન
આપોને અષ્ટાંગીને પણ સાથે લઈ જાવ. એસમયે અષ્ટાંગીને ચોરાસી લક્ષયો-
નીના જીવ તથા જૂળ બીજની સર્વ સામગ્રી આપેલી છે. અષ્ટાંગીને પણ
જાણાવ્યું કે જીવોની રચના માનસરોવર પર જઈ કરો તેથી સહજ અંશ તથા
અષ્ટાંગીઅંશ સત્યપુરૂષને નમન કરીને ત્યાંથી નીકળ્યા ને સુન્યમાં આવી
પહોંચ્યા ને સર્વે હકીકત નિરંજનને વિદિત કરી. તેથી મુજ માન સરોવર
પર કન્યા (અષ્ટાંગી) સહિત આવી નિરંજન બીરાજ્યા ને સહજઅંશ સ-
હજ દીપમાં પધાર્યા.

એ અષ્ટાંગીને આદ્યા, આદ્યાશકિત, આદ્યકુમારિ, આદિ ભવાની
યોગમય્યા, માહ્યમય્યા, જગતજનુબી, ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ બીજ બીજ વિશેષણ

યુક્ત નામ આપી જગતમાં માનંદી થઇ રહેલી છે. તેમની સુંદરતાનું વિવરણ સ્વયં (સુક્રમ) વેદમાં ધણું આપેલું છે. તેમના આશિન ત્રિદેવ—દેવતા—દાનવ—ઋષી—મુની—ગુની—યક્ષ—કિન્નર—ગણ—ગંધર્વ—નાગ મનુષ્ય—પશુ—પક્ષી—કીટ—પતંગ—જલચર—થલચર—ઇત્યાદિ છે.

પ્રથમ વિભાગમાં જે ઉત્પત્તિ પ્રગટ થયેલી દર્શાવી છે તેને આદિ-બ્રહ્મ—સૃષ્ટિ ગણેલી છે, ને અક્ષરસુત (બ્રહ્મ—અંશ) ના અંશ—વંશથીજ પ્રથમ અંશ—વંશ ઉત્પન્ન થયા તેને જીવ સૃષ્ટી ગણેલી છે, ને ત્યારબાદ ને ચોરશી લક્ષ યોનીના જીવ આપીને અષ્ટંગીને મોકલ્યા હતા તે ચોરશી લક્ષ યોનીના જીવોની રચના અષ્ટંગી (માયા) તથા ત્રિદેવે મળી ચારખાની ઉત્પન્ન કરેલી છે તેને માયા સૃષ્ટી ગણેલી છે. એથી મુખ્યત્વે ત્રણ સૃષ્ટી ગણાય છે. તેપૈકી માયા સૃષ્ટીના જીવો સદૈવ બંધનમાં છે.

જ્યારે અષ્ટંગી તથા નિરંજન બેઉ માન સરોવરના સ્થાનપર સ્થીત થયા ત્યારે અષ્ટંગીનું રૂપ જોઇ નિરંજન કહેવા લાગ્યા કે, હે અષ્ટંગી તમોને મારે માટેજ ઉત્પન્ન કર્યા છે, માટે આપણે બેઉ મળીને જગત્ની ઉત્પત્તિ બીજ—ખેતથી કરીયે. ત્યારે અષ્ટંગીએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે, હો નિરંજનજી તમે અમે બન્ને એકજ સુત્રથી ઉત્પન્ન થયેલા છીએ તેથી બંધવ—ભગિની છીએ. તેથી સંયોગ જાચિત નથી, ને એ વચન અત્યંત નિકૃષ્ટ છે; તેથી આપ જવા ત્રિલોક્ય રાજ્યાધિપતિને યોગ્ય નથી ઇત્યાદિ કહ્યું. જ્યારે નિરંજને અષ્ટંગી (આદ્યા) નો એવો જવાબ સાંભળ્યો, ત્યારે એ વિષે ધણા સમજાવ્યા પણ માન્યું નહીં ત્યારે:—

ચોપાધ

નીરખત ધર્મ ભયે અધીરા, અંગ અંગ સખ નીરખી શરીરા
ધર્મરાય કન્યા કહ આસા, કાલ સ્વભાવ સુનહો ધર્મદાસા.
કીનોઆસ કાલ અન્યાધ, તખ કન્યાકે ચિત વિરમે આધ
તતક્ષણ કત્યા કિન્હ પુકારા, કાલ નિરંજન કીન અહારા

(અનુરાગ સાગર)

નિરંજન (પ્રેમઅંશ-ધર્મરાય) ને અત્યંત ક્રોધ થયો, જેથી ભ-
યાનક સ્વરૂપ ધારણ કર્યું, અને અષ્ટંગી (આઘશકિત) ને ગ્રહણ કરી
(પકડી) ને સુખમાં નિગળવા માંડી. તે સમયે અષ્ટંગી (આઘશકિત)
એ સત્યપુરૂષને પોકાર કરી વિનંતી કરી કે, હો સાહેબ મને નિરંજન કાલ
સ્વરૂપ ધારણ કરીને ગળી જાય છે, માટે આપ કૃપા કરી તેમના સુખમાંથી
મુક્તિ આપો એ મુજબની વિનંતી કરી. તે સ્વીકારી. જ્યારે તેમનો આ બીજો
ગુન્હો થયો ત્યારે નિરંજનને આપ મળ્યો છે કે:—

ચોપાઈ

ધર્મ ચરિત્ર પુરૂષ જળ જની, દીના આપ સો કહું બખાની
લક્ષ જીવ નીત આસન કરહું, સવાલક્ષ નિત પ્રતિ વિસ્તરહું

છંદ

એક મેટત મોહે બને નહિ, નાલ એક સુત પોડસા;
એક મેટત સખહિ મીટહી, બચન ડોલે અમોલસા.

સોરઠા

ડોલે બચન હમાર, જે અખ મેંટો ધર્મકા:
બચન કરોં પ્રતિપાલ, દર્સ મોર અખ ના લહે.

(અનુરાગ સાગર)

નિરંજન (પ્રેમઅંશ-ધર્મરાય) તપશ્ચર્યાના પ્રભાવથી ઘણાજ
ધુમંડી થયા છે. જે એમને વિલોપીત કરૂંતો એકજ સુત (નાલ) થી પ્રગટ
થયેલા પોડસ સુત (અભ-અંશ) પણ વિલોપ થાય, ને અમોલ વચન
(સત્ય-શબ્દ) ખાલી જાય. માટે એમને એટલોજ દંડ દઈ છું કે ભવિષ્યમાં
અમારા દર્શન તેમને નહીં થાય. તે એક દિવસ પ્રતિ લક્ષજીવ આસન કરશે
ને સવા લક્ષ જીવ ઉત્પત્તિ કરશે. એ મુજબનો આપ નીરંજનને મળ્યો.
ખાદ અષ્ટંગીને ઊડાવા નીમીત્તે આનીજ (યોગજીવજ પધાર્યા ત્યાં
પ્રમાણ:—

ચોપાઠ

યોગજીત તુમ બેગિ સીધારે, ધર્મરાયકો માર નીકારે
માન સરોવર રહન ન પાવે, અખ યહ દેશ કાલ નહી આવે
બય રહે ધર્મ વાહી દેશા. સ્વર્ગ, મૃત્યુ, પાતાલ નરેશા
(અનુરાગ સાગર)

હે ગ્યાનીજી, નિરંજન કાલ સ્વરૂપ ધારણ કરી અષ્ટંગી (આઘ-
શક્તિ) ને નીગળી ગયા છે. તેને જલદીથી જઘને મુકાવો, ને તે મુળ માન સ-
રોવરપર રહેવા ન પામે એવો યોગ્ય દંડ (શાસન) આપો કે ફરીથી આ-
દેશ તરફ તે આવવા પામે નહી; તે પોતાનાજ રાજ્યમાં જઘ રહે. એ મુ-
જબની આજ્ઞા ગ્યાનીજીને થતાં ગ્યાનીજી (યોગજીતજી--કબીર સાહેબ)
નિરંજન (પ્રેમઅંશ-ધર્મરાય) પાસે જ્યાં માન સરોવરપર અષ્ટંગીને નિગળી
ગયા હતા ત્યાં આવી પહોંચ્યા. ત્યારે:—

ચોપાઠ

યોગજીતકાં દેખે જખહી, અતિ ભયે કાલ ભયંકર તખહી
પુછે ધર્મ કૌન તુમ આહી, કૌનકાજ ખર યહાં સિધાઇ
યોગજીત અસ કહે પુકારી, અહો ધર્મ તુમ આસેઉ નારી
અગ્યા પુરૂષ દીન્હ યહ મોહી, ઇહાંતે બેગ નિકારાં તોહી
સુનકે કૌન ધર્મ પરજરેઉ, યોગજીતકે સન્મુખ ભયેઉ
(અનુરાગ સાગર)

યોગજીતજી (ગ્યાનીજી) ને જોઇ નિરંજન (પ્રેમઅંશ) અતિ-
ગર્વથી પુછવા લાગ્યા કે, તમે શા કારણથી અત્રે આવ્યા છો, ને કાણે મોક-
લ્યા છે. ત્યારે યોગજીતજી માહારાજે જણાવ્યું કે, હે નિરંજન તમે અષ્ટંગીને
ગળી ગયાછો તેથી સત્યપુરૂષનો એવો હુકમ થયો છે કે, તે કન્યાને છોડાવો
ને માન સરોવરપર હવે તે રહેવા ન પામે એવો દંડ આપો. તેથી તેમની
આજ્ઞાનુસાર અત્રે તે કાર્ય કરવા સાડ આવેલો છું. તે સાંભળી નિરંજન
અંશ યોગજીતજીના સન્મુખ થયા. ત્યારે યોગજીતજીએ સુતિ રૂપી તીર

માયો, જથી અષ્ટંગી (આઘ શકિત) ઉદરથી બહાર આવી, ને માન સરો-
વરપરથી ઝાંઝરીદ્વીપમાં તેમનાં (મુળ-સ્થાને) રહેવા યોગ્ય દાંડ આપ્યો.
જથી ઝાંઝરીદ્વીપમાં કન્યા તથા નિરંજનનો વાસો થયો. યોગજીતજીએ
સુતિપાણ્ય માર્યું તે વાગવાથી લોહી નીકળ્યું, તેનું વિષમ સરોવર ઝાંઝરી
દ્વીપપર ઉત્પન્ન થયું; ને કુમ્હજીને જે કષ્ટ પહોંચાડ્યું હતું તેનો બદલો તેમને
મળ્યો. આદિ ત્યાંથી યોગજીતજી અંતર્યામિ થઈ ગયા. હવે અષ્ટંગી ઉદરથી
બહાર નીકળી ત્યારે નિરંજને પુર્વની સુતિ તેમના ઉદરમાં રહેવાના કાર્યથી
જુલાવી દીધી, તેથી ભયભિત થતા નિરંજનને પિતા પિતા કહેવા લાગ્યા,
ને નિરંજન સાથે રહ્યા.

સોરઠા

કન્યા ગદી શીરનાય, ત્રાસિત કાલોકે ડર અધિકઃ
રહી શીથ નમાય, આસપાસ ચિતવત્ બડી.

(અનુરાગ સાગર)

એ ઝાંઝરીદ્વીપ સ્થાનને ત્રીજું નિરંજન-માયા-સોહ-સ્થાન ગણેલું
છે. ત્યાં આકાશપાંજી ઘાટનો દરબાર છે. તે ઘાટ સદ્ગુરુ કમ્પીરસોહને
આગળ બુલ્લો કરેલો છે વિગેરે લક્ષીકત છે.

—તૃતિય—રત્ન: સંપૂર્ણ—

ચતુર્થ-રત્ન:

નિરંજન-અષ્ટંગીનો એકમત થવાથી ત્રણ અંશ-બ્રહ્મા-
વિષ્ણુ-શંકર-ઉત્પન્ન કર્યા, બાદ નિરંજન સુન્યમાં
સમાધિસ્થ થયા તથા વેદો પ્રગટ કરી સિંધુમાં રહેવા
સ્થાન આપ્યું તેનું વિવરણ.

અષ્ટંગી (આદિભવાની) નિરંજન (ધર્મરાય) ના ઉદર બહાર
નીકળવાથી તેમના આધિન થયા, ને તેમના કહેવા પ્રમાણે વર્તવા માંડ્યું.
એ પ્રમાણે ઘણા દિવસો વિત્યા બાદ અષ્ટંગી કન્યા યોગ્ય વયના થયાને
શરિર ઉપર રૂપ-રંગ આવી યુવતિ સ્વરૂપે નિરંજને જોયા ત્યારે નિરંજને
જણાવ્યું કે —

ચોપાઠ

કહે નિરંજન સુન આદ કુમારી, અપ્પ જન ડરપો ત્રાસ હમારી
રચી તોહે હમરે કાજ, એક મત હોય કરો ઉપરાજ

(અનુરાગ સાગર.)

હે આદિભવાની હવે તમે મારો ડર માનશો નહીં, કેમકે તમને
મારા નિમીત્તે જ રંગ વિલાસ ઉપભોગ કરી સૃષ્ટિ ઉત્પત્તિનું કાર્ય કરવા
સાડું બીજ-ખેત આપી ઉત્પન્ન કરેલા છે. તેથી આપણે બેઉ એકમત થઈ
સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરી તેનાપર રાજ્ય કરીએ. જ્યારે નિરંજન (પ્રેમઅંશ) ના
એવા અધઠિત વયનો સાંભળ્યા ત્યારે અષ્ટંગીએ જવાબ દીધો કે:—

ચોપાઠ

કન્યા કહે સુનો હો તાતા, એસી વિધ જન બોલો બાતા
મંદદ્રષ્ટિ જે ચિતવો મોહી, તાને પાપ લગહે તુમહી

(અનુરાગ સાગર)

હો પિતાશ્રી આપના ઉદરથી હું ઉત્પન્ન થયેલી છું. તેથી આપ મારા પિતા થઈ આવાં અયોગ્ય નહિ સંભવે એવાં ભાષણો કાઢી મંદદ્રષ્ટિ-થી મનમાં (ઉચિત કાર્ય ન છતાં) ચિંતવન્ કરો છો તે સાદું કહેવાય નહિ, ને એવું અધર્મિત કાર્ય આપ જવા શ્રેષ્ઠ પુરૂષને શોભે નહિ. કેમકે પિતા-પુત્રીનો સંયોગ શીરીતે બને. તેથી તમોને પાપ લાગશે, માટે કાંઈ મન-સાથે યોગ્ય વિચાર કરી ખોટા વિચારોને દૂર કરો: તે કાર્યોત્તો મારાથી નહિ બની શકે. ત્યારે નિરંજનને દ્રીથી અષ્ટાંગીને જાગૃત્યું કે:—

ચોપાઘ

કહે નિરંજન સુનો બવાની, યદમે તોહી કહોં સહિદાની
પાપ પુન્યસેં હમ નહીં કરતા, પાપ પુન્યકા હમહે કરતા
પાપ પુન્ય હમહીસેં હોઇ, લેખા હમરા લેક્ષેન કોઇ
હસી કન્યા સુની અંસી બાતા, અંક મત હોય રગ દોય રાતા
(અનુરાગ સાગર)

હે આદિબવાની હું સત્યપુરૂષના તપોબળથી ત્રિલોક્યનાં ગળ્યાધિ પતિ છું. જેથી પાપ પુન્યનો પ્રગટ કર્તા સ્વામી પણ હું છું. તેમજ પાપ પુન્યનું સર્વનું લેખુ લેવા વાળો પણ હું છું. તેથી માંડે લેખું લેવાવાળું બીજું કોઈપણ અન્ય નથી. કેમકે મને સ્વતંત્ર ત્રિલોક્યની રાજ્ય સત્તા સત્યપુરૂષે દયાળુ થઈ સોંપેલી છે. બીજું તમોને જે મારી પાસે મોકલ્યાં છે. તે ઉત્પત્તિ કરવાના કાર્ય નિમિત્તજ મોકલ્યાં છે. માટે આપણે એક અંક મત થઈ ઉત્પત્તિ કરી ત્રિલોક્યનું રાજ્ય કરીશું, હવે પછી મારે સત્યપુરૂષના લોકમાં જવાની ઇચ્છા કંઈપણ નથી વિગેરે ઘણી વાર્તાઓ કહી સમજાવી. ત્યારે નિરંજન તથા અષ્ટાંગીનો અંક મત થયો ને ભગ દ્વાર પાડી ત્રિવાર સંયોગ (રતિ વિલાસ) કર્યો. જેથી પ્રથમ ત્રણ અંશ ઉત્પન્ન થયા તેનું પ્રમાણ:—

છાંદ

ભગ નાહી કન્યા કે દત્તી, અસ અરિત્ર કીન્દ નિરંજના
જપ્ત ધાત કિયે ભગ દ્વાર તતક્ષન, ઘાટ ઉત્પત્તિ ગંજના

ત્રિયવાર કિન્હી રતિતબે, લયે બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેશહે.
જેઠે વિધિ, વિષ્ણુ લધુજહી, તીજ શંભુ છોટહે.

સોરડા

ઉત્પત્તિ આદી પ્રકાશ, યદ્વિધિ તેહી પ્રસંગ લયોઃ
પ્રીન્દેહો ભોગ વિલાસ, એક મત કન્યા કાલ વેદ.

(અનુરાગ સાગર)

ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ ત્રણ અશ (પુત્ર) પહેલા રજે ગુણથી જોડ
બ્રહ્માજી, તેમનાથી લધુ બીજ સાત્ત્વિક (ચત્વ) ગુણથી વિષ્ણુજી, ને સર્વથી
નાના ત્રિજ તમે ગુણથી શંભુજી (શંકરજી) ઉત્પન્ન થયા.

દ્વીતીય રત્નમાં દર્શાવ્યા મુજબ કુમ્હજીના ત્રણ શિશુએદન કર્યા હતા,
તે ત્રણ શિશુ લેઈ નિરજને ગુપ્ત રાખ્યા હતા. તેનાજ ત્રણ ગુણથી ત્રણ સુત
(અશ) ઉત્પન્ન કર્યા. એ મુજબ ધણા દિવસ એક સ્થાનપર
રહ્યા જથી એદ યમ પણ જગત ઉત્પત્તિના કાર્યમાં પ્રથમ ઉત્પન્ન કર્યા છે.
આદ નિરજને દેવીને જણાવ્યું કે —

ચોપાઈ

કહે ધર્મ કામની સુત બાની, જે મેં કરેગિ લેલો માની
જીવ બીજ આદે તુમ પાસા. એ લે રચના કરે પ્રકાશ
પાંચ તત્ત્વ તીનો ગુણ દીના, યદ્વલે જગડો રચના કીના
ભોર દરસ ત્રિય સુતનહિ પેહે, જે માહે ખોજત જન્મ સરેહે
રાજ્ય કરે તુમ લે ત્રિબાળા, ભેદ ન કહિયો કાહુ હમારા
ત્રિસુત જળ હોય શિયાના, સિન્ધુ મથનકા પડવો નિદાના
ત્રિસુત સોંપ તોહે દીના, અખલમ પુરૂષ સેવા ચિત દીના
અસ કહી મતા ઠાડહે જની, પુરૂષ ભેદ નહીં પાવે પ્રાની

(અનુરાગસાગર)

હે દેવી તમારી પાસે જીવ-બીજ-પંચતત્ત્વ-ત્રિગુણ મત્યાદિ

સત્ય પુરૂષે આપી ઉત્પન્ન કર્યા છે. તે આધારે ત્રિલોક્ય જગત્ની ઉત્પત્તિ જગત્માં જઈ કરેને ત્રિસુતને અધિષ્ઠાતા પ્રાધાન્ય નીમીને આદ્યમસહીત ભવ-સાગરનું રાજ્ય ચલાવે, પણ સત્યપુરૂષનો તથા મારો ભેદ કોઈને પણ જણાવશો નહિ. મારાં દર્શન બ્રહ્માજી-વિષ્ણુજી-તથા શંકરજીને ઓજતાં ઓજતાં જન્મ વહી જશે તોપણ પ્રત્યક્ષ રીતે થવાનાં નથી. જ્યારે ત્રિસુત મ્હોટાને શાહાણા તથા સમજી થાય, ત્યારે તેમને સિંધુ (સાગર) મથન કરવા મોકલજો. એ મુજબ શીખામણુ દેઈ સુન્ય ગુફામાં ગુપ્ત નિવાસ કરી સત્યપુરૂષનું ધ્યાન ધર્યું, પણ એ વખત ગુન્હા કરેલા હોવાથી આપના હાથે સત્યપુરૂષના ફરીથી દર્શન તેમને થયાં નથી. આ સ્થાને નિરંજનને મનનું સ્વરૂપ આપેલું છે. કેમકે ધણા શાસ્ત્રોનો તથા વિદ્વાન પુરૂષોનો મત પણ એજ છે કે, મનથીજ સર્વ સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થયેલી છે અને મન એજ આદિ લોકનો રાજા પણ કહેવાય છે; કેમકે મનનો દોર સર્વ જગત્માં ભરપૂર છે, નિરંજને ધ્યાન ધર્યું તં પછી શી રીતે વેદો ઉત્પન્ન કર્યા તેનું વિવરણ નીચે આપવામાં આવેલું છે. તેનું પ્રમાણુ :-

ચોપાદ

ધરાયોગ નિરંજન રામ, પવન આરંભ ક્રીન બહુતાઇ
ત્યાગે પવન રહિતપુની જપહી, નીસરેઉ વેદ સ્વાસસંગતબહી
આયેઉ સ્વાસા સંગ પુની વેદા, વિરલાજન કોઇ પાવે ભેદા
અસ્તુતિ વેદ ક્રીન પુની તાંહા, આજ્ઞા કા હમે નિરગુણનાહા

(અનુરાગ સાગર)

નિરંજન જ્યારે સુન્યમાં સગાધી લગાવી બેઠા ને યોગ સમાધિમાં આત્મ વિસ્તૃત કર્યો, ત્યારે જે આત્મ સ્વસંવેદ તથા બૂળ આગવેદ હતા તેમાંથી અત્યંત નિર્મળ બાબતો યુનીને નિરંજને પોતાના હૃદયમાં રાખી હતી, તેમાં પોતાનો વિચાર સંયુક્ત (સંમીલન) કરી સ્વાસ માર્ગથી વેદોની ઉત્પત્તિ કરી. એ સંબંધે મહામદ બોધમાં દર્શાવ્યું છે કે એ વેદો સ્વસ્ (સુષ્મ) વેદના જ્ઞાનથી ઉત્પન્ન કર્યા સ્વસંવેદ તથા મુળ આરવેદ ધણાજ

સર્વોત્કૃષ્ટ છે, ને ચાર વેદ ઉત્કૃષ્ટ છે. એ વેદો સ્વાસથી ઉત્પન્ન થયા. આ-
કાશમાંથી સ્વચ્છ વર્ષાનું જળ પડે અને પૃથ્વીપર પડતાં તેનો રંગ ઢંગ ગેંદલ
તથા અપવિત્ર થાય, તે માદ્રશ્ય નિરંજનદ્વારા વિચાર રૂપી સંક્ષિપ્તતાના
કારણથી રક્ત (સુક્ષ્મ) વેદ તથા ચાર ખૂબ વેદથી નિરાળીજ સ્થિતિમાં
ઉત્પન્ન કર્યા. તે ચાર વેદના નામ-ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ, શામવેદ, અથર્વનવેદ
છે, ને કટલેક સ્થળે તેમના માર્ગમાં પાંચમો સ્વમંવેદ પાણુ ગણવામાં આવેલો
છે. જ્યારે એ વેદો પ્રગટ થયા ત્યારે તે વેદો અલખ નિરંજનની સ્તુતી કરવા
લાગ્યા કે. આપ અલખ, અગોચર, જ્યોતિ સ્વરૂપછો, આપ સર્વ જુણ
સંપન્ન ને સમસ્ત સસારના સ્વામીછો; આપની શ્રેષ્ઠતા તથા મહિમાનું વર્ણ-
ન અમારાથી પણ થઈ શકતુ નથી. એ મુજબ ધણી વિનંતી કરી બાદ
જાણાવ્યું કે, હવે હમોને આપનો શું હુકમછે ? ત્યારે નિરંજને નીરાકાર સ્વરૂપે
શબ્દોચ્ચાર કર્યો કે. —

ચોપાદ

હઠી અવાજ ઉપ નહી દેખા, જ્યોતિઅંગ દીપલાય વિશેષા
કહેઉ જય કરે સિંધુ નિવાસા, જેહી ભેટે જગ્યા તેહી પાસા

(અનુરાગ સાગર)

તમે સમુદ્રમાં જઈ ગુપ્ત રહો અને તમોને શાધી કાઢે તે વખતે પ્રગટ
થઈ તેમના સ્વાધીન રહો. તે તમારું વ્યાખ્યાન જગતમાં ફેલાવશે એવું
જાણાવી શબ્દોચ્ચાર બધ થયો. જેથી આજ્ઞાનુસાર વેદો સિંધુ (અમુદ્ર) માં
જઈ ગુપ્ત છુપાઈ રહ્યા.

જ્યારે સ્વાસાદ્રારથી વેદો નિરંજને ઉત્પન્ન કર્યા ત્યારે અક્ષર સુતે
(બ્રહ્મ-અંશે) હરમાન્યો ને અચિંત સુત (બ્રહ્મ-અંશ) પામે જઈ સર્વ
હકીકત જાણાવી ત્યારે અચિંત સુતે જાણાવ્યું કે, અમણે મંડાણુ કરેલુ કાર્ય
સત્યપુરૂષની આજ્ઞા હોવાથી પુરૂ કરવા હો—વગેરે હકીકત છે.

—ચતુર્થ—રત્ન: સંપૂર્ણ—

પંચમૂ-રત્ન:

ત્રણસુને માયા પ્રત્યે અમારા પિતા કોણ છે તે પુછવું, સિંધુ
મથન ક્રિયા, ત્રણકન્યાનું ઉત્પન્ન થવું, વેદો, ચૌદરત્ન
વિગેરે પ્રાપ્ત થવા. તથા બ્રહ્માજીનું તેમના પિ-
તાશ્રીના દર્શન કરવા સુન્યમાં પ્રયાણ
કરવા બાબતનું વિવરણ.

બ્રહ્માજી, વિષ્ણુજી તથા શંકરજી ત્રણે બધુ નાના હતા, તે સમયે
નિરંજન પોતે આધાન (અષ્ટંગી-આદ્યશક્તિ) ને આંખીને સુન્યમાં નિવાસ
કર્યો હતો. તેથી તેમના પિતાશ્રી કોણ હતા તેની તેમને બીલકુલ ખબર ન
હોતી. એ ત્રણ બધુઓ અત્યંત બલિષ્ઠ તથા ત્રિગુણમુદિત મહાન પ્રભાવ
શાળી બુદ્ધિમાન ને સુંદર આકૃતિવાન મોઝવાળા હતા. જ્યારે ત્રણે બધુઓ
યોગ્ય વયના ઓટલે મ્હોટી ઉમ્મરના થયા ત્યારે જ્ઞાન થયું કે, આપણા પિ-
તાશ્રી કોણ હશે એની શંકા ઉત્પન્ન થવાથી ત્રણે બધુઓ પોતાની માતાશ્રી
આદ્યશક્તિ પાસે આવ્યા. તેમાંથી વહિલ બધુ બ્રહ્માજીએ માતા પ્રત્યે
પુછ્યું કે—

તબ બ્રહ્મા પુછા મહતારી, કે તુમ પુરૂષ તુમ કાકી નારી
ત્યારે આદ્યશક્તિનો ઉત્તર:—

હમ તુમ તુમ હમ ઔર ન કોઇ, તુમહી પુરૂષ હમહી તોરી બેઇ
(બીજક)

હો માતાશ્રી અમારા પિતાશ્રી કોણ છે ? જ્યારે સુતના એવા વ-
ચનો સાંભળ્યા. ત્યારે આદ્યશક્તિ (અષ્ટંગી) એ ઉત્તર આપ્યો કે, હે વત્સ-
હુંજ તમારી માતા, ને હું તથા તમે એ સિવાય બીજું કોઇજ નથી. હુંજ
ત્રિલોક્યની રચવાવાળી જગત જતુની. મહામાયા, આધા, આદ્યશક્તિ,

આદિભવાની, અષ્ટંગી, દેવી છું. જ્યારે માતોશ્રીના એવાં વચનો સાંભળ્યાં, ત્યારે ત્રણે બંધુઓ અપ્રસન્ન થયા; ને અંતઃકરણમાં જ્ઞાન દ્રષ્ટીએ વિચાર કરી જેતાં માતોશ્રીના વચનોપર વિશ્વાસ આવ્યો નહીં ને અસત્ય ભાવ્યાં, પણ અજ્ઞાણ હોવાથી ત્રણ બંધુઓએ મોન્ય ગ્રહણ કર્યું. એ પછી કેટલોક સમય વ્યતિત થયા બાદ નિરંજનની ગુપ્તવાણી આઘા પ્રત્યે થઈ કે -

ચોપાઠ

ગુપ્ત ધ્યાન દેવીસમુગ્રવા, સિંધુ મથનકા કસબિલભાવા.

પડેલા બેગ સિંધુ ત્રિયગાળા, દ્રિઢ કરમાનાં બચન હમારા

(અનુરાગ સાગર)

મહાટી હમરના. હવે સુતાં થયા છે, છતાં હજુ સુધી અમેએ જાણાવ્યા મુજબ સિંધુ મથન કરવા મોકલના માટે વિલબ કેમ કરે છે. માટે જેમ બને તેમ જલ્દીથી મોકલો, એ પ્રમાણે દેવીનાં ધ્યાનમાં આવી ગુપ્તરીતે જાણાવ્યું. એ હુકમ થતાંજ ત્રણે સુતને સિંધુ મથન કરવા જવા સાદ આદેશકિતએ ફરમાવ્યું. તેથી ત્રણે બંધુઓ માતોશ્રીની આજ્ઞા લેઈ સિંધુ મથન કરવા આલ્યા ને સિંધુ (રત્નાકર) ના કિનારે આવી પહોંચ્યા

ચોપાઠ

સિંધુ મથન અસકીન ભવાની, આપમે અશ ત્રીન ઉત્પાની

કન્યા શ્રીન્દ ઉત્પન્ન જગહી, અંશ ત્રીન શિશ નાથે તબહી

પડે સિંધુ માંડ પુત્રી તાહી, ત્રિયસુત મર્મ સોજનત નાહી

(અનુરાગ સાગર)

જ્યારે સિંધુ મથન કરવા ત્રણ સુતને મોકલ્યા તે સમયે પોતાના શરીરપરથી મેલ કાઢીને તત્વ સંયોગથી ત્રણ કન્યા સાવિત્રીજી, લક્ષ્મીજી તથા પાર્વતીજી (સતિ) ઉત્પન્ન કરી. તેને આદેશ આપ્યો કે, મારી પ્યારી પુત્રીઓ તમે સિંધુ (રત્નાકર) માં જઈ છુપાઈ (ગુપ્ત) રહો. એ મુજબ ત્રણેને માતોશ્રીની આજ્ઞા થતાં સિંધુ (રત્નાકર) માં જઈ જ્યાં વેદો નિરંજનના મોકલેલા ગુપ્ત છુપાઈ રહ્યા હતા ત્યાં આવી ગુપ્ત નિવાસ ત્રણ પુત્રીઓએ કર્યો.

આ બેઉ બાબતોથી ત્રણે બંધુઓ બીજાકુલ અજાણ હતા અર્થાત્ માહિતી નહોતી—અનભિજ્ઞ હતા. પીતાશ્રી તથા માતાશ્રી ગુપ્ત રીતે જે જે કાર્યો કરતા હતા, તેની લેશમાત્ર પણ તેમને ખબર નહોતી. હવે આગળ દર્શાવી ગયા મુજબ સિંધુ મથન પ્રથમવાર ત્રણે સુતે કયો ત્યારે:—

ચોપાઠ

સિંધુ મથન તીનો સુત ધીના, બેટેઉ કન્યા હર્ષિઆ લીના
કન્યાતીન લીના સંગ સાથા, આય જનનીકા નાયેઉ માથા
(અનુરાગ સાગર)

રત્નાકર સમુદ્રમાંથી પ્રથમ ત્રણે કન્યાઓ મળી તે લઘ પાતાની માતાશ્રી પાસે આવ્યા, અને ત્રણે કન્યાઓ માતાશ્રીના સામિપ્ય હાજર કરી ત્યારે માતાશ્રીનો હુકમ થયો કે—

ચોપાઠ

સાવિત્રી બ્રહ્માનુભ લેહો, લક્ષ્મીજી વિષ્ણુકોં દેહો
પાર્વતી શંકરકો દીન્હો, એસી માતા આજા ધીન્હો.
પાયે કામની ભયે અનંદા, જીમીચકોર પાયે નિશીચંદા
કામવશ ભયે તીનોબાધ, જામે દેવ દેત્ય દોનો ઉપજાધ
(અનુરાગ સાગર)

હે બ્રહ્માજી તમે સાવિત્રી દેવો, વિષ્ણુજીને લક્ષ્મીજી આપી, ને શંકરજીને પાર્વતીજી બક્ષીસ કર્યા. જ્યારે ત્રણે બંધુઓને ત્રણે પત્નિઓ મળી તેથી ઘણા હર્ષિત થયા, અને રૂપ રંગ જોઈ મોહીત થતાં કામવશ થયા. જેથી તેમના વંશ—દેવ, ઋષી, મુની, જક્ષ, કિન્નર, દૈત્ય ઇત્યાદિ ઉત્પન્ન થઈ પરનાલિકા બધાં. બાદ માતાનો ફરી હુકમ થયોકે, ફરીથી સમુદ્ર મથન કરવા જવ. તેથી ફરી મથન કરવા સર્વે ગયા અને સિંધુ મથન કયો ત્યારે:—

ચોપાઠ

મથે સિંધુ કછુ વિલંબન ધીના, પાયેઉ વેદસો બ્રહ્માધીના
ચૌદહ રત્નકી નીકસી ખાની, માતા પાસ લે પહુચે આની
(અનુરાગ સાગર)

તેમાંથી જે ગુપ્ત વેદો સમુદ્રમાં હતા તે બ્રહ્માજીના હસ્તે આંવ્યા તથા ચૈદરતન પણ નીકળ્યા તે લેઈ સર્વે માતોશ્રી પાસે આંવ્યા, ત્યારે બ્રહ્માજીને વેદ બક્ષીસ કર્યા, તે જે ચૈદરતન હતા તે પણ સર્વેમાં વહેંચી આપ્યા. જેમાં અમૃત (અમી) પણ હતું (જેનું વિવરણ આગળ દર્શાવી ગયા છીએ) તે અમૃત દેવોને પાન કરાવ્યું. પાન કરાવતી વખતે વિષ્ણુજીએ દેવ તથા દૈત્યમાં ભેદાભેદ કહેલા છે. તે સર્વ જગતના જાણ બહાર નથી. વિષ શંકરે આજ કરી કંઠમાં રાખ્યું છે. વિગેરે હકીકત ચૈદરતનની છે. વિષ્ણુજીએ સુકિતથી દેવોને અમૃતપાન કરાવ્યું; તેથી વિષ્ણુજી શ્રેષ્ઠ અધિકારી ગણાયા છે. હવે બ્રહ્માજીને વેદ મળ્યા તેનું અધ્યયન કરવા માંડ્યું ત્યારે:—

ચોપાઠ

બ્રહ્મા વેદ પઢત જખ લાગા, પઢત વેદ બચે અનુરાગા
કહે વેદ પુરૂષ એક આહી, નીરાકાર વાંઢા રૂપન છાંહી
સુન્ય માંહીવોરૂપદીખાવત, ચીતવત્ દ્રીષ્ટ નજરનહીઆવત
સ્વર્ગ શીશ પગ આહે પતાલા. યદુસખ દેખોતાકર ખ્યાલા
કહે વેદ હમ ભેદન પાગ, બ્રહ્મા વિષ્ણુ, શંકર સમુગ્રાધ
તખ બ્રહ્મા માતા પહ આધ, કર પ્રાણામ તખ ટેકે પાધ

(અનુરાગ ચાગર)

વેદ પઢતા તેમાં દર્શાવેલું હતું કે, એક પુરૂષ એવા વિશાળાકાર છે કે—જેમનું શીશ આકાશમાં ને ચરણ (પગ) પાતાળમાં છે, સુર્ય—ચંદ્ર તેમનાં નેત્ર છે, ચારે દિશા તેમનાં કર્ણ (કાન છે), પણ દ્રષ્ટિગોચર થતા નથી; તેથી નિરાકાર સ્વરૂપે છે. તેમની મુર્તિ જ્યોતિ સ્વરૂપે ધ્યાનથી સુન્ય-માં માલમ પડે છે. તેમને વૈરાટ પુરૂષ—તથા નિરંજન—નિરાકાર કહે છે. તે અગમ, અપાર, અગોચર છે. વેદનું એવું કથન છે કે. અમેને પણ તેમનો ભેદ મળ્યો નથી ઇત્યાદિ વાંચવામાં આવ્યું.

અ્યારે બ્રહ્માજીએ એ મુજબ વાંચ્યું ત્યારે વિષ્ણુજી તથા શંકરજી

ને સમજાવ્યું કે, માતાશ્રીનો એમ કહેતા હતા કે મારા તથા તમારા સિવાય બીજું કોઈ અન્ય નથી, ને વેદનો કર્તા પુરૂષ ન્યારો ખતાવે છે. માટે એ બાબત માતાને પુછવી જોઈએ.

એ નિરંજન (ધર્મરાય પ્રેમઅંશ) નીરાકાર સ્વરૂપે ગાળાયા છે સમય પાછને દેહ ધર છે ને ગુપ્ત પણ રાખે છે, તેમ દ્રષ્ટી અગોચર છે તેથી નિરંજન નિરાકાર કહે છે: તે રજ વિરજથી ઉત્પન્ન થયા નથી. તેમના જ્યોતિ સ્વરૂપે એટલે ગ્રાંઝરીદ્વીપમાં ગુપ્ત વાસો છે. તે પોડસ ચુત પૈઠી ના એક પ્રેમઅંશ (નિરંજન-ધર્મરાય) છે. માત્ર ગુન્હાઓના કાર્યથી તે લોક દ્વીપથી ન્યારા રહેલા છે, તેમને ત્રણ લોકનું રાજ્ય સ્વતંત્ર સત્યપુરૂષે બક્ષીસ આપેલું છે. તેથી ત્રણ દેવાને પ્રધાન નીમેલા છે, ને ત્રિલોક્ય ઉપર અધિકાર ચલાવે છે. તેમના ઉપર કદત અન્યપુરૂષ કબીરસાહેબ અધિષ્ઠાતા છે.

નિરંજન નિરાકારનું અહોનીશ ધ્યાન ઋષી, મુની, સંત, મહાત્મા, મહાનપુરૂષો ઇત્યાદિ તેમના અનુયાયીઓ ધરે છે. ત્યારે કોઈ વિરજા મહાન પુરૂષને સુન્યમાં જ્યોતિ સ્વરૂપે દર્શન દેછે. તેમને (બ્રહ્માજીને) કર્તા પુરૂષ વેદ ન્યારા ખતાવ્યા, તેથી બ્રહ્માજી પોતાના માતાશ્રીના સામિપ્યે આવી હંડવત્ પ્રજામ કરી વિનંતી કરી કે, હો માતાશ્રી વેદમાં સ્પષ્ટ એવું દર્શાવેલું છે કે એક પુરૂષ અલૌકિક ને નિરાકાર છે. તમેએ નો એવું દર્શો વેલું હતું કે મારા તથા તમારા સિવાય અન્ય કોઈ નથી. માટે જે હકીકત સત્ય હોય તે કૃપા કરી જણાવો. ન્યારે બ્રહ્માજીના એવાં વચનો સાંભળ્યાં ત્યારે આદ્યશકિતએ કહ્યું કે, હે વત્સ જે હકીકત વેદ ખતાવે છે તે સત્ય છે. એજ તમારા પિતાશ્રી નિરંજન-નિરાકાર સ્વરૂપે સુન્યમાં સમાધિસ્થ થયા છે. જે સમયે તમાને મને સાંપી તે અંતર્યામિ થયા ત્યારે જણાવી ગયા છે કે, મારી હકીકત કોઈને પણ જણાવીશ નહીં, કેમકે તમે સુતને મારા દર્શન પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપે નહીં થાય. તે કારણથી મેં તમાને એ સમયે એ બાબત જણાવી નહોતી, હવે એ તમારી ઇચ્છા દર્શન કરવાની હોય તો:—

છંદ

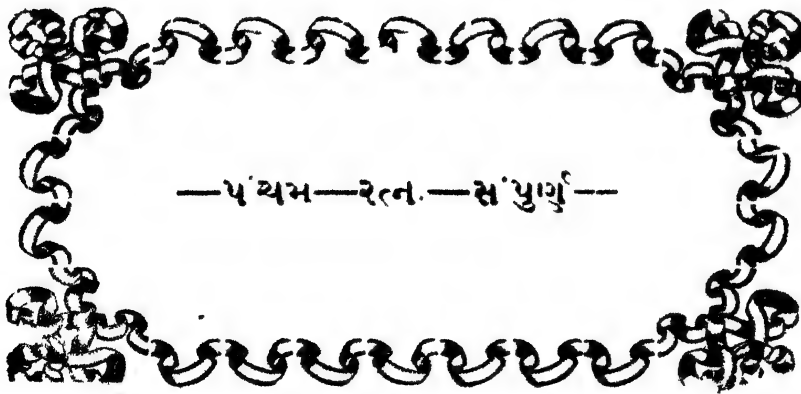
કહે જનની સુનહો અહ્યા, કહુ તોલે સત સત મહી;
સખેત સ્વર્ગ માથે જાડો, ચરન સખેત પતાલહી.

સોરડા

પુષ્પ લેહો તુમ હાથ, જે ઇચ્છા તોલે દરમગ્રી;
જાય નમાવહુ માથે, અહ્યા ચલે શીર નાથક.

(અનુરાગ સાગર)

તમને સત્ય હકીકત જાણાવું છું કે સખેત સ્વર્ગમાં તેમનું મસ્તક છે, ને ચરણ સખેત પતાલમાં છે. પાણુ તેમનાં દર્શન થશે નહીં, છતાં જે ઇચ્છા હોય તેના અક્ષત પુષ્પ લેઈ ઉત્તર દિશા તરફ જવ, ને તેમના શિશની પુજા કરે. તેથી તેમની ઇચ્છા દર્શન કરવાની થઈ. ત્યારે માતાશ્રીના કહે-નાપરથી ત્યાંથી નીકળી ઉત્તર દિશાના રાહે પીતાશ્રીના દર્શન કરવા નિમિત્તે યાત્રતા થયા વિગેરે હકીકત છે.

પૃષ્ઠમૂ - રત્ન:

બ્રહ્માજીનું સુન્યમાં નિરંજનના દર્શનનીમીત્તે જલું, ચાર
યુગ જેટલો સમય વિતતાં ગાયત્રી ઉત્પન્ન કરી
આઘાએ તેડવા માંકલણું, ને બ્રહ્માજીને
સમજાવી તેડી લાવવા તથા પહોંપાવતી
કન્યા ઉત્પન્ન થયાનું વિવરણ.

ચોપાઠ

તખહી બ્રહ્મા ચલે રિગામ, ઉત્તર દીશા એગ ચલી જમ
તેહી અસ્થાન પહુંચે જમ, નહોં તહોં રતિ-શશિ સુન્ય ગહામ
બહુ વિધિ અસ્તુતિ કરેબનામ, જ્યોતિ પ્રભાવ ધ્યાન તહોં લામ
કીન્હે ધ્યાન ગયો યુગ ચારી. માતા પુત્ર શેષ અનુસારી

(અનુરાગ સાગર)

બ્રહ્માજી પોતાની માતાશ્રીની આજ્ઞા લેધ ઉત્તર દિશાની રાહે પુષ્પ
અક્ષત લેધ ચાલતાં ચાલતાં એવા સ્થાનકપર પહોંચ્યા કે જ્યાં લેશ માત્ર
પણ શશિ-રવીની જ્યોતિ દેખાતી નહોતી, પૂર્ણતયા અંધકાર (સુન્ય)
હતું. તે સ્થાનકપર જમ એકાગ્ર મિત્તથી ધ્યાન ધરી દર્શન નિમીત્તે સમાધિ
લગાવી એકા. તે સમાધિસ્થ થયા ને ચાર યુગ જેટલો સમય વિતી ગયો,
પણ બ્રહ્માજીને પોતાના પિતાશ્રી નિરંજન નિરાકરના દર્શન થયા નહિ
ત્યારે:--

આઘશકિત (અષ્ટંગીએ) વિચાર કર્યો કે, ચાર યુગ જેટલો સ-
મય વ્યતિત થક ગયો છતાં પણ હજી સુધી બ્રહ્માજી આવ્યા નહિ.
મનં નિરંજન સુન્યમાં અંતર્યામિ થયા તે સમયે સુચના કરી ગયા છે કે,
ત્રણે સુતને લેધને રાજ્ય કારભર ચલાવવા સૃષ્ટી ઉત્પન્ન કરજો. પણ વહિલ
અંશ બ્રહ્માજી સિવાય માયા સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ શી રીતે કરાય, માટે એમને

અત્રે એલાવવાની તજવીજ કરે. તેથી પોતાના શરીર ઉપરથી મેલ ઉતારી તત્વ સંયોગથી આથી પૃત્તી ઉત્પન્ન કરી, તેનું નામ ગાયત્રી ધર્યું. જ્યારે ગાયત્રીની ઉત્પત્તિ થઈ ત્યારે તેણે પોતાની માતાશ્રીને વિનંતી કરી પુછ્યું કે, હે માતાશ્રી મને કયા કારણ માટે ઉત્પન્ન કરી છે, ને આપની શી આજ્ઞા છે ? તે કૃપા કરી ફરમાવે. ત્યારે આદ્યશક્તિએ જણાવ્યું કે, હે પુત્રી તારા વડિલ અંશ અઘ્નાજી છે તે પોતાના પિતાશ્રીના દર્શન કરવા નિમિત્તે ઉત્તર દીશાની રાંઠે સુન્ય સ્થાનક પર ગયા છે. તેને આશુગઢ નજીક સમય વીતી ગયો છતાં હજી સુધી પાછા આયા નથી, ને વડિલ અંશ અઘ્નાજી મિત્રાય મારાથી અમરત જીવેની ઉત્પત્તિ થાય નહિ. કારણ કે નિરજનના તે વડિલ અંગ છે, તેથી જગત્તમાયા સૃષ્ટી ઉત્પત્તિ કરવાના કાર્યનો આધિકાર તેમને છે. માટે તેમની પાંચે જ્ઞાને અમરતવી તેડી લાવ. એ પ્રમાણેની આજ્ઞા થતાં ગાયત્રીએ ઉત્તર દિશાની રાંઠે આલવા માંડ્યું.

ગાયત્રી આવતાં આલતાં જ્યાં અઘ્નાજી સુન્યમાં એકાગ્ર ચિત્તથી સમાધિ લગાવી બેઠા હતા, ત્યાં આવી પહોંચી ને તેમની સામેથી હાલી રહી વિચાર કરવા લાગી કે અઘ્નાજી તો સમાધિસ્થ છે. તેમને શી રીતે જગાડું, ને જે આગ્રીતા જગાડું ને જગે તેા મારાપર કોઈ થઈ શકે આપે તેા શુ કરું. એ વિચારમાં ગાયત્રી ગુચ્છાણમાં પડી ત્યારે તેણે આદ્યશક્તિનું ધ્યાન કર્યું, જેથી આદ્યશક્તિએ ગાયત્રીના ધ્યાનમાં આવી ગુપ્ત જાગૃત્યું કે:-

સોગડા

આદ્યા આત સમાય, ગાયત્રીકે ધ્યાનમેઃ
તીર્થકે પરસુ પાય, અઘ્ના તખલી બંગાહી.

(અનુરાગ સાગર)

હે પુત્રી, કંઈપણ ફીકર નહીં રાખતાં, તેમના ચર્ણ સ્પર્શ કર (તજાંસ) એટલે સમાધિથી તે અતન્ય થશે. તે સુજળ ગાયત્રીએ ચર્ણ સ્પર્શ કરતાં સમાધિ ખુલી જવાથી અઘ્નાજીએ નેત્ર ઉઘાડ્યાં. અર્થાત અતન્ય થયા. જુલે છે તેા ગાયત્રીને પોતાના સન્મુખ હાલી રહેલી બેઠ. તેથી

અત્યંત ક્રોધાતુર થઈ કહેવા લાગ્યા કે, હે દુષ્ટ પાપિણી તું કોણ છે તે કહે! હું મારા પિતાશ્રીના દર્શન નીમીત્તે ધ્યાન ધરી બેઠો હતો. તેમાંથી સા માટે જગાડયો. તે જલ્દી જણાવ! નહિ તો હું તને શ્રાપ આપીશ. ત્યારે ગાયત્રી દ્રીઘસ્ત જોડી કહેવા લાગી કે, હો વહિલ અંધુ હું આપની ન્હાની ભગિની છું. મને માતાએ આપને બોલાવવા મોકલી છે, કારણ કે આપને અંતે આવવાને ચારયુગ જટલો સમય વીતી ગયો પણ આપ જ્યારે આવ્યા નહિ ને જગત ઉત્પત્તિનું કાર્ય તમારા શિવાય થતું નથી; તેથી તે કાર્ય નિમિત્તે અંતે તેડવા મોકલવાથી આવી છું. તેમાં મારો યત્કિંચિત્ પણ દોષ નથી તેથી શ્રાપ નહીં દેતાં આપ મારી સાથે જલ્દી પધારો. ઐ મુજબ ગાયત્રીએ જણાવ્યું.

જ્યારે બ્રહ્માજીએ ગાયત્રીના એવાં વચનો સાંભળ્યાં ત્યારે તેમનો ક્રોધ ઉતર્યો. પશ્ચાત્ ગાયત્રીને કહ્યું કે, હે ગાયત્રી હું શી રીતે માતા પાસે આવું, ને મને માતાશ્રી પુછે ત્યારે શુ ઉત્તર આપું? કેમકે મને પોતાશ્રીના દર્શન થયા નથી. પણ એક ઉપાયથી તારી સાથે આવું તેમછે. તે ઉપાય એવો છેકે:—

ચોપાઠ

બ્રહ્મા કહે દેહો તુમ સાખી, પરસેઉ શીશ દેખામં આંખી
એસેહી કહેમાતા સમુગ્રાધ, તબતુમ્હાર સંગ હમ ચલીઆધ
ગાયત્રી કહે એહે સ્વારથ, જનકે કહોં પુત્રી પરમારથ
તીનો મીલકે ચલે તહાંવા. કન્યા આઘકુમારી જહાંવા.

(અનુરાગ સાગર)

જ્યારે ત્યાં જઈએ ત્યારે મારા તરફથી તું સાક્ષી આપીશ કે બ્રહ્માજીને પોતાના પિતાશ્રીના દર્શન થયા છે, ને તેમના શિશની અક્ષત-પુષ્પથી પુજા કરતા મેં પોતાના સ્વચક્ષુથી જોયા છે; એવું માતાશ્રીને જણાવેતો હું તારી સાથે આવું, નહીં તો હું આવનાર નથી. ત્યારે ગાયત્રીએ મન સાથે વિચાર કર્યો કે, બ્રહ્માજીના વચનો પ્રમાણે જો માતાશ્રીને કહેવા ના પાડુંતો

તે મારી સાથે આવે નહીં, ને જો નેડીને ન જઈતો માતોશ્રી મને શ્રાપ આપે. તેથી પોતાના સ્વાર્થ સાડ તથા બ્રહ્માજીના કાર્ય નિમિત્તે જુદું બોલવા સાડ તેણે એક ઉપાય બતાવ્યો કે— મારી એકલીની સાક્ષીથી તે માનશે નહીં, માટે આપણે એક મળી એક બીજી સાક્ષી પુરનાર ઉત્પન્ન કરીએ તો હું આપના લાભમાં સાક્ષી પુર ને મારી સાક્ષીને ટેકો પણ મળે. તેથી બ્રહ્માજીએ પોતાના સ્વાર્થ સાડ તે વાત કબુલ કરી. તેથી તે સ્થાને એક એક બીજા જોડે ભોગ કરી એક પદોપાવતી નામની કન્યા ઉત્પન્ન કરી. બાદ બન્નેએ એક મત કર્યો ને બ્રહ્માજીને જાગ્યાવ્યું કે, અમે બન્નેવ આપના લાભમાં સાક્ષી આપીશું (એ બાબતની હકીકત અનુરાગસાગરમાં ઘણી આપેલી છે અને સારાંશજ દર્શાવેલો છે) ત્યારે બ્રહ્માજીના મનને આનંદ થયો, ને ત્રણે જણ માતોશ્રીના પાસે જવા સુન્યમાંથી પ્રયાણ કર્યું વિગેરે હકીકત છે.

—પૃષ્ઠમ—રત્ન: સંપૂર્ણ—

સપ્તમ - રત્ન:

ત્રણે જણનું આદ્ય પાસે આવવું, આદ્ય તથા નિરંજનનો શ્રાપ, આદ્યએ વિષ્ણુજીને પાતાલની રાહે દર્શન નિમિત્તે મોકલવા, વિષ્ણુજીનું પરત આવવું, ધ્યાનમાં વિષ્ણુજીને દર્શન કરાવવા તથા તેમને ત્રિલોકયના અધિષ્ઠાતા નિમવા વિગેરેનું વિવરણ.

ચોપાદ

ક્રીયા પ્રણામ સન્મુખ હો આમ, માતા તમે પુછે કુસલામ
કેસે ભયો પિતાસો જાહ, મો સખ બ્રહ્મા મોદે સુનાહ

કહે બ્રહ્મા દોનોહે સાખી, પરસેઉ શીશ દેખા ઇન આંખી

(અનુરાગ સાગર)

સુન્યમાંથી બ્રહ્માજી-ગાયત્રી-તથા પહોપાવતી (પુષ્પાવતી) ત્રણે જણુ માતાના સામીપ્ય આવી પહોંચ્યા, અને પોતાની માતાશ્રીને દડવત પ્રણામ કર્યો તે સ્વીકાર્યો. બાદ બ્રહ્માજીને આદ્યશકિત (માયા) એ પુષ્પ્યું કે, હે વસ તમારો કુશળ સમાચાર કહો ને તમેને તમારા પિતાશ્રીના દર્શન થયા કે નહીં, તેનું યથાર્થ વર્ણન કહી સંભળાવો. તે સંભળી બ્રહ્માજીએ ઉત્તર આપ્યો કે, હા માતાશ્રી મેં મારા પિતાશ્રીના દર્શન કર્યા છે, અને પુષ્પ-અક્ષત દ્વારે તેમના શિશની પુજા કરી છે. તે બાબતના ગાયત્રી તથા પહોપાવતી (પુષ્પાવતી) બન્નેવ મારા સાક્ષીબુત છે. એ સુજળના વચનો બ્રહ્માજીના જ્યારે સંભળ્યાં, ત્યારે આદ્યશકિત (અષ્ટંગી) એ બન્નેવને પુષ્પ્યું કે બ્રહ્માજી જે કહે છે તે સત્ય છે કે અસત્ય. ત્યારે બન્નેવ જણે સાક્ષી આપી કે અમેએ અમારા સ્વચક્ષુથી પ્રત્યક્ષ પેળ્યું છે કે, તેમણે યથા વિધિથી પિતાશ્રીના શીશની પુજા કરી છે, ને તમના દર્શન કર્યા છે. અવી રીતે જ્યારે બન્નેવ જણે સાક્ષી આપી ત્યારે આદ્યશકિત (મહામાયા) ગમરાયા ને મન સાથે ચિન્તાર કરવા લાગ્યા કે, મને અલખ નિરંજન અત ધ્યાન થયા ત્યારે સુચવી ગયા છે કે મારા પ્રત્યક્ષ રીતે કાઠને પણ દર્શન થવાના નથી. માટે આ ત્રણે જણુનું બોલવું શી રીતે સત્ય મનાય ! તેથી આદ્યાએ નિરંજનનું ગુપ્ત ધ્યાન કર્યું, ત્યારે નિરંજન આદ્યાના ધ્યાનમાં આવી જણાવ્યું કે:—

ચોપાઈ

નિરંજન પરદા (ગુપ્ત) અસ લાંખી, મોહે કોઇ નહિ દેખેઉ આંખી
તીનો બોલે જુઠી બાની, સુની માતા બહુત અકુલાની
સુની માતા દીન્હેઉ દાપા, બ્રહ્માકો પુની દીન્હે આપા
પુજ તોર કરે કોઇ નાંહી, જે મીઠ્યા બોલે હમ પાંહી

(અનુરાગ સાગર)

મારા દર્શન પ્રત્યક્ષ રીતે કોઈને પણ થયા નથી, ને ત્રણે જણ અસત્ય બોલે છે. એવું ધ્યાનમાં ગુપ્ત રીતે અષ્ટાંગીને જણાવ્યું. તેથી અષ્ટાંગી ઘણાં કોધાનુર થઈને પ્રથમ બ્રહ્માજીને શ્રાપ આપ્યો કે, તમેને તમારા પિતાશ્રી નિરજન—નિરાકારના દર્શન પ્રત્યક્ષ થયાં નથી છતાં કહો છો કે મને દર્શન થયા છે તે માટે જુદું બોલવાના કારણથી તમેને શ્રાપ આપુ છું કે, તમારી પુજા સંસાર (ત્રિલોક્ય) માં કોઈપણ કરશે નહીં, અને તમારી પ્રજા પણ અસત્યવાદી નીવડશે વિગેરે શ્રાપ દીધો. સાધારણ દાખલા તરીકે હાલના જમાનામાં પણ પ્રત્યક્ષ પંખવામાં આવે છે કે, વિષ્ણુજી મહારાજ તથા શંભુજી (શકરજી—મહાદેવજી) ના સ્થાનક—દેવળ—મંદીર પ્રત્યેક સ્થળે પ્રસિદ્ધ છે; પણ બ્રહ્માજીની સ્થાપના પ્રત્યક્ષ કોઈ પણ સ્થળે જોવામાં આવતી નથી, તેનું કારણ ઉપરના કારણથી સિદ્ધ થાય છે. તેથી તેમની પુજા સંસારમાં પ્રચલિત થઈ નથી. બ્રહ્માજીને શ્રાપ આપ્યાબાદ ગાયત્રી તથા પદ્મોપાવતીએ પણ તેમની સાક્ષી જુડી પુરી તેથી તેમને પણ શ્રાપ આપ્યો છે. તેનું પ્રમાણ:-

ચોપાઈ

ગાયત્રી તોર હોય વૃષભ બરતારા, સાત પાંચ ઓ બહુત અપારા
ધરી અવતાર અખજતુમ ખાઈ, બહુત જુઠં તુમ બચન સુનાઈ
સુનો પદ્મોપાવતી તુમરો વિસ્વાસા, હોય વિગંધ દુર્ગંધ મધ્ય બાસા
અખ તુમ જય ધરો અવતારા, કેવડા કેતકી નામ તુમારા.

(અનુરાગ ચાગર)

ગાયત્રીએ જુડી સાક્ષી પુરી તેથી તેને શ્રાપ દીધો કે જ તું સંસારમાં ગાય થઈશ, તારા પતિ અનેક થશે, અને તું અખજ (વિષ્ટા) પ્રાશન કરીશ ઇત્યાદિ શ્રાપ આપ્યો. બાદ પદ્મોપાવતીએ પણ જુડી સાક્ષી પુરી તેથી તેને શ્રાપ દીધો કે, જ તું સંસારમાં કેવડા-કેતકી થઈશ, ને તારા પુષ્પમાં સુગંધ રહેશે નહીં ને દુર્ગંધ સ્થાનપર તારો વાસ થશે, તેમજ જે તને લાવી વાવશે તે નિપ્રુત (વાંઝીઓ) થશે. એ મુજબ પદ્મોપાવતીને શ્રાપ દીધો.

જ્યારે ત્રણેને શ્રાપ દેઘ ચુક્યા ત્યારે ક્રોધ ઉતરતાં (શાંત થતાં) આ-
ધશક્તિને પશ્ચાતાપ (ખેદ) થવા લાગ્યો કે, મેં ત્રણેને ક્રોધમાં શ્રાપ દેઘ
કુઃખી કર્યા; પણ જરાએ શાંતિ રાખી નહીં, એ મેં ખોટું કર્યું. એવો વિ-
ચાર કરે છે એ સમયે નિરંજનની આકાશવાણી થઈ કે, હે દેવી તમને સં-
સારથી ઉત્પત્તિ કરવા સારૂ ભલામણ કરી છે, ને આ તમે શું વિપરીત
કાર્ય તરફ મન ખેંચી શ્રાપ દેઘ કુખી કર્યા. તેથી તેનો બદલો તમને પણ
મળવો જોઈએ. તેથી તમેને પણ જણાવું છું કે—જ્યારે દ્રાપુર યુગ આવશે
ત્યારે તમારો અવતાર દ્રૌપદીનો થશે, ને પાંચ-ભરતારી કહેવાશે. એ મુજ-
બ નિરંજને આધશક્તિને શ્રાપ આપ્યો. જ્યારે આઘાત આકાશવાણીથી એ
મુજબનું સાંભળ્યું ત્યારે ધ્યાનમાં આઘાતે ગુપ્ત દ્વારાએ જણાવ્યું
કે—કો નિરંજન હવે હું તમારા વશમાં છું, તેથી આહાય તે કરશો
તે મારે આજ્ઞા કરવુંજ પડશે. એમ જણાવી અષ્ટંગી જત્રત થયા, બાદ
વિષ્ણુજીની પાસે આવ્યાને જણાવ્યું કે:—

ચોપાઘ

આઘ માતા વિષ્ણુ દુલારા, સુનો વિષ્ણુ એક ખચન હમારા
અખતુમ બેગ પાતાલહી જાઘ, જાખ પીતાકે પરસેઉ પાઘ
(અનુરાગ સાગર)

હે નત્સ, તમે પાતાલની રાહે જાવ ને તમારા પિતાશ્રીના ચર્ણ
સ્પર્શ કરી પુજા કરો. એ મુજબ અષ્ટંગીએ જણાવ્યું. જ્યારે એવો હુકમ
પોતાની માતાશ્રીનો થયો ત્યારે વિષ્ણુજી નમસ્કાર કરી પાતાલની રાહે
આધ્યા. તે શેષનાગના સ્થાનકપર આવી પહોંચ્યા. ત્યાં શેષનાગની કુંકથી
અચેત થઈ ગયા, ને વિષ જવાળાને લીધે શ્યામ વર્ણ (રંગ) થઈ ગયો.
(તેમનો રંગ પુર્વે ગૌર હતો.) પશ્ચાત થોડીવારે શુદ્ધિ આવવાથી સાવ-
ધાન થયા. ત્યારે નિરંજનની આકાશવાણી થઈ કે:—

ચોપાઘ

વિષ્ણુ તુજ માતા પહ જાઘ, વચન સત્ય કહોં સમુગ્રાઘ
જબ તુમ હોઘહો કૃષ્ણ અવતારા, લેહું વેર સો કહોં વિચારા

નાગ નાથો કાલિંદ્રી જઘ, અખતુમ જવો વિલંબ નહીં લાઇ
વિષ્ણુ પહુંચે જનની પાસા, છીના સત્યવચન પરકાશ

(અનુરાગ સાગર)

હે વિષ્ણુજી તમે તમારી માતાશ્રી પાસે જઘ જણાવોઠે મને મારા પિતાશ્રીના દર્શન થયા નથી, એવું સત્ય વચન વદજે. બ્રહ્માજીના જેવા અસત્ય વચન બોલશે નહીં, નહીં તો તમે પણ શ્રાપના ભાગી થશે. બીજું જે શેષનાગે તમોને દુઃખ આપીને શ્યામ શરીર કર્યું છે, તેનો બદલો જ્યારે તમારો કૃષ્ણાવતાર થશે ત્યારે શેષનાનાગનો અવતાર કાલીનાગનો થશે; તેને કાલિંદ્રીમાં જઘને તમે નાથજે. એ મુજબ કરવેથી તેનો બદલો તમોને મળશે. મારા દર્શન પ્રત્યક્ષ રીતે તમોને નહિ થાય માટે અહિંથી પાછા વળો ને સત્ય હકીકત કહેજે. એ મુજબનું સાંભળવાથી એ વચનો મસ્તકે ચઢાવી ત્યાંથી વિષ્ણુજી માતાના સામિપ્ય આવી પહોંચ્યા ને દાંડવનૂ પ્રણામ કર્યો, અને જે પ્રમાણે હકીકત બનેલી હતી તે મુજબ અક્ષરે અક્ષર સત્ય જણાવી. તેથી અષ્ટંગી ધણા હર્ષિત થયા ને કહેવા લાગ્યા કે, તમે શુદ્ધ સાત્વિક (સત્વ) ગુણથી ઉત્પન્ન થયેલા છો, ને સત્યવક્તા છો; તેથી તમોને આશિર્વાદ આપું છું કે—તમે ત્રિલોક્યના પતિ—સ્વામી થઈને ત્રિલોક્યનું રાજ્ય કરશો. ત્રિલોક્યમાં તમારી પુજા વંદના મંત્રુતિ—સર્વે કરશે. તેમજ બ્રહ્માજી તથા શંકરજી પણ તમારા આધિન રહેશે ને સર્વ જગતનું ભરણ પોષણ કરશે. એવું વરદાન વિષ્ણુજીને સત્ય બોલવાથી આપ્યું, જેથી સર્વમાં શ્રેષ્ઠ અધિકારી ગણાયા છે. બાદ વિષ્ણુજીને માતાએ જણાવ્યું કે, તમોને જે તમારા પિતાશ્રીના દર્શન કરવાની ઇચ્છા હોયતો તમારા ઘટમાંજ તમારા પિતાશ્રીના દર્શન જ્ઞાન દ્રષ્ટીથી ધ્યાન ધરી કરો ત્યાં પ્રમાણ:—

ચોપાદ

મન સ્વરૂપ કર્તા કે માનો, મન તે દુજ આર ન જનો
સ્વર્ગ પાતાલ દોર મન કેરા, મન અસ્થીર મન રમે અનેરા

છીનમે કલા અનંત દીપાવે, મનકા ખેલ કોઇ પાર ન પાવે
નીરાકાર મનહીઠે કહીયે, મનકે આદિ નીશદીન રહીયે
(અનુરાગ સાગર)

મનનું સ્વરૂપ એ કર્તા જાણેા અને મન સમાન કોઇપણ આ ત્રિ-
લોકમાં મોઢું નથી, કેમકે સર્ગ મૃત્યુ પાતાલાદિમાં તેની એક લોકમાં
સહેજમાં જવા આવવાની ગતિ છે. માટે મન સ્થીર કરીને ધ્યાન તમારા
ઘટમાં ધરે કે, મન સ્વરૂપ એજ નિરંજન-નિરાકાર રૂપ છે. ઇત્યાદિ સમ-
જવ્યું તેથી માતાશ્રીના વચનોપર વિશ્વાસ લાવી મનમાં ધ્યાન ધર્યું. તેથી
નિરાકાર સ્વરૂપે નિરંજનના જ્યોતિ સ્વરૂપે દર્શન વિષ્ણુજીને થયા. જેથી
વિષ્ણુજી-અષ્ટંગી ને નિરંજનની એક જ જ્યોતિ મળી જતાં એક સ્વરૂપે જીવ
માયાને બ્રહ્મ તદાકાર એક સ્વરૂપે થયા, ને તનિક પણ વિલિખતા રહી
નહીં. જ્યારે એ મુજબ ત્રણે એક સ્વરૂપે મધુળ રૂપે મળી જાય છે ત્યારે
સંસારનો પ્રલય થાય છે, અને જ્યારે પૃથક પૃથક થાય છે ત્યારે સૃષ્ટીની
ઉત્પત્તિ થાય છે.

અહીં ધર્મદાસજીને શંકા થઇ કે, અષ્ટંગીએ સત્યપુરૂષનું ધ્યાન
કરવાનું નહીં જણાવતાં વિષ્ણુજીને નિરંજનજ-કર્તા છે એવું કેમ બતાવ્યું
તે કૃપા કરી જણાવો. ત્યારે સદ્ગુરુ કબીરસાહેબે ખુલાસો કર્યો છે કે-હે ધ-
ર્મદાસ, કોઇ પણ પુત્રી જ્યાં સુધી પોતાના પિતાશ્રીના દ્વારે રહે છે, ત્યાં
સુધી પિતાશ્રીના ગુણાનુવાદ ગાય છે. જ્યારે થોડી વયની થતાં સ્વામીના
ગૃહે જાય છે, ત્યારે પિતાશ્રીના ગુણો ભૂલી જઈને સ્વાભાવિક રીતે સ્વામીના
વશ થઈને પોતાના સ્વામીનાજ લાલની ખાખનો જાણવે છે. તે મુજબ અષ્ટંગી
સત્યપુરૂષનું ધ્યાન કરવાનું નહીં બતાવતાં, માયાએ પોતાના વશમાં રાખવા
નીમીત્તે નિરંજન નિરાકારનું ધ્યાન વિષ્ણુજીને બતાવ્યું. તેમાં વિષ્ણુજીનો
કાંઈ પણ દોષ નથી. કેમકે તે ખાખતથી તે અજાણ હતા.

વિષ્ણુજીને ધ્યાનમાં દર્શન કરાવી અષ્ટંગીએ શંકરજી પાસે આવી
પુછ્યું કે, હે વત્સ તમારી પું ઇચ્છા છે, જો ઇચ્છા હોયને વર માંગો. ત્યારે
શંકરજીએ વિનંતી કરી જણાવ્યું કે:—

ઓમાઇ

હો જનુની યહ શ્રીજ દાયા, કબહુન ખીમસે હમરી કાયા
કહે જનુની એસે તુમ હોઇ, સાધકુ યોગ કહું મે સિધ
ન્યાં હોં પૃથ્વી આકાશ સ્નેહી, વહાંતકમિનસે ન તુમરી ગિહી
(અનુરાગ સંગર)

હો માતાશ્રી તમે મારાપર દયા કરીને એવું વરદાન આપો કે, મારી કાયા સદા સર્વદા જીવી ને તેવી રહે ને મારી કાયાનો નાશ થાય નહિ. તેથી માતાએ યોગ કીયા બતાવીને જણાવ્યું કે, જ્યાં સુધી પૃથ્વી આકાશ રહે ત્યાં સુધી તમારી દેહ પ્રતન થશે નહીં. એ મુજબ શંકરજીને વરદાન આપ્યું.

હવે વિષ્ણુજીની પાસે બ્રહ્માજી આવ્યાને કહ્યું કે, હે બ્રાતૃ તમારા પર આપણી માતા પ્રસન્ન થઇને ત્રિલોક્યના અધિષ્ઠાતા નીમ્યા છે, તે મારાપર અસત્ય કામણના અભાવથી અપ્રસન્ન થઇને આપ દીધો છે; મેંથી તેનો અનુમત્ત તમે જો કરો તો મારી પ્રજાને સુખ થાય, ને તેમનું બહું થાય. એવા વચનો બ્રહ્માજીનાં સાંભળ્યાં ત્યારે વિષ્ણુજીએ બ્રહ્માજીને સંતોષ આપ્યો કે, હો બ્રહ્માજી તમે મારા વડીલ બંધુ છો ને હું આપનો, લઘુ બન્ધવ છું, માટે આપની સેવા તન મનથી કરીશ સંસારમાં જ્યાં કયા, કિર્તન, હોમ, યજ્ઞ, તીર્થ વૃત ઇત્યાદિ કાર્ય મારા નિમિત્તે થશે તે સર્વ આપના વંશના દ્વારેજ થશે. અર્થાત્ બ્રાહ્મણના વગર કોઇપણ કાર્ય થશે નહીં. જે કોઇ બ્રાહ્મણને પ્રસન્ન કરશે. તેનાપર હું પ્રસન્ન રહીશ. ઇત્યાદિ વરદાનથી આપનો અનુમત્ત કર્યાવી બ્રહ્માજીને શાન્ત કર્યા. તેથી બ્રહ્માજીએ જણાવ્યું કે:—

સોરઠા

બ્રહ્મા ભયે આનંદ, જબહી વિષ્ણુ અસ ભાંખેઉ;
મીટેઉ મીતકો દ્વંદ, શાખા હમરિ સુખી ભયે.

(અનુરાગ સાગર)

હે બ્રાતૃ મારાપર તમે દયા કરી તેથી આપનો મહેત્તે હમકાર

માનું છું. કેમકે એ મુજબ થવાથી મારા ચિત્તની વ્યથતા શાન્ત થઈ. હવે હમારી સાખા (વંશ) સુખી થશે, જેથી આનંદમાં નિમગ્ન બન્યા. તેનો પ્રત્યક્ષ પુરાવો દુનીયામાં ચાલતા આવેલો છે કે, 'બ્રાહ્મણ શિવાય વિષ્ણુજીની પૂજા ઇત્યાદિ તેમનું કંઈપણ કાર્ય થતું નથી એ નિર્વિવાદ છે. વિગેરે હકીકત છે.

—સત્તમ—રત્ન: સંપૂર્ણ—

અષ્ટમ—રત્ન:

ચાર ખાનીના ચોરાશી લક્ષ ચોનીના જીવો આદ્યશક્તિ તથા ત્રિદેવોએ ઉત્પન્ન કર્યા તેનું તથા સ્વર્ગ નર્કસ્થાનનું વિવરણ.

—માયા શ્રૃષ્ટી સંબંધે—

હવે માયાશ્રૃષ્ટી સંબંધે વિવરણ કરું છું કે, આ માયાશ્રૃષ્ટીના રચનાર અનિષ્ટાના સ્વામી કારણરૂપ નિરંજન નિરાકાર તથા આદ્યશક્તિ છે, ને કાર્ય-રૂપ રાજ્ય કારભાર ત્રિલોક્યનો ચલાવનાર 'બ્રહ્માજી-વિષ્ણુજી-તથા શંકરજી એ તેમના ત્રણઅંશ જગતના પ્રાધાન્ય છે. તેથી તેમના (ત્રિદેવના) સ્થાનને બીજું ત્રિદેવ-સોહં સ્થાન ગણેલું છે, તેમના હસ્તમાં ત્રિલોક્યની ખાજી સોંપેલી છે; તેમાં વિષ્ણુજી શ્રેષ્ઠ અધિકારી છે. તેથી માયાશ્રૃષ્ટીને ખેલાડીયોના સાદબ્ય તેઓ ઉત્પન્ન કરે છે, સ્થિતિમાં લાવે છે, ને બાદ સંકલ્પ લે છે, અર્થાત્ ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ ને લય કરે છે માયાશ્રૃષ્ટીમાં નાના પ્રકારની કર્મ-જાળ બનાવી ચોરાશી લક્ષ ચોનીના જીવોને ફાંદામાં નાંખી સ્વર્ગ-નર્કના ભોકતા બનાવે છે. જેથી જન્મ મરણનું અસક્ષ દુઃખ જીવોને

ભોગવત્તુ પડે છે. એ માયાશ્રુષ્ટીપર પિતા નિરંજન તથા પુત્ર વિષ્ણુજી એક અધિકારી બની રાજ્ય કરે છે. તેમની નિર્ગુણ તથા સગુણ સ્વરૂપે સમસ્ત સંસાર પુજન-વંદન-સ્તુતિ કરી રહ્યા છે. નિર્ગુણ સ્વરૂપે નિરંજન નિરાકાર પરમેશ્વર તથા ખુદા છે, ને સગુણ સ્વરૂપે વિષ્ણુજી-રામચંદ્રજી. કૃષ્ણજી ઇત્યાદિ સશરિર પરમેશ્વર રૂપે છે. નિર્ગુણ નિરંજન નિરાકાર-યોગી, યતિ સંત, માહાત્મા, મહાન પુરૂષોને યોગ સમાધિ દ્વારાએ જોવાનિ સ્વરૂપે દર્શન આપે છે, ને સગુણ વિષ્ણુજી-સમસ્ત હિંદુ-મુસલમાન-ઇશાઈ-મુસા ઇત્યાદિ ધર્માવલંબી પુરૂષોને દર્શન આપે છે. માયાશ્રુષ્ટીના જીવો સદેવ તેમના બંધનમાં છે, તેથી જીવોને બંધનમાંથી મુક્ત થવું ધણુંજ મુશ્કેલી ભરેલું છે; માટે સદ્ગુરુનો માર્ગ પ્રતિ શોધવું કરી, સત્-સમાગમ-સત શાસ્ત્રદ્વારે માયાશ્રુષ્ટીની ઉપાધિથી રહિત થવા તથા અચળ ધર પ્રાપ્ત થવા દરેક મનુષ્યે પુરૂષાર્થ કરવું એજ સત્ય છે. એ યોજનાથી સદ્ગુરુની સત્ય-ભક્તિ ભાવના પ્રભાવે સત્યપુરૂષના સત્યલોકને (અચળ ધરને) પ્રાપ્ત થવાશે, ને જન્મ મરણના જે અસદ્ય સંકળો છે તેનાથી છુટકારો થશે. અર્થાત્-જીવન મુક્ત થવાશે. એ માયાશ્રુષ્ટીના બંધનમાંથી મુક્ત કરનાર સાચા સદ્-ગુરુ કબીરસાહેબ તેમજ અંશ-વંશ-સ્થાપન કરેલા છે તે છે. તે સિવાય છુટકારો નથી તેથી તેમના શરણે જવું એ સર્વોત્તમ છે.

એ માયાશ્રુષ્ટીના ઉત્પન્ન કર્તા આદ્યશકિત (આદ્યા-આદિભવાની અષ્ટંગી-માયા-લીલા) તથા બ્રહ્માજી, વિષ્ણુજી, શંકરજી એ મુખ્ય ચાર મણેલા છે. તે ચારેએ મળી ચારખાની ચોરાશી લક્ષ યોનીના જીવ ઉત્પન્ન કર્યા છે. તેનું પ્રમાણ તથા વિવરણ આ નીચે દર્શાવેલું છે:—

ચોપાઈ

તબ માતા અસ બચન ઉચ્ચારા, રચલુ શ્રુષ્ટી તુમ તીનો બાલા
ઈંડેજ ઉત્પન્ન કીનો માતા, બ્રહ્મા કીનો પીંડેજ ઉત્પાના
ઉષમજ ખાની વિષ્ણુ વ્યવહારા શીવ સ્થાવર કીન્દ પસારા
ચોરાશી લક્ષ યોની કીના, આધાજલ આધા થલ દીના

(અનુરાગ સાગર)

પ્રથમ ઇંડિજખાની આઘશક્તિએ ઉત્પન્ન કરી. ઇંડિજ-ખાની એટલે જ ઇંડાથી જીવની ઉત્પત્તિ થાય છે. તેને ઇંડજખાની કહે છે.

બીજી પીંડજખાની બ્રહ્માજીએ ઉત્પન્ન કરી. પીંડજખાની એટલે જ પીંડ (સરીર) થી જીવની ઉત્પત્તિ થાય છે તેને પીંડજખાની કહે છે.

ત્રીજી ઉગ્મજ (ઉદ્ભિજ) ખાની વિષ્ણુજીએ ઉત્પન્ન કરી. તેમાં કીડી, મકાડી, મચ્છર, મક્ષિકા, અળશીયા ઇત્યાદિ જીવા જીવ જન્મ ઉત્પન્ન થાય છે તેને સમાવેશ છે.

ચોથી સ્થાવરખાની શિવજી (શંકરજી-મહાદેવજી) એ ઉત્પન્ન કરી. એ સ્થાવરખાની એટલે તેમાં ગ્રાહ પહાડ ઇત્યાદિનો સમાવેશ છે.

ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ અષ્ટગ્રી તથા ત્રિદેવાગ્ર્ય ચારખાની ઉત્પન્ન કરી. તે ચારખાનીમાં ચારાશી લક્ષ્યોનીના જીવો ઉત્પન્ન થયેલાં છે. તેનું પ્રમાણ પણ નીચે દર્શાવેલું છે.—

ચોપાઈ

નવ લક્ષ જલકે જીવ બખાના, ચતુર્દશ લક્ષ પક્ષી પરવાના
કર્મ કીટ સત્તાઇશ લાખા, તીસ લક્ષ અસ્થાવર ભાંખા
ચતુર્લક્ષ પીંડજ પરવાના, માનુષ દેહ પરમપદ બના
ઔર ચોની નહી પરમપદ પાવે, તત્વહીન બહોં ભટકા ખાવે
(અનુજ્ઞા સમર),

નવ લક્ષ ચોની જલના જીવોની છે, ચાદલક્ષ્યોની પક્ષીના જીવોની છે, તીસ લક્ષ્યોની સ્થાવર પદાર્થોની છે, સત્તાવીસ લક્ષ્યોની કર્મ-કીટ ઇત્યાદિની છે, ને ચાર લક્ષ્યોની પીંડજખાનીના જીવોની છે. (એ પીંડજખાનીમાં મનુષ્યનો પણ ગણેલા છે.) મળી ચારાશી લક્ષ્યોની-ચારખાનીની છે.

એ ચારાશી લક્ષ્યોનીમાં શ્રેષ્ઠ મનુષ્ય ચોની છે કેમકે તેમાં જ્ઞાન, બકિત વેરાગ્ય, ક્રમા, શીલ, સત્તેષ, વિવેક, વિચાર ઇત્યાદિ ગુણો સમાયેલા છે; તેથી મનુષ્ય ચોનીએ મોક્ષ થવાના સાધનનું કાર છે, માટેજ મનુષ્ય ચોનીને સર્વોત્તમ ગણેલી છે. દેવ ઇત્યાદિ

પણ તે ચોનીની આસા રાખે છે, પણ તેમને દુર્લભ છે. હવે એ ચારે ખાનીમાં કયા ને કટલા તત્વોનો સમાવેશ થયેલો છે. તેનું પ્રમાણ નીચે દર્શાવવામાં આવેલું છે:—

છંદ

અચલ ખાની તત્વ એકહી, તત્વ જલકા થેગ હો;
ખાની ઇંડજ ત્રીન તત્વહે, આપ વાયુ તેજ હો.

સોરકા

ઉષમજ તત્વ દો આય, વાયુ તેજ સમ બનીયે;
પીંડજ ચાર સમાય, પૃથ્વી તેજ આપ વાયુ સમ.

ચોપાઠ

પીંડજ નરકો દેહ સંવારા, તાતે પંચ તત્વ વિસ્તારા
તાને જ્ઞાન હોય અધિકાઈ, ગહે નામ સત્યજોક્ષી જઈ
(અનુરાગ આગર)

(૧) સ્થાવર ખાનીમાં, એક તત્વ ફક્ત જલતત્વ છે. (૨) ઉષમજ (ઉદ્ભીજ) ખાનીના જીવોમાં વાયુ તથા તેજ તત્વ મળી બે તત્વો છે. (૩) ઇંડજ ખાનીના જીવોમાં વાયુ, તેજ, જલતત્વ મળી ત્રણ તત્વો છે. (૪) પિંડજ ખાનીના જીવો (ગાય-ભેંસ-વાઘ-સિંહ-બકરા ઇત્યાદિ પશુ) માં વાયુ, તેજ, જલ, પૃથ્વી તત્વ મળી ચાર તત્વો છે. મનુષ્ય ચોનીને પણ પીંડજ ખાનીના જીવ ગણેલા છે, પણ સર્વોત્તમ હોવાથી આકાશ, વાયુ, તેજ, જલ, પૃથ્વી એ પંચતત્વ મુકેલા છે. ઇત્યાદિ ચાર ખાની-ચોરાશી લક્ષ્યોની ઉત્પત્તિ કરેલી છે. તેનો ફક્ત સારાંશ અત્રે દર્શાવેલો છે. એ ચાર ખાનીના જીવો નીમીત્તે બ્રહ્માજીએ જગત રચના કઈ કરી છે, તેનો સારાંશ નીચે દર્શાવેલો છે. ક્રમકે તે મુખ્ય મોટા અંશ છે, તેથી તેમનો અધિકાર છે.

ચોપાઠ

આડસઠ તીર્થ બ્રહ્મા થાપા, કર્મ અકર્મ પુન્ય આ પાપા
સહ રાશિ નક્ષત્ર સજ્જાગ્રશ, સાતવાર પંદ્રહ તિથિ લાગસ

આરૈંક યુગ પ્રુની બાંધેલ તાની ધરી કંડ સ્વાસા ઉનમાની
કાર્તિક માધ પ્રુની કહી દીના, યમ બાજી કોઇ વીરલે ચીના
તીર્થ વ્રતકાલાંપુ મહાતમ, તમે ન બર્મ ચીત નહી પરમાતમ
વેદ શાસ્ત્ર સમમે કંઠાવા, યહ વિધ જીવન કે અદ્વિત્રાવા
બ્રીન સત્યગુરુ જીવ બંધે નહી બાધ સત્યશબ્દ બ્રીનયમ મુખજાધ
જ્યોં લગ પુરૂષ ડોરના લલમ, ત્યોં લો જ્યન ફીર અવતરહી

(અનુરાગ સાગર)

આરવેદ, આર ઉપવેદ, આર કિતાબ, પટશાસ્ત્ર, અષ્ટાદશ પુરાણ, અ-
ડસઠ તીર્થ, વ્રત, નેમ, હોમ, હવન, યજ્ઞ બલિપ્રદાન આચાર, સાતવાર,
પંદરતિથિ, બારમાસ ચારયુગ, કર્મ, ધર્મ નવગ્રહ, ચારમુકિત, ચારજ્ઞાન,
મંત્ર-સુમંગલ, નર્ક, સ્વર્ગ ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ, જગતમાં કર્મજાળ કરીને કાચા તંબો
ના જીવોને રંગ આપી કાંઠામાં નાંખ્યા છે; અને તેમના પર પંચદેવ (નિરંજન
આદ્યશક્તિ-બ્રહ્માજી-વિષ્ણુજી-શંકરજી) રાજ્ય ચલાવે છે. તેમનું પુજન, વ-
હન, સ્તુતિ, યજ્ઞ, હોમ, ઇત્યાદિ સર્વ જગત કરી રહેલા છે. તેથી તેમના બલ-
સાગર રૂપી રાજ્યમાંથી કોઇ પણ જીવ સુખ આગર (સત્યલોક) માં જમશકતો
નથી. અર્થાત્ તેમના ઝપાટામાંથી કોઇ પણ જીવ બચી શકતો નથી
માત્ર બચે ક્યારે કે જ્યારે સાચા સત્યગુરુના મત્યશબ્દ ગ્રહણ કરેતોજ.
તે સિવાય બચી શકતો નથી. જ્યાં સુધી સત્યપુરૂષના સત્યશબ્દની સોહ-
ડોર ગ્રહણ કરતો નથી, ત્યાં સુધી જીવ ચોરાશી લક્ષ્યોનીમાં ભટકા ખાય
છે; અને જન્મ મરણનું અસઘ દુઃખ ટળી શકતું નથી. માટે સાચા સદ્-
ગુરુનો સત્યશબ્દ ગ્રહણ કરવો કે જેથી આવાગવનનો જન્મ મરણનો ફેરો
ટળી રહીત ધર પ્રાપ્ત થાય. એ રહિત ધર પ્રાપ્ત થવા માટે જીવોને ચોગ્ય
જ્ઞાન સુબોધ દ્રીઢાવા સદ્ગુરુ કબીર સાહેબ અનેક યુગોમાં જગતમાં
પધારેલા છે. તેઓશ્રીએ ધણા જીવોની તારણગતિ કરેલી છે, તેમજ સત્ય-
પુરૂષની સત્યબક્તિ કરવાનો પ્રચાર વધારવા સદ્ગુરુ કબીરસાહેબ દ્વારા
ચારગુરુ (સહનેજી ગોસ્વામી, બકેજી ગોસ્વામી, ચતુર્જીજદાસજી ગોસ્વા-
મી તથા ધર્મદાસજી ગોસ્વામી) ને સિધ્ધ કરી ગુરુવાદ આપી ચારે

યુગમાં અંશ-વંશને સ્થાનાપન કર્યા છે. તે પૈકી હાલ કલિયુગના ચાલુ વર્તમાન કાળમાં શ્રીયુત્તર ધર્મદાસજી ગોસ્વામીના દ્વાદશમા વંશ શ્રી સત્યયુગ શ્રી સત્યાચાર્ય શ્રી. વંશ પ્રતાપ. પ. શ્રી. હજુર સદેવ શ્રી. ૧૦૮ શ્રી ઉચ્ચનામ સાહેબ ગાદિપતિ છે. તે ધર્મના પ્રચાર કરી રહેલા છે; ને જ્ઞાનોપદેશ આપી સત્ય માર્ગ દર્શાવી જીવોને મુક્તિ આપે છે; તેમજ રક્તિ ધરને પ્રાપ્ત કરાવે છે. એવા વંશ પ્રતાપ પ. શ્રી. ઉચ્ચનામ સાહેબને કોટ કોટવાર પ્રણામ કરું છું. હો સત્યયુગ આપ કૃપા કરી સ્વીકારશો, ને મમ ગરીબ દાસનું જીવસાગરનું અમલ્ય સંકષ્ટ કાપશો. આપના ચરણાવિંદમાં સદાય ધ્યાન રખાવશો, એવી મારી નમ્ર અરજીથી વિનંતી છે તે સ્વીકારશો. અસ્તુ:—

એ મુજબની માયા શ્રુષ્ટી ઉત્પન્ન થવાથી પહેલું જીવ-સોહંસ્થાન પૃથ્વીપર પ્રગટ થયેલું છે. એ માયા સૃષ્ટીનો ચારાશી લક્ષ થોનીનો ધણો વિસ્તાર છે, તે પૈકી રહેજ સારાંશ અત્રે દર્શાવેલો છે. જગત્તી આદિથી લેઈ, જીવો ઉત્પન્ન થયા ત્યાં સુધીમાં એકંદર દશ સોહંસ્થાન સદયુગ કમ્પીર-સાહેબે દર્શાવેલા છે. એ દશ સોહંસ્થાન, એકવીસ બ્રહ્માંડ, પૃથ્વીની એકંદર રચનાનું, અંશ, વંશના સ્થાનોનું તથા ચારવેદ, ઉપવેદ, ચાર કિતાબ, સાઠ તથા તે સિવાયના ચાર યુગ, શાસ્ત્ર, પુરાણ ઇત્યાદિના સારાંશનું વિવરણ આગળ દર્શાવવામાં આવેલું છે. એ જગત રચના પૈકી પ્રથમ સ્વર્ગ-નર્કની હમીકત અત્રે દર્શાવેલી છે તે નીચે મુજબ છે:—

—સ્વર્ગનું સંક્ષિપ્ત વિવરણ—

(૧) વૈકુંઠ પુરી—એ સુમેરુ પર્વતના ઉપર પૃથ્વીથી સાઠ સહસ્ર યોજના ઉપર ઉચ્ચસ્થાને છે, તેના નીચે દશ (૫૨ માયા) અશનું સ્થાન તથા દેવતાઓની પુરીયો તથા સીધોના સ્થાન છે. એ વૈકુંઠને મુસલમાની કિતાબમાં મલકુત સ્થાન ગણેલું છે. તે સ્થાન વિષ્ણુજીને વિશ્રામ કરવાનું સંદર રમણિક સ્થળ છે, તેના વચ્ચે વચ્ચે વિષ્ણુજીનું સિંહાસન છે. તે સિંહાસન ઉપર વિષ્ણુજી મહારાજ માયાવી સ્વરૂપે બિરાજે છે. તેમના હરબારમાં બ્રહ્માજી, શંકરજી, ઇશ્વર, વરુણ, કુબેર, યમરાજ, દેવતા, ઋષી-

મુનિ ઇત્યાદિ હજાર રહે છે. તેમને સર્વ શક્તિમાન, જગવાન, નારાયણ, વિષ્ણુજી, હત્યાદિ સહજ નાચોથી સર્વ જગત્ પુનઃ, વંદન, સ્તુતિ, ઇત્યાદિ શ્રુણુવાદ કરી રહેલા છે. તેમની માથાએ સમગ્ર સંસારને ઘેરી લીધી છે. તેમનામાં આકાશ, પૃથ્વી, પાતાલાદિ લોકમાં પવન વેગે જવાની શક્તિ છે. હસ્તમાં શંખ, સુદર્શન ચક્ર, મહા, મધ્ય, સારંગ ધનુષ્ય ઇત્યાદિ ખારણુ કરેલા છે; તે શસ્ત્રો શત્રુઓપર વાપરે છે. જ જ સ્થળે તેમના અક્તોને વેરી લેખી દુઃખ દે છે, તે તે સ્થળે પોતાના તાલન મદ્દપર સ્વાર થઇ તેમનું દુઃખ દુર કરે છે. ગદ્દજી એવા શિવગામી છે કે, એક પલ માત્રમાં સવાલસ થીજન મગન કરે છે. સપ્તદ્વીપ આકાશ વિગેરેના (સુખ્ય સપ્તદ્વીપ સિવાયના) સમસ્ત રહીશો તેમના અધિકાર નીચે છે. તે વૈકુંઠમાં સિંહાસન ઉપર આસિદ થઇ જીવોને પાપ-પુન્યના ફળ આપવા કોઇને સ્વર્ગ કોઇને નર્ક કરાધી પ્રમાણે ન્યાય કરે છે, ને તે સુજગ્ય ફળ જીવો ભોગવે છે. વિષ્ણુજી ત્રિલોક્યનું રાજ્ય ચલાવે છે, તેથી જગત્ના કર્તા સ્વામી કહેલા છે; ને જગત્ના પાલણુ કર્તાનો અધિકાર તેમનો છે. ત્યાં સામીપ્ય મુક્તિનો વાસો છે, ને પોતાની પત્નિ-લક્ષ્મીજી સહિત વૈકુંઠમાં તે બિરાજમાન છે.

(૨) બ્રહ્મપુરી—બ્રહ્માજીને રહેવાનું પવિત્ર સ્થાન છે. ત્યાં સાવિત્રીજી સરસ્વતી, નારદ, વિદ્યાના, તથા અઠમાસી હજાર ઋષીમુની વિગેરે રહે છે. એ બ્રહ્માજી જગત્ના ઉત્પત્તિ કર્તા કહેલા છે. તેમના કૃપથી બ્રાહ્મણની ઉત્પત્તિ શ્રેષ્ઠ કહેલી છે. એ બ્રહ્મપુરીને બ્રહ્મ સદન-આનંદવન-અદનખાગ વિગેરે કહે છે. ત્યાં પુન્યવાન પુરૂષો જાય છે. તેમનું વાહન હંસનું છે. વિગેરે હઠીકત બ્રહ્મપુરીની છે.

(૩) શિવપુરી (કેલાસ) શિવજી (શંકરજી—મહાદેવજી) ને રહેવાનું સ્થાન છે. ત્યાં હમા-પાર્વતીજી (સતિ) ગણપતિ, કાર્તિકસ્વામી, હૃત-જેરવ-પીશાચ ઇત્યાદિ સહ રહે છે. તેમને ભોજાનાથ પણ કહે છે. તેમનું વાહન નંદી (વૃષભ—પોઠીયો) છે. તે જગત્ના લયકર્તા કહેલા છે. ત્યાં મોગિ યતિ, તપસ્વી ઇત્યાદિ પુરૂષો જાય છે. ઇત્યાદિ હઠીકત શિવપુરીની છે.

(૪) કૃતિમ માન મરોવર-ત્યાં દક્ષિણ (પરમાયા) નું સ્થાન છે. ને ચોસઠ સહસ્ત્ર યોગિણી સહીત ત્યાં રહે છે. તે સ્થાનને નાસુત સ્થાન ગણેલું છે. એ સ્થાન પૃથ્વીથી છત્રીસ હજાર યોજન ઉપર સુમેરપર્વતપર છે. ત્યાં સાલોક્યમુકિતનો વાસો છે, ને શકિત ઉપાસકના પુરૂષો ત્યાં જાય છે. તે સ્થળે લોકપાંજીઘાટ રોકી પ્રગટ માયા તથા ચોસઠ સહસ્ત્ર યોગિણીઓ સહીત રહેલા છે, ઇત્યાદિ હકીકત માનસરોવરના છે.

ઉપર દર્શાવેલા સ્થાનોના નીચે ચારપુરીઓ દેવતાઓની પણ છે. તેનું સંક્ષેપ્તમાં વિવરણ આ નીચે દર્શાવવામાં આવેલું છે.

એ ચારપુરીઓ પૃથ્વીથી સોળ માહસ્ત્ર યોજન ઉપર સુમેર પર્વત પર છે. તેના નામો:—

(૧) અમરાવતી પુરી (૨) વાઙ્માવતી પુરી (૩) અલકાપુરી (૪) ચમપુરી.

એ મુજબ ચારપુરીઓ છે. તેમાં કઇપુરીમાં કોણ રાજ્યાધિકારી છે તથા ત્યાં ક્યા પુરૂષો રહે છે. તે પણ નીચે દર્શાવેલું છે.

(૧) અમરાવતીપુરીમાં ઇન્દ્રરાજ રાજ્ય કરે છે. તેમની સાથે ત્રીસ કોડ દેવતા-તથા ઇન્દ્રાણી સહિત રહે છે તેપુરીની શેખા અત્યંત ઝગમગાહટ છે. ત્યાં કામધેનુ, ઐરાવતદાથી તથા કલ્પવૃક્ષ છે, અને રાજા મુચિ-શેષુકા ઇત્યાદિ ઘણી અપ્સરાઓ તેમના દરબારમાં હાજર રહે છે. જ્યારે કોઈ તપસ્વી તપ આદરે છે, ત્યારે ઇન્દ્રરાજ અપ્સરાઓને સ્વર્ગમાંથી તપ ભંગ કરવા સાર મોકલે છે. ત્યાં પુન્યવાન મનુષ્ય જાય છે, પણ તેનું પુન્ય પરવારથી ફરી મૃત્યુલોકમાં તે જન્મ ધારણ કરે છે. તેથી તે સુખ પણ શ્રેષ્ઠ ગણાય નહિ. એ પુરી સુમેર પર્વતપર પૂર્વ દીશાની બાજુ એ છે તેનો વિસ્તાર ઘેરાવે ચોવીસ હજાર યોજનનો છે, ત્યાંથી સુર્ય હૃદય થાય છે. સુર્યનું ચલણ એકવીસ હજાર યોજનનું ગણેલું છે. વિગેરે હકીકત અમરાવતી પુરીની છે.

(૨) વાણાવતીપુરીમાં વણ રાજ રાજ્ય કરે છે. ને સસુદ્ર પાછળ તેમનું સ્થાન છે; ને મેઘમાળા-પરિવાર સહિતનો ત્યાં વાસો છે, ત્યાંથી મેઘ ચઢી આવી પરજન્ય વરસાવે છે. તે પુરી સુમેરપર્વત ઉપર પશ્ચિમ દીશાની બાજુએ છે, તેનો વિસ્તાર-ઘેરાવો પાંચ હજાર ચોજનનો છે; ત્યાં સુર્ય પરિક્રમણ કરી અસ્ત પામે છે. વિગેરે હકીકત વાણાવતી પુરીની છે.

(૩) અલકાપુરીમાં કુબેર ભંડારી રાજ રાજ્ય કરે છે. ત્યાં ધ્રુવજીનું મધ્ય-પૃથ્વીમાં સ્થાન છે, ને યક્ષો વિગેરે તેમનો પરિવાર સહ અલકાપુરીમાં વાસો છે. ત્યાં અશ્વમેધ ઇત્યાદિ કરે છે, તેવા પુન્યવાન પુરુષો જાય છે. તે સુખ પણ થોડાજ દિવસને માટે છે, કેમકે પુન્ય પરવારથી કરી જન્મ લેવો પડે છે. એ પુરી સુમેરપર્વતપર ઉત્તર દીશાની બાજુએ છે, તેનો વિસ્તાર ઘેરાવો સોળ હજાર ચોજનનો છે; ત્યાં સુર્ય-મધ્યાન્હકાળે પરિક્રમણ કરી આવે છે. ઇત્યાદિ હકીકત અલકાપુરીની છે.

(૪) યમપુરીમાં યમરાજ રાજ્ય કરે છે, ત્યાં ચોરાશી યમ-કુત તેમના સામિધ્ય હાજર રહે છે; જેમાં ચૌદ યમ સુખ્ય ગણાય છે. તે સર્વ પાપીયોને શિક્ષા-દંડ દેવા નિમિત્તે પકડવા સાર પૃથ્વીમાં વિચરે છે, ને જે પાપી જીવોનું મરણ થાય છે. તેમને યોગ્ય ન્યાય આપી વિષ્ણુજીની આજ્ઞાથી ચોરાશી નર્કના કુંડમાં જણે જેવા પાપ કર્યા હોય તેવા દંડ દેવા ખાતર તે કુંડોમાં દુઃખ ભોગવવા સાર નાંખે છે. એ ચોરાશી કુંડો પાપી-જોના નિમિત્ત પાતાલાદિમાં ઉત્પન્ન કરેલા છે. જેનું વિવરણ વિસ્તાર પુર્વક દીપકસાગર નામના ગ્રંથમાં આપવામાં આવેલું છે. પણ અત્રે ફક્ત સારાંશ તરીકે હકીકત દર્શાવી છે, કેમકે તે બાબતથી સર્વ જ્ઞાતા છે.

એ કુંડો પાપિષ્ઠ જીવોના શાસન નિમિત્તે બનાવેલા છે, ને અનેક ક્રમો ભોગવવા ફાંદા નાંખ્યા છે. જેવાં જે કર્મ કરે છે. તેને તેવાં ફળ ભોગવવાં પડે છે. અર્થાત્ નાના પ્રકારની કર્મ-જાળથી જીવો અત્યંત કષ્ટ વેઠતા જતાં આવાગવનનું દુઃખ મટતું નથી. ફક્ત ગુરૂ સિવાય આ જગતમાં કાંઈ પણ છોડવનાર નથી એસર્વના જાણ બહાર નથી. એ સ્થળે ગુપ્ત દ્વારે

પાતાલમાં-પાતાલ પાંછના નાદે ત્રિદેવ-તથા ચોરાશી દુતોની ચોષ્ટી છે. ઇ-ત્યાદિ હકીકત યમપુરીની છે.

ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ સ્વર્ગ-નર્કની સાર રૂપે હકીકત દર્શાવી છે. જેવી રીતે સત્યપુરૂષના સુત-અંશ-વંશ ઇત્યાદિને દ્વીપ દ્વીપાંતરના રાજ્ય આપી સ્થાનાપન્ન કર્યા હતા, તેવી રીતે સ્વર્ગ-મૃત્યુ-પાતાલ-ગૌલોક ઇત્યાદિની રચના કરી દ્વીપ દ્વીપાંતરમાં બ્રહ્માજી વિષ્ણુજી-શીવજી એ ત્રણ મુખ્ય ને, તથા-વશુ-કુબેર ભંડારી યમરાજ ઇત્યાદિને પણ પેટા વિભાગમાં નિરંજને (ધર્મરાયે) પોતાના તેજઅંડના-ત્રિલોક્યના રાજ્યમાં સ્થાનાપન કર્યા; ને આપ સર્વથી ન્યારા રહી ત્રિલોક્યનું રાજ્ય ચલાવ્યું. અહીં અટલું તો જણાવવું ભાગ પડે છે કે, આઘા પોતાના ત્રણ સુતોને ત્રિલોક્યનો રાજ્ય કારનાર પ્રગટ સોંપી અંતર્ધ્યાન થયા. તે બાદ હકીકત જે બની છે તે નીચે દર્શાવવામાં આવી છે.

સત્યપુરૂષના સુત-નિરંજન હતા તેઓને રાજ્યાધિકાર મળવાથી સત્યપુરૂષનું નામ ગુપ્ત કર્યું હતું, તેવીજ રીતે ત્રણે બંધુઓએ (ત્રિદે-વોએ) પણ પોતાની માતાશ્રી (આઘાનું) નામ બીલકુલ છુપાવી દેઇ પોતાનું માહાત્મ વધાર્યું. તેથી આઘાએ ત્રણ પુત્રી તત્વ સંયોગથી રંભા સુચિ-રેણુકા ઉત્પન્ન કરીને સ્વર્ગમાં મોકલી, તેમણે દેવો ઇત્યાદિને મોહ પમાડીને પોતાના સ્વાધીનમાં કર્યા; અને માયામાં ફસાવી અષ્ટંગીએ પોતાની પુજા સમસ્ત સંસારમાં પ્રચલીત કરી. (જુવો અંબુસાગર.) એ પ્રમાણે પંચદેવ ત્રિલોક્યના શ્રેષ્ઠ અધિકારી બનીને સત્યપુરૂષનું નામ ગુપ્ત કરી મુક્તિદ્વાર રૂંધીને (બંધ કરીને) માયા સૃષ્ટીને બંધનમાં રાખી ઇત્યાદિ હકીકત છે.

—અષ્ટમ—રત્ન: સંપૂર્ણ—

નવમ્-રત્ન:

ત્રણે મૃદ્ધીની એકંદર રચના કેવી રીતની છે, તેમાં અંશ-વંશ
દશ સોહં સ્થાન, બ્રહ્માંડ ઇત્યાદિનો સમાવેશ કેવી રીતે
થયો છે તેનું વિવરણ.

પૃથ્વીખંડ, પંચમુદ્રા, અંબુસાગર ઇત્યાદિ ત્રિથાના આશ્રયથી હ-
ર્શાવવામાં આવે છે કે, પૃથ્વીના છેક તળીયે ઉનમુની સ્થાન છે, તે સ્થાન-
પર મન (ઇચ્છા) ના સ્વરૂપનું બંધારણ છે. તે ઇચ્છાના બંધારણપર પવ-
નનું સ્થાન છે, તે પવનપર મુખ્ય અથાહ પાતાળ દ્રીઢાવેલું છે. તે પાતા-
લપર મુળતેજ-ને તે તેજપર સત્યશબ્દ છે. એ સત્યશબ્દના આધારે
જલરંગજી-સુત (બ્રહ્મ-અંશ) નું સ્થાન છે, તે સ્થાન પૂર્ણ જગથી શેા
બાયમાન છે; તે સ્થાનને અક્ષતદ્રીપ કહે છે. ત્યાં પાતાલપાંજીઘાટનો દરવાર
છે, તે જલરંગજીની આશિકા લેઇ હમ સત્યલોક વાશી થાય છે.

એ જલરંગજી સુતના સ્થાનના ઉપર કુર્મ્હ-સુત (બ્રહ્મ-અંશ)
નું સ્થાન છે, તે સ્થાનને અક્ષય-દ્રીપ કહે છે. તે કુર્મ્હ-અંશ સમસ્ત
સંસારની રચના સામગ્રી લેઇ પ્રગટ થયેલા છે, તે કારણથી સત્યપુરુષના ભં-
ડારી ગણાયલા છે. તેમનું શરીર દ્વાદશ પાલંગ અંટલે અડાણું કોડ યોજન
વિસ્તારવાળું છે. તેમને સોળ મસ્તક તથા ચોસઠ હસ્ત-પાદ છે, તે પૃથ્વી ક-
રતાં બમણું (બેગણું) શરીર ગણેલું છે. તેનું કંઠલુંક વિવરણ નીચે
દર્શાવવામાં આવેલું છે.

૧ કોડ યોજનનું મુખાવિંદ છે.

૫૦ કોડ યોજનની પીઠ છે.

૨૫ કોડ યોજનનું હૃદય છે.

૧ કોડ યોજનની જીભ છે.

૪ કોડ યોજનના હસ્તપાદ છે.

૧૦ કોડ યોજનના અંગુષ્ઠ તથા નખ છે.

૭ કોડ યોજનનું પુંછ છે.

૯૮

ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ અડાણું કોડ યોજનનું શરીર તેમનું ગણેલું છે. ચારે દિશાએ હસ્ત-ચર્ણ છે, પુર્વ દીશાએ તેમનું મુખાવિંદ છે, પશ્ચિમ દીશાએ પુંછ છે, ઉત્તર દીશાએ તેમની કાયા છે, તેમના ત્રણ શીશ નિરંજન (ધર્મરાયે) છેદેલા તેના ત્રિગુણથી ત્રણ સુત (વંશ-બ્રહ્માજી-વિષ્ણુજી-શંકરજી) ઉત્પન્ન થયેલા છે, અને કૃતિમ કુમ્હ (કચ્છપ) પૃથ્વી પંચતત્વ, સુર્ય-ચંદ્ર, નક્ષત્ર, તારાણ ઇત્યાદિની ઉત્પત્તિ કુમ્હ અંશના ઉદરથી ઉત્પન્ન થયેલી છે. તેમના શીશ છેદન કરવાથી ચંદ્રની અમી સત્યપુરૂષે લેવા ફરમાવેલી છે, તેથી ચંદ્રની કળા વધધટ થાય છે. ને પુણિમાના દિવસે અમી નહીં મળવાથી તે ઉપવાસ કરે છે. તે દિવસે સત્યપુરૂષની ભક્તિ કરવાથી તે શાંતિમાં રહે છે, તેથી પુનમવૃત્ત આદિમાં ઉત્પન્ન થયેલું છે. તે વ્રત સદગુરુ કપીરસાહેબે જગત્માં પ્રગટ કરી પુણિમાનો દિવસ સર્વથી શ્રેષ્ઠ ગણેલો છે, તેથી તે દિવસે ચોકા ચારતી કરવી કરાવવી શ્રેષ્ઠ છે. કેમકે કુમ્હ અંશની પીઠ ઉપરથીજ ચોકાનું બંધારણ ગણાયલું છે. એ કુમ્હ અંશ જ્યારે કરવટ બદલે છે ત્યારે માહાપ્રલય થાય છે. એ કુમ્હ અંશનો અક્ષયદ્વીપ સોળ પાલંગ વિસ્તારવાળો છે. એ સ્થાનના ઉપર જળાશય ગહિર-ગંભીર છે, તેના પર મીન છે ને એ મીન ઉપર કૃતિમ-કુમ્હ (કચ્છપ) તેજ અંડના અંદર બિરાજેલા છે; તેથી એ દ્વીપને કચ્છપ દ્વીપ (લોક) કહેલો છે. ત્યાં ત્રિદેવ તથા ચોરાસી દુતોની પતાલ પાંજના નાકે ચોક્કી છે, ને મૂળ કુમ્હ અંશના ઉપરથી પૃથ્વીની નાળ બંધાય છે એ પૃથ્વીની નાળ સ્વાચ્છાસારથી બંધાય છે.

એ કૃતિમ કુમ્હ (કચ્છપ) ની પીઠપર દસ દિક્પાળ પૃથ્વીના રક્ષક મુકયા છે. તે દરેકની જાંચાઈ ૭ કોડ યોજન જેટલી ગણતા મુંઠ ત્રણ

કોડ યોજન વિસ્તાર વાળી કહેલી છે. તેમની દેહ પંદર કોડ યોજન જટલી છે. તેમને કૃતિમ કુર્મ્હ (કચ્છપ) ની પીઠપર મુકવાનું કારણ એ છે કે, તેના દબાણથી કુર્મ્હ (કચ્છપ) થી હલાય નહિ. એ કુર્મ્હ (કચ્છપ) પીઠ બદલેતો જગતનો પ્રલય થાય છે, જ્યારે પ્રલય થવાનો હોય છે ત્યારે કુર્મ્હ (કચ્છપ) કરવટ બદલે છે, ત્યાં સુધી આમન્યા રાખી બદલતા નથી. તે ચાલુ સ્થિતિમાં નહીં બદલવા સાડ તેમના પર જગતની રક્ષા સાડ આધાર રૂપ દશ દિક્ષાળ મુક્યા છે વિગેરે હકીકત છે.

કેટલાક અંથોમાં એમ પણ દર્શાવવામાં આવેલું છે કે, કચ્છપ ઉપર ગહ (ગાય,) ને ગાયપર મીન, મીનપર વરાહ, વરાહ ઉપર શેષનાગ, ને શેષનાગના મસ્તક ઉપર આગણપચાસ કોડ યોજનમાં પૃથ્વી તથા આગણપચાસ કોડ યોજનમાં સમુદ્રનું જળ છે. પણ આ ચાલુ અંથમાં ઘણા સામોનો એકમેક સાથે સંબંધ જોડાણ લેઈ કુર્મ્હ સુત (બ્રહ્મ-અંશ) ની પીઠપર જળ, જળ ઉપર મીન, ને મીનપર કચ્છપ, કચ્છપ ઉપર વરાહ, વરાહ ઉપર શેષનાગ, ને શેષનાગના મસ્તક ઉપર આગણપચાસ કોડ યોજનમાં પૃથ્વી તથા આગણપચાસ કોડ યોજનમાં સમુદ્રનું જળ એ મુજબ ગણેલું છે. તે પૈકી કચ્છપ સુધીનું વિવરણ આગળ દર્શાવી ગયા છીયે.

એ કચ્છપની પીઠપર વરાહ છે, ને વરાહની દાઢમાં પૃથ્વી છે. તે પૃથ્વી તેમની દાઢમાં રાઈ બરાબર જણાય છે. એટલો તેમનો વિસ્તાર છે.

એ વરાહના ઉપર શેષનાગ છે. તેમના એક હજાર મસ્તક, ને એક હજાર ફેણ તથા ૨૦૦૦ નેત્ર છે. તેમની દેહ પંદર કોડ યોજન જટલી ગણેલી છે. તેમને વાસુકી નાગ પણ કહે છે. જ્યારે પ્રલય થાય છે, ત્યારે વિષ્ણુ શેષનાગ ઉપર યતન કરે છે. જથી વિષ્ણુ શેષનાગ ભગવાન, માહા-વિષ્ણુ ગણાતાં તેમની નાભી (નાભ) કમલમાંથી બ્રહ્માજી ઉત્પન્ન થઈ, નૃસિંહસ્વરૂપી જગત્પત્ની ઉત્પત્તિ કરે છે. એ શેષનાગના મસ્તક ઉપર પૃથ્વી આગણપચાસ કોડ યોજન છે, તેમાં ચાંદ લોક, નવખંડ, સપ્તદ્વીપ છે, અને સપ્તસાગર પણ આગણપચાસ કોડ યોજન વિસ્તારમાં છે. એ સર્વેનું વિવરણ અનુક્રમે આ પૃષ્ઠે દર્શાવવામાં આવેલું છે.

(૧) ચૌદ લોકના નામ.

(૧) પાતાલ (૨) રસાતલ (૩) માહાતળ (૪) તલાતલ (૫) સુતલ (૬) વિતલ (૭) અતલ. એ સપ્ત પાતાલના લોક ગણેલા છે. એ સપ્ત પાતાલમાં સપ્ત નર્ક છે, જેમાં ચૌરાશી કુંડ રચેલા છે. તેમાં પાપીયોને સજ કરી રાખવાના સ્થાન છે. હવે ઉપરના સપ્ત લોકના નામ (૮) બુલ્લોક (૯) જુવલોક (૧૦) સ્વર્ગલોક (૧૧) મહલોક (૧૨) જીવલોક (૧૩) તપલોક (૧૪) સત્યલોક. એ ઉપરના સપ્તલોક મળી એકંદર ચૌદલોક ત્રિદેવ-નિરંજન-અક્ષરઅંશ સુધી એટલે આરપાલંગના તેજઅંડના રાજ્ય સુધી ગણેલા છે. (ટીપ:—૧૪ મું જે સત્યલોક ગણેલું છે. તે સત્યપુરુષના સત્યલોકના આશયથી કૃતિમ બનાવી જગતમાં તેજઅંડના રાજ્યમાં છે. પણ મૂળ સત્યલોક પહોપદ્વીપપર અલાહિદ છે. તે સુચનાર્થે ખુલાસો અત્રે લખવા ભાગ પડેલો છે.)

(૨) નવ ખંડના નામ.

(૧) દંદ્રિખંડ (૨) શૈલખંડ (૩) તામ્રખંડ (૪) ગભરિતખંડ (૫) નાગખંડ (૬) સૌમ્યખંડ (૭) ગાંધર્વખંડ (૮) આરણ્યખંડ (૯) ભારતાય (ભરત)ખંડ. એ મુજબ નવખંડ પૃથ્વી ગણેલી છે. તેમાં સપ્તદ્વીપ-સપ્તસાગરનો સમાવેશ છે.

(૩) સપ્તદ્વીપના નામ.

(૧) વૃષ્કરદ્વીપ (૨) સાલમીલ્લીદ્વીપ (૩) પ્લક્ષદ્વીપ (૪) કૌંચદ્વીપ (૫) કુશદ્વીપ (૬) સાંકલદ્વીપ (સીંગલદ્વીપ) (૭) જંબુદ્વીપ એ મુજબના સપ્તદ્વીપ છે. તેની આસપાસ સપ્તસાગર છે. એ સપ્તસાગરના નામ નીચે મુજબ—

(૪) સપ્ત સાગરના નામ.

(૧) રૂપસાગર (૨) મધિકસાગર (૩) રત્નાકરસાગર (૪) દધિસાગર (૫) સ્વાદિકસાગર (૬) ક્ષીરસાગર (૭) ક્ષારસાગર એ મુજબ સપ્તસાગરના નામ છે,

ઉપર દર્શાવેલા સપ્તદ્વીપના આસપાસ સપ્તસાગર છે તે દ્વીપ તથા : સાગર કેટલા કેટલા વિસ્તારના છે, કયા દ્વીપમાં કયા સાગર છે, તેનું વિવરણ પણ આ નીચે દર્શાવેલું છે.

દ્વીપના નામ	કેટલા કોડ યોજન વિસ્તાર	સાગરના નામ	કેટલા કોડ યોજન વિસ્તાર
(૧) પુષ્કરદ્વીપ	૭ કોડ યોજન	(૧) રૂપસાગર	૭ કોડ યોજન
(૨) સાલમીલીદ્વીપ	૫ " "	(૨) મધિકસાગર	૫ " "
(૩) પ્લેસદ્વીપ	૧૩ " "	(૩) રત્નાકરસાગર	૧૩ " "
(૪) કૌંચદ્વીપ	૯ " "	(૪) દધિસાગર	૯ " "
(૫) કુશદ્વીપ	૧૧ " "	(૫) સ્વાદિકસાગર	૧૧ " "
(૬) સાંકળદ્વીપ	૩ " "	(૬) ક્ષીરસાગર	૩ " "
(૭) જમ્બુદ્વીપ	૧ " "	(૭) ક્ષારસાગર	૧ " "
૭ દ્વીપ.	૪૯ કોડ યોજન	૭ સાગર	૪૯ કોડ યોજન

ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ સપ્ત દ્વીપમાં આગળ પચાસ કોડ યોજન પૃથ્વીનો વિસ્તાર છે. ને સપ્ત સાગર આગળ પચાસ કોડ યોજનમાં છે, તે ભાગમાં જળાશય છે. એટલે અર્ધ ભાગમાં પૃથ્વી ને અર્ધ ભાગમાં જળ છે.

એ આગળ પચાસ કોડ પૃથ્વી પર દેવતાઓ, ઋષી, મુની. ગાંધર્વ, યક્ષ, કિન્નર, ગણ, મનુષ્ય, જીવ. જંતુ, પશુ, પક્ષી. જલચર, યલચર ઇત્યાદિ વસેલા છે. એ સ્થાનને પહેલું જીવ સોદસ્થાન મણેલું છે. તેમાં અનેક ધર્મો પ્રચલિત છે, તે સર્વ નિરંજન નિરાકાર, તથા તેમના અનુયાયીઓ ત્રિદેવના ઋષીમુની, મહાત્માઓએ ચલાવેલા છે.

પૃથ્વી પર અષ્ટ કુલ પર્વત પણ છે તેના નામ તથા કઈ દિશા તરફ છે, તેની સારાંશમાં હકીકત નીચે દર્શાવેલી છે.

(૫) અષ્ટકુલ પર્વતના નામ.

(૧) રત્નાચલ—ઉત્તરે

(૨) હિમાલય—ધ્રુવાનકોણ

(૩) ઉદ્યાચલ—પૂર્વે

(૪) મધ્યાગિર—અગ્નિકોણ

(૫) મંદ્રાચલ--દક્ષિણ

(૬) ખરનીનંદ--તેરત્ય ડોણ

(૭) અસ્તાચલ--પશ્ચિમ

(૮) સુમેર પૃથ્વીના મધ્યભાગમાં

એ અષ્ટકુલ પર્વત પૈકી આઠમો સુમેર પર્વત છે. તેનાપર દેવતાની પુરીયો, સ્વર્ગ, વેંકુઠ, બ્રહ્મપુરી, વિષ્ણુપુરી, શિવપુરી ઇત્યાદિની રચના છે. તેના ઉપર સર્વ અંશ વંશના સ્થાનો છે. તેથી સુમેર પર્વતનું જ ક્ષત અન્ને વિવરણ લેવું ભાગ પડે છે.

એ સુમેર પર્વત પૃથ્વીથી સાઠ સહસ્ર યોજન ઊંચા છે, તે ચોવીસ સહસ્ર યોજન પૃથ્વીના અંદરના ભાગમાં દટાયેલો છે. એટલે તેનું અંકદર ઊંચાઈનું પ્રમાણ ચોરાશી સહસ્ર યોજનનું ગણેલું છે. તેના ઘેરાવો વીસ સહસ્ર યોજન છે. તે પર્વત પર દેવતાના સ્થાન, તથા સિદ્ધાંતા સ્થાન, દક્ષ અંશ તથા ચાસઃ સહસ્ર યોગિણીઆના સ્થાન તથા ત્રિદેવના સ્થાન સુંદરને રમણીક આવેલા છે. જેથી એ સુમેર પર્વત સર્વ પર્વતોમાં શ્રેષ્ઠ મનાતાં સર્વોત્તમ રચનાથી ભરપૂર છે. એ સ્થાનોનું સાધારણ વિવરણ નીચે દર્શાવેલું છે.

પૃથ્વીથી ચોળ સહસ્ર ઊંચે સુમેર પર્વતના ઉપર ચારપુરીઓ છે. પહેલી અમરાવતી પુરીમાં ઇન્દ્ર રાજ રાજ્ય કરે છે. બીજી અલકાવતી પુરીમાં, કુબેર ભંડારી રાજ્ય કરે છે. ત્રીજી વાણાવતી પુરીમાં વરુણ રાજ રાજ્ય કરે છે. ચોથી યમ પુરીમાં ધર્મ રાજ રાજ્ય કરે છે. એ ચાર પુરીની શોભા નૌતમ છે. જેનું વિવરણ અષ્ટમ--રત્નમાં દર્શાવી ગયા છે. તેના ઉપર દક્ષ અંશ (પરમાયા) નું સ્થાન છે, તેનું વિવરણ પ્રમાણ સહ આ નીચે આપેલું છે.

છંદ

મુકામ અવલ સુનો ધર્મની, ઇરમલા નાસુતકા.
ઇશાતહાં પેગમ્બરા, ઇંજલ દસ્ત ડોરાનકા.

(સુફીત આદી ભેદ)

એ દહ્યઅંશ (પરમાયા) નું સ્થાન પૃથ્વીથી છત્રીસ સહસ્ત્ર યોજન ડાંચે ને પુરીયોથી ૨૦ સહસ્ત્ર યોજન ડાંચે સુમેર પર્વત પર છે. ત્યાં દહ્યઅંશ (પરમાયા) ઓસઠ સહસ્ત્ર યોગિણીઓ સહનો વાસો છે. એ સ્થાનને કૃતિમ માન સરોવર ગણેલું છે. એ સર્વેનું મૌદર્ય ધણું અલૌકિક છે, ને તે સ્થાન પણ સુંદર અને રમણીક છે. એ સ્થાનપર લોકપાંજનો ઘાટ છે ને પરમાયા તથા ઓસઠ સહસ્ત્ર યોગિણીઓની ઓઠી છે તે સ્થાન પર સાલોક્ય મુક્તિ છે, અને શક્તિ ઉપાસકના પુરૂષો ત્યાં જાય છે તે સ્થાનને મુસલમાની કિતાબમાં નામુત પહેલું (અહિંયાસુધી) જીવ સોહં સ્થાન ગણેલું છે. ત્યાં ઇસા પેગમ્બર તેમના તખ્ત તળે હાજર રહે છે. તેમને ઈજીલ કિતાબ ખુદાતાલા તરફથી ઇનાયત થએલી છે તે મુજબ પૃથ્વી પર ઇશાહ - ધર્મના પ્રચાર થયો છે. વિગેરે હકીકત એ સ્થાનની છે. એ સ્થાનના ઉપર વૈકુંઠ વિષ્ણુજીનું સ્થાન છે. તેનું વિવરણ પ્રમાણસર આ નીચે આપેલું છે —

છ દ

દોયમ મુકામ મલકુતદે, મુમાતહાં પેગમ્બરા;

જંખુર ધરમ કોરાનગ. તે દસ્ત પદતે અક્ષરા

(મુક્તિ આદી બેદ)

પૃથ્વીથી સાત સહસ્ત્ર યોજન ડાંચે ને દહ્યઅંશના સ્થાનથી ચોવીસ સહસ્ત્ર યોજન ડાંચે સુમેર પર્વતના ટોચ ઉપર વૈકુંઠનું સ્થાન છે. ત્યાં વિષ્ણુજી લક્ષ્મીજી સહિતનો વાસો છે. એ વૈકુંઠ ત્રિલોક્યમાં શ્રેષ્ઠ સર્વોત્તમ ગણેલું છે; ને વિષ્ણુજીની મુખ્ય રાજ્યધાની છે. તે સ્થાન પર સામિધ્ય મુક્તિ છે, અને વિષ્ણુ ઉપાસકના પુરૂષો ત્યાં જાય છે. એ સ્થાનને મુસલમાની કિતાબમાં મલકુત (ખીજું સોહ) સ્થાન ગણેલું છે. ત્યાં મુસા પેગમ્બર તેમના તખ્ત તળે હાજર રહે છે, ને જંખુર કિતાબ તેમને ખુદાતાલા તરફથી ઇનાયત થયેલી છે. તે મુજબ પૃથ્વી પર મુસા પેગમ્બરે પોતાનો ધર્મ પ્રચલીત કરેલો છે. એ સુમેર પર્વત ઉપર જુદી જુદી ટોચે કૈલાસપુરી તથા અબ્બપુરી છે. જ્યાં માહાદેવજી તથા અબ્બાજીના સુંદર રમણિક સ્થાન છે. ત્યાં યોગિ, યતિ, તપસ્વી ઇત્યાદિ તેમના ઉપાસકો જાય છે. એ સુમેર પર અઠયા-

સી સહસ્ર ઋષી મુનીના આશ્રમ છે તે પેઠી અષ્ટસિદ્ધ શ્રેષ્ઠ ગણાયા છે. તેના નામ (૧) હેમન સિદ્ધ (૨) નીલનામ સિદ્ધ (૩) સ્વામિનામ સિદ્ધ (૪) ઉચ્ચનામ સિદ્ધ (૫) મહાનામ સિદ્ધ (૬) ગ્યાનીનામ સિદ્ધ (૭) મહનામ સિદ્ધ (૮) મહાનામ સિદ્ધ એ મુજબના અષ્ટ સિદ્ધ શ્રેષ્ઠ ગણાયા છે. એ પર્વતપર ત્રિપદ્યુ (અભાજી-વિષ્ણુજી-શંકરજી) ના સ્થાન છે. તેથી તે સ્થાનને બ્રીજી ત્રિદેવ સોદનું સ્થાન ગણેલું છે. વિગેરે હકીકત ત્રિદેવના સ્થાનની છે. હવે એકવીસ બ્રહ્માંડના સારાંશની હકીકત નીચે સુચનાર્થે જણાવેલી છે.

એકવીસ બ્રહ્માંડનો સારાંશ

પૃથ્વીથી એક લક્ષ યોગન હાંચસ્થાનપર—સુર્યમંડલનું સ્થાન છે.

સુર્યમંડલથી	„	„	„	—ચંદ્રમંડલનું સ્થાન છે.
ચંદ્રમંડલથી	„	„	„	—નક્ષત્રમંડલનું સ્થાન છે.
નક્ષત્રમંડલથી	„	„	„	—ભૌમ (મંગળ)મંડલનું સ્થાન છે.
ભૌમમંડલથી	„	„	„	—બુધમંડલનું સ્થાન છે.
બુધમંડલથી	„	„	„	—ગુરુમંડલનું સ્થાન છે.
ગુરુમંડલથી	„	„	„	—શુક્રમંડલનું સ્થાન છે.
શુક્ર મંડલથી	„	„	„	—શનિમંડલનું સ્થાન છે.
શનિમંડલથી	„	„	„	—આદિત્યમંડલનું સ્થાન છે.
આદિત્યમંડલથી	„	„	„	—સોમમંડલનું સ્થાન છે.
સોમમંડલથી	„	„	„	—રાહુ કેતુમંડલનું સ્થાન છે.
રાહુ કેતુમંડલથી	„	„	„	—સપ્ત ઋષીશ્વરમંડલનું સ્થાન છે.

ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ નવ ગ્રહના તથા સત્તાવીસ નક્ષત્રના સ્થાન છે. જેમાં છેલ્લું સપ્ત ઋષી મંડલનું સ્થાન છે, એ સપ્ત ઋષી મંડલ ઉપર અનલ પક્ષી છે, અનલ પક્ષી ઉપર જટર પક્ષી છે, જટર પક્ષી ઉપર ગરુડ પક્ષી છે, ગરુડ પક્ષી ઉપર સુનકાર સ્થાન છે, સુનકાર સ્થાનપર પદ્માસન

છે, પદ્માસનપર રૂદ્રાસન છે. રૂદ્રાસનપર બ્રહ્માસન છે, બ્રહ્માસન ઉપર એક સિંદાસન છે, સિંદાસનપર એક ઇંડ છે, ઇંડપર દંડ છે, દંડ ઉપર ધ્વજ છે, ધ્વજપર નિરંજન નિરાકાર સુત સ્થાનમાં ધ્યાનસ્થ બેઠા છે. તેમનો સ-
માવેશ તેજ અંદમાં છે તેમને ત્રિલોક્યનો રાજ્યાધિકાર મળેલો હોવાથી શ્રેષ્ઠ રાજ્યાધિકારી ગણાયા છે. એ મુળખ એકવીસ બ્રહ્માંડની સાર રૂપે હકીકત છે. પૃથ્વી તથા આકાશ વચ્ચે કેટલું અંતર છે. તેનું પ્રમાણ ૯૫ દમ ૪૮ નીલ ૩૪ અર્ધ ૪૮ અરબ ૫૭ કોટ ૬૫ લક્ષ ૮૫ સહસ્ર ૧૫૦ યોજન જેટલું કુલ અંતર ગણવામાં આવેલું છે.

એ નિરંજન નિરાકાર જ સુન્યમાં ધ્યાનસ્થ બેઠેલા છે, તેમને પ્રેમ અંશ-ધર્મરાય ઇત્યાદિ કહેવામાં આવેલા છે. તેમની સાથે આદ્ય (આદ્ય શકિત-માહામાયા-અષ્ટાંગી) ગુપ્ત રીતે વાસો રહેલા છે, ને પ્રગટ વાસો કૃતિમ માનસરેશ્વર પર છે; તે બેઉ અંશ ષોડસ સુત (બ્રહ્મ-અંશ) પૈકી ના છે. નિરંજનનું સ્થાન જાંઝરી દ્વીપમાં છે, તેને સુન્ય શિખર પણ કહેલું છે. તે ત્રિલોક્ય જગત્ ઉત્પત્તિના કર્તા તથા સ્વામી છે, ને ત્રિલોક્યનો રાજ્ય કારભાર તેમના વંશો દ્વારે ચલાવે છે. એમણે બે શુન્દા કરેલા હોવાથી તેના અભાવે શ્રાપ થયેલો છે, તેથી સત્યલોકમાં સામીપ્ય જઘ શકાતું નથી. એ અંદમાં કૃતિમ સત્યપુરૂષના સત્યલોક જવો સત્યલોક રચેલો છે, ને એ સત્યલોક (જાંઝરી દ્વીપ) માં આકાશ પાંજનો ઘાટ છે. તે સ્થાનપર સત્ય સત્યલોકમાં જવાનો દ્વાર રોકી બેઠા છે. તે પાંજ ઘાટપર નિરંજન તથા ચૌદ યમની ગુપ્ત ચાક્રી છે, તેથી નિરંજનના ઉત્પન્ન કરેલા વેદોમાં ઉરગ્રાધ રહેલા જીવોથી આગળના લોકમાં જઘ શકાતું નથી; માત્ર એક સત્યચુરૂથી મુળ સત્યશબ્દ (દશમે સોહંસાર) પ્રાપ્ત કરે છે. તેજ હંસ સત્યપુરૂષના સત્ય સત્યલોકમાં ચુરૂ શબ્દના પ્રતાપથી પ્રયાણ કરે છે. તે શિવાયના જીવો ને નિરંજનના ઝપાટામાં આવેથી ફરી ભવસાગરમાં જન્મ ધારણ કરવો પડે છે, તેથી આવાગવનનું દુઃખ ટળી શકતું નથી. તે દુઃખ ટાળવાના કારણથી જ સત્યપુરૂષની સત્ય ભકિત દ્રીઢાવવા સત્યલોકથી સદ્ચુરૂ કબીરસાહેબ (અનીજી-યોગજીતજી ઇત્યાદિ નામોથી પ્રસીધ્ધ થઇ,) નિરંજન પાસેથી થઇને

જગતમાં અનેક યુગથી આવે છે. જે અંકુરી જીવ હોય છે. તેમને જ્ઞાન સુબોધ આપી સત્ય ભક્તિ કરવા ઉપદેશ દે છે, ને પોતાનો જે કેવળ સત્ય હંસ શબ્દ આહી હોય છે. તેને નિરંજનની જાળમાંથી છોડાવી સત્યલોકમાં અટલપદ્મી આપે છે. વિગેરે સાર રૂપે હકીકત અમે દર્શાવેલી છે એ ઝાંઝરી દ્વીપને ત્રીજો મુકામ મલકુત ગણવામાં આવેલો છે. તેનું પ્રમાણ --

છાંદ

સેયુમ મુકામ જખરતહે, દાઉદ બેઉ પેગમ્બરા;
તૌરિત દસ્ત કારાનકા, સુનો ધર્મની નાગરા.

(સુકીત આદિ બેદ)

એ ઝાંઝરી દ્વીપને ત્રિવિધ (બ્રહ્મ સત્ય) લોકપણ કહે છે. ત્યાં સાદૃશ્ય મુકિત છે, ને યોગિ, યતિ, સંત મહાત્મા, યોગક્રિયાના પ્રખળથી તેમના લોકને જ્ઞાની પુરૂષ પહોંચે છે. તે સ્થાનને મુસલમાની કીતાબમાં ત્રીજો જખરત મુકામ ગણેલો છે. એ સ્થાન મલકુત (વૈકુંઠ) સ્થાનથી અરાદ કોડ યોજન ઉપર છે. ત્યાં દાઉદ પેગમ્બર તેમના તખ્ત તળે હાજર રહે છે, તેમને તૌરિત કિતાબ ખુદાતાલા તરફથી મનાયત થયેલી છે. તે મુજબ જગતમાં દાઉદ પેગમ્બરે પોતાનો ધર્મ પ્રચલીત કરેલો છે. ત્યાં ચાર ફીરક્તા જખરામલ, ઇસરાફીલ, મજરામલ, મેકામલ પણ હાજર રહે છે, જેમને બ્રહ્માજી વિષયુજી શંકરજી--યમ (ધર્મ) રાજ હિંદુ શાસ્ત્રમુજબ ગણવામાં આવેલા છે એવાં જ ઝાંઝરી દ્વીપ તેને ત્રીજું નિરંજન-માયા-સોહં સ્થાન ગણેલું છે તેનો સમાવેશ અચિંત સુત (બ્રહ્મ-અંશ) ના પારપાલંગના તેજ અંડના રાજ્યમાં થયેલો છે. એ સ્થાનથી મકતાર ડોરી મહાસુન્યમાં ઉપર લાગેલી છે, તે શબ્દ પ્રતાપથી અહીં હંસો સત્યલોકમાં શુદ્ધ કૃપાવહેળય છે. ઇત્યાદિ હકીકત સારરૂપે ઝાંઝરી દ્વીપ સ્થાનની છે. ઝાંઝરી દ્વીપ ઉપર અક્ષરસુત (બ્રહ્મ-અંશ) નું સ્થાન છે. તે સ્થાનનું પ્રમાણ તથા કયા પેગમ્બરને કયું કિતાબ બક્ષેલી છે તેનું વિવરણ પ્રમાણ સદા આ નીચે આપેલું છે.

છંદ

આહરમ મુકામ લાહુતહે, જહાં મુસ્તફા (મહમદ) પેગંબરા;
કુર્કાન ઈસ્મ કોરાનકા, ફર હર ફર તાહે તાંહાં

(સુકીત આદી ભેદ)

નિરંજન-માયા સોહંસ્થાનથી એક પાલંગ ઉપર અક્ષર સુત (બ્રહ્મ-અંશ) નું સ્થાન છે તે આરણ્યદ્રીપ યા પાલંગદ્રીપના રાજ્યાધિકારી છે. તેમને પાણુ સમાવેશ અચિંત સુત (બ્રહ્મ-અંશ) ના બાર પાલંગના તેજ અંડના રાજ્યમાં થયેલો છે અસ્થાન સુંદરને રમણિક છે તેસ્થાનપર સાયુજ્ય મુકિત છે. તે સ્થાનને મુસલમાની કિતાબમાં લાહુત સ્થાન ગણેલું છે. ત્યાં મહમદ (મુસ્તફા) પેગમ્બર તેમના તખ્ત તળે હાજર રહે છે, ને તેમને કુર્કાન કિતાબ ખુદા તાલા તરફથી ધનાયત થયેલી છે તે મુજબ જગતમાં મહમદ પેગમ્બર પોતાનો ધર્મ પ્રચલીત કરેલો છે. એ સ્થાનપર કોઈ કોઈ માહા બાગ્યશાહી પુરૂષ જાય છે. અક્ષર અંશને-અક્ષર ભગવાન-અક્ષરાતિત ઇત્યાદી પણ કહે છે. એ આરણ્ય દ્રીપસ્થાનને ચોથું અક્ષર સોહંસ્થાન ગણેલું છે. ઇત્યાદિ હકીકત સાર રૂપે આરણ્ય દ્રીપની છે. એ આરણ્યદ્રીપ ઉપર અચિંતસુતનું સ્થાન, તેના ઉપર સોહં સુતનું સ્થાન, તેના ઉપર ઇચ્છા સુતનું સ્થાન, તેના ઉપર અંકુર સુતનું સ્થાન છે. તે અનુક્રમે પ્રમાણ સહ કયા કયા મુકામ ગણેલા છે. તે પણ આ નીચે પ્રમાણ સહ દર્શાવવામાં આવે છે:—

સોરઠા

અચિંત લાહુત મુકામ, બાહુત સોહં પામ હે;

સાહુત ઇચ્છા મુકામ, રાહુત અંકુર સુતહે;

(સુકીત આદિ ભેદ)

અક્ષર—સોહં સ્થાનથી એક અસંખ્ય યોજન ઉપર અચિંત સુત (બ્રહ્મ-અંશ) નું સ્થાન છે તેમને શબ્દાતિત પણ કહે છે. તે અચિન્ત દ્રીપના રાજ્યાધિકારી છે, ને મુખ્ય પંચસુત પૈકી પાંચમા અંશ છે; ને બારપાલંગના તેજ અંડના કર્તા સ્વામી કહેવાયલા છે. જ્યથી સૃષ્ટી ઉત્પત્તિ ના કારણ રૂપ ગણેલા છે. તેમણે બારપાલંગના તેજ અંડનું રાજ્ય ચલાવવા

અક્ષર અંશ તથા નિરંજન અંશને સત્તા સોંપી પોતે તેજઅંડના સિખર ઉપર અચિત દ્વીપમાં રાજ્ય ચલાવે છે. એ અચિત્તદ્વીપને પાંચમું અચિત્ત સોહં સ્થાન ગણેલું છે, તેને હાહુત મુકામ પણ કહે છે. ત્યાં પંચનામ પૈકી ચોથું શબ્દનો પ્રકાશ છે. ઇત્યાદિ હકીકત અચિત્ત દ્વીપની છે.

અચિત્ત-સોહં સ્થાનથી ત્રણ અસંખ્ય યોજન ઉપર સોહં સુત (બ્રહ્મ-અંશ) નું સ્થાન છે. તે મુખ્ય પંચસુત પૈકી ચોથા અંશ છે, ને તે સોહં દ્વીપ યા જ્ઞાન દ્વીપના રાજ્યાધિકારી છે. તેથી હવું સોહં-સોહં સ્થાન તે સ્થળને ગણેલું છે; તેને બાહુત મુકામ પણ કહે છે. ત્યાં પાંચનામ પૈકી સોહં શબ્દનો પ્રકાશ છે. ઇત્યાદિ હકીકત સાર રૂપે જણાવવામાં આવી છે.

સોહં-સોહં સ્થાનથી પાંચ અસંખ્ય યોજન ઉપર ઇચ્છા સુત (બ્રહ્મ-અંશ) નું સ્થાન છે. તે મુખ્ય પંચસુત પૈકી ત્રીજા અંશ છે. ને તે ઇચ્છા દ્વીપ યા ઉદય દ્વીપના રાજ્યાધિકારી છે. તેથી સાતમું ઇચ્છા-સોહં સ્થાન એ સ્થળને ગણેલું છે, તેને સાહુત મુકામ પણ કહે છે ત્યાં પંચનામ પૈકી જોહં શબ્દનો પ્રકાશ છે- ઇત્યાદિ સાર રૂપે હકીકત-એદ્વીપની છે.

ઇચ્છા-સોહં સ્થાનથી ચાર અસંખ્ય યોજન ઉપર અંકુર સુત (બ્રહ્મ-અંશ) નું સ્થાન છે. તે મુખ્ય પંચસુત પૈકી બીજા અંશ છે, ને તે અંકુર દ્વીપ યા અગ્રદ્વીપના રાજ્યાધિકારી છે. તેથી આઠમું અંકુર-સોહં સ્થાન એ સ્થળને ગણેલું છે, તેને રાહુત મુકામ પણ કહે છે. ત્યાં પંચનામ પૈકી છાહં શબ્દનો પ્રકાશ છે. ઇત્યાદિ સાર રૂપે હકીકત છે. એ સ્થાન ઉપર એ સ્થાન છે. તેનું વિવરણ પણ આ નીચે પ્રમાણે મહ આપેલું છે:—

સોરઠા

આહુત સહજસુત જન, જહુત લોક અમરાપુરી;

હંસ પુરુષકે ધ્યાન, પીવહી અમી અધારક.

(સુકિત આદિ ભેદ)

અંકુર-સોહં સ્થાનથી એ અસંખ્ય યોજન ઉપર સહજસુત (બ્રહ્મ અંશ) નું સ્થાન છે. તે મુખ્ય પંચ સુત પૈકી સર્વથી વડિલ અંશ છે, ને સહજ દ્વીપ યા મુલકલીના રાજ્યાધિકારી છે, તેથી નવમું-સહજ સોહં

સ્થાન એ સ્થળને ગણેલું છે, તેને આહુત મુકામ પણ કહે છે. ત્યાં પંચનામ પેઢી વિહં શબ્દનો પ્રકાશ છે. ઇત્યાદિ સાર રૂપે હકીકત એ દ્વીપની છે.

સહજ-સોહં સ્થાનથી એક અસંખ્ય દશલાખ યોજન ઉપર સત્યપુરૂષ સાહેબ ધણીનું ગુપ્ત સ્થાન છે. તેને સત્યલોક, અમરલોક, અમરધામ, પહો-પદ્મીપ, પુષ્પદ્વીપ, ઇત્યાદિ કહેવામાં આવે છે; ને કલી (પંચુરી) ખીલવાથી સત્યપુરૂષ સોહં સ્થાન દશમું ગણેલું છે, તેને જહુત મુકામ (લોક) પણ કહે છે. એ સ્થાનથી સર્વે સુત બ્રહ્મ-અંશ-વંશ-ઇત્યાદિ તથા રચના સામગ્રી ઉત્પન્ન થયેલી છે. એ સ્થાને સત્યપુરૂષ સાહેબ ધણીનો ગુપ્ત વાસો શબ્દ સ્વરૂપે છે. એ સ્થાન પરથી સદ્ગુરૂ કબીરસાહેબ પૃથ્વીપર જગત ચે-તવણીના કારણ નીમીત્તે પધારી જીવોને યોગ્ય જ્ઞાન સુખોપ આપી તેમના કાર્ય કૃણીશ્ચ કરી પરમધામને પહોંચાટે છે. તેમનું આગમન જગતમાં અનેકવાર થયેલું છે. તેમનો ગુપ્ત સત્ય સારશબ્દ (મુળ શબ્દ) અંકુરી જીવને અહણુ કરે છે, તે સત્યગુરૂની કૃપા વડે આવા ગવનનો (જન્મ મરણનો) ફેરો મટી જાય છે, ને દુઃખ રૂપી શસય ગુળનો નાશ થઇ સુખસાગર પહોપદ્વીપ-સત્યલોકમાં સદાય વાસો થાય છે. અર્થાત્ મોક્ષપ્રાપ્તિ થાય છે. આ સ્થાન જીવ સોહં સ્થાનથી દશમું “ સત્યપુરૂષ સોહં-સ્થાન ” ગણેલું છે, ને તેથીજ દશમો સોહ સાર (મુળશબ્દ, સત્યશબ્દ, સાર-શબ્દ, મુળમંત્ર) ગુપ્ત કહેલો છે.

સાખી

નવ સોહંક ઉપરે, દશમા સોહં સાર;
કહે કબીર ધર્મદાસસે, તોડો કરો વિચાર

માટે તે અચળ સ્થાન પ્રાપ્ત કરવા સદ્ગુરૂ કબીરસાહેબના પ્રચલીત કરેલા સત્ય ધર્મપર દરેક હંસ-શાની પુરૂષે વિચાર લઇ ધ્યાન દેવા યોગ્ય છે. તેમનું ધ્યાન સુમરણ જપ કરેથી તે જીવનું અજ્ઞાનતા રૂપ મટી હંસ સ્વરૂપ જ્ઞાન મય રૂપ બની, સત્ય સોહંટોર અહીંને સત્યપુરૂષના સત્યલોકને પ્રાપ્ત થવાયછે. માટે તે ઉપાય યોજવો એ દરેક મનુષ્યનું આ દુનીયામાં મુખ્ય કર્તવ્ય છે.

—નવમ્—રત્ન: સંપૂર્ણ—

ઠશમ્—રત્ન:

સોળ અસંખ્ય—અક્ષય વૃક્ષના સ્થાને અંશોના અંતર, પાંછ-
બાટ રોકનાર તથા ખુદલા કરનાર તેમજ ચોસઠયુગ
ચારવેદ, ચાર ઉપવેદ, ૫૮શાસ્ત્ર. અષ્ટાદશપુરાણ ચાર
કિતાબ ક્યાં પ્રચલીત કર્યા તેનું વિવરણ.

ગત રત્નમાં દર્શાવ્યા મુજબ અમરલોક (સત્યલોક) સ્થાનથી
પ્રત્યેક સ્થાન કેટલા અસંખ્ય યોજન નીચે છે, તેમજ અક્ષયવૃક્ષ સોળ અ-
સંખ્ય યોજન કેવીરીતે વિસ્તાર વાળું છે, તેના પર કયા અંશ ખિરાજમાન છે,
તે પણ જણાવતી જરૂર હોવાથી તેની હકીકત પ્રમાણ સહ આ નીચે
દર્શાવી છે.

છંદ

અમરલોક તે સહજસુત્ર અસંખ્ય એક દશ લાખહે;
સહજતે અંકુર સુત્ર, અસંખ્ય હોય વિસ્તારહે.
અંકુરતે અસંખ્ય ચાતુર, મુલ (૬૨૪) સુત્ર ખીચારહી;
મુલતે સોહં સુત્ર, અસંખ્ય પંચ નિરવાહી.
મોહંતે અસંખ્ય ત્રીન; અચિંત સુત્ર રહે જ્યાંહા;
અચિંતતે અક્ષર સુત્ર, અસંખ્ય એક રહે ત્યાંહા.
સુત્ર અક્ષરતે નિરંજન, એક પાલંગ જનીયે;
સુત્રતે વૈકુંઠ અઠારહ, કોટી યોજન બખાનીયે.

સોરઠા

માન સરોવર જન, ચોવીસ સહસ્ર નીચે રહે;
દ્વિ (પરમાયા) અંશ બખાન, કામીની ચોસઠ નીરતહી.
સોરઠ અસંખ્ય કે પાર, તહાં સત્યપુરુષ ખિરાજહી;
લહેસો દેહાર, સાર શબ્દ ગહે હંસ જહી.

(સુમીત આદી બેદ)

“ દશમું સોહં સ્થાન ”

અમર લોક-મૂળ પ્રથમ દશમું સોહં સ્થાન ગણેલું છે, ત્યાંથી અક્ષય વૃક્ષનું મૂળ છે. તેના નીચે સોળ અસંખ્ય યોજનનો તે અક્ષય વૃક્ષનો વિસ્તાર ગણાયલો છે. તે નીચે મુજબ

“ નવમું સોહં સ્થાન ”

અમરલોકથી-સહજસુત્ર=સહજસોહં-સહજસુતનું સ્થાન એક અસંખ્ય (દશલાખ) નીચે છે. ત્યાં સહજસુત તથા તેમના સુતિ અંશ હિરામ્બર તથા વંશ બિરાજમાન છે. જે સુતિઅંશ તથા વંશ જગત્માં સત્યયુગમાં પ્રગટ થઈ જગતને બોધ આપે છે.

“ આઠનું સોહંસ્થાન ”

સહજલોકથી-અંકુરસુત્ર=અંકુરસોહં-અંકુરસુતનું સ્થાન એ અસંખ્ય યોજન નીચે છે. ત્યાં અંકુરસુત તથા તેમના સુતિઅંશ અકલ તથા વંશ બિરાજમાન છે. જે સુતિઅંશ તથા વંશ જગત્માં ત્રેતાયુગમાં પ્રગટ થઈ જગતને બોધ આપે છે.

“ સાતમું સોહંસ્થાન ”

અંકુર લોકથી ઇન્દ્રાસુત્ર=ઇન્દ્રા સોહં-ઇન્દ્રાસુતનું સ્થાન ચાર અસંખ્ય યોજન નીચે છે. ત્યાં ઇન્દ્રાસુત તથા તેમના સુતિ-અંશ જેહ તથા વંશ બિરાજમાન છે. જે સુતિઅંશ તથા વંશ જગત્માં દ્વાપુરયુગમાં પ્રગટ થઈ જગતને બોધ આપે છે.

“ છઠું સોહંસ્થાન ”

ઇન્દ્રા લોકથી-સોહં સુત્ર=સોહં-સોહં સુતનું સ્થાન પાંચ અસંખ્ય યોજન નીચે છે. ત્યાં સોહં સુત તથા તેમના સુતિ અંશ સુકીત તથા વંશ બિરાજમાન છે. જે સુતિઅંશ તથા વંશ જગત્માં કલિયુગમાં પ્રગટ થઈ જગતને બોધ આપે છે.

“ પાંચમું સોહંસ્થાન ”

સોહં લોકથી—અચિંત સુત્ર=અચિંત સોહં—અચિંત સુતનું સ્થાન ત્રણ અસંખ્ય યોજન નીચે છે. ત્યાં અચિંત અંશ બિરાજમાન છે. તેમના નવ વંશ જગતમાં પ્રાધાન્ય ગણાઈ કેટલાક રાજ્યસત્તા તેજ અંડમાં ભોગવી રહેલા છે.

“ ચોથું સોહંસ્થાન ”

અચિંત લોકથી—અક્ષર સુત્ર=અક્ષર સોહં—અક્ષર સુતનું સ્થાન એક અસંખ્ય યોજન નીચે છે. ત્યાં અક્ષર સુત બિરાજમાન છે. તે અચિંત સુતના રાજ્યના પેટા વિભાગમાં ગણાયા છે, મહાસુન્યમાં પાંચમા તેજ અંડના દ્વારના મુખપર તેમની રાજધાની છે. તેના નીચે એક અસંખ્યમાં નિરંજન ત્રિલોક્યનું રાજ્ય બારપાલંગનું ભોગવે છે.

“ ત્રીજું સોહંસ્થાન ”

અક્ષર લોકથી—નિરંજન માયા સુત્ર=નિરંજન માયા સોહં—નિરંજન (પ્રેમઅંશ) સુતનું સ્થાન એક પાલંગ નીચે છે. ત્યાં નિરંજન અષ્ટાંગી સહ સુન્યમાં ત્રિદેવને રાજ્યના પ્રધાન નીમીને, આકાશ પાંજના ધાટપર મુકિત માર્ગિનો દ્વાર રોટ્ટી બીરાજેલા છે. તે સ્થાને અક્ષય વૃક્ષની ધાર ગણેલી છે.

“ બીજું સોહંસ્થાન ”

નિરંજન સુત સ્થાનથી—ત્રિદેવ સુત્ર=ત્રિદેવ સોહં—વૈકુંઠ (સ્વર્ગ) સ્થાન અરાઢ કોડ યોજન નીચે છે. ત્યાં ત્રિદેવ ઇત્યાદિ સ્વર્ગમાં બીરાજેલા છે, તે સ્થાને અક્ષય વૃક્ષની શાખા ગણેલી છે. એ સ્થાન સુમેર પર્વતની ટોચપર આવેલું છે.

“ પ્રથમ સોહંસ્થાન ”

સ્વર્ગ વૈકુંઠ સ્થાનથી દ્વિઅંશ સુત્ર=જીવ સોહં—દ્વિઅંશ (પર માયા)નું સ્થાન ચોવીસ હજાર યોજન નીચે સુમેર પર્વત પર છે. પૃથ્વીથી દક્ષ-

અંશના સ્થાન સુધી જીવ સોઢં સ્થાન ગણવામાં આવેલું છે. ત્યાં દશ- (પ-રમાયા) અંશ ચોસઠ સહસ્ર યોગિનીઓ સહ લોક પાંજીનો ઘાટ રોટ્ટી બેઠા છે. એ સ્થાનથી નીચેના લોકમાં અક્ષય વૃક્ષના પત્ર ગણેલા છે. એ સ્થાનના નીચે દેવતાઓ, પૃથ્વીના મનુષ્યો ઇત્યાદિનો જીવ સોઢં સ્થાનમાં વાસો છે, તેને માયા સુધી ગણેલી છે.

ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ સત્તર અસંખ્ય યોજનના ઉપર ને સોળ અસંખ્ય યોજનના પાર સત્યપુરુષ સાહેબ ધણીનું ગુપ્ત દશમું સોઢં સ્થાન છે. ત્યાંથી સોળ અસંખ્ય યોજનમાં અક્ષય વૃક્ષનો ફેલાવો મુળ સ્થાનેથી થયેલો છે, એ મુજબ અક્ષય વૃક્ષની હકીકત છે. જેમાં ત્રણ પાંજી ઘાટ તથા પાંજી ઘાટના દરબાર છે. તેના નામો નીચે મુજબ.

(૧) પતાલ પાંજી ઘાટ—તેના નીચે પતાલ પાંજી ઘાટનો દરબાર છે.

(૨) લોક પાંજી ઘાટ—તેના નીચે લોકપાંજી ઘાટનો દરબાર છે.

(૩) આકાશ પાંજી ઘાટ—તેના ઉપર શબ્દ પાંજી ઘાટનો દરબાર છે.

એ ત્રણ પાંજી ઘાટપર તેજ અંડના રાજ્ય સત્તાધારી દ્વાર રોટ્ટી બેઠા છે, ને ત્રણ પાંજી ઘાટના દરબારીયો દ્વાર ખુલ્લા કરી હંસોને સત્યલોક પહોંચાડે છે. તે ત્રણ બ્રહ્મવૃં ખાસ જરૂરનું છે, તેથી આ નીચે દર્શાવેલું છે.

(૧) પાતાલ પાંજીનો ઘાટ રોટ્ટી ત્રિસુત (બ્રહ્માજી-વિષ્ણુજી-શંકરજી) તથા ચોરાશી દુતો બેઠા છે, ત્યાં જલરંગજી અંશ સત્યપુરુષના હંસનો મુક્તિ માર્ગ-ખુલ્લો કરી આશિકા આપી સત્યલોક વાસી કરાવે છે.

(૨) લોક પાંજીનો ઘાટ રોટ્ટી દશ (પરમાયા) અંશ ચોસઠ સહસ્ર યોગિણીઓ બેઠા છે, ત્યાં જગતના ચાર ગુરૂ (સહતેજ-અંકેજ-ચતુરજ્ઞાસજી-ધર્મદાસજી) તથા તેમના વંશ સત્યપુરુષના હંસનો મુક્તિ માર્ગ ખુલ્લો કરી આશિકા આપી સત્યલોક વાસી કરાવે છે.

(૩) આકાશ પાંજીનો ઘાટ રોટ્ટી નિરંજન-માયા (અષ્ટંગી) અંશ બેઠા છે, ત્યાં શબ્દપાંજી ઘાટના દરબારથી સદ્ગુરૂ કબીરસાહેબ પંચા-શી આશિકા આપી સત્યલોક વાસી કરે છે.

ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ ત્રણ પાંજી ઘાટ રોકનાર તથા ત્રણ પાંજી ઘાટ ખુલ્લા કરનાર અંશેા તથા વશેાની હકીકત સાર રૂપે દર્શાવી છે. હવે તેજ અંડમાં જન્મ ઉત્પત્તિની પ્રનાલિકા કેવીરીતે બંધાય છે તેનું સંક્ષેપ્તમાં વિવરણ આનીચે દર્શાવેલું છે.

“ સૃષ્ટી ઉત્પત્તિની પ્રનાલિકા ”

અચિંત અશના તેજ અંડમાં અક્ષર-નિરંજન માયાનો સમાવેશ થયો છે. નિરંજન માયા (અઁટંગી) ના સુત બ્રહ્માજી-વિષ્ણુજી-શંકરજી છે. તેમનાથી નવમી પેઢીચે કશ્યપ ઋષી ઉત્પન્ન થયા છે. તેમને ચૌદ રાજીયો હતી તે રાજીયોથી તેત્રીસ કોટ દેવતા, દાનવ (દૈત્ય-અસુર) નવ દુલ નાગ, અશ્વ, ગરુડ, અઁટકુલ પર્વત, છન્નું કોટી મેધમાળ. અઘ્યાસી સદસ્ર ઋષીયો, અરાઢ ભાર વનરૂપિ, ચૌસઢ સદસ્ર યોગિણીઆ, ચાર-આની, ચૌરાશી લક્ષ્યોની તેમજ સમસ્ત નંસારની ઉત્પત્તિની પ્રનાલિકા બંધાય છે. જેનો વિસ્તાર ઘણો છે પરંતુ અત્રે ફક્ત સારાંશજ દર્શાવેલો છે.

આ જગતમાં ચૌસઢ યુગો થયા છે એવું સદ્ગુરુ કબીરસાહેબના શાસ્ત્ર દ્વારેથી પ્રગટ દર્શાવેલું છે. તે પૈકી સાઠયુગ કોઈના જાણવામાં આવેલા નથી. એ ચૌસઢ યુગના નામો નીચે મુજબ છે.

“ પ્રથમના સાઠયુગના નામ ”

(૧) અલધ (૨) દુલબ (૩) છછોક (૪) અનંધ (૫) પ્રમનામ (૬) કુરનામ (૭) અવિથા (૮) ગોસાનામ (૯) ગોવિંદ (૧૦) અગોચર (૧૧) તમ (૧૨) ઇલુધ (૧૩) આઘનામ (૧૪) તમન નામ (૧૫) ત્રિવિધિ નામ (૧૬) અંકટી નામ (૧૭) તીરપતિ (૧૮) બંદીક (૧૯) નિકુત (૨૦) બંદિનામ (૨૧) અદબુદ (૨૨) ધીરજ (૨૩) ધાર (૨૪) પસીવ (૨૫) તનીવ (૨૬) મેધવસ્વા (૨૭) બદીક્ષ્વા (૨૮) અમૃત (૨૯) અવિતી (૩૦) ધટનામ (૩૧) કુરંભ (૩૨) ઉવાંગ (૩૩) મોકતા (૩૪) શુભ (૩૫) આનંદ (૩૬) સર્વંગ (૩૭) રેખા (૩૮) દ્રગદોન (૩૯) ગયંદ (૪૦)

મેઘમાસ (૪૧) કપીંગ (૪૨) વિષભાન (૪૩) નિગ્નીદ્રે (૪૪)
 વિશાક (૪૫) અઘાસુર (૪૬) બલભદ્ર (૪૭) દ્વંદ્વર (૪૮) પુર્વન
 (૪૯) રાઘવાનંદ (૫૦) ધીર્યમાળ (૫૧) તારણ (૫૨) અખીલ
 (૫૩) વિસ્વા (૫૪) અક્ષય તરણ (૫૫) નંદી (૫૬) હીંડાળ
 (૫૭) ક્રીલ (૫૮) કવલ (૫૯) કમોદ (૬૦) કંકવત્

ઉપર દર્શાવેલા સાઠ યુગ આ ચાલુ ચાર યુગના પહેલાં થઈ ગયા છે. એ યુગોમાં પુર્વના અંશ, વંશ, સુત, જલરંગજી, કુમ્હરજી, ધનુષ્યમુની, ગુપ્તમુની, કુષ્મપક્ષી, નિરંજન, અષ્ટગી મત્યાદિને જ્ઞાન સુબોધ આપેલા છે. તથા કેટલાક અકુરી જીવોને બોધ આપી સદ્ગુરુએ લોકમાં પહોંચાડેલા છે. મત્યાદિ હકીકત છે. એ સાઠ યુગ પછી સોળયુગની હકીકત જાહેરી મળી આવેલી છે તેનું સારરૂપે વિવરણ અકાદશમ- રત્ન થી શરૂ કરેલું છે.

ઉપર દર્શાવેલા સાઠ યુગ શિવાયના ચારયુગ છે તે દુનીયાના બાળ બહાર નથી તો પણ એ ચારયુગનું પણ સારરૂપે વિવરણ આ નીચે દર્શાવેલું છે.

“ ચાર યુગનું સંક્ષેપ્ત વિવરણ ”

(૧) સત્ય (કૃત) યુગનું પ્રમાણ ૧૭૨૮૦૦૦ વર્ષનું છે. તેમાં વિષ્ણુજીના મુખ્ય ચાર અવતાર થયા છે. તેના નામ (૧) મચ્છાવતાર (૨) કચ્છાવતાર (૩) વારાહાવતાર (૪) નૃસિંહાવતાર. તેમણે અસુરોનો નાશ કરી પોતાના ભક્તોને સહાય આપી છે. એ યુગમાં સુર્યઅહણ છત્રીસ સહસ્ત્ર તથા ચંદ્રઅહણ ચાળીસ સહસ્ત્ર થયા છે. મનુષ્ય એકવીસ તાડ (હાથ) ઊંચાઈના હતા તે આયુષ્ય એક લક્ષ વર્ષનું હતું, સત્યવચન વીસ વસાને અસત્ય લેશ માત્ર નહોતું. એકવાર અનાજ વાવતા તો સંતવાર લાગતા. એ યુગમાં દશ રાજ્યો માહાસમર્થને પ્રતાપી થયા છે. એ યુગમાં સદ્ગુરુ કબીરસાહેબે પોતાનું નામ “ સત્ય સુકીતજી ” ધારણ કરી કેટલાક જીવોને બોધ કરી સત્યલોક પહોંચાડ્યા છે, ને સહજેજી ગોસ્વામીને શરૂવાદ પ્રદાન કરી છે. વિગેરે હકીકત સત્યયુગની સાર રૂપે છે.

(૨) ત્રેતાયુગનું પ્રમાણ ૧૨૬૬૦૦૦ વર્ષનું છે. તે યુગમાં વિષ્ણુજીના મુખ્ય ત્રણ અવતાર થયા છે તેના નામ (૧) વામનાવતાર (૨) ૫-રશુરામ અવતાર (૩) રામચંદ્રજી અવતાર. તેમણે અસુરોનો નાશ કરી પોતાનાં ભક્તોને મદાય આપી છે. એ યુગમાં સુર્ય ચંદ્ર સોળ સદસ્રને ચંદ્રચંદ્રણ ત્રીસ સદસ્ર થયા છે. મનુષ્ય ચૌદ તાડ (હાથ) ડિંચાઈના હતા તે આયુષ્ય દશ સદસ્ર વર્ષનું હતું, સત્ય વચન વસા મોળને અસત્ય વચન (જુઠ) વસાચાર હતા. એકવાર અનાજ રોપતા તો ત્રણવાર લણતા. એ યુગમાં ગોવીંદ રાજગો મહાસમર્થ ને પ્રતાપી થયા છે. એ યુગમાં સદ્ગુરુ કબીરસાહેબે પોતાનું નામ “ મુનીન્દ્રજી ” ધારણ કરી કેટલાક જીવોને બોધ આપી સત્યલોક પહોંચાડ્યા છે, ને બંદેજી ગોસ્વામીને ગુરુવામ પ્રદાન કરી છે. વિગેરે હકીકત ત્રેતાયુગની માર રૂપે છે.

(૩) દ્વાપર યુગનું પ્રમાણ ૮૮૮૦૦૦ વર્ષનું છે. તેમાં વિષ્ણુજીના મુખ્ય બે અવતાર થયા તેના નામ (૧) કૃષ્ણાવતાર (૨) બોધાવતાર (જગન્નાથજી) નો તેમણે અધર્મીનો નાશ કરી ભક્તોને સહાય આપી છે. એ યુગમાં સુર્ય ચંદ્ર આર સદસ્રને ચંદ્રચંદ્રણ ત્રીસ ચંદ્ર થયા છે. મનુષ્ય તાડ (હાથ) સાત ડિંચાઈના હતા તે આયુષ્ય એક સદસ્ર વર્ષનું હતું. સત્યવચન વસા આડ ને અસત્ય (જુઠ) વસા આર હતા. એકવાર અનાજ રોપતા તો બે વાર લણતા. એ યુગમાં પચીસ રાજગો મહા પ્રતાપીને સમર્થ થએલા છે. એ યુગમાં સદ્ગુરુ કબીરસાહેબે પોતાનું નામ “ કરુણામય ” ધારણ કરી કેટલાક જીવોને બોધ આપી સત્યલોકમાં પહોંચાડ્યા છે, ને ચતુર્ભુજ ગોસ્વામીને ગુરુવામ પ્રદાન કરી છે. વિગેરે હકીકત દ્વાપર યુગની માર રૂપે છે.

(૪) કલિયુગનું પ્રમાણ ૪૩૨૦૦૦ વર્ષનું છે. તેમાં એક અવતાર વિષ્ણુજીનો થવાનો છે તેનું નામ નિઃકલંકી છે તે હજી સુધી થયા નથી પણ થશે. સુર્ય ચંદ્ર એક સદસ્રને ચંદ્ર ચંદ્રણ બે સદસ્ર થવાનું પ્રમાણ છે. મનુષ્ય પોતાના હાથે સાડાત્રણ હાથ ડિંચાઈના છે, ને આયુષ્ય એકસો પચીસ વર્ષનું બંધારણ ગણેલું છે. સત્યવચન વસા ચારને અગાય (જુઠ)

વસા સોળ છે. એકવાર અનાજ રોપે તો એકજ વાર લાભે, ને તે પણ કર્મધર્મી મળે આ યુગમાં હાલ સુધી પ્રતાપી રાજ છવીસ થઈ ગયા છે. આ યુગમાં સદ્ગુરુએ પોતાનું નામ “ કબીરસાહેબ ” ધારણ કરી કેટલાક જીવાને બોધ આપી સત્યલોક પહોંચાડ્યા છે. ને ધર્મદાસજી ગોસ્વામીને ગુરુવાદ્ય પ્રદાન કરી ને બહેંતાળીસ વંશનું વચન આપી સત્ય ધર્મનું સ્થાપન કરી પોતે અંતર્ધ્યાન થયેલા છે. તે પૈકી દ્વાદશમા વંશ શ્રી વંશ પ્રતાપ. પં. શ્રી ઉચ્ચ નામ સાહેબ ગાદિપતિ છે. તેમનું હાલમાં પવિત્ર સ્થાન કારતખંડના જમ્બુ દ્વીપના પૂર્વ વિભાગમાં દેશ છત્તીસગઢ જિલ્લા રાયપુરનું શ્રી કબીર ધર્મગર ઉર્ફે હામાખેડા છે ત્યાં સત્યગુરુ બીરાજલા છે તેઓશ્રીને કોટ કોટવાર :ગામ કરૂં છું. એ મુજબ દલિયુગની સાર રૂપે હકીકત દર્શાવેલી છે.

આ સર્વ હકીકતનું વિવરણ સુક્રીત આદિ ભેદ, દ્વીપક સાગર, અંમ્બુ સાગર, પૃથ્વીખંડ, પંચમુદ્રા અનુરાગસાગર, કબીર મન્સુર ઇત્યાદિ ઘણા ગ્રંથોમાં વિસ્તાર પુર્વક છે. પરંતુ અત્રે તો સારાંશજ આલ્ય કરી દર્શાવેલું છે. આ ચાર યુગમાં કયા કયા હંસોને બોધ આપ્યો છે તેનું વિવરણ સારાંશ રૂપે હિન્દી વિભાગના પ્રથમરત્ન:શ્રી શર્યાત કરેલું છે.

આ જગત્માં કયા કયા ગ્રંથો જુદા જુદા પ્રચલીત થયા છે. ને તે કયા મુખ્ય છે. તેના નામો આ નીચે દર્શાવવામાં આવેલાં છે.

ચારવેદ

(૧) ઋગ્વેદ (૨) યજુર્વેદ (૩) સ્યામવેદ (૪) અથર્વનવેદ

ઉપવેદ

(૧) આયુર્વેદ (૨) ધનુર્વેદ (૩) ગાંધર્વવેદ. (૩) આર્થર્વેદ

ષ્ટશાસ્ત્ર

(૧) મીમાંસા (૨) વૈશેષિક (૩) ન્યાય (૪) યોગ (પતાંજલિ) (૫) શાંખ્ય (૬) વેદાંત. એ મુખ્ય ષ્ટશાસ્ત્ર રચાયતાં છે.

અષ્ટાદશ પુરાણ.

(૧) બ્રહ્મ (૨) પદ્મ (૩) વૈશ્ણવ (૪) શૈવ (૫) ભાગવત
(૬) નારદીય (૭) માર્કંડેય (૮) અગ્નિય (૯) ભવિષ્ય (૧૦) બ્રહ્મ-
વૈવર્ત (૧૧) લિંગ (૧૨) વરાહ (૧૩) સ્કંદ (૧૪) વામન (૧૫)
કૌમ્ભ (૧૬) માત્સ્ય (૧૭) ગરુડ (૧૮) બ્રહ્માંડ. એ મુળ્ય અષ્ટાદશ
પુરાણ રચાયેલાં છે.

ચાર કિતાબ.

(૧) ધંજલ (૨) જંમ્યુર (૩) તૌરિત (૪) કુર્કાંત. એ મુળ્ય
ચાર કિતાબ રચાયેલી છે.

ઉપર દર્શાવ્યા મુળ્ય ચારવેદ, ચારઉપવેદ, ૫૮શાસ્ત્ર, અષ્ટાદશ
પુરાણ, ચાર કિતાબ વિગેરે જ્ઞાનમાર્ગ દર્શાવવા સાડ તથા કર્મ ઉપાસના
કરવા સાડ જુદા જુદા સ્વરૂપે પ્રગટ કરી છે. તેનો પ્રચાર જગત્માં
વિશેષ ચાલે છે.

—દશમ—રત્ન: સંપૂર્ણ—

એકાદશમ—રત્ન:

અધાસુર, બલભદ્ર, તથા દ્વન્દ્વર યુગમાં અંશો-હંસોને
બોધ આપ્યાનું વિવરણ.

—અધાસુર યુગનું વિવરણ—

ત્યારે અધાસુર યુગની શરૂવાત થઈ ને સત્યલોકમાં કોઈ પણ
હંસ આવ્યા નહીં, ત્યારે સત્યપુરુષની અધરવાળી થઈ કે. હો જ્ઞાનીજી

(યોગજીતજી — કળીરખાને) પૃથ્વીપર જવલે જીવોને બોધ આપીને લોકમાં વાવેા. એ મુજબ આજ્ઞા થતાં સદ્ગુરુ સત્યલોકથી પ્રથમ સહજદ્વીપપર અહજ સુત (બ્રહ્મઅંશ) પાસે આવ્યા. ત્યાં પ્રમાણ:—

ચોપાઠ

પ્રથમ સહજસુતિ લગિઆયે, નૌતમ સુતિ હમનામ ધરાયે
ઉન્હુસો કલો હમ સત્યસંદેશા, સહજ અંકુરમાનો ઉપદેશા
પાન પ્રવાના તુમ લેહોભાધ, સમ્રથ હુકમ લેહો સીરનાધ
પ્રથમ ચૌકા સહજદ્વીપમે શીના, સહજ સુતિકા અંકપરલીના

(કળીરખાની)

તે સમયે જ્ઞાનીજીએ નૌતમ સુતિ નામ ધગવ્યું તે સત્યપુરૂષનો મૂળ સંદેશો તેમને જણાવ્યો. તે સાંભળીસહજઅંશે સહજ લોકમાં ચૌકા આરતી કરાવી પાન પ્રવાનો લીધા. બાદ ત્યાંથી સદ્ગુરુ અનુક્રમે અંકુર, મધ્યજા, ચૌહ સુતના સ્થાનપર પધાર્યા તેનું પ્રમાણ:—

ચોપાઠ

તબ હમ ચલે મધ્યજા સુતિ લગ આયે, સત્યશબ્દ ઉન્હી સમુદ્રાયે
તૌન અંકપર જવ ચદાવા: મુલ (અંકુર) સુતિ કે દ્વીપ ચલી આવા
લેહુ પાન તુમ તજે બડાધ, પાન લેત ગુરુ હોવે સહાધ
અંકુર સુતિકા ચૌકા શીના, ચલે સોહં દ્વીપ પગ દીના
ચૌથા ચૌકા ચૌહકા શીના, ચૌહ સુરત અંકપર લીના
ચૌકા ચારિ અધરપર શીના, ચલે અચિતદ્વીપ પગ દીના.

(કળીરખાની)

ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ અંકુર મધ્યજા, સોહંનાં લોકમાં પધારી સત્યપુરૂષનો મૂળ સંદેશો ત્રણે અંશને જણાવ્યો. તે સાંભળી ત્રણે અંશે ચૌકા આરતી કરાવી પાન પ્રવાનો લીધા. એ મુજબ આજ્ઞા અંશના સ્થાને ચાર ચૌકા અધર—ચાર દ્વીપમાં કરી સદ્ગુરુ અચિત દ્વીપપર અચિત સુત (બ્રહ્મઅંશ) પાસે પધાર્યાને જણાવ્યું કે—

ચોપાઠ

તુમતે સમ્રથ કહો સંદેશા, જ્ઞાન ગમ્ય ગુરુ બચન ઉપદેશા.
કોલ પાન દીન હોય લેહુ, તનમન ચિત્ત સમ્રથકું દેહુ
તખ અચિત્ત લીન્હા પરવાના, સત્યશબ્દ હીરદે હીત માના
તખ આયે અક્ષર અસ્થાના, મહાસુન્ય મહ બહાં ઠિકાના

(કબીરબાની)

હો અચિત્ત અંશ શબ્દની સનંદ સત્યપુરૂષની સ્વીકારી ચૌકા આ-
રતી કરાવી પાન પરવાનો પુરૂષનો હુકમ છે તેથી દયો. ત્યારે અચિત્ત
અંશે હુકમ મસ્તકે ચઢાવી, શબ્દ સનંદનો ભેદ લેઇ, ચૌકા આરતી કરાવી
પાન પરવાનો લીધો. ત્યારબાદ ત્યાંથી સદ્ગુરુ અક્ષરસુત (બ્રહ્મ-અશ)
ના અરણ્યદ્વીપપર પધાર્યા ને અક્ષર અંશને સર્વ લક્ષીકતથી વાકેફ કર્યા ને
જણાવ્યું કે —

ચોપાઠ

તુમતે સમ્રથ કહો સંદેશા, જ્ઞાન ગમ્ય ગુરુ બચન ઉપદેશા
કોલ પાન દીન હોય લેહો, તન મન ચિત્ત સમ્રથકાં દેહો
અક્ષર નીજ બીનતી ડાની, સમ્રથ દેહો પાન પરવાની
હમ ચીન્હા તુમ પુરૂષ પુરાના, જબ આયે તુમ એહી ઠિકાના

(કબીર બાની)

હો અક્ષર અંશ, સત્યપુરૂષની શબ્દ સનંદ સ્વીકારી, ચૌકા આ-
રતી કરાવી પાન પરવાનો પુરૂષનો હુકમ છે તેથી દયો. ત્યારે અક્ષરઅંશે
હુકમ મસ્તક ચઢાવી શબ્દ સનંદનો ભેદ લેઇ, ચૌકા આરતી કરાવી પાન
પરવાનો લીધો. એ સુજબ છ અંશેને અંકપર લેઇ પાતાલ પાંજના ઘા-
ટના રસ્તેથી પૃથ્વીપર પધાર્યા, ને જીવોને સત્યપુરૂષની સત્ય ભક્તિ કરવાનું
જણાવી સત્ય શબ્દથી જ્ઞાનોપદેશ કર્યો; તેનું પ્રમાણ.—

ચોપાઠ

પ્રથમે અધાસુર યુગ વિસ્તારા, સત્ય શબ્દ ભાખ્યો સંસારા
ગણ ગંધર્વ સુની ભેદ ન પાવે, નર દેહીથી કૌન ચલાવે

પાયે પાન મુકીતકે હાથા, સો સઠિહાર લિન્હ જીય સાથા
યુગ યુગ દેહ ધરત હમ આયે, જો ચીન્હા તેહી લોક પદાયે
ધરકે ફૂત ખેદ હમ ડારા, સખ જીવન કહે પાર હિતારા
યુગ અધાસુર જીવન લાઇ, એક કોડ હસ મુકતાઇ,
(અમ્યુ સાગર)

જે કોઇ અંકુરી જીવે તેઓશ્રીનો સત્યશબ્દ મેહણ કર્યો, તે જી-
વોની કાલ દશી મટાડીને હંસ સ્વરૂપ બનાવી પતાલ પાંજીના ઘાટના
રસ્તેથી સત્યલોક પહોંચાડયા (તે સમયે પતાલ પાંજીના ઘાટપર જલરંગજી
અંશ નિંદ્રાવશ હતા.) એ યુગમાં એક કોટ જીવ મુક્ત પામ્યા. એ પછી
કેટલોક સમય વિત્યા બાદ અધાસુર યુગની સમાપ્તિ થઇ.

—બલભદ્ર યુગનું વિવરણ—

અધાસુર યુગ પૂર્ણ થઇ બલભદ્ર યુગની શરૂવાત થઇ ને જ્યારે
કોઇપણ હંસ સત્યલોકમાં આવ્યા નહીં; ત્યારે સત્યપુરૂષની અધર વાણી
થઇ કે, હો જ્ઞાનીજી (યોગજીતજી—કબીરસાહેબ) પૃથ્વીપર જીવને જીવેને
બોધ આપી લોકમાં લાવો. એ મુજબ આજ્ઞા થતાં સદ્ગુરૂ સત્યલોકથી પા-
તાલ પાંજીના ઘાટના રસ્તેથી પૃથ્વીપર પધાર્યા, ને જીવેને સત્યપુરૂષની
ભક્તિ કરવાથી વાકેફ કર્યા ને જ્ઞાન દ્રીઢાવ્યું. ત્યાં પ્રમાણ:—

ચોપાઈ

યુગ બલભદ્ર દુસરા ભાંખો, તુમસં ગાય કહુ નહિ રાખો,
લોક વેદ જીન દુર બહાઇ, સોઇ જીવસુ પુરૂષ મન ભાઇ
આદિ નામકે સુમરન પાવા, એક ચિત મન સુતિ લગાવા
ચોદહ લક્ષ જીવ પદાઇ, સત્યલોક મહ બેઠે બધ
(અમ્યુ સાગર)

જે કોઇ અંકુરી જીવેએ તેઓશ્રીનો સત્યમાર્ગ આદ્ય કર્યો, તે જી-
વોની કાળ દશી છોડાવી હંસ સ્વરૂપ બનાવી પતાલ પાંજીના ઘાટના ર-
સ્તેથી સત્યલોક વાણી કર્યો. (તે સમયે પણ જલરંગજી અંશ પતાલપાંજી-

ન્યાયાદિ પર નિદ્રાવશ હતા.) એ યુગમાં ચૌદ લક્ષ જીવ સૂક્ષ્મ પામ્યા. એ પછી કેટલોક સમય વીત્યાબાદ બલભદ્ર યુગની સમાપ્તિ થઈ.

—દ્વંદ્વર યુગનું વિવરણ—

બલભદ્ર યુગ પૂર્ણ થઈ દ્વંદ્વર યુગ ભેદા તે જ્યારે સત્યલોકમાં કાંઈપણ હંસ આપ્યા નહિ, ત્યારે સત્યપુરુષની અંધર વાણી થઈ કે, હો જ્ઞાનીજી પૃથ્વીપર જીવ ને જીવોને જ્ઞાન સુબોધ આપી સત્યલોકમાં લાવો. એ મુજબ આજ્ઞા થતાં સુપ્ત રીતે પતાલપાંજના ઘાટના રસ્તેથી પૃથ્વીપર પધાર્યા, તે જીવોને સત્યભક્તિ કરવા બોધ આપી સત્યસંજ્ઞનો ઉપદેશ કર્યો. ત્યાં પ્રમાણ:—

ચોપાદ

યુગ દ્વંદ્વર જબ પ્રગટ્યો આઈ, પુરૂષ અવાજ જીવખર લાઈ,
ચીન્હેઉ મોહી છીન્હ તેહી કાળ, દીન્હેઉ નામ કાલ ઉઠ જાળ,
દ્વાય હજાર બોધ જીવ આયે, નામ પાય તેહી લોક પકાયે,
યુગહુ અખીલ દશ લક્ષ બખાના, સત સત સાંધુ પરમાના,

(અંચુ સાગર)

જે કાંઈ અંકુરી જીવોએ તેઓશ્રીનો બોધ ગ્રાહ્ય કર્યો, તે જીવોની કાલ દશી છોડાવી હંસ સ્વરૂપ જનાર્ણવ પતાલ પાંજના ઘાટના રસ્તેથી સત્યલોક વાસી કર્યો. (તે સમયે પણ જલરંગજી અંશ નિદ્રાવશ હતા.) એ યુગમાં બે હજાર જીવોની તારણગતિ કરી. જ્યારે સદ્ગુરુ જીવોને લેઈ સત્યલોકમાં ગયા ત્યારબાદ જલરંગજી અંશ નિદ્રાવસ્થાથી ચેતન્ય થયા, ને તે મના શઠિહારે ને પુછવા લાગ્યા કે:—

ચોપાદ

સકિહારનસો યુગહી ખાતા, મોક્ષન સત્ય કહો વિખ્યાતા
હમ નિદ્રામહ રહે ઉરગ્રાહ, કૌન અંશ ધરણી મહ નિર્ધ

(અંચુ સાગર)

અમો સત્યપુરુષના ધ્યાનમાં લીન થઈ નિદ્રાવશ થયા હતા, ત્યારે કાણુ-અંશ પૃથ્વીમાં ગયા હતા તે વાત સત્ય જો હોય તે કહે-ત્યારે સઠિહારાએ દ્વી કર જોડી વિનય પૂર્વક જણાવ્યું કે:—

ચોપાઈ

તબ સઠિહારન માથે નમાયે, દોય કર જોર વિનય ઉઠ લાયે
યુગ દ્વંદ્વર સાહેબ પગધારા, નામ જ્ઞાની હંસ રખવારા
જીવન પાન દીન્હ જગ જાઈ, દોય હજાર હંસ મુકતાઈ
યહ મારગ પહુચે તબ આઈ, ખખર તુમ્હારી કીન્હ ખહુતાઈ
તબ તુમ નિદ્રા લાગી સ્વામી, હસન લેય ગયે સુખધામી

(અમ્બુ સાગર)

આ દ્વંદ્વર યુગ ચાલે છે, તેમાં સત્યલોકથી જ્ઞાનીજી મહારાજ જીવોને બોધ આપવા સાડ પૃથ્વીપર પધાર્યા હતા. તે જીવોને બોધ આપી બે હજાર જીવોને સાથે લેઈ અહીંયા ધરને ગયા, પણ તે સમયે આપ નિદ્રા ધીન હોવાથી આપને તેઓથીજે જગાડયા નથી. એ બાબતની સત્ય હકીકત જો થઈ તે અમે કહી છે. એ સાંભળી જલરંગજી અંશ કહેવા લાગ્યા કે:—

ચોપાઈ

કહે જલરંગ સુનો સઠિહારા, પુરુષ દીન્હ મોહી મગ ભારા
સખર ઉત્પન્ન ભલ હમજના, હમહી સત્યસુકિત હે પાના
સોધું મહંત મોહી પહ આઈ. સંગ હમાર લેઈ ઘર જાઈ
હમ આજ્ઞા યુગયુગ ચલિ આવૌં, મોવિન યહવાં જીવકો પાવા
અબ જ્ઞાની યહવાં નહિ આવે. કેમે જગમે પાન ચલાવે.

(અમ્બુ સાગર)

જો સમયે અમારી ઉત્પત્તિ થઈ તે સમયે આશિષ દીધી છે કે, જે કાઈ અંશ સત્યલોકથી આવી પૃથ્વીપર જઈને જીવોને બોધ આપે ને ત્યારે તે હંસ સત્યલોકમાં જાય, ત્યારે પ્રથમ તમારી આશિષ લીધા સિવાય

જય નહિ. એ મુજબની આજ્ઞા છતાં જ્ઞાનીજીએ હંમેશાં (અમારી આ-
શિકા મેળવાવ્યા શિવાય) સત્યલોક વાંચી કર્યા એ યોગ્ય થયું કહેવાય નહિ.
અહિંયા ધ્યાનમાં લેવાનું એટલુંજ છે કે, જ્ઞાનીજી એ બાબતથી અબાણ
નહોતા, પરંતુ જલરંગજી અંશ નિદ્રાવસ્થામાં લીન હોવાના લીધે સઠિહા-
રના સમક્ષ જાતેજ સત્યલોકમાં લેઈ જતા હતા. તે હકીકત વાંચકાને સ્હેજ-
માં સમજશે. એ મુજબ દ્વંદ્વર યુગની હકીકત બનેલી છે. એ પછી કેટલોક
સમય વીત્યાબાદ દ્વંદ્વર યુગની સમાપ્તિ થઈ.

—એકાદશમ્—રત્ન:—સંપૂર્ણ—

દ્વાદશમ્—રત્ન:

પુરવનયુગ-જલરંગજી અંશ તથા કુષ્ઠમ પક્ષીનું વિવરણ
તથા-રાવવાનંદ, ધીર્યમાલ મળી ત્રણે યુગમાં અંશ તથા
હંસોને બોધ આપ્યાનું વિવરણ.

—પુરવન યુગનું વિવરણ—

દ્વંદ્વરયુગ પૂર્ણ થયાબાદ પુરવન યુગની શરૂઆત થઈ. તે યુગમાં
જ્યારે સત્યલોકમાં કોઈ હંસ આવ્યા નહિ, ત્યારે સત્યપુરુષની અધર વાણી
થઈ કે હા જ્ઞાનીજી (યોગજીતજી-કબીરસાહેબ) પૃથ્વીપર જવ ને જીવોને
સત્યલક્ષિત કરવાનો બોધ આપી સત્યલોકમાં લાવો એ મુજબ આજ્ઞા થતાં
ગુપ્ત માર્ગથી પૃથ્વીપર પધાર્યા, ને અંકુરી હંસોને સત્યશબ્દ દીધાવ્યો.
જણે સત્યશબ્દ આલ્લ કર્યો તે અંકુરી જીવોને પોતાની સાથે લેઈ પતાલ પાં-
જીના ઘાટપર પધાર્યા (તે સમયે જલરંગજી-અંશ સચેત હતા તેથી તેમની
બેટ થઈ) ત્યારે જલરંગજીએ તેઓશ્રીને પૂછ્યું કે—

ચોપાઈ

તમા જલરંગ કહે છે બાઈ, કોન અંશ તુમે કહાં સિવાઈ

હમ નિદ્રા મદ રહેં અલસાઇ, તુમ હંસન લે લોક સિવાઇ
અમર પુરૂષ પાંજી બહારા, સંગ હોય હોવે જીવ પારા
હાય હમ દીન્દ દંકસારા, તુમ મોહી મેટી ગયે કસ પારા
પુરૂષ બચન કસ મેટહુ બાઇ, બીન યુગે હંસ કયાં લે બાઇ
(અમ્બુસાગર)

આપ કોણ અંશ છે, ક્યાં ગયા હતા, ને કોનો હુકમ લેઇ ગયા
હતા તે કૃપા કરી જણાવશો : કારણકે અમે નિદ્રાવશ હતા તે સમયે
તમે અમારી આશિકા હંસોને મેળવાવ્યા સિવાય તારણગતિ કરી તે યથા-
ર્થ થયું નથી. અમેને જે કારણથી અત્રે રહેવા સ્થાન આપ્યું છે, તે કારણ
આપથી અજણ નહીં હશે તે છતાં હંસને લેઇ જવાનું જે કાર્ય હોય તે
જણાવશો. ત્યારે સદ્ગુરુએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે:—

ચોપાઇ

હમતુમ એક આદિકા બાઇ, કસ સંસય આપન ચિત આઇ
હમતો યુગન યુગન મગ આયે, અમરપુરૂષકી સંધિ બતાયે
સોઇ સંધિ આઇ હમ પાસા, કસ આપન ઘટ આનહુ ત્રાસા
કુષ્ટમ પક્ષિ એક રહાઇ, તીન હમસો એક બચન સુનાઇ
યુમ અસંખ્ય બહુ ગયે બિતાઇ, તા દીનકી ઉન કયા સુનાઇ
(અમ્બુસાગર)

હો જલરંગજી આપના હૃદયમાં એ બાબત સંકા શું કરવા લાગે
છે. આપણે જે સત્યપુરૂષ સાહેબના પહોપદીપના સ્થાનના છીએ.
આપને જે સૌંધ છાપનો ભેદ બક્ષેલો છે, તેજ ભેદ અમેને પણ
બક્ષેલો છે. આપ નિદ્રાવસ્થાને પ્રાપ્ત હતા તે કારણથી આપને સંધિ
બતાવવાનું બનેલું નથી, ને તે કારણથીજ અમે બંધે આપના સંકલ્પના
સમક્ષ હંસોની તારણગતિ કરી સત્યલોક વાસી કરેલા છે; એથી સત્યપુરૂષ
આપના વિરૂદ્ધ અમેએ કંઈ પણ કરેલું નથી તે બાણશો (એ મુજબનો વા-
તાલાપ આજેલો હતો તે સમયે સંધિ છાપ સદ્ગુરુએ જલરંગજીને બતાવી

તેથી એજ્ય થયેલું લાગ્યું.) અમે અનેક યુગથી જલસાગરમાં સ્નાનીયે છીએ. તેની હકીકત જે કુષ્ઠમપક્ષી છે જાણે ઘણા મહાપ્રલયો જોયા છે ને તે હાલ પણ હજાત છે તે જાણે છે. જ્યાંએ એ મુજબની હકીકત જલરમણએ સાંભળી ત્યારે શંકા થઈ કે:—

ચોપાઠ

મહાપ્રલય જળ હોયે ભાઈ, પક્ષી કોન આધાર રહ્યાં
સો વૃતાંત કહો મોઢે માંખી, પક્ષી મોઢી દીખાવો આંખી
(અબ્ધસાગર)

હો જ્ઞાનીજી આપ કહો છે તે સત્ય શી રીતે મનાય, કારણ કે મહાપ્રલય થાય ત્યારે પક્ષીને કયો આધાર રહે માટે એ અસંભવિત છે; તેથી તેનું વૃતાંત જણાવે, તેમજ આપ મારી સ્વઅક્ષી (આંખ) થી બતાવો તો સત્ય માનું. ત્યારે જ્ઞાનીજી અંશે જણાવ્યું કે:—

ચોપાઠ

મહાપ્રલય જળ હોયે ભાઈ, સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાલ જલ છાઈ
તા પીછે ગતિ અગ્નિ વિશેષા, ચૌદહ બુવન જગદલ દેખા
ઉલટ પવટ પૃથ્વી હો જાઈ, સ્વર્ગ રસાતલ બાત નસાઈ
બ્રહ્મલોક વૈકુંઠ ન રહેઈ, શીવ ઇન્દ્રાદિક સુર નસી ગયેઈ
ત્રીનલોક જળ બુઢે ભાઈ, કુષ્ઠમપક્ષી તખ જલ ઉતરાઈ
સો પક્ષી કીહી ભાંતિ રહાઈ, નીર માંહી જસ ફેન તરાઈ
એસે પક્ષી તા દીન કરાઈ. ત્રીન લોક મુખ બીતર રાઈ
(અમ્બુસાગર)

જ્યારે મહાપ્રલય થાય છે, ત્યારે ત્રણલોક ચૌદ બુવન જગામય થાય છે. તે સમયે કુષ્ઠમ પક્ષી જલમાં તરે છે, ને તે સર્વ રચના તેના મુખમાં દેખાઈ રહે છે. તેના સમક્ષ સત્તાવીશ હજાર મહાપ્રલય થઈ ગયા છે, ને સત્યપુરુષ સામ્રથ ધર્મીની સંપૂર્ણ સત્યબક્તિ કરે છે. તેમને પેખવાની તમારી ઇચ્છા છે તો સર્વગણ-અંશ હંસ સહિદાર સર્વે બોલો હું તમોને

પ્રત્યક્ષ ખતાવું. એ મુજબનું દર્શાવ્યું ત્યારે તે સ્થાનેથી એ અંશ, સર્વ-
ગણ, અંશ, હંસ સહિદાર સર્વે શબ્દ સ્વરૂપી વૈમાનમાં બેસી નિરંતર
દ્વીપમાં કુષ્ઠમપક્ષીનો વાસો હતો ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તે સમયે કુષ્ઠમપક્ષી
સમાધિસ્થ હતા, ત્યારે યોગજીવજીએ તેમના ગણોને જણાવ્યું કે, તમારા
સ્વામીને જગાડોને કહો કે તમારા દ્વારપર જ્ઞાનીજી તથા જલરંગજી સર્વ
અંશ—હંસ સાહિદાર સહ તમારી ભેટ લેવા નિમિત્તે અત્રે આવેલા છે. એ
મુજબ ગણોને જણાવ્યું ત્યારે બેગણ કુષ્ઠમપક્ષી જ્યાં સમાધિસ્થ બેઠા હતા.
ત્યાં જઈ શબ્દ અંગથી હાંક મારી તેથી સમાધિ ખુલ્લી ગઈ; એવો સત્યશબ્દ
નો પ્રભાવ છે. જ્યારે કુષ્ઠમપક્ષીની સમાધિ ખુલ્લીને આસપાસ એવા માંડવું
ત્યારે વારંવાર દંડવત્ પ્રણામ કરી સ્તુતિ કરીને જણાવ્યું કે, આપના દ્વારે
સત્યપુરૂષ તરફના અંશ જ્ઞાનીજી તથા જલરંગજી તેમજ સહિદાર, અંશ,
હંસ સમુદ્ધ આપના ભેટની ઇચ્છાથી આવેલા છે; તો તે બાબતમાં અમોને
શી આજ્ઞા છે. ત્યારે કુષ્ઠમપક્ષીએ જણાવ્યું કે:—

ચોપાદ

જ્ઞાની જલરંગહી લાય ખુલાઈ, ત્રીનકે સાથ ઔર નહી આઈ

(અમ્બુસાગર)

હે ગણો, જ્ઞાનીજી તથા જલરંગજીને (બેઉ અંશને) આવવા દો,
પણ તેમની સાથે હંસ-અંશ કોઈ આવે નહીં. જ્યારે એ મુજબ આજ્ઞા
ગણોને થઈ, ત્યારે જ્યાં સર્વે ખીરાજ્યા હતા ત્યાં આવી જણાવ્યું કે:—

ચોપાદ

દોઈ અંશ સુનો મતિ માની, પક્ષી બચન સુનહુ પ્રમાની

સેના સકલ છાંડી તુમ દેહુ, દો અંશ ભેટકો લેહુ

(અમ્બુસાગર)

દો જ્ઞાનીજી આપ સર્વ સેન્ય (હંસ—અંશ) ને બહાર રાખી
આપ તથા જલરંગજી બેઉ અંશને ભેટ લેવા કહે છે, તેથી આપ બન્નેવ
અંશ અમારી સાથે પધારો. એ હકીકત સાંભળી સર્વને બહાર રાખી બેઉ
અંશ કુષ્ઠમપક્ષી ખાસે ગયા ત્યારે:—

ચોપાઘ

આદર બહુત ભાંતિ તીન ઝીન્હા, સીંહાસનપર બેઠક ઢીન્હા
દ્રષ્ટિ પસાર દેખી જલરંગુ, બહુત જ્યોતિ પક્ષીકે અંગુ
જીમ કોટીન રવિ સશિલે છાધ, બહુત પ્રકાશ વરણી નહી જાધ
પક્ષી કહે સુનો હો જ્ઞાની, કેહી કારન તુમ યહાં સિંધાધ
તુમતો અંશ પુરૂષકે આગર, કેહી કારણુ પગ ધારેઉ નાગર
બડે ભાગ્ય હમ દર્શન પાવા, અતિ આનંદ મોહીચિત્તઆવા
હમતો પક્ષી મતિ નહી જના, તુમ કર્તા હો આદિ પુરાના
તુમરી શુદ્ધ કોઇ નહી પાધ, ઝીન્હ કૃતાર્થ મંદીર આધ
(અમ્યુ સાગર)

કુષ્ટમપક્ષીએ ઉઠીને બન્નેવ અંશને આદર સત્કાર કરી સિંહાસ-
નપર બેસાડયા. (એ સમયે જલરંગજી કુષ્ટમપક્ષીનું સ્વરૂપ નિહાળી અ-
ક્રિત થયા કે જે હકીકત કહી તે સત્યજ હશે.) બાદ કુષ્ટમપક્ષીએ ગ્યાનીજી
પ્રત્યે વિનય પૂર્વક જણાવ્યું કે,

આપ આદિ પુરૂષ છો, આપની કળા તથા ગતિ કોઇપણ કળી શ-
ક્યું નથી; તો હું પક્ષીની મતિ કેટલી કે આપની કૃતિ જાણી શકું મારા
ધનભાગ્ય કે આપે મારું મંદીર પાવન કરી આપે મને દર્શન આપ્યા.
આપ અન્નેવ અંશ શા કારણથી પધાર્યા છો તે કૃપા કરી જણાવશો.
ત્યારે ગ્યાનીજીએ અગાઉ બનેલી સર્વ હકીકત કહી સંભળાવી. ત્યારે કુષ્ટમ-
પક્ષીએ જલરંગજીની શંકા નિવારણાર્થે જણાવ્યું કે, જે જ્ઞાનીજીએ હકીકત
આપને જણાવી છે તે સત્ય છે, ને હું એમનો સેવક છું; એમના હુકમના
માન્યમાં સહેજ તક્ષવત પડવાથી મારે આ દેહ ધરવી પડી છે. વિગેરે હ-
કીકત કહી સંભળાવી. તેથી:—

ચોપાઘ

કલા દેખી ચઢીત મન ભયેઉ, મનકા ગર્વ ટુટી સખ ગયેઉ,
તખ કળીર નીરખે ચિતલાધ, જલરંગ કોતુક દેખી લજાધ
(અમ્યુ સાગર)

જલરંગજીના મનનો ગર્વ સર્વે દુટ્ટી ગયો ને એમજ સિધ્ધ ભાસ્યું કે જ્ઞાનીજી આદિ છે, ને તેમની સર્વેપર સત્યપુરૂષના પ્રતાપથી સત્તા છે. મારા કરતાં કુષ્ટમપક્ષી, ને કુષ્ટમપક્ષી કરતાં જ્ઞાનીજી શ્રેષ્ઠ અધિકારી છે. તેથી જલરંગજીએ:—

ચોપાદ

લીલા દેખી શીશતર દીના, અર જ્ઞાનીકી અસ્તુતિ કીના
દેહી ધરી હમ રહે ભુલાના, સત્યપુરૂષ હમ તુમ નહિ બના
આદિ અંત તુમ પુરૂષ હમારા, અસ્તુતિ કરે જલરંગ અપારા
યહ કૌતુક દેખા હમ જ્ઞાની, તુમહી પુરૂષ ઓર નહી આની
(અગ્નિ સાગર)

જ્ઞાનીજીની ધણી સ્તુતિ કરીને વિનય પૂર્વક જણાવ્યું કે, આપ સત્યપુરૂષ સમજો ને અમોએ આપને ગર્વમાં ભુલી જઈને કોણ છો તે પી છાન્યા નહિ વિગેરે જણાવ્યું. એવા સદ્ગુરુનો મહિમા અગમ અપાર છે, જેનો થાહ મુખ્ય સુતને પણ મળી શક્યો નથી; જ્યારથી આવ સુદ્ધી ઉત્પન્ન થઈ ત્યારથી જ દુનીયામાં પધારી સર્વે અંશ-હંસ-જીવોને સત્યપુરૂષનું જ્ઞાન દર્શાવી દેવાર્થે કયાં છે. એમનો સત્યોપદેશ જે કોઈ આલ્સ્ય કરે છે, તેઓને સ્વધામ પહોંચાડે છે; એ તેમની પૂર્ણ સત્તા છે.

હવે દર્શાવ્યા મુજબનો વાર્તાલાપ ત્રણે અંશનો થયો. બાક જલરંગજીની વિનંતીથી તેઓને પાન પરવાનો આપ્યો, ને સત્યશબ્દ દ્રીઢાવ્યો. અહીંયા જે બહાર સહિહારો અંશ હંસ હતા તેમણે ગણ પ્રત્યે જણાવ્યું કે, અમોને પણ તેમના દર્શનની અપેક્ષા છે. તેથી ગણે જઈ કુષ્ટમપક્ષીને હકીકત જણાવી કે, બહાર સર્વે છે. તે પણ દર્શન કરવાની ઇચ્છા ધરાવે છે તો તે બાબતમાં આપનો શું હુકમ છે. ત્યારે કુષ્ટમપક્ષીએ જણાવ્યું કે, સર્વે અંશ-હંસ-સહિહારને લઈ આવો. એ મુજબ આજ્ઞા થતાં સર્વેને અંદર લાવી દર્શન કરાવ્યા. બાક સર્વે અંશ-હંસ-સહિહારોને લેઈ બેઉ અંશ કુષ્ટમપક્ષીને ત્યાંથી તીકળ્યા ને જલરંગજીના સ્થાને સર્વે આવી પહોંચ્યા.

સદ્ગુરુએ તેમની હિપમા એવી બદાવી છે કે, જે કોઈ અંશ-હંસ સત્યલોક જાય તે તેમની આશિકા લીધા શિવાય જાય નહીં, તેથી જે હંસ પૃથ્વીપરથી આવ્યા હતા. તેમને આશિકા જલરંગજીની અપાવી; આદ સર્વ હંસોને લેઈ જ્ઞાનીજી સત્યલોક પધાર્યા. આ યુગમાં સત્તલક્ષ જીવની તારણગતિ કરી. ને પતાલપાંજીના ઘાટે જલરંગજીની મર્યાદા ત્રધારી ઇત્યાદિ હકીકત પુરવન યુગની છે.

—રાધવા નંદ યુગનું વિવરણ—

ત્યારપછી રાધવાનંદ યુગ (અનુમાનયુગ) થયો તે સમયે આ-ધ્યાસ રંભા સુચિ-રેણુકા-ઉત્પન્ન કરીને માયાએ પોતાનો દેહાવે કર્યો તે યુગમાં અમૃતમાન આપી સાત હજાર જીવોની તારણગતિ કરીને ધીર-માત્ર યુગ પ્રારંભ થયો.

—ધીરમાત્ર યુગનું વિવરણ—

એ યુગમાં એક લક્ષ જીવની તારણગતિ કરી વિગેરે હકીકત છે. એ એ યુગમાં જાણુવા યોગ્ય વધુ હકીકત ન હોવાથી ફક્ત જીવ કેટલા મુક્ત મામ્યા તેજ દર્શાવવામાં આવેલું છે.

—દ્વાદશમ—રત્ન: સંપૂર્ણ—

ત્રયોદશમ્—રત્નઃ

તારણ યુગમાં—બંગદેશના રાજાને બોધ આપ્યાનું,
તથા જીવેનો બોધાર કર્યાનું વિવરણ.

—તારણ યુગનું વિવરણ—

જ્યારે ધીર્યમાલ યુગની સમાપ્તિ થઈને તારણ યુગની શરૂવાત થઈ, પણ કોઈ હંસ સત્યલોકમાં આવ્યા નહિ: તેથી સત્યપુરૂષ સામ્રથ ધર્મીની અધર વાણી મળે કે, હો જ્ઞાનીજી પૃથ્વીપર જાવને સત્યભક્તિનું જ્ઞાન દ્રિઢાવી સત્યલોકમાં લાવો એ મુજબ હુકમ થતાં સદ્યુર પતાલપાંજી ઘાટેથી જલરંગજીની બેઠ લેઈ પૃથ્વીપર પધાર્યા, ને બંગદેશમાં આવી પહોંચ્યા તેમણે ઉપદેશ માટે જ જ કાર્યો કર્યા તે નીચે દર્શાવેલા છે.

—બંગદેશના રાજાની હકીકત—

ઉત્તર વિભાગમાં બંગદેશનો રાજા ધણે અત્યાચારી હતો, તે સાંઘુ યોગી ઇત્યાદિને પકડીને કેદ કરતો હતો. કારણ કે ધર્મપર બીલકુલ તેને શ્રદ્ધા નહોતી ને તેઠાંગ છે એમ માનતો, બ્રાહ્મણ ઇત્યાદિના મસ્તકપર તિલક કરેલું જુવેતો તે તિલકપર ખરપડી ઉની કરી હામદેતો, તેમજ બ્રાહ્મણોની જનોઈયો તોડીને અગ્નિમાં નાંખતો હતા. તે સમયે વેદ—પુરાણ ઇત્યાદિનું કોઈથી પણ પ્રગટ રીતે અધ્યયન કરી શકાતું નહોતું, ને કોઈથી પણ પરમાત્માનું નામ લેઈ શકાતું નહોતું. જંગલી પશુ ઇત્યાદિ ઘાસચરવા પામતા નહોતા, તેમજ તેમને મારીને પોતાનું ઉદર ભરણ કરતો વિગેરે ઘણી બાબતોથી તે અત્યાચારી હતો. તે અત્યાચાર છોડાવા નિમિત્તે સદ્યુર જ્ઞાનીજી માહારાજ ફરતા ફરતા બંગ દેશમાં પધાર્યા, ને રાજાના મેહેલના દ્વારઆગળ એક વટ (વડ) ના વૃક્ષતળે છાંયામાં આસન મારી બેઠા. તે સમયે એક રાજાની લોંડી (દાસી) સદ્યુરના સામિપ્ય આવીને દંડવત

પ્રણામ કરીને પૂછવા લાગી કે, આપ કયા કાર્ય નિમિત્તે અત્રે પધાર્યા છો, ને આપની શું ઇચ્છા છે તે જણાવો. અહિંનો રાજા ધણે અત્યાચારીને નિર્દયી છે, જેને બીલકુલ દયા નથી સાધુ બ્રાહ્મણને ધણી પીડાદે છે, ને વેદ ધર્મ ઇત્યાદિ પાળવા દેતો નથી ને તે એકવીસમે દરવાજે, પોતાની રાણી સહ રહે છે; તે જો આપને દેખશેતો આપનું શીશ ધડપર નહીં રહેવાદે, માટે જે ઇચ્છા હોયને જણાવો કે તે બાબત મારાથી જે બનશેતે કરીશ. આપને અત્રેથી શિવ વિદાય થવું એ સારું છે વિગેરે હકીકત કહી સંભળાવી. ત્યારે જ્ઞાનીજીએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે:—

ચોપાદ

દરસ હમાર કરે જન્મઆમ, અગમ નિગમ હમ બેદ બતામ
રાય પરિક્ષા હમરી પાવે, છુટે હંસ લોક મહ બવે
તુમ જન શકા મનમહ આનો, નિશ્ચય બચન હમારા માનો
બચન હમાર રાય પહ બહુ, સકલ પોરિયા વશ તુમ આહુ
(અમ્યુ સાગર)

ઉપર દર્શાવેલા જ્યારે સદ્ગુરૂના અભય વચન સાંભળ્યા. ત્યારે સુગનીયા (દાર્સી) સદ્ગુરૂના પ્રતાપથી પ્રથમ દ્વારથી ને એકવીસમાં દ્વાર સુધી ક્રોધએ નહીં રોકતાં જઈ પહોંચીને છડીદારને જણાવ્યું કે, એક સિદ્ધ મહાત્મા દ્વારપર પધારેલા છે તે રાજાને બોલાવે છે, તેથી રાજાને અંદર જઈ ખબર આપો. ત્યારે છડીદારે પ્રત્યુત્તર દીધો કે, એ બાબતની તને ખબર છે છતાં અબાણ કેમ બને છે. ત્યારે દાર્સીએ જવાબ આપ્યો કે એ સંત ક્રોધ અલૌકિક મૂર્તિ છે, ને એમનાજ પ્રતાપથી એકવીસ દ્વાર ગ્રાળંધી અહીં આવી છું; તેથી ક્રોધ પણ પ્રકારે હરકત રાખશે નહીં. એ પ્રમાણે છડીદારને ખાત્રી આપવાથી છડીદાર અંદર દાખલ થઈ રાજાને હંડવત્ પ્રણામ કર્યો ને સર્વે હકીકત નિવેદન કરી. ત્યારે રાજા ધણે ક્રોધાતુર થયો ને જણાવ્યું કે, એવા સિદ્ધ ધણા આવે છે હું કંઈ આવનાર નથી બલ તેમનું મસ્તક કાપના હું હુકમ કરું છું. એવા અઘટિત વચનો સાંભળી નિરાશ બની

સમુનીયા (દાસી) પાસે આવી હકીકત સર્વે કહી, તેથી સમુનીયા (દાસી) એ આવી જાનીજી મહારાજ ને તે હકીકત કહી સંભળાવી. તેથી અત્યાસાર છોડાવા નિમિત્તે પરચા આપવા ત્યાંથી ઉઢીને તે શહેરના બાહાર સરેવર ઉપર આવ્યા, ને ત્યાં આસન લગાવી બેઠા.

એ સરેવર ઘણું મોટું અને તેમાં શહેરમાં અંકજ સરેવર હતું; તેથી તે સરેવરમાં સર્વે શહેરના લોકો નજા, દોષા તથા પાણી નહાવા પણ લેખ જતા હતા. તે મુજબ રાજને ત્યાંથી પણ દાસી સ્નાને તાળું પાણી લેખ જતી હતી, ને જ્યારે રાજ સવારે સવા પહોરે ઉઠતા તે સમયે નહાવાનું પાણી તાળું જે દાસી લેખ આવેલી હોય તે ગરમ કરાવીને નહાતા. તેથી દાસી સ્નાને પાણી ભરવા સજાવરપર આવી, ત્યાં એક અચંચો સદ્યુરચ્યે બતાવ્યો. તે એવો કે—

દાસીએ ગાગર સરેવરમાંથી ભરીને જાંચકવા માંડી તો જાંચકામ નહીં, તેથી સરેવરમાં બીજી સ્ત્રીઓ નહાતીઓ હતી તેમને ચઢાવવા કહ્યું તેમણે ઘણું બળ ક્યું ને જાંચકવા માંડી તો પણ જાંચી થઇ નહીં ને વાર ઘણી થઈ ગઇ. મહેલમાં રાજને નહાવાનો સમય વિતી જતાં રાજ ઘણું કોપાતુર થયો ને દાસી હજીસુધી કેમ આવી નહીં તેની તપાસ કરવા સાડ ચોખદારને મોકલ્યો. ચોખદારે સરેવરપર આવી તપાસ કરી તો જણાયું કે, કામથી પણ સરેવરમાંથી ગાગર જાંચકાતી નથી એ પ્રત્યક્ષ પેખ્યું. તેથી રાજને જાણને સર્વે બીજા જણાવી કે ગાગર સરેવરમાંથી કોઈથી પણ જાંચકાતી નથી. તેથી એ હકીકત સંભળી રાજ, પ્રધાન હત્યાદિ સર્વે મંત્રી તથા શહેરના મનુષ્યો સરેવરપર આવ્યા ને નજરોનજર બેઠું. ત્યારે રાજએ કહ્યું, પેટેલવ ન હત્યાદિને લગાવી બહાર ખેંચવા માંડી, પણ બીલકુલ ઉપડી નહીં તેમ ખેંચાઈ નહીં; તેથી રાજને ઘણુંજ અચંચો થયો ને દીવાન મત્યે પડવા લાગ્યો કે, આનું શું કારણ છે તે કાંઈ જણાતું નથી. એ સમયે જણાતું હોય તો સત્ય લાગે તે કહે. ત્યારે દીવાને વિચાર કરી જણાવ્યું કે—

ચોપાઘ

મંત્રી કહે સુનો મહારાજ, કહત વચન આવતહે લાજ
સિંધ એક આયે દરવાજ, તાપર આપ કીન્હ મંતરાજ
સો સ્વામી યહ ચરિત દીખાધ, હમરે ચિત અસ શંકા આધ

(અમ્બુ સાગર)

અહો મહારાજધિરાજ મને જ્યારે આપ પુછો હો પણ તે બા-
બત મને કહેતાં શરમ આવે છે, પરંતુ આપે પુછ્યું એટલે મારે કથા શિ-
વાય આલે તેમ નથી. મારા મનમાં એવી શંકા ઉત્પન્ન થઈ છે કે,
આપના દરવાજે ગઈ કાલે એક સિંધ મહાત્મા પધાર્યા હતા તેમના ઉપર
આપ ક્રોધાતુર થયા હતા, તે કારણને લીધે એ સિંધપુરૂષે આ ચમત્કાર
આપને બતાવ્યો છે. એમ માફ માનવું થાય છે. એ મુજબ રાજ તથા
દીવાન બેઉને વાર્તાલાપ થતો હતો તે સમયે સદ્યુરૂષે બીજે ચમત્કાર બ-
તાવ્યો. તે એવો કે—

એ સમય ચાલતો હતો તેવામાં સદ્યુરૂ જ્ઞાનીજી મહારાજ તે
સરોવરના અંદર એક વટ (વડ) નું વૃક્ષ હતું, તેના ઉપર પોતે એક અ-
લૌકિક શુક (પોપટ) નું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું ને ડાળ ઉપર બેઠા. તે શુકને
એક પારધીએ જોયો તેથી બાણ સંધાણ કરી માર્યું, પણ તે વાગતાં પહેલાં
ભાંગી ગયું, ને તેની ચોટ ઉલટ તેને આવી વાગી; તેથી પાર્ધી ત્યાંથી નાંદો,
ને તે વાત બે ચાર મનુષ્યને કહી. જેથી તે વાત સર્વે સરોવરપર જોવા
આવેલા મનુષ્યોમાં ફેલાઈ, તેથી સર્વે જોવા ત્યાં આગળ આવ્યા. તે વાત
રાજને શ્રવણે પડતાં તે પણ ત્યાં સર્વ મંડલમહ આવી પહોંચ્યા, ને નજર
જોનજર પેખ્યું, તેથી શીકારીઓને બોલાવી જળ નાંખાવી પકડાવા વિચર
કર્યો; શીકારીઓ આવ્યાને જળ નાંખવી શરૂ કરી. જ્યારે નાંદો કાંદો કરી
નાંખે ત્યારે મોહોટું સ્વરૂપ બની જાય ને મોહોટો કાંદો કરી નાંખે ત્યારે
નાહાનું સ્વરૂપ બને; તેથી શીકારીઓએ અનેક તરેહથી પકડવા યુક્તિઓ
કરી પણ કાંદામાં આવે નહીં. તેથી શીકારીઓ પણ હારી ગયા. એ મુજબ

કરતાં સાત દિવસ વિતી ગયા પણ શુક (પોપટ) હાથ આંચો નહિ.

જ્યારે શીકારીઓ થાક્યાને નાઇલાજ થયા એટલે શુક રૂપે જાનીજી હતા તે વૃક્ષપરથી ઉડીને રાજના હસ્તપર આવી બેઠા; ત્યારે રાજના મનમાં આનંદ થયો. એ અત્યાચારી હતો છતાં સુંદર અસૌકિક સ્વરૂપ બેઠો મોહ પામ્યો, તેથી પોતાના મહેલમાં તે શુકને લઈ ગયો. તે રાણીને બતાવ્યો. જયી બન્ને ઘણા હર્ષિત થયા, ને સોનીઓને બોલાવી રત્ન-હીરા-જાલ-માણેકથી જડીતનું કામ કરાવી સુંદર પીંજર તેમને રહેવા સાડ બનાવ્યું તેમાં શુકને ગળ્યા. જ્યારે રાજ-રાણી તેમને પઢાવતા ને રામ રામ કહો એમ કહેતા ત્યારે સદગુરુ શુક સ્વરૂપે બનેલા તે જાણાવતા હતા કે ---

ચોપાઠ

તબહી સુવા બચન અનુસારી, ચેતદ્ રાય પ્રેત યમ ધારી
એક દીન બીછુરન સખએ હોઇ, મોહ પ્રીત છાંડો સખ દ્રાઢ

(અમ્મુસાગર)

હે રાય, હવે કંઈ ચેત-જે આ અવસર જગત નહીં થતાં માયા મોહ, પ્રીતિ, ધુમંડ, મદ તથા અત્યાચારને છોડીશ નહીં તો જ્યારે મરણ આવશે ત્યારે પ્રેતયોનીમાં પ્રાપ્ત થતાં યમનો માર ઘણા અસહ્ય પડશે તે વેડાશે નહીં; માટે આ અવસરમાં કંઈ સુકૃત કાર્યોપર નજર રાખ ઇત્યાદિ ઘણું સમજાવતા, પણ ધન તથા ધુમંડના આવરણના પડદાને લીધે તે વચનો ધ્યાનપર લીધા નહીં. એ મુજબ ઘણાં દિવસો ગુજ્યાં, ત્યારે શુક સ્વરૂપે સદ્ગુરુએ ફરી પરચો આપ્યો. તે એવો કે:—

એકદમ મહેલમાં ચોગરદમથી આગ લાગી, તેથી મરણના ભયને લીધે રાજ તથા રાણી તે મહેલમાંથી નાશી છુટ્યા, ને મહેલ બળવા માંડ્યો. ત્યારે રાણી હાથમારી કહેવા લાગી કે, અરે રામ રામ આ અગ્નિમાં શુક બગી જશે માટે કોઈ કાઠારે કાઠો પણ બળતી અગ્નિમાં કાણુ જાય ને કાઠી લાવે, તેથી કાઠની પણ હિમત શુકને બહાર કાઢવા આવી નહીં.

એ બીના સદ્ગુરુએ પરચો આપવા સાડ બતાવી હતી તેથી થોડીવારમાં અગ્નિ શાંત કરી. જ્યારે અગ્નિ શાંત થઈ ત્યારે રાજાએ પોપટની તપાસ કરાવી તો માલમ પડ્યું કે, મહેલ સર્વે બળી ગયો પણ પોપટના પીંજ રાના ચારે તરફ એક એક હાથ બીલકુલ અગ્નિ લાગ્યો નહોતો. તેથી સેવકોએ સુવાતું પીંજર અનામત કાઢી રાજા પાસે લાવી મુક્યું. ત્યારે પુરે બનેલી સર્વે બાબતોપર લક્ષ દોડ્યું. તેથી રાજા રાણીએ વિચાર કર્યો કે, આ શુક નહિ પણ કાઠ અલૌકિક સિદ્ધ મૂર્તિ છે, તેમણે ત્રણવાર અચાના કર્તવ્યો બતાવ્યા પણ આપણે કર્મપણુ સાર્થક ન કર્યું; અતઃ તેમના વચનો માન્ય ન કર્યા જેથી આ હુકીકતો નજરે પડી છે, માટે હવે એના સિદ્ધ પુરૂષાને વધારે તસ્દી આપવી ન જોઈએ. જ્યારે ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ બન્નેવંતો એકમત થયો ત્યારે ચણી સ્પર્શ કરી રાજા-રાણીએ સુવા પ્રત્યે વિનતી કરી કે—

ચોપાઈ

રાની રાય ચરન લપટાયે, નગર લોક સખ દેખન આયે,
વિનતી છીન્હ રાય તેછી વારા, સુનહુ સુવા તુમ બચન હમારા
કારણ કોણુ ધરી યહ દેહી, યહ શંશય વ્યાપા ઘટ મોહી
બારહ વર્ષ રહે હમ પાસુ, અપનો મતા કહો નીજ આસુ
સખહી જયો કછુ નહી વાંચા, તુમરી દેહી લગી નહી આંચા
તાતે તુમ હમ ચીન્હા સ્વામી, સત્ય કહો પ્રભુ અંતર્યામી
(અમ્બુ સાગર)

આપે શા કારણથી આ દેહ ધારણ કરી છે, ને આપ કોણુ પુરૂષ છો. આપે ઘણી વખતે અમોને ઉપદેશ આપ્યો પણ માન્યો નહી. તેથી આપ કૃપા કરી જે હુકીકત સત્ય હોય તે અમોને સમજાવો. ત્યારે સદ્ગુરુ પ્રથમ સ્વરૂપે પ્રગટ થયાને સર્વેને આનંદ થયો. તેમણે અગાઉ બનેલી સર્વે હુકીકત કહી સંભળાવી. બાદ જણાવ્યું કે, હે રાજા તમે ઘણા અત્યાચારી ને નિર્દયી હોવાને લીધે તે છોડાવાના કાર્ય સાડ ને સત્યપુરૂષની સત્યભક્તિ કરાવાના કારણુ સાડ અત્રે આવેલો છું. હવે અમારૂ વચન માની સત્યશબ્દ

આજ્ઞા કરી સત્યપુરૂષના સત્યલોકને પ્રાપ્ત થાવ. ઇત્યાદિ ઘણા બોધદાયક વચનો કહ્યાં. એ હકીકત સાંભળી મનમાં વિચાર્યું કે, મારા નિમિત્તે આવા અસદ્ય સંકષ્ટો વેડયા પણ મુજ જવા મુદ્દા મમારને કંઈપણ બોધ થયો નહિ, તેથી પસ્તાવા વાગ્યો. બાદ સદ્ગુરૂના ચર્ણમાં આગાધી ગુન્હો માફ કરવા આજ્ઞા ધારી કરી તે સ્વીકારી. મહેલ ખાલી ગયેલો હતો તે નવો કરાવ્યો તેમાં સદ્ગુરૂની પધરામણી કરીને ચાકા આરતી નવા મહેલમાં કરાવી, ને રાજા, રાણી, કુંવર, કુંવરી ઇત્યાદિએ પાન પરવાનો તેમનો લેઈ ઉપદેશ આજ્ઞા કર્યો. ત્યાં પ્રમાણુ:—

ચોપાઈ

રાય ખંગ ભલ કરની શીના, રાજ ગુમાન સમે બિસરાના
અધમ ચાલ સખ દીન છુડાઈ, હંસ ચાલ ઘર લોકે જાઈ
એસી ભક્તિ કરે જે પ્રાની, હંસ હોય નીજ શબ્દ સમાની
તીસ જીવ એકતીસો રાજ, પાંચ નામ સુધર તીન કાજ

(અંબુ સાગર)

રાજા ઘણા અત્યાચારી—નિર્દયી હતો છતાં સદ્ગુરૂના સત્યશબ્દ ઉપર વિશ્વાસ રાખી સત્યોપદેશ આજ્ઞા કર્યો. તેથી એનો તથાએના ધરના ત્રીશ જીવોનો આધાર સદ્ગુરૂએ કર્યો. તે જીવો પતાલપાંજરા ઘાટેથી જલરંગ-જીની આશિકા મેળવી સત્યલોક વાસી થયા. એ મુજબની હકીકત તારણ-યુગની મળી આવી છે તે અત્રે દર્શાવેલી છે. એ સિવાયના જે મનુષ્યોએ ઉપદેશ ગ્રહણ કર્યો તે પણ સત્યલોક વાસી થયા, અને કેટલોક સમય વિત્યાબાદ તારણ યુગની સમાપ્ત થઈ.

—ત્રયોદશમ્—રત્ન:—સંપુર્ણ—

ચતુર્દશમું રત્ન:

અખીલ યુગમાં—ધનુષ્ય મુનીને અને વિસ્વા યુગમાં આઘાને
બોધ આપ્યાનું, તેમજ હંસેને પણ બોધ આપ્યાનું વિવરણ.

—અખીલ યુગનું વિવરણ—

જ્યારે તારણ યુગની સમાપ્ત થઈ ને અખિલ યુગનો પ્રારંભ થયો પણ સત્યલોકમાં કોઈપણ હંસ ગયા નહીં ત્યારે સત્યપુરુષની અધર વાણી થઈ કે, હો જ્ઞાનીજી પૃથ્વી પર જવ ને સત્ય લક્ષિત માર્ગ દ્રીઢાવી, કાળનો ક્ષેપ છોડાવી, જીવને લોકમાં લાવો, એ મુજબ આજ્ઞા થતાં સદ્ગુરુ પૃથ્વીપર પધાર્યા, ને ધનુષ્ય મુની પાસે આવી પહોંચ્યા. ત્યાં પ્રમાણ—

ચોપાઈ

નામ ધનુષ મુની ઋષી રહ્યાઈ, તહાં જય દીનહા હમ પાઈ
ગતિ તીનકા ભાંજુ પરતીતી, ત્રયોદસ સહસ્ર ગયે યુગ બીતી
ઉર્ધ્વ મુખી પંચાગ્નિ તપાયે, પ્રાણ પુરુષ બ્રહ્માંડ ચઢાયે
હમ તાહી બુઝે ચીત લાયે, કેહી કારણ તુમ કષ્ટ કરાયે
(અમ્બુ સાગર)

એ ધનુષ્ય મુની તેર હજાર યુગથી બ્રહ્માંડમાં પ્રાણ ચઢાવી સમાધિસ્થ હતા, તેના પ્રતાપથી અનેક ઉત્પત્તિ પ્રલય સમયે દેહ રાખી હતી તેમને સત્ય શબ્દના પ્રભાવથી જગાડયા ને જણાવ્યું કે, તમે શા કારણથી આટલું બધું કષ્ટ વેઠો છો, ત્યારે ધનુષ્ય મુનીએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે:—

ચોપાઈ

મુલ વસ્તુ કારણ તપ કીના, અગમ પુરુષ સેવા ચિત્તદીના
અજપા જપ જપું ચિતલાઈ, સત્ય અવ્યન્તર ધ્યાનધરાઈ
(અમ્બુસાગર)

મુલ વસ્તુતાની પ્રાપ્તિ અર્થે જે અગમ પુરૂષ છે તેની સેવા સત્ય અજપા અપથી ધ્યાનમાં કરે છું, તે સીવાય મારે બીજી કંઈપણ ઈચ્છા નથી. ત્યારે સદ્ગુરૂએ જણાવ્યું કે:—

ચોપાઠ

તપતે રાજ નર્ક હે ભાઈ, ફીર ફીર જન્મ ધરે મવ આઈ
બહુતક તપી લયે સંસારા, અન્ત કાલ યમ કીન્હુ અધારા
મુલ ભેદ તુમ નાહીન જની, કષ્ટ કરત દેહી ભવ ધાની
વહ સાહેબ નહી કષ્ટ ખતાવા, સુખદાઈ હો અગ્નિ બુઝાવા
હોઈ નિષ્કર્મ નામ આરાધ્યા, સત્ય ભક્તિ સત્યગુરૂથી સાધ્યા
અમરલોક મહ પહુંચ્યા જઈ, આઘપુરૂષક દર્શન પાઈ

(અમ્બુ સાગર)

તમે સત્ય પ્રેમથી જેની ભક્તિ અતર્ગત કરી ધ્યાન ધરો છો, ને કષ્ટ વેઠો છો પણ અંતે કાળ તમોને છોડશે નહીં: ને ફરી ફરી ભવસાગરમાં ગોથાં ખાવાં પડશે. ધણાં તપસ્વી તમારા જેવા સંસારમાં થયા પણ મુળભેદ કોઈએ પણ જાણ્યો નથી, તેથી મુળ વસ્તુ પ્રાપ્ત ન થતાં અનેક યુગથી મનની અગ્નિ કષ્ટ વેઠે છે છતાં શાંત પડી નથી. મનની અગ્નિ શાંત પાડવાને મુળ ભેદથી મુળ વસ્તુ સદ્ગુરૂ દ્વારેથી પ્રાપ્ત કરવા જે નિષ્કામ સત્યશબ્દ છે તે સુખદાઈ છે. એ સત્ય શબ્દ આજ કશે કે જોઈ કષ્ટ સહન ન કરતાં સત્ય ભક્તિના પ્રભાવે આઘપુરૂષના અમર લોકને પ્રાપ્ત થવાશે, ને ફરી ભવસાગરમાં આવવું નહીં થતાં અચલ ધરને પ્રાપ્ત થશે. વિગેરે ઘણા ઉપદેશી વાક્યો કહ્યાં ત્યારે ધનુષ્ય મુનીએ ઉત્તર આપ્યો કે:—

ચોપાઠ

તુમતો આર લોક રચી લીના, તપ આ યોગ જુઠ સખ કીના
આર પુરૂષ તુમ તહાં ખતાવા, હમરે ચિત્ત એકો નહિ આવા
લોક તુમહારા મોહી દીખાવો, તખવચન પ્રતિત સત્ય મન લાઓ
તખમે ગહુ તુમહારો શરના, છુટે મોર જરા ઓ મરના.

(અમ્બુ સાગર)

આપ તપ તથા યોગ સર્વ મીથ્યા ગણીને લોક તથા પુરૂષ ન્યારા છે એવું બતાવો છો, પણ મારા ચિત્તમાં તે સમાતું નથી. આપ દર્શાવો છો તે મુજબ લોક તથા પુરૂષ પેળ્યા સિવાય આપના વચનો સત્ય શી રીતે માની શકું માટે લોક તથા પુરૂષ બતાવવા કૃપા કરોકે જશી હું આપના ચરણ શેવી કૃતાર્થ થાઉં. એ મુજબ જણાવ્યું ત્યારે:—

ચોપાઈ

યદ્યુની સાહેબ ચલે રિંગાઇ, લેકર મુનીકા લોક સિધાઇ
દેખ દ્રષ્ટી હસનશી પાંતિ, યુથ યુથ હંસ બેઠે બહુ ભાંતિ.

(અંબુસાગર)

સદ્યુર ધનુષ્ય મુનીને લઇને સત્યલોક સીધાવ્યા, ને સત્યપુરૂષ નો લોક બતાવી તેમના દર્શન કરાવી હંસોના લોક પણ બતાવ્યા; ત્યારે તેમના મનને પતિત આવવાથી તેમના ચરણમાં પડ્યા ને જણાવ્યું કે:—

ચોપાઈ

સુદ્ધ જન્મ મમ ભયો કૃતાર્થ, પાવન કીન્હ બયો શુભ સ્વાર્થ
ચલહુ ગાસાંઈ અખ હમ ગીના, દેહા પાન આપને કર લીના
ત્યારે—

મુની કહ લાયે ભવચાગર, તતક્ષણ શબ્દ ગહે ચિત નાગર
ભુલ ચુક અખ મેટુ હમારા, તુમ જીવન કે તારણહારા
વહતો લોક અક્ષયતુ મરાળા, અગમનિગમતેહી ગમ નહી ભાંખા
સુરીનર મુનીકાઇ નહી પાવે, તીન લોક જીવ કાલ કુંદાવે
પુરૂષ ભક્તિ કાઇ નહી જાને, આપ આપકા બ્રહ્મ બખાને
લોક લોક ભાંખે નર લોઇ, લોક મર્મ જાને નહી કાઇ
નિર્ગુણ નામ ભાંખ તુમદીના, તાહી નામ કાઇ બીરલે ચીના
ધનુષ્ય મુની પરવાના લીના, આખત પારસ દીન્હ પયાના
કાયા ત્યાગ જી દીન્હ રિંગાઇ, પુરૂષ લોક મહ બેઠે બધ
અંશ હંસ મીલે સખ સંગા, શબ્દ પાય નિર્મલ ભયે અંગા
(અંબુસાગર)

હો સ્વામી આપે મારે જન્મ સુફલ કર્યો જથી મારા મનને શાં-
તિ વળી હવે આપ મને આપનો સત્યોપદેશ આપો જથી કૃતાર્થ થાઉ.
એવું ધનુષ્ય મુનીએ વિનંતી પુર્વક જણાવ્યું. ત્યારે મુની સહ સત્યલોકથી
પૃથ્વીપર પધાર્યા ને સત્ય ભકિતનો ઉપદેશ કરી પરવાના આપીને સત્ય
શબ્દ દ્રીઢાવ્યો; જથી કાયા ત્યાગીને સત્યલોક વાસી થયા. તે સિવાય જે
કોઈએ તેમનો સત્યોપદેશ ગ્રહણ કર્યો, તેમનો પાગ વાસો સત્યલોકમાં થયો
એ મુજબ ઘણા દિવસ વીત્યા બાદ અખિલ યુગનો અંત આવ્યો. વિગેરે
હકીકત એ યુગની છે.

—વિસ્વા યુગનું વિવરણ—

જ્યારે અખિલ યુગનો અંત આવ્યો ત્યારે વિસ્વા યુગનો આરંભ થયો
એ યુગમાં જ્યારે સત્યલોકમાં કોઈ હંસ આવ્યા નહિ ત્યારે સત્યપુરુષની
અધર વાણી થઈ કે,

ચોપાઈ

પ્રથમ અવાજ પુરૂષ અનુસારા, માયા પાસે જવ સઠિહારા
ત્રીન લોક માયા કર વાસા, જીવન કાંસી કારિકે ત્રાસા
તાહી ખખર લેહુ તુમ જમ, ત્રીન લોક મહ અદલ ચલાઈ
(અંબુસાગર)

હો જ્ઞાનીજી (સઠિહાર) તમે આવ્ર કુંવરી (અષ્ટંગી—માયા) પાસે
જવ કેમકે અમારી સુતિ વિસરી જઈને પોતાનું નામ જગત્માં મશહુર ક-
રેલું છે તેમને પુર્વની સુતિ આપો, ને જગત્માં જઈ સત્ય માર્ગ દ્રીઢાવી
હંસોને બોધ આપી સત્ય લોકમાં લાવો. એ મુજબ આજ્ઞા થતાં સત્યલો-
કથી જ્ઞાનીજી માયા (અષ્ટંગી) પાસે ગુપ્ત દ્વારે પાંજ ઘાટપર આવી
પહોંચ્યા. ત્યારે દેવીએ સદ્ગુરુ પ્રત્યે પુછ્યું કે.—

ચોપાઈ

બુઝે દેવી મન ચિત્ત લાયસ, કૌન દેશ સઠિહાર રહાયસ
કૌન પુરૂષતુમ કહ પઠવાના, સોતુમ હમ કહ ખચન સુનાના
(અંબુસાગર)

હો સહિદાર તમે કોણુ અંશ છો, ને કયા પુરૂષે તમોને શું કાર્ય
નિમિત્તે મોકલ્યા છે, તેની સત્ય હકીકત હોય તે જાણાવો. ત્યારે સદ્ગુરૂએ
જાણાવ્યું કે:—

ચોપાઠ

કહે સહિદાર સુનો તુમ માયા, સત્યલોકતે મેં ચલિ આયા
પુરૂષ મોહી લીંગતેર પડાયે, તુમતો ચપલ સકલ જગ ખાયે
જીવ જોર કર ધર ધર મારા, કંઈ લગાય પકર યમ દ્વારા
કંઈ અનેકન સકલ કંદાના, મુરખ જીવ શબ્દ નહી માના

(અમ્મુ સાગર)

હે દેવી હું સત્યપુરૂષના સત્યલોકથી અત્રે તમોને શિખામણુ દેવા
આવ્યો છું. તમે સત્યપુરૂષના લોકનો (પુર્વની સુર્તિ વિસરી જઈ નિરંજ-
નના આધીન થવાથી) મુક્તિ માર્ગનો દ્વાર બંધ કરી બેસાછો, ને સત્યપુ-
રૂષની સત્યભક્તિ જગતમાં નહી દ્રીઢાવતાં પોતાનો મત (સ્વતાહનો)
ચલાવી અનેક કંદા લગાવ્યા છે; તેથી મુર્ખ જીવના હૃદયમાં સત્યશબ્દ
તુરત સમાતો નથી, માટે અહીંથી જગતમાં જઈ અનેક કંદા કાપી સત્ય-
શબ્દનો પ્રચાર કરી લોકમાં લઈ જવા માટે અત્રેને દ્વાર ખુલ્લો કરવા માટે
આવેલો છું. માટે દ્વાર ખુલ્લો કરો ને હંસોને જવાબ વિગેરે જાણાવ્યું. આન્યથા
દેવી અને સદ્ગુરૂનો વાર્તાલાપ ઘણો થયો છે છેવટે દેવીએ જાણાવ્યું કે —

ચોપાઠ

ચાલ સુની માયા બહુત લજાઈ. સહિદારનસેં વિનતી લાઈ
તાત બચન લાયે સહિદારા, કે મેટે ચાલ બચન અપાગ
હૃદ કર બચન મેટીમેં ડારા, તો હમ ભઈ લોકતે ન્યારા
હમ પુત્રી પુરૂષકે આહુ, શબ્દ ડોર હંસન લે જાહુ
જો કોઈ નામ તુમ્હારે સુનાયે, શીશ હમાર પાંચદે જાયે
સાર નામ જીવ પાંચે તુમારા, સો પહુંચેગે પુરૂષ દરબારા
તાહિ હંસ હમ રોકઅ સોઈ, દ્રાહી પુરૂષ કેર હમ હોઈ

(અમ્મુ સાગર)

હો જ્ઞાનીજી પુર્વની સુતિ જુલો જામને નિરંજનના આધિન રહેવાથી હાલ હું તેમના લોકથી બીજા ચઢ્યું, મારી કરણીનું કળ મને મુજ્યું છે; માટે હવે સત્યપુરુષની આજ્ઞાનું ઉલંઘન નહી કરું જે આપનો સત્ય હંસ હશે તેને નહી રોકતાં પાંજ દ્વાર ખુલ્લો કરી અહીંથી સત્યલોકમાં જવા દમશ. જે સત્ય હંસને હું રોકુંતો બીજાવાર ગુન્હેગાર થાઉં માટે આપનો હુકમ મસ્તકે ચઢાવું છું. આપ સુખેથી પધારો ને સત્યશબ્દનો પ્રચાર કરી સત્યલક્ષિત જગત્માં દ્રીઢતા માડું શું ગળું કે તેમના તથા આપના વચનનો લોપ કરું. એ પ્રમાણેનું જ્યારે આજ્ઞાનું કથન સાંભળ્યું, ત્યારે હંસોને જવાનો પાંજઘાટ ખુલ્લો કરીને પૃથ્વીપર પધાર્યા. એ પાંજઘાટને લોક પાંજઘાટ કહે છે. મહાગુરુ પૃથ્વીપર પધારીને સત્યોપદેશ જગત્માં આપવા માંડ્યો. ત્યાં પ્રમાણ —

છંદ

વિસ્વાયુગ મેં જયકે, હમ હંસ ક્ષીન ઉખારહો
સહસ્ર સાત જીવ પાય બીરા, આય લોક મંત્રારહો
યદચરિત્ર ક્ષીન સઠિહાર તતક્ષણ, પુરુષકે દર્શન લહે
ક્ષીન માયા વાદ બહુ વિધિ, ચરણહમાર નિશ્ચય ગહે
સોરઠા.

પુરુષ દીન્હ અવાજ, બલ તુમ ક્ષીનેઉ અંશ મમ;
હંસનકે શીર તાજ. માયા ગર્વ નસાયેઉ.

(અચ્યુ સાગર)

જે કોમળે તેઓશ્રીનો સત્યશબ્દ ગ્રાહ્ય કર્યો તેમની તારણગતિ કરી એ યુગમાં સાત હજાર જીવ મુક્ત કરીને માયાનો ગર્વ ઉતારી લોક પાંજદ્વાર ખુલ્લો કરી સત્યલોકમાં પધાર્યા. વિગેરે હકીકત એ યુગની છે. બાદ વિસ્વા યુગનો અંત આવ્યો.

—અનુદર્શન—રત્ન—સંપૂર્ણ—

પંચોદશમ્—રત્ન:

અક્ષયતરુણ, નન્દી, હિરણ એ ત્રણે યુગોમાં હંસોને બાધ
આપ્યાનું તથા કુર્હજી અને ગુપ્ત મુનીને પણ ઉપદેશ
આપ્યો તેનું, તેમજ કીલ, કવલયુગનું
સંક્ષેપ્તમાં વિવરણ.

—અક્ષયતરુણ યુગનું વિવરણ—

જ્યારે વિસ્વાયુગ સંપૂર્ણ થયો ત્યારે અક્ષયતરુણ યુગનો પ્રારંભ થયો.
તે યુગમાં જ્યારે સત્યલોકમાં કોઈ પણ હંસ આવ્યા નહીં ત્યારે સત્યપુરુષની
અંતર વાણી થઈકે, હો જ્ઞાનીજી અત્રે કોઈપણ હંસ આવી શકતા નથી,
તે યમ ઘણા જીવોને સતાવી રહ્યા છે, માટે પૃથ્વીપર જઈ સત્યોપદેશ કરી
હમારા લોકમાં લાવો. એ મુજબ આજ્ઞા થતાં સત્યલોકથી પતાલપાંજીના
ઘાટ જલરંગજી પાસે આવી પહોંચ્યા. ત્યાં પ્રમાણ:—

ચોપાઠ

અક્ષયતરુણ યુગ દીન રીંગાયે, ચલીજલરંગ લગિ હમ આયે
બાદ—તીનયે એક અસંખ્ય ઝંચાઈ, અક્ષયદ્રીપ જહાં કુર્હજી રહાઈ
વાહી કુર્હજી ધ્યાન તહાં ધરઈ, આદિપુરુષકા સુમરન કરઈ
દ્વાદશ પાલંગ તાહી શરીરા, કુર્હજી રૂપ બીરાજે નીરા
સોલહ માથા ચૌસઠ હસ્ત પાઈ, તહાંત્રા પહુચે આપ ગુસાઈ

(અંબુસાગર)

એ પતાલપાંજીના ઘાટપર જલરંગજી અંશ બેઠા હતા તેમની
બેઠ લીધી બાદ જલરંગજીના સ્થાનથી એક અસંખ્ય યોજન ઉપર અક્ષય
દ્રીપમાં જ્યાં કુર્હજી અંશ (જે સત્યપુરુષના ભંડારી કહેવામાં આવેલા છે

તે) બીરાજેલા હતા ત્યાં આવી પહોંચ્યા. જ્યારે જ્ઞાનીજીને કુમ્હજીએ દેખ્યા ત્યારે કુમ્હજીએ પુછ્યું કે.—

ચોપાઈ

બુઝે કુમ્હ કૌન તુમ આહુ, સત્ય બચન સો મોહી સુનાઉ
કેતુમ આપ પુરૂષ રૂપ ચલિઆયે, અંશરૂપ ધરી વર્ણ છીપાયે

(અમ્બુસાગર)

આપ કાણુછો, ક્યાંથી આગમન થયું છે, ને ક્યાં જવા ઇરાદો ધાર્યો છે. તે કૃપાકરી જણાવો. ત્યારે સદ્ગુરુએ જાગૃત્યું કે:—

ચોપાઈ

કહે જ્ઞાની કુમ્હ સુના બાતા, તુમ સો સત્ય કહોં વિખ્યાતા
હંસન હેત કાજ ઉપરાજ, પુરૂષ મોહી પદયે જીવ કાજ
તખ હમ આય યહાં પગ દીના, દ્વીપ તુમ્હાર દેખન લીના

(અમ્બુસાગર)

હો કુમ્હજી તમેને સત્ય હકીકત કહું છું કે, સત્યલોકથી આવું છું, ને ત્યાંથી સત્યપુરૂષે મને જીવની તારણગતિ નિમિત્તે મોકલ્યો છે. તેથી જગત્માં જઈ છું. આપનો દ્વીપ જેવાની સ્વેચ્છા થવાથી અત્રે આવેલો છું. એમુજબ પ્રશ્નનો જવાબ આપ્યા બાદ સદ્ગુરુએ કુમ્હજી પ્રત્યે પુછ્યું કે:—

ચોપાઈ

કહો પતાલ કેર અબબાતા, તુમ સખ બનતહો ઉત્પાના
કૌને દ્વીપ કમલકા ફુલા, કૌન દ્વીપ કાલકો મુલા
કૌને દ્વીપ જલખાંડી વાસા, કૌન દ્વીપ માયા પરકાશા
યહ દ્વીપમેં તુમકો બૈઠારા, કૌન અંશ તહાં કરત નિહારા

(અમ્બુસાગર)

આપનાથી સર્વે સૃષ્ટી ઉત્પત્તિનું કારણ થયું છે તો જણાવો કે, કમળનું ફુલ કયા દ્વીપપર છે, કાળનું મુળ ક્યાંથી ઉત્પન્ન થયું, જલખંડીનો વાસો કયા દ્વીપમાં છે ને માયાનો કયા દ્વીપપર પ્રકાશ થઈ રહેલો છે; તેમજ આપને આ દ્વીપપર બીરાજમાન કરેલા છે તેના ઓર રાહે કયા અંશ છે, તેમજ આપના ઉપર કઈ કઈ રચના કેવા પ્રકારથી મુકી છે. તે જટલી જણના હોય તેટલી જણાવો. ત્યારે કુમ્હજીએ નીચે મુજબ જણાવ્યું:—

ચોપાઈ

પુરૂષ દ્વીપ કમલકા ફુલા, તહાંવાતે ભયો કાલ અસ્થુલા
જલખંડી રહે સંદલ દ્વીપા, ભવ માયા હો રહી સમિપા
અક્ષયદ્વીપ મહાહમ ભલરહીયા, એકીસબ્રહ્મંડપીંડપર ધરીયા
હમરે નીચે ગહર ગંભીરા, તહાંવા ડોરી સત અસ્થીરા
તેહી ચૌકી ખેંઠે જલરંગુ, જલ શોભા તહાં ઉઠે તરંગુ

(અંજી સાગર)

પુરૂષ (પહોપ) દ્વીપપર કમળ ફુલ છે, ત્યાંથી ઉત્પત્તિ થયાબાદ કાળનું મૂળ અસ્થુલ રૂપે થયું છે; ને જલખંડી (શુભેતમુની) નો સંદલ દ્વીપમાં શુભેત રીતે વાસો નિરંજન નિરાકારનો છે. ભવસાગરમાં માયાનો પ્રગટ પ્રકાશ હોવાથી તેમાં અરૂઝાઈ દાઈ જીવ સત્યલોક વાસી થતાં નથી. મને અક્ષયદ્વીપમાં વાસ આપ્યો છે, મારા નીચે જળાશય ગહીર ગંભીર છે; ત્યાં જલરંગજીને પાતાલપાંજીના ઘાટે બેસાડેલા છે, ત્યાંથી સ્થીર સત્-ડોરી સત્યલોકની લાગેલી છે. હવે મારા ઉપર જે જે રચના જલખંડી (નિરંજને) કરી છે. તે જણાવું છું:—

ચોપાઈ

ચાર અંશ જલખંડી કીના, રચના તાહી અપન કર લીના
હમ પર મીનરૂપ નીરમાવા, તા પર કચ્છ રૂપ બૈઠારા
કચ્છ પીઠપર કીન્હ વરાહુ, આગે સહસ્ર રૂપી તહાં આહુ
તાપર મહીકી રચના કીના, ગીરી સુમેર બાર તેહી કીના

દશો દીશા દીક્ષાલ લગાઇ, સુંડ લાય ત્રીન મહી ઉડાઇ
એતેક કાલ રચ્યો પ્રચંડા, મહિમા સપ્ત દ્વીપ નવ ખંડા
લેત કરોટા જહી પલ હમહી, નીચે ગગન ઉંચી જુમિ તખહી
ઉત્તર પલટ મહાપ્રલય હો અઇ, ત્રીન લોક જલમાંહી સમાઇ
(અમ્બુ સાગર)

ચાર અંશ જલખંડીઅ કર્યા તે મારી પીઠપર મુક્યા છે, તેનાનામ પ્રથમ મીન, મીનપર કચ્છપ, કચ્છપપર વરાહ, વરાહપર સહસ્ર કૃણા નાગ એ મુજબ ચારઅંશ મુક્યાં છે. સહસ્ર કૃણા નાગપર પૃથ્વી ને પૃથ્વી-પર દશ દિક્ષાળ તથા સુમરનો બાર મુકીને સપ્ત દ્વીપ તથા નવ ખંડની રચના કરી છે. હું જે વખતે કરવટ બદલું છું. ત્યારે મહાપ્રલય થાય છે. એ સિવાય બીજી બાબતની મને ખબર નથી. એ સિવાય જે કંઈ છુપો ભેદ હોયતો તે મને બક્ષો, કેમકે આપ સત્યપુરૂષના સંદેશી છો. ત્યારે સદ્ગુરુએ છુપો ભેદ જહરમાં લાવવા સાદ જણાવ્યું કે:

ચોપાઇ

મંતના સુન જ્ઞાની વિહસાઇ, અખતુમસો કછુ નાહી ક્રીપાઇ

(અમ્બુસાગર)

હો કુમ્હીજી તમે સર્વ બાબતના જ્ઞાતા છો, પણ ફક્ત સધિ છાપ તથા પાન પરવાનાના ભેદથી અજાણછો. તેથી તે સ્વીકારો. ત્યારે કુમ્હીજીએ વિનંતી કરી કે --

ચોપાઇ

હમતો ચીન્હ પુરૂષ તુમ આપુ, દેહુ પાન મીટ સંતાપુ
તુમતો પુરૂષ આહુ અવિનાસી, સદ્ગુરુ સત્યલોક નિવાસી
અક્ષય જ્ઞાન બીરા લીખ દીના, શીશ નાય કુમ્હી તખ લીના
અસ્તુતિ કીન્હ બહુ ચિત લાઇ, ધન્ય બાગ્ય મોહી દરસ દિખાઇ

(અમ્બુસાગર)

હું તો આપને સત્યપુરુષ સુમ છો એમ માનું છું. તેથી આપ ગુપ્ત સંધિછાપનો પુર્ણ બેદ કૃપા કરી બક્ષો કે જથી કૃતાર્થ થાક વિગેરે ઘણી વિનંતી કરી તે સદ્ગુરુએ સ્વીકારીને કુમ્હજીને સર્વે છુપો બેદ સખદ સનંદ છાપનો પ્રગટ દર્શાવી અક્ષય પાન પરવાનો આપ્યો તે કુમ્હજીએ સ્વીકાર્યો જથી તેમને શાતા વળી બાદ સદ્ગુરુએ આશિકા દીધી કે:—

ચોપાઘ

જ્ઞાની વચન દીન્હ તેહી વારા, કુમ્હ ચાલ જહી જીવ મંઝારા
તાહી જીવ હમ લોક પઠાવું, આઘ હંસ કાલ નહી પાવું

(અબ્જુ સાગર)

હો કુમ્હજી જે કાઘ જીવ તમારા જેવી રહેણી, કરણી, ગહની, પ્રમાણે ચાલશે તે જીવને હું તુરત સત્યલોક વાસી કરીશ, ને તેને યમ કાઘ પણ રોકી શકશે નહી. એ મુજબ ઘણા વાર્તાલાપ થયો છે. બાદ ત્યાંથી સદ્ગુરુ ઉપરના લોકમાં આપ્યા તેનું પ્રમાણ:—

ચોપાઘ

ચલે જ્ઞાની તહાંવાતે આગે, ચૌદહ યમ બેંદે અનુરાગે
કલિમલ દ્વીપ નામ તેહી રાખા, કર્મછપ લોક વેદ તેહી બાંખા
તહાં દેખા દુતન કહે અઘ, ચૌરાશી તહાં કુંડ બનાઘ
કુંડ કુંડ બેંદે યમ દુતા, દેતે જીવ કહ કષ્ટ બહુતા
તહાં જય હમ ઠાડ રહાવા. દેખત જીવ વિનય તળ લાવા
મારત જીવ કરે બહુ સોરા, બાંધ બાંધ કુંડન મહ બોરા
હમતો મરત અગ્નિકે ઝારા, અંગ અંગ સખ જરત હમારા
કૌન પુરુષ અબ રાખે બાઘ, કરત ગુહાર ચક્ષુ ઢળ અઘ

(અબ્જુસાગર)

સદ્ગુરુ કલિમલ દ્વીપ (જેને વેદ કર્મછપ લોક કહે છે તે) પર-
જ્યાં ચૌદ મુખ્ય યમ ચૌરાશી દુતોસહ જીવોને ચૌરાશી કુંડોમાં સાંસત દેઘ
રદ્યા છે ત્યાં આવી પહોંચ્યા, ને જીવે છે તો જીવોને ઘણાજ ત્રાસ દમ રદ્યા

છે; તેથી જીવો બુમરાણ કરી રહ્યા છે કે હવે હમોને કાળુ છોડાવે. જ્યારે સદ્ગુરુને જીવોએ પેખ્યા ત્યારે વિનંતી કરી કે, હો પ્રભુ ! અમારી બહારે ધાવને અમોને છોડાવો. તે વિનંતી સ્વીકારીને યમદુતો જે દુઃખ આપી રહ્યા હતા તેમના પ્રત્યે વાતોલાપ કરવા માંડી કે:--

ચોપાઠ

કરૂણા દેખી દયા દિલ આવા, અરે દુત કસ ત્રાસ દીખાવા
જીવ અચેત બયે અજ્ઞાના, ગહેન શબ્દ અતિ કીન શુભાના.
ચોરાશી દુતન કહ બાંધા, શબ્દ ડોર ચૌદહ યમ સાંધા
તખ જ્ઞાની સખહીન કહ મારા, તુમતો જીવનકે બટપારા
હમરે સાધન તુમ ભરમાવા, પલ પલ સુતિ જીવ બિગડાવા
ગહી ચોટી દુતન ધીસીયાયે, યમ આ દુત વિનય તખ લાયે.

(અ'બુસાગર)

હે યમદુતો નાના પ્રકારના ક્રાંસા નાંખી જીવોને દુઃખમય સ્થિતિમાં અજ્ઞાનતાના અભાવે અમારી સત્ય ભક્તિ ગ્રાહ્ય ન કરવા દેતા આણેલા છે. ને ત્રાસ દો છે જેથી જીવો મુરઝાઈ રહ્યા છે માટે તેમના પર દયા લાવવી જોઈએ પરંતુ ચમતું કાર્યજ તે હતું તેથી તેમના વચનો ન સ્વીકાર્યો. ત્યારે જીવોની દયા ખાતર શબ્દ પ્રતાપના પ્રભાવે યમ સાથે શબ્દ રૂપી ખાણુથી યુધ્ધ કરી, ને મુખ્ય યમ તથા દુતોને બાંધી કેશ ગ્રાહી બસેડવા માંડ્યા. ત્યારે સર્વે વશ થયા. બાદ સર્વેએ વિનય પૂર્વક જાણાવ્યું કે:--

ચોપાઠ

વિનતી કીન્હ કરે બડ સોરા, હમતો નાહી કરત કષ્ટુ બેરા
જસ આહો તસ કીજે જ્ઞાની, હમતો હાથ તુમહારે બીકાની
ચુક હમારી બખસ કર લીજે, મન માને તસ આજ્ઞા કીજે
અખ નહી હંસ તુમાર બિગારવ, નામ ગેહેસો લોક સિધારવ

(અ'બુસાગર)

હો સ્વામી ! હવે હમે આપની સત્યલક્ષિત જે કોઈ જીવ કરતા હશે, તેને ક્ષોભ નહીં નાંખતા સાંસત નહીં હમથે. હમારો ગુન્હો બક્ષીને જે પ્રમાણે આજ્ઞા થાય તે મુજબ અમો કરવા તૈયાર છીએ. ત્યારે સદ્ગુરુએ જાણાવ્યું કે, પતાલપાંજી જવાનો ધાટ તમે રોકેલો છે, તે ખુલ્લો કરો, ને જે કોઈ જીવ અમારી સત્યલક્ષિત કરે તેમના પાસે જવું નહિ. એ મુજબ દર્શાવ્યું. તે યમ દુતોએ કબુલ કર્યું કે હવે પછી આપના હુકમનું અમાન્ય નહીં કરીથે. ત્યારે તેમની વિનંતી સ્વીકારીને:—

ચોપાઘ

તબ જ્ઞાની બહુને હરખાઇ, દુતન બંધ છોર્યો જઇ
પલએક જીવન સુખકર દીના, તબ સંસાર ગમન હમ કીના
(અંબસાગર)

જ્યારે દુતોએ પોતાનું વચન આદ્ય કર્યું ત્યારે દુતોના બંધ છોડ્યા દુતોને બંધન કર્યા હતા તેટલી પલનું સુખ જીવાને આપ્યું ને જાણાવ્યું કે, હવે પછી સત્યલક્ષિત ગ્રાહ્ય કરવાનું બુલશો નહીં. વિગેરે જાણાવી પતાલ-પાંજીનોદ્ધાર ખુલ્લો કરીને સંસાર (લવસાગર) માં સદ્ગુરુ પધાર્યા ને સત્યલક્ષિતનો પ્રચાર કર્યો.

જે કોઈ જીવે તેઓશ્રીનો સત્યશબ્દ તથા સત્યલક્ષિત ગ્રાહ્ય કરી તે જીવોની તારણગતિ યમનો બંધ છોડાવી કરાવી, ને સત્યલોક વાસી જીવો થયા. એ યુગમાં એક લાખને પાંચસે જીવ મુક્ત પામ્યાને અક્ષય તરંગ યુગનો અંત આવ્યો.

—નન્દી યુગનું વિવરણ—

જ્યારે અક્ષય તરંગ યુગની સમાપ્તિ થઇ, ત્યારે નન્દી યુગનો પ્રારંભ થયો. તે સમયે કાઠપણ જીવો સત્યલોકમાં આવ્યા નહિ ત્યારે સત્ય પુરુષની અધર વાણી થઇ કે, હો જ્ઞાનીજી પૃથ્વીપર જાવ ને સત્યમાર્ગની સત્યલક્ષિતને ઉપદેશ કરી હંસોને લોકમાં લાવો. એ મુજબ આજ્ઞા થતાં સદ્ગુરુ પ્રથમ કૌચદ્વીપ પર જ્યાં ગુપ્તમુની (ઋષી) ધ્યાન ધરી બેઠા હતા

ત્યાં પધાર્યાં ને સત્યપુરુષના પ્રતાપથી ગુપ્તમુનીની સમાધી ખોલી જ-
ગાડ્યા. તેથી સદ્ગુરુના સામે નજર ગઈ. ત્યારે સદ્ગુરુ પ્રત્યે ગુપ્ત-
મુનીએ પુછ્યું કે:—

ચોપાઈ

શુભે મુની તુમકા હો ભાઈ, આપન નામ કહો સમુગ્રાઈ
મુંદર રૂપ અધિક અતિ શોભા, દેખત રૂપ ઉઠત અતિ લોભા
અંગ અંગ દેખાયમકારા; શોભીત ભાનુ જિમીઅગમ અપારા
કોટી વર્ષ ઇહવાં તપષ્ટીના, એસા રૂપ ન કબહુ ચીના
અબ તુમ કહો અપના નામા, કોનહી દેશ વસો કહી આમા
(અંબુ સાગર)

આપના જીવું સ્વરૂપ હું અહિંયા એક કોડ વર્ષથી તપ કરું છું
છતાં પણ જોયું નથી, તેથી આપ કૃપા કરી જણાવો કે આપ કોણ છો,
કયા દેશ વસો છો. ને આપનું શું નામ છે. એ મુજબનો પ્રશ્ન કર્યો. ત્યારે
સદ્ગુરુએ જવાબ આપ્યો કે, હું સત્યપુરુષના સત્યલોકથી આવ્યો છું,
મારું નામ જ્ઞાનીછ છે. ને સત્યપુરુષની આજ્ઞાથી સત્યભક્તિનો ઉપદેશ ક-
રવા અનેકા યુગથી પૃથ્વીપર આવું છું. ત્યારે ફરી ગુપ્તમુનીએ પુછ્યું
કે, હો સ્વામી સત્યપુરુષ એ કોણ છે, તેમનો દેશ કોવો છે, તેનું વિવરણ
દર્શાવો. ત્યારે:—

ચોપાઈ

તબ હમ મુનીકા ભેદ બતાવા, સત્યલોકકો સંદેશ સુનાવા
સુનત સંદેશા અતિ મન લોભા, દેખન સત્યલોકકી શોભા
(અંબુસાગર)

સદ્ગુરુએ સર્વ ભેદ કહી જણાવ્યો, તે સાંભળી ગુપ્તમુનીને તે
લોક પ્રત્યક્ષ જોવાની ઇચ્છા થઈ. તેથી સદ્ગુરુ પ્રત્યે જણાવ્યું કે, જ્યાં સુધી
મેં પ્રત્યક્ષ પેખ્યું નથી ત્યાં સુધી મને પ્રતિત શી રીતે થાય, માટે કૃપા કરી
તે દેશ બતાવો કે જ્યાં મારા મનની શાંતિ થાય. બાદ આપનો ઉપદેશ
આશ કરે. ત્યારે ગુપ્તમુનીના અંશને દેહના અંદરથી લેઈ સત્યપુરુષના લો-

ક્રમાં લઇ જઇ પ્રત્યક્ષ દર્શન કરાવ્યા, જેથી આનંદમાં નિમગ્ન થયા ને જેહ સત્યલોકથી પરત કૌંચદ્વીપપર આવ્યા. સદ્ગુરુએ અગાધ જ્ઞાન સમ-
જવી ગુપ્તમુનીને બોધ આપી ચૌકા આરતી કરી પાન પરવાનો આપી
શબ્દ અંગ દ્રીઢાવ્યો, જેથી ગુપ્તમુની સત્યલોકે ગયા. તે સિવાય જીવોએ
તેઓશ્રીનો સત્યોપદેશ આદ્ય કર્યો તે પણ લોકમાં ગયા ને નંદી યુગની
સમાપ્તિ થઇ.

—હિંડોળ યુગનું વિવરણ—

જ્યારે નન્દી યુગની સમાપ્તિ થઇ ત્યારે હિંડોળ યુગની શરૂવાત
થઇ તે યુગમાં જ્યારે કોઇપણ હંસ સત્યલોકમાં નહીં આવ્યા ત્યારે સત્ય
પુરૂષની અધરવાણી થઇ છે, હો જ્ઞાનીજી પૃથ્વીપર જવને સત્યલકિત કરવા
જીવને દ્રીઢાવી હંસોને બોધી લોકમાં લાવો. એ મુજબ આજ્ઞા થતાં સત્ય-
લોકથી સદ્ગુરુ પૃથ્વીપર પધાર્યા ને સત્યશબ્દનું જ્ઞાન દ્રીઢાવા માંડ્યું.

ચોપાઇ

હમતો ધર ધર કરી પુકારી, વિરલા હંસ કોઇ કીન્હ સંવારી
યુગ હિંડોળ લીધે પ્રવાના, સપ્ત લક્ષ જીવ શબ્દ સમાના

(અબ્જસાગર)

જે કોઇએ તેઓશ્રીનો સત્યોપદેશ આદ્ય કર્યો તેમને સત્યપુરૂષના
સત્યલોકમાં પહોંચાડ્યા. એ યુગમાં સપ્ત લક્ષ જીવની તારણગતિ કરી છે.
ને હિંડોળ યુગનો અંત આવ્યો.

ઠીલ તથા કવલ યુગમાં પણ હંસોને બોધ આપ્યો છે. પણ જાણ-
વા ચોખ્ખીના નહિ હોવાથી દર્શાવવામાં આવી નથી. જે જીવોએ બોધ
આદ્ય કર્યો તે સત્યલોક વાસી થયા છે. વિગેરે હકીકત છે.

—પંચોદશમ્—રત્ન:—સંપુર્ણ—

ષોડ્શમ્—રત્ન:

કમોદ—યુગમાં રાજા અમરસિંહ વિગેરેને બોધ આપ્યાનું તથા
કંકવત્—યુગમાં કપટ ગુપ્તમુનીનો ચિંત્વંશ કર્યાનું અને
નારીએલ, પાનની ઉત્પત્તિ વિગેરેનું વિવરણ.

—કમોદ યુગનું વિવરણ—

જ્યારે કવલ યુગની સમાપ્તિ થઇ ને કમોદ યુગનો પ્રારંભ થયો તે સમયે કોઇ પણ હંસ સત્યલોકમાં નહીં અવવાથી સત્યપુરુષની અંધર વાણી થઇ કે, હો જ્ઞાનીજી પૃથ્વીપર જવ ને સત્યભકિત કરવાનો પ્રચાર ચલાવી હંસોને બોધ આપી લોકમાં લાવો. એ મુજબ આજ્ઞા થતાં સદ્ગુરુ સત્યલોકથી પૃથ્વીપર પધાર્યા, ને સીંહલદ્વીપના અમરપુર શહેરમાં આવી પહોંચીને રાજાને દર્શન દીધા.

જ્યારે ત્યાંના રાજાએ દર્શન કર્યો, ત્યારે સાંજ સુર્યના જટલું રૂપ પ્રકાશ્યું, તેથી રાજા આનંદમય થયો. બાદ દર્શન આપી અંતર્ધ્યાન થયા, ત્યારે રાજા ઢુંઢવા લાગ્યો ઢુંઢતા:ઢુંઢતા પત્તો ન મળ્યો ત્યારે નીરાસ થયો. તે સમયે સદ્ગુરુ ફરી પ્રગટ થઇ કચેરીમાં જ્યાં અમરસિંહ બીરાજ્યા હતા ત્યાં આવી પહોંચ્યા, ત્યારે રાજાએ ઉઠીને આવકાર આપ્યો ને બેસવા આસન આપ્યું. બાદ હસ્ત જોડી વિનંતી કરીકે આપ કોણ છો, ક્યાંથી પધારવું થયું છે, આપનું નામ શું છે ને કયા કારણ નીમીત્તે આવવું પડ્યું છે વિગેરે કૃપા કરી જણાવો. ત્યારે સદ્ગુરુએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે, અમે સત્યપુરુષની સત્ય ભકિત કરાવનાર સંદેશી છીએ, સત્યલોકથી (તેમના લોકથી) આવીએ છીએ, અમારૂં નામ જ્ઞાનીજી છે; અને જગત્માં તેમની સત્યભકિતનો પ્રચાર કરવા સાંઝે યથેચ્છ વિચરીએ છીએ. જે કોઇ અમારૂં કહેવું સત્યમાનેછે, તેમને જ્ઞાનારૂઢ કરી તેમનો ઉપદેશ આપી સત્ય લોકમાં વાસો કરાવીએ છીએ. વિગેરે સદ્ગુરુએ જવાબ દીધો.

એ મુજબનું સાંભળી રાજ ધણે આનંદમાં નિમગ્ન બન્યો ને હ-
સ્ત ઝેડી ફરી વિનંતી કરી કે, આપ આપનો સત્યોપદેશ આપો, ને મુક્તિ
માર્ગ બતાવો. હું તે આજ કરવા ધણે ખુશી છું. આપના વચનો પર વિશ્વાસ
છે. એ મુજબ ધણે વાર્તાલાપ થતાં રાજએ રણવાસમાં કહેવકાવ્યું કે અ-
મોને યોગ્ય ગુરૂ મળેલા છે તેથી તેમનો શરણો પકડ્યો છે; માટે રાજ્ય શુભાન
છોડી તમે પણ સદ્ગુરૂનો ઉપદેશ આજ કરો. એ ખંખર રણવાસમાં જતાંજ
રાણી રાજ્ય ગર્વ છોડી દાસીઓ સહિત કચેરીમાં આવી સદ્ગુરૂના ચરણ
સ્પર્શ કર્યા. બાદ રાજએ પોતાના મહેલમાં લેઈ પધરાવ્યા.

રાણીએ સદ્ગુરૂના ચર્ણપખાળી પોતાના ચીરથી ચરણ લુછ્યા, ને
સર્વેએ મળી ચરણોદક તેઓશ્રીનું લીધું; ને સદ્ગુરૂનો સત્યોપદેશ આજ
કરી તેમના કહેવા મુજબ ચૌકા આરતી કરાવી પાન પરવાનો લીધા. તે
વાત નગ્રમાં ફેલાઈ જથી તેમના નગ્રના કેટલાક જે અંકુરી જીવો હતા
તેમણે પણ ઉપદેશ આજ કર્યો. તે યુગમાં એકવીશલાખ જીવની તારણગતિ
સદ્ગુરૂએ કરી. એ અમરસિંહ રાજનું વિવરણ અમરસિંહ બોધ નામના
ગ્રંથમાં મળ્યું આપેલું છે. અને ફક્ત ભાવાર્થ દર્શાવવામાં આવેલો છે. એ
મુજબ કમોદ યુગની હકીકત છે. કેટલોક સમય વિત્યાબાદ કમોદ યુગનો
અંત આવ્યો.

—કંકવત્ યુગનું વિવરણ—

—ગુપ્ત મુનીનો વિશ્વંશ—

ન્યારે કમોદ યુગનો અંત આવ્યો ને કંકવત્ યુગનો પ્રારંભ થયો
તે સમયે કોઈ પણ હંસ સત્યલોકમાં આવ્યા નહીં ત્યારે સત્યપુરુષની અધ-
રવાણી થઈ કે, હો જ્ઞાનીજી પૃથ્વીપર જીવને બોધ આપી સત્યલોકમાં
લાવોએ મુજબ આજ્ઞા થતાં પતાલપાંજરા રસ્તેથી પાતાલમાં (સંહલદ્વીપમાં)
ન્યાં ગુપ્ત રીતે મુની સ્વરૂપે (નિરંજન) ધ્યાનધરી બેઠા હતા ત્યાં આવી
પહોંચ્યા. ત્યારે ગુપ્તમુનીએ પ્રશ્ન્યું કે:—

ચોપાઇ

અંશ ગુપ્તમુની પુછત ખાતા, કોન દેશ તુમ કહાં રહાતા
કાકર અંશ કહાં ચલીઆયે, સો તુમ મોહી કહો સત બાયે
કંહી ગમ્ય કોઇ નહી લાંબા, તુમ દેખી મોહેલયો અચંખા
શબ્દ સરેતર સતહી બાંખો, હમ સો ગાય કછુ નહીં રાખો

સાખી

તમે ગુપ્ત મુની પુછહી, કહો સમર્થ અચાય
અંશ ચહાંકે નાહી તુમ, કોન દેશતે આય

(અમ્બુસાગર)

તમે કયા દેશના વાસીછો, કોના અંશછો, કયાંથી પધારવું થયું છે,
ને શા કાર્ય સાડૂ આવ્યા છો, તે સત્ય જણાવો. કારણકે તમે આ દેશના
અંશ દેખાતા નથી, મારી ગમ્ય કોઇને નથી તેથી મને અચંખો ઉત્પન્ન થયો
છે કે અત્રે શી રીતે આવી શક્યા માટે સત્ય હઠીકત જણાવો. ત્યારે જ્ઞાનીજી
એ પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે:—

ચોપાઇ

જ્ઞાની કહે સુનો ગુપ્ત મુની બચના, આય પતાલ દેખન તુમ રચના
મુનત શ્રવણ બહુત દીન ખિતાઇ, તુમ ઋષીવર પુરૂષ પઠવાઇ
સત્યલોકતે હમ ચલી આયે, દ્વીપ તુમાર દેખન મન લાયે
હમ તુમ એક નાલકે આહી, કાહે જુલ ગયે મન માંહી
પીછહી ખખર વિસર તુમ ગયેઉ, ભેદ છુપાય ગુપ્ત મુની બયેઉ
અખ તુમ મોહી મીલો હિતકારી, હમહે તુમરે સરજનહારી
લેહુ પાન તુમ તજે શુમાના, પુરૂષ બચન સત્ય કરીમાનો

(અમ્બુસાગર)

કે ગુપ્તમુની અમે સત્યપુરૂષના સત્યલોકથી ઉપદેશના કાર્ય સાડૂ
જગત્માં જવા આવેલા છીએ. તમે પણ દિવસોથી અત્રે ગુપ્ત રીતે રહેલાની
ખખર પણ દિવસોથી મારા સાંભળવામાં હતી, તેથી તમારે દ્વીપ એવાની

તથા તમેને પાછલી સુતિ યાદ દેવાડવા સારૂ ઇચ્છા થવાથી અમે આન્યો છું. તમે જગત્ત વ્યવહારના કાર્યમાં પડવાથી દ્વાર રોડી પોતે માલીક બની બેઠા છો, પણ સત્યપુરૂષનો સત્ય સંદેશો માણ કરો ને હંસોનો મુક્તિ માર્ગ ખુલ્લો કરી પાન પરવાનો લ્યો, જ્યારે એ મુજબ વચનો સાંભળ્યા ત્યારે ગુપ્ત મુનીએ જવાબ આપ્યો કે:—

અમે સાઠ યુગની હકીકત જાણીએ છીએ ને ત્રિલોક્યમાં રાજ્યાધિકાર મારો છે. અમારાથી પાન પરવાનો તમારો વધિક નથી, કે જથી તમારા વચનો માન્ય રાખું. જ્યારે એ મુજબના અભિમાન મુક્ત વચનો ગુપ્તમુનીના સાંભળ્યા. ત્યારે સદ્ગુરુએ જણાવ્યું કે:—

ચોપાઠ

જ્ઞાની કહે ગુપ્તમુની ખાતા, જીવ અનેકન કીન્હ તુમ ધાતા
તુમતો મોહી નાહી પહિયાના, તુમરે બોલ બહુત અભિમાના
(અમ્યુ સાગર)

હે ગુપ્તમુની (અભિમાની અંશ) તમે મને બોળ્યો છો છતાં રાજ્યમદના આવરણને લીધે અહિં ગુપ્ત થઈ બેઠા છો ને હવે પીછાનતા નથી, ને તમેએ અનેક જીવોને દુઃખ આપ્યું છે; છતાં પણ સત્યપુરૂષના વચનોનો અનાદર કરો છો તે સારૂ નહિ. વિગેરે જણાવ્યું તેથી ગુપ્તમુનીને ક્રોધ ચઢ્યો ને સન્મુખ થયા. ત્યારે સદ્ગુરુએ.

ચોપાઠ

સુર મુની તેજ પુરૂષ પરતાપુ, કાલ પછાર પ્રાંત તરે ચાંપુ
કાલહી માર ખંડ દો કરીયા, ગહિ કેંકા યમ દ્વારે પરિયા
યમ એ દુત દેખ સખધાવા, ધની હમાર મારનકો આવા
માર કાલ જખ કીન વિધ્વંશન, મુક્તિદ્વાર ખુલે કીયે હંસન
(અમ્યુસાગર)

શબ્દ—તીરથી ગુપ્તમુનીને પછાડી, પગતળે ચાંપી, શીશ—ધડ ઉપરથી જુદું કરી, કેંકયુ તે યમદ્વારે પડ્યું. તે શીશ યમ તથા દુતોએ બેધું.

ત્યારે અક્ષોસ કયો દે અમારા ધણીને દેણે માયાં ને આ કર્તવ્ય અમારી નજરે પડ્યું.

સદ્ગુરુએ તેની દેહ પોતાની પાસે રાખી. એ દેહમાં અમી-અંક તથા પંચ અમી હતી તે લેઈને યત્ન કરી તેનું મૂળ વૃક્ષ ઉત્પન્ન કરી નારિયેલ-ફળ પ્રથમ પાંચ ઉત્પન્ન કર્યાં. તે જીવોના નિમિત્તે એક સદ્ગુરુએ પોતાની પાસે રાખ્યું; તથા ચારે યુગમાં ચારે સુતિ અંશ ચેલાઓ (સહને જી-બ કેજી-ચતુષ્જ-તથા ધર્મદાસજી) ને ચાર બક્ષ્યા. ને ધર્મની મર્યાદા બતાવી. તેનું પ્રમાણ નીચે દર્શાવેલું છે:—

—નારીયેલ ઉત્પત્તિનું વિવરણ—

ચોપાઘ

નિગમ દ્વીપતે નરિયલ આવા, દ્વીપ સંદલી ગુપ્ત છિપાવા
જલખંડી તહાં વાસા લીના, તહાંવા જય ગમ્ય હમણીના
જલખંડી (ગુપ્તસુની) કહ્યોમાજખણી. તાહિદેહમયિ કાંઉતબહી
તબ નરિયલ હમ આન જુગાવા, યત્ન યત્ન સો વૃક્ષ બનાવા
પ્રથમ વૃક્ષ ફલ લાગે પાંચા, સત્ય સત્ય માનો તુમ સાંચા
પહીલે ફલ બાધો કહ્યો આવા, ધર્મદાસકે હાથ ધરાવા
દુસરે ફલ બંકેજી પાવા, કરનાટક મહ પંથ ચલાવા
ત્રીજે ફલ મણિ (માનીક) પુર જાઇ, સહતેજીકે હાથ ધરાઇ
ચોથે ફલ દરબંગા જાઇ, દાસ ચતુષ્જ હાથ ધરાઇ
પાંચથે ફલહે હમરે પાસા, લોક ખેઠી ચૌકા પરકાશા

(અંબુસાગર)

ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ વૃક્ષ ઉત્પન્ન કરી તેને પ્રથમ પંચફળ આદિ નરિયેલ લાગ્યા. તે પંચ ફળ પૈકી એક સદ્ગુરુએ પોતાની પાસે રાખ્યું, તેથી લોકમાં ચૌકા આરતી કરીને અંશો—હંસો આનંદ યુક્ત રહે છે. બીજું ફલ સત્ય યુગમાં—સહતેજના હસ્તમાં આપ્યું, ત્રીજું ફલ ત્રેતાયુગમાં બંકેજના

હસ્તમાં આપ્યું, ચોથું ફલ દ્વાપુરયુગમાં ચતુષ્કુળદાસજીના હસ્તમાં આપ્યું, તે પાંચમું ફલ કલિયુગમાં ધર્મદાસના હસ્તમાં આપ્યું. એ મુજબના ચારે ફલ ચારે પોતાના ચેલાને સદ્ગુણે બક્ષ્યા. તેમજ પાનપરવાનાનો પુરતો ભેદ તથા યૌકા આરતીની જુક્તિ બતાવી, જીવોના નીમીત્ત જ્ઞાન દ્રીઢાવી ગુરુવાળ પ્રદાન કરી છે. એ નરીચેલમાં ત્રણ અંશ છે. તેનો ભેદ પુર્ણ જ્ઞાની સદ્ગુ-રૂના અંશ-હંસ હોય છે તે જાણે છે. એ ગુપ્ત ભેદ હોવાથી અત્રે દર્શાવ-વામાં આવેલો નથી.

હવે નાગરવેલ (પાન) ની ઉત્પત્તિ શી રીતે જગતમાં ઉત્પન્ન કરી તેનું પ્રમાણ નીચે મુજબ.

—નાગરવેલ (પાન) ઉત્પત્તિનું વિવરણ—

ચોપાઘ

નાગરવેલી કાઢાવાતે કીના, જય અંક પુરૂષ કહી દીના
નાગરવેલીકા ભેદ બતાઉ, અંક દેય હંસેન મુકતાઉ
કુમ્હરૂપીઉપર વેલી રહીયા, તહાં તે નાગર વેલી હમલાયા
તાકર મૂળ દીન્દ સંસારા, તુમસો ધર્મની કહું વિચારા

સાખી

એક પાન બરાઘકા, હાટહી હાટ બિકાય,

એક પાન સદ્ગુણકા, અમર લોક લે જય,

(અભુરાગર)

ધર્મદાસે સદ્ગુરુ કબીરસાહેબને પુછ્યું કે, હો સાહેબ મને પાન ઉત્પત્તિની બાબત જણાવો. ત્યારે તેમણે દર્શાવ્યું કે, હે ધર્મદાસ કુમ્હરૂઅંશની પીઠપર અમીઅંકના પ્રતાપથી એની વેલી ઉત્પત્તિ થયેલી છે. તે વેલીનું મૂળ અત્રે સંસારમાં લાવ્યા ને તેથી નાગરવેલ ઉત્પન્ન થય છે. તે પાન હાટોહાટ (દુકાને દુકાન) તંબોળી (બરાઘ) વિગેરેને ત્યાં વેચાય છે, પણ તેમાં મૂળ અમીઅંક પડેલો હોતો નથી તેથી તે પાનની શ્રેષ્ઠતા થતી નથી; જે પાનમાં મૂળ અમીઅંક પડે છે, તે પાન એ જીવ સદ્ગુરુ-

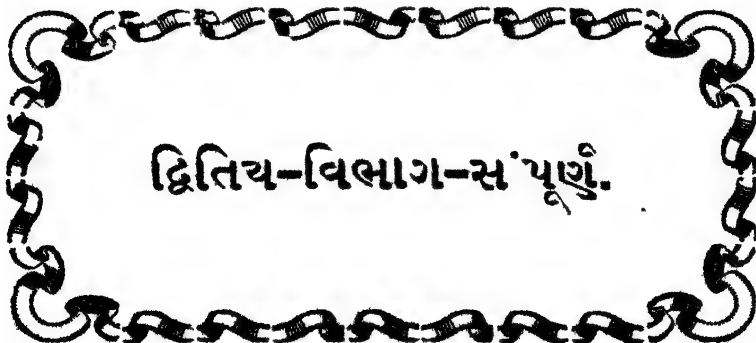
દ્વારે થાય છે, તેથી તે અમરલોક વાસી થાય છે, તેને પાન પરવાનો કહેવામાં આવે છે. એ પાન પરવાનો લખવાનો આપવાનો તથા પરિક્ષા કરવાનો ભેદ સદ્ગુરુએ ચારે મુખ્ય શિષ્યોને બક્ષીને ગુરુવાદ ચલાવી છે. ત્રિગેરે હકીકત શાસ્ત્રદ્વારેથી તથા ગુરુગમ જ્ઞાનમાર્ગથી જગત્માં પ્રસિદ્ધ થયેલી છે.

ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ નરિયેલ તથા પાનની ઉત્પત્તિ સ્થુલ રીતે છે ને તે ચારે સુતિઅંશ શિષ્યોને તેનો ભેદ બક્ષી ગુરુવાદ પ્રદાન સદ્ગુરુએ કરી છે. તે સિવાયના ગુરુગમ માર્ગના ભેદો, સત્યપુરુષના પણ ગુપ્ત ભેદો, તથા સત્યભક્તિ કરવાના પણ ભેદો, ઇત્યાદિ સદ્ગુરુદ્વારાએ બક્ષેલા છે તેથી કબીરપંથ ધર્મની સ્થાપના થઈ હાલ ધર્મ ધણેજ પ્રચલિત થયો છે.

આગળ દર્શાવી ગયા મુજબ ગુપ્ત કપટમુનીનો વિધ્વંસ કર્યો બાદ જગત્માં પધાર્યા ને જીવેને બોધ આપ્યો. જે કોઈ જીવે તેમનો સત્યોપદેશ આપ્યો તેમને સત્યલોકવાસી કર્યો બાદ સદ્ગુરુ સત્યલોકમાં ગયા ને સર્વે હકીકત વિદીત કરી તેથી સત્યપુરુષ તેમનાપર ઘણા પ્રસન્ન થયા ને પતાલ પાંજીઘાટનો મુક્તિદ્વાર હંસોને માટે પુરો ખુલ્લો થયો.

આ યુગોની હકીકતમાં બે પાંજી (પતાલપાંજી તથા લોક પાંજી) ઘાટના મુક્તિદ્વાર ખુલ્લા કર્યો છે. હવે ત્રીજો આકાશ પાંજીઘાટ શી રીતે ખુલ્લો કર્યો, તેનું વિવરાણુ તૃતીય વિભાગમાં આપવામાં આવેલું છે.

—ષોડશમ્—રત્ન:—સંપૂર્ણ—

સત્યનામ.

સત્યસુકૃત, આદિઅદ્વૈતી, અજ, અચિન્ત પુરૂષ-
મુનીન્દ્ર, કરુણામય, કબીરસાહેબ, સુર્તિ યોગ
સંતાયન, ધની ધર્મદાસ, ચારગુરુ વંશ
બ્યાલીસ (બેહેતાળીસ) સિદ્ધિ શ્રી ૧૦૮
શ્રી. વંશપ્રતાપ. પં. શ્રી. ઉગ્રનામ
સાહેબની દયા, પં. શ્રી. દયાનામ
સાહેબની દયા, સર્વ સંત
મહંતશ્રીની દયાથી:—

ગુર્જર-ગ્રંથ.

સર્વોત્પત્તિ જ્ઞાનરત્ન.

તૃતીય-વિભાગ

પ્રારંભ

પ્રથમો--રત્ન:

તપ્તશીલાની હકીકત-જીવોને પડતો ત્રાસ, જીવોનો પોકાર,
જ્ઞાનીજીને મોકલવા, તપ્તશીલાપર જ્ઞાનીજીનું આવૃત્ત,
જીવોને બોધ આપી જ્ઞાનીજીનું અંતર્ધ્યાન
થવું વિગેરેનું વિવરણ.

ચોપાઠ

પ્રથમ સત્યયુગકો વ્યવહાર, જીવ કાલલૈકરહી અહારા
તપ્તશીલા ત્યાં નીશ કીન જરઘ, તાપરલે જીવનકો ધરહી
જીવહી જરે કષ્ટ દીખાવે, તપ્તપુનીલે ચોરાશી નાવે
તાપીછે જોયન ભરમાવે, યહ વિધ નાના કષ્ટ દીખાવે
ખહુ વિધ જીવન કીન પુકારા, કાલ દેતહે કષ્ટ અપારા
યમકા કષ્ટ સહા નહીં જઈ, હો સાહેબ દુખ ટારહો આધ

(અનુરાગ સાગર)

આ ભવસાગર એક વિશાળ સમુદ્ર છે તેનો પાર-પાર નથી, એ
ભવરૂપી સમુદ્રમાંથી પાર ઉતરવું ઘણું દુરંતર છે. જ્યારે સગ્યા સત્યયુગ
મળે છે, ત્યારે ભવસાગરથી પાર થવાય છે. જ્યાં સુધી સત્યોપદેશ પ્રાપ્ત
થતો નથી, ત્યાં સુધી ભવ-રૂપી સમુદ્રમાં જીવાત્મા ગોથાં ખાયાજ કરે છે.
એ ભવસાગરના બે કિનારા છે, એક લોકને બીજે વેદ. એક કિનારાપર
આઘશક્તિ, ચોસઠસહસ્ર ચોગિણીયો સહીત લોજી-પાંજીઘાટપર મુક્તિ
માર્ગ રોષ્ટી બેઠા છે. (જે માર્ગ સદ્ગુરુદ્વારાએ દ્વીતિયવિભાગના ચતુર્દશમ
રત્નમાં દર્શાવ્યા મુજબ ખુલ્લો થયો છે.) બીજા કીનારા ઉપર નિરંજન
(પ્રેમઅંશ ધર્મરાય) ચૌદયમ સહિત આકાશપાંજી ઘાટપર મુક્તિ માર્ગ રોષ્ટી
બેઠા છે. એ ભવસાગર રૂપી સમુદ્રમાં સમસ્ત જીવો માછલી તાદ્રશ્ય છે, ને
ત્રિદિવ મછવા રૂપ છે. તે મછવામાં બેસી સમસ્ત જીવોની નિરંજન-નિરાકાર

સુધી જવાની હદ વેદના આધારે બંધાયેલી છે, તેથી ત્યાં સુધીજ બંધ છે. આગળના લોકમાં જવાની ગમ સત્યના સત્યગુરૂથી જ્ઞાનોપદેશ આપ્ય કરેતોજ પડે છે. માટે સત્યના સત્યગુરૂની સંગતિથી હૃદય શ્રેણીના ક્ષણ પ્રાપ્ત કરવા એ મુખ્ય કર્તવ્ય છે.

નિરંજન-નિરાકાર આકાશ પાંજીના ઘાટપર એક તપ્તશીલા સ્થાન બનાવેલું છે. તે શીલાપર સર્વ જીવો ભવસાગરમાંથી આવે તેમને અગ્નિ સાદ્રશ્યરૂપે શીલાપર પોતાનામાં મેળવીલેઈ, ફરીથી તે જીવોને ભવસાગરનું અસહ્ય દુઃખ આપે છે. એ તપ્તશીલા સ્થાનપર કેટલાક જીવો હાજર થયા, તે સમયે “સત્યયુગ” નો શરૂ થયો હતો. જ્યારે તે જીવો અગ્નિ સ્વરૂપથી બળવા લાગ્યા ત્યારે સમસ્ત જીવોનો પોકાર થયો કે, અમે વેદ-શાસ્ત્રના આધારે ચાલ્યા ને મુક્તિ પ્રાપ્ત થશે એવું જાણીને તેમનું ભજન સુમરણ ધ્યાન ઇત્યાદિ વેદાદિકના કહેવા મુજબ કર્તવ્ય બબળ્યું. તોપણ યમનો પાસ અમારો છુટયો નહિ ને અમોને બળતરા થાય છે, તેથી અમારાથી તે અસહ્ય સંકટ વેઠી શકાતું નથી; માટે હો પરમાત્મા ! અમારી સાચ્ચ કરો ને અમારૂં જન્મ મરણનું દુઃખ ટાળી શાંતિ બક્ષો ને આ અમારી નમ્ર વિનંતી સ્વીકારો. ઇત્યાદિ જીવોનો પોકાર થવાથી તે જીવોના પોકારની વાણીની ગર્જના ઠેઠ સત્યપુરૂષના સત્યલોક સુધી પહોંચી. ત્યારે:—

છંદ હરિગીત

દુઃખદેખી જીવનકે બિકલ, અતિ દયા પુર્ષ જનાધ્યા
દયા નિધિ સત્યપુરૂષ સામ્રથ, તબે મોહે બુલાધ્યા
કહેઉ મોય સમુદ્રાય બહુ વિધિ, જીવ બંધ ચેતાવહુ
તુમ દર્શતે જીવ હોય શિતલ, બંધ તપ્ત બુદ્ધાવહુ

સોરઠા

અગ્યા લીયેઉ માન, પુરૂષ શિખાપન શીશંધરી;
તતક્ષણુ શ્રીન પયાન, શીશ નાય સત્યપુરૂષકે.

(અનુરાગ સાગર)

જીવોને ધણુંજ દુઃખ પડ્યું તેને છોડાવવા કોઈ સમર્થ નહોવાથી સત્યપુરૂષને દયા ઉત્પન્ન થઈ કારણ સત્યપુરૂષ શાંત-શિતળ સ્વરૂપી, દયા-વાંતને કૃપાળુ છે. તેથી જીવોનું દુઃખ કમી કરવા સાડ તથા શાંતિ આપવા સાડ દયાળુ થઈ ને જ્ઞાનીજી (યોગજીતજી-કબીર સાહેબ) ને જણાવ્યું કે, હે જ્ઞાનીજી ભવસાગરમાં તપ્તશીલા સ્થાનપર નિરંજન તથા ચૈદ્યમ આકાશ પાંજીના ઘાટપર ધણા જીવોને દુઃખ દેઈ રહ્યા છે, ને તેમના ઉપર કંઈ પણ દયા નહીં લાવતાં કોધાગ્નિથી ભસ્મ કરે છે. તે બાબતનો સર્વ જીવોનો પોકાર વાણીથી અત્રે આવેલો છે, માટે તમે તપ્તશીલા સ્થાનપર જવને જીવોને યોગ્ય જ્ઞાનોપદેશ આપી શાન્ત કરો ને અમારી ભક્તિ કરવા જ્ઞાન દ્રીઢાવો. ઇત્યાદિ હુકમ થયો.

ઉપર મુજબની આજ્ઞા જ્ઞાનીજીને થતાં સત્યલોકથી જ્ઞાનીજી સત્યપુરૂષની આજ્ઞા મસ્તકે ચઢાવી નમન કરી ભવસાગરના પંથે ચાલ્યા, ને ભવસાગરમાં આકાશ પાંજીના ઘાટપર તપ્તશીલા સ્થાનપર જ્યાં સમસ્ત જીવો પોકાર કરી રહ્યા હતા ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તેમના દર્શન જીવોને થતાં શાંતિ મળી અંથી સમસ્ત જીવોએ તેમની ધણી સ્તુતિ કરી કે, હે પરમાત્મા ! સ્વરૂપ આ અમારું અસદ્ધ સંકળ ટાળોને જન્મ મરણરૂપી અજ્ઞાનતા મટાડો. કેમકે વેદ-શાસ્ત્રના આધારે ચાલવાથી આ અસદ્ધ દુઃખની વેદના થઈ છે, તેથી હો સ્વામીન્ અમેને તે દુઃખથી અમારાપર દયા લાવી છોડાવોતો સાડ ઇત્યાદિ ધણી સ્તુતિ-વંદના-પ્રાર્થના જ્ઞાનીજીની જીવોએ કરી ત્યારે:-

ચોપાઈ

તબહમ સત્ય શબ્દ ગોહરાવા, પુરૂષ શબ્દસેં જીવ છુડાવા
સકલ જીવ મીલ અસ્તુતિ લાઈ ધન્ય પુરૂષ એ તપ્ત યુગાઈ
જમતે છોરી લેહુ તુમ સ્વામી, દયા કરો પ્રભુ અંતર્યામી
તબ હમ કહા જીવ સમુગ્રાઈ, જોર કરેં તો બચન નસાઈ
જબ તુમ જાય ધરેં નરદેહા, તબ તુમ કરીહોં શબ્દ સનેહા
પુરૂષનામ સુમીરન સહેદાના, બીરા સાર કહો પરવાના

દેહ ધરે સત્યશબ્દ સમાધ, તખ્તંસા સત્યલોકહી જાઇ
જમ તુમ દેહ ધરો જગજાઇ, બીસરો પુરૂષતો યમ ધરખાઇ

(અનુરાગસાગર)

જ્ઞાનીજીએ દયાળુ થઇને આજ્ઞા કરીકે, હે જીવો તમે જ્યારે ફરીથી મનુષ્યા દેહ ધરશો, તે સમયે સત્યગુરુ દ્વારાએ સત્યપુરૂષનો સત્યશબ્દ ગ્રહણ કરીને તેમની સત્યલક્તિ કરશો, ત્યારેજ નિરંજન—આદ્યશક્તિ—તથા ત્રિદેવની માયાવી જાળથી બચશો. જ્યાંસુધી એ મુજબ નહીં બનશે ત્યાંસુધી માયાવી જાળના પસારાથી આવાગવનનું તમારું દુઃખ મટશે નહિ, માટે નરદેહી ધરીને સત્યપુરૂષની લક્તિ કરવી જુદી જશે નહીં; જે જુદી જશે તો ફરીથી આવુંજ સંકષ્ટ લોગવવું પડશે. આ અમારો સત્યોપદેશ ગ્રાહ્ય કરી યોગ્ય સત્યગુરુનો શરણો લઇને સત્યપુરૂષની લક્તિ કરજો, કે જેથી આવા અસદ્ય સંકષ્ટો દૂર થઇને આવાગવનનો જન્મ મરણનો ફેરો ટળી જઇ સુખસાગર (સત્યલોક) માં અચળ વાસો થશે. એમુજબ ઘણો સત્યોપદેશ જીવોને આપ્યો. ત્યારે સમસ્ત જીવોએ જણાવ્યુંકે, હવે પછી અમે મનુષ્યા દેહ ધારણ કરીને સત્યપુરૂષની લક્તિ કરવાની કદાપિ વિસ્મૃત નહીં થઇએ. કારણ અમે સર્વે લોકવેદ-શાસ્ત્રના આધારે તેમની લક્તિ કરી તેથી આ સંકષ્ટ વેઠવું પડ્યુંછે, માટે આપનો સત્યોપદેશ નહીં જુદી જાઇએ ઇત્યાદિ જીવોએ જણાવ્યું. ત્યારે પુનઃ સદ્ગુરુ જ્ઞાનીજી માહારાજે પ્રશ્ન કર્યો કે, હે જીવો તમે મનુષ્યા દેહ ધરશો, ત્યારે હાલની સુરતા જુદી જશે ને હાલમાં જે મુજબ આલ્યાછો તે મુજબજ વર્તશો. કેમકે ભવસાગરમ તમને ફરીથી લોક-વેદ-શાસ્ત્ર તમારી બુદ્ધિને ભરમાવી નાંખશે, પણ ભવસાગરમાં સચ્ચા સત્યગુરુને ઝોળખીને જ્યારે તેમનાથી યોગ્ય જ્ઞાન સદ્-બોધ મેળવશો, ને સત્યપુરૂષની યથાર્થ લક્તિ ગ્રાહ્ય કરશો; ત્યારે તમેને સારશબ્દ—મુળશબ્દ—મુળમંત્ર પ્રાપ્ત થશે, તેના પરિબળથી સત્યલોક (સુખસાગર—પહોપદ્વીપ) ના અચલ સ્થાનપર સીધાવશો. જે જીવ સચ્ચા સત્યગુરુનો સારશબ્દ ગ્રહણ કરશે તે કાળના પંજમાં નહીં સપડાશે. ઇત્યાદિ બોધ આપીને જીવોને શાંતિ પમાડ્યા બાદ આકાશપાંજીના ઘાટપરથી જ્ઞાનીજી માહારાજ અંતર્ધ્યાન થયા, ને સત્યલોકમાં પધાર્યા. ત્યાં પ્રમાણ:—

ચોપાદ

છીનએક જીવનકો સુખ દિયેહ,
જીવન બોધ પુરૂષ પાડ ગયેહ,

(અનુરાગસાગર)

—પ્રથમે રત્નઃ સંપુર્ણ—

દ્વિતિય--રત્નઃ

જ્ઞાનીજીનું—સત્યલોકથી ઝાંઝરી દ્વીપપર નિરંજન પાસે આવવું,
વાર્તાલાપ થતાં યુધ્ધ થવું, નિરંજનનું નાશવું, ને કુર્મ્હજી
પાસેજઈ બન્નેની સલાહ થવી. તથા નિરંજને વચન
માંગવાવિગેરે બાબતનું વિવરણ

ચોપાદ

પુરૂષ મોહે જરૂરી કુરમાઈ, સોસખ તુમસો સંઘલખાઈ,
કહે જાઓ તુમ ભવકે માઈ, જીવહીઆનો સખહી ચેતાઈ,
ગુપ્ત વસ્તુ પ્રજા મોકહ દીના, નામ વિદેહ મુકતકે ચીના
દીના પાન પ્રવાના હાથા, સંઘ છાપ મોહે સોચેહ સાથા
ચેહી વિધ નામ અહે જોહંસા, તારો તાસ એકોત્તર વંશા
નામ ડોર અહી હંસા જાઈ, ધર્મરાય તેહી દેખી ડરાઈ

(અનુરાગસાગર)

નિરંજન તથા આઘશકિતએ સત્યપુરૂષનું નામ નિશાન વિ-
લોપીત કરી પોતાનું રહેવાનું સ્થાન ઝાંઝરીદ્વીપમાં ગુપ્ત રીતે સ્થીર ધર્યું,
ને ત્રિલોક્ય ભવસાગરનું રાજ્ય ત્રિપુત્ર (બ્રહ્માજી-વિષ્ણુજી-શંકરજી) સહ
કરવા માંડ્યું; તેમજ જીવોપર અંકુશ ચલાવી જીવોને દુઃખ દેવા માંડ્યું;
જયી સત્યલોકમાં કોઈ પણ હંસ મયા નહી, તે સમયે સત્યપુરૂષે જીવોપર

હયાવંત થઈ જ્ઞાનીજીને કરમાવ્યુંકે, હે જ્ઞાનીજી અત્રે કોઈપણ હંસ સુખ-
સાગરમાં આવતા નથી ને નિરંજન ભવસાગરમાં સમન જીવોપર અંકુશ
ચલાવી દુઃખી કરેછે. તેથી તેમનાં બંધન મુક્ત કરવા સાર તમે ભવસાગર
(જગત્) માં જઈ ગુપ્ત વસ્તુ (સત્યસારશબ્દ) સંધિછાપ (સનંદ-ભેદ)
તથા ચૈકા આરતી કરી પાન પ્રવાનાનો રસ્તો તથા ભક્તિ માર્ગનો ગુપ્ત
ભેદ પ્રગટ કરી, અંકુરી જીવોને જ્ઞાન સુબોધ આપી, ભવસાગરના જીવોના
બંધન મુક્ત કરો કે જ્યાં તે જીવોનું સંકટ દુર થઈ સુખસાગર સત્યલો-
કમાં આવે, માટે જગત્માં હંસ ઉપારણના કાર્ય નિમીત્તે જઈને નિરંજનના
બંધનમાંથી મુક્ત કરો. જે કોઈ તમારાપર પ્રતિત લાવશે ને નામ-પાન-
પાંજી-ભેદ ગ્રહણ કરશે તે અમારા લોકને પ્રાપ્ત થશે નિરંજન (પ્રેમઅંશ)
હાલમાં આકાશ પાંજી ઘાટપર માર્ગ રોડી બેઠાછે તે નામ-પાન-પાંજી
ભેદના પ્રતાપથી હંસને અત્રે આવવા દેશે ઇત્યાદિ અજ્ઞા કરી. તે અજ્ઞા
જ્ઞાનીજીએ મસ્તકે ચલાવી દંડવત્ પ્રણામ કરી સત્યલોકથી ગ્રાંઝરીટ્ટીપમાં
પ્રથમવાર નિરંજન નિરાકાર (પ્રેમઅંશ-ધર્મરાય) પામે પધાર્યા ને સત્યનામ
(સારશબ્દ) ની હાંક મારી ઇત્યાદિ હકીકત છે.

ચોપાઈ

સત્યયુગ સત્ય સુકીત મોરનાડે, અગ્યા જીવ ઉપારન આઉ
કર પ્રનામ તબહી પગુધારા, પહુંચે આય ધર્મ દરબારા
મોકહ દેખી ધર્મ દીગ આઈ, મોકા કોઈ બોલે અતુરાઈ
યોગજીત ઇહાં કસઆવા, સો તુમ હમકો બચન સુનાવા
કે તુમ મોકુ મારન આઈ, પુરૂષ બચનસો મોકે મુનાઈ

જ્ઞાનીજી વચન.

તુમતો કષ્ટ જીવનકો દીના, તબહી પુરૂષ મોકે અગ્યાથીના
જીવ ચેતાય લોક લે આવો, કાલ કષ્ટ તેં જીવ બચાવો
તાતેમં સંસારહી બહિં, હે પરવાના લોક પડાઉં

(અનુરાગસાગર)

જ્યારે સત્ય નામની હાંક નિરંજને સાંભળી ત્યારે સમાધિસ્થ થયેલા એકદમ ચમક્યા ને નેત્ર ઉઘાડી જોવાથી સામે જ્ઞાનીજીને જોયા. તે સમયે નિરંજન (ધર્મરાય) ધુમંડીના આવરણને લીધે ક્રોધાતુર થઇને પુછવા લાગ્યા કે, હો યોગજીતજી ફરી તમે શા કારણને માટે અત્રે આવ્યા છો, મને મારવા આવ્યાછો કે કંઈ બીજા કારણ માટે આવ્યા છો, ને હવે સત્યપુરૂષનો શો હુકમ થયો છે તે જણાવો. ત્યારે જ્ઞાનીજીએ દર્શાવ્યુંકે, હું સત્યપુરૂષની આજ્ઞાથી અત્રે આવેલો છું ને અહીંથી જગત્ ચેતવણીના કાર્યસાધ સંસારમાં જવાનો છું. ત્યાં જઈ મનુષ્યને મુક્તિ પ્રદાન કરવાનો સુઘોષ આપી સત્યલોકમાં પહોંચાડવાનું છે. કેમકે તમે સમસ્ત જીવોને કષ્ટ પહોંચાડ્યું છે, ને સત્યપુરૂષનું નામ વિલોપીત કરી પોતે ઇષ્ટ બનીને મુક્તિ માર્ગ બંધ કર્યો છે. તેથી સત્યલોકમાં કોઈપણ હંસ આવી શકતા નથી, માટે તે કાર્ય બજાવવા સત્યપુરૂષની મને આજ્ઞા થઈ છે, તેથી અત્રે આવેલો છું ઇત્યાદિ જણાવ્યું.

જ્યારે એ મુજબની હકીકત નિરંજને સાંભળી ત્યારે નિરંજન ક્રોધાતુર થયા અને કહ્યું કે, હો જ્ઞાનીજી મેં સત્યપુરૂષની ધર્મી સેવા બજાવેલી છે. તેથી મને ત્રિલોક્ય (ભવસાગર)નું રાજ્ય સ્વતંત્ર ચલાવવા સત્તા બક્ષી છે, તો તે સત્તામાં તમારે હસ્તાક્ષેપ લેવાનું શું પ્રયોજન / અને તે રાજ્યની પ્રજા સુખી છે યા દુઃખી છે તેની તમોને શું ચીંતા પડી છે; ને એ બાબત માં વાંધો ઉપરિત શું કરવા કરે છે વિગેરે જણાવ્યું. ત્યારે જ્ઞાનીજીએ કહ્યુંકે, સત્યપુરૂષનું નામ વિલોપીત કરીને જીવોપર અનેક કર્મ માયા ઇત્યાદિના કાંદા નાંખી પ્રપંચ રૂપી રાજ્ય સત્તા ચલાવે છે એ તમારી અયોગ્યતા, અસત્યતા ન વાપરતા હોતતો કાંઈ કારણ નહોતું, પણ સર્વેને અજ્ઞાન રૂપી અંધકાર કુવામાં નાંખી ન્યાયથી ઉલટા ચાલોછો ને મુક્તિ માર્ગ બંધ કર્યો છે. એ ગેરવ્યાજબીને અન્યાય ચાલવાથીજ મને સત્યપુરૂષની આજ્ઞા થઈ છે અને તે કારણથી સર્વેની અજ્ઞાનતા દૂર કરી સત્ય માર્ગે દોરવા (ચઢાવવા) હું જઈ છું ઇત્યાદિ સંક્ષેપ્તમાં કહ્યું. ત્યારે પુનઃ નિરંજને જણાવ્યું કે, હું મારા રાજ્યમાં તમોને નહીં જવા દઉં ને જો જવુંજ હોયતો

સન્મુખ થઈ જવ, એવું જાણાવી ગજ સ્વરૂપ ધારણ કરી સન્મુખ થયા. ત્યારે જ્ઞાનીજીએ સત્યપુરૂષનું સ્મરણ કરીને શબ્દાંગ સુતિરૂપી ખાણ માર્યું તેથી તેમનું મસ્તક લીલ થઈ ગયું; ને પ્રાણના ભયથી સ્થાન છોડી નાસવા માંડ્યું તે સ્થાન છોડી જ્યાં કુમ્હજી પાતાલની ઓરરાહે અક્ષય દ્વીપમાં બીરાજેલા હતા ત્યાં આવી શરણ રહ્યા, ને સર્વ હુકીકત કુમ્હજીને વિદિત કરી ત્યાં પ્રમાણ:—

ચોપાઘ

વિનતી કરી કુમ્હસો બધ, રાખો કુમ્હ મેં તુમ શરનાધ

(કબીરખાની)

જ્યારે નિરંજન સ્થાન છોડી નાડા ત્યારે તેમની પાછળ જ્ઞાનીજી પણ ગયા, ને કુમ્હજીની પાસે આવી પહોંચ્યા. તે સમયે કુમ્હજીએ ઉઠી જ્ઞાનીજીનું યોગ્ય સન્માન કર્યું ને હસ્ત જોડીને નમ્રતાપૂર્વક વિનંતી કરી કે, ત્યાં પ્રમાણ:—

ચોપાઘ

તમે કુમ્હ ઉઠ બીનતી લાધ, હો તુમ આહુ કહાંતે આધ

(કબીરખાની)

આપનું ક્યાંથી પધારવું થયું છે? આપનું શું નામ છે? આપ નિરંજનને શા કારણ નીમીત્તે સતારવા છો? ઇત્યાદિ પ્રશ્ન કર્યા. ત્યારે જ્ઞાનીજીએ સંક્ષેપ્તમાં જણાવ્યું કે, મારનામ જ્ઞાનીજીએ, ને નિરંજને સત્યપુરૂષનું નામ વિલોપીત કરીને જીવોને ધણુ દુઃખ દેવા માંડ્યું, ત્યારે તે જીવોના ઉપારણ (ઓદ્ધાર) નીમીત્તે તેમની આજ્ઞાથી પૃથ્વીપર તેમના સ્થળે થઈ જવા આહુ છું; તે આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરી મને પૃથ્વીપર જવા ના પાડે છે. ત્યારે નિરંજને જણાવ્યું કે, હો જ્ઞાનીજી માહારાજ સત્યપુરૂષના સર્વ સુત-અંશ-વંશ આપ આપના રાજ્યમાં પ્રભુત્વતા ભોગવે છે, ને તે રાજ્ય ચલાવે છે. તેમને પણ સ્વતંત્રતા રાજ્યની બક્ષી છે, ને તે મુજબ મને પણ બક્ષેલી છે; છતાં તેમના પર રૂઢ નહીં થતાં ફક્ત મારાપરજ રૂઢ થવાનું

શું કારણ ! ત્યારે જ્ઞાનીજી એ પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે, સર્વે અંશ-વંશ પોતાને સોંપેલા રાજ્યાધિકારપર પ્રભુત્વતા ભોગવે છે પણ તે અંશોએ સત્યપુરૂષનું નામ વિલોપીત કર્યું નથી, તેમ મુક્તિમાર્ગ બંધ કર્યો નથી; તેમ તે અંશે સત્યપુરૂષની ભક્તિ કરે છે ને સર્વેને કરાવે છે. પણ આપતો સર્વે અંશના રાજ્યકારભારથી વિરૂદ્ધ વર્તોછો ને નામ વિલોપીત કરી મુક્તિમાર્ગ બંધ કર્યો છે. તેથી આપના ઉપર રૂષ્ટ થયા છે. માટે પૃથ્વીપર જઈ સત્યોપદેશ આપી નામ-પાન-પાંજીનો ગુપ્તભેદ પ્રગટ કરવા મને સંપૂર્ણ સત્તા આપી છે ઇત્યાદિ જ્ઞાનીજીએ ઉત્તર દીધો. ત્યારે નિરંજને એ સર્વે હકીકત સત્ય માની જણાવ્યું કે, હવે આપની જે આજ્ઞા હોય તે જણાવો તે પ્રમાણે હું કરવા ખુશી છું. એ મુજબ બન્નેની વાર્તાલાપ થઈ ત્યારે કુમ્હંજીએ વિનંતી કરી જણાવ્યું કે, જે કોઈ જ્ઞાનીજીનું કહેવું સત્યમાની તેમનો સત્યોપદેશ અહણુ કરી તે મુજબ વર્તી તેમના આજ્ઞાકારી જે થશે તેમને નિરંજને વાંધો ન પાડતાં સત્યપુરૂષના લોકમાં આકાશ પાંજીઘાટનો દ્વાર ખુલ્લો કરી તાત્કાળીક જવા દેવા, અને ચૌકા આરતી, પાન પરવાનો, શબ્દ આહી જે હંશ હશે તે સત્યપુરૂષનો લોક, તથા લોક-વેદ આહી જે જીવ હશે તે કૈલ (નિરંજન) નો લોક પ્રાપ્ત કરશે; એ મુજબ થાય તો કાંઈ હરકત રહેશે નહીં. તેથી તે પ્રમાણે નિરંજને શરત કબુલ કરવાથી જ્ઞાનીજી તથા નિરંજન ફરીથી પાતાલની ઝોર રાહેથી ઝાંઝરી દ્વીપપર આવી પહોંચ્યા.

ઝાંઝરી દ્વીપપર આવ્યા બાદ નિરંજને-જ્ઞાનીજી પ્રત્યે જણાવ્યું કે, આપ પૃથ્વીપર જઓછો પરંતુ મારી પ્રજા આપનાથી વાદવિવાદ કરી આપનું કહેવું નહીં માને. કારણકે વેદ-શાસ્ત્ર-પુરાણ-તીર્થ-વૃત-મૂર્તિ પુજન, યંત્ર, મંત્ર, હવન, યજ્ઞ, આચાર્ય, બલિદાન ઇત્યાદિ મારા નિયમો પૃથ્વીપર પરિપક્વતા પામી પ્રચલીત થયા છે, ને સૃષ્ટીપર ત્રિપુત્ર સરદાર છે. તે રાજ્ય કરી અધિકાર ચલાવી રહ્યા છે તેમ પ્રત્યેકના હૃદયમાં માંડે સ્થાન છે ને કોઈનું સામર્થ્ય નથી કે મારી સેવા છોડી અન્યની સેવામાં ઉપસ્થિત રહે વિગેરે કારણોને લીધે આપનું કહેવું કોઈ પણ સ્વીકારનાર નથી. તે છતાં આપને સત્યપુરૂષની આજ્ઞા થઈ છે તો ભલે ખુશીથી પધારો

વિગેરે નિરંજને કહ્યું. તે સાંભળી જ્ઞાનીજીએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે, હે નિરંજન સત્યપુરૂષનો. સત્યશબ્દ જીવોને દ્રઢાવીશ ને તમારાથી સર્વેને વાકેફ કરીને વેદાદિના બંધનથી સ્વતંત્ર કરીશ. તે સ્થળે તમારું સામર્થ્ય મંત્ર સુમરણ શાસ્ત્ર ઇત્યાદિથી કંઈ પણ ચાલનાર નથી. ત્યારે નિરંજને ફરીથી કહ્યું કે, આપ જો એક સત્યધર્મ પૃથ્વીપર ચલાવશો તો હું અનેક ધર્મ આપના ધર્મના તાદૃશ્ય ચલાવીશ, ને મારાથી બનશે ત્યાં સુધીતો મારા સ્વતંત્ર રાજ્યમાંથી બહુધા જવા દઈશ નહીં. તેના જવાબમાં જ્ઞાનીજીએ જણાવ્યું કે, જે કાંઈ મારું નામ લેશે ને મારા સત્યશબ્દપર સ્થીરપણે રહેશે ને તમારા માર્ગથી તે વ્યતિરક્ત રહેશે તો તેવા હંસ ને તો જરૂરથી હું સત્યલોક પહોંચાડીશ તે કાર્યમાં તમારી અનેક તદબીર સત્યશબ્દના પ્રતાપે કંઈ પણ ચાલશે નહીં ઇત્યાદિ જણાવ્યું. (જીવ્યો નિરંજન ગોષ્ઠી વિગેરે.) તે નિરંજને સ્વીકાર્યું ને વિનંતી કરી કે, મને હું માંચું તે વચનો કૃપા કરી આપો કે જ્યાં મારા કાર્યમાં વાંધા પડે નહીં. ત્યારે સદ્ગુરૂ જ્ઞાનીજીએ જણાવ્યું કે, જે ઇચ્છા હોય તે માંગો. તે સમયે વચનો માંગ્યા છે તેનું પ્રમાણ તથા વિવરણ નીચે મુજબ છે:—

ચોપાઈ

સત્યયુગ ત્રેતા દ્વાપુરમાંહી, તીનો યુગ જીવ થોરે જઈ
ચોથા યુગ જખ કલિયુગ આઈ, તખતુમ શરનજીવ બહુધાઈ
એસે બચન હાર મોહે દીજે, તખ સંસાર ગવન તુમ કીજે
કલિયુગ પ્રથમ ચરન જખ આઈ, તખ હમખૈાદ્ધશરીર બનાઈ
રાજા ઇંદ્રદેવન પહ જાઉ, જગન્નાથ હમ નામ ધરાઉ
રાજા મંડપ મોર બનેહે, સાહેર નીર અસાવત જૈહે
સુત હમાર વિખુજો આહી, સાહેર નીર સતાવે તાહી
તાતે મંડપ બચન ન પાઈ, ઉમંગ સાહેર લહેર ઉઠાઈ
પ્રથમ સાહેર નોંધો જઈ, પીછે અપના અંશ પઠવાઈ

(અનુરાગસાગર)

સત્યયુગ, ત્રેતા, દ્વાપુર એ ત્રણ યુગમાં આપના હંસ થોડા મુક્તિ પામે ને કલિયુગમાં વિશેષ ધર્મનો પ્રચાર થતા ધણા હંસ આપના શરણમાં આવે એ પ્રથમ વચન આપો. એ માંગવાનું કારણ એટલુંજ જણાય છે કે, ત્રણ યુગમાં સત્યતાનો આચાર, વિચાર ઇત્યાદિનો ધણો ભાગ રહેવાથી તેમાં એ હંસોને વધુ બોધ થાયતો સત્યલોકે વધુ મનુષ્ય જાય ને કલિયુગમાં અસત્યતા, અવિવેક, અવિચાર ઇત્યાદિ પાપનો પ્રચાર ધણો રહેવાથી તેમ કર્મ-ક્રાંસના અનેક બંધનથી ધણા હંસોને બોધ થાય છતાં ત્રણે યુગના પ્રમાણમાં ફેર પડે તે કારણથી માંગેલું હોવું જોઈએ. બીજું વચન એવું માંગ્યું કે, જ્યારે કલિયુગનું પ્રથમ ચરણ આવશે ને અમારા અંશ વિષ્ણુજનો બોધાવતાર (જગન્નાથજી) થશે, તેમનો મંડપ વિષ્ણુજને સાહેર (સાગર) ને ત્રેતાયુગનું રામાવતાર વખતે પાજ બાંધી લંકામાં જશે તે સમયનું વેર હોવાને લીધે મંડપની સ્થાપના નહીં કરવા દેતાં મંડપ બંધાયલો સમુદ્ર આવી તોડી નાંખશે; તે સમયે તેમની સ્થાપના બીજા કોઈ અન્ય પુરૂષથી થઈ શકે તેમ નથી તેથી તે વખતે આપ સમુદ્ર તીરે જઈ સમુદ્રની હદ બાંધી મારા અંશ તથા મંડપની સ્થાપના કરી બાદ આપના અંશની સ્થાપના થવી જોઈએ. એ મુજબ બે વરદાનની ઇચ્છા છે. તે બાબતમાં ધણો વાર્તાલાપ થતાં છેવટે જ્ઞાનીજીએ જણાવ્યું કે:—

ચોપાધ

કહે જ્ઞાની સુનાં ધર્મરાઈ, પુરૂષ વચન મેટા નહીં જઈ
સત્ય યુગ ત્રેતાદ્વાપુર માંહી, તીનો યુગઅંશ મોરજહાં જહી
કોઈ કુલ હંસજો શબ્દ પાવઈ, તીનો યુગ જીવ થોરા આવઈ
કલિયુગ મોર મનુષ્ય શરીરા, જકહ સુનીયો નામ કબીરા
જેજીવ નામ શરણુ ગતિ આવે, હોય નિઃશંક લોક કહ જાવે
જાતે પુરૂષ બચન અબ હારાં, કરોં બચન સો પ્રતિપાલા

સાખી

જગન્નાથમેં થાપવ, જાયબ સાચર તીર;
હંસા લોક લે આયબ, દેહ જબ ધરબ કબીર.

(જ્ઞાન સાગર)

હે નિરંજન સત્યપુરુષનું વચન નહીં ટાળવા ખાતર જે તમોએ માંગ્યું તે તમોને અશ્યું. પરંતુ ત્રણે યુગમાં મારા અંશતો જશે છતાં કેટલાક વિરલા પુરૂષો તેમનો શબ્દ ગ્રાહ્ય કરશે તેથી વધુ જીવો મુક્ત પામશે નહીં. જ્યારે કલિયુગ આવશે ત્યારે હું મનુષ્ય રૂપી દેહ ધરીશને જગન્નાથજીની સ્થાપના કર્યા બાદ મારા અંશને સ્થાનાપન કરીશ. એ પ્રમાણે જણાવી બે વચનો માંગ્યા મુજબના અશ્યા ત્યારે નિરંજને વિનંતી કરી કે:-

ચોપાઇ

સંધિ છાપ મોહે દીજે જાની જસ દૈહો હંસહી સહિદાની,
નામ નિશાન મોકલે દીજે, હો સાદેખ યહ દાયા કીજે,
(અનુરાગ સાગર)

હો સાદેખ આપ સંધિ છાપનો ગુપ્ત ભેદ કૃપા કરી અતાવો કે જથી જે દોષ હંસ અહીં આવે તે તેજ સંધિછાપ અતાવેતો હું જવા દઉં. ત્યારે સદ્ગુરુએ જણાવ્યું કે:-

ચોપાઇ

જે તોહી દેહુ સંધિ લખાઇ, જીવન કાજ હોય હું ખદાઇ,
તુમ પ્રપંચ બન હમ પાવા, કેલ ચલે નહી તુમરો દાવા
(અનુરાગસાગર)

હે નિરંજન તમોને સંધિ છાપનો ભેદ અમો આપનાર નથી. કેમકે હંસોના સુકીત કાર્યોમાં અડચણ આવે ને ફરી હું ખદાઇ થાવ તેથી સંધિ છાપનો ભેદ અતાવ્યો નહિ. જ્યારે સંધિ છાપનો ભેદ મળ્યો નહિ ત્યારે વિનય પૂર્વક ખીજી માંગ્યું કે:-

ચોપાઇ

સત્યસુકીતસેં વિનય ઉચારી, સુનીયે જ્ઞાની અરજ હમારી
અપની દેહ નાથ મોહી દીજે, એસી મોપર દાયા કીજે
તાકી બચન માન હમ લીનાં, અપની દેહ કેલકા દીના

શીશ સહિત ઓર બીન માથા, દોનો દેહ નિરંજન સાથા
જળ આહે તખ શીશ દેખાઇ, નીજ ઇચ્છા પુની તાહી લોપાઇ
જે સાધુ વૈરાટ નિરેખે, સો ચહ કૌતુક નયને દેખે
(અનુરાગસાગર)

હો જ્ઞાનીજી આપ આપનું શશરિર આપો. તે સ્વરૂપથી હંસોને
જવા દેવાને મારામાં આપના ગુણો દયા વિગેરેના આવે ઠમકે મારામાં
રાજ્ય મદ લોબનો ગુણ છે, ઇત્યાદિ કારણોને લીધે હંસોને વાંધો ઉપસ્થીત
ન થાય તે સારૂ બક્ષો. એ મુજબ ખુલાસા સહ જણાવવાથી તેમનું કહેવું
થોગ્ય લાગ્યું, તેથી તેમના માંગવા મુજબ બક્ષ્યું. તેથી નિરંજન બે દેહ ધા-
રણ કરી શકે છે. તે પ્રત્યક્ષ રીતે સાધુ, મહાન્ પુરૂષ જે વૈરાટ જીવે છે, તેને
સર્વ હકીકત તેમની માલમ પડે છે.

ન્યારે ઉપર દર્શાવેલા ત્રણે વચનો મળ્યા, ત્યારે નિરંજન હર્ષીત
થયા ને ઉઠીને જ્ઞાનીજીને દંડવત્ પ્રણામ કર્યો. બાદ વિનય પૂર્વક દર્શાવ્યું
કે, જે મનુષ્ય આપનો આજ્ઞાકારી હશે, ને આપની પ્રસંશા ગુણાનુવાદ
ગાશે, ને આપનો પાન પરવાનો પાશે (લેશે) તેમના સામિધ્ય હું નહીં થતાં
હુએથી આપના લોકમાં આવવા દઇશ. આપ સુખેથી પધારો.

એ ઉપરથી રહેજમાં સમજશેકે આકાશપાંજીનો ઘાટ રોકી નિરંજન
બેઠા હતા તે શબ્દપાંજી દરબારમાં જવાનો માર્ગ સદ્ગુરુએ ખુલ્લો કર્યો છે.
બાદ નિરંજન પાસેથી નીકળી લવસાગરના પંથે પધાર્યા. ત્યાં પ્રમાણ:—

ચોપાઇ

જળ હમ દેખા ધર્મ શંકાના, તખ હમ વહાંતે કીન પયાના
કહે કબીર સુનો ધર્મની નાગર, તખ મૈં આયેઉ લવસાગર
(અંબુસાગર)

—દ્વિતિય રત્ન: સંપૂર્ણ—

તૃતીય-રત્ન:

સત્યયુગમાં સત્યસુકીર્તજીના નામથી સદ્ગુરુ પ્રગટ થઈ હંસોત્તે
બોધ આપવાનું તથા સહતેજ ગોસ્વામીને ગુરુવાજ્ઞ પ્રદાન કરી
અંતર્ધ્યાન ચંચાનું નિવરણ.

સત્યયુગમાં સદ્ગુરુ સત્યસુકીર્તજી નામ ધારણ કરી ભવસાગરમાં
પધાર્યા છે, જ્યારે નિરંજનની સાથે વાર્તાલાપ થઈ રહી ત્યારે ત્યાંથી ની-
કળી પ્રથમ બ્રહ્માજી, વિષ્ણુજી તથા શીવજી પાસે પધાર્યા. તેમને મુક્તિમાર્ગ
નો યથાર્થ જ્ઞાનોપદેશ દ્રીઢાવ્યો ને ઘણા વાર્તાલાપ થયો, પણ ત્રિલોક્યના
સરદાર અધિપતિ તથા રાજ્યના પ્રભુત્વ પણને લીધે તેઓએ તેમનો ઉપદેશ
માન્ય (ગ્રાહ્ય) કર્યો નહી તેથી નાગલોકમાં પધાર્યા. ત્યાં પણ શેષનાગને સ
ત્યોપદેશ લેવા સમજાવ્યું. પણ તેમણે તે સત્યોપદેશ ગ્રાહ્ય કર્યો નહી. ત્યારે
પૃથ્વીપર પધાર્યા ને સત્યોપદેશ આપવો શરૂ કર્યો. (જુઓ કળીસ્ખાની
તથા અનુસાગ સાગર વિગેરે.)

જે કાંઈએ તેમનો સત્યોપદેશ ગ્રાહ્ય કર્યો તેને ત્યાં ચૈાકા આરતી ક-
રી, તરણ તોડી, પાન પરવાનો આપી સત્યભક્તિ કરવા જ્ઞાન દ્રીઢાવ્યું તેથી
કેટલાક જીવો મુક્તિ પામ્યા. જેમાં મુખ્ય હંસોત્તે ચિત્રસેન, ચિત્રરેખા રાણી,
રાજા ઘોંધળ, ક્ષેમસરી ગ્વાલીન, રાજા યોગધીર, કનકસિંહ તથા રાજા ભો-
પાલે ગ્રાહ્ય કર્યો, તેમજ તેમના રેયત વર્ગે પણ કેટલાકે ઉપદેશ ગ્રાહ્ય કર્યો
છે. તેનું સંક્ષેપ્તમાં નિવરણ નીચે દર્શાવવામાં આવેલું છે.

પ્રથમ ચિત્રસેન રાજા પાસે પધાર્યા ત્યાં ચિત્રરેખા રાણી સહિત
કેટલાક જીવોને સત્યોપદેશ કરી સત્યપુરૂષની સત્ય ભક્તિ કરવા દ્રીઢાવી,
રાજાને ત્યાં ચૈાકા આરતી કરી, પાન પરવાનો આપી, રાજા દ્રીઢાવ્યો જેથી
ઘણાજીવો સત્યલોક વાસી થયા.

ચિત્રસેનને ત્યાં ચૌકા આરતી કરી ઉપદેશ આપ્યા બાદ વટક્ષેત્રમાં ધોંધળ રાજા પાસે પધાર્યા, ત્યાં રાજાને તેમજ રાણી સહિત કેટલાક જીવોને જ્ઞાનોપદેશ કરી સત્યપુરુષની સત્ય ભક્તિ કરવા દ્રીઢાવી; રાજાને ત્યાં ચૌકા આરતી કરી જ્ઞાન પરવાનો આપી સત્યશબ્દનો જ્ઞાનોપદેશ કર્યો જેથી ધણુ જીવો સત્યલોક વાસી થયા.

ધોંધળ રાજાને ત્યાં ચૌકા આરતી કરી ઉપદેશ આપ્યા બાદ મથુરા નગ્રમાં ક્ષેમસરી ગોવાલાણુ પાસે પધાર્યા ને સત્ય ભક્તિ કરવા જ્ઞાનોપદેશ આપી સમજાવ્યું. ત્યારે ક્ષેમસરીએ જણાવ્યું કે, જ્યાં સુધી મેં તે લોક પ્રત્યક્ષ પેખ્યો નથી ત્યાં સુધી આપનું વચન શી રીતે સત્ય માની શકાય. માટે આપ કૃપા કરી તે દેશ બતાવોતો મારી ખાત્રી થાય. એ મુજબ તેણે વિનંતી કરી. તે સદ્ગુરુએ સ્વીકારી, ને તેના અંશને લેઈને સત્યલોકમાં ગયા. ત્યાં સર્વે હકીકત જણાવ્યા મુજબની પ્રત્યક્ષ બતાવવાથી દ્રઢપતિત આવી, બાદ મથુરા નગ્રમાં બેઠે આવી પહોંચ્યા, ને ક્ષેમસરીની વિનંતીથી તેને તથા કેટલાક જીવોને મથુરા નગ્રમાં સત્યોપદેશ આપી સત્ય ભક્તિ કરવા જ્ઞાન દ્રીઢાવ્યું, અને ક્ષેમસરીને ત્યાં ચૌકા આરતી કરી, પાન પરવાનો સર્વેને આપી સત્ય શબ્દ દ્રિઢાવ્યો જેથી સર્વે સત્યલોક વાસી થયા.

ક્ષેમસરીને ત્યાં ચૌકાઆરતી કરી સત્યોપદેશ આપ્યા બાદ રાજા યોગધીર પાસે બાળક સ્વરૂપે પધાર્યા (મંતલબકે બાળકનું સ્વરૂપ ધારણ કરી મળ્યા) ને રાજા તથા રાણીને સત્યોપદેશ આપ્ય કરવા ધણું જ્ઞાન વખતો વખત સમયોચિત પ્રસંગે કર્યું. પણ રાજ્ય મદના લીધે તે આજ ન કર્યું ને કેટલોક સમય વિત્યાબાદ એ યોગધીરરાજાનું મૃત્યુ થયું ને હસ્તિ (હાથી) ની દેહ ધારણ કરી.

રાજા યોગધીરને એક પુત્ર કનકસિંહ નામનો હતો, તેને રાજા યોગધીર મૃત્યુ પામવાથી રાજ્યાભિષેક થયો; ને રાજ્ય કાર્યભારના અનેક સુખમાં તે પણ ગુથાયો. તેને પણ ઉપદેશ આપવો શરૂ કર્યો, પણ રાજ્ય સુખના લીધે તેણે પણ માન્યો નહીં; ને ઘણા દિવસો એ મુજબ વ્યતિત થયા.

હવે રાજ યોગધીર જે હસ્તિની યોનીમાં જન્મ પામ્યો હતો તેણે કનકસિંહ રાજને એક રાત્રીએ સ્વપ્ન આપ્યું કે, હે વત્સ આપણે ઘેર જે બાળક સ્વરૂપે છે તે જગતના સમ્યા સદ્ગુરુ છે, ને આપણે ગૃહે શોધ આપવા પધાર્યા છે. તેમણે ઘણા સત્યોપદેશના વચનો મને સમજાવ્યા પણ મેં ગ્રાહ્ય ન કર્યા, તેથી માડું મૃત્યુ થયા બાદ મારે કુંજર (હાથી) ની દેહ ધારણ કરવી પડી છે. હું અત્યંત દુઃખથી પીડિત છું તારે એમને જ્ઞાતા રૂપે માનવા નહિ ને તું તેમનો સત્યોપદેશ ગ્રાહ્ય કરતો નથી તેથી તારે પણ મારી પેઠે-પશુયોની ભોગવવી પડશે, માટે તું તેમનો સત્યોપદેશ ગ્રાહ્ય કરી સત્યભક્તિ કર કે જેથી તારું તથા માડું આવાગવનનું દુઃખ દુર થાય. વિગેરે રાજ યોગધીરે સ્વપ્નમાં દર્શાવ્યું. તેથી કનકસિંહ રાજએ બીજા દિવસે સવારે સદ્ગુરુના ચર્ણુમાં પડયો ને ભુલગુકની માફી માંગી. પુર્વ અંકુરી જીવ હોવાથી તેમનો સત્યોપદેશ ગ્રાહ્ય કર્યો ને તેમના ઘરની રાણીએ, પુત્રો, પુત્રીઓ તેમજ સરદાર ઉમરાવ વિગેરે એ પણ સત્યોપદેશ ગ્રાહ્ય કરી તેમની પાસે ચૌકા આરતી કરાવી, પાન પરવાનો લેઈ શબ્દ ઉપદેશ અહણ કર્યો. ત્યારબાદ કુંજલ દેહ રાજને પરવાનો આપ્યો, જેથી તેની દેહ છુટી યોગધીર રાજ પ્રથમ સત્યલોક વાસી થયા ને રાજ કનકસિંહ, રાણીયો, પુત્રો પુત્રીયો, તથા સરદાર, ઉમરાવ વિગેરે પણ દેહાંતે સત્યલોક વાસી થયા. એવા સદ્ગુરુનો મહિમા અગમ અપાર છે. (જુઓ કનકસિંહ બોધ)

રાજ કનકસિંહને ત્યાં ચૌકા આરતી કરી સત્યોપદેશ આપ્યા બાદ સત્યસુકીતજી જલધર દેશમાં પધાર્યા, તે સમયે તેઓશ્રીનો ભેખ કોઈ અલૌકિક હતો. તે શહેરમાં રાજ ભોપાળ નામે રાજ્ય કરતો હતો. જે સમયે ત્યાં સદ્ગુરુ પધાર્યા તે વખતે રાત્રી પડી ગયેલી હોવાથી શહેરનો દરવાજો બંધ થઈ ગયો હતો. તેથી દ્વારપાળને હાંક પાડી કે ખોલો, પણ દ્વારપાલોએ ઉઘાડયો નહિ ને અંદર અંદર વાર્તાઓ કરતા માંડી કે આ કોઈ ઠગ જણાય છે. માટે ઉઘાડવો નહિ. તે પછી સદ્ગુરુએ અગમ લીલા દ્વારપાલોને એવી બતાવી કે, દરવાજો ઉઘાડતાં પહેલાં તે દરવાજાના તાળાં

ટપોટપ દુટ્ટી જઇ તેના ખારણાં આપોઆપ ખુલ્લી ગયા ને દરવાજાના કાંગ-
રાઓ દુટ્ટી પડયા; જેથી દ્વારપાલો આશ્ચર્ય ચક્રિત થયા, જેથી શોર બકાર
પાડી ઉઠતાં ત્યાં લોકોની ઠઠ ભરાઇ. ત્યારે સદ્ગુરુએ શહેરમાં પ્રવેશ કર્યો,
તેથી સર્વે હુકીકતની ખબર આપવા દ્વારપાલો રાજ પાસે ગયાને સર્વે હુકી-
કત રાજને કહી સંભળાવી. જ્યારે રાજએ આશ્ચર્ય ચક્રિતની વાત સાંભળી
ત્યારે વિચાર કર્યો કે, મારા શહેરમાં કોઇ માહાન પુરૂષ પધારેલા હોવાજોઇએ,
નહીં તો આવી બીના તે થિવાય બનેજ નહિ. એવો વિચાર મનમાં કરે છે
તે સમયે સદ્ગુરુ, રાજના મહેલ આગળઆવી પહોંચ્યા ને ત્યાં પણુએવી લીલા
ખતાવી કે, રાજનો મહેલ હતો તે સુત્રણુનો બની ગયો, તેમાં સર્વ-સ્થળે
હીરા-લાલ-માણેક-વિગેરેનો પ્રકાશ થઇ ગયો; તેથી રાજ વધુ આશ્ચર્ય
પ્રાપ્ત્યને ઢીંગ્મુઠ બન્યા, ને તેના મનને ખાત્રી થઇ કે નક્કીજ કોઇ મહાન
પુરૂષ મારા હિતના સારૂજ અંગે પધારેલા છે. અહો મારૂ કેવું સદ્ભાગ્ય કે
અનાયાસે મને તેમણે દર્શન આપ્યા તેથી દોડીને તેમના ચરણમાં પડયો,
બાદ ગદ ગદ કંઠે થઇ વિનંતી કરી કે, મારા કેવા ધનભાગ્ય કે આપ
જેવા મહાત્માશ્રીના મને અનાયાસે દર્શન થયા. આજે આપના દર્શનથી હું
કૃતાર્થ થયો છે. આપ કૃપાકરી મારો મહેલ પાવન કરો. વિગેરે નમ્રતા
પુર્વક વિનંતી કરી. તે સદ્ગુરુએ સ્વીકારી સત્યસુકીતજી મહેલમાં પધાર્યા.
ત્યાં રાજએ યોગ્ય આસન આપી આદર સત્કાર કર્યો બાદ સાષ્ટાંગ દંડ-
વત્ પ્રણામ કરી દ્વીહસ્ત જોડી વિનય પુર્વક વિનંતી કરી કે, આપ કોણ
પુરૂષછો, ક્યાંથી પધારવું થયું છે તે કૃપા કરી જણાવશો. આપના દર્શન-
થીજ હું તો કૃતાર્થ થયો છું વિગેરે નમ્રવાણીથી પ્રશ્ન કર્યો. ત્યારે સદ્ગુરુએ
પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે, હે રાજ હું સત્યપુરૂષની સત્યલક્ષિતો પ્રચાર કરાવનાર
છું, મારું નામ સત્યસુકીતજી છે; ને સત્યલોકથી જીવોને સત્ય ઓધ દેવા
સારૂ જગતમાં અનેક યુગથી આવું છું. હે રાજ તમે અમારો સત્યોપદેશ
શ્રાવ્ય કરો કે જેથી બાજબીના તમામ દુઃખો નાશ થઇ અસળ ધરને પ્રાપ્ત
થશે. આ સ્થાને સદ્ગુરુએ સત્ય લક્ષિત માર્ગનો તમામ ઉપદેશ આપેલો છે
તે રાજએ શ્રાવ્ય કર્યો. તેથી રણુક્ષતમાં ખચર આપીકે આપણા મહેલમાં

યોગ્ય સદ્ગુરૂ પધાર્યાછે માટે તેઓશ્રીના દર્શન કરી કૃતાર્થ થાઓ. ફરી ફરી આવો અમુદ્ય વખત નહીં મળે-વિગેરે કહેવડાવ્યું. જ્યારે રણવાસમાં તે ખગર ગઈ, ત્યારે નવસેં રાણીયો, પચાસ પુત્ર તથા એક પુત્રી સર્વે તે મહેલમાં આવી સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કર્યાને ચરણ પખાળી ચરણામૃતનું પાન કર્યું. બાદ આરતી ઉતારીને સર્વેએ સ્તુતિ કરીકે હો. સદ્ગુરૂ આપના શરણમાં અમોને રાખોને ભવનું દુઃખ કાપો. તે સ્તુતિ સ્ત્રી-કારી ને રાજના મહેલમાં ચૌકા આરતી કરી રાજ રાણી પુત્ર પુત્રી વિગેરેને પાન પરવાનો આપી, સત્ય શબ્દ દ્રીઢાવી, સત્યોપદેશ આપ્યો. જ્યારે સર્વેએ તેમનો ઓધ ગ્રાહ્ય કર્યો ત્યારે રાજએ વિનંતી કરી જણાવ્યું કે, આ દેશ કાળનો છે તેથી અમોને સત્યલોક પહોંચાડવા કૃપા કરો, તે વિનંતી સ્વીકારી સર્વેને સત્ય લોકવાશી કર્યા. તે હંસો આકાશ પાંજીના ઘાટેથી ગયા તે વખતે યમોએ ઘણા ફાંફાં માર્યા. પણ કંઈ વળ્યું નહીં જથી નિરાશ થયા વિગેરે હઠીકત છે. (જુઓ ભોપાલબોધ.)

સદ્ગુરૂ જલંધર દેશમાં રાજ ભોપાળને ઓધ આપીને તે દેશ છોડી પશ્ચિમ દીશાના વિભાગમાં શીલમીલા દ્વીપના માણિકપુર શહેરમાં જ્યાં સહતેજ ગોસ્વામી જગત્માં પ્રગટ થયા હતા ત્યાં આવી પહોંચ્યા, ને તેમને શીષ્યકરી ગુરવાધ પ્રદાન કરી.

એ સહતેજ ગોસ્વામી કાણુ પુરૂષ હતા, ક્યાંથી, ને શા કારણે જગત્માં પ્રગટ થયા હતા; અને તેમને ગુરવાધ કયા વેદના અનુસારે કેટલા વંશની બક્ષી વિગેરે જણાવવું આ સ્થાને અયોગ્ય નહીં ગણાય તેથી દર્શાવવામાં આવે છે કે:—

એ સહતેજ ગોસ્વામી સત્યપુરૂષના સહજ સ્મૃતિના હિરણ્મય અંશ હતા. તે સત્યલોકના સહજ દ્વીપપરથી પધારી જન્મમાં પ્રગટ થયા હતા ને માણિકપુર શહેરમાં ક્ષત્રિ કુલોત્પન્ન થયેલા હતા. તેમને ગુરવાધ આપવાનું કારણ એ હતું કે, તે સાક્ષાત્ સત્યપુરૂષના સ્મૃતિ અંશ હતા ને તે

સત્ય ભકિતનો વિશેષ પ્રચાર વધારવાના કાર્ય નીમીત્તેજ પ્રગટયા હતા. મુતિ અંશ-વંશ સિવાય સત્યભકિતનો વિશેષ પ્રચાર બીજાથી ન થાય તે સારૂ તેમને શીષ્ય બનાવી બીજક જ્ઞાનવાણી અથર્વન વેદની બક્ષી છે, ને સંપત્તિવંશની પરનાલીકાની આશીશ આપી ગુરવાઈ બક્ષી છે. સત્યયુગમાં સત્યસુકિતજીએ સહનંજ ગોસ્વામીને ગુરવાઈ પ્રદાન કર્યા બાદ અંતર્યામિન થયા છે. ગુરવાઈ આપ્યા બાદ તે યુગમાં સદ્ગુરૂ પધાર્યા નથી.

સહનંજ ગોસ્વામી તથા તેમના સંપત્તિવંશે જગતમાં સત્યપુરૂષની સત્ય ભકિતનો પ્રચાર વિશેષ કર્યો, ને જે જીવોએ તેમનો સત્યોપદેશ ગ્રાહ્ય કર્યો તે સર્વને લોકપાંજી-દ્વારે થઈ સત્યલોક પહોંચાડ્યા છે. એમના સંપત્તિ વંશના નામ પ્રથમ વિભાગના અષ્ટમ્ રત્નમાં દર્શાવેલા છે તેથી અત્રે દર્શાવેલા નથી. એ યુગમાં નવલક્ષ જીવો મુક્ત પામ્યા એવું શાસ્ત્ર દ્વારેથી પ્રસિધ્ધ કરવામાં આવે છે. ઇત્યાદિ હકીકત સત્યયુગની છે.

—તૃતીય—રત્ન: સંપુર્ણ—

ચતુર્થ—રત્ન:

ત્રેતા-યુગમાં મુનીંદ્રજીના નામથી સદ્ગુરૂ પ્રગટ થઈ હંસોને બોધ આપવાનું તથા બકેજી ગોસ્વામીને ગુરવાઈ પ્રદાન કરી અંતર્યામિન થયાનું વિવરણ.

ચોપાઈ

સત્યયુગ ગયા ત્રેતા જન્મ આવા, નામ મુનીંદ્રજી જસમુગ્રાવા
જન્મ આયેઉ જીવન ઉપદેશા, ધર્મરાય ચિત્ત ભયો અંદેશા
ધન ભવસાગર મોર ઉભરા, જીવ લે બહી પુરૂષ દરબારા

(અનુરાગસાગર)

જ્યારે સત્યયુગનો સમય વીત્યો અને ત્રેતાયુગ બેઠો, ને જ્યારે કા-
ઘપણ હંસ સત્યલોકમાં આવ્યા નાહે ત્યારે સત્યપુરૂષની અધરવાણી થઇ કે,
હે જ્ઞાનીજી (યોગજીતજી) તમે પૃથ્વીપર જાઓને મનુષ્યોને જ્ઞાનોપદેશ
આપી સત્યભક્તિ દ્રીઢાવી પ્રપંચની જળમાંથી છોડાવી સત્યલોકમાં લાવો
એ મુજબની આજ્ઞા થતાં સત્યપુરૂષની આજ્ઞા મસ્તકે ચઢાવી દંડવત્ પ્ર-
ણામ કરી પૃથ્વીપર પધાર્યા ને મુનીંદ્રજી નામ ધારણ કર્યું.

જે સમયે ભવસાગરમાં મુનીંદ્રજી ત્રેતાયુગમાં પધાર્યા તે સમયે
નિરંજન (પ્રેમઅંશ-ધર્મરાય) ના મનમાં મોટો સંદેહ ઉત્પન્ન થયો કે,
મારું ભવસાગરનું રાજ્ય જ્ઞાનીજીએ ઉઝડ કરવા માંડ્યું છે. તેમના પર અ-
નેક પ્રકારની યુક્તિઓથી દાવપેચ કરું છું. પરંતુ મારા વશમાં આવતા
નથી તેમ ભયભિત થતા નથી. અને સત્યપુરૂષના સત્યશબ્દના પ્રતાપથી સર્વ
જીવોને બોધ આપી સત્યલોકે લઇ જાય છે. અર્થાત્ મુક્તિ આપે છે. એવું
ધારી માન્ય થઇ રહ્યા.

ત્રતાયુગમાં જ્ઞાનીજી મુનીંદ્રજી નામ ધારણ કરી પૃથ્વીપર પધાર્યા
ત્યારે કેટલાક મનુષ્યોને પુછ્યું કે, તમેને મુક્તિ આપવાવાળું કાણ છે.
ત્યારે જવાબ દેતા હતા કે, વિષ્ણુજી, બ્રહ્માજી, શંકરજી, ચંડિકાદેવી-શક્તિ,
નિરંજન (નિરાકાર) બ્રહ્મ ઇત્યાદિ મુક્તિ આપવાવાળા છે ઇત્યાદિ જાહેર
કરતા. ત્યારે તેમને જણાવતા હતા કે હે મુર્ખ અજ્ઞાની મનુષ્યો તેમના
લોકમાં અચળ સુખ નસતાં જ્યારે પુન્ય, દાન, યોગ-ઇત્યાદિનો સંચય
ખુટેથી તથા પ્રલય થયેથી અંતેભવસાગરમાં પાછું ફરવું પડશે. કેમકે તેમના
આગળ ધણા પુરૂષોના સ્થાન છે. તે કોઇ પણ અંથ. શાસ્ત્ર, વેદ ઇત્યાદિમાં
જણાવેલા નથી. તેથી તમેને શું ખબર, પણ આગળ માહાસુન્ય-પરેનાપાર
અપાર સત્યલોકમાં સત્યપુરૂષનો અચળ દેશ છે. તેમની નિર્પેક્ષ, નિષ્કામ, સત્ય
ભક્તિ કરો કે જેથી આવાગવનનો ફેરો ટળી જાય, ને રહિત ધર પ્રાપ્ત થાય.
પણ વેદ શાસ્ત્રમાં ગુંથાયેલામનુષ્યો તેમનું કહેવું નિરંજને જણાવ્યા મુજબ
ગણકારતા નહોતા, કેમકે બ્રહ્મા રૂપી કૃપમાં પડેલા હતા, સત્ય પુરૂષની

આજ્ઞા નથી તેથી વિચારવા જેવું છે, જે આજ્ઞા હોત તે એકદમ સર્વ મનુ-
ષ્યોને સત્યજ્ઞાકમાં લઈ જત; પણ તે મુજબ થવાથી સત્યપુરુષનું વચન હુટે
ને ઉત્પન્ન થયેલી રચનાને લોપ થાય, કેમકે “એકનાલ સુત પોત્સા”
મોક્ષ સુત (બ્રહ્મ-અંશ) એક નાલથી ઉત્પન્ન થયા છે, ને જે નિરંજનને
મટાડી દેવામાં આવે તો સોલ સુત પણ મટી જવા જોઈએ; અને જે તે મટી
જાય તો દુનીયાપણ નાશમાન થાય. મારે સત્ય પુરુષનું સત્ય-વચન રહેમે હંસ
પુરુષોને સત્યલોક પ્રાપ્ત થાય તે મુજબજ કરવું યોગ્ય ને ન્યાયનું છે. ઇત્યાદિનો
વિચાર લેઈ કરતા કરતા લંકાદ્વીપમાં સદ્ગુરુ (સુનીંદ્રજી) આવી પહોંચ્યાને
વિચિત્ર ભાટને ઉપદેશ આપ્યો. ત્યાં પ્રમાણ:—

ચોપાઈ

ચક્રદ્વીપ દ્વીપ આયેઉ ગઠ લંકા, ભાટ વિચિત્ર મિલેઉ નિ.શકા
ત્રીન પુની પુછેઉ મુક્ત સંદેશા, ત્રીનકો દીનેઉ સત્ય ઉપદેશા
વિચિત્ર ભાટતખડી ભર્મભાગા, અતિઅધિન હોય ચરનન લાગા
છીજે મોહે કૃતારથ આળુ, મોરે જીવકે છીજે કાળુ
કહે: તાહીસો આરતી લેખા, ક્ષેમસરીસુ ભાંખેઉ રેખા
આનેઉ ભાવ સહિત સખ સાળા, આરતી છીન્હેઉ સખદ ધુન ગાળા
તીસ્મ તોડ બીજ તખ દીના, તાહે મહે મોહે કોઈ ન ચીન્હા
સુમીસ્મ ધ્યાન તાહી સો ભાંખ્યા પુરુષડોર ગેત્ય નડી રાખ્યા

(અનુરાગસાગર)

જ્યારે કરતા કરતા લંકાદ્વીપમાં સુનીંદ્રજી આવી પહોંચ્યા, ત્યારે પ્રથમ
વિચિત્ર નામનો ભાટ મળ્યો તેને જ્ઞાનેષુપદેશ કર્યો. તેણે સદ્ગુરુને સત્ય સખદ
મહાણ કર્યોને વિનંતિ કરીકે હો સ્વામિન્! અ પના ચર્ણમાં સદાય રાખોને
આનાગવનનું (જન્મ મરણનું) અસહ્ય દુઃખ ટાળોને કૃપાકરી મારાધેર પધારો
જ્યારે ધણી અધિકતા જોઈ જ્યારે તેની વિનંતી સ્વીકારી સદ્ગુરુ તેના ઘેર
પદ્મમાંને જેમ ક્ષેમસરીને ત્યાં ચૈ કાઆરતી કરી હતી તે મુજબ ચૌકાઆરતી
તેને ત્યાં કરીને ખાન પ્રસાદ આપ્યો, મંત્ર સુમરણુ ધ્યાન બતાવી સત્યપુરુષને
તથા મનનો દેશ ચિન્હાવ્યો

વિચિત્ર ભાટની સ્ત્રી હતી તેણે જઈ લંકાદ્વીપના રાજા રાવણની પટ્ટરાણી મન્દોદરીને હથેલીકત જાહેર કરી કે, એક સિદ્ધ એવા આવ્યા છે કે તેમની કૃપાથી મારા પતિ બાગ્યશાળી થઈ ને મુક્તિમાર્ગ તેમને મળ્યો છે, વિગેરે જણાવ્યું. એ વચનો જ્યારે મન્દોદરીના શ્રવણે પડ્યા, ત્યારે રાણી સદ્ગુણના દર્શન નિમિત્તે ઉત્સુક બન્યા. તેથી રાણી સદ્ગુણના દર્શન કરવા નિમિત્તે વિચિત્ર ભાટની સ્ત્રી સાથે તેને ઘેર આવ્યાં, ને સદ્ગુણને સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કર્યો ને તેમની દીક્ષા લીધી. ત્યાં પ્રમાણુ:—

ચોપાદ

વિચિત્ર નાર ગહી રાની સીખાપન, લીન શીખામણ તજી ભર્મ આપન
દીન્દેઉ તાહી પાન પરવાના, પુરૂષ ટોર સોપેઉ સદિદાના

(અનુરાગસાગર)

રાણી મન્દોદરીને જ્ઞાનસુબોધ આપ્યા બાદ મુનીંદ્રજી લંકાપતિ ગવણ રાજના દરબારમાં પધાર્યા ને દ્વારપાળને જણાવ્યું કે, રાજા રાવણને મારા સામિધ્ય બોલાવી લાવ. ત્યારે દ્વારપાલે જણાવ્યું કે, રાજા રાવણ બહુ ભયાનક ને ઘણા ક્રોધી છે તેથી હું તેમની પાસે જવાનો નથી. કદાપિ હું તેમની પાસે જઈને જણાવીશકે એક સંત-મહાત્મા તમોને બોલાવે છે, તો તે સાંભળી મારો પ્રાણધાત કરશે. તેથી તે બાબત ધણે મોટા ભય રહેલો છે. ત્યારે મુનીંદ્રજીએ તેને કહ્યું કે, ભયભીત ન થા, ને તને કંઈપણ ધન થનાર નથી, વિગેરે શાંતિ આપી જણાવ્યું. ત્યારે તેમના વચનોપર પુર્ણ નિશ્વાસ રાખી દ્વારપાળ રાજા રાવણ પાસે ગયો ને નમન કરી જણાવ્યું કે, હો મહારાજાધિરાજ આપના દ્વારપર બહાર એક સિદ્ધ આવેલા છે તે આપને બોલાવવા આહ્વાન કરે છે. તે સાંભળી રાજા રાવણ ઘણા ક્રોધે ભરાઈ કહેવા લાગ્યા કે, હે મુર્ખ દ્વારપાળ તું એક નિર્વન-દરિદ્ર-સાધુના કહેવા ઉપરથી મને બોલાવવા આવ્યો. મારા દર્શન શીવજીના પુત્રને પણ દુર્લભ છે, તો સાધુ કોણ માત્ર કે તેના કહેવા ઉપરથી તું અત્રે આવ્યો. એ પ્રમાણે ઘણાં વચનો ગવિષ્ટપણાના કહ્યા. રાજા રાવણ ગવિષ્ટ હતા તે સર્વ

જગ જહેર છે. બાદ રાજ રાવણે પ્રતિહાર પ્રત્યે પુછ્યું કે, હે દ્વારપાળ તે-
મના સ્વરૂપનું તું વર્ણન કર કે તે કેવા નિર્ધ છે તે જણાવ. ત્યારે દ્વારપાળે
જણાવ્યું કે, હો મહારાજ ધેરાજ એ સિધ્ધ મહાત્માનું સ્વરૂપ ધણુ અલૈ
કિક છે, એવું સ્વરૂપ હજી મુઢી મેં પણ પેખ્યું નથી; તેમની કાંતિનો કાંઈ
પારજ નથી ને સ્વેતસ્વરૂપ, સ્વેતમાલા, સ્વેતવસ્ત્ર, સ્વેતતિલક ઇત્યાદિ સર્વ
સ્વેત ભાવે છે. ઇત્યાદિ દ્વારપાલે સર્વ હકીકત જણાવી. તે સમયે ત્યાં મ હો
દરી રાણી પણ હાજર હતા, તેમણે પણ દ્વારપાલના કહેવામાં ટેકો આપી
જણાવ્યું કે--આપ સીંઘ ચાલો ને રાજ્યાભિમાન છોડી તેમના ચર્ણ સ્પર્શ
કરી દર્શન કરીએ કે, જથી આપનું રાજ્ય અક્ષય રહે ને દેહાદિકનો આવાગ-
વતનો ફેરો ટળી જાય. આ બેડ જાણના પ્રત્યક્ષ પુરાવાથી રાવણ રાજ
કોંધાગિનના ભબુકાથી ભભકી ઉઠ્યા ને હાથમાં નગ્ન તલવાર લઈને
ચાલ્યા ને બડબડવા માંડ્યા કે એકજ ક્ષણમાં એ બીખારીનું મનક કિતારી
લઉં. એ દરિદ્રી તુચ્છ અને બીખારી સાધુ મને શુ કરનાર છે. એ મુજબ ગર્વ
ધરીને સદ્ગુરુ મુની હજી મહારાજના સામિપ્ય અવી પહોંચ્યા ને તલવાળથી
તેમના ઉપર સત્તર ધા કર્ષ, પણ તેમનો એક રામ પણ વાંકો થયા
નહિ; તેથી લજ્જામગ્ન થઈ પાછા વળવા માંડ્યું. ત્યારે મ દેહદરી પટ્ટગાળીએ
ફરીથી જણાવ્યું કે, હો મહારાજ આપ હજી પણ સદ્ગુરુના ચર્ણમાં
પહોંકે જથી આપનું સર્વ દુઃખ દુર થાય ને અચલપદને પ્રાપ્ત થવાય. ત્યારે
ધુમંડી રાવણે જણાવ્યું કે, હે સતિ હું શીવજીના અતિરિક્ત માંધને પણ
મસ્તક નમાવવાનો નથી ને તેમના શિવાય કોઈની પણ સ્હાય માંગનારજ
નથી. કેમકે તેમણેજ મને અચળ રાજ્ય બધ્યું છે તેથી તેમનેજ દંડવત
પ્રણામ કરું છું તેમના શિવાય કોઈને પણ નમસ્કાર કરનાર નથી. એવી વાર્તા-
લાપ સદ્ગુરુ સાંભળતા હતા તેમણે રાવણને જણાવ્યું કે, હે ગર્વિષ્ટ રાજ
રાવણ કોઈનો ગર્વ રહ્યો નથી ને તમારો પણ રહેશે નહિ, તમે ગર્વિષ્ટ છો
એટલે તમોને અમારી શું પરખ પડે-નજ પડે. પરમાત્મા ગર્વિષ્ટ પણાથી
અસંખ્યો કોશ દુર છે, એટલે તમો અમારા ભેદને શું પીછાનો; પણ તમોને
અગાઉથી જણાવું છું કે, રામચંદ્રજી અત્રે આવી તમોને પતન કરશે ને ત-

મારે ગર્વ ઉતારશે. તમારૂં માંસ સ્વાન પણ આશે નહીં. વિગેરે જાણવી લંકાથી અંતર્યામિ થયાને અયોધ્યા નગ્રમાં પધાર્યા.

અયોધ્યા નગ્રના અંદર પ્રવેશ કરતાં પ્રથમ મંત્રુકર નામનો એક વિપ્ર મળ્યો તેને સત્યોપદેશ આપ્યો, તે તેણે સ્વીકાર્યો તે તેણે વિનંતી કરવાથી તેના ઘર પધાર્યા ને આકા આરતી કરી અત્યશબ્દ દ્રીઢાવી પોદસ જીવને પાન પરવાનો આપ્યો. આદિ વશિષ્ઠ ઋષીધર સાથે ધર્મી જ્ઞાન ચર્ચા કરીને શ્રદ્ધાનીરૂપાળનો યોગ્ય નિર્ણય કર્યો, તેમજ રામચંદ્રજી, શ્રૃંગી, દુર્વાસા, જનક નિદેહી, લક્ષ્મણજી ઇત્યાદિ શ્રેષ્ઠ જ્ઞાનીપુરૂષો સાથે પણ ધર્મી જ્ઞાન ચર્ચા કરી છે. મુનીંદ્ર નામ ધારણ કરવાનો હેતુ એવો જાણાય છે કે તે મુની (ઋષી) યોમાં શ્રદ્ધા હતા. ને ઘણે સ્થળે તેમની જ્ઞાન ચર્ચા ફેલાઈ હતી તેથી મુનીંદ્ર મુનીયોમાં શ્રેષ્ઠ ગણાયા છે. તે સમયે ઋષી, સિદ્ધ, ઇત્યાદિ રાડપે હસોને બોધ આપેલાં છે. જ્યારે રામચંદ્રજી સેતુ બાંધીને પેલી પારઉતરવાનો ઉપાય કરવા ધાર્યો તે સમયે તેજ વનમાં મુનીંદ્રજી માહારાજ હતા, તેમને પુછીને તેમના વચન અનુબ્રહ્મી સત્યશબ્દના પ્રતાપે સમુદ્રના જગમાં પાસાણ નળ-નીલના હાથે તરાવ્યા. ઇત્યાદિ હરીકૃત ધણા શાસ્ત્રદારે જાણુયાર્થી અત્રે સંક્ષેપ્તમાં દર્શાવેલી છે.

એ યુગમાં એમુખધ જઈને હનુમાનજીને સત્યબક્તિ કરવાનો બોધ મુનીંદ્રજીએ આપ્યો છે જેથી જ્ઞાન ચર્ચા ધર્મી થતાં છેવટે હનુમાનજી સદ્-ગુરૂ મુનીંદ્રજીના આર્જુમાં પડી તેમનો ઉપદેશ ગ્રાહ્ય કર્યો તેમને સદ્ગત પાન પરવાનો આપ્યો છે. તેમના શિષ્ય હનુમાનજી થયા છે, એ જ્ઞાન ચર્ચાનો પુર્ણ ભાગ હનુમાન બોધ ગ્રંથમાં આપેલાં છે. અત્રે દ્રુત સંક્ષેપ્તમાં જ જણાવ્યું છે.

સદ્ગુરૂ મુનીંદ્રજી હનુમાનજીને બોધ આપી આદિ પુર્વ દીશાના વિભાગમાં કુશદ્રીપના કર્તાટક શહેરમાં રાય બંકેજી ગોસ્વામી પાસે પધાર્યા, જે ત્રેતાયુગમાં મુનીંદ્રજીના શિષ્ય થયા છે તેમને ગુરુવાદ્ય પ્રદાન કરી.

એ રાય બંકેજી ગોસ્વામી કોણ પુરૂષ હતા, કયાંથી, ને શા કારણથી જગત્માં પધાર્યા હતા ને તેમને ગુરુવાદ્ય સદ્ગુરૂએ કયા વેદને અનુસારે

કેટલા વંશની બક્ષી છે. વિગેરે જણાવવું આ સ્થાને અયોગ્ય નહીં ગણાય. તેથી દર્શાવવામાં આવે છે કે:—

એ બંકેજી ગોસ્વામી સત્યપુરૂષના અંકુર સુતિના અકાદ (કોદ) અંશ હતા. તે સત્યલોકના અંકુર દ્વીપપરથી આવી જગત્માં પધારેલા હતા ને પુર્વ દીશાના વિભાગમાં કુશદ્વીપના કરનાટક સહેરમાં કાયસ્થ કુલોત્પન્ન થયેલા હતા. તેમને ગુરવાઇ આપવાનું કારણ એ હતું કે, સાક્ષાત્ સત્યપુરૂષના તે સુતિઅંશ હતા, ને તે સત્યપુરૂષની સત્યલક્ષિતનો વિશેષ પ્રચાર કરવાના કાર્ય નિમિત્તે પધારેલા હતા; તે અંશ તથા—વંશ સિવાય કોઇ બીજું સત્યધર્મનો બોધ આપી શકે તેવું સામર્થ્યવાન નહોવાથી તત્ત્વોત્થાને શિષ્ય બનાવીને સદ્ગુરુ મુનીંદ્રજીએ સત્યલક્ષિતનો પ્રચાર વધારવા ટકસાર જ્ઞાનની વાણી યયુર્વેદની બક્ષી ને સત્તાવીશ વંશની પ્રનાળકાની આશીશ આપી, તેથી સદ્ગુરુના વચનથી તેમણે ગુરવાઇ ચલાવી. એમને ગુરવાઇ આપ્યા બાદ મુનીંદ્રજી અંતર્ધ્યાન થયા બાદ એ યુગમાં પધાર્યા નથી. તેનું કારણ ઉપર દર્શાવેલી હકીકતથી સુજ્ઞ વાંચકોના ધ્યાનમાં રહેજમાં આવવા જેવું છે.

રાય બંકેજી ગોસ્વામી તથા તેમના સત્તાવીશ વંશે જગત્માં સત્યપુરૂષની સત્યલક્ષિતના ઉપદેશનો ફેલાવો ઘણો કર્યો છે, જે જીવોએ તેમનો બોધ ગ્રાહ્ય કર્યો તે સર્વે સત્યલોક વાશી થયા. બંકેજી ગોસ્વામીના સત્તાવીશ વંશોના નામો પ્રથમ વિભાગના અષ્ટમ્-રત્ન:માં દર્શાવી ગયા છે તેથી અત્રે દર્શાવેલા નથી વિગેરે ત્રેતાયુગની હકીકત છે.

—ચતુર્થ—રત્ન: સંપુર્ણ—

પંચમૂ-રત્ન:

દ્વાપુર-યુગમાં કર્ણામય સ્વામી નામ ધારણકરી જીવોને
બોધ આપ્યાનું તથા ચતુલ્લુજ ગોસ્વામીને ગુરવાઈ
પ્રદાન કર્યાનું વિવરણ

ચોપાઈ

યહ બિંધ ત્રેતાભાવ બતાવા, ત્રેતાગયે દ્વાપુરયુગ આવા
પુરૂષ બવાજ ઉઠયો તેહી ખારા, જ્ઞાની જાઓ બેગ સંસારા
હમ આ તુમ સો અંતર નાહીં, જ્યૌ તરંગ જલ માંહી સમાહી
હમહી તુમહી દોયકર જના, તેહી ઘટ ચમ રાજ ધીનો થાના
ચત્રે જ્ઞાની તબ શીશ નમાઈ, પુરૂષ આજ્ઞા જગમાંહી સીધાઈ
છોરેઉ લોક લોકકી કાયા, નરકી દેહ ધરે પુની આયા
મૃત્યુલોકમે હમ પગ ધારા, જીવન સો હમ શબ્દ પુકારા
કાઈ ન બુઝે હેલા મેરી, ડારેઉ કાલ જીવ જમ બેરી

(અનુરાગ સાગર)

જ્યારે ત્રેતાયુગ વીત્યોને દ્વાપુર યુગ બેઠો ત્યારે ફરીથી સત્યપુરૂષની
અંધર વાણી થઈ કે, હે જ્ઞાનીજી તમે પૃથ્વી પર જાઓને મનુષ્યોને જ્ઞાન
સુબોધ આપી ભક્તિ દ્રીઢાવીને પ્રપંચ જલથી છોડાવી મુક્તિ પ્રદાન કરો.
ત્યારે જ્ઞાનીજી સત્યપુરૂષને દંડવત્ પ્રણામ કરી પૃથ્વીપર પધાર્યા, તે સમયે
કર્ણામય સ્વામી નામ ધારણ કર્યું, ને પ્રથમ ગઢ ગીરનારપર સદ્યુરૂ
પધાર્યા. ત્યાં પ્રમાણુ:—

ચોપાઈ

ગઢ ગીરનાર તબે ચલી આવા ચંદ્રવિજય તહાં નૃપ રહાવા
તેહી નૃપ ધર એક રાની સયાની, પુજે સાધ મહાતમ જની

ચઢી અટારી વાઢ નીહારે, સંત દરસકોં કાયા ગારે
રાની પ્રીત બહુત હમ જના, તેહી મારગસેં છીન પયાના
મોખે દ્રીષ્ટ છીન્હ તબ રાની, તબ અિખલીસોં કહી એક ખાની
મારગ જાએ એગ તુમ પાઘ, જતહેં સાથ આનો ગહી પાઘ

(અનુરાગસાગર)

તે સમયે ગઢગીરનારમાં રાજ અંદ્રવિજય રાજ્ય કરતા હતા, તેમને
એક સતિ-સાધ્વી પટ્ટરાણી ઇંદ્રમતિ નામના હતા. તે રાણી સત-સાધુ
મહાત્માની સેવા પૂર્ણ પ્રેમથી કરતા ને જ્યારે સંત મહાત્માને જતા ત્યારે
તેમનું આદર સત્કાર કરી પોતાના મકાનમાં પધરામણી કરી યોગ્ય સત્કાર
કરી પ્રેમ ભાવથી કથા છીર્તન ઇત્યાદિ શ્રવણ કરતા, ને તેમના વચનામૃત
પર દ્રઢ વિશ્વાસ રાખી ભક્તિ પદ પર સ્થીર રહેતા. એ પૂર્વના પૂર્ણ ભક્તિ
ભાવ-અંકુરવાન હતા તેથી સદ્ગુરુ કણ્ણામય સ્વામી તેમના રાજ્ય મહેલ
આગળથી જવા માંડ્યું તે વખતે રાણી ઇંદ્રમતિ અટારી પર
બેઠેલા હતા તેમની દ્રષ્ટી કણ્ણામય સ્વામી પર પડતાં પોતાની
દાસી (અખલી) ને કહ્યું કે, હે દાસી પેલા કોઇ અલૌકિક
મહાત્મા રાજ્ય મહેલના નીચે થઇ જાય છે તેમને યોગ્ય સત્કાર કરી નમ-
તાઇથી વિનવીને યોગ્યાવી ભાવ. એ મુજબ ઇંદ્રમતિની આજ્ઞા દાસીને થ-
વાથી તે દાસી મહેલપરથી નીચે ઉતરીને સદ્ગુરુના સામીપ્ય આવી સા-
ષાંગ હંડવત્ પ્રણામ કરી વિનંતી કરી કે, હો મહારાજ ધન્યભાગ્ય અમારા
કે આપના દર્શન થયા. આપને અમારા બાધ સાહેબ બોલાવે છે, તો આપ
કૃપા કરી રાજ્ય મહેલમાં પધારો. ત્યારે કણ્ણામય સ્વામીએ તેને જણાવ્યું
કે, હે દાસી અમે રાજવણામાં આવતા નથી તેનું કારણ એવું છે કે, રા-
જ્યપદમાં ધન-એશ્વર્યનું ઘણુંજ ધુમંડ (અભિમાન) હોય છે, તેથી અમા-
રા જવાના વચનોપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા રહેતી નથી માટે અમારે તેવા સ્થાનપર
આવવાનું કાંઇ પ્રયોજન નથી. જ્યારે દાસીએ એ પ્રમાણેની હકીકત સાંભળી
ત્યારે દાસી પરત રાણી પાસે ગઇને જે હકીકત સદ્ગુરુએ કહેલી તે સર્વે
વિદિત કરી તેથી ઇંદ્રમતિ રાણી હોતી સદ્ગુરુના સામીપ્ય આવી હંડવત્

પ્રણામ કરી નમ્ર અરજથી વિનંતી કરીકે, આપ મારા અહે પધારી માફ અહ
પાવન કરો. જ્યારે રાજીએ વિનય પુર્વક વિનંતી કરી ત્યારે કહ્યામયને
સ્વામી રાજ્યમહેલમાં પધાયો. દંદ્રિમતિ રાજીએ સદ્ગુણને યોગ્ય સત્કાર
કરી શ્રેષ્ઠ આસનપર પધરાવ્યા, ને અરાગ પખાળી પ્રથમ અરાગામૃતનું પાન
કર્ચું. બાદ ક્રીડન બેઠી દંદ્રિમતિએ વિનંતી કરી કે:—

સોરઠા.

તુમ પ્રભુ અગમ અપાર, બરનો કહા થકીત ભયેઉ;
મેંઝા તૃપા હમાર. આપન પરચે મોહી કહો.

ચોપાઇ

કૌન આહુ કહાંવાંતે આઈ, સો પ્રભુ મોકહ બચન સુનાઈ
કૌન નામ તુમહરો ગુરુ દેવા, યહસબ બરન કહો ગુરુ ભેવા
તમ કહા જાને બેદ તુમહારા, તાને બુજે યહ વ્યવહારા
(અનુરાગસાગર)

હો પ્રભુ! આપ અગમ્ય અપાર છો, આપના જેવા સંત મારા મા
સિંધે પુરૂષ આજઢીન સુધી પેળ્યા નથી, આપનું સ્વરૂપ તથા બેળ કોઈ
અંલોકિક છે, તેથી આપ ક્ષોણ પુરૂષ છો, ને ક્યાંથી આગમ. થયું છે વિગ-
રનો જ બેદ દેખ ને આપ કૃપા કરી જાગાંવાં. ત્યારે સદ્ગુણે જાગાંવ્યું કે.—

ચોપાઇ

દેશ હમાર ન્યારા તીહુ પુરતે, અહીપુર, નરપુર. ગોા સુરપુરતે
તહાં નહીં યમકા પરવેશા, આદિ પુરૂષકો જહાંત્રા દેશા
સન્યલોક એ દેશ સોહેલા, સત્યનામ અહી કીજે મેલા
યહ તીનોપુર અસ નહીં કોઈ, જકર પટંતર દીજે સોઈ
ચદ્ર સુર્ય યહ દેશ મઝારા, ધન સમ ઐાર નહીં ઉજ્યારા
કોઢીન શશિ એક રોમ ઉજલા, સત્યપુરૂષકી એસી ખ્યાલા
ઐસે પુરૂષ કાંતિ ઉજ્યારા, હંસન શોભા કહોં વિચારા
એક હંસ જસ પોહસ ભાના, અગ્ર બાસના હંસ આધના

તેહી દેશ તે હમ ચલી આવા, કરનામય હમ નામ ધરાવા
સત્યયુગમે સત્યસુકીત કહાઇ, ત્રેતા નામ મુનીંદ્ર રહાઇ
યુગન યુગન હમ જગમેં આવા, જો ચીન્હે તેહી લોક પઠાવા
(અનુરાગસાગર)

અમારો દેશ ત્રણ લોક અહિપુર (પાતાલલોક), નરપુર (મૃત્યુ લોક), સુરપુર (સ્વર્ગ લોક) થી ન્યારો છે, ત્યાં યમનો પ્રવેશ નથી; તે દેશ સત્ય પુરુષનો સત્યલોક છે, જે કોઇ સત્યપુરુષનો સત્યશબ્દ અહણુ કરે છે ને તેઓ શ્રીની સત્યલક્ષિત યથાર્થ કરે છે તે હંસ તે દેશમાં જઈ અચળ સુખ ભોગવે છે, ને જન્મ મરણથી રહિત થાય છે. ત્યાં જે હંસ પહોંચેલા છે તેમનામાં ષોડસ (સોળ) સુર્ય સમ પ્રકાશ (ઝળકારો) છે, ને સત્યપુરુષના એક રોમાંશમાં કોટીન શશિ સમ પ્રકાશ છે, ત્યાં સત્ય શબ્દની ગર્જના થઈ રહી છે. ને સદાય વસંત ઋતુ ખીલી રહી છે; લોભ મોહ કામ ક્રોધ ઇત્યાદિનો લેશ માત્ર નથી, તે દેશના અમે વાસી છીએ. ત્યાંથી સત્યપુરુષની આજ્ઞાનુસાર હંસોને સત્યશબ્દનો સત્યોપદેશ તથા લક્ષિત દ્રીઢાવા જગત્માં મોકલવાથી સત્યયુગમાં સત્યસુકીત, ત્રેતામાં મુનીંદ્ર, ને દ્વાપુરયુગ (આ યુગ) માં કર્ણામય નામ ધારણુ કર્યું છે, ને દરેક યુગમાં જુદા જુદા નામોથી પ્રખ્યાત થઈ આવીએ છીએ. જે કોઇ અમારો સત્યોપદેશ આજ્ઞ કરશે તે સત્યલોક વાસી થશે ઇત્યાદિ અમારી હકકીત છે. એવું ઇંદ્રમતિ રાણી પ્રત્યે જણાવ્યું. ત્યારે સદ્ગુરુ કર્ણામય સ્વામીના વચનોપર દ્રઢ વિશ્વાસ હત્યો. ને તેમનો ઉપદેશ આજ્ઞ કર્યો. બાદ દ્વીહસ્ત જોડી વિનંતી કરી કે હો. પરમાત્મા! આપની ગતિ-મતિ અગમ, અપાર છે ને કોઇકજ વિરલાને ભેદ મળે છે. મને આપ શરણમાં રાખી કૃતાર્થ કરો ને મારું જન્મ મરણનું અસહ્ય સંકષ્ટ કાપો તેથી સદ્ગુરુએ ચૌકાઆરતીનું સાહિત્ય મંગાવી ચૌકાઆરતી કરાવી તરન તોડી યમદશી મટાડી પાન પરવાનો આપી સત્યશબ્દ તથા સત્યપુરુષની સત્યલક્ષિત માર્ગ દ્રીઢાવી યોગ્ય ઉપદેશ કરી રાણીને દીક્ષા આપી. બાદ રાણી અંદ્રવિન્ય રાજપાસે ગઈને વિનંતી કરી જણાવ્યું કે, હો સ્વામીન આપણા રાજ્ય મહેલમાં એક સંત મહાત્મા અસૌકિક સ્વરૂપે કર્ણામય

સ્વામી એવું નામ ધારણ કરી પધાર્યા છે, તેમનો મેં ઉપદેશ આપ્યો છે. તે મુજબ આપ જો કૃપા કરી આપ્યો કરશે તો આવાગવનનો ફેરો આપનો ટળી જાય તેમ છે. માટે મારી વિનંતી સ્વીકારશે એવી આશા છે. જ્યારે ઇંદ્રમતિના એ મુજબના શબ્દો સાંભળ્યા ત્યારે ચંદ્રવિજય નૃપાણે જવાબ આપ્યો કે, ત્યાં પ્રમાણ:—

ચોપાદ

તુમ નારી અર્ધાંગા સોઘ, હમ તુમ ભક્ત હોત નહીં દોઘ
તોર ભક્તિ કર દેખો ભાઉ, કેહી વિધ મોહે લોકલે જાઉ
દેખો તોર ભક્તિ પ્રતાપા, પહુચે લોક મીટે સંતાપા
(અનુસંગસાગર)

હે પ્રાણપ્રીયા તમે અમારા અર્ધાંગનાછો તેથી સત્ય ભક્તિ કરશે તો તેથી માફ પણ કાર્ય થવું જ જોઈએ, એવું શાસ્ત્રનું કથન છે. માટે મને એ ખાબતથી દ્રઢ નિશ્ચય છે કે, જો તમારી સત્ય ભક્તિ હશે તો તેના પ્રતાપથી મારો પણ આવાગવનનો ફેરો રહેશે નહીં. એ સત્ય ભક્તિ કરવા મારી કોઈપણ પ્રકારે તમોને મનાઈ નથી ઇત્યાદિ જણાવ્યું. તેથી ઇંદ્રમતિ રાણી પાછા ફરી પોતાના મહેલ પર જ્યાં સદ્ગુરુ ખીરાજેલા હતા ત્યાં આવી સર્વે હકીકત વિદિત કરવાથી સદ્ગુરુએ જણાવ્યું કે, રાજ તમારી ભક્તિ ખળના પ્રતાપથી અચલ ધરને પ્રાપ્ત થશે એ માફ વચન છે તે ખાલી નહીં જાય. વિગેરે સદ્ગુરુએ આશિષ આપી. બાદ ઇંદ્રમતિ રાણીને ચેતવણી આપી કે, મારા ગયાબાદ અત્રે કાલ તક્ષક (સર્પ) રૂપ ધારણ કરી તમોને કંસ કરશે, તે સમયે હું આ બિગ્હલી મંત્ર આપુ છું તેનું સ્મરણ કરજો, કે જો તમોને કંઈ પણ નુકશાન ન થતાં સ્મરણના પ્રતાપથી તેનું વિષ ઉતરી અમૃતમય બનતાં ઉઠી બેઠા થશે. બાદ માફ સ્વરૂપ ધારણ કરી કાળ તમોને છળવા આવશે કે હુંજ તમારો ઉપદેશક છું એમ કહેશે પણ તે વખતે તમોએ તે માન્ય ન કરવું. એ કાળની પરખ (પરિક્ષા) એવી છે કે આપું મનનક ને આંખ જરદ—સ્વેત ઇત્યાદિ રેખાવાળી હશે, પણ સ્વરૂપ સ્વેત ધારણ કરશે એથી એમ જાણજેકે તે કાળ છળવા આવેલો છે, તે સમયે

સત્ય થઈને જાપ કરજે. તેથી તમારા પર તેનું બળ ફાવી શકશે નહિ વિગેરે જણાવ્યું. ત્યારે ઇંદ્રમતિએ વિનંતી કરીકે, હો સદ્ગુરુ તેના પંજ- માંથી મુક્ત કરવા પોતે દયા લાવી તે સમયે પધારવા મમ ગરીબ-દીનપર કૃપાકરી પધારશે એવી નમ્ર વિનંતી છે. ને સ્વીકારી ને ઇંદ્રમતિને જણાવ્યું- કે, હું તે કાળના પંજમાંથી તરત આવી છોડાવીશ, એમ જણાવી સદ્ગુરુ કંઈ મળાય સ્વામી ત્યાંથી અંતર્યામી થયા.

તે દીવસે રાત્રે રાણીને સર્પ ઇંસ થયો તે બપોર રાત્ર અંદ્રવિજયને પડતાં ત્યાં આવ્યા ને ગુની, ગાડી, મદારી ઇત્યાદિને બોલાવ્યા. તે લોકોએ ધણા ઉપચારો મંત્રો ઇત્યાદિના કર્યા પણ સર્પનું વિષ ઉતર્યું નહીં. અહીં આ રાણીપોતે સદ્ગુરુનો આપેલો બિરહુલી મંત્ર જાપતી હતી તેણે રાત્ર પ્રત્યે જણાવ્યું કે, મારા સદ્ગુરુએ આ બાબતમાં પ્રથમથીજ જાણાવેલું છે કે કાળ સર્પ રૂપધારણ કરી તને ઇંસશે તેના ઉતાર સાડ મને બિરહુલી મંત્ર આપ્યો છે તે જાપું છું, એ મંત્ર જાપેથી એની મેળે સર્પ વિષ અમૃતરૂપ થઈ ઉતર- શે. એ શિવાય ગમે તે ઉપચાર કરશે નોપાય ઉતરશે નહીં એવું જણાવેલું છે, માટે સર્વેને વિદાય કરો વિગેરે હઠીકત જણાવી. તેથી રાત્રને તો તે બાબતથી વિશ્વાસ પ્રથમથીજ હતો માટે તે રાણીના કહેવાપરથી આધિઓને વિદાય કર્યા, ને રાણીને મંત્ર રમરાણ કરવા દીધા. એ મંત્રના પરિબળથી વિષનો ઉતાર થયોને રાણી હઠી બેઠી થઈ. એ મંત્રનો પરિબળ એટલો બધો છે કે ગમે તે વિષ છવાઈ ગયેલું હોયતો એ મંત્રથી વિષ ઉતરી બચે છે. એ બિરહુલી મંત્ર જુદા જુદા ભાવે જુદા જુદા મંત્ર રમરાણથી ધણાં સ્થળે અંથોમાં મોજુદ છે.

વિષઉતર્યા બાદ કાળે કંઈલામય સ્વામીનું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું, ને પોતે સિદ્ધ બની રાણીના સામીપ્ય આવ્યા. પણ પુરે સદ્ગુરુએ જણાવેલું હતું તેથી તેમને આદર સત્કાર કંઈપણ કયો નહીં, તો પણ તેમણે આ- વી રાણીને જણાવ્યું કે, હે ઇંદ્રમતિ રાણી હું તારો ઉપદેશક ગુરુ છું, તને સર્પઇંસ થયો હતો પણ મારા મંત્રના પ્રભાવે વિષ ઉતરી ગયું છે, ને એ જાળના પંજમાંથી છોડાવી લેઈ જવા સાડ તારી પાસે આવ્યો છું. માટે

મારી સાથે ચાલ, પણ રાણીને કાળના ચિન્હ સદ્ગુરુએ પ્રથમજ જણાવેલા હતા. તે મુજબ એ કાળ છે તે ચિન્હ સદ્ગુરુની કૃપા પ્રસાદીથી ઝોળખ્યા, તેથી રાણીએ તેને જવાબ આપ્યો કે, તમે મારા સચ્ચા સદ્ગુરુ નથી તમે મને છળવા આવ્યા છો પણ મારા ગુરુની પ્રસાદીથી હું બચી છું. માટે જાવ હું તમારી સાથે આવનાર નથી વિગેરે જણાવ્યું. જ્યારે એ મુજમ ઇંદ્રમતિ એ જણાવ્યું ત્યારે કાળે ધણે બોધ આપ્યો પણ તેમણે એક પણ વચન માન્ય કર્યું નહીં. ત્યારે કાળ સ્વરૂપે એક થપ્પડ રાણીને ઝેરથી મારી જથી રાણી પડી ગઈ, ત્યારે રાણીએ સત્યશબ્દનો જાપ કર્યો ને સદ્ગુરુનું સ્મરણ કર્યું કે આ સમયે મને બચાવો. આહી આ થપ્પડમારી એકદમ કાળ અલોપ થઈ ગયા. તેટલામાંજ રાણીના સ્મરણથી સદ્ગુરુ કરુણામય સ્વામી ત્યાં આવી પહોંચ્યા, ને રાણીને સચેત કરી શાંતિ આપી. અને કાળના પંજમાંથી મુક્ત કરી પોતાના લોકમાં લઈ જઈ સત્યપુરુષના પ્રત્યક્ષ દર્શન કરાવ્યા. બાદ હંસ સ્વરૂપે (રાણીએ) જ્ઞાનીજી પ્રત્યે વિનંતી કરી દર્શાવ્યું કે, મારા સ્વામીએ જાતે મને ભક્તિ કરવા ના કહ્યું હોત તો હું આ પદને પ્રાપ્ત થાત નહિ તે તેમનોજ પ્રતાપ છે, ને તે મારી ભક્તિથી હું તરીશ એમ તેમનો વિશ્વાસ હતો તેથી મારાપર એટલો ઉપકાર છે, માટે કૃપા કરી તેમને બંધન મુક્ત કરી અત્રે લાવવા જોઈએ, તે વિનંતી સ્વીકારી તેમજ પ્રથમ વચન આપેલું હોવાથી મૃત્યુલોકમાં આવી ચંદ્રવિજય નૃપાળને કાળના પંજમાંથી છોડાવી સત્યલોકમાં વાસો કરાવ્યો. તેની તપાસ માટે ત્રિદેવ નીકળ્યા પણ આગળ ગમ ન દેવાથી પરત ફરેલા છે. (જુઓ જ્ઞાનસાગરમાં તેનું પુરતું વિવેચન છે.) ત્યાં ચંદ્રવિજય નૃપાળ ગયા પણ ઇંદ્રમતિને ષોડ્શ સુર્ય સ્વરૂપે પ્રકાશમય હોવાથી ઝોળખી શક્યા નહીં, છેવટે સમજ પડતાં ઇંદ્રમતિનો ઉપકાર માન્યો, ને અચલ ધરને પ્રાપ્ત બન્નેવ હંસ થયા. એ શિવાયના જમણે ઉપદેશ તેમનો આદ્ય કર્યો તેમને પણ સત્યલોક પ્રાપ્ત થયો, એ યુગમાં ગરુડજીને પણ બોધ આપ્યો છે; એ શિવાયના નીચે જણાવ્યા મુજબના મહાન પુરુષો સાથે પણ જ્ઞાન ગોળી થયેલી છે, તેમાંના જમણે ઉપદેશ આદ્ય કર્યો તે પણ સત્યલોક વાસી થયા.

૧ રાય—યુદ્ધિષ્ઠિર ૨ દ્રોપદિ ૩ પરાશર ૪ પારસદાસ ૫ મરુડ
૬ સુપત્યસુદર્શન ૭ શુકદેવ ૮ વિદુર ૯ ભોજ ૧૦ મુચકંદ ૧૧ ચંદ્રહાસ
વિગેરે તે પૈકી ગરુડજી રૂતથા સુપત્યસુદર્શને ઉપદેશ આપ્યો છે. તે સિવા-
મના રાજ્યમદ તથા યોગમદના લીધે ઉપદેશ તેમનો આપ્યો નથી.
સુપત્યસુદર્શન દ્વાપુરના અંતમાં ને કલિયુગના બેસતાં થયા છે, ને ગરુડજીને
તેમના પહેલાં બોધ આપ્યો છે. એ ગરુડજીને બોધ આપ્યો છે તેનું સંક્ષે-
પ્તમાં વિવરણ દર્શાવવામાં આવે છે કે, ગરુડજી કૃષ્ણ ભગવાન (વિષ્ણુજી)
ના વાહન છે. એમને સદ્ગુરુએ ભેટ લેઈ જ્ઞાન સંસંગ કરી જ્ઞાનોપદેશ
સમજાવ્યો, તેથી તેમની ભક્તિ આપ્યો કરવા ગરુડજીએ માન્ય કર્યું. ત્યારે
સદ્ગુરુએ જણાવ્યું કે, કૃષ્ણજીની રજા સિવાય તમારે એ ઉપદેશ આપ્યો
કરવો ન જોઈએ, તેથી તેમને પુછી આવો. તેથી ગરુડજી વૃંદાવનમાં ગયા.
ને કૃષ્ણજીને પુછતાં ત્યાં ઘણો વાર્તાલાપ થતાં નિરગુણ ઉપાસના ભક્તિ ક-
રવા હા પાડી; તેથી દ્વારિકા આવ્યા ને સર્વેને આમંત્રણ કરી દેવતા ઇત્યા-
દિને ત્યાં બોલાવ્યા, ને ચૌકા આરતી કરાવી પાન પરવાનો લીધા ને ઉપ-
દેશ આપ્યો. બાદ સદ્ગુરુની આજ્ઞા લેઈ ગરુડજી સ્વર્ગ લોકમાં ગયા ત્યાં
બ્રહ્મા દેવ ઇત્યાદિના સાથે ઘણી જ્ઞાન ચર્ચા થઈ ને બાળક એક મૃત્યુ પા-
મેલે ત્યાં આણી ત્રિદેવને સજીવન કરવા કહ્યું; પણ આયુરદા ખુટવાથી મ-
રણ થયેલું તેથી કોઈ પણ જીવતો કરી શક્યા નહીં, ત્યારે ગરુડજીએ ઘણો
પ્રયાસ કરી અમી (અમૃત) પ્રાપ્ત કરીને બાળકને જીવાડ્યો. એથી ઘણું
નમ્રભાંકિત સદ્ગુરુના ભક્ત ગણાયા છે, તે બાળકની પૂર્ણ હકીકત ગરુડ
બોધમાં છે તે જોવાથી ખાતરી થશે. પરંતુ અત્રે રહેજ સારાંશ લેવામાં
આવેલો છે.

ગરુડજીને બોધ આપ્યા બાદ દક્ષિણ દીશાના વિભાગમાં પ્લેક્ષદ્વીપના
દક્ષિણા શહેરમાં અનુજી—જોસ્વામી પાસે પધાર્યા, જે દ્વાપુરયુગમાં શિષ્ય
સ્થા છે. તેમને ગુરવાઈ પ્રદાન કરી તેની હકીકત નીચે મુજબ.

એ અનુજી જોસ્વામી દોણ પુરૂષ હતા, ક્યાંથી ને શા કારણથી
જગત્માં પધારેલા હતા, ને તેમને ગુરવાઈ સદ્ગુરુએ ક્યાં વેદના અનુસારે

કટલા વંશની બક્ષી છે, વિગેરે જણાવવું આ સ્થાને અયોગ્ય નહીં ગણાય. તેથી દર્શાવવામાં આવે છે કે:—

એ ચતુભુજ ગોસ્વામી સત્યપુરૂષના ઇચ્છા સુતિના બેહં—અંશ હતા, તે સત્યલોકના ઇચ્છાદ્વીપપરથી જગત્માં પધારેલા હતા; ને દક્ષિણ દીશાના વિભાગમાં પ્લક્ષદ્વીપના દર્ભંગા શહેરમાં બ્રાહ્મણ કુલોત્પન્ન થયેલા હતા. તેમને ગુરવાઇ આપવાનું કારણ એ હતું કે તે સાક્ષાત્ સત્યપુરૂષના સુતિઅંશ હતા, ને તે સત્યપુરૂષની સત્યભક્તિનો વિશેષ પ્રચાર કરવાના કાર્ય નિમિત્તે પધારેલા હતા; ને તે અંશ તથા વંશ શિવાય કાઇ બીજું સત્યધર્મનો બોધ આપી શકે તેવું સામર્થ્યવાન ન હોવાથી તેઆશ્રીને શિષ્ય બનાવ્યા, ને સદ્ગુરુ કરુણામય સ્વામીએ સત્યભક્તિનો પ્રચાર વધારવા મુળજ્ઞાનવાણી શામવેદની બક્ષીને ષોડ્શ વંશની પ્રનાલિકાની આશિષ આપી. તેથી સદ્ગુરુના વચનથી તેમણે ગુરવાઇ ચલાવી છે, એમને ગુરવાઈ આપ્યા બાદ કરુણામય સ્વામી અંતર્યામિ થયા. ત્યારપછી એ યુગમાં સોળવંશની સમાપ્તિ થતાં સુધી પ્રગટ રીતે પધાર્યા નથી. તેનું કારણ સુજ્ઞ વાંચકોના જાણ બહાર ઉપર દર્શાવેલી હકીકતથી નહીજ હોય.

ચતુભુજ ગોસ્વામી તથા તેમના સોળવંશે જગત્માં સત્યપુરૂષની સત્યભક્તિના ઉપદેશનો ફેલાવો ધણો કર્યો છે, જે જીવોએ તેમનો બોધ આજ કયો તે સર્વે સત્યલોકવાશી થયા. ચતુભુજ ગોસ્વામીના સોળવંશોના નામ પ્રથમ વિભાગના અષ્ટમ્—રત્ન:માં દર્શાવી ગયા છે. તેથી અત્રે દર્શાવેલ નથી. વિગેરે દ્વાપુરયુગની હકીકત છે.

—પંચમ્—રત્ન: સંપુર્ણ—

પૃથ્વી-રત્ન:

દ્વાપુર યુગના અંતમાંને કલિયુગના પ્રથમારંભમાં કર્ણામ-
ય સ્વામી સદ્ગુરુ કબીર નામ ધારણકરી પ્રગટ થઈ
હસોને બોધ આપ્યાની હકીકતનું વિવરણ.

દ્વાપુર યુગ જ્યારે સમાપ્તિ થવાનો સમય આવતાં કલિયુગનો આરંભ થવાનો પ્રસંગ આવ્યો. તે સમયે નિરંજને ગુપ્ત દ્વારે કૃષ્ણગુણને જણાવ્યું કે, કલિયુગના સમયમાં સત્યકબીર સત્યલોકથી હવે પધારવાના છે, માટે હવે તમે યજ્ઞનું કાર્ય કરાવી બાદ દેહ છોડોને બોધ શરીર ધારણકરો એ મુજબ જણાવ્યું. તેથી યુધિષ્ઠીર પાસે યજ્ઞનો આરંભ કરાવ્યાનો પ્રસંગ આરત્નમાં દર્શાવવામાં આવેલો છે. તેની હકીકત જ્ઞાનસાગરઅથવા પરિપૂર્ણ દર્શાવવામાં આવેલી છે, પણ તેની હકીકત અત્રે સારાંશરૂપે લીધેલી છે.

આ સમયે જ્ઞાનીજીવ્ય સત્ય કબીર, કબીર સાહેબ, શેષઅહમદ કબીર, શેષ કબીર ઇત્યાદિ નામે કલિયુગમાં પ્રગટ થઈ ધારણ કર્યા છે, ને સમસ્ત હિંદુ-મુસલમાન-બૈદ્ધકોમાંને બોધ આપેલા છે, તેથી સર્વમાં પુજનીક કહેવાય છે. તે પ્રત્યેક સમયે પ્રત્યેકયુગમાં પ્રત્યેક રથાન પરબ્રહ્મ અંકુરી જીવોને યોગ્ય જ્ઞાનોપદેશ કરેલો છે ને સત્ય ધર્મનો ફેલાવો કરેલો છે. સદ્ગુરુ કલિયુગના પ્રથમારંભમાં ક્યાં પ્રગટ થયા તેનું વિવરણ નીચે મુજબ પ્રમાણ સહ આપવામાં આવે છે—

ચોપાઈ

દ્વાપુર યુગકો અંત જખ આત્રા પુરૂષ બચન તખ ટેર સુનાવા
જ્ઞાની બેગ જવ મૃત્યુ લોકા, નાસ કરો જીવનકો શોકા
સત્યપુરૂષકો કરી પ્રણામા, તખ જ્ઞાની પહુચે નર ધામા

પાંચ તત્ત્વ ત્રીન ગુન સાના, ત્રિગુણ રૂપ ક્રીન્હ બંધાના
છાંડી લોક લોકક્રી કાયા, બવનાગરમે ક્રીન્હ પયાના
પ્રથમહી મૃત્યુલોક જળ આયે, કલિયુગ નામ કળીર કહાયે
હિંદુ મુસલમાન ગુરૂ પીરા, મિશ્રિત નામ કહાયે કળીરા
પ્રથમહી પ્રગટ બયે ચલી કાશી, તહાં અપનો જ્ઞાન પ્રકાશી
નામ સુદરસન સુપચ રહાઇ, તાકહ હમ સત્યશબ્દ દીઢાઇ
શબ્દ ત્રિવેકી સંત સુહેલા ચીન્હા મોહે શબ્દ કે મેલા
નિશ્ચય બચન માના ત્રીન્હ મોરા, કરી પ્રતિત બંદી તીહ છોરા
નામ પાન આ મુક્તિ સંદેશા, દીયોસુ મીટયો કાલ કલેશા
સત્યગુરૂ ભક્તિ કરે ચિત્તલાઇ, છોડી સદલ કપટ ચતુરાઇ
માત પીતુ તેહી હર્ષ અપારા, માંડી પ્રેમ અતિ હીત ચીત ધારા
ભક્તિ દેખ હર્ષિત હો જાઇ, નામ પાન હમરે નહોં પાઇ

(અનુરાગ સાગર)

દ્વાપુરયુગનો અંત આવતાં ને કલિયુગનો સમય બેસવા આ-
વ્યો ત્યારે સત્યપુરુષની અંધર વાળી થઇ કે, હો જ્ઞાનીજી સંસારમાં તમે
જન્મા ને અંકુરી જીવોને બોધ આપી સત્યલોકમાં લાવો. ત્યારે જ્ઞાનીજી
આજ્ઞા મસ્તક પર ચઢાવી-શીશ નમાવી આજ્ઞા લેઇ સત્યલોકમાંથી સંસારમાં
જીવોને બોધ આપવા સારૂ જગતમાં પધાર્યા. જ્યારે પ્રથમવાર પ્રગટ થયા
તે સમયે સત્ય-કળીર નામથી કાશી નગ્રમાં પધાર્યા, ને ત્યાં આવી સત્ય-
નામનો ઉપદેશ કરવા માંડ્યો; પણ લોકોએ અજ્ઞાનતાના તથા સ્ત્રીરગુન
ભક્તિના લીધે કોઇએ પણ શબ્દ ગ્રહણ કર્યો નહી, પણ એક સુદરશન સુ-
પચે એમનો ઉપદેશ ગ્રહણ કર્યો. તેથી તેમને સદ્ગુણે સત્યોપદેશ આપી
નામ-પાન-આધ્યુ ને ચાકા આરતી કરી સત્યભક્તિ કરવા જ્ઞાન દ્રીઢાવ્યું.
તે તેમણે આજ્ઞા કરી સત્યભક્તિ કરવા માટી. તેમના માતા પિતા જીવિત હતા
તેમણે શબ્દોપદેશ આજ્ઞા કર્યો નહિ પણ ગંદ્રવિજયની પેઠે સુદર્શનને ભ-
ક્તિ કરતા અટકાવ્યો નહિ. સુદર્શનને ભક્તિ માર્ગ દર્શાવ્યા બાદ કાશી-

નમ્રમથી સદ્ગુરૂ અંતર્ધ્યાન થયા તે સમય પાંડવે યજ્ઞ આરંભ કર્યાને હતો તેનું પ્રમાણુ:—

ચોપાઠ

તાહી સમય યુધિષ્ઠીર રાયા, તીન્હે ઠીન્હ યજ્ઞકો સાજ
બંધવ માર અપકીતિ કીના, તાતે યજ્ઞ રચન ચિત્ત દીના
કૃષ્ણ કેરી જળ આજ્ઞા પાઘ, તખ પાંડો સખ સાજ મંગાઘ
યજ્ઞકી સામગ્રી ગહિ સારી, જહાં તહાંસે સખ સાધુ હંકારી
પાંડો પ્રતિ બોલે યદુપાલા, પુરન યજ્ઞ જન તેહી કાલા
ધંટ અકાશ બચન સુની પાવો, યજ્ઞકો તખ પુરન ફલ પાવો
જુરે તહાં કોટીન ઋષી રાજ, સાધુ બ્રાહ્મણ સહિત સમાજ
ભોજન વિવિધ પ્રકાર બનાઘ, પ્રેમ પ્રીતસે સખહી જંવાઘ
ભોજન કીન્હ સકલ ઋષી રાજ, બજન ધંટ જુપ બ્રમ આઘ

(અનુરાગસાગર)

તે સમયે યુધિષ્ઠીર (ધર્મ) રાજ હિંદુસ્થાનમાં રાજ્યકરતાહતા તેમણે
શ્રીકૃષ્ણ મહારાજના કહેવાથી બંધુ ધાતના દોષ નિવારણના માટે યજ્ઞારંભ
કર્યો હતો. તેયજ્ઞમાં સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ મહારાજ (વિષ્ણુઅંશ) તથા અઠ્યાસી
સહસ્ર ઋષીમુની, દેવ તથા સંતમહાત્મા તેમજ રાજ રજવાડા ઇત્યાદિ
મળ્યા હતા. કૃષ્ણના કહેવાથી પોતાના સ્વજન બંધુ મોક્ષ પામ્યા કે કેમ,
ને દોષ નિવારણ થયો કે કેમ, તે જાણવા સાડ એક ધંટ મોટો અધ્ધર બાં-
ધ્યો હતો; જ્યારે તે ધંટ વાગે ત્યારે યજ્ઞનું કાર્ય પરીપુર્ણ થયું, નહિ તો ન
થયું ગણાય, તે સાડ બાંધવામાં આવ્યો હતો. અહીંઆ યજ્ઞનું કાર્ય—કર્મ પુરૂં
થવા આવ્યું તો પણ ધંટનો અધ્ધર અવાજ થયો નહિ. ત્યારે યુધિષ્ઠીર
રાજાએ શ્રી કૃષ્ણ મહારાજ પ્રત્યે પુછ્યું કે:—

ચોપાઠ

અહો કૃષ્ણ કયા કરેં ઉપાઘ, સો મોહે સ્વામી કહોં સમજાઘ
જખહી કૃષ્ણ અસ ભાવ બતાવા, સુનહુ મંત્ર યુધિષ્ઠીર રચા

ખોજહુ ભક્ત જોનીર ગુણ ગાવહી, સત્યગુર મહિમા સદા બતાવહી
આનવ તાહી યજ્ઞ નીવતાઇ, દીન ભાવ કર તાહી લીવાઇ
કૃષ્ણ બચન સુની યુધિષ્ઠીર રાયા, ભક્ત બુઝાવન દુત પડાયા
સુનીકે દુત ચલે ચલુ દીશા, નહીં કોઇ ભક્ત બેટ વેશા
ચતે ભીમ તખ લાગી ન વારા. ચલુ દીશ દીર કાશી પગ ધારા
બેઠે સુપચ તાહીયો કહહી, નિર્ગુણ ભક્ત યહાં કોઇ રહહી
કહે સુપચ નિર્ગુણકા જનો, સત્યગુર મહિમા સદા બખાનો

સાખી

કહે ભીમ સુનો હરી જન, કૃપાકરો મમસંગઃ
ચલો જહાં હરી બેઠે. સ્વામી બાલ ગોવિદ.

(જ્ઞાનસાગર ઇત્યાદિ)

હા શ્રીકૃષ્ણજી મહારાજ ! આ યજ્ઞમાં આપ, સદૃશ અહ્યાસી
ઋષીમુની, દેવ, સંત માહાત્મા વિગેરે સર્વે પધાર્યાછે પણ ઘંટ નહીં
વાગવાનું શું પ્રયોજન છે, તે મારાથી સમજાનું નથી. તેથી આપ તેનો
બુલાસો કૃપા કરી જણાવો. ત્યારે શ્રીકૃષ્ણજીએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે,
હે યુધિષ્ઠિર રાજા નિર્ગુણ ભક્તિ કરનાર કોઇ સત-ભક્ત રહી ગયેલા છે
એમ ભાસ પડે છે. માટે તેમને શોધી લાવીને યજ્ઞમાં આદર સન્કાર કરેતો
ઘંટ વાગશે. તેથી યુધિષ્ઠીર રાજાએ ચોતરફ દુતો (દાસ) મોકલ્યા પણ કોઇ
પતો મળ્યો નહીં. ત્યારે યુધિષ્ઠીરે ભીમસેનને આજ્ઞા કરી કે, તમારા શિવાય કોઇ
પણ શોધી લાવવા આ પ્રસંગે સમર્થવાન નથી તેથી જઇ શોધી એને લાવો.
એ મુજબ ભીમસેનને આજ્ઞા થતા આજ્ઞા મસ્તકે ચઢાવી શોધ કરવા
નીકળ્યા, તે ફરતા ફરતા કાશી ક્ષેત્ર (બનારસપુરી) માં આવી પહોંચ્યા;
ત્યાં તપાસ કરતાં જણાયું કે સુદર્શન સુપચ ભક્ત નિર્ગુણ ભક્તિના ઉપા
સક છે તે સિવાય બીજું કોઇ નથી. જ્યારે એ મુજબની હકીકત ત્યાંના
લોકોના મુખેથી સાંભળી ત્યારે તેમની પાસે આવ્યાને જણાવ્યું કે, હે ભક્ત-
રાજા ચક્રવર્તી રાજા યુધિષ્ઠિરે યજ્ઞારંભ કર્યો છે તેમાં કૃષ્ણજી મહારાજ,

અઠ્યાસી હજાર ઋષિમુની, સંતમહાત્મા, ઇત્યાદિ પધાર્યા છે ત્યાં પધારવા આપને આમંત્રણ કરવા આવ્યો છું. કેમકે આપ નિર્ગુણ ભક્તિના ઉપાસિક છે ને આપને આમંત્રણ થયું નહોતું, તે કારણથી અમારું ધારણું યજ્ઞનું કાર્ય પરિપૂર્ણ થયું નથી; તે આપના પધારવાથી એ ધારણું કાર્ય થશે એમ કૃષ્ણજી માહારાજનું કથન છે. માટે મારી આથે પધારે ત્યારે સુપથ સુદર્શને જવાબ આપ્યો કે —

એવા યજ્ઞમાં મારે આવવાનું કાંઈ પ્રયોજન નથી એ કર્મ માર્ગ છે, ને સીરચુત કર્મ માર્ગમાં તમે ફસેલા છો; એ સર્વ દુનીયાને ભુલ ભુલામણીની બાજી છે, તેથી તે કાર્યમાં હું નેવા સ્થળે આવનાર નથી. તેથી ભીમસેન કોધાયમાન થયા પણ શું કરે યુધિષ્ઠીરની આજ્ઞાથી તે ગાલાવવા આવ્યા હતા તેથી ગુસ્સે થયેલા પરત વળ્યા ને યુધિષ્ઠીર પાસે આવી સર્વે હકીકત કહી સાંભળાવીને જાણાવ્યું કે આપ ગુસ્સે થાવ તેથી નહીંતે; નેવા અહંકારીને જરૂર મારત વિગેરે જાણાવ્યું તે સાંભળી કૃષ્ણજી માહારાજ હસ્યા તેનું પ્રયોજન એ છે કે ભક્તોને કોઈની પરવાહ નથી ને સંતદર્શીને પ્રાપ્ત થયેલા કર્મોથી રહિત છે, એમ કૃષ્ણજી જાણતા હતા, નીરચુણ ઉપાસક કર્મ માર્ગમાં લીન નથી એ સર્વ પ્રસીધ્ધ છે. તેથી તે સાન ભુમિકાનું તાત્પર્ય કૃષ્ણજી સિવાય અન્ય જાણતું ન હોવાથી યુધિષ્ઠીરને કૃષ્ણજી માહારાજે જાણાવ્યું કે:—

સાખી

જાવ યુધિષ્ઠીર બેગદે, તુમ આનો ગહિ પાંવ;
આજ્ઞા માંગી ચલે તબ, આથે યુધિષ્ઠીર રાય.

(જ્ઞાન સાગર)

હે યુધિષ્ઠીર તમે સત્યવાદી ને સંત સ્વરૂપ છો ને ભક્તનો મહીમા જાણત્રા વાળા છો તેથી તેમનું યોગ્ય સન્માન કરી આમંત્રણ કરી લાંબો એ મુજબ આજ્ઞા થતાં યુધિષ્ઠીર રાજ કાશી ક્ષેત્રમાં આવ્યા ને સુદર્શનજીને વિનવીને કહ્યું કે:—

ચોપાઠ

અહો સંત તજીયે અપરાધા, અધમ આધારન સુનહો સાધા
ચલો સ્વામી મેરે ગ્રહ આજુ, કૃપા કરો હોવે મમ કાજુ
કહે સુપય સુન પાંડવ રાઉ, તાર કાજ કા હોય વહી ઠાઉ
તુમરે આયે હોય મમ કાજ, પરમારથ તુમહો ખડસાજ
ચલે પરમારથ કારણ સતા, સભા માંડ મેઠ હરખંતા
આવત સુપય કૃણુ જળ જના, હોય કાજ પુરણ સન્માના
રાય યુધિષ્ઠીર પખારે પાંઉ, ભોજન સાદર આન જીવાઉ
ભોજન કરેક સુપય ભયે ઠાઠા, ખાજ્યો ઘંટ શખ્દ ભયો ગાઠા
ખજ્યો ઘંટ ચજ ભયો પુરા, કોતુક દેખ્યા ઋષી ગણ સુરા
પુરણ ચજ કૃણુ જળ જના, તખહી દારિકાં કિન્દ પયાના
(જ્ઞાનગસાગર ઇત્યાદિ)

હો સંતપુરૂષ—ભક્તરાજ અમારો અપરાધ ક્ષમા કરો, ને અમારું
ગૃહપાવન કરવા આપ કૃપા કરી પધારો; જેથી અમારૂં યજ્ઞનું કાર્ય પરિ-
પૂર્ણ થાય. ત્યારે સુદર્શનજીએ જાણાવ્યું કે હે સંત સત્યવ્રતા ધર્મી યુધિ-
ષ્ઠિરજી આપને ત્યાં કૃણુજી જેવા સાક્ષાત્ વિષ્ણુ અંશ તેમજ ઋષી, બ્રહ્મદેવ
દેવતા ઇત્યાદિ મહાન્ પુરૂષ પધાર્યા છે ને છતાં આપનું કાર્ય સંપૂર્ણ થયું
નહીં તેા હું એક પામર જીવના આવવાથી શું આપનું કાર્ય પુરૂ થાય અમ
છે. ત્યારે યુધિષ્ઠિરે જાણાવ્યું કે, આપ નિર્ગુણ ભક્તિ ઉપાસક—કર્મ રહીત
ભક્તિવાન પરમાત્માના શુદ્ધ ભક્ત સર્વોત્તમછો, ને ભગવાન કરતાં પણ
વિશેષતા પંક્તિમાં ગણાઓ છો તેથી આપના પધારવાથી અમારું કાર્ય પુરૂ
થશે; માટે યજ્ઞમાં આપ કૃપા કરી પધારો. યુધિષ્ઠીર સંતપુરૂષ તથા સત્યવ્રતા
હોવાથી સંતસુદર્શનજી યુધિષ્ઠીરના શાંત વચનાને માન્ય રાખી પૂર્ણ આચ-
રણને લીધે તેમ પરોપકારાર્થે તેમનીસાથે હસ્તિનાપુર (દીલ્લી) આવ્યા.

યુધિષ્ઠીરે દ્રૌપદીને આજ્ઞા કરી કે, સંત સુદર્શનજી પરમ ભક્ત
આપણે ઘેર પધાર્યા છે, તેમના નિમિત્તે ખત્રીસે વાનાની રસોઈ તૈયાર કરો.

દ્રૌપદી એ આઘશક્તિનો અવતાર હતો કેમકે પુર્વમાં જણાવેલું છે કે, હે અષ્ટંગી તમારો અવતાર દ્રાપુરમાં થશે, ને પાંચ ભરતારી કહેવાશે; તે મુજબ અષ્ટંગીએ દ્રૌપદીનો અવતાર ધારણ કર્યો હતો. તેમણે યુધિષ્ઠીરની આજ્ઞાનુસાર બત્રીસે વાનાની રસોઘ તૈયાર કરી સંત સુદર્શનજીને આદર સહીત જમવા બેસાડ્યા ત્યારે સુદર્શનજીએ સત્યપુરુષને તે થાળ અર્પણ કરી પાંચ ત્રાસ થાળમાંથી લીધા; એટલે ઘંટનો અવાજ ગગનમાં ગાજ્યો; દુંદુભી ગરગડ્યા, ને પુષ્પ વૃષ્ટિ થતાં યજ્ઞની સમાપ્તિ થઈ. એ હઠીકત બનવાથી અડયાશી સહસ્ર ઋષી, મુની, દેવ, ગણ રાજ રજવાડા ઇત્યાદિ વિસ્મય પામ્યા કે આ દ્રાવ્ય અલૌકિક અંશ છે. આપણે સર્વેએ મળી વેદનું અધ્યયન કર્યું, યજ્ઞમાં દેવાને ભાગ આપ્યા વિગેરે કાર્ય પરીપૂર્ણ કર્યું છતાં પણ ઘંટ વાગ્યો નહીં, ને આ એક બંને અતિ શુદ્ધ ભક્ત હતો ને જ્યારે તેણે આવીને પાંચ ત્રાસ લીધા કે તુરત ઘંટ વાગ્યો; એથી આશ્ચર્ય પામ્યા. ને સર્વેનો અહંકાર ઉતર્યો સત્યપુરુષની ભક્તિ કરતા હતા તેથી આવો આશ્ચર્ય જનક બનાવ બન્યો એ કૃષ્ણજી શિવાય બીજા કોઈએ પણ જાણ્યું નહીં. સુપય કંઈ અધિકારવાળા પુરુષ હતા નહિ કે સર્વ મહાનપુરુષ એકત્ર મળ્યા છતાં ઘંટ વાગ્યો નહિ ને તેમના આવવાથી ઘંટ વાગ્યો, પણ એ સર્વ સત્ય-પુરુષના સત્ય ભક્તિના પ્રતાપથી અધિકારી ગણાયા છે ને સર્વનો અહંકાર ઉતર્યો છે. આ શિવાય દરેક વખતે ઘણા પરચા બતાવ્યા છતાં પણ અચેત અજ્ઞાન જગતને સદ્ગુરૂના સત્યશબ્દનો વિશ્વાસ નથી, પણ જે જ્ઞાતાને પુર્વના ભક્તિ અંકુરવાન પુરુષ હોય છે તેજ સદ્ગુરૂની પારખ કરી સત્ય-ગુરૂ દ્વારાએ સત્ય શબ્દ ચહણુ કરે છે; અજ્ઞાની જીવોને તેમના ગુહ્યાર્થમાં સમજ પડી શક્તી નથી તેથી તેમની ચોરાસી છુટી શક્તી નથી.

યજ્ઞ સમાપ્ત થતાં સર્વે વિદાય થયા ને કૃષ્ણજી દ્વારિકા બહ કંટલોક સમય વીતતાં યાદવાસ્થળી થતાં સર્વેનો અંત આવ્યો. ને કૃષ્ણે પણ હેહ મુઠ્ઠી વિગેરે હઠીકત છે.

કંટલાક દીવસો પર્યંત સુપય સુદર્શનજીએ સદ્ગુરૂની ભક્તિ કરી પોતાનો કેહાંત આવ્યો એટલે:—

ચોપાઠ

કાળ કછુ જન્મ ગયો સીરાઇ, તમ દેહાંત સુપચકો આઇ
તન તજકે સત્યલોકે જઇ, સત્યગુરૂ તીહીનીજ લોક પડાઇ

(સ્વસંવેદ યોધ)

સત્યપુરૂષની સત્યભક્તિ ભાવના પ્રતાપથી સત્યપુરૂષના અમર
(સત્ય) લોકને પ્રાપ્ત થયા.

સુદર્શનજીના માતા પીતાએ એમને ભક્તિ કરતાં અટકાવ્યા નહીં,
પણ શબ્દ નહીં માનવાથી તેમની તારણગતિ એ જન્મમાં થઇ નહીં;
સુદર્શનજીના લોકે ગયા બાદ તેમના માતા પિતાનો પણ દેહાંત થયો. લોકે
ગયા બાદ સુદર્શનજીએ સદ્ગુરૂને આજીજીથી વિનંતી કરીકે, મને જે ભાડેત
કરતાં મારા માતા પિતાએ અટકાવ્યો હોત તો આ ગતિને પ્રાપ્ત ન થાત. માટે
આપ કૃપા કરી મારા માતા પિતાને હવે પછી થનારા અવતારમાં શરણ
રાખો, ને તેમને પણ આવાગવનથી રહિત કરો, એજ વિશ્વપિત્ર છે. એ
વિનંતી સદ્ગુરૂએ સુદર્શનજીની સ્વીકારી.

સુદર્શનજીના માતા પિતા મૃત્યુ પામેલા હતા તેમનો જન્મ સુદ-
ર્શનજીના ભક્તિ બળના પ્રતાપથી દ્વિજ કુળમાં ચંદ્રવારિ નગ્નમાં થયો. ત્યાં
સદ્ગુરૂ પ્રગટ થયા છે. તેનું વિવરણ સમયાનુસારે (અષ્ટમૂર્તિનાં)
દર્શાવવામાં આવશે. વિગેરે હકીકત દ્રાપુરયુગના અંતની છે.

—૫૪૩મ્—રત્ન: સંપુર્ણ—

—૩૩—

સપ્તમૂ-રત્ન:

સત્યકબીર સાહેબનું ઓડીસા પધારવું, ને જગન્ના-
થજીની સ્થાપના વિગેરેનું વિવરણ.

ચોપાઘ

કૃષ્ણે દેહ છાંડી પુની જબહી, દંદ્રિદમન સ્વપ્ન દીયા તબહી
નામજે દંદ્રિદમન તેહી કાલા, દેશ ઓડીસાકો મહિપાલા
સ્વપ્નેમેં અસ હરિ તાહી ખતમ, મેરો મંદીર દેહુ ઉઠામ
બુપતિસેં જબ એસે કહેઉ, સો મંદીરછી રચના ગહેઉ

(સ્વસવેદ, અનુરાગ સાગર)

જ્યારે કૃષ્ણજીએ પોતાનો દેહ મુક્યો ત્યારે ઓડીસા દેશના
જગન્નાથપુરીના રાજા દંદ્રિદમનને કૃષ્ણજીએ સ્વપ્ન આપ્યું કે, હે રાજા મારો
કૃષ્ણાવતાર પુરો થઇ ગયો છે ને હવે હું બાંધવાવતાર લેવાનો છું, ને સમુદ્રના
તીરે આજે સવારે મારી દેહની માટી (દેહનું) ધાલેલી પેટી તરતી તરતી
આવશે, તે લેઇ માડું મંદીર સાગર તીરે બનાવ અને તેમાં મારી પ્રતિમા
બનાવીને સ્થાપન કર. જ્યારે સ્વપ્નામાં કૃષ્ણજીએ એવું જણાવ્યું, ત્યારે
સવારે ઉઠી સમુદ્ર કીનારે ગયા ને પેટી તરતી તરતી ત્યાં આવી પહોંચી;
તે લેઇ એક ચોગ્ય સ્થાને મુકી મંડપ (મંદીર) બાંધવાનું કામ રાજાએ
શરૂ કર્યું, તે પુરૂ થવા આવ્યું. (લક્ષ્મણ બોધ, અનુરાગસાગર, સ્વસવેદ બોધ
વિગેરે) ત્યારે:—

ચોપાઘ

જબ રચી મંદીર લાગ ઉઠાયા, કૈધવંત સાગર હોય ધાયા
છીનમે ધાય સકલજો બોરે, જગન્નાથ કે મંદીર તોરે

મંદીર બહોતહી ખાર બનાધ, ઉદધિ તેહી લેત હુખાધ
હારા નૃપ કરી જતન ઉપાધ, હરિ મંદીર તહાં ઉઠન ન પાધ

(અનુરાગ સાગર વિગેરે)

સાગર ક્રોધવંત થઇ પુરપાટ છોડો. ઉછાળતો મંદીર લગભગ
આવી, લેરેરેથી છાલક (છોળ) મારી હરિનું સ્થાપન કરવાનું મંદીર તાણી
નાંખ્યું. ત્યારે રાજાએ ફરી ખાંધવા માંડ્યું, એ રીતે છ વાર રાજાએ
મંદીર ફરી ફરી બનાવ્યું, પણ સાગરે હરિમંદીર રહેવા દીધું નહીં. તેનું
કારણ પ્રમાણ સહ નીચે દર્શાવ્યું છે—

ચોપાધ

રામચંદ્ર ગહિનીજ દલબીરા, ગયે જમહી વારિધકે તીરા
ખાંધેા એનુ-ખંધ ખરિયાધ, તેહી કારણુ સાગર દુઃખ પાધ
બદલા પુર્વ લેન તેહી વારા, કોલિત સિંધુ ઉઠા ચઢ ધારા

(સ્વસંવેદ બોધ વિગેરે)

વિષ્ણુજીનો અવતાર જ્યારે રામચંદ્રજીનો હતો ને સીતાજીને
રાવણુ લેઇ જવાથી લંકામાં જવા સાડ સાગરપર પુલ (પાળ) ખાંધી
પેલીપાર ઉતર્યા, તે વખતે સાગરપર પગ મુકી સર્વેદલ ઉતાર્યું. તેનો બદલો
લેવા સાડ હરિનું મંદીર તૈયાર થતું હતું કે તુરત પુર્વના વૈરલાવને લીધે
સમુદ્ર આવીને મંદીર ધસડી લઇ જતો હતો ને મંદીર તૈયાર થવા દેતો નહીં.
તે સમયે તેમનું સ્થાપન કરવા સાડ સદ્યુર કબીર સાહેબ ઉદધિ (સમુદ્ર)
તીરે પધાર્યા. તે સમયે તેઓશ્રીનો લેખાસ જંદા-ફકીર સ્વરૂપે ધારણુ કરેલો
હતો ત્યાં પ્રમાણુ:—

ચોપાધ

મંદીરછી ચહ દયા વિચારી, વર પુરવ મન માંહ સંભારી
તખ હમ ચલે ઝાડીસા માંહી, ઇંદ્રદોન જીપતિ કે પાંહી

(સ્વસંવેદ બોધ વિગેરે)

મંદીરની સ્થાપના જ્યારે થવા ન પામી, ત્યારે પુર્વે નિરંજનને આપેલા વચનના માન ખાતર સદ્ગુરૂ કખીરસાહેબ ઓડીસા દેશના ઇંદ્રદાન રાજ પાસે પધાર્યા. એ વચન જ્યારે જગત્માં સત્યયુગમાં પ્રથમવાર જન્મતુ જ્યેતવણીના કારણસર આવ્યા હતા તે વખતે નિરંજને કહ્યું હતું કે, જ્યારે આધ્યાવતાર થશે તેમને અને સાગરને પુર્વનું વેર હોવાને લીધે સ્થાપના થવા દેનાર નથી તેથી ત્યાં જઈ પ્રથમ મંડપમાં હરિની સ્થાપના કરી બાદ આપનો સત્ય ધર્મ પ્રચલીત કરજો, ને પ્રથમ મારા અંશનું સ્થાપન કર્યા બાદ આપનો અંશ જગત્માં જાય એ રીતે જણાવેલું હતું. તે કારણથી ઉદ્ધિ તીરે પુર્વના વચનના માન્ય ખાતર ત્યાં પધાર્યા. ત્યાં શું કયું તેનું પ્રમાણ નીચે મુજબ—

ચોપાઠ

પીછે ઉદ્ધિ તીર હમ જાઇ, જયકે ચૌરા તહાં બનાઇ
ઇંદ્રદમનકે બચન સુનાવો, અહો રાવ તુમ કામ લગાવો
મંડપ શંકા રાખોન રાજ, ઇંહવા હમ આયે ચહ કાજ
જહુ બેગીજન લાવહુ બારા, નિશ્ચય માનો બચન હમારા

(અનુરાગસાગર વિગેરે)

સત્યકખીરે ઉદ્ધિતીરે આવી ચોરે બનાવ્યો, ને ત્યાં આસન લગાવી બેઠો, બાદ રાજને જણાવ્યું કે, અમારું વચન નિશ્ચય માનીને દેરાજ તમે મંડપનું કામ ફરીથી નિઃશંક થઈ કરવા માંડો, હવે પછી સાયર નીર આવી ગયેલું મંદીરનું કાર્ય મોળી નાંખશે નહીં. કેમકે તેમનું સ્થાપન કરવાના કાર્યસાર અમે અમારું આવવું થયું છે, મારે મંડપ જલ્દી તૈયાર કરવા માંડો વિગેરે રાજ પ્રત્યે દર્શાવ્યું. આ વચનો પર રાજ ઇંદ્રદમનનો મહાત્મા જાણી વિશ્વાસ બેઠો ને મંડપનું કામ તુર્ત શરૂ કર્યું ને જ્યારે પુરૂ થવા આવ્યું. ત્યારે—

ચોપાઠ

રાજ મંડપ કામ લગાઇ, મંડપ દેખી ઉદ્ધિ તબ ધાઇ
સાયર લહેરી ઉઠે વિકારા, આવે લહેરી કોઇ ચિત ધારા

ઉદધિ ઉમંગ કોધ અતિ આધ, લહેરીઆની ચોરા નિયરાધ
દરસ હમાર ઉદધિ તખપાધ, અતિભય માન રહા હહરાધ
(અનુરાગસાગર વિગેરે)

ઉદધિ પ્રથમનીજ તરેહથી પોતાની છોળ ઉછાળતો મંડપ બોળી
નાંખવા સાડ આંચો, પણ વચ્ચમાં સદ્ગુરુ કબીર સાહેબને બેઠેલા બોયા,
તેથી મરજદ નહીં લોપતાં ભય પામી ચોરાથી આગળ વધી શક્યો નહીં.
ત્યારે ત્યાં ઉદધિએ વિપ્રનું રૂપ ધારણ કર્યું. તેનું પ્રમાણ:—

છંદ

રૂપધાર્યો વિપ્રકા તખ, તખ ઉદધિ હમપે આધયા,
ચરન મહીકે માથનાવો, મર્મ હમ નહીં પાધયા,
જગનાથકે વૈર સ્વામી, તાતે હમ ધત આધયા,
અપરાધ મેરો ક્ષમા કીજ, મર્મ અખ હમ પાધયા,

સોરઠા

તુમ પ્રભુ દીન દયાળ, રહુપતિ આજ દિવાધયે;
ખચન કરોં પ્રતિપાળ, કરબેડી વિનતી કરો.

(સ્વસવેદ બોધ)

સાગરે વિપ્રનું રૂપ ધારણ કરીને કબીરસાહેબ ન્યાં બેઠા હતા,
ત્યાં આવી મસ્તક નમાની દ્વીહસ્ત બેડી વિનંતી કરી કે, હો સ્વામી જગ-
નાથજીને ને મારે પુર્વનું રામાવતાર વખતનું પાંજ બાંધી લંકામાં ગયા
હતા તે સમયનું વેર છે; તે આપ ન્યાય કરી અપાવો, એજ મારી નમ્ર
વિનંતી છે. ત્યારે:—

ચોપાધ

મોપરે દયાં કરો તુમ સ્વામી, લેવ વેર હર અંતર્યામી
બૈર તુમ્હાર ઉદધિ હમ ચીન્હા, બોરો નમ્ર દ્વારિકાં દીન્હા

(સ્વસવેદ બોધ વિગેરે)

સાયરની વિનંતી સ્વીકારીને કબીરસાહેબે ઉદ્ધિને જણાવ્યું કે, આ કલીયુગમાં જગન્નાથજીનું મહાત્મ સર્વોત્તમ થશે, ને તેમની પુજા બૌદ્ધાવતાર ગણાઈ થશે, તે કારણથી મંદીર થવાશે. તેમાં વાંધો ઉપસ્થિત ન કરતાં તેનો બદલો તમે જે કૃષ્ણજીનું મુળસ્થાન દ્વારિકાપુરી છે તે જગને મેળો, તેથી તેમના વેરનો બદલો પરિપુર્ણ તમોને મળશે. તે વચનો સાગર માન્ય કરી પ્રસન્ન થયા ને સદ્ગુરુને નમસ્કાર કરી વિપ્ર રૂપે અંત-ધ્યાન થઈને સાયરમાં લીન થયા. મતલબકે કબીરસાહેબના હુકમથી સાયર પાછો વળ્યો. આદ:—

ચોપાઈ

ઉદ્ધિ લહરી ઉમંગી પાઈ, બોયો નથ દ્વારિકાં જમ
મંદીર કામ પુરન તખ લયેઉ, હરિકો થાપન તહાંવા કીયેઉ

(અનુરાગ સાગર વિગરે)

સાગર પોતાની લેહેરો પાછી હાવી અને કૃષ્ણજી મહારાજની મૂળ સાવસોનાની દ્વારિકાપુરી બોળી નાંખી. એ હકીકત જગ જાહેર છે કે, મૂળ દ્વારિકાં દરિયામાં ડુબેલી છે, ત્યાં કાઢથી જઈ શકાતું નથી; ફક્ત પીપાજી ભક્ત ત્યાં ગયા હતા એમ ભક્તમાળ જણાવે છે. હાલમાં જે દ્વારિકાપુરી વસેલી છે તે નવીન બનેલી છે. એ મુજબ સમુદ્રને વેર અપાવી સદ્ગુરુ કબીરસાહેબ અંતધ્યાન થયા. ને મંદીરનું કાર્ય પુરું થયું. ત્યારે કૃષ્ણજીએ ફરી સ્વપ્નમાં જણાવ્યું કે:—

ચોપાઈ

તખ રાજકો સ્વપ્ના લયેઉ, જગન્નાથ એક ખાત જનાયેઉ
મલિયાગીરકો કાષ્ઠ મંગાવો, તાકી મુતિ બેગી બનાઓ

(લક્ષ્મણ બોધ)

હે રાજ મારા મંડપનું કામ પુરું થઈ ગયું છે, હવે મલ્યાગીર અંદનના કાષ્ઠ (લાકડાં) મંગાવી મારી મૂર્તિ ઘડાવી મંદીરમાં મારી સ્થાપના કરો; ને જે પેદીમાં મારી દેહની માટી છે તે કાષ્ઠમાં મુકો જથી તે

અંશથી અમો બૌદ્ધાવતાર ધારણ કરીશું. વિગેરે જણાવવાથી રાજાએ શોધ કરાવી મહ્યાગીર ચંદનના કાષ્ટ મંગાવી સુથારને બોલાવ્યા. બાદ જણાવ્યું કે:—

ચોપાઇ

બૌદ્ધાવતારથી મુર્તિ ગઢી દેહુ, હમસે ગામ પરગના લેહુ
ત્યારે:—

તખ કારીગર ખાત જનાવે, રાજ સુનો અને નહી આવે
દેખી મુર્તિ સખ કોઇ ગઢહી, અન દેખા કામ કેસે ખનઇ
દેવલ કાજ હમ ચુક પરાઇ, તો હમ જડા મુલસે બઇ
(લક્ષ્મણા બોધ)

હે કારીગરો આ કાષ્ટની બૌદ્ધાવતારની મુર્તિ ઘડી આપો ને અમારાથી ગામ પરગણા મંગો. ઇત્યાદિ જણાવ્યું. ત્યારે કારીગરોએ સ્પષ્ટ જણાવ્યું કે, હો મહારાજધિરાજ એ મુર્તિ અમારાથી ઘડી શકાશે નહીં, કારણ કે કેવા સ્વરૂપે બનાવવી તે સ્વરૂપ જોયા શિવાય ઘડી શકાય નહીં. જો કદાપિ ઘડીએ તો કેવું સ્વરૂપ બનાવવું તે માલમ ન હોવાથી, ને આ અવતારી અંશની મુર્તિ બનાવવાની હોવાથી ચુક પડવેથી અમારૂં જડા મુળ જતું રહે; માટે અમારાથી તે બની શકશે નહીં, તેથી રાજ ચિંતાતુર થયો, ત્યારે લક્ષ્મીજીએ અદ્રશ્યરૂપે કબીરસાહેબ ત્યાંજ હતા તેમને વિનવીને દર્શાવ્યું કે, નિરંજનના વચન મુજબ તેમના અંશની સ્થાપના હવે કરવાની જરૂર છે, માટે કૃપા કરી તેમની સ્થાપના કરો કે જેથી વચન પૂરું થાય. ત્યારે સદ્ગુરૂ કબીરસાહેબે ઘરડા સુથારનું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું. ત્યાં પ્રમાણ:—

ચોપાઇ

લક્ષ્મી વિનતી એસી લાઇ, નાતો વિરદ તુમારા બઇ
તખ હમ ભેખ સુતારકા લીના, બર્ષ સૌકી આયુદા કીના
કાંધે ખાંસલા બોલે લોલીના, હાલે ગર્દન બોલે કીના

રાજ મનમેં ભયો અનંદા, જૈસે ચકાર પાયો નીશીયંદા
જગન્નાથકી મુતિ બનાવ્યો, તો તુમ ગામ પ્રગના પાવ્યો
દેવલ માંહી મુતિ ધરી દીજ, જો આહેસો હમસો લીજ

કાનિમર બચન

હમતો શુર મુખ આહે ભાઇ, લોભ લાલચ નહીં હમરે કાંઇ
દેવલ કાજ સિધ્ધ કરી દેહો, લાલચ ચિત્તમેં નાહીં ધરૈહો
રાજ કહા હમારા કીજ, સોલહ દીનકી અવધિ દીજ
હમકો સાજ મુતિકા દેવ્યો, દેવલકા દ્વાર મુંદિ કર લેવ્યો
જખહી સાજ દેવલ લૈ જલ, તખહી દ્વાર મુંદિહો ભાલ
સોલહ દીનમેં દ્વાર ખુલે હે, તો કછુ વિમ્ન નહીં તુમ પેહો

(લક્ષ્મણા બોધ)

કબીરસાહેબે લક્ષ્મીજીના દર્શાવ્યાથી સુથારનું સ્વરૂપ ધારણ કરી ખાંધે વાંસલો લેઇ રાજદ્વારે પધાર્યા, ને દ્વારપાલને જણાવ્યું કે બહાર સુથાર આવેલાછે તે હકીકત જણાવો. જથી દ્વારપાલે રાજને ખબર આપી તેથી રાજ બહાર આવ્યાને ભેટ લીધી. તે સમયે રાજએ જણાવ્યું કે, બાંધ્યાવતારની મુતિ ધડી આપશે તો તમોને ગામ પરગણા આપીશું. ત્યારે સુથારે (કબીરસાહેબે) જણાવ્યું કે, અમોને લોભ લાલચ ખીલકુલ નથી પણ અમો મૂર્તિ મંદીરમાં ધડી બેસાડી આપીશું. અમોને જ જ સાહિત્યો વિગેરે જોઇયે તે આપો ને મંદીરનું દ્વાર બંધ કરો, ને ચોક્કી બહાર રાખો કે કોઇ આવવા પામે નહીં. એ દ્વાર સોળમે દીવસે ખોલજો, જો સોળમે દીવસે દ્વાર ખોલશે તો કાંઇ વિધ્ન થશે નહીં, ને તે પહેલાં ખોલશે તો કાર્ય અધુરું રહી જશે વિગેરે હકીકત કબીરસાહેબે જણાવી. તેથી રાજ પ્રસન્ન થયો ને સાગરમાંથી તણાઇ આવેલી પેટી તથા મલ્યાગિરી ચંદનના કાષ્ટ વિગેરે જ જ સાહિત્યો જોઇએ તે સર્વે દેવળમાં મુક્યા. બાદ કબીરસાહેબ અંદર દાખલ થયા; એટલે દ્વાર બંધ કરીને બહાર પંડાની ચોકી રાખી, ને કબીરસાહેબે મુતિ ધડવા માંડી. તેને દશ દિવસ વીત્યાને દક્ષ હાથ

ધડવા ખાકી રહ્યા તે સમયે ગોરખનાથજી (મચ્છેન્દ્રનાથજીના શિષ્ય) ચાર યુગના યોગી ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તેનું પ્રમાણ:—

ચોપાઇ

દીનદય વિતી જખ ગયઉ, ચલત ફીરત ગોરખ તખ અચઉ
ગોરખ કહે દર્શન મોહે દીજ, નહીતો શાપ હમારો લીજ

સાખી

મેં ગોરખ પ્રસીધ્ધ હું, હમરે આડ જની હોહું;
મોકો દરસ કરાવહું, કે શાપ હમારો લેહું.

(લક્ષ્મણા બોધ)

ગોરખનાથજીએ ત્યાં આવી પંડ્યા પ્રત્યે જણાવ્યું કે, દ્વાર ખોલો મારે દર્શન કરવા છે. ત્યારે પંડાએ જણાવ્યું કે, હજી છ દિવસે મુર્તિ ઘડી રહેશે ત્યારે દ્વાર ખોલવાનો હુકમ છે; મારે આપ કૃપાકરી છ દિવસની મહેનત આપોતે સાર. પણ ગોરખનાથજીએ ન માન્યું ને કોઈ ભરાઈ દર્શાવ્યું કે, જ દ્વાર નહીં ખોલો ને મને દર્શન નહીં કરવા દેશોતો હું તમેને આપ આપીશ. તેથી ભયના માર્યા પંડ્યાએ રાજ પાસે જઈ સર્વે હકીકત જણાવી. ત્યારે રાજાએ તથા સભાએ વિચાર કર્યો કે, ગોરખજી જેવા મહાન્ યોગેશ્વરનો આપ કાળુ ઉડાવે. વિગેરે સંતલસ કરી સર્વે ત્યાં આવ્યા ને ગોરખજીને વિનંતી કરી, પણ ગોરખનાથજીએ માન્યું નહી. તેથી રાજાએ આપના ભયને લીધે કુચ્ચીઆ તેમના હવાલે કરીને જણાવ્યું કે, જ્યારે આપ નથી માનતા ત્યારે આ કુચ્ચીયોથી આપનાજ સ્વહસ્તે ઉઘાડો, અમારી સત્તા નથી કે તે ઉઘાડી શકીયે. ગોરખનાથજીએ કુચ્ચીયો લેઈ દ્વાર ખોલ્યા, ત્યારે કબીરસાહેબને મુર્તિ ધડતા પેખ્યા. જ્યારે ગોરખનાથજી દ્વાર ઉઘાડ્યા ત્યારે મુર્તિ ધડવી બંધ રાખી બહાર આવી ગોરખનાથજી સાથે જ્ઞાનચર્ચાની ઘણી વાર્તાલાપ થઈ. (જુઓ ગોરખગોષ્ઠી) અને કલા જેવાથી પરારત થયા. બાદ જગન્નાથજીની અધરવાણી થઈ કે:—

ચોપાઘ

જગન્નાથ કહે સુતુ ગોરખ આઘ, યોગી હમરો દર્સ ન પાઘ
 યહી ઔચુન ગોરખસેં ભયેઉ, તાતે યોગી દર્સ ન પયેઉ
 જગન્નાથ યોગી સો કહેઉ, અવધિ પુરી નાહીસો ભયેઉ
 તાતે હાથ હુંઠ રહી જમ, દીન સોલહ ખીત નહી પાઘ

(લક્ષ્મણા આઘ)

હે ગોરખનાથ, સોળ દિવસની અવધનું તમોને જણાવ્યું છતાં દ્વાર ઉઘાડ્યા તે તમોએ ટીક કર્યું નહીં, ને અવધિ પૂરી નહીં થવાથી અમારા હસ્ત ઘડાયા નહીં; તેથી અમારું દર્શન નાથને થવાનું નથી. એ મુજબ આપ થવાથી નાથને જગન્નાથપુરીમાં જવાનો અધિકાર નથી. ગોરખનાથજીને દર્શન નહીં થવાથી પરત વળ્યા, અને કારીગર રૂપે કબીરસાહેબ ત્યાંથી અંતરધ્યાન થઈને ચોરાપર જંદા સ્વરૂપે ખીરાજ્યા. એ મુજબ કબીર સાહેબે દેવળમાં જગન્નાથજીની મુર્તિ ઘડી બેસાડી, વિગેરે હકીકત ઘણા ગ્રંથોમાં દુટક દુટક મળેથી અત્રે અનુસંધાણુ કરી દર્શાવવામાં આવેલી છે.

ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ જ્યારે મંડપમાં મુર્તિ સ્થાપન થઈ ત્યારે પંડ્યાને સ્વપ્ન આપ્યું કે, મારું સ્થાપન કબીરસાહેબથી થયું છે. તેથી તું આવી મારી પુજા કર ઇત્યાદિ સ્વપ્નમાં આવી જગન્નાથજીએ હકીકત પંડ્યાને જણાવી. ત્યારે પ્રાતઃકાળે ઉઠીને અક્ષત-પુષ્પ-ઇત્યાદિ પુજની સામગ્રી હસ્તમાં લેઈ પંડયો સાગર તીરે આવ્યો ત્યાં શું ખીના થઈ તે પ્રમાણુ સહ આ નીચે જણાવવામાં આવી છે:—

ચોપાઘ

પંડા ઉદધિ તીર તબ આઘ, કરી અસ્નાન મંડપ પહ જમ
 પંડા અસ મન પાખંડ લાઘ, પ્રથમહી દરસ મલેચ્છ દેખાઘ
 હરિકો દરસન હમ નહીં પાઘ, પહીલે હમ ચૌરા ગની આઘ
 તબ હમ કૌતુક એક બનાઘ, પુજન મંડપ પંડા જમ
 તહાંવા એક ચરિત રહાઘ, દેખી પંડા ચક્રીત બૈ જમ

જહાં લગી સુરત મંદીર માંહી, લયે કબીર રૂપ ધરી તાંહી
હરિ સુરત કહ પંડા દેખા, લયે કબીર રૂપ ધરી લેખા
અક્ષત પુષ્પ લેવ પ્રભુલાઇ, નહિ ઠાકોરકો પુજન લાઇ
(અનુરાગ સાગર-સ્વસંવેદ બોધ)

ત્યાં પ્રથમ ચારા ઉપર કબીરસાહેબને કૃષ્ણીરી લેખાસમાં બેઠેલા જોયા. જેથી પ્રથમ દર્શનમાં મલેચ્છના દર્શન થવાથી પંડ્યાના મનમાં શંકા થઇ કે, મને પ્રથમ હરિના દર્શન નહીં થતાં આ મલેચ્છના દર્શન થયા એ કંઈ સાચું થયું નહીં. એવો વિચાર મનમાં લાવી નમસ્કાર નહીં કરતાં આગળ ચાલવા માંડ્યું, ને ઠાકોર મંદીરમાં ગયો તો ત્યાં વિચિત્ર કૌતુક જોવામાં આવ્યું.

સત્યકબીર પોતેજ સત્યપુરૂષ છે, અને તેઓશ્રી જગન્નાથજીની સ્થાપના કરવા તથા હંસની તારણગતિના કાર્ય નીમીત્તે પંચારેલા હતા. તેમણે પંડ્યાના મનમાં શંકા આવી તેથી જગન્નાથજીના મંદીરમાં તેના મનની શંકા નિવારણના માટે પંડ્યા ને એક વિચિત્ર કૌતુક બતાવ્યું. તે એવું કે:—

જ્યારે ઠાકોર મંદીરમાં પંડ્યા ગયો ત્યારે હરિની મુર્તિના દર્શન નહીં થતાં તે મંદીરમાં સમસ્ત સ્થળે કબીરસાહેબની (જેમને મલેચ્છ ધારતો હતો. તેમની) પ્રતિમાના દર્શન તેને થવા લાગ્યાં. તેથી પંડ્યા ચકિત થયો ને વિચાર કરવા લાગ્યો કે, ઠાકોરતો કંઈ દેખાતા નથી હું કોની પુજા કરું. જ્યાં જોઈ છું ત્યાંતો આ પ્રતિમા દેખાય છે. એથી અત્યંત શોચ કરવા માંડ્યો ને મન સાથે વિચાર કરવા લાગ્યો કે, આનું શું કારણ વિચાર કરતાં કરતાં પોતાનો જે દોષ હતો તે જાણી લીધો (કેમકે પોતાના મનમાં આગળ શંકા થયેલી હતી તે યાદ આવવાથી પોતાનો જે દોષ હતો તે જાણ્યો કે,) મેં એ મહાન્ મહાત્મા, કૃષ્ણને મલેચ્છ ધાર્યો, ને મને નિર્મળ મહાત્મા મળ્યા છતાં મારા મનમાં મલેચ્છના પ્રથમ દર્શન થયા; એવી ખોટી શંકા કરી તેનુંજ આ પરિણામ છે. તેમજ હરિએ સ્વપ્નમાં મને જણાવ્યું હતું કે, કબીરસાહેબથી મારી સ્થાપના થયેલી છે. છતાં પણ

મને ખોટી શંકા આવી તેથીજ આ કબીરસાહેબે મને પરચો ખતાવ્યો છે. હું અજ્ઞાની જીવ તેમની કળાને શી રીતે જાણી શકું—એમની કૃતિ અગાધ છે. એવું મન સાથે નક્કી કરી મંદીરમાંથી બહાર નીકળી જ્યાં કબીર સાહેબ ખીરાજલા હતા ત્યાં આવી સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કરી સ્તુતિ કરી. બાદ વિનયપૂર્વક જણાવ્યું કે, હો મહાત્માશ્રી મને મારી શંકાનું ક્ષમાયથાર્થ મળી ચુક્યું છે, હવે મારો દોષ અપરાધ ક્ષમા કરો વિગેરે વિનંતી કરી. સદ્ગુરુ દયાળુ છે ને શરણ આવેલા ઉપર કૃપા કરે છે તેથી તેની અરજ સ્વીકરી. બાદ પંડા ઉપર દયા લાવી જણાવ્યું કે, ચાલ હું તારી સાથે આવું છું ને તને હરિના દર્શન કરાવું છું. તેથી ઉભય દેવળમાં આવ્યા. જ્યારે તે પંડયો નીઃશંકથી થઇ ને દોષ અપરાધની ક્ષમા માંગી ચુકેલા હતા તેથી સદ્ગુરુએ પોતાની દેખાતી પ્રતિમાઓ ખંધ કરીને પંડ્યાને દર્શન કરાવ્યા. ત્યારે:—

ચોપાઠ

દેખી ચરિત્ર વિપ્ર શીર નાવા, હો સ્વામી તુમ મર્મ ન પાવા
તુમ કહ દેખી હીન મન લાઇ, તાતે મોહે ચરિત્ર દેખાઇ
ક્ષમા અપરાધ કરો પ્રભુ મોરે, વિનંતી કરો દોહ કર જોરે
(અનુરાગસાગર, સ્વસવેદ બોધ)

વિપ્રે (પંડ્યાએ) શીશ નમાવી નમ્રતાપૂર્વક ફરીથી વિનંતી કરી જણાવ્યું કે, હો સ્વામી આપનો મર્મ મેં જાણ્યો નહીં ને મીથ્યા શંકા થઇ તે જીલ ખાધી; મારો અપરાધ ક્ષમા કરો હવે મને આપની શી આજ્ઞા છે તે કૃપા કરી જણાવો. ત્યારે કબીરસાહેબે જણાવ્યું કે:—

છંદ

બચન એકમે કહ્યો તાતે, વિપ્ર સુનતું કાનદે,
પુજ ઠાકોર દીન આયસુ, દુખિયા મનકી છાંડદે;
બ્રાંતિ ભોજન કરે જો જીવ, અંગહીનો તાસુકો,
કરે ભોજન છુત સખે, શીશ હલોટો તાહીકો.
(અનુરાગસાગર વિગેરે)

હે પંડ્યા હું કહું તે તું શ્રવણ કર, હવે તારા મનની શંકા નિવૃત્ત થઈ છે તેથી તું ઠાકારની પુજા સુખેથી કર. પણ હું તને એટલું જણાવું છું કે, હવે આ જગન્નાથપુરીમાં કોઈએ પણ છુત રાખવી નહીં; અને જાતિ જાતિનું પણ ધ્યાન બીજકુલ રાખવું નહીં; અને પ્રત્યેક જાતિએ એક બીજ સાથે બે ધડક ભોજન કરવું, જે એનાથી કોઈ વિરૂદ્ધ વર્તન કરશે તો અગે કુપ્ટ (કોઠ) નીકળશે ને તેનું શિશુ ઉલટુ થઈ જશે વિગેરે પંડ્યાને જણાવ્યું. પંડ્યાનો તેમના વચનોપર વિશ્વાસ હતો તેથી દ્રઢ વિશ્વાસ આણી જણાવ્યું કે, આપે જે દર્શાવ્યું તે મુજબ વર્તન શરૂ કરીશું, ને આપના વચન વિરૂદ્ધ કંઈપણ કાર્ય કરીશું નહીં; તેમ છુત રાખીશું નહીં. જ્યારે એ મુજબનું વર્તન રાખવાનું કબુત્ત કર્યું, ત્યારે તેને ઠાકારજી (જગન્નાથજી) ના દર્શન થયા, ને યોગ્ય વિધિસહ તેમની પુજા કરી મનને શાંતિ વર્ણી. બાદ પંડ્યાએ એક બીજું વચન માંજ્યુ તે પ્રમાણસહ નીચે મુજબ:—

સાખી

સાગર નીર બડ ખારા, સોતો ઝરયો ન જાય:
નીર્મલ જલમેં મંગિા, સો દીજે પ્રભુરાય.

(જ્ઞાન સાગર)

હે પ્રભુ ! આ સાગરનું પાણી ઘાયુંજ ખાઈ છે, તેથી અમો તે પ્રાસન કરી શકતા નથી; માટે નિર્મળ નીર મીઠું અલ્પિયાં થાય એ પ્રમાણે કૃપા કરો. ત્યારે દયા કરી જણાવ્યું કે:—

ચોપાઈ

જહં ચૌરા હે સાગર તીરા, ખનહુ કુપ હોય નિર્મલ નીરા
તહાં ખનાય આપ તખ કીના, જલ મંગાય પંડન કહ દીના
કુપ ખનાયો સાગર તીરા, તહાં ભયો પુની નિર્મલ નીરા
યહતો ભેદ જાને કોઈ સંતા, કબીર સાગર બુઝે મતવંતા

(જ્ઞાનસાગર)

અત્રે અમોઝે જ ચોરો બનાવ્યો છે તે સમુદ્રના તીરે છે, ત્યાં આગળ કૂપ (કુવો) ખોદાવો તો અમારા વચનથી તે કુવાનું પાણી મીઠું પ્રાસન કરવા યોગ્ય થશે એ મુજબ કબીરસાહેબે જણાવ્યું. તે મુજબ ત્યાં કુવો ખોદાવીને પંડ્યાને જલ તે કુવામાંથી મંગાવી પ્રાસન કરાવ્યું તો મીઠું લાગ્યું, તેથી તેની પુર્ણ શ્રદ્ધા ચોંટી ને સદ્ગુરુના ચરણાવિંદમાં આઘોટયો. એ શિવાય જગત્માં અનેક કાર્યો જગતના સુખ માટે કર્યા છે, તેઓશ્રીની ગતિ કોઈ સંત મહાન પુરૂષ વિરલા જાણે છે. છુત છાત નહી રાખવાનું તથા જગન્નાથજીનું સ્થાપન કરી, કબીર ચોરા આગળ કુપ ખોદાવી મીઠું પાણી કરી આપ્યા બાદ પુરૂષોત્તમ પુરીમાંથી સદ્ગુરુ કબીર સાહેબ ત્યાંથી અંતર્ધ્યાન થઈ ગયા, ને ચંદ્રવારિ નગ્રમાં પ્રગટ થયા-જેનું વિવરણ અષ્ટમ-રત્નમાં દર્શાવવામાં આવેલું છે.

પંડ્યાએ સર્વે હકીકત જગન્નાથપુરીમાં તેઓશ્રીના વચનથી ચલાવી, ને તે મુજબનો વહિવટ સદ્ગુરુના વચનથી હાલ પણ ત્યાં ચાલુ છે. એંડા જુંઠાની ખાખતમાં કોઈપણ છુત રાખતા નથી, એવો સદ્ગુરુનો મહિમા વિરલા પુરૂષોત્તમ જાણવામાં છે. જે કોઈ તેમનો શરણો ગ્રહણ કરી તેમના વચનોપર દ્રઢ વિશ્વાસ રાખી સત્યભક્તિ કરે છે, તે અમરલોકમાં અચલ સુખ પામે છે ને તેના ભવસાગરના અસહ્ય સંકળો દુર થાય છે.

આ સમયે રામાનુજ સ્વામી વૈશ્નવાચાર્ય હતા ને તે આચારી ધર્મ પાળતા. તેમણે આચારી ધર્મનો ફેલાવો ધણેજ કર્યો. પોતાનો આચારી ધર્મ ફેલાવતા ઉપદેશ આપી અનાચાર છોડાવી રટણ કરતા કરતા જગન્નાથપુરી તરફ આવવા વિચાર કર્યો, કે ત્યાં શ્રષ્ઠાચાર ચાલે છે તે છોડાવવો જોઈયે. તે વિચાર કરી જગન્નાથપુરી તરફ આવવા માંડ્યું, પણ જગન્નાથપુરીમાં આવતાં પહેલાં જગન્નાથજીએ રાત્રીમાં રામનુજસ્વામીને સ્વપ્ન આપ્યું કે, તમારો આચારી ધર્મ જગન્નાથપુરીમાં ચાલશે નહીં. એ મુજબ સ્વપ્ન આપ્યું છતાં પણ સ્વામીજીએ માન્ય કર્યું નહીં ને પોતાનો વિચાર પલટાવ્યો નહીં. ત્યારે બીજે દિવસે સ્વામીજીએ સંયન કર્યું તે સમયે તેમને જિયકીને શ્રીરંગપુરીમાં જગન્નાથજીએ મુકી દીધા. સ્વામીજી

પ્રાતઃકાળે હઠીને જીવે છે તે શ્રીરંગપુરીમાં આવી પહોંચેલાનું માલુમ પડ્યું, તેથી પોતાનું ધાર્યું ન થયું તેથી તે વિચાર તેમણે છોડી દીધા, અને જગન્નાથપુરીમાં તેમનો આચારી ધર્મ ચાલ્યો નહીં તેથી પોતાની હઠ છોડી દીધી; ને કબીરસાહેબે છુત રાખવી નહીં એમ જે જણાવેલું તે બાબત સિધ્ધ રહી. કેમકે મહાન્ પુરૂષોના વચનો મીથ્યા થતા નથી. (જીઓ લક્ષ્મણ) એ બાબતનું બીજું પ્રમાણ નીચે દર્શાવવામાં આવે છે કે:—

ચોપાઇ

આચારી બહુ ક્રીન બીચારા, જગન્નાથમેં ચલે અચારા
તીનકો તહાં આચાર ન ચાલે, સત્યકબીરકો બચનકો ટાલે

(જ્ઞાન સાગર)

એથી એમજ સિધ્ધ થાય છે કે, સત્યકબીરનું વચન સત્ય છે તે મીથ્યા થયું નથી, ને કાઠથી મીથ્યા થવાનું પણ નથી એ નિરવિવાદ સત્ય હકીકત છે. વિગેરે હકીકત જગન્નાથજીની સ્થાપનાના સમયે બનેલી તે સંક્ષેપ્તમાં દર્શાવેલી છે.

—સપ્તમ્—રત્ન: સંપુર્ણ—

અષ્ટમ્—રત્ન:

ચંદ્રવારિ નગ્રના સરોવરમાં બાળક સ્વરૂપે કબીરસાહેબનું પ્રગટ થયું, ઉદયાને મળ્યું, તથા બ્રાહ્મણી લક્ષ્મીણા ને મળ્યું, તેના ગૃહે જયું, બાદ ત્યાંથી અંતર્યામિ થયું વિગેરેનું વિવરણ.

ચોપાઇ

આસન કર આયો ચંદ્રવારા, ચંદનશાહ તહાં પયુ ધારા
બાલ રૂપ પર આયો તહાંવા, આઠે પ્રહર રજોમે જહાંવા

તાકિ નારી ગઇ અસ્તાના, રૂપ દેખી તાકર મન માના
 લૈ ગયે બાલક સો નીજ ગેહા, બહુત ભાંત તીન કીન્હ સનેહા
 ચંદનશાહ દેખ રિસિયાના, ચલ ગયો નારી તોર અખ જ્ઞાના
 બેગ ડાર બાલકકો આજી, સુને લોકતો હોય અકાજી
 (જ્ઞાન સાગર)

સોરઠા

ચૌરા અસ વ્યૌહાર, તહાંવા તે પગ ધારેઉ;
 ચલ આયેઉ ચંદ્રવાર. ધર્મદાસ સુતુ કાનદે.

ચોપાઇ

બાલક રૂપ કીન્હ તેહી ઠામા, કીન્હેઉ તાલ માંહિ વિશ્રામા
 પીછે ઉદા અસ્તાન હી આઇ, સુંદર બાલક દેખ લુભાઇ
 લૈ બાલક ગૃહ અપને લાઇ, ચંદનશાહ અસ કહા સુનાઇ
 કહો નારી બાલક કહાં પાઇ, કોને વિધિતે ઇહાંવા લાઇ
 કહા ઉદા જલ બાલક પાવા, સુંદર દેખી મોર મન ભાવા
 કહે ચંદન તું મુરખ નારી, બેગિ જહુ લે બાલક ડારી
 ઉદા ત્રાસ પુરૂષ કરમાના, ચંદનશાહુ જ્યૈ રિસિયાના
 બાલક ચેરી લેહુ ઉઠાઇ, લે બાલક જલ દેહુ ખસાઇ
 ચલે ચેરી બાલક કહ લીન્હા, જલ મહ ડાર તાહીને દીના
 જીવન કાજ બહુત દુખ પાઇ, પુરૂષ દરસ છોડેઉ જગ આઇ
 (અનુરાગ સાગર)

ગત ષષ્ટમ્-રત્ન:માં દર્શાવ્યા મુજબ સ્વપચ સુદર્શનના માતા-
 પિતાની તારણગતિ કરવાના કાર્ય સાથે ચંદ્રવારિનઅમાં સદ્ગુરૂ
 પ્રગટ થયા છે.

ચંદ્રવારિનઅના બહાર એક સુંદર સરોવર (તલાવ) હતું તે તલાવના
 અંદર કમળ ધણા હતા; જેથી સરોવર સુંદર સોભાયમાન હતું તે કમળના
 પત્ર પર સદ્ગુરૂ બાલક સ્વરૂપ ધારણ કરી પ્રગટ થયા. ત્યાં પ્રગટ થયાને

અષ્ટ પ્રહર વિતાતાં તે નમ્રમાંથી એક વણિક બતિના ચંદનશાહ શાહુકારની સ્ત્રી ઉદયા ત્યાં સ્નાન કરવા આવી, તેની દ્રષ્ટિ ખાલક તરફ પડવાથી તે વંધ્યા (નિપુત) હોવાના લીધે પરમાત્માએ અનાયાસે પુત્ર રત્ન પ્રાપ્ત થવાથી, ને સુંદર સ્વરૂપના લોભના ખાતર ખાળકને લેઇ ચંદ્રવારિનમ્રમાં પોતાના મકાનપર ગઇ. જ્યારે મકાનપર ગઇ ત્યારે તેના સ્વામીએ (ચંદનશાહે) ઉદયા પ્રત્યે પ્રુછ્યું કે, આ ખાળક તું ક્યાંથી લાવી ! ત્યારે સર્વે હકીકત અથ ઇતિ કહી સંભળાવી ખાદ જણાવ્યું કે, આપણો વંશ આ ખાળકથી રહેશે. વિગેરે જણાવ્યું. તેથી ઘણો વાર્તાલાપ બન્ને વચ્ચે થતાં છેવટે ચંદનશાહે જણાવ્યું કે, આ ખાળક કોઇ હલકી સ્ત્રીએ તલાવમાં નાંખી દીધેલો હશે, ને કોઇ એ ખાખત જાણશે તો લોક કુટુંબ-પરિવાર ઇત્યાદિમાં આપણી હાંશી થશે; માટે જ્યાંથી લાવી ત્યાં પાછો મુકી આવ, આપણે એની જરૂર નથી વિગેરે જણાવ્યું. પણ ઉદાનુ મન માન્યું નહીં, તેથી પોતાના પતિને ઘણું સમજાવ્યું ને વિનંતી કરી. તે તેણે માન્ય નહીં કરવાથી પોતાના સ્વામીના માનના ખાતર પતિવ્રત પણ સાચવવા નિમિત્તે દાસીના હસ્તમાં ખાળકને સોંપી જણાવ્યું કે, તલાવના અંદર કમળપત્રપર સાચવીને મુકી આવ કે જ્યાં કંઈપણ નુકશાન થાય નહિ. ત્યારે દાસી ખાળકને લેઇને તલાવપર ગઇ ને કમળપત્રપર મુકી આવી. ત્યારખાદ અષ્ટ પ્રહર તે તલાવમાં વિત્યા ખાદ ત્યાં લક્ષ્મીણા નામની એક ગ્રામણી તે તલાવપર આવી પહોંચી. એ લક્ષ્મીણા ગ્રામણી કોણ, કોની સ્ત્રી, ને શા કાર્યે સાડ, તલાવપર આવી વિગેરે હકીકત હવે જાણવાની જરૂર રહે છે. તે નીચે મુજબ:—

સ્વપત્ય સુદર્શનજી કબીર સાહેબના શિષ્ય થયા હતા, પણ તેમના માતાપિતાએ સદ્ગુરૂના ઉપદેશીક વાક્યો ગ્રાહ્ય કર્યા નહોતા. જ્યારે સ્વપત્ય સુદર્શનજીનો દેહ છુટ્યો ને સત્યલોક વાશી થયા, ત્યાં તેમણે અરજી કરી હતી કે હો સદ્ગુરૂ મને જે મારા માતાપિતાએ ભક્તિ કરવા મને ઇનકાર કર્યો હોત તો હું આપને પ્રાપ્ત થાત નહીં, તે ઉપકાર પ્રથમ તેઓશ્રીનો છે; માટે તેમને આપ ભક્તિ ઉપદેશ ગ્રાહ્ય કરાવી ને તેમનો મોક્ષ થવાની

જરૂર છે, તે મારી વિનંતી સ્વીકારે વિગેરે હકીકત પછમ રત્નમાં આવી ગઈ છે જેનું આ અનુસંધાણ છે.

સ્વપત્ન સુદર્શનજીના માતાપિતાનો ખીજો જન્મ દ્વિજકુળમાં થયો હતો, તે મોટા થવાથી બેઉના લગ્ન પુર્વના સંસ્કારે થયા જે ચંદ્રવારિ નગ્નમાં રહેતા હતા; તેથી તેમની તારણગતિ સારૂ સદ્ગુરૂએ ચંદ્રવારિ નગ્નના તલાવમાં બાળક સ્વરૂપ ધારણ કરી પ્રગટ થયેલા હતા. એ બેઉ બ્રાહ્મણ તથા બ્રાહ્મણીના શું નામ હતા વિગેરેના પ્રમાણ નીચે દર્શાવ્યા છે:—

ચોપાઘ

કુલપતી નામ પીતાકો રહેલો, મહેસરી નામ માતાકો કહેલો
ચંદ્રવારિ તેહી નગ્નકો નાલો, નારી પુરૂષ વસે તેહી ઠાલો
જળ દ્વીજ દોનો કુલ તન પાઘ, નરહર લક્ષ્મીણા નામ ધરાધ
જગન્નાથકો દીન્હ થપાધ, તખ હમ ચલ ચંદ્રવારે આધ
હોલ જીવ તારનકે કાળ, ચંદ્રવારિ ગુરૂ આન બિરાજ
(સ્વસવેદ બોધ વિગેરે)

જ્યારે બેઉ દ્વીજકુળમાં ઉત્પન્ન થયા ત્યારે બેઉના નામ નરહર તથા લક્ષ્મીણા ધાર્યાં. નરહરના પિતાનું નામ કુલપતિને તેની માતાનું નામ મહેસરી હતું. નરહરના માતા પિતા ગત થયા બાદ નરહર તથા લક્ષ્મીણા બેઉ પુરૂષ સ્ત્રી ચંદ્રવારિ નગ્નમાં રહેતા હતા. તેમના પેટ પુત્ર નહોતો તેથી દરરોજ સવારે લક્ષ્મીણા ચંદ્રવારિ નગ્નના તલાવમાં ન્હાઈ ધોઈ બાદ સ્વચ્છ વસ્ત્ર ધારણ કરી પુત્ર પ્રાપ્તિના અર્થે સુર્યની આરાધના કરતી હતી. એ સુજળ ધણા દિવસ પુજા કરી પણ પુત્ર પ્રાપ્તિ થઈ નહી તેથી ધણી શોકાતુર હતી, જેથી તેની આકાંક્ષા દ્વારે તારણગતિ કરવા ત્યાં સદ્ગુરૂ પધાર્યા હતા. લક્ષ્મીણા રોજના નિયમ પ્રમાણે એ તલાવ ઉપર આવી પહોંચી. હવે ત્યાં તેણે શું કર્યું તેની હકીકત પ્રમાણ સહ આ નીચે દર્શાવવામાં આવેછે:—

ચોપાઘ

પુત્ર હેતસુ આસ લગાધ, કરી અસ્તાન વિનવે રવિ રાધ
અંચલ લે વિનવે કરજેરી, સુંદર પુત્ર દેખ ચિત દોરી

તતક્ષણ હમ અંચલપર આવા, હમકો દેખી નારી હરખાવા
બાલક રૂપ હોઇ ભેટયો ઝોહી, વિપ્ર નારી યહ લે ગઇ મોહી

(અનુરાગ સાગર-સ્વસંવેદ બોધ)

તેણે પોતાના નિત્ય નિયમ મુજબ એ સરોવર (તળાવ) માં
સ્નાન કરી, સ્વચ્છ વસ્ત્ર ધારણ કરી, પુજની સામગ્રી હસ્તમાં લઇ, સૂર્ય
દેવની આરાધના પુત્ર નિમિત્તે કરવા માંડી. એ પુજ કરતી વખતે તેની દ્રષ્ટી
કમલપત્ર પર પડતાં સુંદર બાળક પેખવામાં આવવાથી હર્ષિત થઇ, સૂર્ય
ભગવાને મને પુત્ર આપ્યો હશે એમ જાણ્યું. એવામાં કબીરસાહેબ ગુપ્ત
રીતે તેના ખોળામાં આવ્યા એથી તેના મનમાં એમજ નક્કી થયું કે, મને સૂર્ય
ભગવાનેજ મને પુત્ર આપ્યો ને મારા મનની શાંતિ કરી; પણ ગુપ્ત ભેદ શું
હતો તે તેને ખબર ન પડી. આ હઠીકત મારા વાંચક વૃંદને જાહેરમાં લાવવા
મુકેલી છે તેથી જાણવામાં આવશે કે, સદ્ગુરુ અમુક સ્થળે, અમુક વખતે,
અમુક અવસ્થાએ, કંઈ એક કે બે વાર પ્રગટ થયા નથી પણ એનેકો યુ-
ગથી સંસારમાં પથારે છે, ને જગત્ને ઉપદેશ આપી સત્યલોક વાસી કરે છે.

લક્ષ્મીણા બ્રાહ્મણીને પુત્ર પ્રાપ્તી થતાં હર્ષિત થઇ, ને કબીર
જે બાલક સ્વરૂપે હતા તેમને ગોદમાં લેઇ પોતાના ગૃહે આવી. જ્યાં ધનુ
દિવસ કબીરસાહેબે ગુજર્યા છે. તેનું પ્રમાણ નીચે મુજબ છે.—

ચોપાઈ

બહુત દિવસ તેહી સંગ રહાઉ, નારી પુરૂષ મીલ સેવાલાઉ
જબ હમ ઉઠે પક્ષગ ઝટકારા, મીલે સુવર્ણ તેહી એક મહોરા
તીનકે દૃઢ્ય ન શબ્દ સમાઇ, બાલક જનિ પ્રતિત ન આઇ
તાહી દેહ નહી ચીન્હો મોહી, ભયો ગુપ્ત તબહી તન ઝોહી
નર ત્રીયાં જબ દોનો તન ત્યાગે, જન્મ લીન્હ જુલહા વૈજાગે

(અનુરાગસાગર વિગેરે)

પુત્ર ભાવથી સ્ત્રી પુરૂષે કબીરસાહેબનું પાલણુ પોષણ કરવા માંડ્યું,
ત્યાં સતારે જ્યારે કબીરસાહેબ પથારીમાંથી ઉઠતા ત્યારે પથારી ઝટકતા
રોજ એક સુવર્ણની મહોર તે બ્રાહ્મણીને પ્રાપ્ત થતી હતી. જ્યારે કબીર-
સાહેબ મહોટા થયા ત્યારે એક પ્રત્યે જણાવતા હતા કે, હે દિવે તમે પુર્વ

જન્મમાં સ્વપચ સુદર્શનના માતાપિતા હતા, તમારા પુત્રે મારા ઉપદેશથી સત્યપુરૂષની સત્યભક્તિ કરી ને તમેએ અમારો ઉપદેશ ગ્રાહ્ય કર્યો નહીં; પણ તેને ભક્તિ કરતા અટકાવ કર્યો નહીં, તેમજ અમારી ચાકરી બરદાસના ઉત્તમસુકીર્ત કાર્યોના પ્રતાપે તમારો અવતાર આ દ્વિજકુળમાં થયો છે. સુદર્શન જ્યારે સત્યલોક વાસી થયા તે સમયે તેણે વિનય પૂર્વક જણાવ્યું હતું કે, મારા માતાપિતાની તારણ ગતિ કરે એવી નમ્ર વિનંતી કરવાથી તેની સ્વીકારી તમેને ઉપદેશ આપવા સાડ તથા બાલકની ઇચ્છા પરિપૂર્ણ કરવા બાલક સ્વરૂપે તમારા ગૃહે આવેલો છું. તમે એમ ન જાણશો કે સુર્ય ભગવાને પુત્ર આપ્યો છે વિગેરે જણાવી સત્યભક્તિ કરવા સત્યોપદેશ આપવા માંડ્યો; ને ઉપદેશમાં જણાવ્યું કે, સત્યપુરૂષની જો ભક્તિ ગ્રાહ્ય કરશો તો સત્ય લોકમાં વાસો થશે, એ મુજબ ઘણા દિવસો. ત્યાં રહી જ્ઞાનગોષ્ઠીથી સમજાવ્યું, પણ બાલક જાણી અજ્ઞાનતાના લીધે તેમના વચનામૃત પર અર્ધા ચોટી નહીં, તેથી કબીરસાહેબ ત્યાંથી અંતર્ધ્યાન થઈ ગયા. ત્યારે બેઉ જણે હસ્ત ધસ્યાને પસ્તાવવા લાગ્યા કે, આપણે મોટાટી જીલ ખાત્રી કે એવા સદ્ગુરના ઉપદેશી વાક્યો ગ્રાહ્ય ન કર્યા, હવે ક્યારે ને ક્યાં મળસે તેની શ્રેણી લાગણીમાં બેઠેની દેહ પતન થઈ; અને જીલહા જીલહીનો ત્રીજો અવતાર થયો. એ જીલહા તથા જીલહીને પણ બાળક સ્વરૂપે કાશીજી (બનારસપુરી) ના લેહેર તલાવપર મળેલા છે, ને ત્યારથી પ્રગટરીતે કબીરસાહેબ નામ હિંદુસ્થાનમાં ધારણ કર્યું છે. ત્યાં સુધી પ્રગટરીતે કબીરનામ ધારણ કરેલું કાઠના જાણવામાં નરોત્તું, પણ જીલહા જીલહા સ્વરૂપે ભક્તોને ઉપદેશ આપવા વિચરતા હતા. કાશીજીમાં પ્રગટ થયા તેની પણ હકીકતનું વિવરણ આગળ દર્શાવવામાં આવેલું છે, વિગેરે હકીકત ચંદ્રનારિ નમ્રની છે. હજરત મુસા, દાઉદ, ઇસા, સુલેમાન વિગેરેને પણ યોગ્ય ઉપદેશ આપ્યો છે, પણ તેની હકીકત નહીં મળી આવવાથી દર્શાવેલી નથી પણ સાંભળવામાં આવે છે કે, તે બાબતના અંથો કબીરપંથીયો પાસે છે, વિગેરે હકીકત જાણવા સાડ દર્શાવેલી છે. (જુઓ કબીર મન્સુર વિગેરે)

—અષ્ટમ-રત્ન: સંપૂર્ણ—

નવમૂ-રતન:

સદ્ગુરુ શ્રી કળીરસાહેબ પશ્ચિમ દેશના વિલાગમાં
સીંહલદ્વીપમાં પ્રગટ થયે હજરત મહમદ સાહેબને
બોધ આપ્યાનું વિવરણ.

ચોપાઠ

ત્રિગરયો પહુપ જાડી તમ જાની, મુકતામની સુનીયે તુમ જ્ઞાની
ભવમે જવ જવકે કાજ, જવન કષ્ટ દેત યમ રાજ
મુકતામની ચલે શીશ નમાધ, તતક્ષણ ભવમે પહુંચે આધ
તબહી મીલે મહમદ પીરા, તીન સબ હુકમ કીનતા ગીરા
તહાં જય હમ કીન સલામા, માત રહે અલમન્ત ઇલામા
નજર દીદાર જે કીન હમારી, મસ્ત ગયન્દ કરે અસ્વારી
(મહમદ બોધ)

પહુપદ્વીપ ત્રિગરયાને અધરવાળી થય કે, હે મુકતામની
(કળીરસાહેબ) તમે પૃથ્વીપર જાઓ ને જીવોને કાલ સતાવી રહ્યો છે
તેનાથી મુક્ત કરી સત્યલોકમાં લાવો. જે મુજબ હુકમ થતાં મુકતામની
(કળીરસાહેબ) નમન કરી ભવસાગરમાં પશ્ચિમ દિશાના વિલાગમાં
(સીંહલદ્વીપમાં) જે જગોએ હજરત મહમદ સાહેબ પ્રગટ થયા હતા.
તે જગોએ આવી તેમને મળ્યા ને દુવા સલામ કરી. ત્યારે મહમદ
સાહેબે પુછ્યું કે:—

સાબી

કહાં તે આયે પીર તુમ, કયોં કર કીયા પયાન;
કૌણ સખસકા હુકમ હય, કીસકા હય ફરમાન.

(મહમદ બોધ)

અહો પીર તમે કયાંથી પધાર્યા છો, ને અત્રે શી ઇચ્છાથી પધારવું થયું છે; ને કયા સખસનો હુકમ લઇને શું કરમાન ચલાવવા ધારો છો તે જણાવો. ત્યારે કબીરસાહેબે જણાવ્યું કે, હું મુળ માલીકના જાહુત સ્થાન પરથી તેમનું કરમાન થવાથી જગતમાં બોધ કરવા સારૂ અત્રે આવ્યો છું. તમે લાહુત (મધ્યના) સ્થાન સુધીનું જ્ઞાન દર્શાવો છો ને તેમનું કરમાન જગતમાં ચલાવો છો, પણ ખુદ માલીકને જ્યાંસુધી પીછાણ્યા નથી ત્યાંસુધી ભવસાગરથી મુક્ત કોઇ પણ થશે નહિ; માટે તેમનું જ કરમાન છે તે આશ્ચર્ય કરો. ત્યારે મહમદસાહેબે ફરી પૂછ્યું કે:—

મુળ ઉત્પત્તિ કેવીરીતે થઇ છે, ને ખુદ માલીક કોણ છે; વિગેરે સત્ય હકીકત હોય તે જણાવો. ત્યારે સદ્ગુરૂ કબીરસાહેબે પ્રથમથી આદિ ઉત્પત્તિની સર્વ હકીકત જણાવી, તેમજ સ્વસંવેદ તથા ચારવેદ તથા ચાર કિતાબોના સંબંધમાંની હકીકત પણ જણાવી. તેનું પ્રમાણ નીચે મુજબ:—

ચોપાઇ

એકે મુલ કુરાન બંધે ચારી. ચારી ચાર તુમહો સરદારી.
 ઇંજિલ કિતાબ ઇસાને પાઠ, નાસુત મુકામમે રહે ઠહરામ.
 તૌરીત કિતાબ દાઉદને પાઠ, જખરત મુકામ રહે ઠહરામ.
 કુર્કાન કિતાબ નબી તુમ પાઠ, લાહુત મુકામ રહે લૌલામ.
 કુરાન બેહદકો મરમ ન પાવે, બીન દેખે વિશ્વાસ કયોં આવે.
 ચાર મુકામ કિતાબહે ચારી, પંચયે નામ અચિંત સંવારી
 તહાંતે આઠ રૂહ બારહ હજારી, તહાં અચિંત ગુપ્ત વ્યોહારી.
 અવલ મુકામ નાસુત ઠેકાનાં, દુજ મુકામ મલકુત જોજના.
 સેયુમ મુકામ જખરત ઠેકાના, ચહારમ મુકામ લાહુત જોજના.
 પંચયે મુકામ હાહુત અસ્થાના, છહે મુકામ સોહં જોજના.
 હકતુમ મુકામખાની (ઇચ્છા) અસ્થાના, અઠયે મુકામ અંકુર ઠેકાના
 નવમે મુકામ આહુત નિશાની, દશયે મુકામ પુરૂષ રજધાની.
 ત્રીનવાર તુમ જગમેં આયે, ફિર ફિર અક્ષરને ભરમાયે.
 વેદ કતેબકી છોડો આશા, વેદ કતેબ અક્ષર પ્રકાશા.

સાખી

ખોળે ખુદ સમરથકો, જીન ક્રીયા સખ ફરમાન;
પીર મહમદ તહં ચલો, સોઘ અમર અસ્થાન.

(મહમદ બોધ)

મુલ સ્વસંવેદથી ચારવેદ પ્રગટ થયા તેવીરીતે મુલ કુરાનથી પણ ચાર કિતાબો પ્રગટ થઈ, તે ચારપીર (પેગમ્બર) ઇસા, મુસા, દાઉદ, મહમદને બક્ષી. એ ચાર કિતાબોના નામ આ નીચે દર્શાવ્યા છે—

- ૧ ઇંજિલ કિતાબ—ઇસા પેગમ્બરને બક્ષી જે નાસુત (પ્રથમ સોહં) સ્થાનના તખ્ત નીચે અધિકારી ગણાયા છે.
- ૨ જંમ્યુર કિતાબ—મુસા પેગમ્બરને બક્ષી જે મલકુત (બીજા સોહં) સ્થાનના તખ્ત નીચે આધિકારી ગણાયા છે.
- ૩ તૌરિત કિતાબ—દાઉદ પેગમ્બરને બક્ષી જે જબરૂત (ત્રીજા સોહં) સ્થાનના તખ્ત નીચે અધિકારી ગણાયા છે.
- ૪ ફુકોન—કિતાબ તમોને (મહમદ સાહેબને) બક્ષી ને લાહુત (ચોથાસોહં) સ્થાનના તખ્ત નીચે તમે અધિકારી ગણાયા છે.

એ મુજબ ચાર મુકામના ચાર પીર (તમે) પ્રગટ થયેલાછો ને આજેને ચાર કિતાબો બક્ષી છે, પણ તે શિવાયના છ મુકામનું જ્ઞાન તમારા જણવામાં નથી તે તમોને જણાવું છું કે—

- ૫ પાંચમો મુકામ—આહુત (પાંચમું સોહં) સ્થાન છે, તે સ્થાનપર અચિંત સુત (બ્રહ્મ—અંશ) ની રાજધાની છે.
- ૬ છઠ્ઠો મુકામ—આહુત (છઠું સોહં) સ્થાન છે, સ્થાનપર સોહં સુત (બ્રહ્મ—અંશ) ની રાજધાની છે.
- ૭ સાતમો મુકામ—સાહુત (સાતમું સોહં) સ્થાન છે, તે સ્થાનપર ઇન્દ્રાસુત (બ્રહ્મ—અંશ) ની રાજધાની છે.

૮ આઠમો મુકામ—રાહુત (આઠમું સોહું) સ્થાન છે, તે સ્થાન-
પર અંકુતસુત (અભ-અંશ) ની રાજધાની છે.

૯ નવમો મુકામ આહુત (નવમું સોહું) સ્થાન છે, તે સ્થાન-
પર સહજસુત (અભ-અંશ) ની રાજધાની છે.

૧૦ દશમો મુકામ બહુત (દશમું સોહું) સ્થાન છે તે સ્થાનપર
સત્યપુરુષ સામ્રથ ધણીનો વામો (ગુપ્ત) છે, ને તે ખુદ જ-
ગત્ના માલીક છે.

ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ મહામદસાહેબને દશ મુકામનું વર્ણન કહી
સંભળાવ્યું; પણ તે અજાણ હોવાથી પ્રશ્ન કર્યો કે:—

ચોપાઘ

સુના કાન નહિ આંખીન દેખા, બીન દેખે કયો કરે વિવેખા
જો તુમ ખુદ અહદી વહે આયે, હુકમ હુજુર ફરમાન લે આયે.
જોન રાહસે તુમ ચલી આવો, સોઘ રાહ મોકલ ખતલાવો.
હંસનકો અસ્થાન ચિન્હવો, સમ્રથકો લોક મોહી દીખાવો
(મહામદ બોધ)

મેં કાને સાંભળ્યું પણ જ્યાં સુધી નજરે નજર દેખ્યું નથી ત્યાં
સુધી શી રીતે સત્ય મનાય, માટે ખુદ માલીકના હુકમનું ફરમાન લઈ
જ રાહ (રસ્તે) થી આવ્યા છો તે રસ્તો તથા હંસોના સ્થાન તથા સત્ય-
પુરુષનો લોક મને પ્રત્યક્ષ ખતાવો તો સત્ય માનું. ત્યારે કબીરસાહેબે
જણાવ્યું કે:—

ચોપાઘ

સુનો મહામદ કહોં બુઝાઈ, સાહેબ તુમકો દેઉ ખતાઈ
ચલે સૈલકો દોનો પીરા, એક મહામદ એક કબીરા
(મહામદ બોધ)

તમે જ હકીકત દર્શાવો છો તે સત્ય છે, કે જ્યાં સુધી નજરે
નજર પેખ્યું નથી ત્યાં સુધી સત્ય મનાય નહિ; માટે મારી સાથે ચાલો

હું તમોને તેદેશ બતાવું. તેથી બન્નેપીર આકાશની સેહેલ કરવા પ્રયાણ કર્યું ને પ્રથમ નાસુત સ્થાનપર જઈ પહોંચ્યા.

એ નાસુત મુકામ પૃથ્વીથી છત્રીસ હજાર યોજન સુમેર પર્વત ઉપર છે, ત્યાં દદ્ધ (માયા) અંશનું સ્થાન છે; જેને માન સરોવર ગણેલું છે, તે સ્થાને પોતાના અંશ સદ્ બિરાજ છે, એ મુકામપર જ્યારે બેઉ પીર પહોંચ્યા, ત્યારે તે સ્થાપર હજારત ઇસાને ઈંચલ કિતાબ પઢતા જોવામાં આવ્યા. તેમને કબીર સાહેબે સલામ અલૈક કહ્યા, ત્યારે હજારત ઇસા અલૈકમ સલામ કહી ઊઠી ઊભા થયા, ને કબીરસાહેબના હસ્તને ચુંબન કરી બેઉ પીરને આસન આપ્યાં. ત્યાંનું સર્વ વૃતાંત મહમદ સાહેબને જણાવી આગળ બીજા મલકુત સ્થાનપર આવી પહોંચ્યા.

એ મલકુત સ્થાન નાસુતથી ચોવીસ હજાર ને પૃથ્વીથી સાઠ હજાર યોજન ઉપર છે, તે સ્થાનને વેડુઠ કહે છે. ત્યાં વિષ્ણુજી ઇત્યાદિના સ્થાનો આસપાસ છે, ને વિષ્ણુજીનું સ્થાન છે તે સ્થાનપર જ્યારે બેઉ પીર પહોંચ્યા ત્યારે તે સ્થાનપર હજારત મુસાને જમ્બુર કિતાબ પઢતા જોવામાં આવ્યા. તેમને કબીર સાહેબે સલામ અલૈક કહ્યા, ત્યારે હજારત મુસા અલૈકમ સલામ કહી ઊઠી ઊભા થયા, ને કબીરસાહેબના હસ્તને ચુંબન કરી બેઉ પીરને આસન આપ્યાં. ત્યાંનું સર્વ વૃતાંત મહમદસાહેબને જણાવી આગળ ત્રીજા જમ્મત સ્થાનપર આવી પહોંચ્યા.

એ જમ્મત સ્થાનને ઝાંઝરી દ્વીપ અલખ-નિરંજનનું (સુન્યમાં) સ્થાન ગણેલું છે, ત્યાં ચાર દ્વીરસ્તા-જીખરાઇલ-ઇસરાદ્દીલ-ઇજરાઇલ-મેકાઇલ હાજર રહેછે; જેને બ્રહ્મા-વિષ્ણુ-શંકર-યમરાજ ગણવામાં આવેલાછે. એ સ્થાનપર જ્યારે બેઉ પીર પહોંચ્યા, ત્યાં હજારત દાઉદને તૌરિત કિતાબ પઢતા જોવામાં આવ્યા. તેમને કબીર સાહેબે સલામ અલૈક કહ્યા, ત્યારે હજારત દાઉદ અલૈકમ સલામ કહી ઊઠી ઊભા થયા, ને કબીરસાહેબના હસ્તને ચુંબન કરી બેઉ પીરને આસન આપ્યાં. ત્યાંનું સર્વ વૃતાંત મહમદસાહેબને જણાવી આગળ ચોથા લાહુત સ્થાનપર આવી પહોંચ્યા.

એ લાહુત સ્થાનને આરણ્ય દ્વીપ અક્ષરસુતનું મહાસુન્યમાં સ્થાન ગણેલું છે, ત્યાં અક્ષરસુતની રાજ્યધાની તેજ અંડમાં છે. એ સ્થાનપર જ્યારે બેઉ પીર આવી પહોંચ્યા, ત્યારે કબીરસાહેબે મહામહાસાહેબને જણાવ્યું કે આ તમારું સ્થાન છે. આ સ્થાનપર અક્ષરસુત જને તમે બે યુન—બે ચેહેરા—બુદ્ધ કહો છો તે અધિકારી પુરૂષ છે. એ શિવાય આગળના પુરૂષોની તમોને ખબર નથી, તેથી હવે તમોને તે પણ ખતાવું. એવું જણાવી ત્યાંથી આગળ પાંચમા આહુત સ્થાનપર બેઉ પીર આવી પહોંચ્યા.

એ આહુત સ્થાન લાહુત સ્થાનથી એક અસંખ્ય યોજન ઉપર છે, ત્યાં અચિંત સુતની તેજ અંડના શીખરપર અચિંત દ્વીપમાં રાજ્યધાની છે; અને જે તેજ અંડના મુખ્ય રાજ્યકારભારી છે. એ સ્થાનપર જ્યારે બેઉ પીર આવી પહોંચ્યા, ત્યારે ત્યાંનું સર્વ વિવરણ જણાવી ત્યાંથી આગળ છઠ્ઠા બાહુત સ્થાનપર આવી પહોંચ્યા.

એ બાહુત સ્થાન આહુત સ્થાનથી ત્રણ અસંખ્ય યોજન ઉપર છે, ત્યાં સોહં સુતની સત્યઅંડની રાજ્યધાની સોહં દ્વીપમાં છે. એ સ્થાનપર જ્યારે બેઉ પીર આવી પહોંચ્યા, ત્યારે ત્યાંનું સર્વ વિવરણ જણાવી ત્યાંથી આગળ સાતમા સાહુત સ્થાનપર આવી પહોંચ્યા.

એ સાહુત સ્થાન બાહુત સ્થાનથી પાંચ અસંખ્ય યોજન ઉપર છે, ત્યાં ઇચ્છા સુતની ધીરજ અંડની રાજ્યધાની ઇચ્છા દ્વીપમાં છે, એ સ્થાનપર જ્યારે બેઉ પીર આવી પહોંચ્યા, ત્યારે ત્યાંનું સર્વ વિવરણ જણાવી આગળ આઠમા રાહુત સ્થાનપર આવી પહોંચ્યા.

એ રાહુત સ્થાન સાહુત સ્થાનથી ચાર અસંખ્ય યોજન ઉપર છે, ત્યાં અંકુર સુતની ક્ષમાઅંડની રાજ્યધાની અંકુર દ્વીપમાં છે. એ સ્થાનપર જ્યારે બેઉ પીર આવી પહોંચ્યા, ત્યારે ત્યાંનું સર્વ વિવરણ જણાવી આગળ નવમા આહુત સ્થાનપર આવી પહોંચ્યા.

એ આહુત સ્થાન રાહુત સ્થાનથી બે અસંખ્ય યોજન ઉપર છે, ત્યાં વડિલ સહજ સુતની સુમત અંડની રાજ્યધાની સહજ દ્વીપમાં છે. એ

સ્થાનપર જ્યારે બેડપીર આવી પહોંચ્યા, ત્યારે ત્યાંનું સર્વ વિવરણ જણાવી આગળ દશમા જાહુત સ્થાનપર આવી પહોંચ્યા.

એ જાહુત સ્થાન આહુત સ્થાનથી એક અસંખ્ય (દશલાખ) યોજન ઉપરછે, ત્યાં અઠ્યાસી હજાર દ્વીપોમાં અંશ-હંસ બિરાજમાન છે. એ બર્વે બતાવી મુખ્ય પહોપદ્વીપપર બેડ પીર જાહુત સ્થાનમાં આવી પહોંચ્યા. ત્યારે સત્યપુરુષની અંધર વાણી થઈકે:—

ચોપાઘ

કહો મુક્તામની બેગિ તુમ આયે, દુસરકો ન સંગ લેઆયે
તમ હમ બચન પુરુષસે કીના, હોઉ કર જોર બંદગી કીના
તુમજો રાજ નિરંજન દીના, તાપર હુકમ અક્ષરકો કીના
હોઉ અંશ હો દીન ચલાયે, તામે સૃષ્ટિ પકડી બુલાયે
તામે એકસો હમલે આયે, સોતો તુમહરે કદમ દીખાયે
નખી મહમદ બંદગી કીના, દર્શન પાય લયે લે લીના
(મહમદ બોધ)

હે મુક્તામની અંશ અત્રે જલદી કેમ આવવું થયું, ને સાથે કાને કાને લઈ આવેલાછો તે જણાવો. ત્યારે કબીરસાહેબે વિનંતિ કરી જણાવ્યું કે, અક્ષર તથા નિરંજન બેડ અંશના સુર્તિઅંશ બેંચ બે દીન (રાહ) જગત્માં ચલાવીછે, તે પૈકી અક્ષરઅંશના સુર્તિઅંશ નખી મહમદને આપના દર્શન કરાવવા સાડ તથા લોક દ્વીપ ઇત્યાદિની ખાત્રી કરાવવા સાડ અત્રે લેખ આવેલો છું. વિગેરે હકીકત નમૃતા પૂર્વક જાહેર કરી. ત્યારે પહોપદ્વીપ ધ્રીગચોને સત્યપુરુષે નખી મહમદને દર્શન આપ્યાં. જથી નખી મહમદે કોટકોટવાર પ્રણામ કરી કૃતાર્થ થયાને શાંતિ વળી, ને પટંતર બંધ થતા બેડપીર પાછા પલટી મૃત્યુ લોકમાં આવી પહોંચ્યા. મૃત્યુ લોકમાં આંખા ખાદ કબીરસાહેબે જણાવ્યું કે:—

ચોપાઘ

તુમ આપનો ફરમાન ચલાઈ, ખુદકો ભેદ તુમ ધરો છીપાઈ
બેયહ ભેદ તુમ પ્રગટ કરી હો, તો તુમ કોલકે ખાહેર પરીહો

યારે કલમા પ્રગટ બાંખો, પંચવા કલમ ગુપ્ત જો રાખો
પંચવા કલમ ધલમ ફીરી, જોકે પટે કુદર હો દુરી

સાખી

હમ કાસીકા જાતે, તુમ મકકે અસ્થાન;
હમ રામાનંદ ગુરુ કરે, તુમ દેવો જગત ફરમાન.
ફરમાન જગતંકા દીજીયે, ઉલટી અદલ ચલાય;
તુમ કલમાકા હુકમ લે, નિર્ભય નિશાન બખાય

(મહમદ બોધ)

અહો નખી મહમદ તમે પોતાનું ફરમાન બજાવે કે જથી પોતાનો
આપેલો કાલ રદ ન બય, ને ચાર કલમાનું જ્ઞાન પ્રગટ કરજે પણ પાંચમા
કલમાનું જ્ઞાન જગતમાં દર્શાવશે નહિ તે ઘટ બીતરજ રાખજો; તેનું કારણ
કાલ રદન બય ને તમારું કાર્ય થાય. હવે હું કાસીમાં જઇને જગત વ્યવહારના
સમય પાછને અને તમે મકક 'જઇ ફરમાન ચલાવે વિગેરે જાણાવ્યું.
બાદ નખીની વિનંતીથી તેમને પણ પાન (પરવાનો) આપ્યો તેનું પ્રમાણ:-

સાખી

શબ્દ બરોસે નામકે, દીયા નખીના પાન
તખ હમ સાચી માનીહે, જખ ફેર મીંગે આન

(મહમદ બોધ)

ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ મહમદસાહેબને જ્ઞાન દર્શાવી પાન (પર-
વાનો) આપીને ત્યાંથી ગુપ્ત થયા વિગેરે લોકીકત છે.

—નવમ્-રત્ન: સંપુર્ણ—

દશમૂ-રત્ન:

બલખ શહેરના બાદશાહ શાહંશાહ સુલતાન ઇબ્રાહીમ અધમ
સાહેબને બેઠા અપ્યાનું વિવરણ.

ચોપાઘ

બલખ શહેર એક નવું અનુપા, તહાં સુલતાન એક જ્ઞાન સ્વરૂપ
બાદશાહ શાહન સરદાર, પ્રેમ પ્રીત મનમાંથી નિચાડ
ઇબ્રાહિમ અધમ જેહી માના, રાજમાંથી ભક્તિ જીન ઠાના.
વિરહ બીડી શાહ મન માંડી, કારજ અપના કીના ચાહી
મનુષ્યા જન્મ અમોલીક પાઘ, એસે તન પાઘ ખુદા મીલજમ
જે યહ અવસર અલ્લાહ નહિ પાયા, કાણુમહ બિનસજ્જયગી કાયા
ઐસી ફીકર બીડી મન માંડી, તખ પદ્ દર્શન લીયે ખુલાઘ
તખહી શાહ સખ ટેર સુનાઘ, અલ્લાહ રૂપ મોહે દેહુ દિખાઘ

(સુલતાન બાધ)

બલખ શહેરમાં સુલતાન ઇબ્રાહિમ અધમશાહ શાહંશાહ (બાદ-
શાહ) રાજ્ય કરતા હતા, તેમના પિતાનું નામ અધમશાહ હતું; એ અ-
ધમશાહ ફકીર (દરવેશ) હતા તે મહા પરિશ્રમ વેઠી બલખ શહેરના બાદ-
શાહની શાહજદી સાથે પરણ્યા હતા, ને તેમને ત્યાંજ રહેતા હતા. એ
બાદશાહને પુત્ર ન હોવાથી પોતાની શાહજદીના પુત્ર (અધમશાહના પુત્ર)
ઇબ્રાહિમને રાજ્ય ગાદી સોંપેલી હતી, એટલે તે માના પિતાની ગાદીપર
રાજ્ય કરતા હતા; તેથી તેમને ઇબ્રાહિમ અધમશાહ કહેતા છે. એ ઇબ્રા-
હિમ બાદશાહ, ફકીરના પુત્ર હોવાથી તથા પૂર્વના અંકુરી પુરૂષ હોવાથી
એક દિવસ તેમના મનમાં એવી ફીકર થઇ કે, આ દુનીયા કાણુ ભંયુર છે,
અને શરિર, ધન, દોલત, પુત્ર પરિવાર, વિગેરે કંઈપણ સાથે આવનાર નથી;

તેમ સર્વે પર મોહ રાખવો એ મિથ્યા છે તથા દુનિયામાં આવીને જ સત્ય કમાઈ કરવાની છે તે નહિ કરવાથી એ તે દોષમાં જવું પડશે. તેથી અ-દ્વાદની પ્રાપ્તિનો ઉપાય શોધવો જરૂરનો છે. એવો વિચાર કરી પદ દર્શન ભેખને આમંત્રણ કર્યું, ને તેઓનો આદર સત્કાર કરી વિનંતિ કરી જ-ણાવ્યું કે, મારા મનમાં એવી શંકા થઈ છે કે જુદાં તથા રામ એ એ એક સ્વરૂપ હોવા છતાં જુદા જુદા મત કેમ થયા છે. સત્ય શું છે તથા અદ્વાદ યા રામ કેવા પ્રકારથી મળે ? તેમ કાઠએ પણ પ્રત્યક્ષ પેખ્યા છે કે કેમ ? જે પેખ્યા હોયતો મને ખતાવો ? જેથી મારી શંકાનું સમાધાન થાય, ન-હિતો તમે સર્વ ભેખ ખોટા ટોળ ધરાવો છો તે દૂર થવો જોઈએ. આ પ્રમાણે સુલતાન ઇબ્રાહિમે પ્રશ્ન કરવાથી સર્વે ભેખોએ નાના પ્રકારના ધર્મ વચનોથી સુલતાન ઇબ્રાહિમને બોધ કર્યો તથા અમેએ પ્રત્યક્ષ જોયા નથી પણ વેદ કિતાબ શાસ્ત્રના આધારે માત્ર તેમના નામનું સ્મરણ કરીએ છીએ એ પ્રમાણે જણાવ્યું. તેથી સુલતાનના મનનું સમાધાન થયું નહિ, અને ભેખોને ભેખ ઉતારી નાંખવાનું કહ્યું. તે પ્રમાણે ભેખોએ નહિં જ્ઞાનવાથી સર્વ ભેખધારીને બંદીખાને નાંખ્યા.

આ હકીકતની ખબર સર્વ દેશમાં ફેલાતાં કબીરસાહેબને શ્રવણે પડી, તેથી ભેખને છોડાવવા નીમીત્તે ફરતા ફરતા સુલતાનની પાસે આવી પહોંચ્યા. (તે સમયે તેમનો ભેખ જન્દામાવાના સ્વરૂપમાં હતો) તેથી સુલતાને તેમનો નવીન ભેખ જોઈ પ્રશ્ન કર્યો કે.—

હો જંદાજી ! આપ ક્યાંથી આવો છો અને શાકાર્ય નીમીત્તે અમે આવવું થયું છે તે જણાવો. ત્યારે કબીરસાહેબે જણાવ્યું કે હું ખાસ જુદા પાસેથી આવું છું. અને તમારી શંકાનું નિવારણ કરી સર્વ ભેખને છોડાવવા નીમીત્તે અમે આવ્યો છું; મારે પ્રથમ ભેખ (પદદર્શન) ને બંધન મુક્ત કરો, બાદ હું તમારી શંકાનું સમાધાન કરીશ. ત્યારે સુલતાને કહ્યું કે, તેની પતિત થી રીતે આવે કે આપ મારી શંકાનું સમાધાન કરી શ-કશો વિગેરે કહેવાથી કબીરસાહેબે એક પાઠો જતો હતો તેની પાસે સાક્ષી અપાવી તેનું પ્રમાણ નીચે મુજબ:—

ઘોષાધ

તખ હમ એક કલા દીખલાઈ, ભેંસા પાસ એક સાખ ભરાઈ
ભેંસા કહે સાચે દુરવેસા, માનો શાહ ધનકો જાપદેશા.
યહ દુરવેશ ખુદા સમ જનો, ધનસે કર્તા ઔર ન માનો
સુનીકે શાહ અચલો ભયેઉ, ભેંસા સાખ જે કેસે ભરેઉ
યહતો પીર ઔલીયા આયે, યહ દુરવેસ ખુદા આપ રહાયે
પદ્દર્શનકો બંદ છુડાયે, બંદીછોર કહિ કહિ સખ જયે

સાખી

બંદીછોર કહાઈયા, શહર બલખ મઝાર;
છુટે બંધ સખ ભેખકો, ધનધન કહે સંસાર.

(સુલતાન ઘોષ)

કબીરસાહેબે સુલતાનને જણાવ્યું કે, તમોને જે પતિજ ન આવતી
હોયનો જે આ પશુ (પાડો) છે તેને પુછી જુઓ, જેથી તમારા મનની
શાંતિ થાય. ત્યારે સુલતાનને વિચાર થયો કે, પશુ કદાપિ બોલે નહિ છતાં
આ જન્દાના પ્રતાપથી બોલેતો મનમાં શંકા લાવવાનું કારણ રહે નહિ,
અમ ધારી સુલતાને પાડાને પૂછ્યું કે, આ દરવેશ મારી શંકા નિવારણ
કરી શકશે કે કેમ ? ત્યારે પાડાને વાચા થઈ ને જણાવ્યું કે, અમ દરવેશ
ખુદાઅમ છે, તે તમારી શંકા દૂર કરી તમોને ખુદાના દર્શન કરાવશે; માટે
તેઆશ્રી કહે તે મુજબ વર્તો એ પ્રમાણે પાડાઅમ જણાવ્યું. તેથી શાહ—શાહ
સુલતાનને ભારી અચંબો લાગ્યો ને પગે લાગતાં બોલ્યા કે આપ મારી
શંકા નિવારણ કરશે એવી મારા મનની પુર્ણ ખાત્રી થઈ ચુકી છે, માટે
કૃપા કરી હવે મુજ રંક પર શો હુકમ છે તે જણાવો. ત્યારે કબીરસાહેબે
જણાવ્યું કે, જે ભેખોને તમે બંદીખાને નાંખ્યા છે તેમને છોડી ચૂકો, અ
શિવાય બીજું કંઈપણ માફ કહેવું નથી. તેથી સુલતાને સર્વ ભેખને બંધન-
માંથી મુક્ત કર્યા, જેથી સર્વભેખ કબીરસાહેબને ધન્યવાદ આપી “બંદીછોર”
કી જગ એ મુજબની ધ્વની કરતા કરતા પોત પોતાના સ્થાને ગયા ત્યાર પછી

સુલતાન તથા કબીરસાહેબને ખુદા તથા રામ સંબંધી ઘણી વાર્તાલાપ થઇ અને દોઝખ (નર્ક) તથા બેહીશત (સ્વર્ગ) ની રાહ કબીરસાહેબે બતાવી બાદ જણાવ્યું કે હવે મારે બેહીશતમાં જવું છે, જેથી આ સુધ (સોય) છે તે દયો ને જ્યારે તમે બેહીશતમાં આવો ત્યારે તે સોય જોડે લાવી મને ત્યાં આપજો, જેથી સુલતાને અજ્ઞાનતામાં એકહજર સોયો આપવાનું વચન આપ્યું અને કબીરસાહેબ શાહને ચાનક લગાડી ત્યાંથી અંતર્ધ્યાન થયા.

સાંઝ પડતાં શાહની અદાલત (કચેરી) ભરાઇ, ત્યાં સુલતાન પધાર્યા તે સમયે સોય હસ્તમાં હતી, તેથી વજીરે શાહ પ્રત્યે જણાવ્યું કે, આ સોય આપે હસ્તમાં શા નીમીત્તે ધારણ કરી છે તે કૃપાકરી જણાવો. ત્યારે સુલતાને સર્વ હકીકત જણાવતાં એક સહસ્ર સોય બેહીશતમાં લઇ જવાની છે એમ દર્શાવ્યું, વજીરે એ મુજબ સાંભળતાં જણાવ્યું કે સુત, વિત, દારા, સજ્જન કુટુંબ, પરિવાર, સૈન્ય મત્યાદિ સર્વ આપના અહિંઆના સ્નેહી છે, તો આપ એક સહસ્ર સોયો બેહીશતમાં શી રીતે લઇજશે. ત્યારે સુલતાને જણાવ્યું કે હસ્તી, ઘોડા, સુખપાલ મત્યાદિમાં ભરી લઇ જઇશ. ત્યાં વજીરે ખુલાસો આપ્યો કે હસ્તી, ઘોડા, સુખપાલ સર્વ કળર સૂધીના સંગી છે. આગળ કોઇ પણ લઇ ગયા નથી, તેમ લઇ જવાના પણ નથી. જ્યારે શાહે એવું સાંભળ્યું ત્યારે શાહને ઘણુંજ વિરહ ઉપજ્યો કે, આ સર્વ માયા જુઠી અને પ્રપંચી છે, ને સોયપણ જોડે લે જવાની નથી; તો બીજું શું કામનું છે, એ પ્રમાણે જ્ઞાનોદય થતાં જંદાજીના ફરી દર્શન કરવાનું મન થયું ને વિરહમાં ઘણાં દિવસો ગુજ્યાં, પણ જંદાજી નહિ મળવાથી સર્વ લેખને ફરી કેદખાને નાંખ્યા ને તેઓની પાસે દળણું દળાવી દુઃખી કરવા માંડ્યા. ત્યારે:—

ચોપાઇ

ત્રાસ દેખી મોહે આયા દાયા, તતક્ષણ શાહ દ્વાર ચલી આવા.
સોટા મારા ચક્રી માંહી, ધુમહુ સત્યગુરુ દયા કરાહી.

વિદાસિધ્ધ ભયે હમ ભયે ગુપ્તી, દેખ્યો આય શાહકે જપ્તી.
કહા શાહસો તીન્હ કરજેરી, ચક્રી સખ આપહી ચહી ઢૌરી
(સુલતાન બોધ)

કબીરસાહેબને ફરી દયા ઉત્પન્ન થતાં, તેઓશ્રી જલ ખાનામાં પધારી ભેખની દયા લાવી ચક્રીમાં એક સોટી મારી, જથી સર્વ ચક્રીઓ (ધંટીઓ) પોતાની મેળે ફરવા માંડી બાદ ભેખને કહ્યું કે તમે સર્વ અહીંથી વિદાય થાવ. ત્યારે ભેખોએ જણાવ્યું કે દ્વારપર રોકશે ત્યારે ત્યાં સદ્ગુરુ એ દર્શાવ્યું કે કોઇપણ રોકનાર નથી, માટે સુખેથી જાવ એટલે ભેખોએ (ચક્રીના સંબંધમાં પરચો જોયેલો હોવાથી) ચાલતા થયા. બાદ દ્વાર રક્ષકો (કબીરસાહેબના પ્રતાપથી ભંધેલા હતા તે) જગૃત થયા, ને માલમ પડ્યું કે જલખાનામાં ભેખ છે નહિને ચક્રીઓ પોતાની મેળે નિરાધાર ફર્યા કરે છે; તેથી સર્વ હકીકત સુલતાનને જાહેર કરી આવ્યા. જથી સુલતાન ત્યાં આવ્યા અને તે પ્રમાણે જોતાં મન સાથે નક્કી થયું કે, જંદાબાવા શિવાય બીજા કોઇનું પણ આ કાર્ય હોય એમ લાગતું નથી; એ મુજબ નક્કી કરી સિપાઇઓને મોકલી જંદાજીની શોધ કરાવી, પણ પત્તો નહિ લાગવાથી સુલતાનને તે બાબતનો વિરહ વધવા માંડ્યો. જથી કબીરસાહેબે દયાકરી સુલતાનના મહેલમાં સોદાગર વેશે (અંત્રીક્ષથી) પધાર્યા, ને સુલતાનને મળ્યા. પરંતુ સોદાગરવેશે હોવાથી સુલતાને તેઓને નહિ ઝાળખવાથી તેઓ પ્રત્યે પ્રશ્ન કર્યો કે:—

ચોપાઇ

કહો તુમ કૌન કાહાંસે આવા, કૌન કાજ મહલનપર ધાવા
તખ હમ કહા બૉંટ એક છુટા, દુંઢત ફીર મેં અપનો બૉંટા
બહુત અધીન બૉંટ હમ ભાયો, બોજત બૉંટ મહલન પર આયો
સુનત શાહ તમે હસી દીના, કૈસે બૉંટ મહલન પર ચીન્હા.
જંગલ મહ તેહ બોજે જાઓ, કૈસે બૉંટ મહલન પર આયો
મહલ ન આવે બૉંટ હમારા, તો તખ્ત ઉપર નહિ અલીહ નિહારા

અક્ષાહ તપ્ત પર ઢેસે પાત્રે; જહા લગી વટમેં ગર્વ રહાવે
જખ તુમ છોડો રાજ શરિરા, અક્ષાહ લખો તુમ અપના પીરા
છોડો માન ગુમાનરે ભાધ, અક્ષાહ રૂપ તખ્તી મીલ જધ

સાખા

તપ્ત ચઢે ક્રીન પાછયા, સુનો શાહ સુલતાન;
હરદમ સાહેબ યાદ કરે, રચાજીન સકલ જહાન.

(સુલતાન બોધ)

આપ ઠાણુઓ, કયાંથી આવો છો, ને મહેલમાં શું જુવો છો તે જણાવો. ત્યારે કબીરસાહેબે જણાવ્યું કે, હું સોદાગર છું, ને મારા દેશથી અમે આવેલો છું. મારું ઊંટ ખોવાઈ ગયું છે, તેથી આ મહેલની અંદર તેને જોઈ છું. આ પ્રમાણે સાંભળી સુલતાન ક્રોધે લરાયો ને બોલ્યો કે અરે દીવાના સોદાગર મહેલમાંતે ઊંટ હોય, જવ જંગલમાં જધને શોધ કરે વિગેરે કહ્યું. ત્યારે સદ્ગુરૂએ જણાવ્યું કે, જ્યાં સુધી અક્ષાહ સાથે પ્રેમ પ્રીતમાં મક્ક ન રહેતાં તપ્તના ગર્વ ગુમાનથી રાજી રહો છો, ત્યાં સુધી અક્ષાહની પ્રાપ્તિ શી રીતે થવાની છે; જ્યારે મહેલમાં ઊંટ આવી શકે નહિ, ત્યારે તપ્ત પર યેસી રાજ્ય ગુમાન ન છોડવાથી અક્ષાહની પ્રાપ્તિ પણ થાય નહિ; અને જે મનુષ્ય અક્ષાહની પ્રાપ્તિ કરી શકતા નથી તે મનુષ્ય ઊંટના સમાનજ ગણાય છે, વિગેરે ઘણાં માર્મિક વચનો કહ્યાં ત્યારે સુલતાનને પુર્વની સુર્તિ આવી ને એજ પીરછે એમ જણાતાં એમનો શરણો લઈ આવો તવ્યાર કરે છે, જોડલામાં કબીરસાહેબ અંતર્યામી થયા. સુલતાન જુવેછે તો સોદાગર મળે નહિ તેથી વિરહ વધારે ઉપજ્યો, પરંતુ રાજ્ય કારભારના વહિવટને લીધે કેટલેક દિવસે તે વાત જુલી ગયા.

એક સમયે સુલતાન મહેલની અંદર સોગટાંખાજી રમવાહતા, ત્યાં સદ્ગુરૂ કબીરસાહેબ પરદેશી (સુસાફર) રૂપે પધાયા તેમને બેતાં સુલતાને કહ્યું કે:—

ચોપાઠ

કહે શાહ તુમ કોનરો ભાઈ, કેહી કારણ તુમ મહલપર આઈ
તુમ પરદેશી દુર દિશારા, દેખત ફિરહી સરાય ખસારા
શાહ કહે યહ મહલ હમારા. કહાં સરાય એ કરહી ખસારા
જેહી મહલ હીરા જડા અપારા, તાપર ધુની તુમ કેસે પારા
અખતુમ જગ્યા શહેર ખાઝારા, તહાં અય કરો સરાય ખસારા
મહલ તુમહારો હોયન ભાઈ, તુમખી મુસાફર ખસો સરાઈ
અહુત બાદશાહ તુમ આગે અરેહ, મહલ કાદુદે સંગ ન અરેહ
યહ જગ સકલ સરાય ખસેરા, ધનમે નહિ કોહ કેહી કેરા
જહાંકે તહાં છુટાડી ધામા, યહ સખહી દીન ચાર મુકામા
હરદમ સાહિબકો પહિયાનો, મહલ સરાય એક કર બનો

(સુલતાન બોધ)

હો મુસાફર તમારે મહેલમાં આવવાનું શું પ્રયોજન છે તે જણાવો.
ત્યારે સદ્ગુરૂએ જણાવ્યું કે, કોઈ સારી યોગ્ય લાગે તેવી જગ્યાએ મારે આ
ધર્મશાળા (સરાય) માં ઉતારો કરવો છે. એ મુજબ જણાવતાં સુલતાન
કોધે ભરાયા ને કહ્યું કે, આ સ્થાન ધર્મશાળાનું (સરાયનું) ન હોય કે
અહિંયા ઉતરવાનું ચલાવશે જવ ખજારમાં જઈ ધર્મશાળા શોધી ત્યાં ઉતરો
શું આ મહેલને તમે સરાય (ધર્મશાળા) ધારોછો નિગેરે પ્રશ્નો પુછ્યા ત્યારે
સદ્ગુરૂએ ઉત્તર દીધો કે જે મહેલ તમે તમારો ધારોછો એ મહેલ તો તેનો
તેજ છે, ને તેના ભોક્તા તમારી પુર્વે થઈ ગયેલા સર્વે સુલતાનો છોડીને
ચાલતા થયા છે; પણ મહેલ કોઈની સાથે ગયેલો છે નહિ, તેથી મહેલને
તથા સર્વ સ્થળને સરાય (ધર્મશાળા) ગણેલી છે તેમાં રહેનાર મુસાફર છે.
એથી મહેલ તમારો કહેવાય નહીં મારે ગુમાન છોડી એક સાહેબને આગળો
તથા સર્વ મનુષ્યોને એક સમાન જણો કે, જયી સર્વ ઉપાધિ મટે વીગેરે
જણાવ્યું તેથી પુર્વની સ્તિ યાદ આવવાથી સુલતાને દ્રી પણ મનમાં વિચાર્યું
કે એજ જંદાજી મને હરદમ જ્ઞાન આપે છે પણ હું અચેત છું કે જયી

તેમનો ઉપદેશ માહારા હૃદય જીપર રહેતો નથી અને સાદ્યબી છુટતી નથી વિગેરે વિચારમાં છે એવામાં સદ્ગુરુ કખીરસાહેબ ત્યાંથી અંતર્ધ્યાન થયા. સુલતાને બેથુંતો ત્યાં પંથી મળે નહિ. તેથી સુલતાનને વિરહ વધ્યો અને તે વિરહથી ઘણાં દિવસ ગુજ્યાં બાદ રાજ્ય કારભારમાં પડવાથી જ્ઞાનો-દય વિસ્મૃત થઇ દુનિયાના ચાલુ વ્યવહારમાં બેડાયા.

એક સમયે સેન્ય લઇ સુલતાન શિકાર રમવા ચાલ્યા, તે દુર વનમાં ગયા છતાં દોઢ શિકાર હાથ લાગ્યો નહિ. ને બપોરે થવા આવ્યા. ત્યારપછી એક હરણુ નજરે પડ્યું તેને ઘેરો ઘાલ્યો ને સુલતાને હુકમ કર્યો કે, જના તરફથી એ હરણુ જશે તેણે તે હરણુને શિકાર કરી આપવો પડશે દૈવગ-તિથી તે હરણુ સુલતાન પાસેથીજ નાહું તેથી સુલતાન તેની પાછળ દોડ્યા. ને વનમાં ઘણે દુર ગયા પણ હરણુ હાથ લાગ્યું નહિ. તેથી સુલતાનને ઘણો પરિશ્રમ પહોંચ્યો તથા જલની તૃષા લાગી તેથી શોષ (જલની) કરવા માંડી એવામાં તે વનમાં એક ફફીર (દરવેશ) નજરે આવ્યા ત્યાં તેમની પાસે બે સ્વાન (કુતરા) બે ખીલાએ બાંધેલા હતા, ને ત્રીજો ખુંટો (ખીલો) ખાલી હતો; એક ખાણુ પાણીનું માટલું ભરેલું હતું. ત્યાં આગળ સુલતાને આવી ફફીર (કખીર સાહેબ) ને દુવા સલામ કરી; અને પાણી માટે યાચના કરી. ફફીરે (કખીરસાહેબે) તે ખીલા આપ્યું તેથી સુલતાને પીને થાક ખાવા માટે ત્યાં આરામલીધો. બાદ ફફીરે (કખીરસાહેબે) ઉપર બતાવેલા બે સ્વાનને નીચે મુજબ ખાવાનું મૂક્યું તેનું પ્રમાણ:—

સાખી

સાકર કાઢી અગ્નિસે, મિશ્રી ધૂતહી મિલાય;
ન્યામત ધરી રિકાબમે; કુતાસે કહે ખાય.

(સુલતાન બોધ)

અગ્નિમાં બાટીઓ ધાલેલી હતી તે કાઢીને તેમાં સાકર ધી મેજ-વી મલિદા જેવું બનાવી બે રિકાબીમાં કાઢી બે સ્વાન ને ખાવા મુશી

પણ તે સ્વાનોઅં આધુ' નહીં તેથી સોટીથી ભય બતાવ્યો. ત્યારે સુલતાને ફકીર પ્રત્યે દર્શાવ્યું કે, આ સ્વાન ન્યામત (મલીકો) આધામાં શું સમજે, ને તે શી રીતે ખાય; તમે શું કરવા સોટી બતાવોછો વિગેરે નમ્રતા પુર્વક જણાવ્યું. ત્યારે સદ્ગુરુએ જણાવ્યું કે, જે પ્રમાણે અમણે કર્તવ્ય કરેલું છે, તે પ્રમાણે તંમને કૃણ ભોગવવું પડે છે; એમાં ખીલકુલ ફેર પડે નહિ. ત્યારે શાહે ફરી પૂછ્યું કે, એ પુર્વજન્મમાં કોણ હતો, તે આપ કૃપા કરી જણાવો. ત્યારે સદ્ગુરુએ નીચે પ્રમાણે કહ્યું:—

ચોપાઠ

તબ દુરવેશ કહે સમુગ્રાધ, સુનો શાહ તુમ મન ચીત લાઠ
બલખ શહર એક નઅ રહાઠ, તહાંકે હે ચહ દોનો રાઠ
ઘઘ્રાહીમ અહં એક તહાં રાજ, તાકે ખાપ ઓર દુએ આઝ
રાજ પાય કછુ ભક્તિ ન છીના, તાને જન્મ સ્વાનકો લીના
(સુલતાન બાધ)

હે મુસાફર અહીંથી થાટે છેટે બલખ શહેર છે, ત્યાં એક બાદશાહ ઘઘ્રાહીમ અધ્યમ રાજ્ય કરે છે. તેના બાપ તથા આજ્ઞએ (માતાબાપે) બેડ જણે ભક્તિ (ખંદગી) કરી નથી, તેથી તે ચોની છો-ડ્યાપછી તેઓ સ્વાનની ચોની પામ્યા છે વિગેરે જણાવ્યું. ત્યારે શાહના મનને અંદેશો વધવા લાગ્યો ને ફીકરમાં પડ્યા તેથી ફરી પ્રશ્ન કર્યો કે, આ-ત્રીએ ખુટો ખાલી છે તે શા માટે છે, ને તે બાબતમાં શી હકીકત છે; તે પણ કૃપાકરી જણાવો. ત્યારે સદ્ગુરુએ જણાવ્યું કે, એજ નઅમાં હાલ જે ઘઘ્રાહીમ બાદશાહ છે, તે પણ રાજ્યકાજના ગર્વમાં ભક્તિ કરતા નથી; અને જે ભક્તિ નહિ કરેતો તેમની પણ એ દશાને પ્રાપ્ત થતાં ત્રીજા ખુટાએ બંધાશે ને એ ત્રણે સાથે રહેશે. જ્યારે સદ્ગુરુએ એ પ્રમાણે કહ્યું ત્યારે સુલતાને સદ્ગુરુ પ્રત્યે જણાવ્યું કે, આપ પુદાનું નુરછો હું પોતેજ ઘઘ્રાહીમ બાદશાહ છું; માટે મારાપર કૃપા કરીને પ્રાપ્ત થતી સ્વાનની ચોનીથી બચાવો. એવું કહી પોતાના મન સાથે વિચાર કરવા લાગ્યા કે, હર વખતે દાખલા

આપે છે તેજ આ પુરૂષ છે કે, બીજા, એ પ્રમાણે વિચાર કરે છે; તેવામાં સદ્ગુરુ સ્વાન સહિત અંતર્ધ્યાન થયા. સુલતાન જેવા લાગ્યા તો ફકીર તેમ સ્વાન કોઈ પણ મળે નહીં જથી પૂર્ણ વિરહમાં આવી સુલતાન ત્યાંથી પોતાના શહેરમાં આવ્યા, બાદ કેટલોક દિવસે રાજ્યકાજમાં યુથાયાથી એ વાતની સુતિ તેઓને રહી નહીં.

એક સમયે સુલતાને કબુતરપર બાજ છોડયો, તેથી બાજ કબુતરને પકડી મારી નાંખ્યું. ત્યારે સદ્ગુરુએ જેબી વાણીથી જણાવ્યું કે, હે સુલતાન જમ બાજ કબુતરને મારી નાંખ્યું, તેવી રીતે તમારી ગતિ પણ થવાની છે. આ અવસર તેમ મનુષ્ય દેહ ફરી ફરી આવવાનો નથી, માટે રાજ્ય ઇત્યાદિ ચાર દિવસનું સુખ મિથ્યા ગણી ચેતીને ચાલો કે જથી અક્ષાહની પ્રાપ્ત થતાં આવાગવનનું દુઃખ મટે. આ જેબી વાણી સુલતાનને રોમેરોમ વ્યાપી ને જ્ઞાનોદય થતાં રાજ્યપાટ છોડી ફકીર બની જંગલમાં વાસો કર્યો. ત્યારે નગ્ર લોક કાણ, વજીર, સુદ્ધાં, અમીર, ઉમરાવ વિગેરે જંગલમાં જઈ બાદશાહને તેમની પાછળ (નગ્રમાં ન આવે તો) પોતાને પ્રાણ આપવા તૈયાર થયા; તેથી બાદશાહ મોહ પામી ફકીરી છોડી પોતાના નગ્રમાં પાછા આવી રાજ્ય કારભારમાં ભળ્યા. જ્યારે આટલી આટલી વખતે ચેતાવતાં ચેત્યા નહીં ત્યારે સદ્ગુરુએ કેટલોક સમય વિત્યાબાદ બાદશાહની દાસીમાં પોતાનું રૂપ દાખલ કરી બાદશાહની સુવાની સચ્યા જે પુખ્તે બિછાવેલી હતી તેનાપર શયન કર્યું. રાત્રે સુવાના વખતે સુલતાન શયન ગૃહમાં આવી દાસીને સુતેલી બેતાં કોધાયમાન થયા, ને દાસીને હાંક મારી ઊઠાડવા માંડી; પરંતુ દાસી સ્વરૂપે પોટેલા સદ્ગુરુ બોલ્યા નહીં. એથી સુલતાને જરબંધ (તાંજણ) લઈ માર મારવો શરૂ કર્યો, ત્યારે સદ્ગુરુ (દાસી સ્વરૂપે) ખડખડીને દાંત કાઢવા માંડ્યા; તેથી શાહના મનમાં અચંબો થયો કે, આટલો માર માર્યો છતાં હસે છે એનું શું કારણ આમાં કાંઈ ભેદ હોવો જોઈએ. એમ ધારી પૂછવા માંડ્યું કે, હે દાસી આટલો માર પડે છે છતાં તું કેમ હસે છે, તેનું કારણ જણાવ ? ત્યારે સદ્ગુરુએ ઉત્તર આપ્યો કે:—

ચોપાઘ

તબહી સહેલી કરે ખખાના, સુનો શાહ તુમ ચતુર સુખના
એક ઘડી સુખ હમજે લીના, તા કારણ ધતના દુઃખ દીના
સદા સર્વદા જે સુખ કરહી, તા પર માર કીતના પરહી.
કહા કર મોહી રહો ન જઇ, તા કારણ મોહી હાંસી આધ
ઉમર જર સુખ કીના એસા, તાકા હાલ હોયગા કેસા
સાચી રાહ ગ્રહો તુમ શાહા, જન્મ પાય કછુ લાગો લાહા

(સુલતાન બોધ)

હે સુલતાન એક ઘડીના સુખમાટે હું સત્યાપર સુતી એટલામાં મારાપર કેટલો માર પડ્યો, તો જનાપર તમે અહોનીશ વિશ્રાંતિ દ્યો છો તેથી તમારે કેટલો માર સહન કરવો પડશે. તેનો વિચાર મારા મન પર આવવાથી મને દાંત આવે છે, કે તમારી શી વલે થશે ? વિગેરે જણાવી સદ્ગુરૂ ત્યાંથી અંતર્ધ્યાન થયા. બાદ ઘણાં દિવસ વિતતાં સુલતાન એ વાતનું ભાન પણ જુલ્હી ગયા.

એક સમયે એક માથામાં ધા પડેલા સ્વાનને જોઇ સુલતાનની બેગમની સાહેલીઓએ તેને હાંકી મુકવા માટે માર મારવા માંડ્યો, એટલામાં સુલતાન આવવાથી સુલતાને તે સ્વાનને મારતાં રોકી. એ સમયે સ્વાને જણાવ્યું કે, હું પણ તમારા જોવાજ પુર્વે સુલતાન હતો, પરંતુ અક્ષાહની બંદગી નહીં કરવાથી આ જન્મ લેવો પડ્યો છે; માટે આ અવસર અક્ષાહની બંદગી કરવાનો છે તે ચુકશે તો તમારે પણ સ્વાન નો અવતાર લેવો પડશે એમ જણાવી સ્વાન અદ્રશ્ય થયો.

એક સમયે ફરીથી ગેબી વાણી થઇ કે હે સુલતાન આ સુખ હવે છોડો, નહિતો હવે શી વલે થશે તેનો મન સાથે વિચાર કરો એ મુજબ જણાવ્યું. જ્યારે ગેબી વાણી સાંભળી ત્યારે સુલતાનના મનને નિશ્ચય થયો કે, મને ઘણી વખત ચેતાવ્યો છતાં મેં અજ્ઞાન અને સુખ સંપત્તિમાંજ દિવસ ગુજાર્યા અને બુદ્ધે થઇ મરવાની હાલતમાં પણ આવ્યો છતાં

જ્ઞાનોદય થયો નહીં; માટે હવે શોધ કરી એ જંદાખાવાની શરણમાં જઉં એમ ધાર્યું, બાદ ઘણાં દિવસ ગુજ્યાં.

એક દિવસ સ્વારી ચઢાવવાનો હોવાથી હાથીપર એસી સ્વારીમાં નીકળ્યા, તે સમયે રસ્તામાં એક મરેલું જાંટ પડ્યું હતું તેનો પુર્ણ વિચાર કરી તપાસતાં સુલતાનને ખરેખરો વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો, ને ફકીર વેશ ધારણ કરી રાત્રીના સમયે બન્નખ શહેર છોડી જંદાખાવાની શોધ માટે જંગલ તરફ કુચ કરી. ત્યાં પ્રમાણુ:—

સાખી

સોલહમેં સાહેલીયા, તુરી અકારહ લખ;
સાંધયા તોરે કારણે, છોડ્યા શહર બલખ.

(સુલતાન બોધ)

સુલતાનને જંગલમાં ગયા પછી પગે છાલાં પડી ગયા, ત્રણ દિવસ સુધી અનાજ પણ મળ્યું નહિ, તડકો પણ ઘણો વેઠયો છતાં વૈરાગ્ય ખરેખરો થયેલો હોવાથી જંદાખાવાની શોધ ચાલુ રાખી; ત્યારે સદ્ગુરુએ દયા કરી દર્શન આપ્યાં. તે સમયે સુલતાનને પ્રેમને લીધે નેત્રમાં હર્ષાશ્રુ આવ્યા, ને ગદગદ કંઠે સદ્ગુરુના ચર્ણાવિંદમાં પડી માફી માંગી કે, અક્ષાહ આપે મને ઘણી વખતે બોધ આપ્યો; છતાં મેં (અભાગીએ) ગ્રાહ્ય કર્યો નહિ. પણ હવે મારા પર કૃપા કરી માફી બક્ષી માફ જન્મ મરણાદિનું અસહ્ય સંકષ્ટ કાપી આપના શરણમાં રાખો. ત્યારે સદ્ગુરુએ દયા લાવી સુલતાનને સર્વલેદ સમજાવી, સહજ ચોકા આરતી કરી પાન પરવાનો આપી, સત્ય-શબ્દ દ્રીઢાવ્યો. જેથી સુલતાન અમરલોકવાસી થયા. વિગેરે સુલતાનની હકીકતો છે.

ઉપર દર્શાવેલી હકીકત શિવાય સુલતાન ફકીર થયા પછીની કેટલીક હકીકત છે. પરંતુ અંથનું કદ વધી ન જાય તેટલા માટે આ પુસ્તકની અંદર સારાંશ દાખલ કર્યો છે. માટે વધુ માહિતી મેળવતી હોય તેઓએ સુલતાન બોધ વાંચવાથી મળશે.

કબીરસાહેબ સુલતાનને બોધ આપ્યા બાદ ઘણા સુજ નેવા કે, શંકરાચાર્યજી રામનુજસ્વામી વિગેરે માહાત્માઓ સાથે ઘણી જ્ઞાનગોષ્ઠિ કાશીજીના લહેર તલાવમાં કબીરનામ ધારણ કરતાં પહેલાં કરી છે; પણ પુરતી હકીકત નહીં મળવાના લીધે દર્શાવવામાં આવી નથી. સદ્ગુરુએ કંફરીયા દેશમાં કાફરાને તેમજ શેખ મન્સુરને પણ બોધ આપ્યો છે. વિગેરે હકીકત થયા બાદ કાશી નગ્રમાં સદ્ગુરુ શી રીતે પ્રગટ થઈ કબીરસાહેબ નામ ધર્યું અને શું શું લીલા કરી તથા કોને કોને બોધ આપ્યો, વિગેરે હકીકત આગળ એકાદશમ્ રત્નમાં આવશે.

ટીપ:—કાશીનગ્રમાં પ્રગટ થયા બાદ જે જે લીલાઓ તથા કર્તવ્યો કબીરસાહેબે કરેલાં છે તે તથા જ્ઞાનગોષ્ઠિ તથા બોધ આપ્યા છે તે વિગેરે કલિયુગની હકીકત ઘણાં પુરૂષોની અજાણમાં નહીં હોય, કે કેમકે તે કર્તવ્યો ચાલુ વખતમાં વંદનાપાત્ર થયેલાં છે. માટે અંથ મોટો ન થાય એ હેતુથી વધુ પ્રમાણ નહીં આપતાં સંક્ષેપ્તમાં સારાંશ રૂપેજ એ હકીકત એકાદશમ્ રત્નથી આપવામાં આવી છે.

—દશમ્ રત્ન: સંપૂર્ણ:—

એકાદશમૂ—રત્ન:

સત્યલોકથી કબીરસાહેબનું કાશીજના લહેર તલાવમાં
પ્રકાશરૂપે પધારી બાળકરૂપે પ્રગટ થયું, નીરૂ તથા
નીમાને મળયું, તેમના ઘેરજયું, ને બાળલીલા
બતાવવી વિગેરેનું વિવરણ.

જન્મોત્તરી—મંગલ

સત્યગુરૂ હંસ ઉપારન, મનમે કીયો હે બિચાર;
જેઠ માસ વર્ષા ઋતુ, પગ ધારેઉ ચંદ્રવાર.
ચહુદીશ દમકે દામિની, સ્વેત ભવર ગુંજાર;
તહાંવા આપ પધારીયા, જલપર સેજ સંવાર.
બાલકકા તન ઠાઠીયા, નીકટ સરોવર તીર;
સુરીનર સુની સખ દેખહી, સાહેબ ધર્યો હે શરીર.

(શબ્દાવળી)

વિક્રમી સં. ૧૯૫૪ ના જેઠ શુક્લપક્ષપુર્ણિમાને સોમવારના શુભ
દિવસે સત્યલોકથી સત્યપુરુષનું તેજ કાશીજના લહેર તલાવમાં પ્રગટ થયું.
એ સમયે ત્યાં સ્વામી રામાનંદજીના શિષ્ય અષ્ટાનંદજી સ્નાન કરવા આવ્યા
હતા તેમણે તાદૃશ્ય જોયું. વર્ષાઋતુને લીધે આકાશમાં વાદળાનો ઘેરાવો થઇ
રહેલો હતો તેથી અંધકાર છવાયલો માત્રમ પડતો હતો, વિજળી ચમકી
રહી હતી, ઝરમર ઝરમર વૃષ્ટિ થઇ રહી હતી, મોર, ચંકાર, ધત્યાદિ
પક્ષીઓ મધુર ભાષાથી ટહુકાર કરી રહ્યા હતાં; તલાવમાં કમળ પુષ્પ
ખીલી રહ્યા હતાં, ને લીલાવટી હવાઇ રહી હતી, તે સમયે તેજના
પ્રકાશથી પૃથ્વી તથા આકાશ તેજોમય જણાતું હતું. એ તેજ આકાશમાંથી
ધીમેધીમે નીચે ઉતરતાં સર્વ તળાવમાં ઝગમગાહટ થઇ ગયો ને પ્રત્યેક

દિશા પ્રકાશમય બની તેથી માહાજ્યોતિ ફેલાતાં એ તેજને જોવા કોઈ સમ-
ર્થવાન નહતું; તેથી અષ્ટાનંદજી આશ્ચર્ય ચકિત થયા ને વિચારવા લાગ્યા
કે આ બનાવ નવીનજ લાગે છે. જ્યારે એ તેજ પુર્ણ નીચે ઉતરી રહ્યું
ત્યારે તે લહેર તળાવમાં કમળપુષ્પમાં ઠયું, ને સર્વ પ્રકાશ બાહ્યદ્રષ્ટિથી
જોવાતો બંધ થવાથી અષ્ટાનંદજી તળાવપરથી નીકળી ગુરૂશ્રી સ્વામી
રામાનંદજી પાસે આવી સર્વે હકીકત કહી સંભળાવી. ત્યારે તેઓશ્રીએ
સર્વ હકીકત સાંજળી જણાવ્યું કે, એ પ્રકાશ જે તમોએ જોયો તેનું ક્ષણ શી
દ્રજ તમારા જોવા તથા સાંભળવામાં આવશે, વિગેરે જણાવ્યું.

એ પ્રકાશે લહેર તળાવમાં કમળપુષ્પમાં નિવાસ કર્યો. તે પ્રકાશ
મનુષ્ય-બાળક સ્વરૂપના આકારમાં થવાથી જલ ઉપર તેમજ કમળપુષ્પમાં
રમતા ખેલતા હતા, તેથી બાળકના સાદસ્ય હાથ પગ ફેંકતા માલમ
પડવા માંડ્યા. એ પ્રકાશ સ્વરૂપે આવી બાળક સ્વરૂપે કોણ થયું હતું તે
જણવાની વાંચકોને ઉત્કંઠા હશેજ ? તેથી દર્શાવવામાં આવે છે કે,

સત્યપુરૂષની આજ્ઞાથી સત્યલોકમાંથી જગત ચેતવણીના કાર્ય ની-
મીતે તથા સ્વપચ સુદર્શનજીના માતા-પિતા જે બ્રાહ્મણ-બ્રાહ્મણી (નર-
હર-લક્ષ્મીણા) નો અવતાર જુલ્હા જુલ્હીનો થયેલો હતો તેમના આધાર
નિમિત્તે તથા કલિયુગમાં સત્યધર્મની સ્થાપના કરી ધર્મદાસજી સાહેબને
ગુરવાદ્ય પ્રદાન કરવા વિગેરે નિમિત્તે જ્ઞાનીજી (યોગજીતજી-સત્યસુકીત-
જી-મુનીંદ્રજી-કરુણામયસ્વામી) પ્રકાશમય તેજસ્વી સ્વરૂપે જ્યેષ્ઠ શુકલપક્ષ
પુર્ણિમાને ચંદ્રવારના દિવસે કાશી નગ્રના લહેર તળાવમાં આવી બાળકરૂપે
સદ્ગુરૂ કબીરસાહેબ નામ ધારણ કરી પ્રગટ થયેલા હતા, તેઓશ્રીએ કોઈ
પણ સમયે યોની જન્મ લીધો નથી એ જગજહેર છે.

સ્વપચ સુદર્શનજીના માતા પિતા બ્રાહ્મણ-બ્રાહ્મણીનો દેહ છોડી
જુલ્હા-જુલ્હી (નીર-નીમા) નો અવતાર થયો હતો, એ નીર જુલ્હા
કાશીનગ્રમાં રહેતા હતા. તે પોતાની સ્ત્રી નીમાને તેના પીયરથી પહેલું
આણું કરી પોતાને ઘેર જતાં લહેર તળાવપર આવી પહોંચ્યા, તે વખતે

નીમાને તૃષા લાગવાથી તળાવમાં પાણી પીવા ગયાં. ત્યાં બાળકની પ્રાપ્તિ નીચે મુજબ થઇ.

જન્મોત્તરી મંગળ

નીરૂ નામ જુદહા, ગવન કીચે ધરજાયઃ
તાસ નાર બડ ભાગની, જલમે બાળક પાય.
નીરૂ દેખ રીસાયા, બાળક દેહો તુમહારઃ
લોક કુટુંબ સખ દેખાડી, હાંસી કરે સંસાર.

(શબ્દાવળી)

જ્યારે નીમાને પુષ્પમાંથી બાળકની પ્રાપ્તિ થઇ તે સમયે પોતાનું અહોભાગ્ય બાણી ગોદમાં લઇ પોતાના રવામી પાસે આવ્યાં. ત્યારે નીરૂએ પુછ્યું કે, આ બાળક કેનો અને ક્યાંથી લાવી ? નીમાએ જણાવ્યું કે, હું આપની આજ્ઞા લઇ તળાવમાં પાણી પીવા ગયો, ત્યારે પાણી પીવા બાદ દ્રષ્ટિ પ્રસરતાં આ સુંદર રમણિક બાળક પુષ્પમાં હાથ પગ હલાવતાં જોયોઃ તેથી તેને લઇ આપની પાસે આવ્યા છું. એ સાંભળી નીરૂએ જણાવ્યું કે, દાણ જાણે કાણે કેવું કર્મકરી તળાવપર ચૂકી ગયું હશે, માટે જાન એ બાળકને જ્યાંથી લાવી હોય ત્યાં પાછો મુકી આવ. ત્યારે નીમાએ કરગરી કહ્યું, હું આ સુંદર અલૌકિક બાળકને છોડી નહીં શકું. તે સમયે નીરૂએ ક્રોધે ભરાઇ કરી કહ્યું કે, દુનિયામાં મારી હાંસી થાય કે પ્રથમ પોતાના સાસરે જઇ સ્ત્રીની સાથે પુત્રને પણ લેતો આવ્યો. માટે જ કહું છું કે તું જલ્દીથી મુઁ આવ એ મુજબનો વાર્તાલાપ થઇ રહ્યો છે એવામાં સદગુરુ કળીરચાહેન બાળકરૂપે હતા તેઓશ્રીએ હાંકારો આપી જણાવ્યું કે:-

જન્મોત્તરી મંગળ

તબ પ્રભુદીન હુકારડા, લે ચલો અપને ધામ
મુક્ત સંદેશી આમયા, આયેલ તુમરે કામ.
પુરબ જન્મકે બ્રાહ્મણ, સેવા ચુકે મોર;
તા કારણ હમ આમઆ. દરસન દીના તોર.

કરખહી લીન ઉઘાય છે, લીનો અંક મીલાય;
નાર પુરૂષ મીલ હરખહી, મહા પરમ ધન પાય.
પ્રેમ પ્રીત કર લે ચલી, કાશી નગ્ર મંઝાર;
ધન ભાગ્ય વા દેશકો, જહાં સત્યગુરૂ પગધાર.
અન્ન પાણી નહિ આસહી, દીનદીન ખાદે રંગ,
નાર પુરૂષ દોઢ ઝુરહી, દેખત ઊતકો અંગ.
સાહેબ કબીરજીકો મંગલ. જે ગાયો ચિતલાય;
બવ જલ પાર ઉતારહે, હંસા લોકકોં જય.

(શબ્દાવળી)

હે નીરૂ તથા નીમા તમે બન્ને સાંભળો, એ મુજબ જ્યારે બા-
ળકની વાણી થઇ ત્યારે આશ્ચર્ય ચકિત, થઇ કાન દઇ સાંભળવા માંડ્યું.
એટલે સદ્ગુરૂએ જણાવ્યું કે -તમે બન્ને સ્વપચ સુદર્શનજીના માતા પિતા
હતા તે વખતે મારો ઉપદેશ આજ ન કર્યો, જ્યો તમે તે દેહ છોડી બ્રાહ્મણ
બ્રાહ્મણી થયાં, ત્યાં પણ મેં બાળક સ્વરૂપે આવી બાંધ આપ્યો; તે પણ તમે
આજ કર્યો નહીં, તેથી તમારો આ ત્રીજો અવતાર જુલહા-જુલહીનો થયો
છે. હું પૂર્વ પ્રેમના ભાવે તથા સ્વપચ સુદર્શનજીના વચન ખાતર ઉપદેશ
આપી તમારો બાંધાર કરવા સાડ મુકા સદેશી આવેલો છું, માટે તમે
હાથે કરીને આ વખત ગુમાવશો નહીં; અને મને લેઇ જતાં હાંશી થશે
એવો ડર નહીં રાખતાં સુખેથી ઘેર લઇ જવ. જે માડું કહેવું માનશો ને
ચોગ્ય ઉપદેશ આજ કરશો તો તમારું આવાગવનનું દુઃખ દૂર કરીશ. વિ-
ગેરે હકીકત સંભળાવી. જે આ બેઉજણ કાન દઇ સાંભળતા હતા તેમની
પકડી ખત્રી થઇ છે, આ બાળક કોઇ મદાન પ્રતાપી પુરૂષ છે, માટે લઇ
જવાને કોઇ પ્રકારનો વાધો નથી; એવી રીતે વિચાર કરી લહેર તળાવપરથી
સદ્ગુરૂ કબીરસાહેબને લઇ પોતાને ઘેર આવ્યા.

જ્યારે પોતાના ઘેર નીરૂ તથા નીમા આવ્યા, ત્યારે સર્વ લોકો
બાળકને એક હાંશી કરવા માંડ્યા. તેમને નીરૂએ સર્વ હકીકતથી વાકેફ
કર્યો, પરંતુ કેટલાકે માન્યું અને કેટલાકે માન્યું નહીં.

નીરૂએ તેમનું નામ પાડવા કાળને બોલાવીને કુરાન જેઠ નામ
 ચૂકવા જણાવ્યું, ત્યારે બાળકરૂપ કબીરસાહેબે પોતેજ પોતાનું નામ
 “કબીર” છે એમ કહ્યું; તેથી કાળ આશ્ચર્ય ચકિત થયાને કુરાનમાં પણ
 કબીર, અકબર, કિબ્રા, કીબરિયા એ ચાર નામ આવ્યાં, તેથી કાળ વિ-
 ચારમાં પડ્યા કે આ નીચ જુદહાના છોકરાનું નામ આવા મોટા મહાન્
 ખુદાનું નામ ચૂકવું એ વ્યાજબી નથી. ખાદ દરીથી કુરાન જેવા માંડ્યું
 નો સર્વ કુરાનમાં “કબીર” “કબીર” એવું જેવામાં આવ્યું, ત્યારે સંદેહ
 ઉત્પન્ન થયો કે આ શો ચમત્કાર! કે સર્વ કુરાનમાં “કબીર” “કબીર”
 શિવાય બીજું કંઈપણ દેખાતું નથી; કાળએએ ઘણાંએ કાંઈ માયાં
 પણ કંઈ વળ્યું નહીં, ત્યારે કહેવા લાગ્યા કે:—

સાખી

સકલ કુરાન કબીરહે, હરફ લીખે જો લેખ:

કાશીકે કાળ કહે, ગદ્ય દીનછી ટેક.

(કબીર મન્સુર વિગેરે)

આવું બારી નામ ચૂકવાથી દીનની ટેક જશે, માટે હે નીરૂ એને
 ઘરમાં લઈ જઈ જખલકર (મારીનાંખ) તેથી નીરૂએ બાળકરૂપ કબીરને
 અંદર લઈ જઈ છુરી ચલાવી. છુરી આરપાર થઈ ગઈ પણ ન ધાત થયો,
 તેમ ન રક્તનું બિંદુ પડ્યું, અને છુરી માર્યાનું ચિન્હ પણ માલમ પ-
 ડ્યું નહિ. ત્યારે બાળકરૂપ કબીરે નીરૂ પ્રત્યે કહ્યું કે, હે નીરૂ મારા માતા
 પિતા કોઈ છે નહીં તેથી હું ઉત્પન્ન થતો નથી, તેમજ મરતો નથી ને મને
 કોઈ મારી શકતું નથી; ને હું કોઈને મારતો નથી, મારે શરીર નથી
 ફક્ત દેખાવ તરફિ દેખાય છે એટલુંજ છે. મારે માંસ, હાડકાં, આમડુ નથી
 કે મારાપર ધા થઈ શકે; માટે આ અવસરે ચેતીને જન્મ મરણનો ફેરો મટાડો.
 પણ અજ્ઞાનતાને લીધે નીરૂ તેમનું કહેલું (જ્ઞાન) મનપર લીધું નહીં, ને
 કાળને વિદાય કર્યા. ત્યારખાદ નીરૂ, નીમા કાળ દ્વારાએ સર્વ જન સમુ-
 હમાં વાર્તા ફેલાઈ. ત્યારે સર્વ કહેવા લાગ્યા કે એ બાળક પોતાની મેળે
 બોલે છે તથા પરચા આપે છે, તેથી સિધ્ધાવતાર કોઈ દેવ અગર સ્વયં

પરમાત્માએ દેહ ધરી છે અને નીરૂને ત્યાં આવેલા છે, નહીંતો બાળક પોતાની મેળે પોતાનું નામ કહે નહીં; વિગેરે જમ જના મનમાં આવે તેમ કાશીનગ્રમાં બોલી વાતો કરવા લાગ્યા.

બાળકરૂપ કબીર દુધ પીતા નહોતા તેથી નીરૂ નીમા બેઉએ જણાવ્યું કે, જ્યારે તમે દુધ પણ પીતા નથી ત્યારે અમે પણ ખાવાના નથી મારે દુધ પીએ. ત્યારે સદ્ગુરૂએ જણાવ્યું કે:-

ચોપાઠ

જુલ્હા જુલ્હી દુખિત નિહારી, તબ હમ તીનતે બચન ઉચ્ચારી
કોરી એક બચ્છીયા લે આવો, કોરા ભાંડા એક મંગવાવો
તતક્ષણુ સો જુલ્હા ચલિ જઇ, ગઉકી બચ્છીયા કોરી લાઇ
કોરા ભાંડા એક ગહાઇ, ભાંડા બચ્છીયા શીઘ્રહી આઇ
દોઉ કબીરકે સન્મુખ આના, બચ્છીયા દિશા દ્રષ્ટિ નીજ તાના
બચ્છીયા હેઠ સો ભાંડા ધરેઉ, તામે છિનહી દુધને ભરેઉ
દુધ હમારે આગે ધરહી, યહ વિધિ ખાન પાન નીત કરહી

(સ્વસંવેદ બાંધ વિગેરે)

જ્યારે તમારી દુધ પીવાડવાનીજ ઇચ્છા છે, તો એક ગાયની વાછરડી કોરી (વગર સંયોગની) તથા એક કોરો ઘડો લઇ આવો. એ પ્રમાણે કહેવાથી નીરૂ બેઉ ચીજ લેઇ આવ્યા ત્યારે બાળક રૂપ કબીરસાહેબે કહ્યું કે, વાછરડીના નીચે કોરો ઘડો મૂકો, તે મુજબ નીરૂએ મૂકયો. 'માફ સદ્ગુરૂએ વાછરડીના તરફ દ્રષ્ટિ કરતાં તેને થાન થઇ દુધ મુકેલા ઘડામાં પડતાં ઘડો ભરાઇ ગયો; ત્યારે તે દુધનું તેઓશ્રીએ પ્રાસન કર્યું. એ આશ્ચર્ય જનક હકીકત પણ કાશી નગ્રમાં ફેલાતાં લોકો દીગમુદ્ધ થયા. એ પ્રમાણે કબીરસાહેબે બાળવયમાં ધણાં પરચા બતાવ્યા છે, અને ફક્ત સંક્ષેપ્તમાંજ મોટી મોટી બાબતોના પરચા જણાવેલા છે.

જ્યારે મોટા થયા ત્યારે બાળકો ભેગા ખેલવા લાગ્યા, ત્યાં ખેલતાં ખેલતાં બાળકોમાં ધ્રુવજ્ઞાનની વાતો કહેવા લાગ્યા; અને સાધુઓ સાથે પણ

જ્ઞાનગોષ્ઠિ કરવા લાગ્યા. ત્યારે સાધુએ પણ આશ્ચર્ય ચક્રિત થયા ને આ મધ્ય સિંધ પુરૂષ છે એવું માનવા લાગ્યા.

એક વૃદ્ધ સ્ત્રીને જલનનો રોગ થયો હતો. તે કાઠથી પણ મટતો નહોતો. તેણે કબીરસાહેબની આશ્ચર્ય ચક્રિત વાત સાંભળી તેથી જ્યાં કબીરસાહેબ રમતા હતા ત્યાં આવીને કહેવા લાગી કે, મારા પર કૃપા કરી મારો જલનનો રોગ મટાડો, ત્યારે કબીરસાહેબે એક ધૂળની ચપટી લઈ તેના પર નાંખી તેથી તેને જલનનો રોગ મટી ગયો.

એક સમયે જુલ્હાની સર્વ ન્યાત એકઠી મળી નીડને ઘેર આવી નીડ પ્રત્યે જણાવ્યું કે, હવે કબીરને આપણા શાસ્ત્ર મુજબ સુનત કરાવવી જોઈએ. નીડએ તે સર્વેનું કહેવું માન્ય કરી નાંધ (હજમ) ને બોલાવી સુનત ક્રિયા કરવા માંડી. તેનું પ્રમાણ તથા શું હકીકત બની તે નીચે દર્શાવવામાં આવે છે :—

ચોપાઇ

તખ નાઇ કબીર દીગ આયા, લે અસ્તુરા નિકટ નિયરાયા

પાંચ ઇંદ્રી તાઠા દીખલાયો, કાટિ લેહુ જે તોહી મન ભાયો

(સ્વસ્ત્રવેદ બોધ વિગેરે)

જ્યારે નાંધ (હજમ) અસ્ત્રો લઈ કબીરની સુનત કરવા સાડ કબીરસાહેબ પાસે આવ્યો, ત્યારે કબીરસાહેબે એક લીલા એવી બતાવી કે, હજમને પાંચ ઇંદ્રિયો માલુમ પડી. ત્યારે કબીરસાહેબે કહ્યું કે હે નાંધ જ ઇંદ્રિની સુનત કરવી હોય તે ઇંદ્રિની કર, તેથી નાંધ ગભરાયો ને સુનત કરવી પડતી મૂઠી ચાલ્યો ગયો. તેથી સુનત થઈ નહીં અને કબીરસાહેબ બાળકો ભેગા ખેલવા ગયા.

જ્યારે કબીરની સુનત ન થઈ ત્યારે નીડ તથા તેની જ્ઞાતિવાળાએ કાજીને બોલાવ્યા, અને તેમની સમ્મતિથી ગોનો વધ કર્યો. એ બાબત કબીરસાહેબે જાણી તેથી બાળકમાંથી ખેલવાનું પડતું મુકી આવી જોયું તો ગાયને મરેલી જોઈ, તેથી કાજી સાથે ધણી વાર્તાલાપ થતાં ગાયની પાસે

જઠ અંજલી ભરી પાણી ઢાંટી સજીવન કરી, જ્યોતી સર્વે ભરાયલા માણસો દિગ્બુદ્ધ બન્યા; બાદ કબીરસાહેબ તેમના ઘેરથી ગોવધ કર્યાના કારણથી અંતર્ધ્યાન થયા. ત્યારે નીરૂ તથા નીમાને શોચ થયો ને શોધ કરવા માંડી પણ પત્તો લાગ્યો નહીં. તેથી ધણું રૂઢન કરવા માંડ્યું ને અન્ન જલ પણ લીધું નહીં; તેથી કબીરસાહેબને દયા આવવાથી નીરૂને રસ્તામાં મળ્યા. તે સમયે નીરૂએ જણાવ્યું કે, અમે ધણાં દિવસથી શોધીએ છીએ માટે આવો. ત્યારે સદ્ગુરૂએ જણાવ્યું કે, અમે દયાહીન પુરૂષને ત્યાં રહેવા ઇચ્છતા નથી. જ્યારે એવું નીરૂએ સાંભળ્યું ત્યારે ચરણમાં પડી ક્ષમા માંગી અને જણાવ્યું કે, એ ગુન્હો મારો નથી પણ ખીજની સમ્મતિથી એ કાર્ય થયું છે; હવે પછી એવું નહીં કરીએ, એ મુજબ વિનંતી કરવાથી કબીરસાહેબ નીરૂને ઘેર ગયા.

બાળકરૂપ કબીરસાહેબ ઘેર ગયા બાદ બાળકોમાં ખેલતા ને હરિ કૃષ્ણ ગાવિંદ અમારા હૃદયમાં છે, તેમને ભરણ પોષણનું કાર્ય પરમાત્મા તરફથી ધનાયત (બક્ષીસ) થયેલું હોવાથી જગતનું પાલણ કરે છે. એ મુજબનું કહેવાથી મુસલમાન લોકો તેમને કાફર કહેતા ત્યારે તે જવાબ દેતા હતા કે, જો ખીજનો માલ લુંટીને છે તે, કપટ ભેખ ધરી સંસારને ધ્રુતે છે તે, નિર્દોષ જીવના પ્રાણનો ઘાત કરે છે તે, માંસ ભક્ષણ કરે છે તે, મદિરાપાન કરે છે તે, વિગેરે દુરાચરણવાળો કાફર ગણાય. પરંતુ મારામાં તેમાંનું એક દુરાચરણ નથી, પણ તમે પોતાના દુરાચરણ છોડતા નથી માટે તમેજ કાફર છો વિગેરે ધણું સમજાવતા તેથી મુસલમાનો તેમના પર ધણું બળતા હતા.

બાળકરૂપ કબીરસાહેબ જ્યારે મોટી ઉમ્મરના થયા ત્યારે ગળામાં ઉપવીત (જનોઘ) નાંખ્યું, તિલક કરવા માંડ્યું, વિગેરે ધારણ કરવાથી સાધુ જેવા માત્રમ પડવા માંડ્યા. તેથી તેઓશ્રીને બ્રાહ્મણો કેહેવા લાગ્યા કે, આ તમારો ધર્મ નથી એતો વૈષ્ણવનો ધર્મ છે, ને આ ઉપવીત ધારણ કરવાનો ધર્મ બ્રાહ્મણનો (એટલે અમારો) છે; અને રામ-નારાયણ વિગેરે કહો છો તે પણ હીંદુ ધર્મને ઘટે છે, કાંઈ તમો મુસલમાનને ઘટતું નથી વિગેરે કહેતા. ત્યારે તેમને જવાબમાં જણાવતા કે, તાણો હું તણુ છું તેથી

તારનો અમારાથીજ ઉત્પન્ન થયા જે તમારા ગળામાં નાંખોછો એ તમારું શીરીતે થયું. રામ ગોવિંદનો મારા હૃદયમાં વાસ છે, તમે ગીતાજીનો પાઠ પઢોછો પણ મુળભેદની ગમ નથી તે મારા હૃદયમાં છે. તમે રામગોવિંદની પ્રાપ્તિ અર્થે ઠેરઠેર ભ્રમો છો છતાં પણ મળતા નથી, તેનો ભેદ પણ હું જાણું છું; તેથી હું ઉપવિત, તિલક નામોચ્ચાર વિગેરે કરું છું. (કબીરમન્સુર વિગેરે) આ પ્રમાણે શ્રાદ્ધણો ત્યાં કબીરસાહેબ વચ્ચે ઘણો વાર્તાલાપ થતો તોપણ શ્રાદ્ધણોના મનની ખાત્રી થઈ નહિ. ત્યારે છેવટે કબીરસાહેબે પોતાનું હૃદય ચીરી અંદરની જનોઈ તથા રામકૃષ્ણ ગોવિંદ હૃદય સ્થાને દેખાડ્યા, તોપણ શ્રાદ્ધણો તેમને મુસલમાન જાણી તેમજ જાદુગીર જાણી તેમના પર દ્વેષ લાવતા. જ્યારે કાંઈ ન ચાલતું ત્યારે જણાવતા હતાકે તમારા ગુરૂ કોણ છે, નુગરાથી કોઈપણ બક્તિ થાય નહિ એવું શાસ્ત્ર કહે છે. સદ્ગુરૂ કબીરસાહેબ સ્વતાહા સિદ્ધ તથા પૂર્ણજ્ઞાની હતા ને કલિયુગમાં તો તેમને ગુરૂ પ્રનાલિકા સ્થાપના કરવાની હતીજ તે કારણથી કલિયુગના મનુષ્યો નુગરા ગણી આગળ ગુરૂપ્રનાલિકામાં વાંધો ન કાઢે તે સારૂ ગુરૂ કરવાની જરૂર હોવાથી સ્વામીજી રામાનંદજી પાસે જવાની તૈયારી કરી. (કલિયુગ શિવાયના યુગોમાં તેમણે (કબીરસાહેબે) કાંઈને ગુરૂ કરેલા નથી તે આગળ જણાવી ગયા છીએ). વિગેરે હકીકત છે.

—એકાદશમ્ રત્નઃ સંપુર્ણ.—

દ્વાદશમૂ-રત્ન:

સ્વામી રામાનંદજીનેગુરૂ કર્યા બાબતનું તથા કબીર લીલા
ગોરખનાથજીનું આવડું ને પરાસ્ત થવું, લોધ સંબંધી
હકીકત તથા નીરૂનીમાનું ગતથવું, વિગેરે
બાબતનું વિવરણ.

ચોપાઇ

કોઇ ન બુઝે ભેદ હમારા, રામાનંદ પહ તખ પગુધારા
તખ અપને મન કીન્હ ઉપાઇ, તીનહી દરસ નહીં જખ પાઇ
(જ્ઞાનસાગર)

રામાનંદ ગુરૂ દીક્ષા દીજ, ગુરૂ દક્ષિણા કછુ હમસે લીજ
શુદ્ર કાન ન લાગો બાઇ, તીન લોકમેં મોર બડાઇ
(કબીર ચરીત્ર બોધ)

કબીરસાહેબ રામાનંદજી પાસે ગયા ને ત્યાં કહ્યું કે મને આપનો શિષ્ય બ-
નાવી મારી પાસેથી ગુરૂ દક્ષિણા લ્યો. ત્યારે રામાનંદજીએ સંક્ષેપ્તમાં જણા-
વ્યું કે, અમો શુદ્રને ઉપદેશ આપતાનથી, માટે અમો તમોને ચેલા કરી શકનાર
નથી. જ્યારે કબીરસાહેબે એવો ઉત્તર સાંભળ્યો એટલે ત્યાંથી ચુપચાપ થઇ
પોતાનાઘેર આવ્યા. 'આદ શુકર્યુ' તેની હકીકત આનીચે દર્શાવવામાં આવી છે.

રામાનંદસ્વામી હમેશાં પ્રાતઃ કાળમાં એક પ્રહરબાકી રહે તે સમયે
ગંગાજીમાં સ્નાન કરવા જતા હતા, તે સમય સાધીને કબીરસાહેબ ગંગાજીના
કિનારે બાળ સ્વરૂપ ધરી પોઢ્યા.

ચોપાઇ

બહી રામાનંદ ગંગ સ્નાના, તેહી મારગમેં જ પૌદાના
તખહી પાંવ ગુરૂ લાગ કબીર, રામરામ બોલો મત ધીર
(જ્ઞાન સાગર વિગેરે)

ગંગાજીમાં રામાનંદ સ્વામી સ્નાન કરવા જતા હતા, તે સમયે કિનારામાં બાળક સ્વરૂપે કબીરસાહેબ પોઢેલાહતા. તેમને રામાનંદ સ્વામીની ખટાઉ (પાવડી)ની ઠોકર લાગવાથી રડવામાંડયું, જ્યથી તે બાળસ્વરૂપ કબીરસાહેબને જાંચકી રામાનંદસ્વામીએ માથે હાથ ફેરવી કહ્યું કે, બચ્ચા રામ, રામ કહેા; એ પ્રમાણે થયું તે દિવસથી કબીરસાહેબે રામાનંદ સ્વામીને ગુરૂ તરીકે માન્યા. સ્વામીજી ગંગાજીમાં સ્નાન કરવા પેહાને કબીરસાહેબ મોટું સ્વરૂપ ધારણ કરી પોતાને ઘેર આવ્યા. બાદ બીજે દિવસે કંઠી, માળા, તિલક, જનોઇ, સ્વેતવસ્ત્ર, ઇત્યાદિ ધારણ કરી રામનામની ધ્વનિના શબ્દો ગાવા માંડ્યા. ત્યારે હિંદુઓએ પુછ્યું કે, નુગરા થઇ કંઠી, માલા તિલક કેમ ધારણ કરે છે. તે સમયે તેઓશ્રીએ જણાવ્યું કે, હું નુગરો નથી પણ મારે માથે શ્રીરામાનંદજી સ્વામીએ હાથ મૂકી મને ઉપદેશ આપ્યો છે; અને તેથી તેઓશ્રીને મારા ગુરૂ માનું છું; જ્યારે કબીરસાહેબે એવો ઉત્તર આપ્યો, ત્યારે તેવાન કાશી નગ્રમાં ફેલાંતા સાધુઓ તથા રામાનંદ સ્વામીના ચેલાઓના શ્રવણે પડી. ત્યારે સર્વે મળી રામાનંદજી પાસે આવી જણાવ્યું કે, આપે શુદ્રજાતિમાં ઉત્પન્ન થયેલા કબીરને દિક્ષા આપી એ આપ જવા મહાન્ પુરૂષને યોગ્ય કેમ લાગ્યું. ત્યારે રામાનંદ સ્વામી અમક્યાને વિચાર કરવા લાગ્યો, મેંતો તેમને ઉપદેશ આપ્યો નથી ને આ સર્વે જણાવે છે કે દિક્ષા આપી; ત્યારે ખરું શું તે જાણવું જોઇએ. એમ ધારી આવેલા સર્વને જવાબ આપ્યો કે, પ્રથમ આડી કબીરે આવી દિક્ષામાંગી હતી, ત્યારે મેં તેમને (શુદ્રને) દિક્ષા નહિ આપું એ પ્રમાણે કહ્યું હતું; મારે તમે કહેાછો તે વાત તદ્દન ખોટીછે વિગેરે જણાવ્યું. ત્યારે સર્વેએ અકમત થઇ જણાવ્યું કે, જવાત અમે તમારા આગળ દર્શાવી તે કબીર પોતેજ કહેછે. તેથી તેમને બોલાવી પુછવું જોઇએ. ત્યારે બીજે દિવસે કબીરસાહેબને બોલાવ્યા, ને બાહાર બેસાડયા; તે વખતે રામાનંદજી સ્વામી પડદામાં રહી માનસીક પુબ કરતા હતા. તે પુબ કરી રહ્યા બાદ પડદામાંથી કબીરસાહેબ પ્રત્યે સવાલ-કર્યોકે, મેં તમેને દિક્ષા ક્યારે આપી છે ? તે જણાવો. ત્યારે કબીરસાહેબે ગંગાકિનારે બનેલી હરીકૃત કહી સંભળાવી. એ ઉપરથી રામાનંદસ્વામી એ

ફરી પ્રશ્ન કર્યો કે, તે વખતે તો નાનું સ્વરૂપ હતું ને આ વખતે તો તમે મોટું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું છે તેથી ખરું કેમ મનાય ! આટલે મંઝા કિનારે જે સ્વરૂપથી ઉપદેશ લીધો તે સ્વરૂપ આ વખતે ધારણ કરો તો હું ખરું માનું, એટલે કબીરસાહેબે નાનું બાળસ્વરૂપ ધારણ કર્યું ને પડઘામાં ગયા. એથી રામાનંદસ્વામી આશ્ચર્ય ચકિત થયા ને કોઈ મહાન પ્રતાપી પુરૂષ કાંઈ કાર્ય નિમિત્તે પ્રગટ થઈ અને મારી પાસે દીક્ષા લીધી છે એમ માન્યું; તેમજ સર્વ જનસમુહ તથા સાધુ મંડળમાં પણ તે વાત ખહાર પડી.

કબીર લીલા.

એક સમયે ગુરૂ રામાનંદસ્વામીને ત્યાં કબીરસાહેબ ગયા, તે વખતે ગુરૂ રામાનંદસ્વામી માનસીક પુજા કરતા હતા. તેમણે ધ્યાનમાં ઠાકોરજીને મુકુટ ચઢાવી દીધો, ને પુષ્પમાલ ચઢાવવી ભૂલી ગયા. તેથી વિચારવા લાગ્યા કે, પુષ્પમાળ ચઢાવ્યા શિવાય પુજા અધુરી રહે; અને મુકુટ ઉતારી તો પુજા ખંડિત થાય તેથી સંભ્રમ થયા. તે બાબત કબીરસાહેબે જાણી તેથી ગુરૂને ગભરાયલા બેઠા બહારથી જણાવ્યું કે, “ગુરૂજી તોડકે જોડો.” જ્યારે એ મુજબના વચનો શ્રવણે પડ્યાં, ત્યારે રામાનંદે પુષ્પમાળના દોરાની ગાંઠ છોડીને ઠાકોરજીને પહેરાવી ગાંઠ ખાંધી દીધી; જેથી સંભ્રમતા મટતાં માનસીક પુજા પરિપૂર્ણ થઈ. એટલે બહાર આવી જણાવ્યું કે, “ગુરૂજી તોડકે જોડો” એવું કાણે કહ્યું હતું / ત્યારે સર્વે શિષ્યોએ જવાબ આપ્યો કે, કબીરે કહ્યું હતું. એ મુજબ સાંભળી ગુરૂજીએ કબીરની ધણી પ્રશંસા કરી, ને અંતર્ગતની વાત જાણી તેથી સર્વેમાં તેમની પ્રતિષ્ઠા વધારી; જેથી રામાનંદજીના સર્વ શિષ્યોએ કબીર સાહેબની ધણીજ મર્યાદા તે સમયથી રાખવા માંડી.

જહાંગસ્તશાહ નામે એક સિધ્ધ સાધુ (ફકીર) હતા. તે સર્વથી વાદવિવાદ કર્યા કરતા હતા. તેમને કેટલાક સાધુઓએ જણાવ્યું કે, તમે કબીર સાહેબના દર્શન કરી તેમની પાસે સવાલ કરો; કારણ તે રામાનંદસ્વામીના સર્વ શિષ્યોમાં પ્રતિષ્ઠિત સંત છે તે તમારો જવાબ આપશે.

એ મુજબ જહાંગસ્તશાહે સાંભળ્યું કે તુરત કાશી નગ્રમાં આવી કબીર-સાહેબના ચકાનપર આવ્યા. તે વાત કબીર સાહેબને જણ પડતાં પોતાની મઢીના ખારણા આગળ એક સુવર ઉત્પન્ન કર્યું. જયી જહાંગસ્તશાહ ખારણા આગળ સુવર જોઈ પાછા જવા માંડ્યા. ત્યારે કબીરસાહેબે તેઓને હાંક મારી બોલાવ્યા કે, બાહારથીજ કેમ પાછા વળ્યા ? ત્યારે જહાંગસ્તશાહે જણાવ્યું કે, તમે આવા પ્રતિષ્ઠિત સંત થઈ બાહાર ખારણા આગળ સુવર બાંધ્યું છે, જયી તમારાં આચરણ મને ઠીક ન લાગવાથી તમારી પાસે આવવું મને વ્યાજબી લાગતું નથી. ત્યારે કબીરસાહેબે કહ્યું કે, મેં તો ખારણા આગળ સુવર નામનું જનવર બાંધ્યું છે; પણ તમે તો સંત થઈ બીતર ઘટમાં કોઈ વિગેરે સર્વ વિષય રાખ્યા છે તેનો વિચાર કરી તપાસો તો માલુમ પડે, એ પ્રમાણે કહેતાની સાથે જહાંગસ્તશાહ અંદર આવી સદ્ગુરૂ કબીરસાહેબના ચરણમાં પડ્યા. (આ બાબતની પૂર્ણ હઠીકત નિર્જયજ્ઞાન ગ્રંથમાં આપેલી છે, આ જગોએ ફક્ત સારાંશજ આપ્યો છે.)

એક સમયે કબીરસાહેબ પોતાની પર્ણ કુટીપર બેઠા હતા, ત્યાં એક સાધુ પધાર્યા, ત્યારે તેમનો આદર સત્કાર કર્યો. બાદ આવવાનું પ્રયોજન પુછતાં તે સાધુએ જણાવ્યું કે, ચારમુક્તિ શી રીતે મળે એ પ્રમાણે સલાહ કર્યો. તેના જવાબમાં કબીરસાહેબે પ્રત્યુત્તર દીધોકે, અમુક સ્થાને કુતરી વિચાઈ છે તેના કાળા બચ્ચાને માઈ નામ દઈ પુછો તે તમારો ખુલાશો આપશે. ત્યારે તે સાધુએ ત્યાં જઈ પુછવા માંડ્યું તો પુછતાં બરોબર તુરત તે મરી ગયું ને તે ચોનીમાથી છુટ્યું, બાદ બંગીને ત્યાં અવતર્યું. બચ્ચું મરીજવાથી સાધુએ કબીરસાહેબ પાસે આવી જણાવ્યું કે તમારું નામ દઈ પુછતાં બરોબરજ બિચાઈ બચ્ચું મરી ગયું. ત્યારે કબીર સાહેબે જણાવ્યું કે, કાંઈ હરકત નહીં પરંતુ જવ ફરી અમુક બંગીને ત્યાં બાળક અવતર્યું છે; તેને પણ માઈ નામ દઈ પુછી જુવો એટલે માલુમ પડશે. તેથી તે સાધુએ બંગીને ત્યાં જઈને પણ પ્રથમ મુજબ પુછ્યું, તો ત્યાં પણ પ્રથમ મુજબ ચ્યું ને તે ઊકરના દેહ છુટી

રાજને ત્યાં જન્મ થયો. તેથી સાધુ ફરીથી કપીરસાહેબ પાસે ગયા અને જણાવ્યું કે, વાહ તમે પણ ખરા કે તમારું નામ સાંભળતા બરે-બરજ બિચારાં બાળકો પણ મરી જાય છે, ત્યારે કપીરસાહેબે જણાવ્યું કે, એમાં મારો કાંઈ પણ બળનો દોષ નથી, પરંતુ હવે મારું કહેવું માની એક વખત અમુક રાજને ઘેર જઈ તેને હમણાં પુત્ર થયેલો છે તેને પુછી જુઓ. તેથી તે સાધુ રાજને ઘેર ગયો અને પુછતા માંડ્યું તો તે બાળકે જવાબ દીધો કે, ધન્ય છે! કપીરને કે જેનું નામ બે વખત સાંભળવાથી હું આ પદને પ્રાપ્ત થયો; તેથી તેઓશ્રીની આગળ ચાર મુક્તિ પણ શા હીસામમાં છે. માટે તેઓશ્રીની પાસે ઉપદેશ આપ્યો કરો કે જેથી આવા ગવનનો ફેરો મટે વિગેરે જણાવ્યું. ત્યારે તે સાધુ કપીરસાહેબ પાસે આવી તેમના ચરણમાં પડ્યા ને યથેચ્છ ભક્તિ આપ્યો કરી. વિગેરે હકીકત છે. (જુઓ કપીર ચરિત્ર બોધ.)

એક સમયે રામાનંદ સ્વામીના શિષ્યો સાથે કપીરસાહેબ રામાનુજ શુરદ્વારે દક્ષિણ દેશમાં તૌતાદરી આપ્યા, તે વખતે સાથે પાડા ઉપર સામાન લાદી ચાલતાં ચાલતાં સર્વે રાજનુજ સ્વામીના દ્વારે આવી પહોંચ્યા; અને પ્રસાદ (જમવા)નો સમય થયો.

રામાનુજસ્વામી આચારી ધર્મ પાળતા હતા તેથી સ્નાનનું ધ્યાન વિશેષ હતું, અને શુદ્રની છાંયા પડેતો જન્મે નહીં. મતલબકે જાતિનું ધ્યાન વિશેષ હોવાછતાં બ્રાહ્મણ હોયતોજ શુદ્ધ માનતા, ખીજી કામને પોતાના આશ્રમમાં રસોડામાં પેસવા દેતા નહીં. તેથી કપીરસાહેબને પોતાના બંડારમાં દાખલ કરવા માટે વિચારવા લાગ્યા. બાદ તેઓને ખોટું ન લાગે એવી રીતનો એક એવો ઠરાવ કર્યો કે, જ વેદનો શ્લોક (મંત્ર) બોલે તે બંડારમાં બેસે. તેનું કારણ એ હતું કે કપીરસાહેબ વેદનો શ્લોક જાણતા નથી (એવું એ જાણતા હતા) તેથી આપણે ના કહેવી મટે અને આપો આપ બહાર બેસે.

એ ઠરાવ થયાથી સર્વે વારા ફરતી શ્લોક (: વેદના) બોલી રહ્યા, ત્યારે કપીર સાહેબની વારી આવી, તેથી તેમણે જ પાડાપર સામાન લાદી

લાવ્યા હતા તેના મસ્તક પર હાથ મુકી પાડાને જણાવ્યું કે, હે પાડા મને તો કાંઈ વેદના જ્ઞાનની પરવાહ નથી પણ તું સર્વેને પઢીને ખતાવ એ મુજબ કહ્યું. ત્યારે સદ્ગુરૂની પ્રબળ સામર્થ્ય સત્તાથી પાડાએ વેદના મંત્રો એક પછી એક બોલવા માંડ્યા, જેથી સર્વ આશ્ચર્ય પામ્યા ને પોતાના દોષની ક્ષમા માંગી; બાદ સર્વેએ એક મત થઈ ભોજન કર્યું. એ પ્રમાણે વેદ મંત્ર બોલવાનો રિવાજ હાલ પણ દક્ષિણના; આચાર્ય મંડળ તથા સાધુ મંડળમાં ચાલે છે.

એક સમયે ગોરખનાથજી કબીરસાહેબની ખ્યાતિ સાંભળવાથી ગીરનારથી ફરતા ફરતા કાશી નગ્રમાં આવ્યા, તેમની સાથે બીજા નાથ તથા ચોરાશી સિદ્ધ પણ તે વખતે હતા. તે સર્વ રામાનંદસ્વામીની ગુફાદ્વારે આવી પહોંચ્યા ને જણાવ્યું કે, ગોરખનાથજી તમારી સાથે વાદવિવાદ કરવા ચાહે છે. એ ખબર રામાનંદસ્વામીને થતાં સર્વ સાધુ મંડળસહ બહાર પધાર્યા ને સભા ભરી, ત્યાં ગોરખનાથજીએ એક ત્રિશુળ દાટ્યું ને તેના પર અધ્ધર બેઠા. બાદ રામાનંદજીસ્વામી પ્રત્યે જણાવ્યું કે, આપની જમાત પૈકી કોઈપણ સાધુ આ ત્રિશુળ પર બેસી શકે એમ હોયતો હું વાદવિવાદ કરવા માંગતો નથી, ને એવો કોઈપણ ન નીકળે તો સર્વ હાર્યા એમ જણાવી નાથ બનવું પડશે વિગેરે જણાવ્યું. એ વાર્તા સાંભળી સ્વામીજીએ અતંદર્યાન કરી બેવા માંડતાં જણાવ્યું કે, સર્વ સાધુનાં આસન ધરતીપર છે, ને નાથજીનું આસન શ્રેષ્ઠ (ઉચ્ચ) છે એમ ભાસ્યું. તેથી તે આસનના ઉપર સુતિ કરી બેતાં ધ્યાનમાં આવ્યું કે, કબીરજી તેમના ઉપર શ્રેષ્ઠ અધિકારી છે એમ ભાલમ પડ્યું, તેથી સુતિ નીચે ઉતારી. જ્યારે એ મુજબની રચના બેઠા ત્યારે કબીરને યાદ કરતાં માત્રમાં તો તેમના સામિપ્ય આવી ઉભા રહેલા બેયા તેથી આનંદ પામ્યા. તે સમયે કબીરસાહેબને જણાવ્યું કે, આપણે ત્યાં નાથજી પધાર્યા છે, એવોના નિમિત્તે આપણાથી જે પ્રમાણે બની આવે તે પ્રમાણે આદર-સત્કાર કરવો એ આપણું કર્તવ્ય છે. એ મુજબ સ્વામીજીએ જણાવ્યું. ત્યારે કબીરસાહેબે નાથજીને કહ્યું કે, આપ અમારે ત્યાં પધાર્યા છો તો

પ્રથમ વિશ્રાંતિ લ્યો, પછી આપ ને પ્રમાણે કહેશે તેમ વર્તીશું. પણ ગોરખનાથજીએ જવાબ દીધો કે, અમારી શરત પુરી કરો પછી ને કહેવું હોય તે કહો. ત્યારે કબીરસાહેબે ત્રિશુળ સામુ બેઠ નાથજી પ્રત્યે જણાવ્યું કે, હે નાથજી ત્રિશુળપર યા વાંસપરતો નટ પણ નાચી શકે છે, પણ અમેએ આપની મહેમાનગીરી નિમિત્તે એક અંધર આસન બિછાવેલું છે તે પર આપ બિરાજે; તો આ આપના ત્રિશુળપર અમે તમારી સાથે બેસીશું. એવું જણાવી એક નળીમાંથી સુતરની દોરી કાઢી પૃથ્વીપર એક ખીલી ઠોકી, ત્યાંથી આકાશમાં તે દોરી ફેંટી ગુપ્ત થયા. બાદ અંધરથી (સુતરની દોરીના છેડાપરથી) અવાજ કર્યો કે, હે નાથજી આપના સાડ આસન તૈયાર છે, નીચે ત્રિશુળપર શું કરવા બેસી રહ્યા છો; પધારો આપની મહેમાનગીરી કરવા આહુ છું. એ સાંભળી નાથજી ગભરાયા ને ત્રિશુળ પરથી નીચે ઉતરી સુતરની દોરીપર ચઢવાનો વિચાર કર્યો, પણ તેના બેદની ખબર ન હોવાથી પરાસ્ત થયા. બાદ કબીરસાહેબ નીચે ઉતર્યા ત્યાં આગળ ધણી જ્ઞાન-ગોષ્ઠિ થઈ છે (જુઓ ગોરખ-ગોષ્ઠિ તથા ગર્ભાવલી) ગોષ્ઠિ થયા બાદ બે કર્તવ્યો નાથજીએ બતાવ્યા તેમાં પણ પરાસ્ત થયા છે. તેની હકીકત આ નીચે દર્શાવવામાં આવી છે.

ગોરખનાથજી તથા કબીરસાહેબ ગંગા કિનારે ગયા, ત્યારે ગોરખનાથજી દેડકા ખની પાણીમાં પેસી ગયા; તેથી તેમને કબીસાહેબે ઢુંઢી કાઢી બહાર આણ્યા. બાદ કબીરસાહેબની વારી આવવાથી જલમાં જલ-સ્વરૂપ થઈ મળી ગયા, તેમને ગોરખનાથજીએ ઘણા ઢુંઢ્યા પણ મળ્યા નહીં ને હારખાધી; ત્યારે છેવટે કબીરસાહેબ પોતાની મેળે તેમનાજ કમંડળમાંથી પ્રગટ થઈ બહાર આવ્યા.

ગોરખનાથજીએ બે સર્પ કબીરસાહેબની પાછું કુટીપર મોકલ્યા તે પાછા આવ્યા નહીં. તેથી ગોરખનાથજી તેમની કુટીપર ગયા ને કબીરસાહેબને હાંકપાડી. ત્યારે કબીરસાહેબે જણાવ્યું કે, અમારે ત્યાં બે પદ્માણ પધાર્યા છે, તેની પરોણાગત કરવા રોકાયેલો છું મારે આપ સુખેથી

પધારે. એ સુજળ સાંભળી નાથજી અંદર આવી જુએ છે તો, બે સર્પ
શાંતિમાં બેઠેલા બેયા. ત્યારે નાથજીની ખાત્રી થઇ ને જણાવ્યું કે, આપ
પ્રતિષ્ઠિત પુરૂષછો, આપણામાંજ સંતોષના સર્વત્ર ગુણ રહેલા છે; અને
આપ અદ્વૈત, સ્વયંઅલખ, અવિનાસીછો વિગેરે જણાવી હાર્યા એમ કબુલ
કરી, ગર્વગુમાન છોડી દઇ સદ્ગુરુ કબીરસાહેબને ચરણે નમ્યા. તેનું
પ્રમાણ:—

સાખી

નો નાથ ચોરાશી સિધ્ધા, ધનકા અનહદ જ્ઞાન;
અવિચલ ધર કબીરકા, યહ મતિ ખિરલા બન.
ઝોરી ઝંડા કુખડી, સેલી ટોપી સાથ;
દયા બધ કબીરકી, ચઢાઇ ગોરખનાથ.

(ગોરખ ગોષ્ઠિ વિગેરે)

ગોરખનાથજીની હાર થવાથી ઝાલી, ઝંડો, કુખડી, સેલી ટોપી
ઉતારી તેમના ચરણમાં મૂકી, કબીર સાહેબે તેમનેજ બક્ષીસ કરી; વિગેરે હ
કીકતગોરખનાથજીના સંબંધે છે. (અત્રે ફક્ત તેનો સારાંશજ દર્શાવ્યો છે.)

એક સમયે કબીર સાહેબ ગંગાજીના કિનારે સહેલ કરતા કરતા
એક જંગલમાં આવી પહોંચ્યા, જ્યાં એક વનખંડી નામન સાધુની પર્ણકુટ્ટી
હતી; ત્યાં સાધુએનો આશ્રમ બણીગયા પરંતુ ત્યાં કોઇ જોવામાં નહિ અ
વવાથી વિશ્રાંતિ લેવા થોડીકવાર થોભ્યા. એ ટલામાં ત્યાં એક કન્યા લોધ ના
મની આવીને કબીરને (નવીનપુરૂષ પેખવામાં આવ્યાથી) પુછ્યું કે, આપનું
નામ શું છે? અને આપની જાતિ શી છે? તથા આપ કર્યા ભેખનામહાત્મા
છો? ત્યારે કબીરસાહેબે જણાવ્યું કે, માડું નામ કબીર છે, અને મારી
જાતિ પણ કબીર છે, તેમજ મારો ભેખ પણ કબીર છે. જ્યારે લોધએ એ
સુજળ સાંભળ્યું ત્યારે કબીરસાહેબ પ્રત્યે જણાવ્યું કે અહિંઆ ઘણા
સંત આવે છે, પણ આવી રીતનું કહેવું કાઢવું થયું નથી. ત્યારે કબી
રસાહેબે કહ્યું કે તું કહે છે તે ખરું છે. કેમકે અમાડું નામ, જાતિ તથા
ભેખ સર્વથી જુદાંજ છે, વિગેરે ત્યાં કબીરસાહેબ તથા લોધ પ્રત્યે વાર્તાલાપ

થયો. ત્યાર પછી ત્યાં પાંચ સાધુ આવી પહોંચવાથી લોધ દુધ લાવી હતી તેમાંથી સાત પડીઆ ભરી પીવા સારૂ સર્વના આગળ સુક્યું (જેમાં પોતાનો પણ એક પડીઆ હતો) તે પાંચે સાધુએ દુધ પીધું, પરંતુ કબીરસાહેબે પીધું નહીં, તેથી લોધએ પૂછ્યું કે આપ કેમ પીતા નથી ? ત્યારે કબીરસાહેબે તેને જવાબ આપ્યો કે, એક સંત ગંગાજીની પેલી પારથી અહીં આવે છે, તેથી મેં મારો પડીઆ તેમના નિમિત્તે રહેવા દીધો છે. ત્યારે લોધએ જણાવ્યું કે, આપ પીઓ મારી પાસે બીજું દુધ બચત છે તેમાંથી આપીશ. તેનો કબીરસાહેબે જવાબ આપ્યો કે, અમો શબ્દ અહારી છીએ વિગેરે ઘણો વાર્તાલાપ થયો. એ પ્રમાણે જીકર ચાલી રહ્યું છે એવામાં ગંગાજીની પેલી પારથી એક સંત આવી પહોંચ્યા, તેમને કબીરસાહેબે પોતાનો પડીઆ આપી દીધો. તે સંતે પીધો. આ પ્રમાણે થવાથી આશ્ચર્ય પામી લોધએ સદ્ગુરૂ કબીરસાહેબને વિનંતી કરી કે આપ મને ઉપદેશ આપો કે જેથી મારું આ વાગવનનું દુઃખ દૂર થાય. તે વિનંતી સદ્ગુરૂએ સ્વીકારી તેને ઉપદેશ આપ્યો, જેથી તેનું મન શુદ્ધ થતાં કબીરસાહેબની તે શિષ્ય બની. કેટલીક દંત કથા લોધ માટે એવી આવે છે કે કબીરની લોધ સ્ત્રી છે પરંતુ તે હકીકત તદ્દન ખોટી છે. લોધ કબીરસાહેબની શિષ્ય છે. સ્ત્રીને માટે તો કબીરસાહેબે કેટલી સાખીઓ કહી છે તે પરથી ખાતરી થશે તેમાંની થોડી નીચે પ્રમાણે.

સાખી

કાલી નાગણુ વિષ ભરી, વિષ લે બેઠી હાટ;
પાલે પરી કબીરકે, કીન્હી ખારહ વાટ.
નારી નિરખન દેખીયે, નીરખ ન છીજ દોર;
દેખતહી તે બિષ ચટે, મન આવે કછુ ઓર.
જે કબહુક દેખિયે, બીર બહિન કે માંચ;
આઠ પ્રહર અલગાં રહે, તાકો કાલ ન માય.
ભગ ભોગે ભગ ઉપજે, ભગતે બચા ન કાયે;
કહે કબીર ભગતે બચા, ભગત કહાવે સોય.

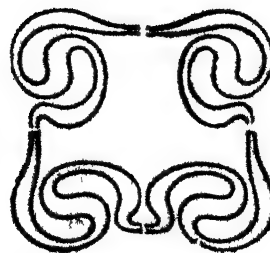
ગાય ભેંસ ઘોડી મધી, નારી નામહે તાસ;
જહી મંદીરમેં ચે બસે, તહાં ન થીજે બાસ.
કામી કોમી લાલચી, ધનતે ભક્તિ ન હોય;
ભક્તિ કરે કોઇ સુરમા, જાત ખરણુ કુલ ખોય.

(કબીર કસાદી)

જે મહાન્ પુરૂષના આવા વાક્યોથી સર્વને ઉપદેશ કરે છે તે પુરૂષ સર્વથી ન્યારા રહેલા છે. તે સ્ત્રીના પાસમાં મ પડે? એ વાંચક વર્ગના ઉપરજ ન્યાય કરવાનું ત્રાજવું સોંપું છું. માટે જે કાંઈ મનુષ્ય કબીરસાહેબને સ્ત્રી હતી એમ ધારતા હશે તેમણે પોતાના મન પરથી એ અસર કાઢી નાંખવી જરૂરની છે. જેઓએ કબીરસાહેબના ધણાં પુસ્તકોનું અધ્યયન કર્યું હશે, તે તો એમજ કબુલ કરશે કે એ અલૌકિક પુરૂષ છે.

એ મુજબ ધણા પરચા કબીરસાહેબે આપ્યા છે, છતાં પુત્ર જાવનાને હીંધે નીડ તથા નીમાએ તેઓશ્રીનો ઉપદેશ સ્વીકારેલો નહીં હોવાથી પ્રાણાંતે સદ્ગતી થવી મટી જમને કે કોઈ કંદાઈઅણનો અવતાર ધારણ કરવો પડ્યો; ત્યાં સદ્ગુરૂ કબીરસાહેબ ગયા છે જેની હકીકત આગળ પોડ્સમ્ રત્નમાં દર્શાવી છે.

—દ્વાદશમ્ રત્ન: સંપૂર્ણ—

ત્રયોદશમ્--રત્ન:

કબીરસાહેબનું મગધદેશમાં જવું, વિરસિંહ વાઘેલા રાજાને
ઉપદેશ આપવો, પરત આવવું, સિકંદરશાહ લોદીનું
કાશીમાં આવવું. જલનરોગ મટાડવો તથા અનેક
લીલા તેમજ કસનાયો બાબતનું વિવરણ.

નીર નીમાની દેહ ગત થયા પછી એક સમયે કબીરસાહેબ કાશી
નગ્રમાંથી નીકળી જૈનપુરમાં ગયા. ત્યાં વિરસિંહ વાઘેલા રાજા રાજ્ય ક-
રતા હતા ને તેમનું રાજ્યધાનીનું શહેર તે હતું. એ શહેરમાં એક રાજ્ય
મંદીર હતું ત્યાં સદ્ગુરુ પધાર્યા જ્યાં સર્વ ભક્ત એકત્ર મળ્યા હતા. ને
પદ્માવતી રાણીના હાથમાં આરતી હતી. નામદેવ ગાતા હતા, રવિદાસજીના
હસ્તમાં તાલ હતી, ધના ભક્ત પખવાજ વગાડતા હતા. તે શિવાયના રંકા,
વંકા, મેના ભક્ત, સજના કસઇ વિગેરે ભક્તો પણ આરતી સમયે હાજર
હતા, આરતી થયા બાદ નામદેવે કબીરસાહેબને પુછ્યું કે, તમે ક્યાંના
છો, કોણ છો, ક્યાંથી આવો છો, કયા ધર્મની માનંદી છે. તેના જવાબોમાં
કબીરસાહેબ તથા નામદેવજીને ઘણું વાર્તાલાપ થયો છે. બાદ સર્વ ભજ-
નમાં મશગુલ થયા ને કબીરસાહેબ એકલા એકાંત સ્થળે જઈ બિરાજ્યા.

વિરસિંહ વાઘેલા રાજાએ પોતાની અગાશીપરથી નિહાળતાં સર્વ
ભક્તો ભજનમાં બેઠેલા જોયા, પણ એક પુરૂષ (કબીર) ને ન્યારા મેઠેલા
જોયા તેથી ધ્યાન કરી જોતાં અલૌકિક ભેખ જણાયો. તે સમયે તેઓશ્રીનો
ભેખ આ નીચે જણાવ્યા મુજબ હતો.

સ્વેતટોપી ધારણ કરેલી હતી, સ્વેતઝખ્યો (જમો) પહેર્યો હતો,
માળા, તિલક ધારણ કર્યું હતું, હસ્તમાં કુબડી હતી, અને સ્વેત સ્વરૂપ
પ્રકાશમય હતું. જ્યારે રાજાના જોવામાં નવીન સંત આવ્યા ત્યારે છડીદાર
ને જણાવ્યું કે, નામદેવજીને મંદીરેથી બોલાવી લાવ. એ મુજબ હુકમ

થવાથી છડીદાર ત્યાં જઈ નામદેવજીને તેડી લાવ્યો, તેમને રાજ્યે નવીન સંત માટે પૂછ્યું; ત્યારે નામદેવે સર્વ હષ્ટીકત કહી સંભળાવી, તેથી ફરી છડીદારને મોકલ્યો કે, એ સંતને બોલાવી લાવ તેથી છડીદાર ત્યાં ગયો ને કબીરસાહેબને જણાવ્યું કે, અમારા મહારાજ આપના દર્શનની અપેક્ષા રાખે છે. માટે કૃપા કરી પધારો. છડીદારને કબીરસાહેબે જવાબ આપ્યો કે, તેઓને રાજ્યનો ગર્વ છે, તેથી અમારે એવા સ્થળે આવવું વ્યાજબી નથી, માટે અમે આવનાર નથી. વિગેરે જણાવ્યું. એથી છડીદારે જઈ વિરસિંહ મહારાજને સર્વ હષ્ટીકત કહી સંભળાવી. તે સમયે નામદેવજી ત્યાં હાજર હતા, તેમણે કહ્યું કે, એ મિથ્યાવાદી છે, સર્વ દેવની નિંદા કરે છે, અને આપના બોલાવવાથી તે આવતા નથી, એથી ધ્રુમંડી છે. વિગેરે જણાવ્યું. ત્યારે રાજ્યે પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે, એવા મહાન્ પુરૂષોને આપણી શું સ્પૃહા છે કે તે આપણે ત્યાં આવે આપણેજ ત્યાં જવું એ શાસ્ત્રોક્ત છે. એ મુજબ જણાવી સ્વારી તૈયાર કરાવી સદ્ગુરુ કબીરસાહેબ ના પાસે ગયા ને એવા માંડ્યું તો પૃથ્વીથી સવાહાય જાંચુ અદ્ધર આસન માલુમ પડ્યું તેનું પ્રમાણ:—

ચોપાઠ

આવત દેખા જમ હમ ભાઈ, તખ્તહમ લીલા એક ખનાઈ
આસન અધર કીન્હ તેહી વારા, સવાહાય ધરતીસેં ન્યારા
નૃપતિ દેખી અચરજ મન કીના, યહતો પુરૂષ અગમ કછુ ચીના
કીન અવલોકન જગ હમ સખહી, એસે પુરૂષ દેખે ન કમહી
રાજ ચરણ પકડે દોઢ ભાઈ, ધન્ય ધન્ય નૃપ કરહી ખડાઈ
કહે રાય ધન ભાગ હમારા, દર્શન દીન્હ આય કરતારા

(વિરસિંહ બાઈ)

ન્યારે પૃથ્વીથી સવાહાય જાંચુ અધર આસન દેખ્યું, ત્યારે રાજ આશ્ચર્ય યુક્ત ખન્યા ને મનસાથે વિચાર કર્યો કે—ધણાં સંતાના દર્શન મેં કરેલાં છે, પણ આવા સંત દોષપણુ એવામાં આવ્યા નથી. એ મુજબ ધા-

રણા કરી સદ્ગુરના ચરણકમળમાં નમસ્કાર કરી વિનંતિ કરી જણાવ્યું કે, આપ મારાપર કૃપાકરી મારો મહેલ પાવન કરો ને મને યોગ્ય ઉપદેશ આપો. ત્યારે કબીરસાહેબે રાજાને પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે, હે રાજા રાજકાજમાં રાજ્યને મદ, અહંકાર તથા સાદ્યબી વિગેરે હોવાથી ભક્તિ સમાતી નથી, તે કારણથી અમે ત્યાં આવનાર નથી. ત્યારે રાજાએ ધણી આજીજ કરી જથી સદ્ગુરને દયા આવવાથી વિનંતી સ્વીકારી. જવા તૈયારી કરી. એટલે રાજાએ કબીરસાહેબને હાથીપર બેસાડી સ્વારીસહ વાજતે ગાજતે મહેલમાં લાવ્યા. હાથી પર પાણુ કબીરસાહેબનું આસન હાથી કરતાં સવા હાથ અધર કિંચુ હતું.

મહેલમાં પધરામણી કર્યા બાદ માણિકદેવી પટરાણીને કહ્યું કે આપણે ઘેર મહાન્ સંત પધાર્યા છે તેથી પડદો દુરકરી અહીં આવો, ને સદ્ગુરના દર્શન કરી, ચરણામૃત લઈ, દિક્ષા લઈ પાવન થાવ વિગેરે જણાવ્યું. ત્યારે રાણીએ જણાવ્યું કે, આપ સમજીને ગુર કરશો તો ઠીક નહિ તો પાછળથી પસ્તાવું પડશે. ત્યાં રાજ તથા રાણીને ઘણા વાતોલાપ થયો છેવટે પડદા બહાર આવી ચરણામૃત લીધું ને પ્રસાદ બનાવી સાહેબને જમાડી સંતોષ્યા. ત્યારપછી કચેરીમાં ગયાને સદ્ગુરને સિંહાસન પર બેસાડ્યા. ત્યાં નામદેવજી તથા રવિદાસજી હાજર હતા તેમની સાથે જ્ઞાન ગોષ્ઠી થતાં તેઓ પણ સદ્ગુરને માનવા લાગ્યા.

એક સમયે રાજાને શિકારનો શોખ થયો. ત્યારે સદ્ગુરુએ જણાવ્યું કે હત્યા કરવી એ મહાપાતક છે. પરંતુ રાજાએ ધ્યાનમાં લીધું નહિ, ત્યારે છેવટે સદ્ગુરુએ શિકાર મળવાનો નથી એ પ્રમાણે કહ્યું. તોપણ રાજાએ માન્યું નહિ અને સદ્ગુરુને શિકારકેમ નહીં મળે એ ખતાવવા સાડા સાથેલેઈ શિકારમાટે ગયા છેવટે શિકાર મળ્યો નહિ અને સેન્યની નાશભાગ થઈ તેમજ સર્વને તૃપાલાગી તેથી ઠેટલાક પાણીની શોધ માટે ગયા પણ પાણી મળ્યું નહિ. જ્યારે સર્વ પાણી શોધીને થાક્યા, ત્યારે કબીરસાહેબે જણાવ્યું કે અહિંથી થોડે દુર ઉત્તરદિશા તરફ એક ઉત્તમ કુલવારી (ખાગ)

છે, ત્યાં આપણે સર્વ ચાલોને પાણી પી તૃપ્ત થાવ. એ સાંભળી રાજા સ્તબ્ધ થયો ને જણાવ્યું કે, અમે અહિં આ ધણા દિવસથી બેઠા છીએ પરંતુ કોઈ સ્થાને ફુલવાડી જેવામાં આવેલી નથી, માટે આપનું કહેવું યથાર્થ શી રીતે મનાય. ત્યારે દિવાને કહ્યું કે, એ વાત ખરી પણ સંતોનું કહેવું મિથ્યા પણ નહોય, માટે ચાલો તપાસતો કરીએ; એ ઉપરથી સર્વ જણ ઉત્તરદિશા તરફ ગયા તો ત્યાં એક અલૌકિક બાગ જેવામાં આવ્યો, તેથી ત્યાં જઈ પાણી પી તૃપ્ત થઈ સદ્ગુરુની પાસે રાજા તથા સર્વેએ મળી ક્ષમા માંગી. બાદ સદ્ગુરુને સાથે લઈ પોતાના મહેલ પર આવ્યા, ને રાણીને સર્વ હકીકત કહી સંભળાવી, જેથી રાણીએ પણ તેમનો ઉપદેશ ગ્રાહ્ય કર્યો. સદ્ગુરુએ ચૌકા આરતી કરી પાન પરવાનો આપી, સત્યનામનો ઉપદેશ કર્યો. રાજાને સત્યલોક જેવાની ઉત્કંઠા થઈ તેથી સદ્ગુરુએ રાજાના જીવાત્માને સત્યલોક દેખાડી પાછો લાવ્યા. પશ્ચાત્ સદ્ગુરુ ત્યાંથી અંતર્ધ્યાન થઈ કાશી નગ્રમાં પધાર્યા.

એક સમયે સિકંદરશાહ બાદશાહ દિલ્લીથી કાશીજીમાં પધાર્યા કયા કાર્ય નિમિત્તે પધાર્યા તથા શું કાર્ય બન્યું તેની હકીકત આ નીચે દર્શાવવામાં આવી છે.

વિક્રમી સંવત્ ૧૫૪૫ માં સિકંદરશાહ લોદી બાદશાહ દિલ્લીની ગાદી પર તખ્તનસીન હતા, તેમના અંગમાં જલન (દાહ) નો રોગ હતો તેથી દરબારમાં બહાર કર્યું કે, મારો રોગ કોઈ મટાડે એમ છે ત્યારે કટલાક ઉમરાવોએ જણાવ્યું કે, કાશીજીમાં ધણા મહાન સંત પુરૂષો વસે છે; તે આપનો રોગ દુર કરી શકશે, બાકી આખા હિંદુસ્તાનમાં બીજા કોઈ સ્થળે એવા મહાન પુરૂષો નથી કે જેથી આપનો રોગ દુર થાય. એ મુજબનું કહેવાથી સિકંદરશાહ કાશીજીમાં પધાર્યા ને પ્રથમ રામાનંદ સ્વામીની ખ્યાતિ સાંભળવાથી તેમના તરફ ગયા, ત્યારે મેચ્છનું મ્હોં નહિ જેવાને લીધે સ્વામીજી મ્હોં ફેરવી બેઠા; તેથી બાદશાહે કોઈ બરાબ તલવારથી ધડપરથી રામાનંદજીનું શિષ બુદ્ધ કરી નાંખ્યું. શિષ બુદ્ધ થવાથી રામાનંદ સ્વામીના અંગમાંથી રૂધીર તથા દુધ બન્નેવ સરખી ધારા વહેવા માંડી, મહાત્માનો

વિનાશ કરવાથી સિકંદરના શરીરમાં દાહ વધારે લાગવા માંડી, આ બાબતની સિંધોએ કબીરસાહેબને ખબર આપી. સિકંદરશાહે પોતાને જલન વધવા માંડ્યાથી ઘણાંઆને પૂછતાં જણાવ્યું કે, અહિંયા એમના કબીરજી કરીને એક સિંધ છે, તેમની પાસે ક્ષમા માંગતા તે તમારું દુઃખ દુર કરી શકશે. વિગેરે જણ થતાં કબીરસાહેબને તેડવા માટે નોકરાને મોકલ્યા, ત્યારે રસ્તામાં ગુફના મૃત્યુની વરદી મળતાં કબીરસાહેબ ત્યાં આવી પહોંચ્યા તેમના દર્શન થતાં સિકંદરશાહે જલનનો રોગ મટીગયો, ને સિકંદરશાહે કબીરસાહેબ પાસે ગુફ ઉપર ઘાત કર્યા બદલ માફી માંગી, જથી તેમની વિનંતિ સ્વીકારી કબીરસાહેબ પરચો બતાવી રામાનંદ સ્વામીને પુનઃજીવિત કર્યા. (જુઓ જ્ઞાનસાગર)

સિકંદરશાહે એ મુજબ પરચો જોયો, ત્યારે સદ્ગુરુને સાથે લેઈ કચેરીમાં પોતાની જોડે બેસવા આસન આપ્યું, તેથી સિકંદરશાહના પીર શેખ તકી બળવા લાગ્યા, કે અમારા પુર્વજોને પણ આ અધિકાર મળ્યો નથી, ને આ કાફરને જોડે બેસાડે છે. એ સાડ કહેવાય નહિ. તેથી સિકંદરશાહ પાસે આવી (શેખતકી તથા બીજા હિંદુ સલમાન જે કબીરસાહેબ તરફ દેશ બુદ્ધિ રાખતા હતા તેઓએ) ફરીઆદ કરીકે, આ કબીરજી બેઉ દીનથી વિરુદ્ધ વર્તે છે, ને પોતે સ્વયં પરમાત્માનો દાવો ધરાવે છે; માટે તેનો ખુલાસો આપ કરી આપો. જથી સિકંદરશાહે કબીરસાહેબને પુછ્યું કે; આ લોકો કહે છે તે વાત સાચી છે; ત્યારે કબીરસાહેબે હા કહી. તેથી સિકંદરશાહે જણાવ્યું કે, જો તેવો દાવો ધરાવતા હો, તો હું ગાયને માડ તમે જીવિત કરો. એમ કહી સિકંદરશાહે ગાય મંગાવી જખહ કરાવી (મારી નાંખી) તે સદ્ગુરુએ પુનઃજીવિત કરી તેથી બાદશાહ ચરણે પડ્યો, ને શેખ તકીની ઈર્ષા વધી. તેણે બાદશાહને ઉંધુ છતું સમજાવી બદુગર છે, તેથી હું કહું તે પ્રમાણે તમે કરો અગર મને કરવા દો, તેથી બાદશાહે પોતે કરવાની ના પાડી ને જણાવ્યું કે તમારી ધ્યાનમાં આવે તેમ કરો; પણ મનેતો તેઓપર પૂર્ણ વિશ્વાસ છે. એ પ્રમાણે શાહે કહેવાથી શેખ તકીએ ઈર્ષાને લીધે કબીરસાહેબની નીચે પ્રમાણે કસની લીધી.

- ૧ હાથ પગમાં બેડી નાંખી ગંગાજીમાં નાંખ્યા, ત્યાં બેડી ગળી જઈ જળપર તરવા માંડ્યું.
- ૨ અગ્નિમાં બાળવા માંડ્યા પણ બળ્યા નહીં.
- ૩ તલવારના ધા માર્યા પણ બીલકુલ વાગ્યું નહીં.
- ૪ દેગમાં પુરી મ્હોં બંધ કરી, નીચે અગ્નિ કરી ત્યારે કબીરસાહેબ ત્યાંથી અંતર્ધ્યાન થઈ બાદશાહ પાસે જઈ બેઠા.
- ૫ તોપના મ્હોડે બાંધી ઉરાડતા તોપ નહીં ફુટતાં પાણી ભરાઈ ગયું.
- ૬ મકનો હાથી છોડ્યો પણ સામે કેસરી રૂપ બેઠા હાથીનું ત્રણવાર નાશી જવું થયું.
- ૭ કુવામાં નાંખી ઇંટો ભરી તેથી ત્યાંથી અંતર્ધ્યાન થઈ બાદશાહ પાસે જઈ બેસવું.

એ સુજબ બાવન કસનીએ શેખતકીએ કબીરસાહેબની લીધી પણ એકે તરફથી શેખ તકી જીત પામ્યા નહીં.

એક દિવસ બાદશાહ, કબીરસાહેબ, તથા શેખ તકી ગંગા કિનારે સેહેલ કરવા બેઠા હતા. ત્યાં એક મહદુ તણાતું આવતું બેઠા શેખતકીએ કબીરસાહેબ પ્રત્યે જણાવ્યું કે, આ મહદાને જીવિત કરો, ત્યારે કબીરસાહેબે કમાલ (એટલે જીવ નહિતે) કહી હાંક મારી, તેથી જીવિત થઈ કબીરસાહેબ પાસે આવી પગે લાગ્યા. કબીરસાહેબે તેના મસ્તક પર હાથ મુક્યો, તેથી કમાલજી શ્રેષ્ઠતા પામ્યા; અને ત્યારથી એવું કહેવાયું કે, કબીરે કમાલ કીધો.

જ્યારે એ બીના શેખ તકીએ બેઠા ત્યારે કહેવા લાગ્યા કે, એમાં થોડો ઘણો જીવ હોવો બેઠાએ તેથી તે ઉઠી આવ્યો. પરંતુ આ કબરમાં (ત્યાં આગળ એક કબર હતી તે બતલાવી) મારી પુત્રી જ ઘણાં દિવસથી મરણ પામેલી છે તેને આ કબરમાં દાટેલી છે, તે જીવતી થાય તો તો તમારી ખરેખર સત્યતા મનાય? એ સુજબ જણાવવાથી ત્રણે

જણુ કબર પાસે ગયા ને ત્યાં કબીરસાહેબે કહ્યું કે “ ઉઠ શેખતકીકી બેટી ” એ પ્રમાણે ત્રણવાર કહ્યું પણ ઉઠી નહીં. ત્યારે ચોથીવાર “ ઉઠ કબીરકી બેટી ” એ પ્રમાણે કહેવાથી તુરતજ શેખ તકીની મરણ પામેલી બેટી કબરમાંથી બાહાર નીકળી, ને સદ્ગુરૂના ચરણે નમી; તેનું નામ કમાલી મુક્યું. જ્યારે શેખતકીએ પોતાની બેટી જીવતી થયેલી જોઈ, ત્યારે પોતાને ઘેર લઈ જવા દાવો ધરાવ્યો. પરંતુ કમાલીએ જણાવ્યું કે, હું તો તમારી બેટી નહીં પણ કબીરની બેટી છું. કેમકે તેમનાથી હું જીવી છું; તેથી કમાલ તથા કમાલી બેઉ સદ્ગુરૂના સાથે ગયાં. તેમને સદ્ગુરૂએ જ્ઞાનોપદેશ આપી શિષ્ય બનાવ્યા. (ધણુઓની સમજ એવી છે કે, કમાલ તથા કમાલી એ કબીરસાહેબનાં પુત્ર તથા પુત્રી છે, પણ આ ઉપરથી વાંચકોને સ્હેજમાં જણાશે કે તે બેઉ કબીરસાહેબના શિષ્ય હતાં એ નિર્વિવાદ છે.)

એક દિવસ બાદશાહે તેર ગાડીઓ ભરી ઠોરાં પુસ્તકો કબીર-સાહેબ પાસે મોકલ્યાં ને જણાવ્યું કે, એકજવાર કલમ શાહીમાં બોળી લખી આપો ? તે પણ કબીરસાહેબે એકજ કલમે લખી આપેલાં છે. વિગેરે વિગેરે ઘણાં પરચા આપ્યા બાદ ફાલ્ગુન સુકલપક્ષ પુર્ણિમાના દિવસ આવ્યો, ત્યારે સદ્ગુરૂએ પોતાની નિંદા કરાવા નિમિત્તે શું કાર્ય કર્યું; તે અતુર્દશમ્ રત્નઃમાં દર્શાવવામાં આવશે.

—ત્રયોદશમ્ રત્નઃ સંપુર્ણ.—

ચતુર્દશમ્—રત્ન:

હોળીનો જલસો, કબીર લીલા, દીલ્લી તથા પંજાબમાં જવું,
નાનક સાહેબનો મેળાપ, સમનને ઘેર જવું, સર્વાનંદ
સાથે તથા રામાનંદજી સાથે થયેલી ગોષ્ઠી, તત્વાજ્ઞવાનું
વૃતાંત. કબીરવટનું સ્થાપન વિગેરેનું વિવરણ.

કબીરસાહેબ શ્રાદ્ધગુણ સુક્ષ્મપદ્મ પુર્ણિમા (હોળી) ના દિવસ એક
કંજરી (ગણિકા) તથા રવિદાસજી બેઠને બેઠ બગલમાં લેઈ, હાથમાં એક
પાણીનો શીસો ઝાલી, બજારમાં પડતા આપડતાના દેખાવમાં આવી પહોં-
ચ્યા. તે બેઠ જ્ઞાની પુરૂષો હતા તે એમ કહેતા હતા કે, એમની લીલાનો પાર
નથી એમની કૃતિ અગાધ છે; ને જે અજ્ઞાનીને ધર્મોવાન પુરૂષો હતા તે એમ
કહેતા હતા કે હવે એમનું 'ખોટું' કર્તવ્ય પ્રગટ થઈ ગયું. વિગેરે જેમ જેના
મનમાં ફાવે તેમ કહેતા. કબીરસાહેબ બજારમાંથી ફરતા ફરતા કાશીજીની
રાજ્ય કચેરી ભગઈ હતી ત્યાં આવી પહોંચ્યા.

એ દિવસે હોળીના તહેવારને લીધે મેળો હોવાથી ઘણા રાજા
રજવાડા કાશીજીની સભામાં આવેલા હતા, જેમાં મુખ્ય લોદી સિકંદર શાહ
તથા વિરસિંહ વાઘેલા રાજા હતા, ને સિંહાસનારૂઢ હતા. તે સર્વેએ એ
દશા કબીરસાહેબની બેઠ ત્યારે વિરસિંહ વાઘેલા રાજાએ તે સ્થિતિ અપ્રતિ-
ષ્ઠિત હોવાથી મ્હોં ફેરવ્યું ને મનમાં ચંકા આવી કે, ગુરૂજીની તેમજ તેમની
સાથે મારીપણ નિંદા થાયછે, ને મારે એ નિયતિ બેવી વ્યાજબી નથી; તેથી
મ્હોં ફેરવતાં ઉઠી આદર સત્કાર કર્યો નહિ. એ રીતનું જ્યારે સદ્ગુરૂએ
બોલ્યું ત્યારે સભાના વચ્ચે જઈ પાણીનો શીસો જે હાથમાં હતો તે પગપર
ઢોળી દઈ નીચે બેસી જઈ બેઠ પગને ડુંકો મારવા માંડી, જેથી સર્વે આશ્ચર્ય
ચકિત થયા. ત્યારે લોદી સિકંદરશાહે સદ્ગુરૂ કબીરસાહેબને પુછ્યું કે,
શીયાનું પાણી ઢોળી દઈ બેઠ પગને ડુંકો કેમ મારે છે, તે કંઈ અ-

મારાથી સમજતું નથી. માટે તેનું કારણ જણાવો. ત્યારે કબીરસાહેબે કંઈજ ઉત્તર નહીં દેતાં રવિદાસજીને ઇશ્વારાથી જણાવ્યું કે, એ બાબતનો ખુલાસો જ છે તે તમે આપો. એથી સદ્ગુરૂની આજ્ઞાથી સર્વ સભા સાંભળે એમ રવિદાસજીએ જવાબ આપ્યો કે, જગન્નાથપુરીમાં હરખો પંડ્યો પ્રસાદનું મટકું ઉતારતા હતા તે હાથમાંથી સરી જવાથી પગપર એકદમ પડ્યું તેથી પગે દાઝ્યો, તે સમયે કબીરસાહેબ ત્યાં ભેલેલા હતા તેમણે તેના પગપર પાણી સીંચી શાંતના આપી છે. તેના દેખાવ અત્રે દર્શાવેલો છે. વિગેરે કહી સંભળાવ્યું. એ સાંભળી સર્વ સભાના રાજ રજવાડા તથા દરબારી મંડળ વિસ્મય પામ્યા. 'આદ સદ્ગુરૂ કચેરીમાંથી વિદાય થઈ પોતાની પર્ણકુટીપર પધાર્યા.

સભામાં ચક્ર્યાર થઈ કે, એ વાત શી રીતે સત્ય મનાય ? કેમકે કબીરસાહેબ તો અત્રે હતા ને જગન્નાથપુરી અહિંથી ધણે દુર છે, તેથી ત્યાં ગયા શી રીતે ને પંડ્યાના પગપર પાણી સીંચી શાંતિ શી રીતે આપી; માટે એ સત્ય કહેવાય નહીં. તેથી સર્વેએ ચોક્કસ વિચાર કર્યો કે, અહીંથી હલકારો મોકલી ખબર મંગાવવાથી સત્ય या असत्य જણાશે. એ મુજબ ઠરાવ પડવાથી સિકંદરશાહ લોદીએ તથા વિરસિંહ વાઘેલા બેઉ જણે પોતાના બે હલકારાઓને સાંઢણીયો લઈ જગન્નાથજી તરફ સત્ય હકીકત શું છે તે જણાવવા પંડ્યાપર પત્ર લખી મોકલ્યા. એ બેઉ હલકારા બેકના પત્ર લેઈ કાશીજીથી વિદાય થયા, તે કેટલેક દિવસે જગન્નાથપુરીમાં આવી પહોંચ્યા; અને હરખા પંડ્યાના હસ્તમાં બેઉ જણે પત્ર આપ્યા. તે પંડ્યાએ વાંચી જોયો ત્યારે મનમાં આશ્ચર્ય પામ્યો કે, તે દિવસે અહીં પણ હતા ને ત્યાં પણ હતા; એમની લીલાનો કોઈપણ પાર પામ્યા નથી, ને પામશે પણ નહીં. જ્યારે પરિપૂર્ણ વાંચી રહ્યા ત્યારે બેઉ હલકારાને રૂબરૂમાં જણાવ્યું કે, જો કબીરસાહેબે કાશીજીમાં હકીકત કહી તે અક્ષરે અક્ષર સત્ય છે, ને એમની લીલાનો પાર નથી વિગેરે જણાવ્યું ને પત્રોના જવાબ પણ તેવા લખી બીડી આપ્યા; જેથી પંડ્યા ને નમસ્કાર કરી જગન્નાથજી કાશીજી તરફ આવવા વિદાય થયા. તે કેટલેક દિવસે કાશીજીમાં આવી

પહોંચ્યા, ને બેઠ હલકારાએ બેઠને એ પત્ર આપ્યા ને રૂબરૂમાં પણ હકીકત કહી સંભળાવી. તેથી સર્વ રાજ રજવાડા તથા દરબારીયો દીગ્બુદ થઇ ગયા, ને કચેરી બરખાસ્ત થઇ.

વિરસિંહ વાઘેલા રાજાએ મનમાં વિચાર કર્યો કે, મારાથી ગુરૂનો દ્રોહ થયો છે, તે અપરાધની ક્ષમા ગુરૂથી મેળવવી જોઇએ. તે વિચાર દ્રઢ થતાં રાજ તથા તેમની રાણી (માણેકદેવી) એ બન્ને જણ ઉઘાડે પગે ચાલતા, હાથ ખાંધી, બળતી સગડી માથે લેઇ, ગુન્દાની ક્ષમા માંગવા કબીરસાહેબની પર્ણકુટીપર આવી પહોંચ્યા. તેમને કબીરસાહેબે દુરથી જોયા ત્યારે કમાલ તથા કમાલીને આજ્ઞા કરી કે, એમના હસ્ત છોડી નાંખો, ને માથાપરની સગડીયો ઉતારી દ્યો. એ મુજબ આજ્ઞા થવાથી બન્ને જણ સામા જઇ સગડીયો ઉતારી લેઇ બંધન મુક્ત કર્યા, તેનું કારણ સદ્ગુરૂમાં મોટમપણું નહોતું. જ્યારે બંધન મુક્ત કર્યા ત્યારે ભોંયપર સાણંગ નમસ્કાર કરતા કરતા સદ્ગુરૂના પાસે આવી ચરણમાં આજ્ઞાટયા ને વિનંતી કરી કે એ મારે ઘણો મોટો ગુન્દો થયેલો છે; તે આપ કૃપા કરી માફ કરે વિગેરે ઘણી આજ્ઞાઓ વિનંતી કરી. જ્યારે સદ્ગુરૂની નમ્ર વિનંતી કરી ત્યારે તેમને થયેલા ગુન્દાની માફી કરી જણાવ્યું કે, ગુરૂ દ્રોહ જોવા એક પણ અપરાધ નથી, માટે હવે પછી ઘણા સાવધાન રહેવું ને ગુરૂને પરમાત્મા કરતાં પણ શ્રેષ્ઠ ગણી તેમની આજ્ઞાનુસાર વર્તવું; જ્યારે આવા ગવનનું દુઃખ ગુરૂ કૃપાથી ટળે વિગેરે ઉપદેશીક વાક્યો જણાવ્યા. જે રાજાએ આશ્ચર્ય કર્યા. બાદ વિનંતી કરી જણાવ્યું કે, આપ કૃપા કરી મારા ગુહે પધારો જ્યારે કૃતાર્થ થઇયે. તે વિનંતી સ્વીકારી જણાવ્યું કે, અમે થોડા દિવસ પછી તમારા તરફ આવીશું વિગેરે હકીકત છે. આ શિવાય ઘણી અગમ લીલા કાશીજીમાં સદ્ગુરૂએ પ્રત્યક્ષ બતાવી છે. તેનો સંક્ષેપ્તમાં સારાંશ અત્રે મોટી મોટી લીલાઓનો દર્શાવેલો છે.

સિકંદરશાહે જ્યારે ઘણાં પરચા પ્રત્યક્ષ જોયા; ત્યારે કબીરસાહેબને પીર માન્યા; ને સદ્ગુરૂની આજ્ઞા કરી કાશીજીમાંથી હસ્તી (હાથી) પર બેસાડી દીલ્લી લઇ ગયા, ત્યાં લઇ જઇ ઘણો આદરસત્કાર

તેઓશ્રીનો કયો. દીડલીમાં કેટલાક દિવસ ગુજરાં બાદ સદ્ગુરૂ પંજબ દેશ તરફ પધાર્યા ને નાનકસાહેબને મળ્યા.

નાનકસાહેબ મોજ તીલોંડી જીલ્લા લાહોર દેશ પંજબમાં વિક્રમી સંવત ૧૫૨૬ માં કાઝુ નામના ક્ષત્રિના ઘરમાં ઉત્પન્ન થયા હતા. જ્યારે તેમની ઉમ્મર સોળ વરસની થઈ ત્યારે રૂપિયા વીશનો ભંડારો કર્યો હતો. વિક્રમી સંવત ૧૫૫૩ માં વેઈ નામની નદીમાં જ્યારે તે નહાવા ગયા ત્યાં પાણીમાં ગાથું લગાવી નીકળતી વખતે કબીરસાહેબ “બુઢ્ઢાખાવાના લેખા-શમાં” પ્રગટ થયાને નાનકસાહેબને મળ્યા. તેઓશ્રીનો અલૌકિક ભેષ જોઈ શાંતિવળીને જણાવ્યું કે, હો બુઢ્ઢાખાવા મારા પ્રત્યે આપનીશી આજ્ઞા છે. ત્યારે કબીરસાહેબે દીનતા જોવાથી જણાવ્યું કે હે નાનકજી મારી ઇચ્છા એવી છે કે, પાંચ દિવસની વાછરડી લાવો ને તેને દોહીને તેના દુધથી મારૂ કમંડળ ભરી આપો. એ સાંભળી નાનકસાહેબ આશ્ચર્ય પામ્યા, પણ નાનકહેવા પામતા પાંચ દી-વસની વાછરડી શોધી લાવી દોહવા બેઠા તો તે વાછરડી કુદી ગઈ ને દુધ પ્રાપ્ત થયું નહીં, એ હકીકત થવાથી નાનકસાહેબ શરમાઈ ગયા ત્યારે ક-બીરસાહેબે કહ્યું કે, તમે ગુરૂપદવી ધારણ કરેલી છે, પરંતુ તે પદને પ્રાપ્ત થવા હજી કંઈક ક્યાસ છે. વિગેરે જણાવી દર્શાવ્યું કે, હવે વાછરડી પાસે જવ ને તેને કહો કે, બુઢ્ઢાખાવાને દુધ જોઈએ છે, માટે કમંડલ ભરી આપ. એ સુજબની આજ્ઞા થવાથી વાછરડી પાસે ગયા ને કબીરસાહેબના દર્શાવ્યા મુજબ કહી દોહવા માંડતાં સહેજમાં દુધથી કમંડળ ભરાઈ ગયું જથી આ-શ્ચર્ય પામ્યા. દુધ લેઈ સદ્ગુરૂ પાસે આવ્યા ને તેમના સામિપ્ય મુકયું. એ સમયે ત્યાં ધણી જ્ઞાનગોષ્ઠી બેઠમાં થતાં છેવટે નાનકસાહેબ “બુઢ્ઢા-ખાવાના” ચરણે નમ્યા, ને ચોગ્ય સત્યોપદેશ પ્રાપ્ત કર્યો. વિગેરે હકીકત સંક્ષેપ્તમાં અત્રે લીધી છે.

એક સમયે નવનાથ ચોરાશી સિંધ તથા નાનકસાહેબ તેમજ કબીરસાહેબ એકત્ર મળી એક એકાંત રમણિક સ્થાનમાં બેઠા હતા, ત્યાં એક નાનકસાહેબનો શિષ્ય આવ્યો. તેણે વિચાર કર્યો કે ગુરૂદ્વારે જવું તો ખાલી હાથે ન જવું, તેથી પોતાના ગજવામાં હાથ નાંખતાં એક તલનો

દાણે નીકળ્યો તે લેઈ નાનકડાહેબને ચરણે નમી ભેટ ચઢાવ્યો. ત્યાં સર્વે મહાન્ પુરુષો બિરાજમાન હતા તેથી સર્વમાં શી રીતે વહેંચવો તેના વિચારમાં પડ્યા. ત્યારે કબીરસાહેબે જણાવ્યું કે, જળમાં તલનો દાણો ઘોળી સર્વેને વહેંચી આપો તે વાત સર્વેને પસંદ પડી, પણ તે સ્થળે પાણી નહોતું; નદી હતી પણ શુષ્ક પડી હતી તેથી સર્વ ગભરાયા કે હવે શું કરવું, ને એકેકના મુખાવિંદ સામુ જોવામાંડયું. છેવટે કબીરસાહેબે શુષ્ક પડેલી નદી તરફ અમી દ્રષ્ટી કરવાથી પાણી ઉત્પન્ન થયું, જથી સર્વ આશ્ચર્ય જનક લીલા જોઈ ચકિત થયા; ખાદ જળ લાવી તેમાં તલનો દાણો ઘોળી નાંખી તે પાણી સર્વેને વહેંચી આપ્યું. જ્યારે એ લીલા જોઈ ત્યારે સર્વેએ મળી કબીરસાહેબને જણાવ્યું કે, આપના ઉપર અમે ધણાંજ પ્રસન્ન થયા છીએ, માટે જે ઇચ્છા હોય તે માંગો. ત્યારે કબીરસાહેબે જણાવ્યું કે, તમારી પાસે હું તો કાંઈ દેખતો નથી કે તે હું માંગુ. તે છતાં સર્વની એમજ ઇચ્છા થઈ છે કે માંગો ત્યારે માંગવાનું એટલુંજ છે કે-મને “પાંચ પૈસાભાર દરિદ્રતા આપો” એ શિવાય મારે કાંઈ બીજું માંગવું નથી. એ મુજબની માગણી થઈ ત્યારે સર્વે અચંબો પામ્યા કે શી તેમની નમંતાઈ છે કે ધન દોલત એશ્વર્ય વિગેરે ન માંગતાં દરિદ્રતા માંગી એ માંગણી ધણી ગંભીર છે. વિગેરે સર્વના મનપર ઈચ્છું, પણ એ દરિદ્રતા આપણી પાસે તો છે નહીં તો લાવવી ક્યાંથી કે તેમને આપી શકીએ. વિગેરે ધણા જાંડા વિચારમાં સર્વે પડ્યા. છેવટે એ નિશ્ચય થયો કે, દેવ લોક (સ્વર્ગ) માં જઈ ત્રિદેવપાસે તપાસ કરી લાવી આપીએ. વિચાર નિશ્ચય થતાં સ્વર્ગ લોકમાં પ્રથમ શિવજી પાસે ગયા, ને દરિદ્રતાની માંગણી કરી. ત્યારે શિવજીએ જણાવ્યું કે, મારી પાસે દરિદ્રતા નથી કે હું આપીશ-કું; બ્રહ્માજી પાસે જઈ તપાસ કરો. એ સાંભળી બ્રહ્માજી પાસે ગયા, ને દરિદ્રતાની માંગણી કરી. ત્યારે બ્રહ્માજીએ કહ્યું કે, મારી પાસે દરિદ્રતા નથી કે જથી હું આપી શકું; વિષ્ણુજી પાસે જઈ તપાસ કરો. એ સાંભળી વિષ્ણુજી પાસે સર્વ સિધ્ધ ગયા, ને પાંચ પૈસાભાર દરિદ્રતાની માંગણી કરી. ત્યારે વિષ્ણુજીએ જણાવ્યું કે, મારી પાસે તો ફક્ત ત્રણપૈસા

ભાર દરિદ્રતા છે ને એ પૈસાભાર દરિદ્રતા બીજી નથી. છેવટે વિષ્ણુજીએ જણાવ્યું કે, જમણે તમારી પાસે પાંચ પૈસાભાર દરિદ્રતા માંગી છે તેમનીજ પાસે પાંચપૈસા ભાર દરિદ્રતા છે, એમના શિવાય ત્રણ લોકમાં ઢાઢની પાસે “ પાંચ પૈસાભાર દરિદ્રતા ” નથી. તેજ પાંચ પૈસાભાર દરિદ્રતાના અધિકારી છે, વિગેરે જણાવ્યું તેથી સર્વે પાછા વળ્યા ને સર્વે હકીકત કબીરસાહેબને વિદિત કરી. ત્યારે કબીરસાહેબે ઉતર આપ્યો કે, હું પ્રથમથીજ કહેતો હતો કે તમારી પાસે હું કાંઈ દેખતો નથી કે તે હું માંગુ; અને તમે આપી શકો વિગેરે કહ્યું. એથી સર્વ પરાસ્ત થયાને ગુપચુપ રહ્યા. એ મુજબ ઘણી લીલાઓ પંજાબ દેશમાં પ્રત્યક્ષ ખતાવી છે. બાદ પંજાબદેશ છોડી સદ્ગુરુ કાશી નગ્રમાં આવી પહોંચ્યા.

એક સમયે કબીરસાહેબ, શેખ ફરીદ, તથા કમાલજી એ ત્રણે જણ “ સમન ” ભક્તના ઘેર સાંજે ગયા. સમનની સ્ત્રીનું નામ નેદી, ને પુત્રનું નામ શિવ હતું. જ્યારે તેમને ઘેર ત્રણ સંત ગયા, ત્યારે તેમનો આદર સત્કાર કરી બેસવા આસન આપ્યું. બાદ ભોજન સાડ રસોઇ કરવાની સામગ્રી ઘરમાં ન હોવાથી ઘણો તજવીજ કરી પણ મળી નહીં, તેથી સંતોને ભોજન કરાવવા સાડ એક વણિક—મોદીને ત્યાં બેઠ બાપ દિકરે જઈ ખાતર પાડ્યું; અને સિધુ લેવા શિવ અંદર પેઠો. સમન બહાર ઉભા રહ્યા, શિવ અંદર પેસીને સીધું જોઈયે તેટલુંજ લેઈ સમનને આપ્યું. બાદ શિવ બાહાર નીકળવા જાય છે એવામાં તે ઘરનો માલિક (વણિકમોદી) જગી ઉઠ્યો, ને શિવના પગ ઝાલવી લીધા. ત્યારે સમન પ્રત્યે શિવે જણાવ્યું કે, હું પકડાયો છું ને છુટવાનો નથી ને સવાર થતાં ભક્તિ વાગોવાતાં સંતો જુએ બેસી રહેશે; માટે માડું શિશ કાપી લેઈ સિધુ લઈ જઈરસોઇ તૈયાર કરાવી સંતોને ભોજન કરાવો વિગેરે જણાવ્યું. તે સાંભળી સમને શિવનું મસ્તક કાપી એક હસ્તમાં શિશ (મસ્તક) તથા બીજા હસ્તમાં સિધુ લેઈ પોતાના ઘેર આવ્યા. (એ હકીકત કબીરસાહેબ શિવાય બીજા બેઠ જણ જણતા નહોતા.) ઘેર આવ્યા બાદ શિવનું મસ્તક તાકામાં મુક્યું, ને સર્વે હકીકત પોતાની સ્ત્રીને કહીસંભળાવી; તે પણ ભક્તિવાન હતી તેથી આકંઠ નહીં.

કરતાં પ્રશ્ની દીલથી રસોઘ તૈયાર કરી, ને ત્રણ પતરાળાં (પનવારા) પીરસી સંતોને જમવા માટે વિનંતી કરી, ત્યારે કબીરસાહેબે જણાવ્યું કે, આપણે છએ જણ સંગાતે બેસી ભોજન કરીએ. ત્યારે સમને ધણી આનાકાની કરી કે આપના પ્રસાદ લીધા પછી અમે ખેંસીશું, પણ શીવનુ મરણ થયેલું જહેરમાં લાવી જીવિત કરવા સાડ કબીરસાહેબે માન્યુ નહી; અને ત્રણ પતરાળાં પીરશ્યા હતા. તેમાંથી એકેકના ખબે ભાગ કરી છએ પતરાળામાં સરખા હીરસા કર્યા ને શીવને હાંક મારી કે હે શીવ તું ક્યાં છે જલ્દી બોલ. ત્યારે સદ્ગુરૂના વચનથી શીશ બોલ્યું કે—મારું શીશ અહીં તાકામાં છે ને ધડ વણીકની દુકાને છે. જ્યારે એ મુજબનો પ્રત્યુત્તર સાંભળ્યો ત્યારે ફરીથી સદ્ગુરૂએ દર્શાવ્યું કે, શીશતો ઠગ તથા ચારનું કપાય છે, ભક્તનું કંઈ કપાતુ નથી; માટે ચાલ જલ્દી અમે સર્વે પ્રસાદ લેવા ખોટી થઈએ છીએ. એવું વચન થતામાંજ ધડ વણીકની દુકાનેથી આવી શીશના શાયેસધાણુ થઈ ગયું, તેથી સર્વ આશ્ચર્ય પામ્યાને શિવ આવી સદ્ગુરૂને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કર્યા; ખાદ છએ જણે અધિકાર મુજબ પ્રસાદ લીધો. એ મુજબની હકીકત ભક્ત-સમન તથા શિવની છે. તે સંક્ષેપ્તમાંજ દર્શાવી છે.

ઉપર દર્શાવેલી હકીકતનું ઉલટ સ્વરૂપ કેટલેક સ્થળે એવું શ્રવણે પડેછે કે, કબીરસાહેબને ત્યાં ત્રણ સંત આવ્યા, ત્યારે તે સમયે ઘરમાં અનાજ ન હોવાથી કબીરસાહેબ તથા કમાલજી બેઠ ચારી કરવા ગયા ને કમાલનું શીશ કાઢ્યું. ને સંતોએ કમાલજીને જીવિત કરી ખાદ સંતો જમ્યા વિગેરે હકીકત જનસમુહમાં ચર્ચાય છે. પરંતુ ઉપરની હકીકતથી સત્ય કે અસત્ય શું તે સુજ્ઞ વાંચકોના સમજવામાં રહેજમાં સમજાશે. એ બાબતમાં વધુ વિવેચન કરવું દુરસ્ત નહીં ધારવાથી જમ જેને ક્ષવે તેમ હકીકત કહે છે, પણ કબીરસાહેબ જેવા મહાન્ જ્ઞાનીને દોષ લાગતો નથી; તેના ભોગી જ કહેછે તેજ છે. લોઘના સંબંધમાં પણ લોક ચર્ચા એવી સાંભળવામાં આવેછે કે, કોઈ શાહુકારને ત્યાં ખબે જાંચકી કબીરસાહેબ લઈ ગયા હતા, તે હકીકત પણ અસત્ય છે. એ બાબતની

સત્ય હકીકત ભક્તમાળ દ્વારે પ્રસિધ્ધ છે કે, પીપાદાસ એક શાકુકારને ત્યાં ખભે ઉંચકી તેમની સ્ત્રી સીતાને લેઈ ગયા હતા. માટે સુજા વાંચકો તેની તુલના કરી શકશે, લોઘ તેમની શિષ્ય હતા સ્ત્રી નહોતી ને તેમણે ને કર્તવ્ય કરેલું પણ નહોતું. એ બાબત જમ જને ફાવે તેમ હકીકત કહે છે; તેના ભોગી જ કહે છે તેજ છે.

એક સમયે સર્વાનંદજી મહાન્ વેદપાઠી પંડિત કાશીજીમાં કબીર-સાહેબનું નામ પુછતા આવ્યા. એ સર્વાનંદજી પંડીતની હકીકત એવી છે કે-તે જને બ્રાહ્મણ હતા ને વેદમાં ધણ પ્રવિણ હતા; તે દેશે દેશ ફરી સભા ભરી સર્વ પંડિતોને હરાવતા જ્યારે સર્વ દેશમાં ફરી પંડિતોને હરાવ્યા ત્યારે પોતાના ઘેર આવ્યા ને પોતાની માતોશ્રીને સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરી દર્શાવ્યું કે મેં સર્વે પંડીતોને જીત્યા છે, માટે મારું નામ “ સર્વાજીત પંડિત ” મુકા એ મુજબનું તેમની માતોશ્રીએ સાંભળ્યું ત્યારે પુછ્યું કે, સર્વે પંડીતોને જીત્યા એ સત્ય હશે પણ કાશીજીમાં કબીરસાહેબ રહે છે, તેમને જીત્યા છે ત્યારે સર્વાનંદ પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે, કાશીજીમાં ગયો હતો ખરો પણ તેમની સાથે વાદવિવાદ થયો નથી ને ભેટ પણ થઈ નથી. ત્યારે તેમની માતોશ્રીએ જણાવ્યું કે, ફરીથી કાશીજીમાં જ ને કબીરસાહેબને એ જીતી આવે ત્યારે તારું નામ “ સર્વાજીત ” મુકીશ, તે શિવાય હું મુકનાર નથી. એ મુજબની માતોશ્રીની આજ્ઞા થવાથી નમન કરી કાશીજી તરફ વિદાય થયા, ને કેટલેક દિવસે કાશીજીમાં આવી પહોંચ્યા, અને કબીરસાહેબનું નામ પુછતા પુછતા કબીરસાહેબની પર્ણકુટી નજીક આવ્યા. ત્યાં એક કુવો હતો તેનું પાણી ધણી સ્ત્રીઓ ભરતી હતી, તેમાં કબીરસાહેબની શિષ્ય કમાલી પણ હાજર હતા. ભોગભોગે સર્વાનંદજીને તૃષા લાગવાથી કાઢોનું પાણી છે એમ નહીં પુછતાં (તૃષાથી પીડિત થયેલા હોવાથી) કમાલીને પાણી પાવાનું કહેતા. કમાલીએ પાણી પાડ્યું. બાદ શાતા વળતા સુર્તિ આવવાથી કમાલીને પુછ્યું કે, તમે શી જ્ઞાતિના છો ? ત્યારે કમાલીએ સત્ય જ હકીકત હતી તે દર્શાવી, તેથી હલકી કોમ જણી પંડીતજી નાખુશ થયા. ત્યારે કમાલીએ ધણી

શબ્દો બ્રહ્મજ્ઞાનના કહી સંભળાવ્યા, પણ સર્વાનંદજીનું મન માન્યું નહીં. છેવટે સર્વાનંદજીએ એક આખખોરો પાણીનો ભરી કમાલીને આપ્યો ને જણાવ્યું કે, આખખોરો લઈ જઈ કબીરજીને આપો. તે આખખોરો લેઈ કમાલીએ કબીરસાહેબને આપ્યો અને સર્વ હસીકત સર્વાનંદજીના સંબંધની કહી સંભળાવી. ત્યારે કબીરસાહેબે એક સુધ લેઈ તે આખખોરાના અંદર નાંખી, જથી આરપાર છિદ્ર થતાં નીચેથી પાણી ટપકવા માંડ્યું. બાદ તે આખખોરો સર્વાનંદજી પંડીતને આપી આવ એ મુજબનો હુકમ થતાં તે આખખોરો લઈ કમાલી સર્વાનંદજી પાસે આવ્યા ને તેમના સ્વાધિન થયો. તેમાં સોઘ જોઈ તથા તે સોઘથી આરપાર છિદ્ર થયેલું અને જલ ટપકતું માલમ પડવાથી ઘણા આશ્ચર્ય ચકિત થયા. એ આશ્ચર્ય ચકિત થવાનું કારણ એ છે કે, સર્વાનંદજીએ જે આખખોરો પાણીનો ભરીને મોકલ્યો, તેની સંજ્ઞા એ હતી કે માઈ જ્ઞાન ભરપુર છે. ત્યારે સદ્ગુરુએ તેની સંજ્ઞા બણી લેઈ એક સોઘ નાંખી તે આરપાર થતાં જલ ટપક્યું. તેનો આશય પંડીતજીને એ જણાવ્યો કે- તમારું જ્ઞાન સંપૂર્ણ છે ખરૂં પણ આરપાર જઈ શકે એવું નથી વિગેરે મતલબ હતો.

સર્વાનંદજી પંડીતે વાદવિવાદ કરવા સાડ સભા ભરવાની ડોશીશ કરવા શાંડી તે એવી કે પ્રથમ રામાનંદજી રવામી તરફ ગયાને પંડીત, સીધ્ધ, સાધુ વિગેરે તે સભામાં આવે એ મુજબ જણાવ્યું, તે સર્વમતે પસાર થવાથી સભા ભરવાનો દિવસ મુકરર થયો. તેથી કબીરસાહેબ શિવાય મધપણ વાદમાં જીતી સકશે નહીં એવું બણી રામાનંદસ્વામીજીએ કબીરસાહેબને બોલાવવા તેમના મુખ્ય શીષ્ય અનંતાનંદજીને મોકલ્યા. અનંતાનંદજી કબીરસાહેબ પાસે ગયાને ગુરુજીની આજ્ઞા કહી સં- સંભળાવી; તેથી સભા ભરાઈ હતી ત્યાં અનંતાનંદજીની સાથે કબીર- સાહેબ આવી પહોંચ્યા. પ્રથમ સર્વાનંદજીએ પંડીત, સાધુ વિગેરેમાં પ્રશ્ન કર્યા પણ સંપૂર્ણ જ્ઞાન વગર પુરતા જવાખ આપી શક્યા નહિ. છેવટે સર્વાનંદજીને તથા કબીરસાહેબને જ્ઞાનગોષ્ઠીનો ઘણો વાર્તાલાપ થ- તા સર્વાનંદજી પરાસ્ત થયા. ત્યારે કબીરસાહેબને ચરુણે પડ્યા. બાદ

જણાવ્યું કે, આપનું જ્ઞાન અગાધ છે, તેમાં મારી સમજ શક્તિ પણ પહોંચતી નથી; તેમ સોઢ આરપાર થતાં પાણી ટપક્યું, તેનો પ્રત્યક્ષ પુરાવો મને મળી ચુક્યો છે, માટે આપ મારા પર કૃપા કરી આપનો શિષ્ય કરે વિગેરે જણાવ્યું. ત્યારે કબીરસાહેબે તેમની આધિનતા જોઈ ગુરૂ મર્યાદાનો લોપ નહીં થવા સારૂ રામાનંદજી સ્વામી પાસેથી તેમને દિક્ષા અપાવી. મતલબ કે—ગુરૂ રામાનંદજીના શિષ્ય થયા, ને તેમનો જ જીવિદાનો ગર્વ હતો તે ઉતરી ગયો. આ હકીકત સારાંશરૂપે લીધેલી છે જ્ઞાનગોષ્ઠી વિગેરેની વધુ હકીકત સર્વાનંદજીની ગોષ્ઠીમાં છે તે જોવાથી પુર્ણ ખાતરી થશે.

એક સમયે રામાનંદજી સ્વામી તથા કબીરસાહેબ ગંગાજીના તટે સફર કરવા ગયા, તે ઘણા દુર નીકળી પડ્યા; ત્યાં એકાંત સમય હોવાથી ગુરૂ-શિષ્ય વચ્ચે ઘણી જ્ઞાનગોષ્ઠી થઈ. છેવટે ગુરૂ રામાનંદજી સ્વામીએ વૈકુંઠ ખતાવવા જણાવ્યું, ત્યારે બેઉ ગુપ્ત રીતે વૈકુંઠની સહેલ કરવા આદ્યા; વૈકુંઠમાં પગ ધારણ કરતાંજ કબીરસાહેબને તેમના કરતાં વિશેષ માન મળ્યું, તેથી ગુરૂજી ઝંખવાણા પડ્યા; પ્રથમની જ્ઞાનગોષ્ઠીમાં કબીરસાહેબે મારો દેશ ન્યારો છે એમ જણાવ્યું હતું. તેથી સ્વામીજીએ કબીરસાહેબને જણાવ્યું કે, હવે તમારો દેશ કેવો છે તે ખતાવો, પ્રત્યક્ષ પેખ્યા શિવાય પતિજ આવે નહીં. તેથી કબીરસાહેબ ગુરૂજીને સાથે લેઈ સત્યલોકની રાહ આદ્યા, ને સત્યલોક પ્રત્યક્ષ ખતાવી સત્યપુરૂષના દર્શન કરાવ્યાં. જોઈ રામાનંદજી સ્વામીએ તેમના ઘણા વખાણુ કર્યાં ને પુર્ણ સંતોષ પામ્યા; બાદ બેઉ જણ સત્યલોકથી પલટી કાશીજીમાં આવ્યા. ત્યારે અનંતાનંદજીએ વિનંતી કરી કે, ઘણા સમયથી આપ બેઉ જણ ક્યાં પધાર્યાં હતા, તે કૃપા કરી જણાવો ત્યારે ગુરૂજીએ સર્વે હકીકત કહી સંભળાવી. બાદ જણાવ્યું કે, મારા કરતાં પણ કબીરજી ઐશુ છે, તેમનો દેશ તથા જ્ઞાન બુદ્ધ અસ્તાં અગાધ છે; માટે તેમનું જ્ઞાન આદ્ય કરવા મારો વિચાર થાય છે. છેવટે ગુરૂ-શિષ્યનો સંવાદ થતાં અનંતાનંદજીએ જણાવ્યું કે—આપની એમજ મરજી થઈ છે તો આપ ગુપ્ત રીતે અંતઃક-

રણમાં ધારણ કરશે તો સાડ પણ પ્રત્યક્ષ રીતે ધારણ કરશે નહીં. કારણ કે જગત્માં આપના જેવા મહાન્ પુરુષની હાંસી થશે ને ગુરુ-શિષ્યનો નાતો અવ્યયસ્થીત જણાશે. વિગેરે જણાવ્યું તેથી રામાનંદજીએ ગુપ્ત રીતે તેઓશ્રીનું જ્ઞાન આશ્ચર્ય કર્યું છે. વિગેરે હકીકત છે. ત્યાં રામાનંદજીનું વચન તેમના જ્ઞાન માટે કેવું થયું છે તે નીચે મુજબ.

સાખી

કર્તા તુમહી સાધહો, સત કબીર હો દેવ,
તનમન તુમકેં અપિહો, કુલ દિક્ષા મોહી દેવ.

કબીરસાહેબે ધણા દિવસો સુધી ગુરુ-મર્યાદા રાખી સેવા બબવી, ને રામાનંદજી સ્વામીએ તેમની પ્રસંસા ધણી વધારી. અત્રે ફક્ત સારાંશમાં હકીકત દર્શાવી છે, એની પુર્ણતયા હકીકત રામાનંદની ગોષ્ઠીમાં વર્ણવી છે. કેટલાક દિવસો ગુજર્થ બાદ રામાનંદજી સ્વામીનો ચલાવો (દેહાંત) થયો વિગેરે હકીકત રામાનંદજી સંબંધે છે.

એક સમયે કેટલાક સંતો કાશીજીમાં આવ્યા ને કબીરસાહેબને વિનંતી કરી જણાવ્યું કે—તત્વા તથા જીવા નામે બે ભાગ્યો બ્રાહ્મણ છે, તે નર્મદા નદીના તીરે રહે છે તેમણે એક સુકા વડનું લાકડું પોતાના આંગણે રાપેલું છે, ને એવું પ્રણ લીધું છે કે જે કાંઈ સંત આવે તેમનો આદર સત્કાર કરે છે, પણ તેમનું ચરણામૃત લેઈ થડમાં નાંખેથી એ થડ લીધું જેના ચરણામૃતથી થાય તેમની પાસેથી ગુરુ-દિક્ષા લેવી; એ મુજબ પ્રણ લીધું છે. ત્યાં ધણા સંતો ગયા ને તેમનું ચરણામૃત લેઈ ધણી વખત થડમાં નાંખ્યું પણ તે લીધું (નવપદ્મવ) હજી સુધી થયું નથી; તેથી સંતોની જગત્માં ધણી હાંસી થાય છે, માટે તે અમારૂં દુઃખ દુર કરો. તે વિનંતી સ્વીકારી સદ્ગુરુએ જણાવ્યું કે—તમે સર્વ ત્યાં ફરી બવ ને હું તમારી પાછળ આવું છું. આપ સર્વ સંતોના ચરણચરણના પ્રતાપથી દુઃખ દુર કરીશ એવું નમંતાઈથી જણાવ્યું. જેથી સર્વ સંત મંડલ કાશીજીથી નર્મદા-તીરે જવા વિદાય થયું, ને સદ્ગુરુ કાશીજીથી નીકળ્યા તે મથુરાપુરીમાં આવી પહોંચ્યા.

એ સમયે ધર્મદાસજી ગોસ્વામી તિર્થયાત્રા કરવા નિમિત્તે નીકળેલા હતા તેમણે પણ મથુરાપુરીની યમુના નદિના કીનારે પડાવ નાંખ્યો હતો, તેમને મળ્યા ને ઘણી જ્ઞાનગોષ્ઠી કરી. (તે બાબતની હકીકત પ્રથમ ભુમિકામાં દર્શાવેલી છે તે જુવો.) જ્યારે ધર્મદાસજી ગોસ્વામીના હૃદયમાં તે ઉપદેશ ન ઠસ્યો, ત્યારે મથુરાપુરીમાંથી અંતર્ધ્યાન થયા ને કચ્છ દેશમાં અલિદાસ ધોબીને મળ્યા; તેમને યોગ્ય જ્ઞાનોપદેશ આપ્યો ને શરણમાં લીધા. બાદ ત્યાંથી પાટણ નગ્રમાં રાજ જગજીવન પાસે પધાર્યા ને તેમને ઉપદેશ આપ્યો છે. ત્યાં શુ હકીકત થઇ તે નીચે પ્રમાણે છે:—

પાટણ નગ્રમાં જઇ જન સમુહમાં તેઓશ્રીએ ઉપદેશ આપવા માંડ્યો, પણ કોઇએ તેઓશ્રીનો ઉપદેશ ગ્રાહ્ય કર્યો નહીં. ત્યારે જગજીવન રાજની એક નવલખી કુલવાડી (વાટિકા) જે ચારગાઉ લાંબી તથા ત્રણગાઉ પહોળી હતી, જે બાર વર્ષથી શુષ્ક પડી હતી ત્યાં પધારી એક ખુણામાં આસન લગાવી બેઠા; જેથી શુષ્ક પડેલી વાટિકા સદ્ગુરૂના આગમનથી નવપલ્લવ થઇને ફલ કુલ પત્ર ઇત્યાદીનો ઘટાવ થઇ ગયો ને પક્ષીઓ કિલોલ કરવા લાગ્યા. ત્યાં માળી આવી પહોંચવાથી નવપલ્લવ વાટિકા બેઠા આશ્ચર્ય પામ્યો. બાદ તે વાટિકામાંના ફળ, કુલ તોડી છાબમાં ભરી રાજ્યસભામાં આવ્યો ને રાજને પ્રણામ કરી છાબ ભેટ કરી, અને સર્વે હકીકત કહી સંભળાવી. તેથી રાજ તેમજ સભા વિસ્મય પામ્યા, ને તે વાટિકા પ્રત્યક્ષ બેવાની ઉત્કંઠા થવાથી સર્વે તે વાટિકા બેવા ગયા તો પ્રત્યક્ષ નજરે બેયું. ત્યારે શા કારણથી આ બીના બની તે જાણવા સારૂ બેશીઓને બોલાવી રાજએ પુછયું કે, આ વાટિકા બાર વર્ષથી શુષ્ક પડી હતી તે આજે પ્રકુલીત થઇ તેનું શું કારણ તે જણાવો. ત્યારે બેશીઓએ બેશ બેઠા કહ્યું કે, અમે કોઇ મહાન્ સંત મહાત્માનું આગમન થયેલું જણાય છે, તે શિવાય શુષ્ક પડેલી વાટિકા એકદમ પ્રકુલિત થાય નહીં; માટે તે મહાત્માશ્રીની શોધ કરાવો. એ મુજબ રાજએ સંભળવાથી વાટિકામાં તપાસ કરવા પોતાના સેવકોને મોકલ્યા, ત્યારે તપાસ અંતે કબીરસાહેબને એક વૃક્ષ નીચે આસન લગાવી

બેઠેલા બેઠા, તેથી સેવકોએ આવી હુકીકત જણાવી. તેથી રાજા તથા સર્વ દરબારીઓ, બેસીઓ, વિગેરે ત્યાંથી ઉઠી જ્યાં સદ્ગુરુ આસન લગાવી બેઠા હતા ત્યાં આવ્યા, ને દંડવત્ પ્રણામ કર્યા બાદ વિનંતી પુર્વક રાજાએ જણાવ્યું કે—અમારા ધનલાભ્ય કે આપ જવા માહાત્માશ્રીના પધારવાથી બાર વર્ષથી શુષ્ક પડેલી વાટિકા આજે નવપલ્લવ થઇ એ આપનોજ પ્રતાપ છે, તેમજ આપના દર્શનથી અમે આનંદ પામ્યા છીએ; માટે આપ કૃપા કરી અમારા ગૃહે પધારો, કે જ્યાં આપની સેવા બજવી કૃતાર્થ થઇએ વિગેરે રાજા જગજીવને દર્શાવ્યું. ત્યાં સદ્ગુરુએ ઘણાં વચનો રાજાને જ્ઞાનોપદેશ માટે સમજાવ્યા ને છેવટે રાજાને જણાવ્યું કે:—

તુમતો કૌલ જીલ્લાને ભાઇ, કીચે કૌલ તુમ ગયે ખિસરાઇ.

(જગજીવન બોધ).

હે રાજા તમેએ જે કૌલ ગર્ભમાં કર્યો હતો તે બહાર આવ્યા પછી વિસ્મૃત થઇ અનેક કાર્યોમાં મશગુલ થયા છો ને કૌલને યાદ કરતા નથી, તેથી અંત સમયે શું થશે તેનો વિચાર કરી યોગ્ય ભક્તિ ધારણ કર્યે કે જ્યાં આવાગવનનું દુખ દુર થાય, એ કૌલ યાદ કરાવવા તથા જીલ મટાડવા અમે અમારું આગમન થયું છે વિગેરે સદ્ગુરુએ જણાવ્યું. ત્યારે રાજા એકદમ નિંદ્રાવસ્થાથી જમ કોઇ જગૃત થાય તેવી રીતે સચેત થયા, ને સદ્ગુરુના ચરણે પડી જીલ મટાડવા યોગ્ય ઉપદેશ આપવા માટે વિનંતી કરી. જ્યારે એ સુજાણની આધિનતા બેઠ ત્યારે રાજાની પ્રાર્થનાથી તેમના ઘેર આવવા સ્વીકાર્યું, તેથી રાજાએ પાલખી મંગાવી તેમાં સદ્ગુરુને બેસાડી ઉઘાડે પગે પાલખી રાજાએ પોતે સ્કંધ (કાંધ) પર લેઇ વાજતે ગાજતે મહેલમાં લાવી પધરામણી કરી; યોગ્ય આસને બીરાજમાન કર્યા ને આદર આતિથ્ય કર્યું. બાદ રાજાએ વિનંતી કરી કે, મને યમ બંધનના ત્રાસથી બચાવો ને આપના ચરણમાં દ્યો. તે વિનંતી સ્વીકારીને સદ્ગુરુએ ચૌકા આરતીનો સર્વ સાજ મંગાવી મહેલના બાહાર સુંદર મંડપ બંધાવી ત્યાં ચૌકા આરતી કરી, તરણતોરી, પ્રાન પ્રવણો તથા સત્સત્કોપદેશ રાજા જગજીવન, તથા તેમની બાર સહુ,

ચાર પુત્ર તેમજ અમીર ઉમરાવ તથા કેટલાક નમ્રના વાશીયોને આપ્યો. ત્યાં પાંચસેં જીવોને બોધ આપી તેમના જીવની તારણગતિ સદ્ગુરુએ કરી વિગેરે હકીકત છે. આ હકીકત સંક્ષેપ્તમાં જણાવી છે. વધુ વિગતવાર હકીકત જગજીવન બોધમાં સવિસ્તર આપેલી છે તે જોવાથી ખાત્રી થશે. રાજ જગજીવનને બોધ આપ્યા પછી સદ્ગુરુ પાટણ નમ્રથી અંતર્ધ્યાન થઈ નર્મદા નદીના કિનારે તત્વા જીવા બ્રાહ્મણને ઘેર પધાર્યા, ને તેના આંગણ આગળ સંતોની રાહ જોતા ફરતા હતા.

જે સંતોને કાશીજીથી સદ્ગુરુએ વિદાય કર્યા હતા તે પણ નર્મદા નદીના કિનારે તત્વા જીવા બ્રાહ્મણને ત્યાં આવી પહોંચ્યા, ને જીવે છે તો તેમના પણ પહેલાં સદ્ગુરુ ત્યાં આવી પહોંચેલા જણાયા; ત્યારે તેમને નમન કરી તત્વા જીવાને સર્વ હકીકત કહી સંભળાવી. જીથી તત્વા-જીવાએ તેઓશ્રીનો આદરસત્કાર કરી પોતાના ગૃહે પધરામણી કરી. બાદ યોગ્ય વિધિસહ સર્વનું પુજન કરી કબીરસાહેબનું પ્રણ સુજન ચરણામૃત લેઈ તે સુકાવડના લાકડામાં નાખ્યું તેથી તે કાષ્ટનું હુંહુ કુટ્યું, ને નવ પદ્મવ વડ થઈ ગયો. ત્યારે તત્વા-જીવા બેઉ બાંધેલા સદ્ગુરુના ચરણે પડ્યા, ને તેમણે આધિનતા દર્શાવવાથી સદ્ગુરુએ તેમને યોગ્ય જ્ઞાનોપદેશ આપી શિષ્ય કર્યા. એ વડ ઘણો વિસ્તાર વાળો થયો, તે “કબીરવટ (વડ)” ના નામે ઓળખાય છે. ત્યાં કરોડો મનુષ્યો યાત્રાળુઓ વિગેરે જાય છે, ને સર્વ દેશોમાં “કબીર વટ” જોવો એક પણ વડ નથી; એવું સર્વ કોઈનું કહેવું છે. તે વડ જગ જાહેર છે એટલે વધુ વિગત લખવાની જરૂર રહેતી નથી.

“કબીર વટ” નું સ્થાપન કર્યા બાદ ત્યાંથી અંતર્ધ્યાન થઈ સદ્ગુરુ મગહરના નવાખ વિજલીખાન પઠાણ પાસે પધાર્યા, ને તેમને યોગ્ય જ્ઞાનોપદેશ આપી શિષ્ય કર્યા બાદ છેવટે જણાવ્યું કે, અમારો દેહ અત્રે થોડા દિવસ બાદ આવી છોડવાના છીએ, એવું જણાવી ત્યાંથી અંતર્ધ્યાન થયા; અને વિરસિંહ વાઘેલા રાજના ગૃહે પધારી દર્શન આપ્યા. રાજાએ યોગ્ય સન્માન કર્યું, ત્યાં ચૌકા આરતી કરી. બાદ તેમને પણ છેવટે

જાણાવ્યું કે, હવે અમે થોડા દિવસ પછી અમારો દેહ મગહરમાં છોડવાના છીએ વિગેરે જાણાવી સદ્ગુરુ ત્યાંથી અંતર્ધ્યાન થયા ને ફરીથી કાશીજીમાં પધાર્યા. આ હકીકત સંક્ષેપ્તમાં દર્શાવી છે, ત્યાં કેટલાક દિવસ ગુબર્ચા બાદ કમાલજીને ઇલ્મ ફકીરી આપી દેશોમાં પર્યટણ કરવા આજ્ઞા આપી. વિગેરે હકીકત સારાંશરૂપે છે.

—ચતુર્દશમ્—રત્ન: સંપુર્ણ—

પંચોદશમ્—રત્ન:

કમાલજીને ઇલ્મ ફકીરી આપવી, તેમનું પર્યટણ વિગેરે તથા ભંડારાની વિધિ; નાનક સાહેબ, તથા ધર્મદાસજી ગોસ્વામીનું કાશીજીમાં આગમન, છેવટે મગહરમાં દેહ મુકી ગુપ્ત થવું વિગેરે હકીકતનું વિવરણ.

કમાલબોધ વિગેરે અંથો દર્શાવે છે કે, કબીરસાહેબે કમાલજીને ઇલ્મ (અમ્લ) ફકીરી આપી જગત્ને ઉપદેશ કરવા જવા આજ્ઞા કરી તે આજ્ઞા કમાલજીએ મસ્તકે ચઢાવી સદ્ગુરુને નમસ્કાર કરી કાશીજીમાંથી વિદાય થયા. તે ફરતા ફરતા અમદાવાદ (અહમદાવાદ) શહેરમાં આવી પહોંચ્યા, ને ઉપદેશ આપવા શરૂ કર્યો; પણ કાંઈએ આજ્ઞા કર્યો નહીં, ફક્ત દરીયાવખાન વજીરે ગ્રહણ કરવાથી તેમને દિક્ષા આપી. તેઓશ્રીના સત્યોપદેશથી હિંદુ મુસલમાન બેઉ કોમોની લાગણી અજ્ઞાનતાના લીધે કુખાવા લાગી. તેથી મહમદશાહની (જે તે સમયે અમદાવાદમાં બાદશાહ હતા તેમની) પાસે રૈયતે જઈ સર્વ હકીકત નિવેદન કરી; ત્યારે બાદ-

શાહે કાફર છે એમ ગણી જેલખાને નાંખવા હુકમ કર્યો. એ હુકમ થતાં કમાલજીને પકડી હાથપગમાં બેડી જડી જવખાનામાં પુર્યો, પણ કમાલજી જેલખાનામાંથી અદ્રશ્ય થઇ માણેકચોકના બજારમાં આવી ઉભાને ઉપદેશ આપવા માંડ્યો. તે હકીકત બાદશાહને શ્રવણે પડતાં ફરીથી બીજીવાર પકડી જેલખાનામાં પુર્યો, એ મુજબ સાત વખત જેલખાનામાં પુર્યો, પણ એની એ હકીકત બની. તેથી બાદશાહ ગુસ્સે થયાને હુકમ કર્યો કે—એ કાફરને દરેક માણસે જઇ પાંચ ઇંટો મારવી. એ હુકમ ઢાંડી પીટાવી જહેર કર્યો. તેથી શહેરની તમામ રૈયત ત્યાં જઇ દરેક મનુષ્યે પાંચપાંચ ઇંટો મારી પણ તેઓશ્રીને બીલકુલ વાગી નહીં, તેમ ઇજા પણ સદ્ગુણના પ્રતાપથી થઇ નહીં છેવટે દરિયાવખાનની વારી આવી, ત્યારે બાદશાહે બજાર પ્રત્યે જણાવ્યું કે કેમ તમે પાંચ ઇંટો મારતા નથી; અને સુનકાર થઇ ઉભા રહ્યા છો. ત્યારે બાદશાહને સલામ કરી નમ્રતાથી જણાવ્યું કે, એ મારા પીર—મુરસદ છે. જે માફતો દ્રોહી થાઉ ને ન માફતો આપનો ગુન્હેગાર થાઉ, માટે મારી વિજ્ઞાપિત એ છે કે, આપનો હુકમ મસ્તકે ચઢાવી મુરસદના દ્રોહી ન થવા ખાતર મને પાંચ ફુલ મારવા હુકમ થવાની આવશ્યકતા છે. તે બાદશાહના હૃદયમાં સમાવાથી તેની માગણી મુજબ કરવા દેવા કબુલ કર્યું, તેથી પાંચ ફુલ લેઇ પોતાના ગુરૂ (મુરસદ) કમાલજીપર આસ્તેથી ફેંક્યા, તે કમાલજીને વજ્ર સમાન લાગ્યા ને હાથ મારી બેસી ગયા. ત્યારે દરિયાવખાન ત્યાં ઢોડી આવ્યા ને કમાલજી પ્રત્યે જણાવ્યું કે—આખા શહેરની રૈયતે દરેક પાંચ પાંચ ઇંટો આપના ઉપર બેરશી ફેંકી, પણ આપે કંઇ પણ અરેકાર કર્યો નહોતો; અને મેં આપના ઉપર પાંચ ફુલ આસ્તેથી ફેંક્યા, તે આપને વજ્ર સમાન લાગતાં આ સ્થિતિ થઇ તેથી મને અચંબો લાગ્યો તેનું કારણ કૃપા કરી જણાવશો. ત્યારે કમાલજીએ જણાવ્યું કે, એ તો સર્વ અજ્ઞાન છે ને તમે તો મને મુરસદ માનો છો તેથી એ ફુલ મને વજ્ર સમાન લાગ્યા છે, વિગેરે જણાવતા ગુસ્સાથી દરિયાવખાનને આપ આપ્યો કે તમેએ મુરસદનો દ્રોહ કર્યો છે માટે તમારો અવતાર પ્રેતચોનીમાં થતાં શુતોના સરદાર

થજો. એ મુજબ આપ દીધો. તેથી દરિયાવખાને આપ મુક્ત કરવા ધણી આજીજીથી વિનંતી કરી પણ માન્યું નહીં તેમ દોષ ક્ષમા કર્યો નહિ. એ બાબતની બાદશાહને ખબર પડવાથી કમાલજી ઉપર ગુસ્સે થયા ને તેમનું સિંચ કાપવા હુકમ કર્યો. ત્યારે દરિયાવખાને વિનંતી કરી કે. એ મારા પીર છે માટે તેઓશ્રી પર આવો જુલમ કરવો ઘટિત નથો. તેથી બાદશાહનો ફરી હુકમ થયો કે, શિરચ્છેદ નહીં કરતાં ચામડું ચીરી દેયો; એ મુજબ ચોક્કસ હુકમ થતામાંજ બાદશાહને જલન થઇ. ત્યારે દરિયાવખાને ફરી વિનંતી કરી કે, આપને મેં પ્રથમજ જાણાવ્યું હતું તો પણ આપનો ગુસ્સો હાથ રહ્યો નહીં તેથી આ દશાને પ્રાપ્ત થવાયુ; માટે આપ મારા પર કૃપા કરી તેમની પાસે જઇ આપે ક્ષમા માંગવી યોગ્ય ધારું છું. શાહને જ્યારે વીત્યું ને જલનથી રહેવાયું નહીં ત્યારે છેવટે કમાલજી પાસે બાદશાહ ગયા, ને પગેપડી શુન્હાની ક્ષમામાંગી ત્યારે જલન શાંત થઇ. એ પરચો જોવાથી તે સમયે તેઓશ્રીના સાઠ શિષ્ય અમદાવાદમાં થયા. દરિયાવખાને ફરી આજીજીથી પ્રાર્થના કરી કે આપનો વર કંઈ પણ થયો જોઇયે. ત્યારે કમાલજીએ જાણાવ્યું કે, તમારા દ્રોહનો વર મારાથી આપી શકાશે નહીં, પણ અમારા પીરની પાસે આવો ને તેમનો જ્યારે હુકમ થાય. ત્યારે આપનો વર શું ને નક્કી થાય. એ મુજબ જાણાવવાથી કમાલજી, મહમદશાહ તથા દરિયાવખાન ત્રણે જણ અમદાવાદથી નીકળી કાશીજીમાં સદગુરૂ કબીરસાહેબ પાસે આવી પહોંચ્યા ને તેઓશ્રીના ચરણે નમ્યા. બાદ મહમદશાહે સર્વે હકીકત કહી સંભળાવી. ત્યારે કમાલજી પ્રત્યે કબીરસાહેબે જાણાવ્યું કે—દ્રોહ તો બન્યો છે ખરો, પરંતુ તે પોતાના કોષની માફી માંગે છે અને નમે તેમના પીર છે, માટે માફી બક્ષો. તેથી સદગુરૂની આજ્ઞાથી કમાલજીએ દરિયાવખાનને માફી બક્ષી, ને પ્રેતચોની-માંથી મુક્ત કર્યા. બાદ સદગુરૂનું આતિથ્ય પુજન કરી મહમદશાહ તથા દરિયાવખાન બેઉ તેઓશ્રીની આજ્ઞા લેઇ અમદાવાદ પરત આવ્યા. અહીંયા સદગુરૂએ કમાલજી પાસેથી મદદ ફરી નહીં જળવી તેથી અધિકાર લગ્ન લીધે છે. વિમેરે આ હકીકત સારાંશ રૂપે અત્રે લીધેલી છે. વધુ વિગત

માટે કમાલમોધ વિગેરે શાસ્ત્ર દ્વારેથી જોતાં પુરતી હકીકત વિદિત થશે વિગેરે હકીકત કમાલજી સંબંધે છે.

કાશીજીમાં કબીરસાહેબની કીર્તિ દીનપર દીન ધણીજ વધવા માંડી, તેથી ધર્માવાન પંડીતોથી દેખી ખમાયું નહીં. ત્યારે સર્વે એકઠા મળી વિચાર કર્યો કે હવેતો છેલ્લો ઉપાય એ છે કે, એમના પાસે દ્રવ્ય નથી, તેથી આપણામાંથી ખાર મનુષ્યોએ સાધુનું સ્વરૂપ ધારણ કરવું; અને દેશોદેશમાં ફરીને સર્વે ભેખને જણાવવું કે કબીરજી અમુક દિવસે સર્વ ભેખનો મેળાવો (લંડારો) કરે છે. તેથી કાશીજીમાં પધારવું એ મુજબનું આમંત્રણ કરવું. એ વિચાર નક્કી થતાં પંડીતોમાંથી ખાર જણાએ સાધુ-જાનો વેશ ધારણ કર્યો, તેમાંથી ચારગુરૂ બન્યા. ને આઠ શિષ્ય થયા. તે એકેક દિશામાં ત્રણ ત્રણ જણ (એકગુરૂને એ શિષ્ય) ચારે દિશાએ ગયા. ને સર્વ ભેખને લંડારાનું આમંત્રણ કર્યું. આવી રીતે કરવાનો તેમનો હેતુ એ હતો કે, લંડારાનું આમંત્રણ થશે એટલે સર્વ ભેખ તેમની કીર્તિ સાંભળેલી છે, તેથી તેમના તથા ભેખના પણ દર્શન થશે એથી ખમણો લાભ મળશે એવું જાણી સર્વ ભેખ જરૂર આવશે એટલે અત્રે કંઈ પણ સામગ્રી એમની પાસે તૈયાર નહીં હોવાથી લંડારો થશે નહિ; તેથી ભેખમાં તથા જગતમાં જરૂર તેમની હાંસી તથા નિંદા થશેજ ત્યારે આપણી દાઝ ઓ-લાશે; એવું ધારી એ મુજબનો વિચાર નક્કી સર્વે મળી કર્યો હતો. પરંતુ ખાટો ખોટો છે તેજ પડે છે એ કહેવત સત્યજ છે.

જે દિવસના લંડારાના આમંત્રણ કર્યા હતા તેના આગલા દિવસથી સંતોના જુથ દેશોદેશથી આવવા માંડ્યા. તે હકીકતથી કબીરસાહેબ વાકેફ હતા, તેથી ભરણપોષણનું કાર્ય કરાવા માટે કબીરસાહેબ કાશીજીથી બહાર નીકળી ઉત્તર દીશા તરફ મુખાવી દે કરી સમાધી દ્વારે એકતાર લગાવી બેઠાં. ત્યારે વિષ્ણુજીએ (જેમનું ભરણપોષણનું કર્તવ્ય હતું તેમણે) વણઝારાનું રૂપ ધર્યું, ને સામગ્રી તૈયાર લેઈ સંત મંડલમાં લાવી અનેક અંશ, વંશ, સંતોદ્વારાએ રસોઈ તૈયાર થતાં પંદર દિવસ સુધી લં-

કારે ચાહુ રાખી સર્વ ભેખને સંતોષ્યા. બાદ સર્વેને પુબ્બ ભેટ આપી વિદાયગીરી આપી. એ કર્તવ્ય જનો અધીકાર હતો તેમણે બબળ્યો. જ્યોત્સી સર્વ ભેખ ધન્ય કબીર ધન્ય કબીર વિગેરે જણાવતાં પોત પોતાના સ્થાનકે ગયા, ને જાંડારાની સમાપ્તિ થઇ. વિગેરે આ હકીકત સંક્ષેપ્તમાં દર્શાવી છે. વધુ વિગતવાર હકીકત કબીર ચરિત્ર બોધ, કબીર કસોટી, કબીર મન્સુર, સ્વ-સંવેદ બોધમાં ધણી પ્રસંશા સાથે વર્ણવેલી છે, તે જોવાથી પુર્ણ ખાતરી થશે.

એક સમયે લક્ષ્મીજી કબીરસાહેબને ઇજવા આપ્યા, પણ તેમનાથી તે પરાસ્ત થયા નહીં; તેથી લક્ષ્મીજી પરત વળ્યા. એ સ્થળે કબીરસાહેબ તથા લક્ષ્મીજીને ધણી વાર્તા લાપ થઇ છે અને સુચનાર્થે સંક્ષેપ્તમાં હકીકત દર્શાવી છે.

એક સમયે નાનકસાહેબ ફરતા ફરતા કાશીજીમાં પધાર્યા ત્યાં બુઢાબાવાને જોયા ત્યારે ખાતરી થઇ કે, જ હું એમને બુઢાબાવા કહું છું તે અને કબીરસાહેબના નામથી પ્રખ્યાત છે, એવું જાણી તેમને ઓળખીને ચરણે પડ્યા ને કૃતાર્થ થયા.

કાશીજીમાં સદ્ગુરુનો છેલ્લો સમય એ હતો કે એક સમયે બબરમાં એક પવિત્ર સ્થળે જિભા રહી ઉપદેશ આપતા હતા ત્યાં ધર્મદાસજી ગોસ્વામી તેઓશ્રીને શોધ ખોળ કરતા કરતા આવી પહોંચ્યા, તેમણે ઉપદેશ સાંભળવાથી જાણ્યું કે મથુરા નગરમાં જેમણે મને ઉપદેશ સંભળાવ્યો હતો તેજ આ પુરૂષ છે ને તેજ ઉપદેશ કરે છે એવું નિશ્ચય કરી બીડ હઠાવી સદ્ગુરુને ચરણે નમ્યા. બાદ વિનંતી કરી જણાવ્યું કે, હવે આપ મને ઉપદેશ આપો. તે વિનંતી સ્વીકારી તેમને જણાવ્યું કે—હવે હું તમારા ગૃહે થોડા દિવસ વિત્યા બાદ બાંધુગઢ આવીશ માટે હાલ જવ એ મુજબ જણાવ્યું. તેથી સદ્ગુરુની આજ્ઞા લેઇ ધર્મદાસજી ગોસ્વામી પોતાના ઘેર (બાંધુગઢ) ગયા (જુઓ જીનિકા)

સદ્ગુરુ કબીરસાહેબ મગહરમાં ગુપ્ત થયાની હકીકતનું વિવરણ.

ન્યારે કાશીજીના મનુષ્યોએ કબીરસાહેબની અસીમ લીલાઓ

જોઈ, ત્યારે બાણુ કે, સદ્ગુરુ સ્વયં પરમેશ્વર રૂપ છે; જે કોઈના માયાં
મરતા નથી, છેદન કરવાથી છેદાતા નથી, કુખાવવાથી કુખતા નથી અને
બાળવાથી બળતા નથી તેમજ હથિયાર કોઈ એમના ઉપર કારકરતું નથી,
તેમ છતાં જે કોઈ શત્રુતાથી વર્તે છે, વત્યાં છે, તેમને કોઈપણ બળતની
હાની પહોંચાડી નથી; માટે હવે દ્વેષ ન રાખતાં એકત્ર મળી રહેવું.
એ મુજબ વિચાર આવવાથી જે દ્વેષી પંડિત ગણ હતા તેમાંથી કેટલાક
મનુષ્યો સદ્ગુરુના ચરણે નમ્યા. સદ્ગુરુને મગહરમાં જઈ અંતર્ધ્યાન
થવાના જ્યારે બે દિવસ શેષ રહ્યા, ત્યારે સર્વ સંત, મહાન્ મહાત્મા
પંડિત, ભક્ત તથા જનસમુહને સદ્ગુરુએ જણાવ્યું કે—હવે અમારે
અંતર્ધ્યાન થવામાં બે દિવસ શેષ રહેલા છે, તેથી આ કાશીજી છોડી મ-
ગહરમાં જવાના છીએ ને ત્યાં આખરનો દિવસ કરવો છે. કારણ કે સર્વ
કોઈનું બાણુ એવું થાય છે કે—કાશીજીમાં જે કોઈ દેહ મુકે છે તે મુક્ત
પામે છે, ને મગહરમાં દેહ મુકે છે તે ગર્ધવ (ગધેડા) ની ચોનીમાં
બંધ છે. મતલબ કે, તે મોક્ષ પામતો નથી. એ સંશય ટાળવા માટે હવે
અમે કાશીજી છોડીને મગહર જવાના છીએ વિગેરે જણાવ્યું. એ હકીકત
એકમેકના આશયથી સર્વ શેહેરના મનુષ્યોમાં તે ફેલાઈ ગઈ. એ ખબર
જૈનપુરમાં વીરસિંહ દેવ વાઘેલા તરફ જતાં તે સમયે રાજ પોતાના પુત્રના
લગ્ન માટે મહાર દેશ ગયેલા હતા, તેથી પદ્મરાણી માણેકદેવીએ પોતાના
સ્વામીપર પત્ર લખી ખબર આપી કે, સદ્ગુરુ મગહરમાં દેહ છોડવાના
છે. માટે એકદમ લગ્નકાર્ય છોડી મગહર જવાની જરૂર છે. તે પત્ર રાજ
વિરસિંહ વાઘેલાના હસ્તમાં ગયો, ને વાંચી જોયો ત્યારે એકદમ સેન્ય
સહિત મગહરમાં આવી પહોંચ્યા; ને રાણી માણેકદેવી પણ જૈનપુરથી
આવી પહોંચ્યા. એ ખબર મગહરના નવાબ વિજલીખાન પઠાણે પણ સાંભળી
ત્યારે ધણેજ ખુશી થયો કે, અહો ધન્યભાગ્ય મારા કે સદ્ગુરુ મારા દેશમાં
આવી દેહ મુકવાના છે; તેથી તે પણ પોતાના સેન્ય સહિત મગહરમાં
આવી પહોંચ્યા.

જ્યારે કાશીજીમાં સર્વ રથે એ વાર્તા ફેલાઈ ત્યારે કાશીજીના

મનુષ્યોને અત્યંત દુઃખ ઉત્પન્ન થયું, ને દુઃખનું વાળનું સર્વ ઉપર છવાઈ જતાં કાશીજીમાં સુનકાર ભાસવા માંડ્યું, ને ઘણા લોકોએ આક્રંદ કરવા માંડ્યું. આક્રંદ કરતા કહેતા હતા કે—આજે કાશીજીનો સુર્ય અસ્ત પામે છે તેથી અંધકાર થશે, અમો કેવા હીણ ભાગી કે તેમની આજ્ઞાનો અંગીકાર અમારાથી કરાયો નહીં ને સત્ય અસત્યની પારખ થઈ સચ્ચી નહીં તેથી હવે પસ્તાવું પડે છે; એવું જમણે ઉપદેશ આપ્યો કયો નહોતો તેમનું કહેવું થતું હતું, વિગેરે કારણને લીધે સર્વ શહેરમાં શોક મચી રહ્યો હતો.

સદ્ગુરુ જે દિવસે કાશીજીથી વિદાય થવાના હતા તે દિવસે સર્વ શહેર વાસીયો, તથા સંત મંડલ, તથા શિષ્ય મંડલ વિગેરે તેમની પર્ણ કુટીપર આવ્યા, તેમને શોકમાં કુબેલા જ્યારે સદ્ગુરુએ જોયા ત્યારે જ્ઞાનોપદેશ દ્વારાએ ઘણી સમજુત આપી જેથી સર્વને કંઈક શાંતિ વળી બાદ સદ્ગુરુ સંત મંડલ, શિષ્ય મંડલ, તથા કેટલાક જનસમુદ્ધ જેમની ઇચ્છા મગહર આવવા જણાઈ તેમને સાથે લઈ મગહરમાં આવી પહોંચ્યા; તેઓ-શ્રીના સાથે દશ હજાર શિષ્ય મંડલ વિગેરે જઈ હતા.

જ્યારે સદ્ગુરુ મગહરમાં પહોંચ્યા ત્યારે વિરસિંહ વાઘેલો રાજા, નવામ વિજલીખાન પકાણ તથા માણેકદેવી તેમજ કેટલાક શિષ્યો વિગેરે (જે પ્રથમથી ત્યાં આવી પહોંચ્યા હતા તે) આવી સદ્ગુરુને સાષાંગ દંડવત પ્રણામ કર્યો. સદ્ગુરુએ પોતાનો જિતારો અમી નદીના કીનારે એક સંતની પર્ણકુટી હતી ત્યાં લીધો. જ્યારે તે પર્ણકુટીમાં આવી પગ ધારણ કર્યો ત્યારે અમી નદી ધણું દિવસોથી શુષ્ક પડી હતી તે પુર્ણ જળાશયથી વિભુશિત થઈ ગઈ. વિગેરે હકીકત છે. એજ પર્ણકુટીમાં સદ્ગુરુ અંતર્ધ્યાન થયા હતા.

અંતર્ધ્યાન થયાની હકીકત એવી છે કે, જ્યારે દેહ છોડવાનો સમય થયો ત્યારે પર્ણકુટીમાં ગયા ને ચાદર ઓઢી શયન કર્યું, અને બહારના મનુષ્યોને જણાવ્યું કે તાણ મારી દો. ત્યારે વિરસિંહ વાઘેલો રાજાએ જણાવ્યું કે—હો, ગુરુજી હું આપના શબને લેઈ હિંદુ ધર્માનુસાર અગ્નિ સંસ્કાર

કરીશ એવું જણાવ્યું. ત્યારે નવાખ વિજલીખાન પછાણે સદ્ગુર પ્રત્યે કહ્યું કે વિરસીહ વાઘેલાને એ પ્રમાણે કદાપિ કરવા નહીં હઉં, પણ મુસલમાન ધર્માનુસાર જુમિદાહ (દફન) કરીશ. એથી બેઉ ગુરુબાધ વચ્ચે તકરાર ઘણી વધીને સામાસામી યુધ્ધ કરવા તૈયાર થયા. ત્યારે સદ્ગુરુએ બેઉને વારી જણાવ્યું કે—આપસમે કોઇ યુધ્ધ કરશો નહીં, ને શસ્ત્ર ચલાવશો નહીં; જો થાય તેનો નિર્ણય આપસમે થશે, ને કંઈ વાંધો રહેશે નહીં. કારણકે આર દાહથી અમો ન્યારા છીએ વિગેરે જણાવ્યું. તેથી અંત સમયની વાટ જોવા લાગ્યા, વિગેરે હકીકત અંત સમય પહેલાંની છે.

સદ્ગુરુએ જ્યારે મગહરમાં દેહ મુકવાનો સમય થયો ત્યારે સર્વ ગંડલને જણાવ્યું કે, અમે હવે આ દેહ અમારો મુકીએ છીએ કોઇ શોક કરશો નહિ, ને અમારા બોધીક વચનો દ્વંદ્વમાં ધારણુ કરજો; હું સદા સર્વદા તમારી સાથેજ છું વિગેરે જણાવવાથી સર્વના અંતઃકરણ અશ્રુથી ભરાઇ આવ્યા. સર્વેએ સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કર્યા, તે સ્વીકારીને ચલાવાનો શબ્દ પઠી આદર ઝોઢી શયન કર્યું; ને તાણુ દેવા આજ્ઞા કરી, તેથી તાણુ પર્ણકુટીને દઇ દીધું. જ્યારે તાણુ દીધું ત્યારે એક એવો ગેખી શબ્દ થયો કે, જો સાંભળી સર્વ મનુષ્યોના ચીત્તપર પ્રભાવ ઉત્પન્ન થયો ને જય-જયકાર થઇ ગયો કે સદ્ગુરુ “સત્યલોક” અત્રેથી પધાર્યા એ શબ્દ તાણુ ખોલવા વિગેરેનો થયો હતો. તેની હકીકત આ નીચે દર્શાવવામાં આવેલી છે.

જ્યારે એ પર્ણકુટીની ઝારડીનું તાણુ ખોલ્યું, ત્યારે કેવળ બે આદર તથા થોડા કમળ પુષ્પ મળ્યા પણ દેહ મળી નહિ, તેથી સદ્ગુરુએ ગેખી શબ્દથી જણાવ્યા મુજબજ થયેલું જોઇ આશ્ચર્ય ચકિત થયા ને હર્ષાશ્રુસર્વને ભરાયા. એ બે આદરમાંથી એક આદર વિરસિંહ વાઘેલાએ તથા એક આદર વિજલીખાન પછાણે લીધી, ને કમળ પુષ્પમાંથી પણ તે મુજબ વહેંચણી કરી; તેથી બેઉ પ્રસન્ન થયા ને તે સ્થળપર બેઉ જણાએ મળી એક મંદીર બંધાવ્યું. એ મંદીરમાં જ્યાં સદ્ગુરુએ પોતે

‘ચયન ક્યું’ હતું ત્યાં આગળ /વિરસિંહ દેવ વાઘેલાએ તેમની સમાધિ બનાવી ને નવાબ વિજલીખાન પકાણે કબર એ મુજબ બેઠાએ પાસે પાસે બનાવી બેઠાએ પુજ કરી. જે હાલ મગહરમાં તે જગા દર્શનીક છે, ને ત્યાં સમાધીની પુજ સંત તથા કબરની પુજ ફકીર કરે છે. વિગેરે હકીકત કબીરસાહેબના અંતર્યાન થયાની છે.

કબીરસાહેબનું આદિ તથા અંત સમયે ચરીર નહોતું, કેવળ એક તેજનું પ્રગટ થયું છે; ને એવીજ રીતે કબીરસાહેબનું પ્રગટ થવું તથા અંતર્યાન થવું છે. જ્યારે તેઓશ્રીની ઇચ્છા થાય છે ત્યારે પ્રગટ થાય છે, ને ઇચ્છા થાય છે ત્યારે અંતર્યાન પણ થાય છે. તેઓશ્રીની હીલા અગમ અગાધ તથા અસીમ છે, કાઠનાથી પણ ગણના થઇ શકતી નથી. કબીરસાહેબ વિક્રમી સંવત ૧૫૭૫ ના માર્ગશીર્ષ (અગહન) સુક્લ પક્ષની એકાદશમી તીથી સુધી પ્રગટ રહી જગત્માં જ્ઞાનસુબોધ આપી વિચરતા હતા. વિગેરે હકીકત શાસ્ત્રદ્વારેથી મળે છે તે અમે દર્શાવવામાં આવી છે.

કબીરસાહેબ મગહરમાં અંતર્યાન થયા બાદ મથુરાપુરીમાં પધારી રત્ના-કંદોઇને બોધ આપી, બાંધુગઢમાં ધર્મદાસજી ગોસ્વામીને ત્યાં પધારી, તેમની શંકા નિવૃત્ત કરી, ચૌદ અરબ જ્ઞાન સમજાવી બેઠે-તાળીસ વંશની પ્રનાલિકા બાંધી ગુરવાઇ પ્રદાન કર્યા બાદ સદ્ગુરુ સત્યલોકમાં પધાર્યા છે. ત્યાર પછી પધારવું થયું નથી. વિગેરેનું સંક્ષેપ્ત વિવરણ શેઠ્ઠસમૂ-રત્ન:માં દર્શાવવામાં આવેલું છે.

—પંચોદશમૂ—રત્ન: સંપૂર્ણ.—

ષોડ્ધ સમૂહ-રત્ન:

કબીરસાહેબનું મથુરાપુરીમાં પધારવું, ત્યાં રત્ના તથા કંદો-
ધને ઉપદેશ આપવો; બાંધુગઢ જઈ ધર્મદાસજી ગોસ્વા-
માને ઉપદેશ આપી, બેહેતાળીસ વંશ-ગુરૂની સ્થાપના
કરી ગુરવાઈ આપવી, બાદ અંતર્ધ્યાન થવું,
વિગેરેનું વિવરણ.

ચોપાઈ

બુલહાણી જબ અવધ પુરાઈ, મથુરા રહ્યો તબ બધ
તહાં બધ હમ દરશન દીના, સખદ હમાર માન તેહી લીના
રત્ના ભક્ત કરે ચીતલાઈ, નાર પુરૂષ પરવાના પાઈ
તાકે દીનેઉ લોક નિવાસા, અંકુરી પઠાયેઉ નીજદાસા

(અનુરાગ સાગર)

દ્વાદશમૂ-રત્નમાં દર્શાવી ગયા મુજબ નીર-નીમાતું મૃત્યુ થયા
બાદ બેઉ જણે કંદોધની જ્ઞાતિમાં જન્મ લીધો, ને તે બેઉનો પુર્વના
સંસ્કારથી વિવાહ થતાં બેઉ દંપતિ મથુરાપુરીમાં રહેતા હતા. પુરૂષ (કં-
દોધ) ના નામની પુરતી માહિતી ન હોવાથી દર્શાવેલું નથી, પણ તેમની
શ્રીનું નામ રત્નાબાઈ હતું; ને બાઈ સાધુ-સંતની સેવા પુર્વના અંકુરને
લીધે યથેચ્છ કરતા.

સદ્ગુરૂ કબીરસાહેબ મગહરમાંથી અંતર્ધ્યાન થયા બાદ સુદર્શ-
નજીના વચનને પ્રતિપાદન કરવા સાડે મથુરાપુરીમાં પધાર્યા, ને કંદોધ
તથા રત્નાબાઈને દર્શન આપ્યા; ત્યારે બેઉ દંપતિએ સંત અણી આદર
આતિથ્ય કર્યું. તે સમય ઉપર પુર્વનો વિરમદ્વ થયેલો અંકુર ભગવત કરવા

કબીરસાહેબે જણાવ્યું કે, હે કંપતિઓ આ છેલ્લો અવસર છે ને તમેને ધણી વખતે અમોએ બોધ આપ્યો પણ શ્રાદ્ધ કર્યો નથી, તેથી તમારું આવાગવન છુટતું નથી; માટે અમારો સત્યોપદેશ શ્રાદ્ધ કરો કે જેથી હરવખત આવાગવનનું જે દુઃખ થાય છે તે દુર થાય વિગેરે જણાવ્યું. ત્યારે તે પુર્વના અંકુરવાન હોવાથી એકાએક (કંદોમના અવતારમાં) સત્યોપદેશ શ્રાદ્ધ કર્યો, તેથી સદ્ગુરુએ તેમના ગૃહે ચૌકા આરતી કરી, તરણ તોડી, યમદશી મટાડી, પાન પરવાનો આપી, શબ્દ દિદાવ્યો. તેમના ગૃહે સદ્ગુરુકેટલાક દિવસ રહી બાદ મથુરાપુરીમાંથી અંતર્ધ્યાન થયા.

સદ્ગુરુ કબીરસાહેબ મથુરાપુરીમાંથી અંતર્ધ્યાન થયા બાદ ત્યાંથી બાંધુગઢ પધારી ધર્મદાસજી-ગોસ્વામીને દર્શન આપ્યા, ત્યારે ધર્મદાસજી ગોસ્વામીએ સદ્ગુરુનો આદરસત્કાર કરી પોતાના ગૃહે પધરામણો કરી. સદ્ગુરુએ ધર્મદાસજી-ગોસ્વામીને ચૌદ-અરબ જ્ઞાનનો ભંડાર બદર્યા, અને તેમના ગૃહે ચૌકા આરતી કરી, પાન પરવાનો સર્વને આપી, તરણ તોડી, ગુરવામની સર્વ રીતભાત રહેની, કરની, ગાંડની વિગેરે બતાવી; અને જમ્બુદ્વીપની ગુરવામ આપી ને બહેતાલીસ વંશની આશિકા આપી. ધર્મદાસજી-ગોસ્વામીએ પોતાની છાપન કોટી (કોટ) જટલી દોલત ચૌકા આરતી વખતે સદ્ગુરુ કબીરસાહેબને અર્પણ કરી, તે સંત-સાધુ ઇત્યાદિને જમાડી, પુજા ભેટમાં સદ્ગુરુએ વાપરી વિગેરે હકીકત સાર રૂપે અત્રે દર્શાવી છે.

ધર્મદાસજી-ગોસ્વામીને કલિયુગમાં ગુરવાન પ્રદાન કરી છે. ને ચૌદ અરબ જ્ઞાનોપદેશ દીકા દર્શાવી છે. એ જ્ઞાન દ્વારાએ વચન વશ ગુરુ બહેતાલીસને ચૌકા આરતીનો તેમજ ઉપદેશનો આધિકાર મળેલો છે, ને વંશ ગુરુની પ્રતાલિકા બંધાઇ છે; અર્થી વંશ ગુરુ જગતના સચ્ચા સદ્ગુરુ (કડિહાર) ગણાય છે. વંશ ગુરુ દ્વારેથી મંદતસાહેબને ચૌકા આરતીનો તેમજ ઉપદેશ કરવાનો અધિકાર મળે છે, જેથી તેઓશ્રી પાનુ જન સમુહને બોધ આપે છે. વિગેરે હકીકત અધિકાર સંબંધની સાર રૂપે અત્રે દર્શાવવામાં આવેલી છે.

જ્યારે બેહેતાળીસ વંશ ગુરૂની આશિકા સદ્ગુરૂએ ધર્મદાસ-
જી-ગોસ્વામીને આપી, તે સમયે એક વંશ ગુરૂની ગાદીપર સ્થીત રહે-
વાની અવધ પણ બાંધી આપી છે. તેનું પ્રમાણ નીચે મુજબ:—

ચોપાઇ

વંશ બ્યાલીસઠી તિથિ બાંખો, સત્યકબીર પ્રમાન એ રાખો
બીસ દિવસ આ વર્ષ પચીસા, સિંહાસન થિતિ એને દિવસા
વર્ષ પચીસ બીસ દીન ફેરી, ભોગ પુર્ણ થિત હોવે જહી બેરી
ગદી સોંપે એ અધિકારી, નીજ ઇચ્છા પરમ ધામ પધારી
જખલો થિત કરાર નહીં પુર્જ, તખલો રાજ સિંહાસન જુજ
તીનકો કબલુન મૃત્યુઠી પીરા, અમર કીન તેહી સત્યકબીરા
ગદીકો કરાર નિયરાવે, સંત મહંત ખબરી તખ પાવે
સુને સંત પૃથ્વી ચલુ ખુંટે, દરશન હેત જય તહાં બુટે
લેહી ચલાનેકો જખ બીરા, જગ પ્રત્યક્ષ નીરખે તેહી તીરા
યહી વિધિ આપ લોક ચલિ અધ, સંત મહંત બિદા તખ પાધ

(સ્વસંવેદ-બોધ)

એક વંશગુરૂ ગાદીએ બેઠા પછી પચીસ વર્ષ ને વીશ દિવસ સુધી
ગાદીએ સ્થીત રહે, એ મુદતથી અધિક તથા ન્યુન કોઇ વંશ ગુરૂ ગાદી
ભોગવે નહીં; અને સદ્ગુરૂની આજ્ઞાનુસાર તેઓશ્રીનું આગમન, અધિકાર
તથા અંતર્ધ્યાન થવું થયાજ કરે છે. જ્યારે ગાદીએ બેઠાને પચીસ વર્ષ
ને વીશ દિવસ પુરા થવા આવે છે, ત્યારે તે સમય પેહેલાં અનેક સંત-મ-
હંત-સેવક ઇત્યાદિ તેઓશ્રીના દર્શન નિમિત્તે વંશ ગુરૂના શુભ સ્થાને
જાય છે. જ્યારે પચીસ વર્ષ ને વીશ દિવસ પુરા થયા છે તે દિવસે પોતાની
ગાદીનો અધિકાર તેમના પાછળ બીજા વંશ ગુરૂ જે પ્રગટ થયેલા હોય છે
તેમને સોંપે છે. બાદ પોતે “ચલાહિ-પરવાનો” લે છે, તે સમયે વંશ
ગુરૂનો સુતિ-અંશ સત્યલોક સિધારે છે; અને શરીર ઠંડુ પડી જાય છે,
ત્યારે તેઓશ્રીની દેહને ભોમી દાહ (સમાધિ) દે છે. સત્યપ્રકાશના વચનો

કોઇ દિવસ મિથ્યા થતાં નથી, અને થવાનાં પણ નથી. સદ્ગુરુ કબીર-સાહેબની અનેક લીલાઓ પ્રગટ છે. વિગેરે હકીકત સાર રૂપે વંશ ગુરૂની ગાદીપતિના અવધ માટે દર્શાવેલી છે.

ધર્મદાસજી-ગોસ્વામીએ વિનંતી કરીક્ર, હો સદ્ગુરુ વચન વંશ પ્રગટ થાય ત્યારે મારા મનને પુર્ણ પ્રતિત આવે. તે વિનંતી સદ્ગુરુએ સ્વીકારી, અને ધર્મદાસજી-ગોસ્વામી ના ધર્મ પતિ-આમીનને ધર્મદાસજી ગોસ્વામીના હસ્તેથી પાન પરવાનો આપ્યો; ત્યારે પ્રથમ વચન વંશ ચુરામની (મુક્તામની) સાહેબ પ્રગટ થયા, તેથી ધર્મદાસજી-ગોસ્વામીને પ્રતિત આવી; ત્યારે સદ્ગુરુને સાષ્ટાંગ પાંચલાગી (દંડવત્) કરી અપરાધની ક્ષમા માંગી એ મુજબ પ્રથમ વચન વંશ ગુરૂ ચુરામની સાહેબના પ્રગટ થયાની હકીકત અત્રે સાર રૂપે જણાવેલી છે;

જ્યારે વચનવંશ ગુરૂ ચુરામની સાહેબ યોગ્ય વચના થયા ત્યારે સદ્ગુરુએ પોતાના સ્વહસ્તથી ગુરવાઈ પદ્ધતિ કરાવી ચાકા આરતી કરાવી "કબીર પંથ" નું સ્થાપન વચન વંશ દ્વારાએ કર્યું; અને સર્વ અધિકાર બદલ્યો. ત્યાં કેટલાક દિવસ સદ્ગુરુ રહ્યા બાદ બાંધુગઢથી અંતર્ધ્યાન થઈ સત્યલોકમાં પધાર્યા, ને સત્યપુરૂષને દંડવત્ પ્રણામ કર્યો. તે સમયે મથુરા પુરીમાં વસનાર કોઈક તથા રત્નાબાઈનો પણ દેહ છુટ્યો હતો. તે પણ સદ્ગુરુના સત્યોપદેશથી સત્યલોક વાસી થયા; જથી સુદર્શનજી ને શાતા વળી. વિગેરે હકીકત સાર રૂપે કબીરસાહેબ અંતર્ધ્યાન થયા સંબંધેની છે, બાંધુગઢમાંથી અંતર્ધ્યાન થયા બાદ વંશ ગુરૂનું સદ્ગુરુએ સ્થાપન કરેલું હોવાથી ફરીથી હજી સુધી જગતમાં પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપે પધાર્યા નથી ને કોઈને પ્રત્યક્ષ ઉપદેશ પણ આપ્યો નથી, તેનું કારણ સર્વ અધિકાર વંશ ગુરૂને બક્ષિસ કર્યો એજ છે.

વચન વંશ ગુરૂ ચુરામની (મુક્તામની) સાહેબ ગાદીપતિ થયા બાદ ધર્મદાસજી-ગોસ્વામી જગન્નાથપુરીમાં જઈ ત્યાં પોતાનો દેહ મુકી અંતર્ધ્યાન થયા. હાલમાં બેહેતાલીશ વંશ ગુરૂ પૈકી દ્વાદશમા વંશ ગુરૂ

પં. શ્રી. ઉચ્ચનામ સાહેબ દેશ છત્તીશગઢ જુંદલા રાયપુર સ્થાન કબીર ધર્મ નગર ઉર્ફે દામાપેડામાં ગાદીપતિ છે, તેઓશ્રીનો મે સદુપદેશ ગ્રાહ્ય કરી શિષ્ય થયો છું, જેનું વિવરણ ગુરૂ પ્રેમમાં મક્ક થઈ સમયાનું સારે આગળ દર્શાવેલું છે. તેમની પાછળ ગાદીપતિ થનાર વંશ ગુરૂ પં. શ્રી. દયાનામ સાહેબ વિક્રમી સવત ૧૬૫૫ માં પ્રગટ થઈ ગયા છે, વિગેરે વંશ ગુરૂની લકીકત છે,

કબીરસાહેબના એ શિવાયના હાલમાં બારપથ આવે છે. તેના નામ પાળુ આ નીચે સુચનાર્થે દર્શાવેલા છે.

૧ નારાયણદાસજીનો-પંથ	૨ ચાણુદાસજીનો-પંથ
૩ સુરત ગોપાલદાસજીનો પંથ	૪ મુલ નિરંજનનો-પંથ
૫ ટક્યારી-પંથ	૬ ભગવાનદાસજીનો-પંથ
૭ સત્યનામી-પંથ	૮ કમાલી-પંથ
૯ રામકબીર-પંથ	૧૦ પ્રેમ ધામની વાળી
૧૧ જીવા-પંથ	૧૨ ગરીબદાસજીનો-પંથ

એ શિવાય ઘણાં પંથો કબીરપંથીના જવા તાદૃશ્ય જેના તેના અગ્ર ગુરુવાઓએ ચલાવેલા છે. વિગેરે લકીકત રહેજ સુચનાર્થે અગ્રે લખવી ભાગ પડી છે.

—પાઠસમૂહ—રત્ન: સંપૂર્ણ.—

અંથ સમાપ્તિનો આનંદ

સત્યપુરૂષ સ્વરૂપ સદ્ગુરુ કબીરસાહેબની પ્રસંશા, અંથોનું દીગ્દર્શન વંશગુરુની પ્રસંશા, મેળાવાવિગેરેની હકીકત, તથા ગુરુ કૃપાથી આઅંથનો પ્રથમ ભાગ પરિપુર્ણ થયાનો છેવટનો આનંદ વિગેરેનું વિવરણ.

હવે આ અંથની (પ્રથમ-ભાગની) સમાપ્તિ કરવાનો સમય નજીક આવેલો છે, તેથી તે પહેલા ઇષ્ટદેવ ગુરુ દેવની પ્રસંશા કરી તે-ઓશ્રીની તથા સર્વ સંત મહત્સાહેબોની આશિષ મેળવી પરિપુર્ણ કરવા ચાચના કરું છું. તે કૃપા કરી સ્વીકારશે. અસ્તુ!

—સત્યપુરૂષ સ્વરૂપ સદ્ગુરુ કબીરસાહેબની પ્રસંશા—

જેટલા અંશ સત્યપુરૂષના છે, તે સર્વમાં કબીરસાહેબ ઐષ્ટ છે. સત્યપુરૂષ તથા કબીરસાહેબ બન્નેવ એકજ સ્વરૂપે અસ્તાં બીલકુલ તક્ષાવત નથી તેઓશ્રી નિર્વિકાર, નિરાકાર, વિદેહવત્, સત્યસ્થાનવાસી ભક્ત વત્સલ કરુણાળુ વિગેરે અનેક શુભોપમાસાયક “ કબીરસાહેબ ” ને સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કરી; તેઓશ્રીના ગુણાનુવાદ ગાવા ઇષ્ટ ધારું છું.

અનાગત વક્તા સદ્ગુરુ-માહાત્મા-કબીરસાહેબે જ્યારે જ્યારે સ્પૃષ્ટીની ઉત્પત્તિ થઇ, ત્યારે ત્યારે પ્રગટ થઇ અનેક ભક્તોને સુમાર્ગે દોર્યા છે; ને મનુષ્યોને કાલપુરૂષના ઘેરાવાથી બચવા દયાળુ સાહેબે અનેક સુમાર્ગોને દર્શાવી આ સ્પૃષ્ટીના અનેક અંધકારથી ઘેરાયલા જીવોનો આધાર કરેલો છે. જેના દાખલા અગણ્ય છે. જેમાંના અલ્પ દાખલાઓ પ્રયાસ લઇ તેના ખરા પણાના પ્રમાણ સાથે આ અંથમાં દર્શાવી ગયા છે.

સદ્ગુરુ કબીરસાહેબની લીલા અસીમ તથા અનહદ છે. તેમણે યુગે યુગે પ્રગટ થવાથી કોને અને કયે સ્થાને કયા કયા સમયે જીવોને બોધ

આપી સત્યલોક વાસી કરાવ્યા છે, તેનું વિવરણ કરવા બેસીયે તોપણ તેની પુરેપુરી ગણના થઇ શકે એમ નથીજ ! છતાં આ અંથમાં થોડા વિવરણ સાથે સદ્ગુરુ કબીરસાહેબ, મુખ્યત્વે સત્યયુગમાં-સત્યસુકીર્તણ, ત્રેતામાં-મુનીન્દ્રણ, દ્વાપરમાં-કરુણામય સ્વામી, અને કલિયુગમાં-કબીરસાહેબ, શેષ અહમદ કબીર, તથા શેષ કબીરના નામથી પ્રગટ થઇ અસીમ લીલા તથા અનહદ જ્ઞાન દર્શાવી અનેક જીવોને આધાર કર્યો છે. તેઓશ્રીના અનહદ જ્ઞાનોપદેશના તથા અસીમ લીલાના અંથો ધણાં છે. તે પૈકી કેટલાક અંથોના પ્રમાણ લઇ આ ચાલું અંથમાં દર્શાવવા જે અદ્ય પ્રયાસ કર્યો છે તે એજ સદ્ગુરુ કબીરસાહેબની કૃપા પ્રસાદી છે. તેઓશ્રીનો પવિત્ર ધર્મ વંશ ગુરુ દ્વારાએ અમે સ્વીકારેલો છે. તેમની જટલી પ્રસંશા કરીયે નેટલી થોડી છે, જટલી પ્રસંશા, સ્તુતિ સત્યપુરુષની કરેલી છે તે-ટલીજ તેઓશ્રીને ઘટે છે. હો સદ્ગુરુ આપ દયાળુ, કૃપાળુ, દીનખન્ધુ, જગન્નિયંતા, મુક્તિદાતાછો, તેથી અમારું (સર્વનું) ભવરૂપી સમુદ્રનું આવાગવનનું અસદ્ય સંકટ કાપી શરણ આવેલાની તારણગતિ કરશે, એવી નમ્ર અરજથી આ દાસની વિનંતી છે. તે કૃપા કરી સ્વિકારી આપના દાસને શરણ રાખશે. આ પામર જીવાત્મા આપને કોટ કોટ વાર પ્રણામ કરે છે, તે સ્વીકારી આ અંથમાં જે કાંઇ ભુલ ચુક થઇ હોયતે માફી બક્ષવા ચાચના કરે છે. તે કૃપા કરી સ્વીકારશે. અસ્તુ !

છેવટે સદ્ગુરુ કબીરસાહેબના ગુણાનુવાદ ગાઇ આ અંથમાં કયા કયા અંથોનો સાર લઇ આધારે દર્શાવ્યાં છે તેની ટુંક યાદી આ સ્થળે આપીશું તો તે અસ્થાને નહીં ગણાય. તેથી આ નીચે અંથોનું ટીગદર્શન આપવામાં આવેલું છે.

અંથોનું ટીગદર્શન

- ૧ કબીર મન્સુર
- ૩ અનુરાગસાગર
- ૫ વિવેકસાગર
- ૭ અમરસિંહ બોધ

- ૨ જ્ઞાનસાગર
- ૪ અમૃતસાગર
- ૬ સર્વજ્ઞસાગર
- ૮ વિરસિંહ બોધ

૬ બોપાલ બોધ	૧૦ જગજીવન બોધ
૧૧ ગરૂડ બોધ	૧૨ હનુમાન બોધ
૧૩ લક્ષ્મીજ્ઞા બોધ	૧૪ મહામદ બોધ
૧૫ કાશ્મિર બોધ	૧૬ સુલતાન બોધ
૧૭ નિરંજન બોધ	૧૮ કમાલ બોધ
૧૯ સુક્રિત આદિભેદ	૨૦ કબીર કસોટી
૨૧ જ્ઞાન પ્રકાશ	૨૨ જ્ઞાન બોધ
૨૩ મુક્તિ બોધ	૨૪ સંતોષ બોધ
૨૫ સ્વસંવેદ બોધ	૨૬ કબીર ચરિત્રબોધ
૨૭ ધર્મ બોધ	૨૮ કબીર ખાની
૨૯ જ્ઞાન સ્થિતિ	૩૦ પંચ મુદ્રા
૩૧ સ્વાસંજર	૩૨ નિર્ભય જ્ઞાન
૩૩ ગર્ભાવલી	૩૪ શમ્ભલંકાર
૩૫ હંસ મુક્તાવલી	૩૬ કુંજલ કથા
૩૭ પૃથ્વી ખંડ	૩૮ નિરંજન ગોષ્ઠી
૩૯ ગોરખગોષ્ઠી	૪૦ રામાનંદ ગોષ્ઠી
૪૧ સર્વોચ્ચ ગોષ્ઠી	૪૨ રોહીદાસ ગોષ્ઠી

એ શિવાયના ઘણાં ગ્રંથો કબીર-ધર્મમાં છે. જેના દાખલા પુરાવા સિધ્ધાંતો કબીરસાહેબે તથા ધર્મદાસજી સાહેબના સંવાદ સ્વરૂપે છે, તે કબીરસાહેબે ધર્મદાસજી સાહેબને જે ચૌદ અરબ જ્ઞાન આપેલું તે પૈકીના છે. તેમાંના ઉપર દર્શાવેલા ગ્રંથોનો સારાંશ આ ગ્રંથમાં લેવામાં આવેલો છે, તે સુજ્ઞ વાંચકના જાણ બહાર નહિજ હોય. વિગેરે હકીકત સાર રૂપે ગ્રંથોના દિગ્દર્શનની છે.

—વંશ ગુરૂની પ્રસંશા તથા મેળાવા વિગેરેની હકીકત—

એ ગ્રંથોનું જ્ઞાન ધર્મદાસજી ગોસ્વામીના વંશ—શ્રુ દ્વારે જગત્માં પ્રસિધ્ધ થયેલું છે, તે વંશગુરૂની કૃપા પ્રસાદી છે, જેથી જગત્ના સમ્યા

સદ્ગુરુ વંશ ગુરુ છે, તેઓશ્રીની દયા તથા કૃપાથી જ્ઞાનોપદેશ થતાં સર્વ-હંસ મુક્તિ પામે છે. તે કારણથી સદ્ગુરુ કબીરસાહેબ, ધર્મદાસજી ગોસ્વામી તથા વંશગુરુ એકજ સ્વરૂપે છે. જે કોઈ વંશગુરુને સદ્ગુરુ કબીરસાહેબ તુલ્ય ગણી ભક્તિમાર્ગ દ્વારાએ સેવા યથા વિધી સહ બજાવે છે. તે તેના ઉપર તેઓશ્રીની દયા દ્રષ્ટી થતાં તે હંસ સત્યલોક વાસી થાય છે, અને તેનું આવાગવનનું અસંખ્ય સકટ દુર થાય છે. વંશ ગુરુ દ્વારાએ દેશો દેશમાં મહંતસાહેબોને પણ અધિકાર પ્રાપ્ત થયેલો છે ને થાય છે; તેથી તેઓશ્રી પણ સર્વ જગતમાં જ્ઞાનોપદેશ આપે છે, અને જે કોઈ સદ્ગુરુ કબીરસાહેબનો પવિત્ર ધર્મ સ્વીકારે છે, તેના પર પણ વંશ ગુરુની કૃપા થતાં સત્યલોક વાસી થાય છે. એ પ્રતાપ સદ્ગુરુ કબીરસાહેબે વંશ ગુરુને આપેલા અધિકારનો છે, જેથી “ વંશ-પ્રતાપી ” એવું માન વંશગુરુને છે, એ બેદંતાળીસ વંશગુરુ પૈકી અગિયાર વંશગુરુ થઈ ગયા છે અને દ્વાદશમા વંશગુરુ સિદ્ધિ શ્રી. ૧૦૮ શ્રી. વંશ પ્રતાપી. પં. શ્રી. ઉચ્ચનામ સાહેબ હાલમાં દેશ છત્તીસગઢ જીલ્લા રાયપુરના શ્રી કબીર-ધર્મનગર ઉર્ફે દામાખેડામાં ગાદીપર બીરાજમાન છે. તેમજ તેઓશ્રીની પાછળ ગાદીપતિ થનાર ત્રયોદશમા વંશગુરુ પં. શ્રી. દયાનામ સાહેબ ત્રિકમી સંવત ૧૯૫૫ માં પ્રગટ થઈ ગયા છે.

જ્યારે પં. શ્રી. દયાનામ સાહેબ પ્રગટ થયા તે સમયે સદ્ગુરુ પં. શ્રી. ઉચ્ચનામ સાહેબ દેશ છત્તીસગઢ જીલ્લા વિલાસપુરના કુદરમાલ સ્થાને બીરાજમાન હતા ત્યાર બાદ પં. શ્રી. દયાનામ સાહેબની વય જ્યારે પાંચ વર્ષની થઈ ત્યારે સંવત ૧૮૬૦ ના ફાલ્ગુણ શુક્લપક્ષ પૂર્ણિમાના શુભ દિવસે કુદરમાલ સ્થાને પં. શ્રી. ઉચ્ચનામ સાહેબની આજ્ઞા સર્વ-સંત મહંત-સેવક ઇત્યાદિનો મેળાવો ભરવા થવાથી સર્વ દેશોમાં આમંત્રણ ફર્યા હતા. ત્યારે મેળાવાના આમંત્રણોથી સર્વ સંત-મહંતસાહેબો, તથા સેવક મંડળ ઇત્યાદિ અન્ય સંજ્જનો દુર દેશાંતરથી ત્યાં દર્શન નિમિત્તે ગયા હતા. એ સમય ઉપર અમારે પણ અમારા પુજ્ય ગામ રાયમા નિવાસી મહંતસાહેબ શ્રી પરભુદાસજી સાહેબ સાથે દર્શન નિમિત્તે

જવાનું હતું, પણ તેઓશ્રીનો ચલાવો વચ્ચમાં એટલે સંવત ૧૯૬૦ ના માધ (માહા) વદી અગિયારસને દિવસે થવાથી કમનસીબના યોગે બંધ રહ્યું. ભાવી પ્રબળ છે ! એ મેળાવો ઘણાં દિવસ ત્યાં રહ્યો હતો. એ મેળાવા સંબંધીનું ટુંક વિવરણ શહેર વડોદરા નિવાસી કબીરપંથી સેવક બાપુલાલ રામજીએ કરેલું છે. તે આ નીચે દર્શાવેલું છે

સિદ્ધ. શ્રી. ૧૦૮ શ્રી. વંશ પ્રતાપી. પં. શ્રી. ઉચ્ચનામ.

સાહેબની કૃપાથી.

મેળાવાનું ટુંક વિવરણ.

સમરૂ સત્યનામ, વંશ પ્રતાપી ઉચ્ચનામ સાહેબને;	
વશીયા જે ધામ, ધર્મનગર વંદન કરીયે શરૂ દેવને.	૨૬
પ્રથમ શુભ ઠામ કુદરમાલે, હસ્તુ નામે નદીની પાળે;	
નહીં રોગ શોક સન્મુખ ભાળે, સમરૂ સત્યનામ,	૧
સાધુ... મહંતના છે સ્વામી, નિર્લોભી, નિર્ભય, નિષ્કામી;	
ઘટ ઘટના છે અંતર્યામી, સમરૂ સત્યનામ,	૨
શરૂ દયાનામે અવતાર ધર્યો, મેળાવો સંત મહંતે કર્યો;	
જન્મ ચોમાસે સાગર ભર્યો, સમરૂ સત્યનામ,	૩
કાગળ લખી સદેશ કહાવ્યા, અતિ ભાવ ધરી મહંતો આવ્યા;	
સાધુ સેવક સાથે લાવ્યા, સમરૂ સત્યનામ,	૪
જય જયના શબ્દ ઉચ્ચારેછે, કોઈમંથ—શાસ્ત્ર વિચારેછે;	
કોઈ માળા કરમાં ધારેછે સમરૂ સત્યનામ,	૫
કોઈ પાયલાગી કરવા જતા, આનંદ ઉમંગે ઉભરાતા;	
કોઈ મુખ જોવા આવે ધાતા, સમરૂ સત્યનામ,	૬
કોઈ લઈ બેઠા કરમાં વીણા, ગાયન કરતા શબ્દે ઝીણા,	
નરધા, સારંગી, મંજીરા, સમરૂ સત્યનામ,	૭

કોઈ ભેખ ધરે ભગવા આખી, ગાન મુકનશિર જટા રાખી;	
નહીં કાંતીર-પથી રઘા આપી. સમરૂ સત્યનામ,	૮
ગુરૂ પદ ટેકી મધ્યા આળ્યા, જે યથાસક્તિ પુજા લાળ્યા;	
પરમારથ કરવા તે કાળ્યા, સમરૂ સત્યનામ,	૯
રસના રચના નવ જાય લાળી, જ્યાં મળી મેઢની સંતનાળી;	
ત્યાં સ્વર્ગ થકી થઈ શોભા ધાળી, સમરૂ સત્યનામ,	૧૦
હંતાવિકટ માર્ગ ગીરી તરૂ વનમાં, ભય ધરે હરે પથી વનમાં;	
દીન બંધુ દયા આળી મનમાં, સમરૂ સત્યનામ,	૧૧
તે માટે ધર્મ-નગર આળ્યા, સંદેશા દેશવિષે કાઢાળ્યા;	
અતિ સાધ સેવકને મન લાળ્યા, સમરૂ સત્યનામ,	૧૨
અતિ સુગમ વાટ છે રેલ તાળી, જે ધર્મનગર શોભા વરાળી;	
છે રાયપુર પાસે ધરાળી, સમરૂ સત્યનામ;	૧૩
અડસટ્ઠ તિર્થ ગુરૂને ચરણે, ભય શોક ટળે જાયે શરણે,	
જે વેદ પુરાણ કથા વરણે, સમરૂ સત્યનામ,	૧૪
દીનબધુ હૃદય-દયા સ્નામી, કરો ક્ષમા હૃદય જે મુજબામી;	
દાસ બાપુ કહે છે શિશનામી, સમરૂ સત્યનામ,	૧૫

“ વશ-ગુરૂ બ્યાલીસને કોટકોટ વાર પાયલાગી ”

એ મેળાવો ધણા દિવસ રહ્યો બાદ સર્વ સંત, મંદતઆદેઓ, સેવકો તથા અન્ય સજ્જન પુરૂષો જે ધણા દુર દેશાંતરથી ત્યાં ગયેલા હતા તે વિદાયગીરી લઈ પોત પોતાના સ્થાને ગયા. એ સમય પછી કેટલેક દિવસ ગામ રાયમા નિવાસી મંદતઆદેઓ શ્રી પરબુદામજી સાદેબની ચલાહ ચોકા આરતી કરાવવા તથા તેઓશ્રીની પાછળ થનાર મંદતઆદેઓ શ્રી માધવદાસજી સાદેબને મદતાઈનો અધિકાર પ્રાપ્ત કરાવવા માટે અમારે કુદરમાલ સ્થાને જવાની ફરજ પડી, તે અગાઉ આ ગ્રંથના પ્રકાશક આચે કોઈ પણ તરેહથી અમારે સત્સંગ સમાગમ નહોતો. પરંતુ બ્યાલે રાયમેથી કુદરમાલ સ્થાને જવાનું નક્કી થયું, ત્યારે પ્રથમ અમે તથા મદતાઈનો

અધિકાર પ્રાપ્ત કરનાર મહંતસાહેબ માધવદાસજી સાહેબ વિગેરે શિષ્ય મંડળ આરડોલી મુકામે ગયા; ત્યાં મહંતસાહેબ શ્રી પરબુદાસજી સાહેબના શિષ્ય વર્ગ (પ્રકાશક સહ) ની મુલાકાત થઈ, ને તે સમયથી અમારે તથા—પ્રકાશકને સત્સંગ સમાગમ થયો.

આરડોલી મુલાકાત લીધા પછી સદ્ગુરુ કબીરસાહેબ સ્વરૂપ સિદ્ધિ શ્રી ૧૦૮ શ્રી. વંશ પ્રતાપી. પં. શ્રી. ઉચ્ચનામ સાહેબ તે સમયે કુદરમાલ સ્થાને બિરાજમાન હતા, ત્યાં સંવત ૧૯૬૦ના વૈશાખ માસમાં જઈ દર્શન કરી કૃતાર્થ થયા. બાદ સત્યજોડવાસી મહંતસાહેબ શ્રી પરબુદાસજી સાહેબની ચલાઉ ચાકા આરતી મહંતસાહેબ માધવદાસજીએ હજુરસાહેબ પં. શ્રી ઉચ્ચનામ સાહેબના હસ્તે કરાવી. ત્યાર પછી હજુરસાહેબ પં. શ્રી ઉચ્ચનામ સાહેબનો સત્યોપદેશ મેં ગ્રાહ્ય કરી દિક્ષા લેઈ શિષ્ય થયો, જેથી હું પૂર્ણ બાગ્યશાળી થયોછું.

એ સર્વ પ્રતાપ—કબીરપંથ ધર્મનું પ્રથમ પગથિયું ગ્રાહ્ય કરાવનાર વડોદરા નિવાસી પૂર્ણ જ્ઞાની મહાત્મા શ્રી. મહંતસાહેબ શ્રી. ૧૦૮ શ્રી. પુરબુદાસજી સ્વામીના અનુયાયી મહંતસાહેબ શ્રી ૧૦૮ શ્રી શ્યામદાસજી સાહેબ હોવાથી, તેમજ રાયમા નિવાસી પુજ્ય શ્રી મહંતસાહેબ શ્રી પરબુદાસજી સાહેબ તથા વડોદરા નિવાસી સાધુ શ્રી પૃથ્વીદાસજી સાહેબનો છે; કેમકે તેઓશ્રીના સત્સંગ સમાગમથી હજુરસાહેબ પં. શ્રી. ઉચ્ચનામ સાહેબનો શિષ્ય થયોછું. જેથી મારી સર્વ આકાંક્ષા પરિપૂર્ણ થયેલી છે, તેથી તેઓશ્રીનો પુર્ણ આભારીછું.

સદ્ગુરુએ મને દિક્ષા આપ્યા બાદ મહંતામનો અધિકાર મહંતસાહેબ માધવદાસજી સાહેબને તથા સદ્ગુરુએ કૃપા કરી દિવાનીનો અધિકાર મને આપ્યો, જેથી અમે બન્નેવે સદ્ગુરુને સાષ્ટાંગ પાગલાળી (દંડવત્—પ્રણામ) કર્યો; અને ત્યાંથી વિદાયગીરી થયે પરત વળી અમારે (પોતપોતાના) સ્થાનકે આવી પહોંચ્યા.

કેટલાક દિવસ વિત્યાબાદ હજુર સાહેબ પં. શ્રી. ઉચ્ચનામ સાહેબે કુદરમાલ સ્થાનેથી પોતાનો મુકામ ઉપાડી શ્રી કબીર—ધર્મનગર

ઉર્ફ દામાખેડામાં પોતાનું સ્થાન મુકરર કર્યું. તે સ્થાને પણ એક સમયે અમો તથા પ્રકાશકના પિતા વલ્લભદાસ પરબુદાસ વિગેરે દર્શન નિમિત્તે ગયા હતા. ત્યાં ઠેટલાક દીવસ સત્સંગ સમાગમ કરી ચોકા ચારતી કરાવી સદ્ગુરના બીજીવાર દર્શન કરી કૃતાર્થ થયા.

સદ્ગુરુએ કૃપાકરી જ્યારથી મને રાવમા ગાદીને દિવાન નીમ્યો, ત્યારથી બારડોલી તથા રાયમા નિવાસી સેવકો સાથે ઘાડો સત્સંગ સમાગમ બંધાયો. તે પછી ઠેટલાક દિવસ વ્યતિત થયા બાદ સદ્ગુરની પૂર્ણ કૃપા પ્રસાદીથી આ લઘુ-અંથ ગુર્જર ભાષામાં લખવા માંડ્યો, તે જ્યારે સદ્ગુરના પ્રતાપથી પૂર્ણ થવા આવ્યો ત્યારે પ્રકાશક પાણેખ આત્મારામ વલ્લભદાસે છપાવી જાહેરમાં મુકવા માંગણી કરી; જેથી છપાવી પ્રસિધ્ધ કરવા સાડ સિધ્ધ શ્રી ૧૦૮ શ્રી. વંશ પ્રતાપી. પં. શ્રી. ઉચ્ચનામ સાહેબની હજીરમાં પત્ર દ્વારે "વિનંતી" કરી. તે વિનંતી સદ્ગુરુએ કૃપા કરી સ્વીકારી, જેથી પ્રકાશક મારફતે આ લઘુ-અંથ સુજ્ઞ વાંચકોના હસ્તમાં ધારણ કરવા બન્યું છે; એ સૌ ઘન્ટ ગુરુદેવ તથા મહંતસાહેબ તેમજ સંત મંડળની કૃપા પ્રસાદીનું આ અમૃતમય ખિન્દુ છે. જેથી હું તથા પ્રકાશક બન્નેવ સદ્ગુરની દયા તથા કૃપાથી પ્રથમભાગ જાહેરમાં મુકવા પૂર્ણ બાજ્યશાળી થયા છીએ. આ સર્વ હકીકત ગુરુ પ્રેમમાં મમ્મ થઇ લખવામાં આવેલી છે. જો કદાપિ સુજ્ઞ વાંચકોને તે અપ્રિય લાગેતા દરગુજર કરશે એવી આશા છે, પણ આ જગતમાં ગુરુ સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે એવું સર્વ માન્ય હોવાથી અપ્રિય લાગે એમ મને લાગતું નથી.

ગુરુ કૃપાથી આ અંથનો પ્રથમ ભાગ પરિપૂર્ણ કર્યો નો

છેવટનો આનંદ.

આ અંથ ગુર્જર ભાષાના તરજુમાથી વિજ્ઞાપિત થયેલો અસ્તાં, તેના ત્રણ વિભાગ પાડનામાં આવેલા છે. પ્રથમ વિભાગમાં દશ-રત્ન, દ્વિતીય-વિભાગમાં પોદ્સ-રત્ન, તૃતીય-વિભાગમાં પોદ્સ રત્ન મળી કુલ એકંદર

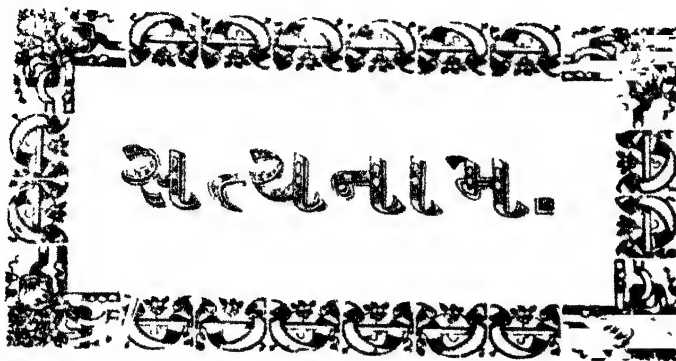
બેહેતાળીસ રત્નમાં આ અંથના પ્રથમ ભાગનું ઇષ્ટગુરૂની કૃપા પ્રસાદીથી સંક્ષેપ્તમાં વિવરણ દર્શાવેલું છે. હવે આ અંથ સમાપ્ત કરવાનો સમય છેક નજદીક આવેલો હોવાથી સત્યપૃષ્ઠ સ્વરૂપ સદ્ગુરૂ કબીરસાહેબ, ચારગુરૂ વંશ બેહેતાળીસ, તથા સર્વ સંત, મહંતસાહેબોને સાષ્ટાંગ પાયલાગી કરી તેઓશ્રીના આશિશનો ભાગી થતાં આ અંથ પરિપૂર્ણ કરવા ચાચના કડં છું, તો દાસપર કૃપા કરી સ્વીકારશો ને તેમાં થયેલી બુલચુક માફ થવા નમ્ર અરજથી અમારી વિનંતી છે.

હો સદ્ગુરૂ આપ શિવાય આ જગતમાં અમારું કોઇપણ બેલી નથી જેથી આપનોજ શરણ લીધો છે, તો આપના દાસને શરણમાં રાખી આ ભવસાગરના અસદ્ય સંકટોમાંથી સર્વ-હંસોને મુક્ત કરશો એજ નમ્ર અરજથી વિનંતી છે. અરતુ!

હોહરા.

દાસ પ્રભુના દાસ જે, વલ્લભ આત્મ સમીપ,	
માધવ પ્રભુના દર્શથી, પામો પુષ્પઃ દ્રીપ.	૧
ગુરૂપદ કજ પ્રતાપથી, લખ્યો અથ આ એક;	
તત્વ સાર દર્શાવવા, જોયા અંથ અનેક.	૨
આગાળીસે અગળાતરી, સાલ કહુ નિશંક.	
સુંદીર કાલ્કન માસમાં, પામ્યો પદ પરી અંક.	૩
શુક્લપક્ષને પુર્ણિમા, ઇન્દુ નહીં અપૂર્ણ;	
શુક્રવારને શુભ દીને, અંથ કયો સંપૂર્ણ.	૪
દાસ ન દેશો દાસને. વિરક્ષેત્ર મમ ધામ,	
બુલ ચુક માફી કરો, ઇશ્વરદાસ પ્રણામ	૫

 ઇતિ શ્રી અંથ સર્વેત્પતિ જ્ઞાનરત્ન
 પ્રથમ ભાગ સમાપ્ત.

સત્યસુકૃત, આદિઅદલી, અજ અચિન્ત, પુરૂષ
 મુનીન્દ્ર, કરુણામય, કબીરસાહેબ સુર્તી યોગ
 સંતાયન ધના ધર્મદાસ—ચારગુરુ વંશ
 ખ્યાલીસકી દયાસે લીખ્યતે:—

જ્ઞાનોદય શબ્દ.

શબ્દ.

દરશન દેહો કબીર, હમકો દરશન દેહો કબીર
 તુમરે દરસસેં પાપ કટતહે, નિર્મલ હોત શરીર
 જગનાથકી મહિમા રાખી, રત્નાગરકે તીર
 માનિક મોતી હંસા પાવે, દીલ દરિયાવડે બીચ
 ધર્મદાસકી યહી ખીનતી, અજરા અમર શરીર

શબ્દ.

સતગુરુ સાહેબ કબીર, જપોમન સતગુરુ સાહેબ કબીર
 ભવસાગરસેં પાર ઉતારે, યમકે કાગદ ચીર

શાહા હામોદર કુખન રાખે, રત્નાગરકે તીર
ધંદ્રમતિ સત્યલોક પઠાયે, યમકે કાટ જંજીર
સાહેબ કબીર એસે પતિત ઉધારન, સોસુન બયો મનથીર

શબ્દ.

સચ્ચિદાનંદ કબીર, હોજી તુમ સચ્ચિદાનંદ કબીર
પુર રહ્યો પ્રજા સકલ જીવનમે, જલ થલ સકલ શરીર
હરિકો પંડા જરત ઉખાયો, પાંચ પર ડાયો નીર
શાહ સિકંદર પરચા લીના, અજરા અમર શરીર
જલમેં ડારે અગન પર જરે, બીનસત નાંહી શરીર
સુતિ સ્નેહી અવિચલ દેહી, મેટાન ભવશી પીર
હસ્તીકે આગે ડાર દીયેહે, નિર્ભય : સત્ય કબીર

શબ્દ.

બહોત નિહાલ કીયે, ચુરજી મોહે બહોત નિહાલ કીયે
નામકી કંથા ગલે બીચડારી, શિરપર છત્ર ધરાયે
કર્મહી કાટ કીયે ચુર નિર્મલ, ઉજ્જલ હંસ કીયે
ભવસાગરમેં બુડત દેખે, યમસેં રાખ લીયે
સાહેબ કબીર મીલે મોહે સદ્ગુર, અય નિશાન દીયે

શબ્દ.

હે સખમેં સિરદાર, ગરીબી હે સખમેં સિરદાર
કુખ ભંજન સુખદાયક ગરીબી, કહર બિહારન હાર
ઉલટકે દેખો અટલ ગરીબી, જાકી ઝીની ધાર
સત્યયુગ ત્રેતા દ્વાપુર કલિયુગ, પરલે કાટનહાર
કહેં કબીર સુનો ભાઈ સાધો, હંસ ઉખારન સાર

શબ્દ.

અર્થ તપ્તહે દુર, સમઘા અર્થ તપ્તહે દુર
બીન મુરશદ કોઈ ભેદ ન પાવે, બટક મુવે સખકુર

નાસુતમે માયા ખડી છે. મલકુત શુન અસ્થુલ
જખરૂતમે નિરંજન ખડેહે, લાહુત અક્ષર પુર
લાહુતમે અચિન્ત પુરૂષ છે, ખાજે અનલદ દુર
વેદ પુરાન કીતેય કુરાના, ઇંદા લગ ખખર જહુર
ચાદા તખક ધાવકા રચના, આતશ જેસા દુલ
બન બુઝ અબન હોત છે, તીનમે નાંહી સહુર
સખ રહનકા દરદ બનકે, સમ્રથ બચન કબુલ
કહે કખીર હમ બુદકે આદેદા, લાયે હુકમ હજુર

શબ્દ.

રચના કીયા આ દેશ, સાંધ તેરી રચના કીયા આ દેશ
પાનીસે પીંટ રચો મેરે સાહેબ, શીરપર કાલે કશ
જલ બીચ ધરત ગગન બીચ થંભા, છાયે રહો ચહુંદેશ
ઇંદ્રસભા કસની કસ નાચે, નાચે શેશ મહેશ
કહે કખીર સુનો બામ સાધો, શાખા નવલ નરેશ

શબ્દ.

પ્રથમ સત્યગુરુ શબ્દ ઉચ્ચારા, બોલે અમૃત ખાની હો
જીવ ઉપારન અંશ પઠાયે, ભવસાગર બવો જ્ઞાની હો
તખલી જ્ઞાની બીનતી કીના, સાહેબ દેહો સહેદાની હો
સો મેં લે ભવસાગર બહાં, સખસેં કહોં બખાની હો
લેહો અંશા મુલ પરવાના, સત્ય શબ્દ ટકસારા હો
કરહો આરતી જુક્ત બનામ, ચૈકા પાન વિસ્તારા હો
મુલ પરવાના હંસન દીગે, આવે લોક હમારા હો
ઇતના સુનકે કીઆ પિયાના, જ્ઞાની આયે સંસારા હો
પુરૂષ દયાસેં હમ ચલી આયે, મૃત્યુલોક મંજારા હો
સહી છાપ પરવાના લાયે, સમ્રથકે કડહારા હો
જીવ દુઃખી દેખા સંસારા, તાલી કારન પગધારા હો
ધર ધર સખસેં કહા પોકારી, માનો શબ્દ હમારા હો

સત્યગુરૂ મન ખીન નર નહી છુટે, ધર્મરાયકી ત્રાસા હો
કહે કબીર ઉબગર સત્યગુરૂ, નીજમાનો ધર્મદાસા હો

શબ્દ.

કલિયુગ પંથ પ્રગટ જબ કીના, સત્યગુરૂ શબ્દ ઉચ્ચારા હો
અગમ ભોમીસેં દીયા હે પિયાના, ગદબાંધા અસ્થાના હો
ધર્મદાસસેં કહને લાગે, મુક્તિકો ભેદ બતાવ હો
હમ સંદેશી જુગ જુગ આયે, હંસા લોક પઠાવ હો
કૌન પુરૂષ કે તુમ હો સંદેશી, કૌન મુકામ તુમકારા હો
કૌન લોકસેં દીયા હે પિયાના, કેહી કારન પગધારા હો
સત્યપુરૂષકે હમહે સંદેશી, અવિચલ મુકામ હમારા હો
સત્યલોકસેં દીયા હે પિયાના, તુમ કારન પગધારા હો
કહો ગોસાંધ સત્યકર માતુ, જો કછુ લાયે સંદેશા હો
પુરૂષ અચન સદા સુખસાગર, સો મોહે દેહો ઉપદેશા હો
કહે કબીર સુનો ધર્મદાસા, ગદબાંધા અસ્થાના હો
જંબુદ્વીપકે હસ મુકાવો. પાવે પદ નિરખાના હો

શબ્દ.

અમરલોકસે હમ ચલી આયે, આયે જગા મંત્રરા હો
સહી છાપ પરવાના લાયે, સમ્રથકે કહિહારા હો
જીવ દુઃખી દેખા સંસારા, તો કારન પગધારા હો
બંસ ખ્યાલીસ થાના રોખા, જંબુદ્વીપ મંત્રારા હો
દશમા મુકામકી ભક્તિ દીદામ, ચૌકા પાન વિસ્તારા હો
બારા પંથ ચલેંગે આગે, ઘર ઘર બોધ પસારા હો
ગુરૂ ચેલા એકો નહિ ઉબરે, ફીર ફીર લે અવતારા હો
અચન બંસકા ખીરા પાવે, તખલી હોએ નિસ્તારા હો
તેરહ પેઠી ચલે રજધાની. ચુરામન અવનાસ હો

ઉત્તરે અંગે છાંયા નહિ હોય, દેહ વિદેહ અપારા હો;
 ઉત્તરે આગે યોગ ગત ચલિ હે, રાજનીતી મીટ જામ હો.
 પાંચ સ્વાદશી મચ્છા નાંહી, મો ગત સખમે આમ હો;
 પાંચ હજાર પાંચસે ખીને, સત આત્મ ઠહેરામ હો.
 ખારે પંથ મીલેગે આમ, છાંડ કપટ ચતુરામ હો;
 પારસ પાત જામે પુત્રી ઉગે, જગ નિંદ્રા મીટ જામ હો.
 કૈનો અમી કરની મો રાખો, કે ગુરૂ શરને જામ હો;
 ના ગુરૂ શરના ના મનથી કરની, કૈસે હંસ કહાવે હો.
 જો દામ સંત વિવેચી ખિરલા, સુનત મીલેગે આમ હો;
 જામ લગ કાલ પહોંચે નહીં આમ, તખલગ ભેદ છિપામ હો.
 જામ શીર કાટી મીલે જો કોમ, તાકું દેહો કપામ હો;
 કહે કબીર સુનો ધર્મદાસા, અગમ તુમકોં લીખામ હો.

શબ્દ.

સતગુરૂ એક જગતમેં ગુરૂ હે, તાહે ચીનો નર લોમ હો;
 ભવસાગરકી નાવ ખેવટ હે, પાર ઉતારે સોમ હો.
 લેકર આગે નામ પરવાના, હંસ ઉખારન સોમ હો;
 કાંટે કર્મ ભર્મ કિંવરીયા, આવાગવન ન હોમ હો.
 લે પદોંચાવે આનંદ ધામમે, હંસમે હંસ સમોજ હો;
 આનંદ ધામ તહાં મૈડાવે, અંદ સુરજ નહીં દોમ હો.
 રહત નિરંતર અંતર વ્યાપક, જો લખ પાવે કોમ હો;
 કહે કબીર સુનો ભામ સાધો, જીવત મુક્તા હોમ હો.

શબ્દ.

ત્રીન લોક પર અધર ગોસાંમ, જહાં સતનામ પ્રકાશ હો;
 સેત સોપારી સેત ચંદરવા, સેતહી ચંવર ઢોરામ હો.
 સેત ખડાહ સેતહી ખરયા, સેતહી તિલક લિલારાહો;
 સુરત સોહાગન કરત કુતોહલ, અવિચલ પુરૂષ હમારા હો.

યાસુખ સુનીસખ સંત બહારીયાં, સખ મીલ કરે સિનગારાહો;
 સકલ સિનગાર બહો બિધ કીના, ગલે પહોપકી માલા હો.
 દરસન દેખી ભઝ તન શોબા, અધિક પ્રેમ છપી બાંધી હો;
 કરત આરતી પ્રેમ નિછાવર, ચરન ટેક ભઝ ડાડી હો.
 બેહસ ચલી સુત લોલાખ, અમર લોકકે દુવારા હો;
 સત્યપૃષ્ઠ મુખ શબ્દ ઉચારા, અમી અમીકી ધારા હો.
 જુગ જુગ હંસા અમૃત અચવે, બેઠે લોક મંત્રારા હો;
 કહે કબીર શબ્દકી મલિમા, સત્ય માનો ધર્મદાસા હો.

૨.૫૬.

મુલ છાંડ નર ડારે લાગે, સો નર બડે અભાગી હો;
 સોઅ સોઅ સારી રૈન ગમાયે, ભોર બયો નાહી જાગે હો.
 શબ્દ પુકારત જગત નાંહી, અનેક જન્મ કે સુતા હો;
 બાંધી જાય રૈંટ કેસી ઘડીયાં, આવત જાત ખીચુચે હો.
 બિન ગુરૂ જ્ઞાન ભરેંસા નાંહી, કહો કાકે હોય રહીયે હો;
 બિસ્વાકે ઘર બાળક જનમ્યા, પીતા કીસકોં કહેવે હો.
 દેવલ જાઉં તો પાહન પુજા, તીરથ જાઉંતા પાની હો;
 ગ્રોમી બુધ્ધિ અગોચર મલિમા, ખીરલે પરમગત જાની હો.
 ખોજત ખોજત સત્યગુરૂ મીલીયા, સો મોહે ભેદ બતાવે હો;
 કહે કબીર સુનો ભામ સાધો, મીટ ગઘ આવાજની હો.

શબ્દ.

યા દેવકી ખખર ન પામ, જુલા સગ સંસારા હો;
 જુલે કીરત પાર નહીં પાવે, મીલે નહીં સરજનહારા હો.
 જ્યૈં મૃગ નાભી ખસે કસ્તુરી, આપ ખખર નહીં પામ હો;
 સુધત ઘાસ ચકુંદીશ ડોલે, ગુરૂ ખીન કૌન લખાવ હો.
 બાહર ખોજ પાર ન પાવે, ઘટમાંહી સરજનહારા હો;
 જો ગુરૂ મીલેતો ભેદ બતાવે, ઉતરે ભવજલ પારા હો.

ઘટમેં દેવી ઘટમેં દેવા, ઘટહીમેં પુજન હારા હો;
ઘટમેં દીપક ઘટહીમેં ખાતી, ઘટહીમેં ભાયો ઉજ્યારા હો.
દેહીકે ભીતર દેવ ખસતહે, તિલ જોતા ખિસ્તારા હો;
ગગન મંડલછી ગુફા ખીરાજ, ઉર્ધ્વ મુખ દોઢ દુવારા હો.
પુરન પુરૂષ આપ અવિન્યાસી, અધર ધાર નિરધારા હો;
સેહેજ સમાધ સકલ ઘટ વ્યાપિક, એસા અપર પારા હો.
હે સખમેં સખહીસેં ન્યારા, સખકા શરજનહારા હો,
કહેં કખીર ખોજ કરાંકો, સંતો કરહો વિચારા હો.

શબ્દ

તન ધર સુખીયા કોઇ ન દેખ્યા, જો દેખ્યા સો દુઃખીયા હો
ઉદે અરતછી ખાત કહતહોં, સખસેં છીન વિવેકા હો.
વાંટ ઘાટે સખ જગ દુઃખીયા, ક્યા અલસથ ખૈરાગી હો.
શુકદેવ મુની યા દુઃખકે કારન, ગર્ભમેં માયા ત્યાગી હો.
જોગી દુઃખીયા જ ગમ દુઃખીયા, તપસીકોં દુઃખ દુનાહો;
આશા તૃષ્ણા સખકોં ખ્યાપી, કોઇ મહલ નહીં સુતા હો.
સાચી કહોં તો સખ જગ ખીજ, જુડ કહી નહીં જાઇ હો,
બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેશ્વર દુઃખીયા, જીને યા રાહ ચલાઇ હો.
ભુપતિ દુઃખી અખધુત દુઃખી હે, રંક દુઃખી ધનવતા હો;
કહેં કખીર કોઇ સંત સુખી હે, જીને યા મનકોં જીતા હો.

શબ્દ.

હજુરે સમઝ મન હજુરે સમઝ મન, હજુરે સમઝ મન ભંવરા હો
કાયા ફુલવાડી કુશલ મત જનો, દો દીન ફુલ કેરા ગજરા હો;
ગુરૂકી ભક્તિ ખીનભયો નર ગધા, શીરપર માયાકેરા લગરા હો.
જ્ઞાન વૈરાગ ખીન ભયો નર જોગી, યુંહી કહાવત સુગરા હો;
અષ્ટ પ્રહરછી ઘડીયાં ખીચારો, દુર કાલ કેરા પગડા હો.
જલમેં મીન કરત સુખ ચૈના, ખંચત દીમર જમરા હો;
કહેં કખીર સુનો ભાઇ સાધો, શબ્દ ના માને સો નુગરા હો.

શબ્દ.

જગ મુસાફર મગકે ચલેલા, નીંદ કહાં તોહે આધ હો;
ચલના અકેલા પંથ દોહેલા, ના કોઇ સંગ ન સાથી હો.
આઠ માસ નવ પંથસં આયે, માત પિતા નહીં ભાઇ હો;
હગ બટ માર બાહેર ધનેરા, સમગ્ર સુરત પગ ધરના હો,
જાણી કારન નર તુમકોં પઠાયે, સૌ કારજ કર ભાઇ હો;
જળ જમ તુમકોં પકડ મંગાવે, શુક ખીના કૌન છાડાવે હો.
હોત નગારા કુચ મહલમે, સોઈ શબ્દ ઉચ્ચારા હો;
કહેં કબીર એહે નીરગુણ કહેરા, સતો કરે બિચારા હો.

શબ્દ

ક્યુરે સાહેબકોં ભજતા નહીંરે, બહોત જન્મ દુખ પાવેગા રે.
યહાં તોરે ચહીયે મીઠા મેવા, વહાં બંદા કૌન ખીલાવેગા રે.
યહાં તોરે ચહીયે પાટ પીતાંબર, વહાં બંદા કૌન પહેરવેગારે.
યહાં તોરે ચહીયે સેજ તલાઈ, વહાં બંદા શહીયે ચઢાવેગારે.
કહેં કબીર સુનો ભાઈ સાધો, સંત મીલે મુખ પાવેગારે.

શબ્દ

વે દીન બુલ ગયા નર ગાફિલ, આયાથા જખ લાયાથા ક્યારે.
દૌલત દેખી ભયારે દીવાના, જલમ જોર બતાવે ક્યારે.
વેસી મીલી તોહે માયા ધુતારી, બુરકી મેં ભરમાયા ક્યારે.
છોટાસા મન બડા મનસુઆ, કેફીકોં કેફ ચઢાયા ક્યારે.
કહેં કબીર સુનો ભાઈ સાધો, એસી બખત નહીં આવેગારે.

શબ્દ

ઇસ તન ધનકી કૌન બડાઇ, દેખત નૈનોમેં મીટી મીલાઇ.
અપને ખાતર મહેલ બનાયા, આપહી જકર જંગલ સોયા.
હાડ જલે જેસી લકડીકી મુલી, કેશ જલે જેસી ધાસકી પુલી.
લકાજેસા કોટ સમુદ્ર જેસી ખાઇ, ગયા રાવન વાકી ખખર નપાઇ.

કહે કપીર મુનો મેરે મુનીયા, આપમુવે પીછે દુખગમ દુનીયા.

શબ્દ

સમઝ સમઝ મન મેરા, હંસા રાજ ચે પીંજરા નહીં તેરા.
મીટી ચુન ચુન મહેલ બનાયા, મુરખ કહે ધર મેરા;
ના ધર તેરા ના ધર મેરા, ચીડીયા રેન બમેરા.
દાદા બાબા બાઝ બતીજ, દાઝ ના આવે સંગ તેરા;
હાથી ઘોડા માલ બજના, પડા રહે ધન ઘેરા.
મત પિતા સ્વાસ્થક લોભી, સળે કહે મેરા મેરા;
કહે કપીર મુનો બાઝ સાધો, એક દીન જંગલ ડેરા.

શબ્દ

બજન કરરી ચામકી પુતલી બજન કરરી.
ચામકી પુતલી આવે પાન, પહેરત કપડા કરત ગુમાન.
ચામકા બઢવા ચામકી ગાય, ચામહી ચામ દોહાવન જાય.
ચામકા ઘોડા ચામ ચરવાર, ચામકી ચાથુક ચામ ખાસદાર.
ચામકા નગારા ચામકા હાંટ, ચામકી ખાલડી બજે ચારે પુંટ.
ચામકા રાજ ચામ વજર, ચામકી દુનીયા કહત કપીર.

શબ્દ

મેરા નામ કપીર બદીછોર, સકલ જુગ જય રહે.
ત્રીન લોકમેં તાના તનીયા, પીજનીહે અસ્થાના;
પવન પાનીકા સ્વરૂપ હમારા, યહી વિધી રચ્યોસબજહાના.
ગગન મંડલમેં ખાસ હમારા, ત્રિકુટી પરે અસ્થાના.
સુરીનર મુની કોઈ પાર ન પાવે, જુએ કોઈ સંત સુજના;
અનહદ નાદ લેહેરસેં બાજે સોહં લાગે તારા.
બ્રહ્મ-ભેદ હમહીસેં આયા, એસાહે ખેલ હમેરા.
જમ બંધનસેં તુરત છોડાઉ, નિર્મલ કરેં શરીરા;
મુક્ત ભેદ તોંહી બતલાઉ, જો નીજ હોય હમેરા.

વેદ ક્તેય દોનુસેં ન્યારા, એસા મતકા ધીરા;
કહેં કખીર સુનો ભાઇ સાધા, દોનું દીનો કે પીરા.

શબ્દ

અવિગતસેં ચલી આયે, અબલમ અવિગતસેં ચલી આયે;
મેરા ભેદ મરમનડી પાયે, અબલમ અવિગતસેં ચલી આયે.
નહીં હમ જન્મે ગર્ભ ખસેરા, ખાલક હોય દીખલાયે;
કાશી શહેર જંગલ ખીચ ડેરા, વહાં જુલહાને પાયે.
હતે વિદેહ દેહ ધર આયે, કાયા કખીર કડાચેં
જુગન જુગનંક ખીછુરે હંસા, રામાનંદ સમગ્રાયે.
અગતે જન્મ હમ કાલ કીયાથા, તખનીર ધર આયે;
સાત દિવસકી બાછીયા મંગાયે, તાકા દુધ દોડાયે.
નહીં મેરે ગગન ધરન કછુ નાંડી, દીસત અગમ અપારા;
શબ્દ સ્વરૂપી નામ સાહેબકા, સો નીજ નામ હમારા
નહીં મેરે હાટ માંસ નહીં લોહુ, હમ સત્યનામ હપાશી.
તારન તરન અભેપદ દાતા, કહેં કખીર અવિનાશી.

શબ્દ

સત્યગુરુ હસ ઉપારન, જગમે આઘયા;
પ્રગટ ભયે નીજ કાશીમે, દાસ કહાઘયા.
રામાનંદ ગુરુ કીન તો, પંથ ચલાઘયા
છલ બલ દિક્ષા લીન, ઉલટી સમગ્રાઘયા.
બ્રાહ્મણ ઝોર સંન્યાસી, હાંસી કીનાહો;
કાશી તજ ગયે મહગર, કાહું નહીં ચીનાહો.
મગહર ઝગરા લાયે, દોઉ દલ રાખીયા;
ગઢખાંધુ ધર્મદાસ, આપન કર થાપીયા.
હદ બાંધી દરિયાવ, ઝોડિસા જગદે,
લક્ષ્મી સહિત જગજાથ, મીલેહે આયે

છપ્પન અટકા ભાગ, તહાં નીચું આનકે;
 તામે દુવાદસ લેહો, પરમ હીન જાનકે.
 તેજ પરસોતમ નામ, કે ખાંધું આધ્યા;
 આમીન આર ધર્મદાસ, બહુત સુખ પાધ્યા.
 ચરણ પખાલી ઉન્હે, ચરણામૃત લીના હો;
 બહુ વિધ આરતી સાજ, નિજાવર કીના હો.
 અટલ ખ્યાલીસ ખંસ, રાજ લીખ દીના હો;
 જસે હમ તેસે તુમ ખંસ, દયા બહુ કીના હો.
 તરીયા હંસ એક હોય, તો કહેં બખાની કે;
 સો પ્રગટે હેં આય, તો ધરહી પઠાનકે.
 અગમ કહેં કબીર, સુનો ધર્મની નાગરા;
 બહોતક હંસ લીયે સંગ, ઉતરો ભવસાગરા.

શબ્દ જન્મોત્તરી.

આજકો દિવસ સોહાવનો, જહાં બ્રહ્મ અવતાર;
 ધન્ય ભાગ્ય ના દેશકો, નિર્મલ બયે હે સાર.
 ધન્યસો જનની જન્મીયા, ધન્ય પીતાકો નામ;
 ધન્ય ભાગ્ય ગદ ખાંધું, જહાં પુરૂષ પગધાર.
 કાલ અપરબલ કંપીયા, જમ સખ ગયે ડરાયે;
 તીન દેવ મન ગ્રંખીયા, કહાં સદ્ગુરૂ પગ ધરાયે.
 ચૌદહ લોક ખલબલ પરી, અક્ષર નામ ઠેહેરાય;
 શબ્દ અતીત અનહદ; સો જગ જન્મે આય.
 ધન્ય ધન્ય સો આમીન, ધન્ય અંશ ધર્મદાસ;
 તુમહરે હેતકે કારને, ભયે સંત પરગાસ.
 ધન્ય સો ધડી લગ્ન તિથિ, ધન્ય પક્ષ ઉજ્યાર;
 ધન્ય સો ધડી લગ્ન તિથિ, ધન્ય પક્ષ ઉજ્યાર.
 ધન્ય માસસો અગહન, "ચુરામની" અવતાર.
 આર બેઢી બેદી, જગમે ખાંધી આય;

ઠાટી બાની શબ્દ લે, ચૌકા કરો બનાય.
 ચૌકા બુક્ત હે બ્રહ્મકા, સો બેદી જગવેદ;
 ચાર બેદકો બેદલે, તાંહા આરતી લેશ.
 ઠાટી બાની જગવેદકી, યયુર્વેદ ટકસાર;
 શામ વેદવે મુલહે, બેદ અથર્વન સાર.
 પાંચમ બેદી શબ્દ કી, સોહે અધર આધાર;
 જામે બેઠક બ્રહ્મકી, સો જગ સરજનહાર.
 ઉત્તર દીશા ધર્મદાસહે, સો બેદી જગવેદ;
 ઠાટી બાની જ્ઞાન લે, તાંહા આરતી લેસ.
 પુરવ કલસ બંદેજ હે, યયુર્વેદ ટકસાર;
 સોમ શબ્દ લે સુમીરહો, જીવન કરન ઉપાર,
 દક્ષીન દલ જહાં ચત્રબુજ, શામ બેદકી રાહ;
 અમી શબ્દ લે સુમીરહો, અક્ષે બિરજકી છાંદ.
 પશ્ચિમ બેદ અથર્વન, સો બીજક પરવાન;
 જામે બેઠક સહજેજ, કહલ શબ્દ ખંધાન.
 મધ્ય સિંહાસન પુરૂષકા, સખ બેદનકા મુલ;
 સત્યગુરુ જુગત બતાધયા. એહ પુજ સમતુલ.
 ચાર બેદકી બેદી, સત્ય બેદ હે સાર;
 બાંધુ ગદમેં અવતરે, “ચુરામન” અવતાર.
 ચુરામન જખ ઉર ધરે, ધન્ય સો આમીન માય;
 શબ્દ અતીત અનલદ; સો જગ જન્મે આય.
 એહે પારસ સંસારકે, જીવન કરન ઉપાર;
 અપના ખંસ દીઠાધયા, મુક્ત કીન સંસાર.
 કહેં કબીર જનમેતરી, “ચુરામન” અવતાર;
 ધન્ય ભાગ્યવા દેશકો, જાંહા સદ્ગુરુ પગધાર.

વચન વંશ ગુરૂકોં પાયલાગી

શબ્દ

પાનીમેં મીન પીયાસી, મોહે સુન સુન આવે હાંસીરે.
દુરકી ખાત નર સચકર માને, નીકટ ખસત મન ભાસીરે.
નાગા હોકર ભસ્મ લગાવે, રવખે ન મીલે અગ્નિનાસીરે.
જોગી હોકર જટા બદાવે, નીસદીન કીરત હુઠાસીરે.
કહે કબીર સુનો ભામ સાધા, ગુરૂ ખીન કીરત ચોરાસીરે.

શબ્દ.

રંગાયો જોગી કપડા, તેરો મન નારંગાયો.
સખ સુખ છોડ જોગી, ખગીયામે ખેંઠ;
સાહેબ છોડ જોગી, પુજ પથરા.
અંગ ભજુત જોગી, આસન મૃગ છાલા;
કામ જલાય જોગી, લયો હિજરા.
માથ જટા જોગી, કાનોમેં મુંદ્રા;
દાઢી બધાય જોગી, લયો બકરા.
નવ માસ જોગી, ઉંધે મસ્તક ગુરે;
બાહેર આય જોગી, લયો તુગરા.
કહે કબીર સાહેબ, સુનો ભામ સાધા;
સાહેબ મીલેના, તેરા દુટે ઝગરા.

શબ્દ.

જગતા ગુરૂ શેવ માલન, જગતા ગુરૂ શેવ;
તુ ના જુહી તારો દેવ, માલન જગતા ગુરૂ શેવ.
પથર ટાંકી ટાંકી મુરત ઘડીયા, દે દે છાતી પાય;
જોયામુરતમેં સત હોયતો, ઘડનેવાતેકો ક્યૈંન આય.
જુહીરે માલન પાતી તોડે, પાતી પાતી જીવ;
સો પાતીલે દેવકાં ચઢાવે, સો દેવા નિરજીવ.
હાર બ્રહ્મા પાતી વિષ્ણુ, કૃષ્ણ મહેશ્વર દેવ;

એ તીનોકોં તોડકે તું, કરત કોનકી શેવ.
ચુરમા કરકે દેવકોં ચઢાવે, ઉપર ધૂનકી ધાર;
પુજા પુજારા લે ગયારે, દેવકે મુખ છર.
એક ન જુલા હોય ન જુલા, જુલા સખ સંસાર;
કહેં કબીર મેરો ભક્ત ન જુલે, સત્યનામ આધાર.

શબ્દ.

ચંચલ મનવા કહ્યો ન માને, કોન તેરા હે સાચીરે.
જસા મોતી વોસકારે, ચૈં કાયા એ જસીરે;
દીના ચાર સાહેબકોં બજલે, મ્યા બાધિગા ગાંઠીરે.
ખાલે પીલે દલે ખંદે, ચેહી ખાતહે સાચીરે;
તનસેં મન જખ હોયગા ન્યારા, તનકી હોયગી માટીરે.
ધર્મરાયને પ્યાદા ભેજ, આન ગહી તોરી છાતીરે;
કુટુંબ કબીલા સખકોં છોડકે, હંસ એકલા જસીરે.
કર્મ ભર્મના છાંડી દેરે, શુર કહે એ સાચીરે;
કહેં કબીર સુનો બાધ સાધો, પઠ સદ્ગુરૂકી પાટીરે.

શબ્દ

ખાલી દેખો વેદ કુરાના, પર્મ તત્ત્વ નહીં ચીનારે.
એ દુનિયાતો ચૈંહી જુલાની, સારણ સોદા કીનારે;
કર્મ ભર્મમેં સખ જગ અટકા, એહી બિધ જગત દુખાનારે.
બેદ પઢી પઢી પંડીત જુલે, કાજ પઢકે કુરાનારે;
રામ-રહીમ પર શબ્દ હમારા, ખીરલે મર્મ કોઇ જનારે.
તીન દેવ આર ચોથી માયા, આર નિરંજન રાધરે;
ઇન પાંચો મીલ અમલ જમાયા, ચહુદીથ ફીરી દુહાધરે.
સુન સિખર લગ અમલ તુમારા, જ્યોતિ સ્વરૂપ ઠહેરાનારે;
દેખા બ્રહ્મા ધ્યાન તુમારા, જીવકા કહાં ઠિકાનારે.
સત્યશુર ચરણ જીવ નહીં આવે, જમકે હાય બિકાનારે;
કહેં કબીર સુનો બાધ સાધો, શબ્દસેં હોય ઠિકાનારે.

શબ્દ

દુનિયા જુલ્હી ફીરે દીવાની, શબ્દ ન લે ક્રોધ માનીરે.
 દુઃખ પડે તખ દેવલ સુમરે, નારિએલ આન ચઢાવેરે;
 રૂપા સુખા ધરે દેવનકાં, ગાટા આપ ગટકાવેરે.
 પાપ લગે તખ તીરથ જાવે, દે દે દુખકી નહાવેરે;
 નહીંતો ધર બાહેર ન નીકસે, મીથ્યા જન્મ ગુમાવેરે.
 ભુત લગે જખ જુવા બોલાવે, ધરહી આન ધુનાવેરે;
 રોગ દોષકી કષ્ટુચન જાને, નાહક દોષ લગાવેરે.
 એક ન જુલા દોય ન જુલા, જુલા સખ સસારારે;
 કહે કબીર સુનો બાધ સાધો, કીસ બિધ ઉારે પારારે.

શબ્દ.

ખલક સખ રેનકા સપના, સમજ દેખો ક્રોધ નહીં અપના;
 કઠન મદ લોભકી ધારા, બહા સખ જય સંસારા.
 ઘડા જ્યૈં નીરકા દુટા, પાત્ર જ્યૈં ડારસેં દુટા;
 એસી નર જય જાંદગાની, સમજ ક્યૈંન ચેત અભિમાની.
 ના જુલો દેખ તન ગોરા, જગતમેં જીવના થારા;
 તજે મદ લોભ ચતુરાધ, રહો નિઃશંક જગમાંહી.
 સજન પરિવાર સુત દારા, ઉસી દીન હોંયગે ન્યારા;
 નીકસ જખ પ્રાણુ જાવંગા, ક્રોધ નહીં કામ આવેગા.
 સદા મત જન આ દેહા, લગાવો નામસેં નેહા;
 કટે ભ્રમ જલકી ફાંસી, કહે કબીર અવિનાશી.

શબ્દ.

અવસર તેરા પલ પલ જાવે, સુતા તોહે નીંદ ક્યૈં આવે;
 તેરે શીર જમસા બેરી, ભજન બીન કોન ગત તેરી.
 બડેથે રાવનસેં રાજ, જાનોહે આગે બાજતે બાજ;
 જીતે સખ લોક દે ડંકા, સોધ ખાલી કર ગયો લંકા.

બહેન યજ્ઞવર્તી બુધા, ખીલી ગયે ખેલમે રૂપા;
અંતરે જંગલમે ખાસા, તાહીતે જુદી હે આશા.
અષ્ટાંગી યોગકોં સાધે, તાહીતે આય બલ બાધે;
અમર કરે આપકો અંગા, સોઘ કાલ કર ગયો ભંગા.
પુષ્પકી સેજપર સોતા, સલામી દ્રીઘસેં જોતા;
કંચન જરસી દેહકી કાંતી, જલી ઉનકી અગ્નસેં છાતી.
અમૃત કે પાનડી કરતા, વેમાને બેઠકર ફીરતા;
સુરપતિ કાલ લે ધાયા, સાહેબ કબીરને ગાયા.

શબ્દ

જીને આપકોં ખોજ નહીં, મન મેલકોં ધોયા નહી,
દીલ દાગકોં ખોયા નહીં, અંગુલ કીયા તો ક્યા હુવા.
કાયા કર્મકી ઠાડકે, મમતા ત્રિયાસેં બાંધકે.
સોયા વિષયકી ખાટમેં, હર હર કીયાતો ક્યા હુવા.
કામની ગલેકો હારહે, બદ ફેલકો દરબારહે;
મન કામસેં સિરદારહે, માત્રા લીયાતો ક્યા હુવા.
કુતા હુવા ઇસ માલકા, ધંધા કરે જંબલકા,
હીરદા ભયા ચંડાલકા, કાશી ગયા તો ક્યા હુવા.
જીને પીતાંકોં સુખના દીયા, મુવે હાડ લે ગંગા ગયા;
જલ ચુંબલે પીંડા ધરા, તરપન કીયા તો ક્યા હુવા.
ધંધા કરે સંસારકા, જ્યું કુંજડા ખાજરકા;
આયા તીર્થ કર દ્વારિકાં, છાપા લીયાતો ક્યા હુવા.
પંડીતસેં ઝગડા ભલા, ક્યા મુરખસેં મુખ મીલા;
કહેં કબીર ચંપા ભલા, ક્યા કરનેરી ગજ બારકા.

શબ્દ.

નીજ નામકોં સુમરલે, ક્યા વખત પાયા હે;
તેરે હાથ જાહી આવે, સદ્ગુરુ બતાયા હે.

કહેતા હે મેરા મેરા, યહાં તેરા કૌન હે;
એક દમકાહે બસેરા, ચાર તેરા કેન હે.
ધસ માયા કરે રંગમેં, બેહોશ હુવા હે;
કાયા બીનમ જાયગી, ક્યા નિંદમે સોયા હે.
માદર પીદર બીરાદર, ફરજંદ વારે જંદ;
સખ સુખદે હે સંગાતી, દુક સમજ કર આનંદ.
રાવન સરીખે હો ગયે, જીનકે ઉડત નિશાન;
દુક જીનકે કારને, ક્યા કરતાહે યુમાન,
એક નામહીકા કામયા, યુનકાકો છીની પાર;
સુદતકે યુનહેગારથે, તરતે ન લાગી વાર.
કહતેહે કબીર સાહેબ, યુનતાહે સજ્જન;
સત્યનામ એક સાચા, જુઠા હે યા તન.

શબ્દ

કબીરજી કબકે બયે બેરાગી, આદ અંત લહે લાગી.
અંધખી નાંહી ધુંધખી નાંહી, નાંહી શુડ આર ચેલા;
જીમદીન માહાદેવકા જન્મનાંહી, તીસદીનકા કીરમેં એકલા.
જતુની નાંહી જાંઝાં જન્મરે વેડે; નીર નાંહી તહાં નહાઉ;
ધરતી નહી જહાં પાઉંજ ધાર, ખંડ નહીં તહાં જાઉં.
ચદાખી નાંહી સુરજ નાંહી, નોહાતે નવ લખ તારા;
જીસ દીન શ્રદ્ધાકા જન્મ નાંહી, તીસ દીનકા બેખ હમારા.
ધરતી બની તખ ટોપી પહેરી, રામ બયે તખ ટીકા;
જીસ દીનકામેં મુંડ મુંડાઇ, તીસ દીનકા ઝોલી દંડા.
સત્યયુગમેં સત પાવડી લીના, દ્વાપુરમેં લીયા દંડા;
ત્રેતાયુગમેં આડખધ બાંધે, કલિયુગમેં નવ ખંડા.
સહેજ સહેજ સત્યગુરૂ મિલીયા, મિલીયા રામાનંદા;
કહેં કબીર સુનો ભાઇ સાધો, અખહમ બયે આનંદા.

શબ્દ

જે બુઝેસો ખાવરા, ક્યા ઉમર હમારી;
 તીન દેવ જને નહીં, સો આદ હમારી.
 કોટી ભયે પરમાતમા, પરલોક સિધારી;
 હમતો સદા માસુમહે, ખેલે યુગ ચારી.
 કોટીક બ્રહ્મા હો ગયે, મહમદ ચાર ચારી;
 દેવતનકી ગીનતી નહીં, કોન સૃષ્ટિ બિચારી.
 અનંત કોટી વિષ્ણુ ભયે, દશ કોટી કનેયા;
 સપ્ત કોટ શંભુ ભયે, મોરી એક પલેયા.
 બહી ખાવન કેતે ભયે, કૌરવ દલ ભારી;
 લંકા પતિ કેતે ભયે, લખ કેધક વારી.
 નહીં હમબુઠે ખાલકા, નહીં હમજગતભિખારી;
 કહેં કખીર સુનો ગોરખજતિ, ચેહીઉમર હમારી.

શબ્દ

હો મન મુરખ ખાવરે, તેરી સદાય ન દેહી;
 કાહેન સુમરો નામનં, ગુર નામ સનેહી.
 માયા એ કીસકી ભઘ, કાહુકે સંગન લાગી;
 ગરજ ગરજ કર ઉડ ચલિ, અજહુ ચેત અભાગી.
 કંચનકી લંકા ભઘ, હો ગઘ ધુર ધાની;
 વે ઠકુરાઘ સાહેબી, છીનમેં વેરાની.
 મોલા જોગનકે મધમે, ચલતે છત્રકે છાંધ;
 વે દુયોધન ખપ ગયે, મીલે માટીકે માંધ.
 કહેં કખીર બીચારકે, સુમરો સરજનહાર;
 માહા બલિસો ખપ ગયે, જકો અંત ન પારા.

શબ્દ

ચેતોરે નર ખાવરે, કાહા અચેત રહાધ;
 કાલ દગા સીર ઉપરે, સખકોં ધર ખાધ.

લક્ષ જીવ નીત આસહી, સવા લક્ષ ઉપાધ;
કાહુકો છોટે નહીં, ઐસા કાલ અન્યાધ.
જગત્ ચવેના કાલકા, સખકોં ખાત યુગાધ;
કઠન કાલકે મુખ પડે, ખાતે ન અધાધ.
કુલ મરજદા મેટકે, કરો સંત સગાધ;
કહોં કખીર તખ બંચહો, કાલ દગા મીટ બધ.

શબ્દ

જા ધર કથા નહીં કીરતના, સંત નહીં મીજમાના;
તા ધર જમરે ડેરા દીના, સાંઝ પડે સ્મશાના.
મેરીમેરી કરતા મુરખ મરગયા, મીટાન માન ગુમાના;
સતગુરુ સંતકી શેવા ન કીની, કેહો બિધ હોવે કલ્યાના
ફાતે કુલે ક્યા કીરતહો, ક્યા દીખલાવો અંગા;
એક પલકમેં કન હો બચગા, જસા રંગ પતંગા.
નાભી કમલસે દમ ઉઠતહે, દ્વાદશ પવન ઠેહરાના;
અધર તખ્ત પર ધુરત નિશાના, સો સદ્ગુરુકી સેના.
જ્ઞાન ગરીબી પ્રેમ ભક્તિ લો, સત્યનામ નિશાના;
ત્રેહો વૈરાગ ગુરુ ગમસેં બગે, તા ધર કોટ કલ્યાના.
કાલહી ડંકા દેધ રહાહે, ક્યા બુઢા ક્યા જવાના,
કહોં કખીર સુનો ભામ સાધો, છાંડ દેહો અભિમાના.

મનહર છંદ.

પરમ અનુપ રૂપ ભક્તના નિયંતા જીવ,
કલિ મહીં કખીર સ્વરૂપ નીજ બહીયે;
ભવ દધિ ભરપુર મહીં જન જીલી ભમે,
નામ રૂપ નાવ ઉગ્રનામને પ્રમાણીયે.
ખંડિત ન ખંડ મહી બહેર છો જગ મહીં,
ધર્મ-રૂપ દયા દધિ મુખ શું વખાણીયે;
વેદ પલુ ભેદ વીણુ બ્રમીત સકલ જન,

માનવી મમત્વ તણા દોર શીદ તાલીયે.
નારદ શારદ ગુણીજન ગણુ દેવ પણુ,
ગુરુદેવ તણા ગુણુ ગાય વેદ વાણીયે;
કબીર કૃપાળ ગુરુદેવ ત્રીણુ અંત મહી,
બાપુ તે સમય કાળ ધાલી પીલે ધાણીયે.

આરતી.

કેસેમેં આરતી કરેં તુમારી, મહા મહીન ગત દેહ હમારી.
છોતીયાસેં હબરે સંસારા, મેં છોતીયા ગુન ગાહ તુમારા.
ઝરના ઝરે હસોદીસ દ્વારા, કેસેમેં આપું સાહેબ નીકટ તુમારા.
બે તુમ દેહો અગ્રકી દેહો, તબ હમ આવેં સાહેબ ચરન સનેહો.
મલિયાગરમેં બસત ભુજંગા, વિષ અત્રીત વાહી કે સંગા.
તીનુકા તોર લીયા પરવાના, જબ હમ પાયે સાહેબપદ નિરખાના.
ધની ધર્મદાસ કબીર બલ ગાગે, ગુરુ પ્રતાપસેં આરતી સાગે.

આરતી

આરતી બંદીછોડ સત્રથકી, ચરન શગન સચનામ પુરપરી.
આરતી કર પોહોમી પગધારે, સત્યયુગમે સત્યશબ્દ પુકારે.
આરતી કર યુગ પ્રગટે આધ, મેતા નામ મુનીન્દ્ર કહાધ.
આરતી કર મુખ મંગલ ગાયે, દ્વાપુરમેં કરુણામય કહાયે.
આરતી કર યુગ પંથ ચલાયે, કલિયુગ કેવલ નામ કહાયે.
ચારૈયુગ ધર પ્રગટે શરીરા, આરતી ગાવે ધર્મદાસ કબીરા.

આપનો કૃપાલિલાપી.

દુશ્વરદાસ ભાવદાસ કબીરપંથી.

